

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

STUDIA UNIVERSITATIS

Nr.10(20)
2008







ISSN 1857-209X

Chișinău

CUPRINS

Istorie

Filosofie

Lingvistică şi Literatură

Gramatică, semiotică, pragmatică

Aniversări

In memoriam

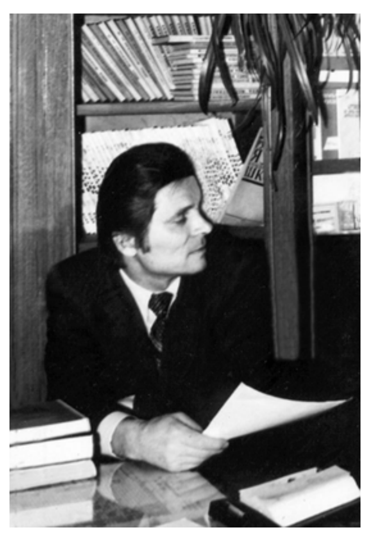
Formatul 60×84 1/8.
Coli de tipar 29,5. Coli editoriale 35,0.
Comanda 22. Tirajul 100 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al.Mateevici, 60, Chişinău, MD 2009

ANIVERSĂRI

VLADIMIR ZAGAEVSCHI – OMUL ŞI SAVANTUL

Omagiu la 75 de ani de la naştere şi 45 de ani de muncă profesoral-didactică şi ştiinţifică



Oamenii se întâlnesc, se caută şi întreţin anumite raporturi după idei sau interese comune. În urmă cu peste un deceniu şi jumătate, deci prin anul 1993, am văzut pe coridoarele Facultăţii de Litere a Universităţii „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca un bărbat înalt. L-am întâlnit de câteva ori şi din curiozitate, fiind vorba de o persoană străină, am întrebat pe unii colegi de la Catedra de limba română: cine este acel necunoscut, că l-am mai văzut pe aici? Mi s-a răspuns că este un profesor din Basarabia şi atât. Interesant că aproximativ în aceeaşi perioadă sau poate chiar mai devreme am cunoscut o fată simpatică şi bine crescută, care mi-a atras atenţia prin numele ei, Lolita, numele cunoscutei cântăreţe latino-americane Lolitta Torres şi a personajului principal din romanul cu acelaşi nume al lui Vl.Nabokov. Pe Lolita am întâlnit-o adesea prin facultate şi de câteva ori am stat de vorbă, dar nu ştiam care este numele ei de familie. Cu totul întâmplător, am aflat de la două doctorande de ale mele, tot din Republica Moldova, care se întâlneau frecvent cu Lolita. Din vorbă în vorbă, mi s-a comunicat că Lolita este fiica profesorului Zagaevschi.

Cu profesorul Vladimir Zagaevschi m-am cunoscut în calitate de participanţi la cel de-al VIII-lea Simpozion Naţional de Dialectologie care s-a ţinut în comuna Belinţ, jud. Timiş (Banat), în perioada 13-15 oct. 1994. Simpozionul a fost organizat de profesorul Simion Dănilă – un tip grozav, un împătimit de onomastică, dialectologie şi, în general, de lingvistică, dar care s-a dovedit a fi şi un bun organizator, un iscusit manager. Am avut parte şi de un timp excelent, o toamnă frumoasă şi bogată, cum sunt, de obicei, ele, toamnele, în Ardeal şi Banat. A fost o sesiune ştiinţifică cum nu se putea mai potrivită pentru dialectologie, decât la ţară. Fiind la ţară, unde nu exista hotel, am fost cazaţi pe la anumite familii din sat, care au acceptat şi care au avut posibilitatea de a caza nişte oameni intelectuali din toată Ţara şi din Republica Moldova. Noi, eu şi cu domnul Vladimir Zagaevschi, am fost cazaţi la familia Gabriel Zamfir, o familie de oameni mai răsăriţi, deosebit de simpatici şi primitori. Noi ne-am simţit foarte bine în familia Zamfir.

Aflându-ne trei zile în aceeaşi cameră, se înţelege că am început să depănăm firele de pe ghemul vieţii noastre şi am constatat că avem foarte multe elemente comune, deşi în regiuni diferite, am trăit momente asemănătoare, ceea ce ne-a apropiat şi mai mult. De la Belinţ la Cluj, cu trenul, am călătorit în acelaşi compartiment şi, apropiindu-ne de destinaţie, l-am întrebat unde trage. Mi-a spus că se duce la fiică la cămin. Era deja noapte, târziu de tot, aşa că i-am lămurit că nu este cazul să o mai deranjeze pe Lolita şi, poate, pe alte colege de cameră. I-am propus şi a acceptat să doarmă o noapte la noi. Acasă, până târziu şi dimineaţa din nou, am purtat discuţii interesante despre lingvistică şi despre situaţia din Republica Moldova.

Acolo, la simpozion, am urmărit cu atenţie comunicarea prezentată, precum şi luările de cuvânt pe marginea altor comunicări. Pe baza activităţii sale de la simpozion, mi-am creat impresia că Vl.Zagaevschi este un cadru foarte bine pregătit, iar participarea sa la diferite expediţii dialectologice i-a permis să vină cu unele sugestii pertinente, cu propuneri demne de luat în seamă. Despre competenţa sa în domeniul foneticii am scris cu altă ocazie, aş dori însă să subliniez faptul că, aflând despre realizările sale în această ramură a lingvisticii, l-am invitat, în calitate de referent oficial, la susţinerea unei teze de doctorat cu tema *Studiu asupra teoriei fonemului în lingvistica rusă*. Referatul domniei sale a fost apreciat cu elogii.

Nu am avut ocazia să iau cunoştinţă de toate lucrările profesorului Vladimir Zagaevschi. Ştiu, însă, că monografiile, *Studii de gramatică dialectală comparată* (Chişinău, Ştiinţa, 1990), *Culorile accentului* (Chişinău, Ştiinţa, 1988) şi unele manuale universitare, semnate de d-lui, au fost recenzate şi înalt apreciate de specialişti din România (Bucureşti, Cluj-Napoca). Ceea ce am citit, însă, îmi permite să concluzionez că este un lingvist original, profund şi cu concluzii pertinente. Toate afirmaţiile sale au acoperire, ele fiind susţinute de exemple concludente. Aş menţiona, în acest sens, o lucrare publicată la Cluj-Napoca, *Aspecte ale formării verbelor în graiurile moldoveneşti*, un studiu deosebit de interesant şi care poate stârni idei pentru alte lucrări similare.

În acest moment aniversar, când jubiliarul împlineşte frumoasa vârstă de 75 de ani şi 45 de ani de muncă profesoral-didactică şi ştiinţifică, îi dorim sănătate, succese şi îi amintim că poate privi în urmă cu mândrie şi satisfacţie pentru tot ceea ce a realizat în plan ştiinţific şi social.

La mulţi ani, Volodia!

Onufrie VINŢELER,
profesor universitar, doctor,
Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca

 ISSN 1857-209X

SCHIMBĂRI ÎN STRUCTURA SOCIALĂ A SOCIETĂȚII BASARABENE CONFORM „REGULAMENTULUI" DIN 29 APRILIE 1818

Valentin TOMULEȚ

Catedra Istorie Universală

In this paper, based on archival and published sources, the changes that occurred in social structure of Bessarabian society after the application in Bessarabia of the Regulation of 29th April 1818 are analyzed.

The author ascertains that in order to maintain its dominance in the newly annexed territory tsarism used the already known means of displacement of titular nation, largely applied at the national periphery of the Russian empire – the change of demographic structure by colonization of lands with foreigners – Russians, Ukrainians, Bulgarians, Gagauzians, Germans, Greeks, Armenians, Jews etc.; denationalization of Bessarabian Romanians – russification by education, state administration, the policy of dispersal of population; alienation of spiritual values of the nation and composing of a cosmopolite elite, based on a different system of values, heterogeneous for Romanian people etc.

The author demonstrates that a special role in accomplishing of social policy, which appeared quite pronounced right after the annexation, was played by the tsarism's attitude toward different social categories of the population, especially by support of laic and ecclesiastic proprietors, granting of land to Russian nobles, intense colonization of the territory etc., that eventually generated a catenation of protests and demands of peasants and townspeople against this regime.

As a result, the baleful consequences of social policy promoted by imperial administration manifested during the whole period of the Russian domination, and the outcomes caused by truncation of the Country and dismembering of the people are still felt even today.

După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, țarismul a început să traducă în viață în această provincie politica sa național-colonială. Ea și-a găsit expresie în primele documente oficiale adoptate de administrația imperială – în „Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia" din 29 aprilie 1818 și în Proiectul „Regulamentului agrar" din 1819.

Problema legată de politica socială, promovată de țarism în primele decenii după anexarea Basarabiei la Rusia, este tratată unilateral și tendențios în istoriografia modernă rusă și sovietică, atât din Federația Rusă, cât și din Republica Moldova. Majoritatea istoricilor urmăreau să demonstreze că administrația imperială a lichidat haosul și dezordinea care dominau în sistemul administrativ și că aceasta a creat condiții mai favorabile de viață pentru diferite categorii sociale [1].

În realitate, țarismul a căutat să întărească prin intermediul aparatului administrativ de stat orânduirea existentă, să-și consolideze sprijinul social de pe contul boierimii și al coloniștilor din regiune. Ca urmare, în primii ani de dominație, țarismul a continuat să păstreze, în interesele boierimii moldovenești, aceleași instituții administrative. Să constatăm. În perioada de dominație turco-fanariotă teritoriul Moldovei dintre Prut și Nistru era împărțit în trei părți: 1) raialele turcești, în care intrau cele mai importante, din punct de vedere strategic, cetăți – Hotin, Bender (Tighina), Akkerman (Cetatea Albă), Chilia, Ismail și teritoriile limitrofe. Ele erau administrate direct de reprezentanții Guvernului turc – paji; 2) partea de sud a Basarabiei, numită Bugeac [2], până în 1806 controlată de tătari, vasali ai Porții Otomane; 3) partea de centru și cea de nord ale Basarabiei, în care intrau ținuturile Orhei-Lăpușna, Soroca, Codru, Greceni, Hotărniceni și partea răsăriteană a ținutului Iași – aflate sud administrația moldovenească [3].

Întreg teritoriul Basarabiei se împărțea în ținuturi în frunte cu ispravnici, care administrau ținutul cu ajutorul căpitanilor de târg, căpitanilor de mazili, vechililor, ocolașilor, dvorenilor ș.a. Conform Regulamentului privind constituirea administrației provizorii a Basarabiei din 23 iulie 1812, în Basarabia existau *9 ținuturi* – Hotin, Soroca, Orhei, Iași (Fălești), Bender, Hotărniceni (desființat în 1816), Codru, Greceni, Tomarova (Ismail), județe ce au existat și până la 1812.

Unul dintre principalele acte legislative, adoptate de administrația imperială rusă în 1818 – „Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia" – urmărea scopul consolidării regimului existent. La 29 aprilie 1818, Alexandru I indica direct în scrisoarea adresată rezidentului plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev, în legătură cu adoptarea Regulamentului din 1818, că guvernul va păstra în provincie componența națională și va asigura un mod deosebit de administrare a acesteia [4].

Însă Regulamentul acorda drepturi exclusive doar boierilor moldoveni (şi privilegii coloniştilor străini), în pofida faptului că împăratul scria că de drepturi largi va beneficia nu doar această stare socială [5].

Pentru a înțelege caracterul şi particularitățile sistemului administrativ al Basarabiei şi schimbărilor care au intervenit în structura socială, să facem o caracteristică succintă a „Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia" din 29 aprilie 1818. Conform noului Regulament, Basarabia era împărțită în şase ținuturi: Hotin, Iaşi, Orhei, Bender, Akkerman şi Ismail. Administrația ținutală era concentrată în oraşele Hotin, Bălți, Chişinău, Bender, Akkerman şi Ismail [6]. Concomitent, erau stabilite şi noile hotare administrative ale ținuturilor.

Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia din 1818 reflecta şi politica socială a țarismului față de stările sociale existente în regiune.

Conform stratificării sociale, în Basarabia se stabileau următoarele categorii sociale: *clerul, dvorenimea, boiernaşii, mazilii, ruptaşii, negustorii şi mica burghezie, țăranii* sau *coloniştii agricoli*, *țiganii* (care aparțineau statului şi moşierilor) şi *evreii* [7]. În aşa fel, majoritatea categoriilor privilegiate ale boierilor au fost suprimate, iar această stare socială a fost egalată în drepturi cu dvorenimea din guberniile interne ruse şi integrată în ea.

În condițiile în care societatea rusă era în pragul marilor transformări, legate de modernizarea şi raționalizarea relațiilor sociale, chemate de descompunerea sistemului vechi, administrația imperială urmărea să creeze în Basarabia o puternică şi fidelă bază socială pe care aveau s-o constituie *boierii* moldoveni. Potrivit Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia din 1818, „…dvorenilor (boierilor – *V.T.*) li se acordă în egală măsură drepturile şi privilegiile ce le sunt acordate nobilimii ruse, cu păstrarea concomitentă a privilegiilor vechi moldoveneşti. Drepturile personale ale dvorenimii din regiunea Basarabia, în acelaşi rând proprietatea mobiliară şi cea imobiliară, cât şi țiganii se confirmă a fi proprietatea lor pe veci, în baza hrisoavelor şi documentelor, precum şi a legilor ce confirmă această proprietate" [8].

Confirmând drepturile şi privilegiile de odinioară ale boierilor, administrația imperială s-a străduit să-i atragă de partea sa împărțindu-le pământuri şi acordându-le diferite privilegii. Țarismul a contat şi pe dvorenimea rusă care a primit pământuri în Basarabia. Doar, conform deciziilor din 18 iunie, 16 octombrie, 12 şi 21 decembrie 1823; 1, 7, 8, 9 februarie 1824, 36 mari demnitari de stat ruşi şi unii boieri moldoveni au primit din contul pământurilor libere de stat 172.122 desetine de pământ, dintre care – 98.196 desetine 1.618 sajine în ținutul Akkerman şi 73.926 desetine 490 sajine în ținutul Bender [9]. Numai 22 de ofițeri din armata rusă au primit în aceste două ținuturi 46.926 desetine 490 sajine de pământ, dintre care generalii Kornilovici, Râleev, Sobaneev, Hapov, Sibirski – 27.500 desetine [10]. Mulți militari care au primit pământ în ținuturile Bender şi Akkerman erau ofițeri în armata a 2-a cantonată în Basarabia.

Totuşi, cele mai imense suprafețe de pământ le-au primit marii demnitari de stat ruşi şi familia imperială. Spre exemplu, ministrul de finanțe, reacționarul E.F. Kankrin, a primit în Basarabia 30.000 desetine de pământ [11], contele Benkendorf – 28.000, contele Nesselrode – 10.000 [12], generalul Saburov – 10.000 desetine şi mulți alții, depăşind mia [13].

Conform deciziei imperiale din 18 iunie 1823, impunătoare proprietăți funciare au primit unii funcționari ruşi şi boieri basarabeni: funcționarul de clasa a VI-a Mazarovici – 3.000 desetine, guvernatorul civil al Basarabiei Catacazi – 6.000, funcționarul de clasa a V-a Kurik – 5.000, colonelul Kornilovici (după ce va termina hotărnicia teritoriilor de sud ale Basarabiei) – 6.000, Varlaam – 6.000, Caliarhi – 6.000, contesa Edling (Roxanda Sturdza, fiica lui Scarlat Sturdza [14]) – 10.000, văduva vistiernicului Văcărescu şi Ralu Caliarhi – câte un lot care urma să le aducă un venit de 1.500 de ruble argint anual, iar Mavrogheni – un lot care îi va aduce un venit anual de 1.000 ruble argint [15].

Dintre boierii moldoveni de un mare sprijin din partea administrației țariste s-a bucurat familia Moruzi. După cum se menționează în hotărârea privind împroprietărirea cu pământ a familiei nominalizate, această grijă a guvernului se datora nu numai stimei din partea guvernului față de dragomanul Porții Otomane, cneazul Dimitrie Moruzi, dar şi „…devotamentului acestuia față de Rusia, moştenit de urmaşii şi rudele sale" [16]. În baza dispoziției imperiale din 12 decembrie 1823, 7 membri ai familiei Moruzi (principesa Eufrosinia Moruzi, născută Suțu, cneazul Dimitrie Moruzi, principesa Ralu Moruzi, născută Mavrocordat, colonelul Dobrânț, principesa Maria Suțu, dna Plaghino, născută Suțu, şi principesa Roxanda Moruzi) au primit 32.000 desetine de pământ – 17.000 desetine în ținutul Bender şi 15.000 desetine în ținutul Akkerman [17].

Conform datelor lui A.Kornilovici, numai în anii '20 ai sec. al XIX-lea în ţinuturile de sud ale Basarabiei au fost dăruite acestei stări sociale 173.012 desetine de pământ, iar 117.201 desetine au fost ocupate în mod arbitrar de către moşieri [18]. Dar afirmaţia lui A.Kornilovici privind ocuparea arbitrară a teritoriilor de către boierii moldoveni nu corespunde realităţii. Istoricul Dinu Poştarencu dovedeşte că „…trimisul împăratului, colonelul Kornilovici, a inclus în componenţa Basarabiei propriu-zise (Bugeacului), adică a teritoriului stăpânit de turci şi tătari până la declanşarea războiului ruso-turc din 1806-1812, şi fâşia «celor 2 ceasuri», care… se afla sub jurisdicţia Moldovei şi unde boierii, în conformitate cu hrisoavele domneşti, posedau latifundii întinse [19]. Ca rezultat, boierii au fost nevoiţi să se judece, timp de mai mulţi ani, cu autorităţile ţariste pentru a-şi reconfirma dreptul la proprietăţile funciare deţinute.

O altă stare socială, care a intrat în categoria clasei dominante a Basarabiei, era *clerul*, care constituia sprijinul social al statului – al sistemului autocrat rus.

În nici una din guberniile interne ruse nu erau atâtea mănăstiri, biserici şi preoţi ca în Basarabia. Proprietatea de pământ mănăstirească ocupa un loc important în cadrul proprietăţii funciare din Basarabia. Astfel, 58 de mănăstiri şi schituri deţineau în proprietate 319 moşii (în izvor – ocini) [20]. Prin ucazul Sfântului Sinod din 26 martie 1808, preoţimea din Basarabia a fost scutită de plata impozitelor şi prestaţiilor [21]. Toate acestea confirmă că preoţimea aparţinea clasei dominante. Clerul împreună cu boierimea urma să promoveze în viaţa social-economică din Basarabia politica dictată de administraţia imperială.

Din categoria stărilor sociale privilegiate făceau parte *boiernaşii, mazilii* şi *ruptaşii* [22] care, conform provenienţei, nu erau de origine boierească, dar se aflau în serviciu la domnitorii Moldovei. Nu urmărim în acest studiu scopul de a determina provenienţa acestor categorii sociale, vom face doar o caracteristică succintă a lor, pentru a înţelege mai profund caracterul cerinţelor şi revindecărilor ţărăneşti în primele decenii ale sec. al XIX-lea în Basarabia. Mai ales ţinând cont de faptul că numărul boiernaşilor, mazililor şi al ruptaşilor nu era prea mare. Conform datelor din 1828, ei alcătuiau în total în Basarabia 3.464 familii, inclusiv: 2.078 familii în ţinutul Orhei, 965 – în ţinutul Iaşi, 222 – în ţinutul Hotin, 164 – în ţinutul Bender, 26 – în ţinutul Ismail şi 9 familii în ţinutul Akkerman [23].

Boiernaşii constituiau categoria cea mai de jos a boierimii. Ei s-au format, în fond, din boierii mai săraci sau decăzuţi, fie prin ascensiunea unor moşneni înstăriţi care ajungeau să capete o slujbă sau o mică dregătorie – de la polcovnici, postelnici, vel-căpitani şi până la vel-şătrari [24].

După anexarea Basarabiei la Rusia, administraţia imperială i-a egalat pe boiernaşi în drepturi cu dvorenii ruşi, acordându-le diferite privilegii. În Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818 se menţiona că „sub denumirea de boiernaşi se subînţelege nu clasa de provenienţă nobiliară şi care nu a ajuns la ranguri boiereşti mari, dar cei care au obţinut funcţii până la vel-şătrar. Ei vor beneficia de drepturi de nobleţe personale" [25]. Însă, această categorie socială ce beneficia de privilegii era neînsemnată.

Boiernaşilor li se acorda dreptul de a se angaja la serviciu în instituţiile de stat; erau scutiţi de pedeapsa corporală şi eliberaţi de plata impozitelor şi îndeplinirea prestaţiilor [26]; aveau dreptul să dispună de proprietate privată şi chiar de ţigani şerbi, iar ulterior – şi de proprietăţi funciare.

Mazilii ocupau în categoria stărilor privilegiate locul al treilea. În Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia din 1818 se menţiona că „.. mazilii fac parte din starea socială privilegiată, păstrează pe veci dreptul ereditar şi privilegiile moştenite de la domnitorii Moldovei" [27].

Mazilii proveneau din familii vechi moldoveneşti boiereşti, care pe parcurs s-au ruinat şi şi-au pierdut autoritatea de altădată. În pofida acestui fapt, ei au moştenit totuşi unele privilegii. În Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia din 1818 se menţiona că „ …ei şi neamul lor nu pot fi supuşi pedepselor corporale fără sentinţă judecătorească, …vor plăti în vistieria statului impozitul denumit *dajdia* [28] şi vor îndeplini prestaţiile locale conform obiceiului moldovenesc, …vor vărsa în vistieria statului *goştina* [29], *vădrăritul* [30] şi *pogonăritul* [31] la rând cu poporul simplu. Cât priveşte încasarea *desetinei* [32], mazilii urmau să beneficieze de privilegiile de care se bucură potrivit categoriei sociale din care fac parte" [33].

În Basarabia mazilii erau de două categorii: mazilii care au primit pământ de la stat (aceştia au intrat în categoria ţăranilor de stat) şi mazilii care trăiau pe pământurile moşiereşti [34].

Dar, sub aspect economic şi juridic, mazilii puţin se deosebeau de ţărani. Majoritatea mazililor aveau puţin pământ. Ei trăiau, cum am menţionat deja, pe pământurile statului şi cele moşiereşti. Izvoarele confirmă că mazilii trăiau în mare parte pe pământuri moşiereşti şi în oraşe. Potrivit datelor ce vizează anul 1828, dintre cele 2.405 familii de mazili 53 familii trăiau pe pământurile statului, iar 2.352 familii – pe pământurile posesionare şi în oraşe [35].

Despre situația economică a mazililor putem judeca după distribuirea impozitelor la care era impusă această categorie socială. Până la adoptarea Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, mazilii plăteau impozite şi îndeplineau diferite prestații locale la rând cu țăranii. După adoptarea Regulamentului, Consiliul Suprem al Basarabiei, în şedința consultativă din 18 aprilie 1819, a decis ca „ …mazilii şi ruptaşii să nu fie impuşi birului, dar să achite numai dajdia în baza privilegiilor ce le-au fost acordate pe timpuri de guvernul moldovenesc” [36]. În 1820, rezidentul plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev a confirmat distribuirea impozitelor pentru mazili, ruptaşi şi țăranii birnici. Conform acestei dispoziții, mazilii urmau să plătească 14 lei pentru fiecare familie şi în ruble asignații câte 0,21 kop. [37] Prestațiile diferitelor categorii de mazili pentru anii 1826-1828 sunt generalizate în tabel.

Tabel

Distribuirea impozitelor la care erau impuşi mazilii din Basarabia în anii 1826-1828*

Categoriile de mazili	**1826**			**1827**			**1828**		
	Numărul de familii	**Suma impozitului**		**Numărul de familii**	**Suma impozitului**		**Numărul de familii**	**Suma impozitului**	
		rub.	**kop.**		**rub.**	**kop.**		**rub.**	**kop.**
Mazili care trăiau pe pământurile statului	52	1.708	20	53	1741	50	53	1741	50
Mazili care trăiau pe pământurile moşiereşti şi în oraşe	2.337	26.758	65	2.343	26.827	35	2.352	26.930	40
În total	**2.389**	**28.446**	**85**	**2.396**	**28.568**	**85**	**2.405**	**28.671**	**90**

* ANRM, F.3, inv.1, d.985, cert. 78, F.7-16, d.1197, cert. 85, f.2-14

Datele tabelului denotă că cca 98% din numărul total de mazili trăiau pe pământurile moşiereşti, o mare parte – în oraşe şi doar ceva mai mult de 2% trăiau pe pământurile statului. Mazilii care trăiau pe pământurile statului plăteau însă un impozit mult mai mare (în medie, câte 32 rub. 85 kop. de familie), constituind 6% din suma totală, iar mazilii care trăiau pe pământurile moşiereşti şi în oraşe plăteau un impozit mai mic (în medie, câte 11 rub. 45 kop. de familie), constituind 94% din întreaga sumă.

Plata diferitelor impozite şi dări a afectat serios situația economică a mazililor şi a altor categorii sociale din Basarabia. Ca urmare, creşteau datoriile lor. Spre exemplu, conform registrului fiscal din 1826, mazilii urmau să plătească un impozit în valoare de 28.466 rub. 85 kop., iar datoriile au constituit suma de 7.144 rub. 66 kop. [38].

În anii 20 ai sec. al XIX-lea, datoriile diferitelor categorii sociale din Basarabia, determinate de faptul că acestea nu erau în stare să plătească impozitele şi diverse prestații locale, au constituit suma de 4 mil. lei [39].

Ruptaşii constituiau ultima categorie privilegiată a populației din Basarabia. Conform Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, ei „…proveneau din rândurile preoțimii…, nu puteau fi supuşi pedepselor corporale, fără sentință judecătorească…, achitau în folosul statului impozitul numit *dajdia*, iar la îndeplinirea prestațiilor locale participau de rând cu mazilii. Desetina era încasată de la ei cu anumite facilități, în bază dispozițiilor guvernului moldovenesc; cât priveşte încasarea *goştinei, vădrăritului* şi *pogonăritului,* ruptaşii erau egalați cu țăranii” [40].

Acelaşi Regulament determina statutul economic şi juridic şi al celorlalte categorii sociale – al *negustorilor, mici-burghezilor, breslaşilor* şi al *oamenilor de la curte.* În Regulament se prevedea că „…negustorilor şi micii burghezii li se acordă dreptul comerțului liber, reglementat de normele generale în vigoare în Imperiu” [41]. Vom constata însă că negustorii şi mica burghezie nu vor putea beneficia de aceste privilegii, din simplul considerent că în Basarabia nu era aplicată structura de ghildă în care erau împărțiți negustorii şi mica burghezie din Rusia [42]. Ulterior, aceste prevederi legislative ale Regulamentului referitor la negustori şi mica burghezie au fost doar confirmate [43]. Izvoarele de arhivă datate cu anul 1828 atestă că „…în categoria micii burghezii sunt incluşi, fără excepție, toți locuitorii oraşelor înscrişi în listele contribuabililor; deoarece în Basarabia locuitorii nu sunt împărțiți în clase, iar negustorii nu sunt stratificați în ghilde, în cadrul acestei stări sociale sunt incluşi toți acei care au capitaluri băneşti şi sunt predispuşi de a se ocupa cu comerțul” [44].

Dat fiind că în Basarabia negustorii nu erau stratificați în ghilde ca acei din guberniile interne ruse, „…cei ce se ocupau cu comerțul plăteau în vistieria statului acel impozit, care era prevăzut pentru starea socială la care aparținea fiecare din ei…, impozit care nu depășea însă 15 lei pe an" [45]. Prin această facilitare în Basarabia au fost atrași numeroși negustori străini, atât de peste hotare, cât și din guberniile interne ruse. Caracterizând orașul Akkerman, șeful vămilor de control N.Baikov scria în 1813: „…mulți negustori greci, armeni și evrei s-au așezat aici cu traiul, fiind atrași de avantajele așezării geografice a provinciei și practică nu numai comerțul interior, dar și exportă …diferite produse pentru a le realiza în Odesa și în gubernia Herson" [46].

Documentele de arhivă conțin un bogat și variat material despre negustorii străini și cei din guberniile ucrainene și ruse statorniciți în Basarabia. În rândul acestora se deosebesc, în special, evreii, grecii și armenii [47]. Ei dețineau pozițiile-cheie în comerțul interior și exterior, îndeosebi în capitală, în centrele județene și în orașele-porturi Ismail, Chilia, Reni și Akkerman. Generalul rus Kozacikovski, în raportul „Descriere succintă a Basarabiei", datat cu 6 martie 1819, scria că „…toate sferele comerțului au fost acaparate de greci și evrei, care i-au oprimat pe moldovenii molatici și ursuzi în speculații, devenind astfel unicii negustori" [48].

O altă categorie din Basarabia erau *oamenii de la curte*, care au fost egalați în drepturi cu cei din guberniile interne ruse.

În categoria *breslașilor* au fost incluși toți slujitorii sătești – livadarii, ciobanii, plugarii, pădurarii, prisăcarii etc. Ei nu intrau în categoria șerbilor, dar urmau să se înțeleagă despre condițiile de muncă cu moșierii [49].

Din categoriile neprivilegiate ale populației basarabene cea mai numeroasă era *țărănimea*. Regulamentul organizării administrative a Basarabiei din 1818 stipula că „…țăranii și coloniștii își păstrează drepturile personale față de proprietarii de pământ în baza principiilor de altădată. Averea lor urmează a fi protejată de Guvernul Regional. Toți țăranii în general, „…care se află atât pe pământurile proprii, cât și pe cele ale statului sau ale stăpânului, urmează să plătească în vistieria statului impozitul denumit *bir* și sunt obligați să îndeplinească prestațiile locale care vor fi stabilite acestor categorii pe teritoriul Basarabiei: pentru întreținerea armatei, a cailor de poștă, a stațiunilor poștale și întreținerea drumurilor publice" [50]. Pentru folosirea pământurilor statului, țăranii plăteau în vistieria statului o *dijmă bănească*, în baza unui contract, încheiat, pe fiecare articol în parte, în timpul unei licitații publice, potrivit obiceiurilor vechi moldovenești: *a)* de la fiecare familie câte un cervoneț [51], iar de la burlaci câte o jumătate de cervoneț; *b)* plata *dijmei* sau a zecea parte din cereale și fân pe care ei le vor recolta și le vor strânge; *c)* prestarea *dijmei*, pentru întreținerea albinelor și porcinelor; *d)* prestarea *vădrăritului*, luat de la fiecare vadră de vin, ce constituia a zecea parte din vinul obținut din struguri sau din fructe; *e)* prestarea *pogonăritului*, pentru cultivarea tutunului [52].

Țăranii care trăiau pe pământuri moșierești la fel erau obligați să plătească în vistieria statului: *goștina* – impozit asupra oilor și caprelor, *desetina* – impozit pentru întreținerea albinelor și porcinelor, *vădrăritul* – impozit luat pentru deținerea viilor și livezilor, *pogonăritul* – impozit pentru cultivarea tutunului. Pentru pământul pe care îl aveau în folosire, țăranii erau nevoiți să muncească și să îndeplinească diferite prestații în folosul proprietarului acestor pământuri [53].

Țiganii erau împărțiți în două categorii: țiganii care aparțineau statului, aceștia fiind supravegheați nemijlocit de către Guvernul Regional, și țiganii șerbi, care aparțineau clerului, dvorenimii, boiernașilor, mazililor și negustorilor și care depindeau direct de aceste categorii sociale. Țiganii de stat plăteau în vistieria statului impozitul denumit *dajdia*, în baza hrisoavelor pe care le dețineau. Țiganii care aparțineau persoanelor particulare erau scutiți de toate impozitele, prestațiile și dările – atât de cele de stat, cât și de cele obștești [54].

O categorie aparte o constituiau *evreii*. Ei urmau să plătească toate impozitele de stat și să îndeplinească prestațiile locale la rând cu ceilalți negustori, mici-burghezi și agricultori. Lor însă li se păstrau, în egală măsură, acele privilegii pe care aceștia le-au primit de la domnitorii Moldovei [55].

Evreii erau cunoscuți pe teritoriul Moldovei încă din secolele precedente. Dacă, începând cu anul 1579, evreii beneficiau din partea domnitorilor de anumite privilegii, apoi pe parcursul sec. XVII-XVIII aceștia au fost deseori persecutați și limitați în drepturi din cauza concurenței pe care o făceau negustorilor moldoveni [56].

După anexarea Basarabiei la Rusia, numărul evreilor crește de pe seama imigrării lor din guberniile interne ruse, Polonia, Galiția Austriacă, Țările Române etc. Conform ucazului din 1804, evreii au primit dreptul de a locui în 15 gubernii apusene ale Rusiei. După 1812 Basarabia a fost inclusă în această zonă de influență, de care s-au folosit imediat evreii. A.Zașciuk menționează că în 1816 în Basarabia erau circa 5 mii familii de evrei [57]. Izvoarele de arhivă îi atestă pe evrei în multe așezări din Basarabia. În caracteristica dată localităților Orhei, Telenești, Criuleni, Călărași și Hâncești, din 15 mai 1818, evreii sunt atestați alături de

creştini, greci şi armeni [58]. Autoritățile regionale scriau că locuitorii oraşului Orhei sunt „…creştini, armeni şi evrei care dispun de 300 de locuințe, că în timpul verii numărul lor ajunge până la 600 de persoane, iar în timpul iernii…până la 1.500" [59]. Tot în acest an în Chişinău sunt înregistrate 696 familii de evrei [60].

Evreii din Basarabia, ca şi acei din Rusia, erau împărțiți, conform Statutului din 1804, în patru categorii sociale: negustori, meşteşugari, agricultori şi starea mic-burgheză *(мещане)*, stratificare ce s-a păstrat pe întreg parcursul secolului al XIX-lea. În aceste patru categorii sociale, un loc aparte le revine negustorilor care dețineau un rol important în comerțul Basarabiei. Locul deosebit pe care l-au ocupat negustorii evrei în comerțul interior este reflectat atât în izvoarele de arhivă, cât şi în numeroase relatări ale contemporanilor. A.Rozeilon-Soşalski, descriind localitatea Căuşeni în anii 1821-1826, scria că comerțul de aici este efectuat, de regulă, de evrei, care cumpără din localitățile bogate ale plasei Căuşeni grâu şi porumb şi îl transportă în cantități mari pentru a-l realiza în porturile Ismail şi Reni [61].

Stratificarea socială a evreilor a fost confirmată şi de Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia din 1818. Regulamentul acorda evreilor dreptul de a se ocupa cu comerțul în baza cărților domneşti şi a diferitelor dispoziții adoptate de administrația imperială ce reglementau comerțul în Basarabia, cu condiția achitării impozitelor de stat şi a prestațiilor locale [62].

V.S. Zelenciuk, care s-a ocupat cu studierea populației Basarabiei în sec. al XIX-lea, constată că evreii periodic obțineau pentru sine unele drepturi, dar ulterior, sub presiunea burgheziei comercial-industriale ruse, erau adoptate legi ce limitau activitatea lor intensă comercială [63]. De aceea, legislația referitor la evrei purta un caracter contradictoriu. Ca rezultat, dacă la începutul sec. al XIX-lea evreii aveau dreptul de a se ocupa cu vinificația şi de a deține în concesie cârciumi, în raza locului de trai, la mijlocul sec. al XIX-lea ei sunt deja lipsiți de acest drept [64].

Negustorii evrei, alături de armeni şi greci, cauzau mari prejudicii nu numai negustorilor moldoveni aflați în număr mic, dar şi populației de la sate şi oraşe, de la care procurau diferite mărfuri şi produse alimentare. Generalul rus Kozacikovski scria în această privință în martie 1819 în raportul „Descrierea succintă a Basarabiei" că „…toate sferele comerțului au fost acaparate de greci şi evrei care i-au oprimat pe moldovenii molatici şi ursuzi în speculații, devenind astfel unicii negustori" [65]. Despre atitudinea evreilor, grecilor şi armenilor față de comerț putem judeca după acelaşi raport al generalului Kozacikovski, care, expunându-şi părerile asupra asigurării armatei ruse cu pâine, atenționa organele centrale că „…trebuie neapărat să fie evitate orice relații cu evreii care sunt avizi, lacomi şi foarte mult prigonesc poporul amăgindu-l la cântar" [66].

Prin urmare, pentru a-şi putea păstra stăpânirea în teritoriul nou-anexat, țarismul a folosit mijloacele deja cunoscute de dezlocuire a națiunii titulare, folosite pe larg la periferiile naționale ale Imperiului Rus – schimbarea structurii demografice prin colonizarea pământurilor cu neamuri străine – ruşi, ucraineni, bulgari, găgăuzi, germani, greci, armeni, evrei ş.a.; deznaționalizarea românilor basarabeni – rusificarea prin învățământ, administrație de stat, politică a populației dispersate; înstrăinarea valorilor spirituale ale neamului şi pregătirea unei elite cosmopolite, bazată pe un alt sistem de valori, străine neamului românesc etc. Drept rezultat, consecințele nefaste ale Tratatului de la Bucureşti s-au manifestat pe parcursul întregii perioade de stăpânire țaristă, urmările cauzate de trunchierea Țării şi dezmembrarea poporului făcându-se simțite şi astăzi.

Un exemplu elocvent, în acest sens, ne poate servi şi politica socială a țarismului în Basarabia. Una dintre cheile realizării acestei politici, care s-a manifestat destul de pronunțat chiar în primii ani după anexare, i-a revenit poziției țarismului față de diferite categorii sociale ale populației, în special prin susținerea proprietarilor laici şi ecleziastici, acordarea de proprietăți funciare dvorenimii ruse, colonizarea intensă a teritoriului etc., care, la rândul său, a generat un şir de proteste şi revendicări ale țăranilor şi orăşenilor față de acest regim.

Referințe:

1. Гросул Я.С., Будак И.Г. Очерки истории народного хозяйства Бессарабии. 1812-1861 гг. - Кишинев, 1967, с.36-39.
2. Bugeacul împreună cu raialele turceşti Bender, Akkerman, Chilia şi Ismail constituiau provincia *Basarabia.* Despre istoria denumirii oficiale a provinciei anexate de Imperiul Rus la 1812, *a se vedea* mai detaliat: Poştarencu Dinu. Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. - Chişinău, 2006, p.40-43.

3. Arbure Zamfir C. Basarabia în secolul XIX. (Note şi comentarii de Ion şi Tatiana Varta). - Chişinău, 2001, p.88; Purici Ştefan. Introducere în istoria Basarabiei. - Suceava, 2006, p.12.
4. Устав образования Бессарабской области 1818 г., предисловие, с.2.
5. Ibidem.
6. Ibidem, p.1.
7. Ibidem, p.16.
8. Ibidem, p.17.
9. AISR, F. 379, inv. 2, d. 11, f. 160-160 verso.
10. Ibidem.
11. Tomuleţ Valentin. Unele probleme de controversă privind dezvoltarea social-economică a Basarabiei (anii 1812-1868) în istoriografia sovietică moldovenească // Probleme actuale ale istoriei naţionale şi universale. - Chişinău, 1992, p.174.
12. Despre condiţiile împroprietăririi cu pământ în sudul Basarabiei a contelui Nesselrode a se consulta mai amănunţit AISR, F. 379, inv. 2, d. 11, f. 44 verso-47 verso.
13. Ciachir Nicolae. Basarabia sub stăpânire ţaristă (1812-1917). - Bucureşti, 1992, p.22.
14. ANRM, F. 6, inv. 2, d. 193, f.4.
15. AISR, F. 379, inv. 2, d. 11, f. 68-68 verso.
16. Ibidem, f. 112.
17. Ibidem, f. 112-112 verso, 160 verso.
18. Корнилович А. Статистическое описание Бессарабии, собственно так-называемой, или Буджака, с приложением генерального плана сего края, составленного при гражданской съемке Бессарабии комиссией, производившей размежевание земель на участки с 1822 по 1828 г. - Аккерман, 1899, с.18.
19. Poştarencu Dinu. Procesul intentat fără temei de către autorităţile ruse împotriva proprietarilor de moşii din fosta fâşie a „celor 2 ceasuri" // In memoriam professoris Mihail Muntean: Studii de istorie modernă. - Chişinău, 2003, p.39.
20. ANRM, F. 1, inv.1, d. 3728, f. 34-44.
21. Ibidem, F. 5, inv.1, d. 135, cert. 12, f. 1-3.
22. Ibidem, F. 2. inv.1, d. 1199, f. 4 verso, 14.
23. Ibidem, f. 14 verso.
24. Ibidem, f. 14; Instituţii feudale din Ţările Române: Dicţionar. - Bucureşti, 1988, p.54.
25. Устав образования Бессарабской области 1818 г., с.17.
26. Ibidem, p.17-18.
27. Ibidem, p.18.
28. ***Dajdie*** – impozit de stat, la care erau impuşi, până în anul 1825, doar mazilii, ruptaşii şi ţiganii: fiecare familie de mazil plătea câte 14 lei, ruptaşii şi ţiganii – 15 lei anual; până în 1839 – câte 9 rub. 35 kop. asignaţii. Burlacii plăteau jumătate din sumă. (AISR, F. 379, inv. 2, d. 12, f. 21 verso).
29. ***Goştină*** – taxă anuală asupra oilor şi caprelor. A continuat să existe în Basarabia până în 1825, după obiceiul moldovenesc, şi constituia câte 4 $^{1}/_{3}$ parale pentru fiecare, la care erau impuşi toţi locuitorii. În 1821, goştina constituia în Basarabia 127 010 lei şi 3 parale. (ANRM, F. 3, inv. 3, d. 747, f. 26 verso; AISR, F. 379, inv. 2, d. 12, f. 21 verso). De această taxă erau scutiţi: clerul, nobilii, funcţionarii în serviciu, căpitanii de darabani şi căpitanii de lefegii, în baza „obiceiului moldovenesc", şi diferite categorii sociale care au primit, până la 1 aprilie 1812, cetăţenia rusă, prezentând acte domneşti şi alte documente care confirmau dreptul de a beneficia de privilegii. (ANRM, F. 3, inv. 1, d. 1320, f. 4-4 verso).
30. ***Vădrărit*** – dare asupra vinului în Moldova (sec. XVIII-XIX), înfiinţată de Antioh Cantemir (1705-1707), care „a făcut obicei în ţară, care n-au mai fost, câte doi bani de vadră de vin". La 1763 vădrăritul crescuse la 8 bani de vadră, iar la 1795 – la 12 bani vechi de vadră. De plata acestei dări erau exonerate îndeosebi treptele superioare ale boierimii şi clerul. (Instituţii feudale din Ţările Române: Dicţionar. - Bucureşti, 1988, p.494-495).
31. ***Pogonărit –*** taxă de stat încasată pentru cultivarea tutunului, egală cu 1,5 lei (ulterior câte 2 lei 20 de parale) de la fiecare pogon (1/4 desetine) (AISR, F. 379, inv.2, d. 12, f. 22). În anul 1812 această taxă a fost încasată, în exclusivitate, de guvernul moldovenesc. În anii 1813-1815, taxa pogonăritului, încasată în Basarabia a constituit 11850 lei (AISR, F. 1308, inv. 1, d. 8, f. 206 verso-207). De plata pogonăritului erau scutiţi dvorenii, clerul şi coloniştii (ANRM, F. 3, inv. 1, d. 1320, f. 8-8 verso). Ca şi deseatina, pogonăritul era dat în concesiune. Această taxă a existat până în anul 1825.
32. ***Desetină*** – cota dintr-un produs, prelevată cu titlu de dare. La început, desetina şi-a păstrat sensul etimologic de 1/10 din produsul impozabil; mai târziu, termenul şi-a lărgit sensul, indicând orice dare, independent de cuantum. (Instituţii feudale din Ţările Române: Dicţionar, p.149). În Basarabia, *desetina* sau *dijma* constituia impozitul la care erau supuşi toţi contribuabilii (AISR, F. 560, inv. 4, d. 248, f. 4-4 verso) şi locuitorii de pe pământurile de sud ale

Basarabiei, care se aflau în proprietatea statului şi care se ocupau cu creşterea animalelor şi agricultura, iar produsele agricole colectate în formă naturală erau comercializate, cu permisiunea Administrației Regionale, la prezentarea Direcției Financiare, prin intermediul administrației locale, iar banii obținuți erau vărsați în vistieria statului. De percepția acestui impozit erau scutiți nobilii, preoțimea şi unele categorii privilegiate de mazili. (AISR, F. 560, inv. 6, d. 575, f. 65 verso-66). Conform altor izvoare, *desetina* constituia impozitul la care erau supuşi locuitorii pentru fiecare stup de albine şi fiecare porc şi constituia câte 8 parale. (AISR, F. 379, inv. 2, d. 12, f. 21 verso).
33. Ibidem.
34. ANRM, F. 134, inv. 1, d. 71, f. 44-46. Ulterior, în baza dispozițiilor Consiliului de Stat din 1836 şi 1847, mazilii, spre deosebire de țărani şi țăranii de stat, beneficiau de unele privilegii: erau scutiți de impozitele personale, aveau dreptul de a se înscrie în serviciul de stat: militar sau civil, dar cu acea diferență că aveau dreptul la serviciul civil doar în cadrul Basarabiei; ei aveau dreptul de a-şi alege din rândurile lor căpetenii, numiți *căpitani de mazil,* în acele districte, unde locuiau de la 100 până la 150 familii de mazili. Izvorul atestă că aceştia erau subordonați mareşalului dvorenimii (ANRM, F.3, inv.2, d.214, cert.18, f.157-181; F.134, inv.1, d. 71, f. 44-46).
35. ANRM, F. 3, inv.1, d. 1197, cert. 85, f. 2-14.
36. Ibidem, d. 47, cert. 7, f. 171-178.
37. Ulterior, suma impozitelor a crescut. Mazilii care trăiau în oraşe şi pe pământurile moşiereşti plăteau impozitul de stat numit dajdie: de la fiecare familie câte 9 rub. 35 kop. şi dijma – 2 rub. 10 kop., suma totală constituind 11 rub. 45 kop. Mazilii care trăiau pe pământurile statului erau impuşi la aceleaşi impozite ca şi țăranii de stat: dajdia – 9 rub. 35 kop. şi dijma – 23 rub. 50 kop.
38. ANRM, F. 3, inv. 1, d. 774, f. 131-132.
39. Ibidem, d. 47, cert. 7, f. 171-178.
40. Устав образования Бессарабской области 1818 г., с.18-19.
41. Ibidem, p.19.
42. Mai amănunțit, *a se vedea*: Tomuleț Valentin. Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia şi influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868). - Chişinău, 2002, p.226-258.
43. În decizia Consiliului Regional din 1836 se menționa că la cele prevăzute în Statutul din 1818 referitor la aceste două categorii sociale „..nu se mai poate adăuga nimic” (ANRM, F. 3, d. 214, cert. 18, f. 157-181).
44. ANRM, F. 2, inv. 1. d. 1199, f. 4-4 verso.
45. AISR, F. 560, inv. 4, d. 402, f. 22-22 verso.
46. Ibidem, F. 19, inv. 3, d. 129, f. 222.
47. Tomuleț Valentin. Activitatea comercială a negustorilor armeni în Basarabia în prima treime a sec. al XIX-lea // Tiragetia. Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei. Anuar IV-V. - Chişinău, 1997, p.239-250; Idem. Burghezia evreiască din Basarabia sub raport îndeletnicitar (în baza datelor statistice inedite din 1858) // Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumane”. - Chişinău, 1998, p.73-80; Idem. Influența activității comerciale a negustorilor evrei asupra evoluției stărilor mijlocii din Basarabia (anii 1812-1868) // Symposia Professorum. Seria „Istorie”. Materialele Sesiunii ştiințifice din 4-5 mai 2001. - Chişinău, 2001, p.47-53.
48. AIMSR, F. AM, inv. 182“a”, cert. 7, f. 12.
49. Ulterior, la bază va fi pus Regulamentul din 1834 despre țăranii din Basarabia (ANRM, F. 3, d. 214, cert. 18, f. 157-181).
50. Устав образования Бессарабской области 1818 г., с.19.
51. ***Cervoneți*** **–** este vorba, probabil, de ducații olandezi care circulau în Basarabia.
52. Устав образования Бессарабской области 1818 г., с.19-19 verso.
53. Ibidem, p.20.
54. Ibidem, p.20-21.
55. Ibidem, p. 21.
56. Берг Л.С. Бессарабия. Страна – люди – хозяйство. - Кишинев, 1993, с.119.
57. Защук А.И. Этнография Бессарабской области // ЗООИД. - Одесса, 1863, т.V, с.325.
58. ANRM, F. 5, inv. 2, d. 743, f. 35-36 verso.
59. Ibidem, f. 35.
60. Ibidem, F. 75, inv. 1, d. 57, f. 82.
61. AIMSR, F. AMŞ, d. 18589, p. I, f. 245.
62. ПСЗРИ, Собр. I, т. XXXV, 1818. – СПб., 1830, №27357, с.231.
63. Зеленчук В.С. Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в. - Кишинев, 1979, с.203.
64. Урусов С.Д. Записки губернатора. - Кишинев, 1903-1904. - Москва, 1907, с.296.
65. AIMSR, F. AM, inv. 182“a”, cert. 7, f. 12.
66. Ibidem, f. 22-23 verso.

Prezentat la 21.01.2008

EXPORTUL DE CEREALE ÎN POLITICA COMERCIAL-VAMALĂ A IMPERIULUI RUS (1797-1850)

Andrei EMILCIUC
Catedra Istorie Universală

The paper examines the variation of the Russian commercial and custom policy during the period between the Tariffs of 1797 and 1850. In our opinion an important element in the shift between liberal and protectionist approach to external commerce represented the Western Europe countries' policy towards the importation of grain. During this period the cultivation of cereals in the Russian Empire, especially in the South-western regions, became a major source of profit for landlords and state. Thus, the central government had a tendency to adapt its importation tariffs according to the existent ones for the import of grains in major destination countries. We have come to the conclusion that nine tariffs that Russia changed between 1797 and 1850 corresponded, more or less, to the major events on the European grain market: English Corn Laws of 1815, 1828 and 1846, which caused a chain reaction in most countries of the continent.

Problema pusă în discuţie în acest articol se încadrează în şirul de subiecte prioritare care considerăm că necesită a fi analizate în cadrul preocupărilor noastre privind rolul portului Odesa în sistemul comerţului european cu cereale în perioada 1794-1853. Pentru a putea integra o problemă relativ îngustă ca aceasta, am considerat oportun, mai întâi de toate, a determina contextul general în care administraţia imperială a promovat politica comercială în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Sub noţiunea de *politică comercial-vamală* subînţelegem totalitatea măsurilor întreprinse de instituţiile de stat, care au influenţat direct sau indirect, intenţionat sau neintenţionat asupra dezvoltării comerţului, precum şi atitudinea guvernului sau a anumitelor instituţii de stat faţă de comerţ. Punem totuşi accentul pe ansamblul de măsuri adoptate de instituţiile de stat în vederea reglementării şi facilitării exportului de cereale, mai ales prin intermediul taxelor vamale.

Actualitatea problemei propuse în acest articol rezidă în lipsa unui studiu care ar analiza în contextul proceselor general-europene evoluţia politicii comercial-vamale a Imperiului Rus privind exportul de cereale. Deşi literatura de specialitate înregistrează un număr relativ mare de lucrări consacrate studierii comerţului şi politicii comerciale a Imperiului Rus în prima jumătate a secolului al XIX-lea, constatăm lipsa unei abordări exacte a problemei formulate în acest articol. Majoritatea cercetătorilor s-au pronunţat asupra corelaţiei dintre politica comercială, obiectivele politicii externe ale Imperiului Rus şi necesităţile dezvoltării industriei naţionale. Dintre lucrările care au o tangenţă directă cu tema noastră de cercetare pot fi amintite lucrările istoricilor S.A. Pokrovski [1], V.A. Zolotov [2] şi V.Tomuleţ [3].

Limitele cronologice corespund, în fond, tarifelor vamale ruse pentru comerţul european – 1797 şi 1850. Primul, protecţionist în esenţa sa, a fost rezultatul intensificării luptei politico-militare în Europa, iar cel de-al doilea – rezultatul abrogării la 1849 a taxelor protecţioniste la importul cerealelor în Regatul Unit. În acest context, considerăm necesar a menţiona că între 1797 şi 1850 în Imperiul Rus s-au succedat nouă tarife vamale pentru comerţul european. Astfel, tariful vamal din 1797 a fost urmat de tarifele adoptate în 1810, 1816, 1819, 1822, 1826, 1834, 1841 şi 1850 [4]. Aşadar, urmează să concretizăm în ce măsură a influenţat situaţia pe piaţa externă de cereale asupra modificărilor atât de frecvente ale taxelor vamale din Imperiul Rus.

Pe lângă obiectivele primordiale, cele ale apărării industriei ruse de concurenţa mărfurilor industriale străine, apărarea intereselor cercurilor comercial-industriale ruse, asigurarea cu noi pieţe de desfacere şi de materii prime, politica comercială privind exportul de cereale, promovată de Rusia în anii 1797-1850, trebuia să ţină cont de anumite priorităţi, care urmau să rezolve anumite probleme atât de moment, cât şi de lungă durată, precum asigurarea securităţii alimentare a populaţiei şi realizarea obiectivelor geostrategice dictate de condiţiile concret istorice.

Astfel, în perioada dintre stabilirea tarifului vamal de la 1797 şi a celui de la 1816, exportul cerealelor a fost sistat de mai multe ori. După ce Pavel I a decis apropierea de Franţa şi încheierea alianţei împotriva Angliei, exportul cerealelor a suferit substanţial. Chiar dacă prin Ucazul din 8 februarie 1801 au fost anulate prohibiţiile anterioare în comerţul cu Franţa [5], au fost impuse interdicţii în exportul mărfurilor nu numai în Anglia, ci şi în Prusia, aliata acesteia, pentru a preveni tranzitul produselor ruse spre Albion [6]. Prohibiţiile

au fost anulate prin Ucazul din 14 martie 1801 al lui Alexandru I, în condițiile ruperii alianței cu Franța [7], între 11 şi 14 martie existând o interdicție totală asupra exportului [8]. Ridicarea interdicției exportului de cereale a urmat abia la 24 martie, fiind reconfirmate prevederile tarifului vamal din 1797 [9]. Pentru a încuraja comerțul guberniilor meridionale, prin Ucazul din 1 mai 1803 a fost micşorată cu un sfert taxa vamală la export şi import pentru toate porturile din Marea Neagră şi Marea Azov [10]. Alexandru I a anulat şi interdicțiile impuse arbitrar la exportul cerealelor din portul Arhanghelsk de către guvernatorul militar Ferster [11] şi a permis importul prin Dubăsari a porumbului fără plata taxelor vamale cu condiția exportării acestuia prin portul Odesa [12].

Preocuparea pe care o aveau autoritățile imperiale pentru facilitarea exportului de cereale trebuia să țină cont şi de necesitățile menținerii securității alimentare interne. Creşterea cererii externe la cereale putea determina o orientare excesivă a producătorilor spre piața externă, prețuri care le depăşeau semnificativ pe cele de pe piața internă rusă. În aceste condiții, a fost necesară instituirea grânarelor publice care urmau a fi suplinite prioritar pentru ca exportul să fie admis. Chiar şi în asemenea condiții prohibițiile au continuat să fie impuse. Astfel, spre exemplu, la 15 iulie 1805 Alexandru I a dispus, în condițiile recoltei joase, interzicerea exportului de cereale din gubernia Volânia [13]. Totuşi, şi în perioada domniei urmaşului lui Pavel I cauza principală a impunerii prohibițiilor la export au reprezentat-o interesele politico-militare de moment. După ce la 21 noiembrie 1806 la Berlin Napoleon I a decretat blocada insulelor britanice, ce obliga țările europene să sisteze comerțul cu Anglia, Alexandru I prin ucazul din 11/23 noiembrie a interzis exportul peste hotare al secarei şi făinii de secară prin porturile Mării Baltice, precum şi prin punctele vamale de pe uscat ale hotarului vestic [14]. Ulterior, prin Ucazul imperial din 14 decembrie 1806, interdicția a cuprins şi porturile Mării Albe, fiind extinsă şi asupra celorlalte culturi cerealiere [15]. În timpul războiului din 1806-1812 cu Imperiul Otoman, în Rusia a fost impus, prin Ucazul din 13 februarie 1810, o restricție asupra exporturilor de cereale prin Marea Neagră şi Marea Azov, care totuşi a fost anulată la 19 mai 1811, deşi pacea încă nu fusese încheiată. Aceasta se datora insistenței moşierilor care erau lipsiți de importante venituri obținute în urma acestui comerț [16]. De asemenea, în timpul războiului ruso-francez din 1812 a fost interzis exportul cerealelor prin porturile Liflandei şi Curlandei [17].

Un exemplu concludent privind atitudinea pe care o aveau oficialitățile imperiale ruse asupra exportului de cereale până la 1815 îl poate servi preambulul tarifului vamal pentru comerțul european din 1810 prin care cotele procentuale la taxele de import s-au rotunjit până la întregi. Autorii acestuia menționau că politica protecționistă promovată de guvern este determinată de faptul că pagubele pricinuite de import industriei ruse nu se compară cu veniturile obținute din export [18].

Odată cu încetarea acțiunilor militare şi anihilarea blocadei continentale instituite de Napoleon I Bonaparte, contextul pieței internaționale s-a schimbat. Prețul la cereale în Europa Occidentală a scăzut substanțial datorită suprasaturării pieței interne atât cu cereale de import, cât şi cu cele locale. Necesită a fi menționat faptul că competitivitatea cerealelor ruse pe piața internațională avea un suport dubios. Moşierii ruşi, spre deosebire de aceiaşi landlorzi englezi, niciodată nu făceau calculele costurilor de producere, bazându-se aproape în totalitate pe munca iobagilor. Deci, prețurile la cereale nu țineau cont de principalul aspect al formării lor şi, în mare parte, subminau agricultorii şi fermierii europeni, care trecuseră la principiile capitaliste de organizare a producției.

Drept rezultat, prin Actul de Import din 1815, Anglia a impus prohibiții substanțiale la importul cerealelor în regat. Importul cerealelor fără plata accizelor vamale se permitea doar atunci când pe piața internă prețul mediu la grâu depăşea 80 de şilingi[1] pe quarter[2], la secară, mazăre şi fasole – 53 şilingi, la ovăz – 26 şilingi şi la orz – 40 şilingi. Când prețurile erau mai mici, importul era interzis. Indiferent de prețul pe piața internă, cerealele puteau fi admise pentru antrepozitare, dar costurile păstrării erau destul de ridicate. Autorii şi promotorii actului estimau că prețul la grâu se va menține la peste 80 de şilingi pe quarter. În perioada de până la 1818, porturile engleze nu au fost închise pentru importul de grâu datorită faptului că prețul acestuia pe piața engleză s-a menținut la peste 80 de şilingi. Ulterior, acesta a scăzut substanțial ajungând să constituie în perioada 1821-1828 în medie 67 şilingi 9 peni [19].

---

[1] Sistemul monetar britanic este alcătuit din lire sterline, şilingi şi peni. Până la trecerea la sistemul decimal la 15 februarie 1971, o liră sterlină avea 20 de şilingi, iar un şiling 12 peni (1 liră sterlină avea 240 de peni).

[2] *Quarter* (imperial) – unitate de măsură utilizată în Marea Britanie pentru exprimarea capacității produselor solide egală cu 290,78 litri sau 2,9078 hectolitri.

Instituirea restricțiilor la importul de cereale în Anglia a provocat o tendință în lanț în Europa Occidentală. Mai multe state, care odinioară importau masiv grâne din străinătate, au introdus legi similare celor engleze, pentru a limita importurile străine şi a proteja producătorii interni. Printre acestea putem enumera Franța, Prusia, Țările de Jos, Elveția, Spania, Portugalia, Suedia şi Regatul Sardiniei. Franța, care în 1814 a anulat legile ce restricționau exporturile de cereale, a impus în 1819 restricții asupra importurilor de cereale, permițând importul de grâu doar în cazul când prețurile pe piața internă creşteau în dependență de regiune peste 20, 18 sau 16 franci pe hectolitru. Mai multe cantoane elvețiene au impus după anul 1822 taxe protecționiste la importul cerealelor. Prin legislația din 1815-1825 Spania a încercat şi ea să încurajeze exporturile şi să descurajeze importurile, în contrast cu perioada 1793-1814 [20]. Aceste politici protecționiste au dominat în anii 20 sec.XIX, determinând o perioadă în care comerțul european cu grâne a intrat în declin.

În condițiile create, Imperiul Rus a încercat să facă unele manevre. Tocmai prin aceasta şi se explică faptul că în decursul a zece ani au fost adoptate patru tarife vamale pentru comerțul european: pe de o parte, cele liberale de la 1816 şi 1819, iar pe de alta, cele protecționist-prohibitive de la 1822 şi 1826. La stabilirea tarifelor din 1816 şi 1819 s-au respectat înțelegerile privind liberalizarea comerțului european încheiate la Congresul de la Viena (1814-1815). Conform tarifului din 1819, au fost micşorate semnificativ taxele de import la mai multe categorii de mărfuri. În plus, la 15 august 1819 portul Odesa a devenit porto-franco conform manifestului din 16 aprilie 1817 [21]. Cu toate acestea, celelalte guverne europene nu au ținut cont de înțelegerile de la Viena.

Situația era cu atât mai gravă cu cât Imperiul Rus nu avea relații comerciale amiabile nici cu Imperiul Otoman, un alt mare importator de cereale. Chiar dacă acesta, prin capitulațiile pe care le-a semnat, realiza importul la tariful fix şi extrem de convenabil de 3% *ad valorem*, comerțul bilateral era afectat de discordanțele în plan politico-militar. Controlând strâmtorile Bosfor şi Dardanele, Imperiul Otoman a recurs deseori la închiderea acestora pentru vasele comerciale ruse, încărcate în principal cu cereale. Astfel, în anul 1821, odată cu izbucnirea Revoluției greceşti, sub pretextul blocării teritoriilor greceşti, otomanii au inițiat reținerea şi percheziționarea vaselor ce treceau prin strâmtori. Mai multe încărcături au fost confiscate sub diferite pretexte, iar culmea acestor acțiuni a fost atinsă prin introducerea embargoului total asupra încărcăturilor de cereale şi a obligației de vânzare a grânelor la un preț fix la Constantinopol. Circa 300 de vase genoveze, care se îndreptau spre Marea Neagră, au fost nevoite să facă cale întoarsă. Doar vasele engleze şi franceze au fost admise să intre în Marea Neagră [22].

Începând cu anii 20 sec.XIX, Rusia a resimțit şocul prohibițiilor impuse de statele occidentale la importul cerealelor. Ca urmare, cursul fritrederian a fost abandonat şi începând cu anul 1821 piața rusă a fost închisă pentru anumite mărfuri industriale de import. Aceasta a generat, mai ales în Anglia, o discuție între părtinitorii protejării producătorilor agricoli şi promotorii intereselor marilor industriaşi, care nu-şi mai puteau exporta mărfurile din cauza prohibițiilor din state, precum Rusia, impuse ca răspuns la politica engleză privind importul cerealelor. Apare şi o altă problemă: datorită faptului că transportarea cerealelor putea dura mai multe săptămâni, negustorii erau foarte precauți atunci când decideau dacă condițiile existente pe piața internă engleză sau franceză erau favorabile importului de cereale. Aceste tergiversări afectau direct populația. Astfel, în 1823 şi 1825, au fost introduse unele modificări în legislația cerealieră engleză pentru a preveni situațiile de acest gen [23]. Cu toate acestea, industriaşii englezi nu ezitau să înainteze Parlamentului englez petiții în care încercau să demonstreze efectul negativ al menținerii prețului înalt la cereale în Regat. Spre exemplu, la 17 aprilie 1826, Camera Comunelor a examinat petiția Corporației din Londra în care se arăta că produsele manufacturiere engleze erau strâmtorate pe piețele externe din cauza prețurilor înalte. Acestea se datorau salarizării relativ înalte a muncitorilor, ca rezultat al prețurilor înalte la pâine pe piața internă şi din necesitatea acoperirii taxelor protecționiste impuse în Rusia şi în alte state, după cum sugerau autorii petiției, ca răspuns la interdicțiile la importul cerealelor din Anglia [24].

Pe lângă tarifele vamale, existau şi alte restricții ce stinghereau exportul de cereale din Rusia în statele occidentale. Spre exemplu, conform legislației engleze, cerealele de pe continent puteau fi importate în Regatul Unit doar pe vase engleze sau sub pavilionul țării exportatoare. Doar Franța, prin actul bilateral din 1 iunie 1826, deținea dreptul de a transporta pe vasele sale cereale din dominioanele şi coloniile engleze în țările străine şi din dominioanele franceze în posesiunile britanice [25]. De asemenea, importul cerealelor dintr-un anumit stat putea fi interzis prin decizia regelui, în cazul în care vasele engleze erau impuse la taxe exagerate în porturile acelui stat [26]. De altfel, pe parcursul primei jumătăți a secolului al XIX-lea în Rusia existau

anumite restricții care provocau nemulțumiri în rândul negustorilor englezi. Astfel, negustorilor străini li se interzicea să achiziționeze mărfuri direct de la producători, ci doar prin intermediul supuşilor ruşi. Abia la mijlocul anilor 40, pentru a facilita exporturile de cereale peste hotare, negustorilor străini li s-a permis să achiziționeze în cuprinsul Novorosiei produse agricole în aceleaşi condiții ca şi negustorilor ruşi [27].

În perioada dintre stabilirea tarifului de import din 1815 şi celui din 1828 importul cerealelor în Regatul Unit a fost interzis timp de 135 de luni din totalul de 159 luni [28]. De aceea, către sfârşitul anilor 20, sub presiunea consumatorilor care doreau stabilizarea prețului la grâne pe piața internă, Guvernul englez a modificat politica sa față de importul de cereale străine. Ideea trecerii de la un protecționism prohibitiv total şi rigid la unul condiționat de tendințele pieței, prin introducerea unor tarife vamale glisante, era concepută ca avantajoasă atât pentru producătorii locali, cât şi pentru importatori, în plus, capabilă să asigure securitatea alimentară a populației.

Sfârşitul anilor 20 şi începutul anilor 30 a reprezentat un moment de grea încercare pentru politica comercial-vamală a Imperiului Rus privind exportul de cereale. Mai întâi, Nikolai I a declarat la 14 aprilie 1828 război Imperiului Otoman. Aceasta va determina interzicerea, conform Ucazului din 8 august 1828, a exportului de cereale prin toate porturile Mării Negre şi Mării Azov [29], pentru a-l determina pe sultan să semneze cât mai grabnic pacea în condițiile dictate de împăratul rus. De fapt, restricțiile erau menite să lipsească duşmanul de cereale (creându-i dificultăți în asigurarea alimentară a armatei şi a populației, lucru ce trebuia să provoace tulburări sociale) şi să asigure armata rusă cu cereale suficiente şi la prețuri mici pe timpul ostilităților militare.

Anume în aceste condiții Parlamentul englez a adoptat la 15 iulie 1828 un nou act vamal. Conform acestuia, importul grânelor în Regatul Unit se realiza după o scară tarifară prestabilită. Astfel, taxa de import a grâului varia între 42% şi 1% *ad valorem* în dependență de prețul acestuia pe piața internă. Pentru orz tariful putea fi doar de 2% *ad valorem*, dar putea depăşi şi 42% *ad valorem*, iar pentru ovăz putea varia între 3 şi 44% *ad valorem* [30]. Sisteme tarifare similare au fost ulterior introduse în Suedia (1830), Franța (1832), Belgia (1834), Olanda (1835) şi Portugalia (1837) [31]. În Olanda tariful glisant introdus în 1836 a fost abolit în 1851 [32]. În Suedia tarifele glisante au coexistat cu restricțiile cantitative temporare, dar acestea din urmă au devenit tot mai rare: către 1830 restricțiile de circumstanță au dispărut, deşi abolirea tarifelor protecționiste s-a realizat abia în 1855 [33].

În prima jumătate a anului 1830, exportul cerealelor din Imperiul Rus nu a putut beneficia din plin de schimbările survenite pe plan extern. Revolta în provinciile poloneze din 1830-1831, precum şi seceta cumplită ce a cuprins guberniile meridionale ruse în 1833-1834, au provocat micşorarea semnificativă a capacității de producție, chiar şi sub necesitățile consumului intern. Ca rezultat, la 29 iulie 1833, Nikolai I a aprobat decizia Comitetului de Miniştri privind importul fără accize a cerealelor de peste hotare prin toate punctele vamale de pe uscat şi de pe mare ale hotarului sud-vestic [34]. Ulterior, la 13 august 1835, împăratul rus a scutit de plăți suplimentare pentru certificatele comerciale negustorii de ghilda a doua care intenționau să importe de peste hotare până la 1 ianuarie 1836 grăunțoase în valoare mai mare decât li se permitea în conformitate cu legislația [35].

Abia în a doua jumătate a anului 1830 negustorii care exportau cereale ruse au început să caute soluții pentru a se acomoda la sistemul tarifar din statele occidentale. Pentru un profit maxim în condițiile taxelor glisante, cantități semnificative de cereale trebuiau stocate în porturile din apropierea marilor piețe de desfacere, pentru ca să poată fi transportate imediat ce se iveau oportunitățile de export la cote tarifare avantajoase. Deşi importul cerealelor pentru a fi depozitate în antrepozite era admis prin legislația cerealieră din Anglia fără plata accizelor vamale, cheltuielile aferente erau destul de mari. Pentru antrepozitarea pe o durată de până la trei luni, grâul, orzul şi secara erau impuse unei taxe *ad valorem* de 1,5%, între trei şi şase luni – 2% , între şase şi douăsprezece luni – 2,5%, iar peste douăsprezece luni – 3%. Ovăzul era taxat pentru antrepozitarea până la trei luni cu 2,5%, între trei şi şase luni – 3%, între şase şi douăsprezece luni – 3,5%, peste douăsprezece luni – 5% [36]. Aceasta i-a determinat pe negustori să caute alte locații de antrepozitare, porturile de pe litoralul nord-vestic al Mării Mediteraneene atrăgând atenția negustorilor. Livorno, spre exemplu, principalul port al Toscanei, pe lângă statutul de porto-franco, se bucura şi de alte privilegii. Din 12 martie 1822 aici s-a dispus scutirea cerealelor de tranzit (adică transferate direct de pe un vas pe altul fără contract) de la plata taxei vamale de 1% *ad valorem*, a taxei de $^{1}/_{5}$ % *ad valorem* pentru depozitare şi a taxei pentru Oficiului Regal de Cereale [37]. În plus, datorită poziției geografice favorabile a portului, Livorno le oferea

negustorilor mai multe posibilități pentru exportul rapid şi profitabil al cerealelor, atât în interiorul peninsulei Apenine, cât şi în Franța sau în Regatul Unit.

După Pacea de la Adrianopol (1829), un obiectiv principal pentru Imperiul Rus se impune blocarea prin orice metode a exportului de cereale din Principatele Române. Concurența grâului şi porumbului din Principate afecta substanțial monopolul rus în comerțul cu cereale din Marea Neagră. Stratagema geopolitică a Imperiului Rus țintea scoaterea Principatelor Române din cadrul problemei orientale, pentru a-şi impune protectoratul propriu. Insistența Rusiei a determinat Poarta să confirme statutul distinctiv al Principatelor şi să le garanteze o largă autonomie. Deşi aparent au avut de câştigat în urma reducerii treptate a prestațiilor obligatorii față de Poartă datorită ruşilor, Principatele Române, de fapt, s-au văzut puse în situația în care tot ruşii le blocau posibilitățile de a beneficia din plin de drepturile comerciale garantate prin convențiile ruso-turce. Aceasta şi în virtutea faptului că Rusia reuşise să acapareze de la Imperiul Otoman principalele gârle navigabile ale Dunării: prin Convenția din 1817, – brațul Chilia, prin Convenția de la Akkerman (1826) – brațul Sulina, iar prin Tratatul de pace de la Adrianopol (1829) – brațul Sf. Gheorghe. Problema dunăreană devine o problemă stringentă datorită faptului că acțiunile Rusiei orientate spre blocarea navigației lezau şi interesele Imperiului Habsburgic, pentru care Dunărea reprezenta principala arteră comercială.

Administrația rusească de ocupație din Principate a recurs şi la restrângerea dreptului acestora de a exporta grâne şi alte produse sub pretextul acoperirii necesităților interne. Pe de altă parte, ruşii au stabilit în mod ilegal, contrar prevederilor Tratatului de la Adrianopol, care asigurau libertatea comerțului internațional pe Dunăre, taxe de 2-3 taleri pentru orice vas care ieşea în Marea Neagră pe la Sulina. Acelaşi Blutte raporta la 22 iulie 1832 ambasadorului englez la Constantinopol, Stratford Cunning, despre situația nesatisfăcătoare ce s-a creat la Galați, unde numeroase vase sosite nu aveau posibilitatea de a încărca produse, fiind nevoite să se îndrepte spre porturile ruseşti de pe Marea Neagră, în special spre Odesa [38].

În pofida nemulțumirilor exprimate de armatori şi echipajele vaselor engleze care s-au confruntat cu mari dificultăți, Cabinetul de la Petersburg a instituit, prin Ucazul din 7 februarie 1836, o stație de carantină pe malul stâng al brațului Sulina, pe insulele Sf. Gheorghe, Ceatal şi Letea din Deltă. Sub pretextul aplicării regulilor de carantină, autoritățile vamale, căpităniile şi poliția fluvială rusă căpătau dreptul de a inspecta navele care intenționau să se ridice pe Dunăre spre porturile româneşti, de a percepe unele taxe pentru remorcare şi cabotaj, iar în caz de nesupunere la control, de a reține vasul respectiv, a-i confisca încărcătura şi a-l îndrepta forțat spre Odesa [39]. Când a fost cedată de turci, Sulina avea o adâncime medie a cursului navigabil de 12 picioare[3], pentru ca la începutul anului 1836 să ajungă la 8 picioare. Un contemporan al evenimentelor scria că un dig impenetrabil se forma la gura râului, iar Rusia adăuga la posesiunile sale şi o poartă de fier între Dunăre şi Marea Neagră [40].

Cu toate acestea, reprezentanții burgheziei comerciale ruse țineau sub presiune continuă organele de stat. În raportul din anul 1837 *Observații privind comerțul cu cereale prin portul Odesa*, se afirma că negoțul Principatelor dăunează mult portului, în mare parte, în opinia autorilor, din cauza politicii neconcludente a Guvernului. Ca urmare, în anul 1838, preşedintele Consiliului de Stat K.Toli îi atrăgea atenția ministrului de finanțe E.F. Kankrin că comerțul Principatelor după 1829 a devenit foarte intens, trezind temeri că va aduce daune Rusiei meridionale, mai ales în ceea ce priveşte comerțul cu cereale [41].

Piața engleză devine în aceasta perioadă principalul catalizator al exporturilor de cereale din Imperiul Rus. Odată cu introducerea gradației tarifare, calcularea mediei de scadență a prețului la cereale pe piața internă engleză a fost abandonată. Taxele au început a fi ajustate săptămânal în baza mediei prețurilor existente pe parcursul a şase săptămâni precedente. Nu se făcea însă distincție de variația volumului de vânzări pe durata celor şase săptămâni; mediile naționale fiind cumulate şi împărțite la şase. Aceasta însemna că în unele săptămâni se impunea un nivel de protecție diferit decât dacă taxele s-ar fi bazat pe mediile cantitative, lucru ce ar fi reflectat mai bine situația pe piață. În 1828-1842 au existat doar 21 de cazuri când au fost impuse taxe vamale mai joase şi doar 8 cazuri când a fost impus un tarif mai mare, pe când în 1842 şi 1849 respectiv 18 şi 14 cazuri [42]. Tendințele fritrediriene din Anglia au determinat coborârea în 1842 a barei de preț la grâu pe piața internă la 51 şilingi pentru importul acestuia în Regatul Unit, la care s-a impus un acciz de o liră sterlină. Taxa minimă de un şiling se percepea când prețul grâului pe piața internă depăşea 73 de şilingi [43].

[3] Picior (Foot, feet) – măsură egală în sistemul metric cu 30,48 cm.

Mulți economiști și oameni politici ai timpului au susținut ideea anulării tarifelor protecționiste la importul cerealelor în Regatul Unit. Discuțiile se axau pe întrebarea dacă aceasta ar determina alte state să-și deschidă piețele interne exporturilor de produse industriale engleze. Opiniile erau contradictorii. Richard Cobden[4] menționa că timp de cinci ani după abolirea *Legilor Cerealelor* în Europa nu ar mai fi rămas nici un tarif neschimbat după exemplul englez. Archibald Alison[5] considera că un comerț liber se putea materializa doar prin tratate bilaterale, iar Robert Torrens[6] propunea taxe prohibitive pentru țările care și-ar fi menținut tarifele protecționiste la mărfurile britanice. Unii economiști considerau totuși că un comerț reciproc liber nu putea exista, deoarece statele străine mai slab industrializate decât Anglia aveau nevoie de taxe protecționiste pentru a nu-și submina economia [44].

La 25 iunie 1846 Camera Lorzilor a aprobat noul *Act de Import* înaintat de prim-ministrul Robert Peel. Conform prevederilor acestui act, abolirea legilor protecționiste din domeniul comerțului cu cereale urma să intre în vigoare de la 1 ianuarie 1849. Până atunci au fost impuse taxe moderate: pentru importul grâului între 7,5 și 20% ad valorem, pentru orz între 6,5 și 20% *ad valorem*, iar pentru ovăz între 7 și 22% *ad valorem* [45].

Aparent, susținătorii comerțului liber au avut câștig de cauză în dezbaterile privind impactul liberalizării importului de cereale în Regatul Unit. În SUA, ca urmare a susținerii senatorilor sudiști, apărători ai intereselor plantatorilor, a fost aprobat ca lege la 31 iulie 1846 Tariful Walker care reducea semnificativ taxele vamale din SUA pentru importul mărfurilor industriale [46]. Imperiul Rus a răspuns și el prin adoptarea tarifului vamal din 1850. Același lucru s-a întâmplat și în alte state europene. Franța, Suedia, statele italiene, Olanda și Austria au efectuat modificări în tarifele lor vamale, dar nu realmente în spirit liberal. Deosebirea consta în faptul că acum aceste state au admis, deși cu accize înalte, importul unor produse, anterior interzise categoric pentru import. În Norvegia, Danemarca și Spania au fost efectuate doar foarte puține modificări liberale, iar în Spania s-a purces chiar la mărirea taxelor la unele produse. Tariful Uniunii Vamale Germane (Zollverstein) a rămas neschimbat. Tendințele liberaliste în comerțul internațional au eșuat, când în anul 1861 în SUA a fost adoptat Tariful Morill, care a consemnat revenirea la protecționismul de până la 1846 [47]. Veniturile vamale de la importul cerealelor în Anglia au scăzut substanțial, lipsind guvernul englez și de importante resurse financiare. Astfel, în perioada 1849-1855 au fost percepute din importul cerealelor taxe vamale în valoare de 3 282 557 lire sterline, adică aproape de două ori mai puțin față de perioada 1839-1845 [48].

Pe lângă contextul pieței externe, anumiți factori interni au influențat și ei semnificativ politica comercial-vamală rusă privind exportul de cereale. După calculele noastre, în perioada 1825-1850 în Rusia au fost adoptate 113 acte legislative ce s-au referit la cereale. Dintre acestea 13 au vizat prohibirea, reluarea sau confirmarea dreptului exportării cerealelor [49], 18 – facilitarea importului de cereale în anii cu recolte proaste [50], 56 – organizarea și gestionarea magaziilor de rezervă pentru cereale [51] și 26 – alte aspecte aferente [52]. Aceasta demonstrează elocvent că exportul cerealelor se confrunta cu destule greutăți legate de necesitățile de prevenire a insuficienței cerealelor în virtutea recoltelor joase sau a altor factori. Din acest motiv, statul va căuta să echilibreze cererea pe piața externă cu necesitățile pieței interne de consum.

Un aspect interesant necesar pentru a înțelege în totalitate problema formulată în acest articol îl reprezintă taxele vamale pentru exportul cerealelor. În Rusia exista un tarif vamal diferențiat pentru exporturile de cereale pe cale maritimă și terestră. Dacă conform Tarifului din anul 1797 pentru exporturile pe cale terestră a cerealelor taxele vamale erau mai mari, începând cu Tariful din 1816, situația se schimbă radical, ajungând să nu se mai perceapă nimic conform Tarifului din anul 1850. Iar începând cu Tariful din 1826, se observă o micșorare continuă a taxei vamale. Tariful protecționist din 1822 avantaja exporturile de făină prin reducerea substanțială a taxei vamale la exportul acestui produs în scopul de a încuraja industria morăritului din Rusia. Mai mult decât atât, prin Tariful din 1841 exportul de făină de grâu din Rusia nu mai era taxat nici pe frontiera terestră și nici pe cea maritimă [53]. De fapt, tariful a confirmat o situație existentă, datorită Ucazului din 1 august 1839, conform căruia exportul de făină era scutit de plata taxelor vamale timp de 7 ani, iar comandanții de vase erau încurajați cu premii de 30 copeici timp de primii 4 ani, iar ulterior – de 20, 15 și 10 copeici pentru un butoi de 5-6 puduri [54].

---

[4] **Richard Cobden** (1804-1865*)* – manufacturist britanic, membru al Partidului Liberal englez, care a format alături de John Bright Liga Anti-Corn Law, susținând comerțul liber cu cereale.

[5] **Archibald Alison** (1792-1867) – avocat și istoric englez, autor al vastei lucrări *Istoria modernă a Europei de la revoluția franceză până la căderea lui Napoleon.*

[6] **Robert Torrens** (1780-1864) – ofițer în armata engleză, economist politic, membru al Parlamentului englez și proprietarul ziarului *Globe*; este primul care a teoretizat asupra unui tarif optimal.

În concluzie, constatăm că obiectivele politicii comercial-vamale a Imperiului Rus urmăreau atât protejarea producătorilor interni, cât şi promovarea produselor proprii pe piaţa externă. De aceea trebuia căutat un consens în principiile de realizare a intereselor sale comerciale. Nici chiar în cercurile guvernamentale nu exista o părere unică în această privinţă. Situaţia era caracteristică şi pentru alte state din Europa, care căutau un echilibru între necesităţile dezvoltării agriculturii şi ale industriei naţionale. Aşadar, politica comercial-vamală a Imperiului Rus privind exportul de cereale se datora nu numai factorilor interni, ci şi celor externi.

Referinţe:

1. Покровский С.А. Внешняя торговля и внешняя торговая политика России. - Москва, 1947.
2. Золотов В.А. Внешняя торговля Южной России в первой половине XIX века. - Ростов, 1963.
3. Tomuleţ V. Politica comercial-vamală a ţarismului în Basarabia şi influenţa ei asupra constituirii burgheziei comerciale. - Chişinău, 2002.
4. Общий тариф по европейской торговле для таможен Российской империи. - СПб, 1819; 1822; 1826; 1834; 1841; 1850.
5. Полное собрание законов Российской Империи (în continuare ПСЗРИ). Соб. первое, 1800-1801, Том XXVI. - СПб, 1830, №19746, с.524.
6. Prin ucazurile din 9 şi 18 februarie 1801. ПСЗРИ. Соб. первое, 1800-1801, том XXVI. - СПб, 1830, №19747, с.525, №19755, с.530.
7. ПСЗРИ. Соб. первое, том XXVI, 1800-1801. - СПб, 1830, №19783, с.584. Alexandru I a fost întronat la 13 martie 1801.
8. ПСЗРИ. Соб. первое, 1800-1801, том XXVI. - СПб, 1830, №19775, с.578, №19783, с.584.
9. ПСЗРИ. Соб. первое, 1800-1801, том XXVI. - СПб, 1830, №19803, с.597.
10. ПСЗРИ. Соб. первое, 1802-1803, том XXVII. - СПб, 1830, №20738, с.573.
11. ПСЗРИ. Соб. первое, 1802-1803, том XXVII. - СПб, 1830, №20832, с.720.
12. ПСЗРИ. Соб. первое, 1802-1803, том XXVII. - СПб, 1830, №20887, с.822.
13. ПСЗРИ. Соб. первое, 1804-1805, том XXVIII. - СПб, 1830, №21835, с.1127.
14. ПСЗРИ. Соб. первое, 1806-1807, том XXIX. - СПб, 1830, №22349, с.863.
15. ПСЗРИ. Соб. первое, 1806-1807, том XXIX. - СПб, 1830, №22396, с.932-933.
16. Золотов В.А. Op. cit., p.35.
17. Семенов А. Изучение исторических сведений о Российской внешней торговли и промышленности (с половины XVII-го столетия по 1858 год). Часть II. - СПб, 1859, с.125.
18. Ibidem, p.131.
19. William Waterston. A cyclopaedia of commerce, mercantile law, finance and commercial geography. - Edinburgh, 1843, p.207; Wray Vamplew. The Protection of English Cereal Producers: The Corn Laws Reassessed // The Economic History Review. - New Series, Aug., 1980. - Vol. 33. - No3. P.383; John Prest A large amount or a small? Revenue and the nineteenth-century Corn Laws // The Historical Journal, Jun., 1996. - Vol. 39. - No2. - P.468.
20. Fairlie S. The Nineteenth-Century Corn Law Reconsidered // The Economic History Review. New Series, 1965. - Vol.18. - No3. - P.566.
21. ПСЗРИ. Соб. 1, т. XXXVI, 1819. - СПб, 1830, №27866, с.257.
22. Золотов В.А. Op. cit., p.37.
23. Waterston William. Op. cit., p.207.
24. The Parliamentary Debates. New Series. Vol. XV. - London, 1827, p.269-270.
25. Robert Ellis. The British Tariff for 1829-1830. - London, 1829, p.50, 263.
26. Robert Ellis. British Tariff for 1832-33. - London, 1832, p.10.
27. Prin ucazul din 17 decembrie 1845: ПСЗРИ. Соб. второе, 1845 год, том XX. - СПб, 1846, №19525, с.208.
28. Mette Ejrns, Karl Gunnar Persson and Soren Rich. Feeding the British: Convergence and market efficiency in 19th century grain trade, *[http://www.econ.ku.dk/wpa/pink/2004/0428.pdf]*, p.7.
29. ПСЗРИ. Соб. второе, 1828 год, Том III. - СПб, 1830, №2218, с.763-764.
30. Robert Ellis. The British Tariff for 1829-1830. Op. cit., p.49; Waterston William. Op. cit., p.209.
31. David G. LoRomer. Merchants and Reform in Livorno, 1814-1868. - Berkeley, 1987, p.43.
32. Waterston William. Op. cit., p.492.
33. Persson Karl Gunnar. Grain Markets in Europe, 1500-1900. Integration and Deregulation. - Cambridge, 1999, p.140.
34. ПСЗРИ. Соб. второе, том VIII, 1833 год, отд.1. - СПб, 1834, №6358, с.446.
35. ПСЗРИ. Соб. второе, том X, 1835 год. - СПб, 1836, №8370, с.925.
36. Robert Ellis. British Tariff. - London, 1845, p.335.
37. David G. LoRomer. Op. cit., p.110.

38. Cernovodeanu Paul. Relațiile comerciale româno-engleze în contextul poticii orientale a Marii Britanii (1803-1878). - Cluj-Napoca, 1986, p.62.
39. Ibidem, p.69-70.
40. Urquhart David. Progress of Russia in the West, North, and South. - Trübner & Co, 1853, p.314.
41. Мунтян М.П. Экономическое развитие дореформенной Бессарабии // Ученые записки Кишиневского университета. - Кишинев, 1971, т.117 (ист.), с.283.
42. Vamplew Wray. Op. cit., p.383-384.
43. An improved and greatly enlarged supplement to Mr. McCulloch's Commercial Dictionary. - London, 1842, p.133.
44. Cheryl Schonhardt-Bailey. The Rise of Free Trade. Vol.I: Protectionism and its Critics, 1815-1837. - London, 1997, p.17.
45. The American Almanac and Repository of useful knowledge for the year 1847. - Boston, 1846, p.318.
46. Scott C. James, David A. Lake. The Second Face of Hegemony: Britain's Repeal of the Corn Laws and the American Walker Tariff of 1846 // International Organization. - Winter, 1989. - Vol.43. - No1. - P.27.
47. Valpy Richard. The Tariffs and Trade of Various Countries During the Last Ten Years // Journal of the Statistical Society of London, Jun., 1863. - Vol. 26. - No2. - P.148-149.
48. Prest John. Op. cit., p.474.
49. ПСЗРИ. Соб. второе, 1825-1850. - СПб, 1830-1851, №218, 760, 1135, 2218, 2772, 3736, 6224, 6684, 9953, 10175, 12592, 18959, 22120.
50. Ibidem, №6358, 6411, 6422, 7554, 7700, 8820, 8370, 8521, 8858, 13574, 14153, 14249, 17295, 18897, 19090, 19118, 19422, 19480.
51. Ibidem, №966, 2386, 2784, 3150, 4807, 4864, 5367, 7272, 7300, 8538, 8782, 8814, 9480, 9504, 9523, 9619, 9938, 10031, 10337, 10466, 10543, 10696, 11095, 11639, 12262, 12317, 12331, 12362, 12744, 12831, 13254, 13556, 13857, 14401, 14528, 14634, 15559, 18154, 19043, 19053, 19106, 19372, 19776, 19893, 20240, 20362, 20991, 21219, 21775, 22214, 22508, 23377, 23456, 24116, 24635, 24704.
52. Ibidem, №2156, 2768, 7034, 8038, 8564, 11709a, 14436, 14755, 15812, 18681, 18851, 19051, 19525, 19650, 19781, 21494, 21605, 21678, 21753, 22181, 22300, 22321, 23054, 23102, 23138, 24296.
53. Золотов В.А. Op. cit., p.90.
54. ПСЗРИ. Соб. второе, 1839 год, том XIV. - СПб, 1840, №12592, 12974.

Prezentat la 05.09.2008

ACTIVITATEA CONSISTORIULUI DUHOVNICESC DIN CHIŞINĂU ÎN TIMPUL ARHIEPISCOPULUI DIMITRIE SULIMA (1821-1844)

Marin CIJ

Catedra Istoria Românilor

Based on the archival materials and on the publications of that time the author investigates the activity of the Church Consistory in Bessarabia as a local administrative tribunal that formed part of Chisinau and Hotin Eparchy. It presents the administrative relations between the ruling bishop and Church Consistory, its functions the elements and boundaries of its activities, the diocesan court and the Consistorial membership.

După moartea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni (30 martie 1821), Sfântul Sinod* a luat decizia de a transfera eparhia Chişinăului şi Hotinului de gradul 2 şi de a fi condusă de un arhiepiscop, luându-se în consideraţie faptul că la instituirea eparhiei i se acordase statutul de mitropolie şi exarhat numai din respect faţă de personalitatea şi meritele personale ale regretatului mitropolit Bănulesu-Bodoni [1].

Urmaşul mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni şi succesor în scaunul arhiepiscopal a fost ales Preasfinţitul Dimitrie Sulima, episcop de Bender şi Akkerman şi vicar al eparhiei Chişinăului şi Hotinului [2]. Arhiepiscopul Dimitrie a fost unul dintre principalii colaboratori şi de mare ajutor în toată activitatea mitropolitului în viaţa noii eparhii [3].

S-a născut în 1772, în Târgul Novaia Vodologa, gub. Harkov. Studiile şi le-a făcut în Harkov, Ekaterinoslav, Poltava, unde a şi fost profesor la seminar. E de crezut că Dimitrie a fost elevul lui Gavriil, când acesta a fost profesor şi rector la seminarul din Poltava. În 1797, a fost hirotonit preot. În 1811 s-a călugărit şi a fost numit episcop de Bender şi Akkerman, iar în 1812, trece cu mitropolitul Bodoni în Basarabia [4].

După trecerea la cele veşnice a mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, Preasfinţitul Dimitrie este ales în funcţie de arhipăstor al Basarabiei [5]. Numirea a fost făcută pe temeiul recomandării generalului Ivan I.Inzov, împuternicitul locţiitor al Basarabiei care, aducând la cunoştinţă contelui Ioan Capo d'Istria încetarea din viaţă a mitropolitului, scria, între altele, contelui că toate tagmele ce aparţin eparhiei acesteia doresc să aibă de arhipăstor pe episcopul vicar Dimitrie care, în curgerea acelor zece ani cât a stat aici în această treaptă, pe lângă că a învăţat bine limba moldovenească, de asemenea, drepturile şi obiceiurile regiunii acesteia, şi-a câştigat iubirea adevărată a tuturor. Generalul Inzov adăuga că Arhiepiscopul Dimitrie poate aduce un folos real preoţimii şi, îndeosebi, poporului. Capo d'Istria a transmis scrisoarea prinţului Goliţân, ministru al afacerilor spirituale, care a comunicat-o ţarului la 11 iunie 1821 [6]. În aceeaşi zi, a urmat ucazul ţarului cu numirea lui Dimitrie [7].

În timpul arhiepiscopului Dimitrie Sulima, s-au petrecut mari schimbări în ocârmuirea bisericii din Basarabia. În primul rând, eparhia Chişinăului şi Hotinului a fost rânduită în rangul al doilea, după cum s-a menţionat la început [8]. O altă schimbare a fost la 18 mai 1832, când, prin poruncă împărătească, Dicasteria Exarhicească din Chişinău a fost transformată în Consistoriu Duhovnicesc.

În poruncă se arăta că Dicasteriile Cernigovului, Kievului şi Chişinăului să fie numite Consistoriu Duhovnicesc după modelul conducerii eparhiale prezente în întreg Imperiul Rus [9].

Astfel, potrivit tendinţei generale de unificare, aceasta a fost cea mai de seamă măsură în această privinţă, transformarea Dicasteriei Exarhiceşti în Consistoriu Eparhial, cu toate atribuţiile ce aparţineau acestui aşezământ în eparhiile ruseşti şi care, puţin mai târziu, au fost fixate printr-un regulament special la 27 martie 1841.

Regulamentul din 27.03.1841 cuprindea patru capitole:

1. Modul de activitate a Consistoriului.
2. Elementele şi limitele activităţii Consistoriului.
3. Judecata eparhială.
4. Componenţa membrilor Consistoriului [10].

---

* Pe vremea lui Alexandru I, Biserica Rusă devine un aliat credincios al Statului, pus în slujba lui cu toate organele şi mijloacele vieţii bisericeşti. În fruntea bisericii era Sinodul, compus din episcopi, care toţi erau numiţi de către Ţar, devenind astfel înalţi demnitari ai Guvernului. Sinodul n-a fost lăsat liber nici în activitatea lui interioară, deoarece această activitate trecea sub supravegherea oberprocurorului sinodal. (După Popovschi Nicolae. Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruşi. - Chişinău: Ed. Museum, 2000, p.36.)

Acest regulament a fost alcătuit pentru toate Consistoriile Eparhiale din Imperiu, în scopul de a unifica regulile administrative şi judecătoreşti în eparhii. Pe temeiul lui ocârmuirea eparhială era concentrată în mâinile arhiereului eparhial [11].

Odată cu transformarea Dicasteriei în Consistoriu Duhovnicesc, s-au făcut schimbări şi în cancelaria Consistoriului. S-au luat măsuri ca dosarele să nu întârzie în cancelaria Consistoriului şi dispozițiunile arhipăstoreşti să fie aduse cât mai curând la îndeplinire. Pentru aceasta s-a mărit numărul asesorilor (funcționarilor) Consistoriului Duhovnicesc. Membrii Dicasteriei însă, care au funcționat până la schimbarea în Consistoriu, au rămas să activeze în continuare [12].

În componența membrilor Consistoriului intrau: arhimandriți, egumemi, ieromonahi, protoierei, ierei*. Toți membrii Cosistoriului erau numiți de către Sinod, pe baza recomandării arhiereului.

---

* **Numele asesorilor Dicasteriei şi Consistoriului din Chişinău în anii 1816-1837:**

1. Protoiereul Petu Cunițchi, asesor onorific al Dicasteriei cleric la Soborul Sf. Arh. Mihail, rector al seminarului, asesor până în septembrie 1821.
2. Arhim. Chiril, stareț la mănăstirea Curchi, asesor până în iunie 1819.
3. Protoiereul Stavarache Costin, preot la Biserica Sf. Haralambie din Chişinău, asesor de la 1816 până la 1823.
4. Egumenul Irinei de la mănăstirea Adormirea Maicii Domnului din oraş şi prefect la seminar, la 1819 trece stareț la mănăstirea Dobruşa, Sf. Nicolae, în noiembrie 1819 e profesor de Teologie şi Arhimandrit; în iunie 1921 e rector al seminarului, asesor şi funcționează aici până în 1821 iunie; la septembrie 1821 trece stareț la mănăstirea Curchi; în mai 1822 revine ca asesor şi funcționează aici până în noiembrie 1824, când rămâne numai stareț la Curchi; în noiembrie 1825 îl găsim iar ca asesor al Dicasteriei până în mai 1826, totodată, îl găsim fiind şi rector al seminarului şi stareț la Curchi.
5. Prot. Teodor Oglinschi, în locul vacant de preot de la Soborul Catedralei, în iunie 1819 vine ca econom al seminarului şi profesor de retorică la seminar, asesor de la 1816 până în septembrie 1821.
6. Egumenul Sinesie – al mănăstirii Hâncu – sf. Parascheva şi ecleziarh al Mitropoliei Chişinău, din iunie 1819, e arhimandrit în 1821, în septembrie în acelaşi an trece stareț la mănăstirea Jabca Sf.Cruce, asesor de la 1816 până în noiembrie 1824, când trece stareț la Dobruşa.
7. Preot Grigorie Glijinschi de la Bender, paroh la biserica Înălțarea Domnului Bulgărească, Chişinău din iunie 1819, trece şi ca econom al seminarului în august 1820, asesor de la 1816 până în septembrie 1821.
8. Egumen Ioanichie – al mănăstirii Adormirea Maicii Domnului din Chişinău, profesor de matematică la seminar, din august 1820, în mai 1822 predă şi fizica şi e arhimandrit, în mai 1823 e conducătorul tipografiei eparhiale, în noiembrie 1814 trece stareț al mănăstirii Jabca Sf.Cruce, în martie 1827 vine stareț la mănăstirea Hârbovăț, asesor din1816 până în mai 1828.
9. Protoiereu Petru Laucicovschi – de la biserica Soborului Sf. Arh. Mihail, asesor din iunie 1821 şi până în mai 1832.
10. Protoiereu Gheorghe Batcu – paroh la biserica Bunavestire din Chişinău, asesor din mai 1822, iar în 1823 decedează.
11. Protoiereu Nazarie Ghimculov – paroh la biserica Sf. Gheorghe din Chişinău, asesor din mai 1822 până în noiembrie 1831.
12. Protoiereu Constantin Moşan – paroh la biserica Bunavestire din Chişinău, asesor din noiembrie 1823 până în mai 1830.
13. Arhimandrit Spiridon Filipovici – stareț la mănăstirea Hârjauca din iunie 1821, iar din noiembrie 1824 vine şi ca asesor până în martie 1837.
14. Arhimandrit Serafim – starețul mănăstirii Hârbovăț din septembrie 1821, în noiembrie 1824 vine şi ca asesor până în martie 1827 când încetează şi ca stareț.
15. Protoiereu Victor Purischevici – rector al seminarului, asesor din noiembrie 1826, iar în noiembrie 1832 trece preot la soborul Sf. Arh. Mihail din Chişinău şi încetează ca asesor în noiembrie 1834.
16. Egumen Iov – stareț la mănăstirea Hâncu, ecleziarh al mitropoliei şi asesor din noiembrie 1826, trece ca egumen la mănăstirea Jabca Sf.Cruce, în martie 1827 încetează ca asesor şi stareț în mai 1830.
17. Egumen Antonie – starețul mănăstirii Curchi şi inspector al seminarului, vine ca asesor în noiembrie 1827 şi funcționează până în mai 1832.
18. Preot Avram Antonovschi – cluciar la soborul Sf. Arh. Mihail, asesor din noiembrie 1827.
19. Preot Mihail Glijinschi – de la soborul Sf. Arh. Mihail, asesor din 1828 şi încetează în mai 1829.
20. Preot Avram Glijinschi asesor din mai 1830 până în noiembrie 1830.
21. Protoiereu Simeon Mahovschi – ecleziarh la capela mitropoliei, asesor din mai 1830, din noiembrie 1833 e econom al casei arhiereşti; încetează ca asesor în noiembrie 1834.
22. Preot Iacob Sotnicenco – cluciar de la soborul Sf. Arh. Mihail, asesor din mai 1831 până în mai 1835.
23. Protoiereu Leontie Slojinschi – paroh la biserica Sf. Irh. Nicolae din Tiraspol, asesor de la noiembrie 1831 până la noiembrie 1832.
24. Arhimandritul Filadelf – rector al seminarului, profesor de Teologie şi stareț al mănăstirii Curchi – Naşterea Maicii Domnului, asesor din 1832 până în noiembrie 1837.
25. Preot Nichifor Petrov – de la catedrala Sf. Arh. Mihail, asesor din mai 1832 până în noiembrie 1837, în august 1836 trece paroh la biserica Sf. Gheorghe.
26. Preot Alexie Dubițchi – de la biserica cimitirului Toți Sfinții, asesor din noiembrie 1833 până în noiembrie 1835.
27. Preot Vasile Baconschi – de la biserica Sf. Haralambie, asesor din noiembrie 1833 până în noiembrie 1835.
28. Protoiereu Iacov Antonovschi – de la biserica Naşterii Maicii Domnului, asesor din noiembrie 1833 până în mai 1835.
29. Protoiereu Isidor Gherbanovschi – de la Soborul Sf. Arh. Mihail, asesor din noiembrie 1834 până în august 1836.
30. Arhimandrit Ioanichie – starețul mănăstirii Hârbovăț, asesor din mai 1835 până în mai 1837.
31. Preot Andrei Bogoslovschi – de la Soborul Sf. Arh. Mihail, asesor din noiembrie 1835 până în mai 1837.
32. Preot Ilarion Fialcovschi – de la biserica Sf. Ilie, asesor din noiembrie 1835 până în noiembrie 1837 când trece ca preot la biserica cimitirului Toți Sfinții.
33. Preot Simion Baltaga – de la biserica Bunavestire, asesor din noiembrie 1835 până în august 1836.
34. Protoiereu Vasile Purişchevici – de la Soborul Sf. Arh. Mihail, asesor din august 1836 până în noiembrie 1837.
35. Ierom. Onisifor – starețul mănăstirii Saharna Sf.Treime, asesor din mai 1837 până în noiembrie 1837.
36. Preot Iacob Sinchevici – de la biserica Toți Sfinții, asesor din august 1836, până în noiembrie 1837.
37. Preot Elisei Tereteatchevici – parohul bisericii Sf. Ilie, asesor din noiembrie 1837.

Ca secretari ai Dicasteriei au fost: 1. Alexandru Ioan Florov – din octombrie 1816. **2.** Ivan Iacov Mizețchi – din iunie 1819. **3.** Ivan Timofei Monastîrschi – din noiembrie 1819 până în noiembrie 1837.

Toate măsurile şi hotărârile luate de consistoriu (de înştiinţare, de schimbare a unui ordin sau a unei decizii) erau aduse la cunoştinţa preoţilor de mir prin blagocini, iar cinului monahal prin stareţi de Mănăstiri [13].

Cererile, rapoartele depuse de preoţi, călugări sau de persoane civile erau examinate de către arhiereu şi membrii Consistoriului, după care urma rezoluţia arhiereului prin ordin dat din nou Consistoriului, iar acesta aducea, la rândul său, hotărârea la cunoştinţa preoţilor.

În continuare, vom reda câteva exemple din activitatea Consistoriului Duhovnicesc, pe timpul arhiepiscopului Dimitrie. În primul rând, el a acordat o deosebită atenţie asupra stării intelectuale şi morale a preoţilor. A întocmit pentru preoţii parohiali o instrucţie, şi prin Consistoriu a fost adusă la cunoştinţa preoţilor, despre legile privitoare la metrici, la Te-Deumuri împărăteşti, parastasuri şi îndatoririle faţă de biserică [14].

În privinţa candidaţilor la preoţie, arhiep. Dimitrie asumându-şi sarcina ca personal să examineze candidaţii pentru preoţie în Consistoriu, din citire, cântare, tipic bisericesc şi catehism [15].

După finisarea studiilor teologice, tinerii absolvenţi depuneau cerere la Consistoriu, atât fii de preoţi, de diaconi, cât şi paraclisieri pentru a primi hirotonia şi a fi repartizaţi pe la parohii [16]. Dorinţa de a avea în eparhie cât mai curând preoţi instruiţi îl face pe acest arhiereu să se adreseze Consistoriilor din vecinătate, din Podolia, şi Ekaterinoslav, cu rugămintea de a recomanda absolvenţi ai seminariilor din localitate, când vor consimţi ca să vină să ocupe parohii în Basarabia [17].

Pentru decorarea preoţilor, diaconilor, blagocinii se adresau arhiereului prin Consistoriu [18]. În Consistoriu erau cercetate dosarele preoţilor, diaconilor de către arhiereu şi membrii Consistoriului. După examinarea dosarelor, în primul rând se trăgea atenţia câţi ani de slujire are candidatul pentru decoraţie, apoi care este ultima decoraţie şi ce activitate desfăşoară, după care se înainta la decoraţie [19]. Pentru schimbarea antimiselor, în cazul când era nevoie la vreo biserică, preoţii se adresau blagocinilor superiori*, iar blagocinii depuneau cerere la Consistoriu pe numele arhiereului [20]. După examinarea cazului, se eliberau antimise pentru bisericile din circumscripţia sa [21]. Mai târziu, îndatorirea blagocinilor superiori a fost redusă. Prin Consistoriu Duhovnicesc se dispuneau următoarele:

1. Blagocinii superiori sunt scutiţi de îndatorirea de a face inspecţie bisericilor, cu atât mai mult, cu cât obligaţiunea aceasta cade asupra blagocinilor inferiori.
2. Blagocinii superiori sunt, de asemenea, scutiţi de a prezenta candidaţi pentru preoţie şi diaconie, deoarece fiecare dintre aceştia era dator, personal, să se adreseze arhiereului cu cerere pentru hirotonie.
3. În caz că e nevoie de a se schimba vreun antimis învechit, era îngăduit preoţilor parohiali să se adreseze direct arhiereului, nestingherind pentru aceasta pe blagocinii superiori, nici chiar pe cei inferiori, care sunt numai obligaţi să îndemne preoţii să facă acest schimb, când vor observa că vreun antimis s-a învechit [22].

Acceptându-se ideea protoiereului Vasile Purişchevici, blagocinul superior al ţinutului Chişinăului, cum că autorităţile eparhiale pot uşor aduce la îndeplinire dispoziţiunile lor prin blagocinii inferiori, blagocinia ţinutului Chişinău a fost desfiinţată, fiind înlocuită cu patru cercuri de blagocinie. Toţi blagocinii inferiori (de cerc) ai ţinutului Chişinău se atribuiau, în chip nemijlocit, la Consistoriul Duhovnicesc [23].

În concluzii, putem spune că Consistoriul Duhovnicesc din Chişinău, ca organ administrativ-judiciar local, depindea întru totul de arhiereu. În fond, arhiereul conducea toată activitatea Consistoriului. Aşa că, în caz de divergenţă între secretar şi membrii Consistoriului, secretarul avea dreptul să atragă atenţia membrilor asupra legilor şi a cauzei, pe urmă, în acelaşi sens, raporta arhiereului. În caz de divergenţă între arhiereu şi membrii Consistoriului, după a doua examinare a chestiunii în Consistoriu, hotărârea arhiereului se aducea la îndeplinire.

Referinţe:

1. Stadniţchi Axentie. Mitropolit G.Bănulescu-Bodoni / Trad. Angela Munteanu. - Chişinău, 2004, p.142.
2. Popovschi Nicolae. Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruşi. - Chişinău: Ed. Museum, 2000, p.42.
3. Ibidem.

* În timpul mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, ca ajutori ai arhiereilor în ocârmuirea bisericească erau protopopii ţinutali şi blagocinii de cercuri. Îndatorirea principală a protopopilor era supravegherea blagocinilor, care trebuiau să fie un model de bună purtare pentru subalternii lor. În timpul arhiepiscopului Dimitrie Sulima, din porunca Sinodului protopopilor ţinutali li s-au schimbat titulatura în blagocini superiori, iar blagocinilor de cerc, în blagocini inferiori. Blagocinii inferiori aveau sub jurisdicţia lor de la 10 până la 15 biserici, iar la rândul lor erau supuşi unui blagocin superior.

4. Ibidem.
5. Stadnițchi Axentie. Op. cit., p.200.
6. Popovschi Nicolae. Op. cit., p.55.
7. Buzilă Boris. Din istoria vieții bisericești din Basarabia. - București: Ed. Fundația Culturală Română, 1996, p.375.
8. Popovschi Nicolae. Op. cit., p.43.
9. Полное собрание законов Российской Империи. Том VII, н. 5380, с.318.
10. Устав духовных консисторий. - Санкгпетербургъ: Синодалъноu Типографии, 1883.
11. Popovschi Nicolae. Op. cit., p.38.
12. Tomescu C.N. - Conducătorii duhovnicești din Principate la 1811 şi din Basarabia între anii 1816-1837 inclusiv // Arhivele Basarabiei, revistă de istorie şi geografie a Moldovei dintre Prut şi Nistru. - Chişinău: Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, 1933. - Ianuarie-martie. - An V. - Nr.1. - P.58-64.
13. Popovschi Nicolae. Op. cit., p.43.
14. Ibidem, p.46.
15. ANRM, F. 208, inv. 2, d. 2474, f.371.
16. Ibidem.
17. Popovschi Nicolae. Op. cit., p.46.
18. ANRM, F.208, inv.2, d. 2131, f.1-4.
19. Ibidem.
20. ANRM, F.208, inv.2, d. 2059, f.3.
21. Ibidem.
22. Popovschi Nicolae. Op. cit., p.44.
23. Ibidem.

Prezentat la 04.11.2008

PROBLEMA TERITORIILOR ISTORICE MOLDOVENEŞTI DIN COMPONENŢA ACTUALULUI STAT UCRAINEAN

Aurelian LAVRIC

Catedra Relaţii Internaţionale

The topic of the present scientific article is dedicated to a delicate issue, regarding the bilateral relations of Republic of Moldova and The Ukraine. În 1940, when the border of the two Soviet Republic was settled, many villages and towns populated by Moldovan ethnics, during centuries, have been incorporated into the Ukrainian Republic. The author tries to answer to the question: why the Moldo-Ukrainian border, which now is the border between the two independent countries, was drawn as it was? The answer is that before 1940, starting with the 1918, at the end of the First World War, in diplomatic negotiations, a few European powers supported the idea of transferring of the Northern and the Southern Bessarabia and the Northern Bucovina to Russia or to the Ukraine. However, the Moldovan authorities have now the duty to monitor, to help and support the Moldovan ethnics in their cultural rights, as they live within the historical Moldovan territories which now belong to the Ukraine.

Cu toate că în anul 2009 se marchează oficial 650 de ani de la întemeierea statului medieval moldovenesc, trebuie să se ştie că, în ciuda unor documente istorice, specialiştii în domeniu nu sunt unanimi în privinţa anului primei atestări a statului nostru. Istoricul ieşean Ştefan Gorovei „a adus dovezi convingătoare" [1] conform cărora structura administrativă a lui Dragoş, subordonată regelui ungar, a fost întemeiată în 1347, iar statul moldovenesc condus de voievodul Bogdan, pe care îl numim „întemeietorul", a apărut în 1364. De asemenea, Nicolae Iorga susţine că Dragoş a condus provincia „ungurească" Moldova între 1352-1353, iar Bogdan a fost domnitor al Moldovei în perioada „cca 1360-cca 1364" [2]. Cu toate acestea, sărbătorirea oficială din acest an ne dă prilejul să ne referim în prezenta lucrare la una dintre problemele legate de istoria ţării noastre. Se ştie că, actualmente, Republica Moldova cuprinde doar o mică parte din teritoriul statului istoric medieval moldovenesc. De la începuturile sale, Moldova se întindea în spaţiul dintre Carpaţi şi râul Siret, cu centrul în valea râului Moldova, care se revarsă în Siret. Abia în perioada domniei lui Alexandru cel Bun (1400-1432), ţara noastră s-a extins până la marginile sale devenite definitorii pentru statul moldovenesc pentru multe secole – până la Nistru şi la Marea Neagră, cuprinzând aproape în totalitate, teritoriul denumit de la 1812 încoace Basarabia, precum şi teritoriul denumit de la 1775 Bucovina (Alexandru cel Bun a fost fondatorul oraşului Cernăuţi care, împreuna cu Iaşii, a marcat anul acesta 600 ani de existenţă). Totuşi, în prezent, nu întreg teritoriul Basarabiei, şi cu atât mai puţin Bucovina, fac parte din Republica Moldova. În acest context, trebuie menţionat că este vorba de două probleme distincte: cea a Bucovinei şi cea a Basarabiei.

Problema Bucovinei datează din 1775, iar cea a Basarabiei din anul 1812, când mai întâi Imperiul Austriac, în urma unei „afaceri" cu Imperiul Otoman, a pus stăpânire pe nordul Principatului Moldovei, după care Imperiul Rus, de asemeni „ajutat" de Imperiul Otoman, a anexat partea de est a ţării (mai mult de jumătate din teritoriu). Această ocupaţie de facto a durat până în istoricul an 1918, când în urma realizării Marii uniri, atât Bucovina cât şi Basarabia (aceste denumiri au fost date regiunilor respective de către stăpânitorii străini) s-au reunit cu Ţara. Românii din Moldova şi din teritoriile anexate niciodată nu s-au împăcat cu furtul vecinilor mai puternici, deşi îşi dădeau bine seama că în acele condiţii nu se puteau face prea multe pentru restabilirea dreptăţii. Cu toate acestea, diplomaţia moldovenească, iar din 1859 diplomaţia românească au acţionat consecvent în vederea redobândirii teritoriilor rupte din trupul ţării. În 1856, după războiul Crimeii, Moldovei i-au fost restituite judeţele Ismail, Cahul şi Bolgrad din sudul Basarabiei. Dar în 1878, după războiul de independenţă al României, Rusia anexează din nou cele trei judeţe.

În ciuda colonizării şi deznaţionalizării celor două provincii, în 1918 majoritatea populaţiei în ambele regiuni o constituiau tot românii. Iată de ce la 27 martie 1918 Sfatul Tării al Basarabiei, iar la 15 noiembrie 1918 Congresul general al Bucovinei au votat unirea celor două provincii cu România. Marile puteri ale vremii – Franţa, Anglia, SUA şi Italia – reunite la Conferinţa de Pace de la Paris din 1919, au recunoscut frontierele României Mari. Totuşi, după reocuparea Basarabiei şi ocuparea nordului Bucovinei, în 1940, de către URSS, doar partea centrală a Basarabiei a intrat în componenţa nou-formatei RSSM. Este firească întrebarea: de ce nordul şi sudul Basarabiei, precum şi nordul Bucovinei, care niciodată în decursul istoriei

nu au făcut parte din vreun stat ucrainean, nu au fost incluse în RSSM şi nu aparţin nici astăzi Republicii Moldova, fiind cuprinse în teritoriul statului vecin de la răsărit. Care sunt cauzele acestui fapt? A fost vorba de o întâmplare, sau au existat anumite premise, înainte de momentul 2 august 1940, când a fost întemeiată RSSM, din graniţele căreia – stabilite în toamna acelui an – lipseau nordul şi sudul Basarabiei, precum şi nordul Bucovinei?

Oricât ar părea de neaşteptat, problema deposedării Moldovei de teritoriile sale istorice (nordul Bucovinei, Ţinutul Herţa, sudul şi nordul Basarabiei, şi Insula Şerpilor) îşi are originea în discuţiile reprezentanţilor celor patru puteri la Conferinţa de la Paris. La 11 septembrie 1939 N.Titulescu, care se afla la Saint Moritz, a expediat Regelui o scrisoare confidenţială cu „fructul mai multor luni de lectură” a „toată corespondenţa şi discuţiile între Franţa, Anglia, Statele Unite şi Italia”, material ce i-a fost pus la dispoziţie de „un francez ilustru” şi care i-a permis să pătrundă „până la ultimele detalii în culisele Conferinţei de pace”. N.Titulescu scrie: „De câte ori Rusia contestă Basarabia, România se crede acoperită de Tratatul din 1920, semnat de Franţa, Anglia, Italia şi Japonia (prin care se recunoştea unirea Basarabiei cu Ţara. – *n. A.L.*). Din citirea documentelor de care vorbesc mai sus reiese că Tratatul din 1920 are o valoare mai mică decât credem, dat fiind că în 1919 Clemenceau (reprezentantul Franţei. – *n. A.L.*), în numele Conferinţei de Pace a scris negru pe alb amiralului Koltchak să continue lupta contra Sovietelor, căci în schimb îi promit părţile neromâneşti din Basarabia. Deci, pentru Aliaţii noştri, Franţa şi Anglia, în cea mai românească provincie care este Basarabia sunt şi părţi neromâneşti ce trebuiesc restituite Rusiei. Cred că şi aci se impune un studiu amănunţit al situaţiei din Nordul Basarabiei, căci reiese din cele ce spun că nu numai pentru Hitler, când voia să facă statul ucrainean, dar şi pentru Franţa şi Anglia, Basarabia ar urma să fie împărţită pentru ca principiul naţionalităţilor să fie respectat” [3]. De acest lucru erau conştienţi, de altfel, guvernanţii români. În memoriile sale, omul politic I.G. Duca reproduce textual „de pe memoriile lui Marghiloman”, prim-ministrul României în momentul unirii Basarabiei cu România şi până la 24 octombrie 1918. La 18 octombrie 1918, Marghiloman i-a convocat pe miniştri, „afară de Hârjeu, bolnav, şi de basarabeni, pentru a delibera asupra situaţiei, aşa cum o definesc cele două note şi ameninţarea de a fi trataţi ca vrăjmaşi, dacă nu ratificăm” [4]. Era vorba de tratativele pe care Guvernul României le purta cu puterile centrale privind ratificarea Tratatului de la Bucureşti prin care România a capitulat în faţa puterilor centrale, la finele Primului Război Mondial. Marghiloman ar fi declarat la acea şedinţă: „Dacă nu ratificăm, este sigur că: 1) Se va închide graniţa. 2) Ne vor ameninţa în Basarabia de Nord, unde conduc pe ucraineni (reprezentanţii Germaniei. – *n. A.L.*). 3) Ne pot supăra în josul Basarabiei şi pe Dunăre” [5]. De asemenea, în una dintre cărţile lui Onisifor Ghibu este reliefat interesul Ucrainei pentru nordul şi sudul Basarabiei în 1917: referindu-se la necesitatea cererii autonomiei Basarabiei în faţa Guvernului de la Petrograd, Ghibu îl citează pe nobilul şi intelectualul basarabean Pavel Gore, care menţiona: „De altfel, dacă n-am cere autonomia, am risca să ne înghită Ucraina, care vrea să ne răpească nordul şi sudul Basarabiei” [6].

Referindu-se la cealaltă provincie, N.Titulescu scrie: „Motivarea cedării Bucovinei în Comitetul de patru a fost următoarea: Având în vedere că nimeni cu cere Bucovina, ea va fi atribuită României. În plus, în şedinţa la care a participat România, delegaţia română a recunoscut micul număr de Români şi marele număr de Ruteni. Trebuie neapărat să ne armăm cu statisticile necesare dovedind că Bucovina ne revine în virtutea principiului naţionalităţilor, căci de data aceasta se va găsi cine să ceară Bucovina” [7].

După cum se ştie, s-a găsit cine s-o ceară şi aceea a fost Uniunea Sovietică, care în virtutea Tratatului de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939 şi a Protocolului adiţional secret, a înaintat Guvernului român două note ultimative.

La 8 iulie 1940, patru personalităţi distinse bucovinene, printre care şi istoricul I.Nistor, au trimis o scrisoare Regelui Carol al II-lea în care se spune: „Un nou greu s-a abătut asupra Bucovinei, acoperind-o din nou într-un zabranic de jale. O parte din teritoriul ei a fost de curând ocupată de trupele Uniunii Sovietice Ruseşti. Nota ultimativă din 26 iunie face menţiune de partea de nord a Bucovinei, sub care înţelegem cu toţii numai teritoriul dintre Prut şi Nistru locuit în majoritate de ucraineni. Dar mâhnirea adâncă ne-a cuprins sufletele, văzând că trupele sovietice, trecând Prutul, au cuprins valea Ceremuşului şi a Siretului, precum şi parte din valea Sucevei. În cordonul lor de demarcaţie sunt cuprinse, pe lângă oraşele Cernăuţi şi Storojineţ, şi un număr de 40 de sate, pe care însăşi statistica austriacă din 1910 le arată cu o populaţie românească. Ba mai mult chiar, linia de demarcaţie sovietică cuprinde şi o parte din judeţul Dorohoi cu numeroase sate româneşti care n-au făcut niciodată parte din Bucovina”. „Bucovina n-a avut niciodată legături politice cu Ucraina sau

imperiul Rusesc", mai notează cei patru „reprezentanți ai românilor bucovineni", protestând prin această scrisoare „contra actului de nedreptate şi silnicie ce s-a săvârşit față de Bucovina" [8].

Tot atunci pe adresa Regelui mai era trimisă o scrisoare în care se menționa: „În ceasurile de grele încercări prin care trece neamul românesc, grupul de parlamentari basarabeni, asociația foştilor deputați în Sfatul Țării şi foştii deputați basarabeni în toate parlamentele României de la 1918 până la 1940, precum şi fruntaşii vieții publice şi culturale ale acestei provincii, cu sufletul zdrobit de durere îşi ridică strigătul lor de protest în fața Parlamentului Român şi în fața întregii lumi civilizate în contra actului de răpire nouă a Basarabiei de către Uniunea Sovietică rusească. Această provincie românească, care încă din vremurile antice a făcut parte integrantă din trupul neamului românesc, la început intrând în hotarele coloniei romane Dacia, iar mai târziu un şir de veacuri făcând parte indisolubilă din formațiunea de stat românească cunoscută sub denumirea de Moldova, – prin întreaga ei istorie, prin tradiție culturală şi prin structura ei etnică, a fost şi este o provincie românească". „Astăzi, prin mijloace necunoscute în istorie, folosindu-se de forța lor numerică şi de situația tulbure în Europa încercând să falsifice datele istorice şi statistice, Rusia sovietică invadează din nou această provincie. Şi populația acestei provincii, şi cea românească şi cea minoritară germanii, bulgarii, şi chiar rutenii şi ruşii, refractari unui regim comunist, este lăsată pradă unei situații pe care nu o doreşte" [9]. Scrisoarea este semnată de un mare număr de personalități politice, printre care Ion Inculeț, Ion Buzdugan, Ioan Pelivan, Pan Halippa ş.a.

Astfel, în 1940, în urma ocupației sovietice, nordul Bucovinei, nordul Basarabiei, Ținutul Herța şi sudul Basarabiei au fost încorporate în Ucraina sovietică. Restul teritoriului basarabean, împreună cu numai cinci raioane din Republica Autonomă Sovietică Moldovenească, de pe malul stâng al Nistrului, a intrat în componența RSS Moldoveneşti.

Prin pierderea Basarabiei în 1940 România a pierdut un teritoriu de 44.000 km^2 cu 3.200.000 locuitori, din care aproximativ 2.000.000 români (mai erau 360.000 ruşi, 320.000 ucraineni, 165.000 bulgari etc. Cei 80.000 de locuitori germani au fost repatriați prin îngrijirea Guvernului german). Prin dezlipirea Bucovinei de Nord România a pierdut un teritoriu de 6.000 km^2 cu peste 500.000 locuitori dintre care 215.000 români [10].

De menționat faptul că minoritatea ucraineană din Basarabia, într-adevăr, se afla şi se află în cea mai mare parte la nordul provinciei (județul Hotin) şi la sudul ei (județul Cetatea Albă). Cu toate acestea, dincolo de actuala frontieră moldo-ucraineană, trasată în 1940, pe teritoriul răpit al Basarabiei au rămas numeroase localități româneşti. Astfel, la nord, raionul Noua-Suliță (județul Hotin) avea şi are în bună parte o populație românească. La sud, în raionul Reni, din cele şapte sate, cinci sunt româneşti (celelalte două sunt găgăuzeşti). De asemenea, cel puțin trei sate în raionul Tarutino (județul Cetatea Albă) sunt moldoveneşti, dar din păcate numai în unul a mai rămas la ora actuală o şcoală cu predarea în limba română. De asemenea, în raionul Ismail, cel puțin două sate – Oziornoe şi Utkonosovka – sunt moldoveneşti. Aceasta ne permite să afirmăm în consecință că la stabilirea noilor frontiere „interbasarabene" nu s-a respectat strict principiul naționalităților.

În fine, în 1948, printr-un acord sovieto-român, semnat la Moscova de prim-miniştrii celor două țări, URSS, care controla de facto Insula Şerpilor, a pus stăpânire şi de iure pe aceasta.

Din datele prezentate mai sus rezultă că ruperea nordului şi sudului Basarabiei, precum şi a nordului Bucovinei în 1940 din trupul Moldovei şi încorporarea acestora în cadrul Republicii unionale ucrainene nu a fost un act întâmplător. Acest fapt s-a datorat realizării pretențiilor teritoriale atât ale unor forțe ruseşti (amiralul Koltchak, 1919), cât şi ale unor forțe ucrainene, sprijinite de Germania atât în 1919, cât şi, mai târziu, de Hitler. Cu parere de rău însă, autoritățile sovietice nu au ținut cont, la 4 noiembrie 1940, la delimitarea graniței moldo-ucrainene prin „Ukazul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS «Despre stabilirea graniței între Republica Sovietică Socialistă Ucraineană şi Republica Sovietică Socialistă Moldovenească»", de reala situație privind componența etnică a localităților din teritoriile răpite, aşa încât numeroase localități populate de etnici români/moldoveni din nordul Bucovinei, nordul şi sudul Basarabiei au rămas în afara formațiunii unionale moldoveneşti. Acest lucru reprezintă fără îndoială o problemă pentru conaționalii noştri din actualul stat ucrainean. De altfel, în numărul său din 8 februarie 1990, în perioada Restructurării gorbacioviste, săptămânalul „Literatura şi arta" a primit şi a publicat o copie a unui „Apel" adresat autorităților de la Molscova, Kiev şi Chişinău, semnat de 700 locuitori ai satului Staroselie, raionul Tarutino din regiunea Odesa. În document se menționează: „Noi, locuitorii satului Staroselie, raionul Tarutino, regiunea Odesa, vă chemăm să ne acordați un ajutor în acțiunea noastră de trecere a satului în componența RSSM. Motivele care ne-au determinat la acest act

sînt următoarele: 1. În toată perioada în care ne-am aflat în componența RSSU satul nostru nu s-a dezvoltat practic deloc în ceea ce privește sfera socială: drumurile se află într-o stare dezastruoasă, o bună parte din case nu sunt asigurate cu electricitate, lipsește asistența medicală și aprovizionarea cu produse alimentare și articole de larg consum. 2. Satul duce o lipsă cronică de cadre naționale. Foarte puțini dintre copiii noștri ajung să studieze la instituțiile de învățământ superior din RSSM, din cauza condițiilor deplorabile în care studiază la școala din sat. Din 1944 și până acum nu am avut în sat un președinte moldovean sau, cel puțin, din părțile noastre. 3. Până la ora actuală, legea cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină este ca și inexistentă pentru noi, ca să nu mai spunem că toate firmele și inscripțiile publice din sat sunt în limba rusă. 4. Având granița comună cu raionul Suvorov, considerăm că cerința noastră poate fi realizată” [11]. Cu părere de rău, acest strigăt de durere a rămas fără răspunsul așteptat.

În prezent, în condițiile existenței a două state românești, ar fi bine venită o acțiune de comun acord moldo-română privind, dacă nu retrocedarea teritoriilor istorice moldovenești/românești din componența actualei Ucraine independente, măcar monitorizarea asigurării respectării drepturilor culturale ale etnicilor români și ajutorarea acestora atunci când acest lucru se impune, căci această populație se află pe teritoriul său istoric, răpit prin mijloace frauduloase, cu părere de rău prin utilizarea dezinformării, inclusiv în cadrul negocierilor diplomatice.

Referințe:

1. Neagu Djuvara. Thocomerius – Negru Vodă. Un voievod de origine cumană la începuturile țărilor românești. - București: Ed. Humanitas, 2007, p.208.
2. Iorga N. Istoria românilor. - Chișinău: Ed. Universitas, 1992, p.385.
3. Arhiva MAE al României. Volumul 7, filele 188-191.
4. Duca I.G. Memorii. - București: Ed. Machiavelli, 1994, p.168.
5. Ibidem.
6. Ghibu Onisifor. În vâltoarea revoluției rusești: Însemnări din Basarabia anului 1917. - București: Ed. Fundației Culturale Române, 1993, p.39.
7. Arhiva MAE al României. Fond România. Volumul 7, filele 188-191.
8. Arhiva MAE al României. Fond România. Volumul 7, filele 347-348.
9. Arhiva MAE al României. Fond România. Volumul 7, filele 321-322.
10. Arhiva MAE al României. Fond România. Volumul 16, fila 6.
11. Literatura și arta, nr.6 (2322), 8 februarie 1990, p.7, Chișinău.

Lista actelor utilizate:

1. Declarația oficială a Sfatului Tării din Chișinău de Unire a Basarabiei cu România, 27 martie/9 aprilie 1918, Chișinău.
2. Hotărârea Congresului General al Bucovinei de unire cu România, Cernăuți 15/28 noiembrie 1918.
3. Tratatul de recunoaștere a unirii Basarabiei cu România, Paris, 1920.
4. Protocolul adițional secret al Tratatului de neagresiune sovieto-german, 23 august 1939.
5. Nota ultimativă sovietică din 26 iunie 1940.
6. Nota ultimativă adresată de Guvernul sovietic în noaptea de 27 iunie spre 28 iunie 1940.
7. Legea URSS cu privire la formarea RSSM unională, 2 august 1940.
8. Указ Президиума Верховного Совета СССР Об установлении границы между Украинской ССР и Молдавской ССР, Москва, Кремль, 4 ноября 1940.

Prezentat la 25.12.2008

UNELE CONSIDERAŢIUNI PRIVIND ACTIVITATEA UZINEI DE BIJUTERII DIN CHIŞINĂU ÎN ANII 1972-1982

Liliana CONDRATICOVA

Centrul Studiul Artelor, Institutul Patrimoniului Cultural al AŞM

Dans cet article l'auteur aborde le sujet des objets d'orfèvrerie de Moldova du XX siècle et présente les principaux traits de l'orfèvrerie nationale. Les bijoux sont confectionnés par les spécialistes réputés, qui utilisent l'or et les pierres précieuses. L'accent principal est mis sur l'étude des années 1972-1982, plus particulièrement de l'activité de la Fabrique de Bijoux du Chisinau et de son premier directeur Valentin Sunţov.

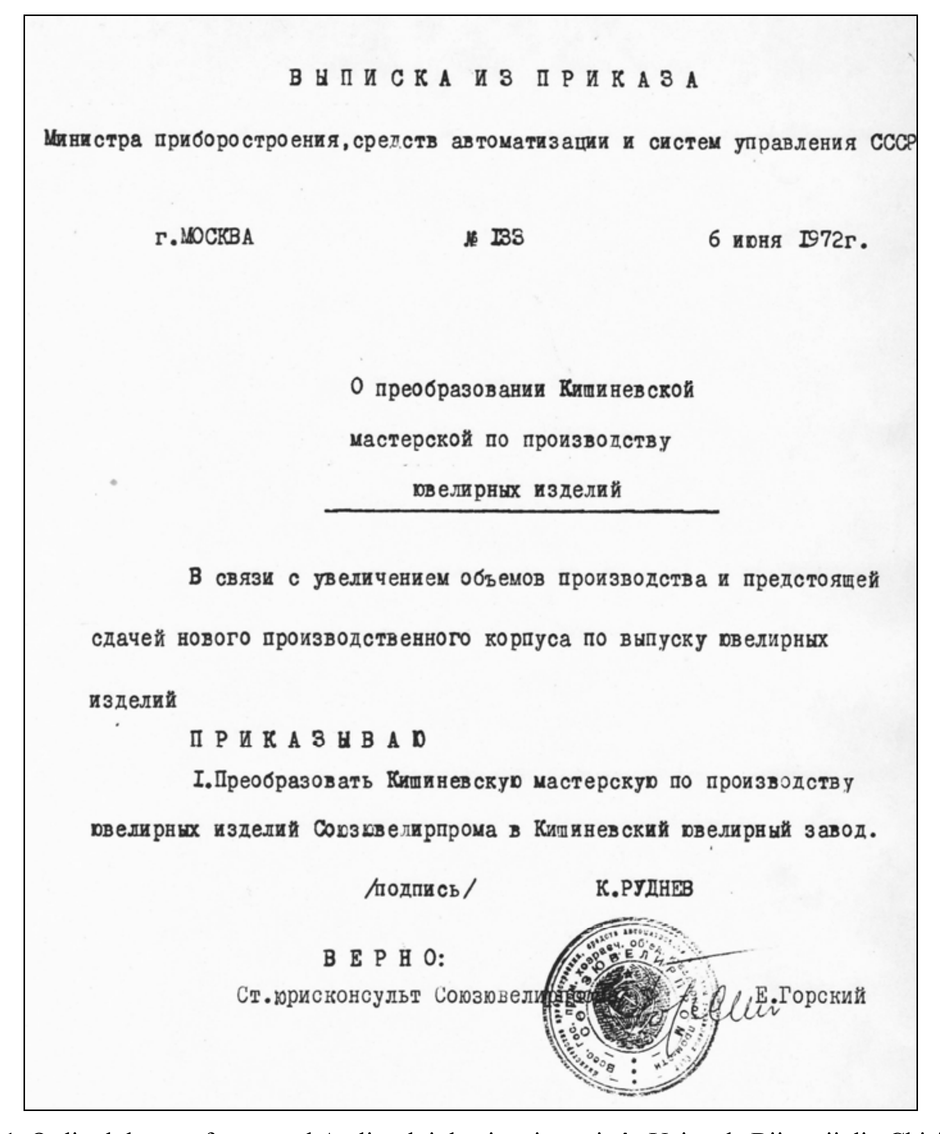
Atelierele de giuvaiergerie şi meşterii care stăpânesc arta confecţionării bijuteriilor totdeauna au atras atenţia cercetătorilor. Cu regret însă, constatăm faptul că, deşi exista *de facto*, arta bijuteriilor din RSS Moldovenească fusese neglijată de cercetătorii din domeniul istoriei şi artei, în centrul atenţiei aflându-se dezvoltarea picturii, sculpturii şi a ceramicii. Demersul nostru vine să împlinească acest gol istoriografic, elucidând unele aspecte legate de istoria Uzinei de Bijuterii din Chişinău, unica uzină din Moldova şi ultima deschisă în spaţiul sovietic dintre cele 27 de întreprinderi. Articolul vizează unele aspecte legate de istoria uzinei în anii 1972-1982, care coincide cu perioada de activitate a primului director al întreprinderii Valentin Sunţov (actualmente domiciliat în or. Odesa, Ucraina), care a fost nespus de amabil de a ne oferi valoroase materiale de lucru privind perioada dată, pentru ce îi suntem foarte recunoscători.

Restabilirea istoriei acestei întreprinderi este nespus de dificilă, din motivul că toate directivele şi documentele pentru atelierele existente în RSSM până la 1966 veneau de la Moscova, unde se afla organul de conducere al sistemului de comercializare a bijuteriilor „Главювелирторг". În primul deceniu de activitate (1972-1982), uzina se afla în subordinea *Ministerului Construcţiei de Aparate pentru Mijloace de Automatizare şi Sisteme de Comandă* al URSS („Министерство приборостроения, средств автоматизации и систем управления СССР"), care se afla la Moscova, pe strada Ogariov, 5 şi *Asociaţia industriei de bijuterii* (ВНИИЮВЕЛИРпром „Всесоюзный научно-исследовательский проектно-конструкторский институт ювелирной промышленности") din Sankt Petersburg, strada Lahtinskaia, 25a. Ultimei unităţi uzina i-a fost subordonată inclusiv până în anul 1991, când este transferată în cadrul Ministerului Industriei şi Comerţului al Republicii Moldova cu denumirea *Întreprinderea de Stat Uzina de Bijuterii din Chişinău* „Giuvaier".

În baza documentelor depistate, putem afirma cu certitudine că uzina din Chişinău prezintă o continuare a tradiţiilor din domeniul artelor autohtone decorativ-aplicate. Uzina de Bijuterii („Кишиневский ювелирный Завод – КЮЗ") fusese deschisă în urma deciziei conducerii „Ювелирпром"-ului din 6 iunie 1972 în Chişinău. Tot la Moscova fusese numit primul director al uzinei – Valentin Sunţov (n. 1936, or. Kirov, Rusia), care până la acel moment lucra în calitate de şef de secţie la Uzina „Vibropribor" din Chişinău. Tânărul director abia împlinise atunci vârsta de 36 de ani. Iată cum relatează el însuşi despre primele zile de lucru: „*Moştenirea primită, atelierul de confecţionare al bijuteriilor din Chişinău, era într-o stare deplorabilă, dar misiunea de bază era darea în exploatare a blocului actual al uzinei până la data de 1 ianuarie 1973. Tot în acest an au fost construite şi noile clădiri ale uzinelor similare din Odesa şi Kiev, care au fost deschise însă cu mult înainte. Misiunea părea irealizabilă, cu atât mai mult că Sectorul de construcţie (СМУ-10) nu-şi onora deloc obligaţiunile, pe parcursul anului edificând numai pereţii clădirii"* [1]. Graţie numeroaselor străduinţe, totuşi clădirea cea nouă a uzinei a fost dată în exploatare la 1973, plasată în Chişinău, str. Starogo, 16, actualmente Sarmizegetusa.

Împreună cu noul şef al secţiei cadre Victor Mandrâca (n. 1923, Ucraina), directorul V.Sunţov a selectat cadre autohtone pentru uzină, care au fost trimişi la studii pentru specializare timp de două-trei luni la întreprinderile similare din Odesa şi Kiev. Din primul torent au făcut parte vreo 15-20 de persoane care s-au întors ulterior cu activitatea la uzina din Chişinău. Au fost create şi condiţii optime de lucru – procurate strunguri noi, automatizate, precum utilajul „Armalinder", dar procesul tehnologic era necunoscut şi necesita instruirea meşterilor, au fost aduse şi mese speciale de lucru pentru bijutieri. A fost creat un sector de montare a bijuteriilor condus de montatorul Monea Bureac (n. 1946, Chişinău). Cu timpul însă, foarte mulţi meşteri,

care au activat inițial la uzină, au emigrat în SUA sau Israel, alții au deschis afaceri proprii şi activează şi actualmente. Astfel, începând cu anul 1973, putem vorbi despre o veritabilă uzină de bijuterii, căreia i s-a acordat categoria a VI-a conform clasificării „Ювелирпром"-ului, de fapt, cea mai inferioară dintre toate uzinele din spațiul sovietic.



ВЫПИСКА ИЗ ПРИКАЗА

Министра приборостроения, средств автоматизации и систем управления СССР

г.МОСКВА № 133 6 июня 1972г.

О преобразовании Кишиневской
мастерской по производству
ювелирных изделий

В связи с увеличением объемов производства и предстоящей сдачей нового производственного корпуса по выпуску ювелирных изделий

ПРИКАЗЫВАЮ

I.Преобразовать Кишиневскую мастерскую по производству ювелирных изделий Союзювелирпрома в Кишиневский ювелирный завод.

/подпись/ К.РУДНЕВ

ВЕРНО:
Ст.юрисконсульт Союзювели... Е.Горский

Fig.1. Ordinul de transformare al Atelierului de giuvaiergerie în Uzina de Bijuterii din Chişinău

Vizitând una din expozițiile-iarmaroc de bijuterii, petrecute anual la Moscova în Casa Armatei Sovietice (ЦСКА) şi organizate de „Ювелирпром", V.Sunțov ajunse la regretabila concluzie că uzina din Chişinău nu are cu ce se reprezenta la asemenea evenimente, sectorul de modelieri fiind extrem de slab. În căutare de meşteri, pictori şi bijutieri profesionişti, directorul ajunge la Sverdlovsk (actualul Ekaterinburg), unde îl convinge pe Vladimir Vasilikov să vină la uzina din Chişinău, ultimul pe parcursul anilor 1973-1977 fusese pictor-bijutier principal, modelele sale fiind în permanentă căutare la consumatorul capricios şi la începutul secolului XXI. Din Krasnoe Selo (unde se află cea mai renumită Şcoală de arte şi giuvaiergerie) au fost invitați la lucru pictorii Iuri Leonov, Iuri Kupriuşin şi mulți alții. La aceste expoziții uzina avea panoul său, responsabil de amenajarea căruia era numită specialistul A.Şişighina. Bijuteriile confecționate de meşterii din RSSM se diferențiau evident de cele realizate la uzinele cu tradiții seculare şi specialişti profesionişti, dar meşterii se aflau în permanentă căutare şi experimentare. De la bun început, la uzină se lucra numai cu aur, abia la finele anilor '80 la îndemnul lui V.Sunțov se deschide un sector de materii prime neprețioase şi se încearcă confecționarea podoabelor din argint, alpaca, pietre fine şi ornamentale (numite în perioada sovietică

„pietre semipreţioase"), ceea ce diversifică semnificativ asortimentul şi făcea podoabele mai accesibile. V.Sunţov [2] mai menţionează o trăsătură tipică a acestei perioade privind portul bijuteriilor: *„Practic toate femeile din Moldova purtau podoabe identice, cele mai solicitate fiind «cerceii moldoveneşti». Fie identice, principalul era să nu rămână în urmă de la vecina lor, care avea cercei similari. O altă cauză de pierdere a individualităţii consta în lipsa surselor de informare, a revistelor şi cataloagelor de specialitate, femeile fiind impuse să poarte ceea ce a fost tirajat cu miile la uzină*". Din acest motiv, pictorii stăruiau insistent asupra modelelor noi în biroul de modelieri, iar în laboratoare se lucra asupra sintetizării materiilor prime accesibile, precum imitaţiile sintetice ale diamantului.

Tot în această perioadă, la 1979, V.Sunţov deschide un salon în cadrul magazinului „Самоцветы" (şeful salonului fiind desemnată A.Şişighina), unde se comercializau bijuterii direct de la producător, fără adaos comercial, se efectua reparaţia sau schimbul articolelor deteriorate. Mai menţionăm un fapt îmbucurător că documentele din această perioadă practic nu atestă produse necalitative ieşite din cadrul uzinei din Chişinău [3]. De altfel, din anul 1976 începe să funcţioneze *Legea privind sistemul complex al calităţii producerii* la toate întrerprinderile de bijuterii din URSS („Комплексная система управления качеством продукции"), până atunci uzinele se foloseau de *Sistemul de confecţionare al bijuteriilor fără defecte* şi *Controlul calităţii muncii şi a producerii* [4]. Conform noului *Sistem*, principalele criterii pentru aprecierea bijuteriilor erau trăsăturile estetice şi tehnico-economice ale articolului; folosirea materiilor prime noi; reducerea substanţială a termenului de proiectare-realizare; cota-parte a noului articol atestat de semnul calităţii; ritmicitatea producerii; defectele posibile şi reclamaţiile făcute de consumatori, inclusiv amenzile pentru producerea necalitativă etc. Evaluarea articolului, marcarea şi aplicarea titlului se efectuau la Camera de Marcare din Odesa, dar anume lui V.Sunţov îi aparţine ideea (şi realizarea ei la 1974-1975) de a deschide la Chişinău *Biroul de Aplicare a Titlului şi Marcare a Bijuteriilor* în cadrul Ministerului Finanţelor al RSSM, în frunte fiind desemnată G.Cuigunova, care de altfel, activează şi în prezent.



Fig.2. **Pandantiv** cu simbolică olimpică. 1980. Aur; **Cercei** moldoveneşti, aur, titlul 583;
Inel. Aur, zirconiu, crisopraz. Premiul II al „Ювелирпром"-ului la 1975. V.Vasilkov;
Cercei-plasă, aur. Uzina de bijuterii din Chişinău.

În salonul uzinei se comercializau nu numai bijuterii de producţie locală, dar şi articole de la „Главювелирторг" (sistemul unional), „Укрювелирторг" (Ucraina) şi „Белювелирторг" (Belarus), pe când prin sistemul magazinelor „Aureola" se comercializau puţine bijuterii de la uzina din Chişinău, un procent redus de articole era procurat de către cooperativele de producere pentru a fi realizate în mediul rural. Bijuteriile din Chişinău se comercializau cu succes în magazinele din toate republicile unionale şi ţările socialiste. La uzină funcţiona şi un muzeu, unde se păstrau variate fotografii, schiţe ale bijuteriilor, cupe de la întreceri profesioniste sau sportive (uzina avea o echipă de fotbal foarte puternică), panouri cu modele de bijuterii etc. Tot aici se afla şi o sală metodică, unde pe parcursul a câteva luni erau instruiţi viitorii bijutieri, care continuau lucrul la uzină iniţial ca ucenici, ajungând ulterior modelieri, bijutieri sau şlefuitori profesionişti. Putem afirma cu certitudine că marea majoritate a bijutierilor care activează actualmente în sectorul particular din Republica Moldova au făcut şcoala la uzină, obţinând profesionalism şi măiestrie în lucru, ceea ce le-a permis să deschidă afacere proprie şi să profeseze individual meseria de giuvaiergiu. La finele anilor '80, la Casa de Deservire Socială din Chişinău se deschide un atelier de giuvaiergerie „Universal", unde au trecut cu activitatea mulţi meşteri de la uzină, fiind ademeniţi cu procentul obţinut de la realizare şi un grafic mai flexibil de lucru. Aceste instituţii, sigur, nu creau concurenţă serioasă meşterilor de la uzină, practicând confecţionarea podoabelor din aliaje metalice ieftine, mai rar argint, în partide experimentale, de 25-50 exemplare sau reparaţia articolelor defectate.

Modelele proiectate la uzină parcurgeau o cale lungă, de la schița elaborată de modelier la discutare la Consiliul artistic al uzinei. Şi numai după aprobarea definitivă la Consiliul artistic specializat al „Ювелирпром”-ului bijuteriile erau eliberate în producere, iar concursurile organizate în permanență stimulau creația meşterilor autohtoni şi tendința de a face ceva frumos şi original. Condiții optime pentru creație erau oferite meşterilor şi prin acordarea unei zile libere pe parcursul săptămânii – *zi de creație independentă*. De preferință, în podoabe se solicitau motivele floristice şi vegetale, mai rar geometrice, iar cele religioase sau astrologice îşi fac apariția mai târziu. Noile modele deseori erau elaborate şi în funcție de anumite evenimente, precum a fost cazul folosirii simbolicii olimpice în legătură cu Olimpiada din anul 1980 de la Moscova [5], acest motiv fiind folosit la confecționarea insignelor, cupelor, pandantivelor şi panourilor decorative. În această perioadă, la uzină a fost deschis şi un sector de prelucrare a pietrelor naturale şi de şlefuire-fațetare, unde pe parcursul anilor lucrau peste 70-100 de meşteri.

În total, de la un număr redus de lucrători la deschidere, la 1982 s-a ajuns la cifra de 420 de meşteri, fără aparatul de conducere şi ingineri-tehnologi, iar volumul de producere la 1982 constituia 24 mil. ruble sau 120-130 mil. ruble anual în prețuri angro [6]. În perioada anilor 1975-1980, volumul de producere al Uzinei de Bijuterii crescuse de 2,6 ori; al fondurilor fixe – de 1,2 ori; iar productivitatea muncii se ridicase de 2,3 ori [7].

În concluzie, menționăm că anii 1972-1982 reprezintă dezvoltarea pe linie ascendentă a Uzinei de Bijuterii din Chişinău datorată, în mare parte, activității primului director Valentin Gheorghievici Sunțov. Uzina, cu sectoare de prelucrare a pietrelor şi fațetare, montare, şlefuire, turnare şi împletire a variatelor bijuterii, era preocupată de confecționarea modelelor elaborate de modelieri cu perspectivă. Şi deşi produse în cantități impunătoare, aceste giuvaiere constituie mărturii elocvente privind existența industriei de bijuterii şi activitatea meşterilor în RSSM, fiind o pagină captivantă din istoria autohtonă a artei bijuteriilor, cu atât mai mult că în etapa actuală se resimte interesul față de bijuteriile „demodate” ale anilor trecuți.

Referințe bibliografice:

1. Din arhiva personală a directorului Valentin Sunțov.
2. Ibidem.
3. Arhiva Uzinei de Bijuterii Chişinău. Ordinul nr. 44 din 04.02.1978.
4. Технология ювелирного производства. - Ленинград: Машиностроение, 1978, с.310.
5. Arhiva Uzinei de Bijuterii Chişinău. Ordinul nr. BK – 60/905 din 12.02.1976.
6. Din arhiva personală a directorului V.Sunțov.
7. Кишинев. Энциклопедия. - Кишинев: Главная редакция Молдавской Советской Энциклопедии, 1984, с.544.

Prezentat la 25.09.2008

DIMENSIUNI ŞI INTERPRETĂRI ALE DEMNITĂȚII UMANE: *HOMO SUMMAE DIGNIS (DIGNISSIMUS)*

Dumitru CĂLDARE

Catedra Filosofie şi Antropologie

Dans le présent article on examine les dimensions et les interprétations contemporaines spéciales qui concernent la dignité humaine, l'accent étant mis sur la notion *Homo summae dignis (dignissimus).* Pour élucider le sujet en discussion, l'auteur mentionne et analyse les opinions de plusieurs philosophes qui d'une manière ou autre se sont référé à la valeur de la catégorie de dignité. En même temps, on analyse certaines modalités qui visent les perspectives de l'affirmation plus distincte, plus juste de la dignité humaine dans la société contemporaine.

Din momentul apariţiei şi până în zilele noastre, omul se află în centrul investigaţiilor ştiinţifice şi filosofice. Fiind o fiinţă dotată cu raţiune, omul este cercetat fie în sens metafizic, fie în sens moral sau din alt punct de vedere, accentuându-se omenescul, virtuţile lui, demnitatea pe care o manifestă sau alte calităţi. În acest context, remarcăm că pe parcursul evoluţiei gândirii filosofice au fost expuse mai multe viziuni şi concepţii privind omul şi virtuţile sale.

Aristotel a numit omul animal politic, Rabelais afirma că omul este un animal care râde, J.Cardan l-a numit pe om animal care e dispus să mintă, să inducă lumea în eroare. A.Schopenhauer considera omul ca fiind un animal tragic, al cărui instinct nu este convins în acţiuni chibzuite şi argumentate. În dialogul *Protagoras* Platon examinează omul atât ca fiinţă problematică, cât şi ca fiinţă cu aptitudini orientate spre activitate (*Homo faber*). Apreciind omul, Cicerone accentuează faptul că acesta posedă raţiune, iar de aici şi aprecierea *Homo sapiens*. A.Comte se referă la o „ştiinţă a omului", iar W.Dilthey – la o „ştiinţă despre om". Hegel consideră că sarcina istoriei rezidă în a îndeplini funcţia de metodă de investigare a realităţilor umane. Antropologia filosofică contemporană a avansat şi mai mult la acest capitol evidenţiind un şir de aprecieri noi: *homo oeconomicus, homo significus, homo religious, homo ecologicus, homo moralis, homo politicus* etc. În viziunea noastră, fiecare dintre aceste aprecieri conţine anumite elemente de adevăr, deoarece în fiecare din ele este făcută încercarea de a explica că omul a devenit – fiinţă cu un statut ontic propriu, în virtutea utilizării raţiunii şi imaginii creatoare.

Considerăm că în practica socială contemporană atât de contradictorie a omului ar putea să apară şi alte noţiuni-aprecieri ale fiinţei umane. Credem însă că una dintre aceste noi noţiuni-aprecieri ar putea fi *Homo summae dignis* (sau *dignissimus*), noţiune care ar cuprinde, ar reflecta calitatea omului de a fi demn, aptitudinea de a avea prestigiu social şi moral, de a fi o adevărată autoritate morală. *Homo summae dignis* (sau *dignissimus*) este o noţiune mai amplă, având un caracter mai pronunţat. *Homo summae dignis* este o noţiune care necesită a fi concepută şi elaborată în totalitatea ei de aspecte şi semnificaţii; este o noţiune care reprezintă o nouă stare calitativă (am putea spune chiar un salt calitativ esenţial) a devenirii omului şi a societăţii. Şi această nouă stare sau salt calitativ demonstrează că umanitatea continuă cu înverşunare dezvoltarea sa ascendentă şi contradictorie. *Homo summae dignis* este o noţiune complexă şi atotcuprinzătoare, de aceea, în cele ce urmează, ne vom referi doar la unele aspecte mai concludente ale conceptului în cauză.

În acest context, am evidenţia anumite particularităţi ale demnităţii care, în viziunea noastră, atribuie moralităţii omului o imagine nouă. Printre acestea am accentua în special caracterul general-uman al demnităţii umane manifestată în natură şi în esenţa sa umană, şi nu în anumite aspecte întâmplătoare, secundare sau parţiale, ci în cele determinante şi cardinale. De asemenea, avem tot temeiul să afirmăm că în această ipostază demnitatea poate fi examinată nu numai ca una din manifestările moralei (categoriile), la fel ca şi alte categorii ale ei (binele şi răul, datoria, sensul vieţii), ci ca o anumită temelie, din care iau naştere celelalte categorii sau virtuţi morale. Teza în cauză se referă, în mod nemijlocit, la reinterpretarea contradicţiei dintre obligaţiunile morale ale omului şi raţionalitatea lui practică, dintre realitatea socială concretă şi discreditarea demnităţii umane.

Considerăm că această calitate sau virtute morală e necesară mai ales astăzi, când mulţi oameni, din cauza destinului vitreg, nu-şi pot păstra cu adevărat demnitatea şi nu se pot afirma în măsură cuvenită în societatea

contemporană. Dar omul nu poate fi lipsit de demnitate, după cum nu poate fi lipsit de sufletul său uman. Putem chiar afirma că dispariția sau diminuarea demnității ar fi similară cu lichidarea societății umane. În aşa mod, demnitatea se prezintă ca dimensiune umană de primă valoare privind mijlocul uman de existență. Şi omul, existând în societatea umană prin virtuțile sale de demnitate, îi atribuie acesteia un statut unic în lume.

Viața omului este complexă, amplă şi plină de diverse evenimente şi fapte concrete. În activitatea sa, omul îndeplinind diferite obligațiuni şi îndatoriri manifestă şi diferite atitudini față de subiectul cu care interacționează, fie individual sau social. Din lumea antică şi până în zilele noastre, societatea pune în fața individului un şir de sarcini şi norme de conduită, iar respectarea şi îndeplinirea acestora ar corespunde atât cerințelor sociale, cât şi perspectivei în dezvoltarea societății. La rândul său, omul consideră că societatea, prin instituțiile şi organizațiile sale, are dreptul moral (obligațiunea sfântă) de a aprecia în mod obiectiv faptele omului şi de a recunoaşte realizările obținute, acordându-i atenția şi respectul cuvenit.

În concepția noastră, în cel mai larg sens, demnitatea reprezintă o formă concretă de autoapreciere, de autoevaluare a faptelor omului, de autoconştientizare a valorii individuale. Problema rezidă în faptul că omul e în drept de a înainta anumite pretenții morale față de societate, pretenții reieşind din dreptul moral al omului de a fi respectat şi apreciat conform valorii faptelor îndeplinite. Principalul însă rezultă din temelia temeliilor – Omul este valoarea supremă care se dezvăluie numai în procesul de interacțiune a sistemului om–societate. Şi drept confirmare este conceperea demnității, în viziunea lui La Rochefoucauld, Max. 399: „Există o demnitate care nu depinde de noroc: este o anumită atitudine care ne distinge şi care pare a ne destina pentru lucruri mari: este prețuirea pe care ne-o dăm singuri, fără a ne da seama, prin această calitate câştigăm respectul celorlalți oameni şi de obicei este aceea care ne pune deasupra lor mai mult decât naşterea, funcțiile şi deci însuți meritul”. În practica socială, se realizează în mod concret faptul că anume interacțiunea şi interdependența om–societate exprimă în mod adecvat esența noțiunii (categoriei) de *demnitate*.

Astfel, categoria „demnitate” necesită a fi examinată împreună cu categoria „cinste”. Deci „cinstea” şi „demnitatea” reprezintă două categorii-noțiuni corelative care exprimă valoarea morală supremă a omului. Prin cinste se subînțelege aprecierea socială a omului, recunoaşterea nemijlocită a demnității lui reale. Cinstea, fiind un stimulent adecvat privind îndeplinirea de către om a datoriei sale sociale, se manifestă, de regulă, în activitatea socială în formă concretă de cinste profesională (etica profesională). Concepută şi interpretată astfel, cinstea cuprinde conştientizarea importanței sociale a profesiei, a mândriei şi dragostei profesionale care generează creativitate şi avânt spiritual. Respectarea principiilor eticii profesionale contribuie la o utilizare eficientă şi argumentată a aptitudinilor adecvate individuale ale omului.

Ambele categorii, cinstea şi demnitatea umană, necesită a fi examinate din punctul de vedere al conținutului lor prin prisma generalului, singularului şi particularului. Este şi firesc faptul că fiecare individ pretinde, mai întâi de toate, la recunoaşterea demnității sale umane, însă această recunoaştere rezultă din criteriul obiectiv care prevede participarea activă în munca social-utilă reprezentând adevărata valoare a omului. Altceva, credem noi, e principalul în examinarea acestor noțiuni – în primul rând, în ce măsură condițiile sociale existente contribuie la evidențierea esenței umane; în rândul al doilea, conținutul general-uman al noțiunilor cinste/demnitate este în legătură nemijlocită cu conținutul mediului social. Desigur că omul, fiind persoană istorică concretă şi subiect al demnității civice, trebuie să confirme acest statut prin activitatea cotidiană şi prin îndeplinirea datoriei sociale; în rândul al treilea, omul, manifestându-se ca personalitate şi posedând o individualitate irepetabilă, o totalitate de aptitudini şi calități fizice, consideră că acestea, de fapt, şi constituie temelia demnității lui personale. Prin urmare, valoarea socială a omului şi demnitatea lui personală ca autoapreciere, într-un mod sau altul, se află într-un anumit raport (circumstanțe reale), cu idealurile şi modelele de conduită dominante în societatea respectivă. Şi în cazul când sunt evidențiate sau selectate trăsăturile caracteristice ale personalității, care constituie temelia cinstei şi demnității umane, noi pornim de la cerințele într-un anumit tip de personalitate şi care ar corespunde intereselor şi perspectivelor societății date.

Aici însă apare întrebarea sacramentală, de ce o parte din oameni (chiar şi astăzi în condițiile existente) se „aclimatizează” atât de orbeşte la o situație defavorabilă afirmării reale şi nu-şi păstrează capul ridicat, de ce acceptă umilința şi supuşenia şi nu pledează în mod hotărât pentru apărarea propriei demnități. Noi am ajuns în secolul XXI, însă nicidecum nu ne putem debarasa de unele vicii morale degradante rămase în conştiință încă din vremurile cumplite (cum le numeau marii noştri cronicari Grigore Ureche şi Miron Costin). Dar chiar şi în acea epocă Miron Costin scria că noțiunile „demnitate”, „onestitate”, „onoare”, „cinste” în acelaşi timp

trebuie să devină determinante în conduita clasei boierilor. Un domnitor, un boier, un demnitar nu trebuie să fie trufaş, arogant, sau să dispreţuiască oamenii, ci trebuie să manifeste o demnitate adevărată, să fie onest, să înţeleagă şi să realizeze respectul, cinstea şi bună-cuviinţa [1].

Şi ne mai punem o întrebare – ce autoritate morală, ce nobleţe sufletească manifestă oamenii care-şi schimbă opţiunile şi conceptele politice în dependenţă de regimurile care vin la guvernare? Ce autoritate morală au acei intelectuali care în „goana" după funcţii şi „dregătorii" alunecă pe panta înstrăinării, se distanţează de la interesele adevărate ale poporului, punând interesele personale mai presus de orice? Este dureros însă faptul că asemenea „personalităţi" îşi justifică (îşi îndreptăţesc) faptele şi acţiunile lor meschine prin nişte gânduri care seamănă mai mult cu o profanare a propriului său Eu, fiind o degradare a demnităţii lor personale (dacă din ea a mai rămas ceva).

Astăzi noi ne aflăm într-o epocă istorică în care are loc o criză spirituală de profunzime şi de proporţii extraordinar de degradante asemănătoare cu criza şi decăderea Romei antice la intersecţia dintre era veche şi era nouă. În faţa noastră stă problema unor autotransformări spirituale adânci atât în sensul conceperii cu adevărat a procesului de reconsiderare a valorilor morale, cât şi în special în sensul formării unui tip principial nou de legătură dintre morală şi alte domenii ale vieţii umane, şi în primul rând – domeniul social-economic.

Perefrazându-l pe Thales, marele înţelept al Greciei antice care scria: „Să fii mai curând invidiat, decât compătimit" [2], am accentua că oamenii care şi-au pătat demnitatea ar merita nu doar compătimire, ci dispreţ şi acuzare generală. Dar anume din trecutul nostru istoric s-au păstrat până astăzi calităţi morale degradante care deteriorează substanţial demnitatea umană. Dintre ele am evidenţia două trăsături morale deosebit de vicioase, acestea fiind mai pronunţate:

1) Tendinţa sau dorinţa de a-1 favoriza pe străin, de a-i îndeplini orice doleanţe, de a-i acorda privilegiile şi onorurile sociale şi morale nemeritate.

2) Îndreptăţirea în faţa străinului pentru anumite insatisfacţii, circumstanţe nepotrivite sau chiar neîndestularea cu anumite bunuri.

În condiţiile vitrege ale istoriei neamului nostru, au fost cultivate umilinţa, rea-credinţa, invidia, pâra, laşitatea, servilismul care de-a lungul secolelor ne-au transformat şi în oameni cu capul plecat şi cu sufletele devastate, încătuşate de psihologia de sclav pe propriul pământ, în propria casă. Sau poate că acesta este destinul tragic al popoarelor mici care sunt dominate cu cruzime şi barbarie, supuse perfidiei, capriciilor şi atrocităţilor popoarelor mari şi agresive. Circumstanţele istorice vitrege, „vremurile cumplite" ca factori degradanţi au influenţat nefast şi au deteriorat temeinic caracterul, sufletul şi demnitatea neamului nostru, alertându-1 şi mai mult de-a lungul secolelor. Astăzi însă adevărata demnitate ne obligă pe fiecare dintre noi să depăşim aceste stări degradante şi degeneratoare:

Vorba lui M. Eminescu:

„Au prezentul nu ni-i mare? N-o să-mi dea ce o să cer?
N-o să aflu într-ai noştri vreun falnic juvaer?
Au la Sybaris nu suntem lângă capiştea spoelii?
Nu se nasc glorii pe stradă şi la uşa cafenelii,
N-avem oameni ce se luptă cu retoricele suliţi
În aplauzele grele a canaliei de uliţi.
Panglicări în ale ţării, care joacă ca pe funii,
Măşti cu toate de renume din comedia minciunii?" [3]

Problema constă în faptul că astăzi noi ne aflăm la intersecţii social-economice şi morale cardinale care influenţează nefast demnitatea umană. Din conştiinţa societăţii sunt înlăturate cu ritmuri accelerate sub diferite forme valorile spirituale existente. Noile valori spirituale (morale) sau cele general-umane (inclusiv cele religioase) se afirmă în ritmuri lente şi contradictorii, în acelaşi timp societăţii îi sunt impuse şi multe valori morale false (nonvalori), care aduc mari prejudicii demnităţii umane.

Este cunoscut însă faptul că orice tip concret de activitate sau noţiune morală necesită o conştientizare ca fiind acceptată de divinitate şi, în acest sens, ea este îndreptăţită din punctul de vedere al valorilor morale existente, deşi niciodată nefiind reduse la acestea în totalitate.

În contextul continuităţii spirituale, accentuăm, de exemplu, că în Roma antică demnitatea şi nobleţea erau apreciate la cel mai înalt nivel:

„Nobilii nu pot fi nedemnii care-şi necinstesc strămoşii
Să le spun că-s de neam mare, unor oameni de nimic?
Lebăda să-şi zică negru? Sau Atlas un biet pitic?
Europa să se cheme orice fată din grămadă?
Pe toți câinii plini de râie care rătăcesc pe stradă
Şi din lămpile-aruncate ling fitilul de ulei.
Să-i numesc cum ni li-e felul: tigri, leoparzi şi lei,
După cum răcnesc de tare? Tu fereşte-te, de frică.
Creticus sau Camerinus nu cumva să ți se zică!” [4]

Aşadar, rezultă că e demn şi acela care-şi venerează strămoşii, faptele lor glorioase şi patriotice, care respectă cu pietate tradiția şi obiceiurile lor nobile care se mândresc cu ei, considerând virtuțile lor drept stea călăuzitoare. Referindu-ne la zilele noastre, conchidem că demnitatea unui savant, a unui om de cultură rezidă în faptul de a readuce, în măsură deplină, în actualitate valorile spirituale ale strămoşilor, modul lor de cugetare şi de gândire, de a demonstra, în mod convingător, că noi avem o adevărată istorie, filosofie, cultură, o limbă nobilă, un veşmânt literar adecvat care ne onorează şi ne situează printre popoarele civilizate ale lumii. Profund semnificative la acest capitol ar fi şi cugetările marelui nostru înaintaş A.Russo care scria următoarele: „Ce-mi pasă mie moldovan ruginit, de scenele voastre din Italia, de serile voastre pariziene, de amintirile voastre din străinătate, de fantomele voastre nemțeşti, de comediile voastre imitate şi de povestirile voastre traduse şi adaptate. Zugrăviți-mi, mai curând, o icoană din țară, povestiți-mi o scenă de la noi, pipărată sau plină de poezie, o mică scenă improvizată, căci bunul şi răul, simplul şi emfaticul, adevărul şi ridicolul se întâlnesc la fiecare pas. O să găsiți în nevinovatele credinți populare orice fantezie voiți, iar în năravurile amestecate ale claselor de sus stofă destulă. Făceți-1 pe acest moldovan să lucreze, făceți-1 să se mişte prin țara lui. Imitația necugetată ne strică mintea şi inima şi încet-încet va ruina şi patriotismul – dacă este patriotism. Imitația, care ne face să dispreţuim ce e național şi pământul nostru, ne încearcă creierul de idei cu neputința de pus în legătură cu lucrurile vieții zilnice” [5].

Prin urmare, demnitatea omului cuprinde în sine, şi prin sine, şi autoritatea morală, şi personală, aceasta devenind o parte componentă a general-umanului. La rândul său, general-umanul, pentru a reflecta adevărata sa esență, trebuie să se concentreze în cadrul posibilităților şi aptitudinilor personalității dispuse să-şi asume rolul suveran de analiză (de apreciere) a propriilor fapte, de responsabilitate deplină pentru acestea. În cazul când personalitatea nu se manifestă în conformitate cu aceste cerințe, ea nu poate fi considerată ca posedând demnitate. Şi astăzi devine tot mai actuală teza că demnitatea se obține prin luptă, prin afirmare, prin devenire socială şi morală, deoarece demnitatea se află în mâinile omului şi el trebuie să o păstreze cu orice preț.

Prin urmare, onoarea şi demnitatea omului contemporan, credem noi, nu pot fi interpretate ca fiind a unui om ales în virtutea unor circumstanțe sau evenimente, ori a acelui care 1-a citit pe Aristotel sau pe D.Alighieri. Demnitatea umană reprezintă un anumit prestigiu social, o măreție a faptelor, o gravitate, dar şi o sobrietate în interacțiune cu noblețea sufletească. După aprecierile lui E.Cassirer, chiar dacă acestea continuau să existe, ele erau supuse unui risc permanent de a-şi pierde însemnătatea. Şi realitatea lor era simbolică, şi nu fizică, necesitând a fi în permanență interpretată şi reinterpretată, concepută şi reconcepută [6]. Anume de aceea pentru fiecare dintre noi, este necesar a concepe în profunzime că secolul XX şi începutul secolului XXI este acea epocă istorică care a nimicit temelii sociale puternice, medii, case, regimuri sociale, comunități şi colectivități de oameni. În aceste condiții actuale, ființa spiritului omului şi a persoanei sale este superioară chiar formelor ființei acestei „lumi” în timp şi spațiu.

În virtutea acestora, omul concret, tinzând spre o manifestare reală a demnității sociale (îndeosebi prin prestigiul social aflat în devenire), de cele mai multe ori parcă ar căuta un refugiu sau un mijloc eficient în rol de călăuză. În aceste condiții, omul, în scopul determinării unei căi mai sigure, îşi axează căutările de afirmare prin două modalități. Prima modalitate prevede încercarea de a înălța între diferite niveluri spirituale bariere de netrecut, a doua modalitate este axată pe aderarea necondiționată la una din soluționările istorice recunoscute şi de valoare. Unii oameni consideră că obțin un anumit prestigiu social prin faptul că acceptă sau neagă valorile Renaşterii sau ale Iluminismului. Unii se închină moralei creştine, considerând-o ca fiind unicul adevăr al lumii, alții apreciază frumusețea antichității, cei de-a treilea aderă la valorile postmoderniste şi cele ştiințifico-tehnice contemporane. Astfel, demnitatea umană este determinată nu atât de existența şi manifestarea ei reală la o anumită etapă de manifestare concretă, cât de schimbările sociale care o influențează

în permanență. De aceea, faptele omului prin care el devine o anumită autoritate morală sunt supuse unor schimbări permanente. În acest sens, ținem să accentuăm că onoarea (cinstea) şi demnitatea omului într-o societate cu adevărat democratică se manifestă nu numai ca o apreciere, însă şi ca o cauză, ca o necesitate profund legată de datoria socială, de responsabilitatea şi conştiinţa morală a omului, în aşa mod, afirmarea demnității personale şi a cinstei omului sunt determinate nemijlocit de îndeplinire de către acesta a datoriei sale sociale. Cu adevărat, prin demnitatea sa personală obținută printr-o activitate socială permanentă şi eficientă, prin luptă hotărâtă împotriva a tot ce frânează dezvoltarea spre progres şi propăşire, omul contribuie la realizarea în fapt a onoarei şi demnității țării sale şi a demnității personale.

Referințe:

1. Letopisețul Țării Moldovei. - Chişinău, 1989.
2. Filosofia greacă până la Platon. P. I-VII. - Bucureşti, 1979, p.152-153.
3. Eminescu M. Opere. Vol.1. - Chişinău, 2001, p.142-143.
4. Juvenal, Satira 6. F. 1230.
5. Russo Aleco. Opere. - Chişinău, 1989, p.190-191.
6. Cassirer E. Eseu despre om. - Bucureşti, 1994, p.56-57.
7. Scheler Max. Poziția omului în cosmos // Surdu Alexandru. Filosofia contemporană. - Bucureşti, 2003, p.237.

Prezentat la 26.11.2008

DIMENSIUNI ALE EDUCAȚIEI ÎN OPERA LUI CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU

Svetlana COANDĂ

Catedra Filosofie şi Antropologie

As this year marks 140 years since the birth of Constantin Rădulescu-Motru, a scholar who had special interest to educational problems, this article analyzes his conceptions. The goal of his work, called Energetic Personalism, was to form one of the multilateral advanced personalities – the energetic personality. All this is achieved with hard work and moral, intellectual, professional education. It is a process that forms abilities in theoretical and practical aspects, fact that leads later to forming some real specialists and citizens.

Constantin Rădulescu-Motru (1868-1957), proeminent filosof român, de la naşterea căruia anul acesta marcăm 140 de ani, a manifestat în permanență un interes deosebit pentru problemele educaționale. Principalul obiect de studiu şi preocupare a lui pe parcursul întregii activități a fost omul, formarea personalității, iar personalitatea este un continuu proces de educație. Din aceste considerente, dimensiunile educației sunt abordate în întreaga operă a lui C.Rădulescu-Motru, însă cele mai semnificative în această privință sunt lucrările *Personalismul energetic*, *Puterea sufletească*, *Elemente de psihologie, În vremurile noastre de anarhie. Scrisori către tineri* etc.

Educația e definită de C.Rădulescu-Motru ca disciplină ce ajută **Eul** să accelereze evoluția sau realizarea personalității. Prin educație are loc stimularea şi sporirea vieții morale, a triumfului omului asupra sa şi asupra naturii. Scopul principal al procesului educațional, consideră C.Rădulescu-Motru, este formarea aptitudinilor prin educația intelectuală, morală, prin educația vocației şi a profesionalismului. „Omul, statuie frumoasă, nu este şi o personalitate", menționa el în *Personalismul energetic.* Personalitatea trebuie formată, educată, iar energia personalității rezidă, în primul rând, în cultivarea aptitudinilor sufleteşti. La rândul său, aptitudinile se formează prin muncă. Deci, se desprinde o interdependență triadică: aptitudini, muncă, personalitate. Munca, indica el, este cea mai bună pedagogie. Vocația personală este direct proporțională cu munca şi activitatea socială.

În conformitate cu aceste convingeri, C.Rădulescu-Motru elaborează o adevărată „dialectică a personalității", indicând treptele şi etapele de devenire a personalității umane, scopul, în viziunea lui fiind crearea unei personalități energetice. „Omul este puternic atunci, când, stăpânind cu gândul legile naturii, se înfiază acestei naturi şi o continuă prin muncă. Este **persoană energetică** (n.n. – *S.C.*) acela, care reuşeşte să aprindă în sufletele semenilor săi, prin îndemn şi pildă, dorința pentru o muncă mai nobilă" [1].

Menționăm că în concepția filosofiei personalismului energetic, dezvoltată de C.Rădulescu-Motru, valoarea şi însemnătatea personalității creşte deosebit de mult, deoarece „ea este energia în actul ei cel mai desăvârşit", „o unitate de actualizare, spre care se dirijează toată desfăşurarea energiei din natură". Aici personalitatea este „direcția energiei", „finalitate imanentă" a energiei Universului. În această ordine de idei, C.Rădulescu-Motru îşi exprimă convingerea că în cultura europeană au loc importante procese de transformare: din idealistă şi romantică cultura europeană devine energetică. Cultura europeană viitoare, menționa profetic filosoful român, se va baza pe o personalitate multilateral dezvoltată (nu ca până acum – pe o „personalitate foarte îngustă", înțeleasă în mod romantic – când înger, când demon), dar mai ales, pe „o înțelegere cât mai adâncă a corelației dintre om şi natură" [2]. Această cultură „este în curs să ne dea despre personalitatea omenească imaginea unei ființe energetice, în locul celei izolate în suveranitatea ei, aşa cum era până mai ieri...Va veni în curând momentul, când imaginea acestei ființe energetice va trăi în sângele orişicărui european... Vom avea o nouă şcoală şi o nouă politică, fiindcă vom avea o altă înțelegere despre personalitatea omenească" [3].

C.Rădulescu-Motru consideră că doar în lumea modernă apar condițiile unei dezvoltări adecvate a personalității. În această perioadă apare profesionistul, „adică omul cu voința adaptată la tehnica muncii. În lumea modernă sunt atâtea forme de personalitate câte profesiuni sunt". Aceasta, zice C.Rădulescu-Motru, la modul ideal, însă, de fapt, lumea modernă este departe de a avea o personalitate în fiecare profesionist, deoarece munca încă nu este liberă, nu toți muncesc în conformitate cu vocația lor. „Profesionist, în adevăratul înțeles al cuvântului, este omul al cărui eu şi-a găsit mulțumirea în munca de el aleasă; este omul care consideră profesia, nu ca pe un mijloc de câştig, egal oricărui alt mijloc, ci ca pe o chemare hotărâtoare pentru întreg rostul vieții sale. Profesionistul adevărat este totdeauna creator în profesia sa; fiindcă totdeauna din iubirea

pentru profesie iese perfecționarea acesteia. Un asemenea profesionist este aceea ce am numit o **personalitate energetică** (n.n. – *S.C.*)" [4].

În conformitate cu aceste rigori, se impune o reformare a învățământului și a școlii. „Școala viitorului va fi școala personalității creatoare, energetice." Cum poate fi educată o personalitate energetică? C. Rădulescu-Motru menționa că educația este o muncă grea, cea mai grea muncă, „chiar munca lui Sisif", care necesită o profundă cunoaștere a „legilor dezvoltării omului" și care constă în „influența pe care o exercităm asupra dezvoltării unui om...în scopul de a pune în valoare pentru societate dispozițiile lui sufletești" [5]. Iar până a ajunge la scopul său, muncii educaționale îi trebuie mult mai mult timp decât, de exemplu, muncii industriale.

În lucrarea *Personalismul energetic* el propune un program de educare a **personalităților energetice** în baza filosofiei personalismului energetic, numită școală a personalismului. Mai întâi, e necesar a descoperi aptitudinile la muncă ale elevilor, „vocațiunile" lor. A doua datorie a acestui program este „să provoace și să statornicească formarea personalității". Așadar, misiunea principală a școlii personalismului este „descoperirea aptitudinilor și formarea personalității pe baza acestora". Plus la aceasta, e necesară studierea raportului dintre elev și educator, cu scopul de a-l orienta pe educator să stimuleze inițiativa elevului, să provoace și să susțină „anticipația în sufletul elevului". De asemenea, programul școlii personalismului acordă o mare atenție raportului dintre învățământul teoretic și învățământul practic. În educația intelectuală, acumularea cunoștințelor este importantă, dar cea mai importantă este dezvoltarea aptitudinii de a înțelege. În lucrarea *Elemente de psihologie* el explică un șir de mijloace de educare intelectuală: atenția, intuiția, asociația, memoria, inteligența etc. Îndeosebi, C.Rădulescu-Motru stăruie asupra aspectului practic al educației: elevii trebuie să lucreze în laborator, ateliere, să facă singuri aplicații.

El menționează din nou și din nou necesitatea accentuării rolului educativ al muncii sub diferitele ei forme, deoarece societatea contemporană are nevoie de persoane crescute la școala muncii: „În om este atâta realitate, câtă este în el energie de muncă" [6]. Scopul educației este personalitatea profesională, caracterizată nu prin domeniul de activitate, ci prin atitudinea subiectivă a individului față de activitatea lui. Oameni din diferite domenii sunt profesioniști dacă-și iubesc ocupația, dacă lucrează așa încât să producă maximum și dacă sunt utili societății. Prin valorificarea aptitudinilor, manifestarea profesionalismului și a vocației, societatea ajunge la maximum de energie. Munca este și un remediu esențial de manifestare a patriotismului, deoarece prin muncă intensă, cu profesionalism, omul își face, în cel mai bun mod, datoria de membru al unei națiuni, dându-i astfel expresia energetică cea mai înaltă.

Un rol însemnat în educație au avut și au religia, literatura, arta, știința, toate manifestările culturii, care „.urmăresc un singur scop: întărirea și înălțarea personalității omenești", accentua C.Rădulescu-Motru în lucrarea *Puterea sufletească* [7]. Pentru o educație și instruire autentică, e necesar ca copilul să fie înțeles „ca un tot organic" și „ să fie cultivat în întregime". „Într-o bună organizare a școalei, fiecare însușire a copilului trebuie să-și găsească o stimulare potrivită ei și apoi o canalizare spre profesiunea în care ea poate da un optim de producție" – menționa C.Rădulescu-Motru [8].

Un rol deosebit în educația intelectuală îl are **interesul** sau **sentimentul adevărului**: „sentimentul adevărului... compensează orice alte mizerii ale vieții, – accentua C.Rădulescu-Motru. – Oamenii de știință cari ajung să aibă acest sentiment cunosc adevărata fericire. Ei sunt ajunși pe culmea din care se deslușește înțelesul pe care îl urmărește zbuciumul vieții omenești. Ajunși pe culme, ei așteaptă cu seninătate să fie ajunși din urmă de cealaltă lume" [9].

În educație un rol mare îl are **exemplul, modelul:** exemplul bun are un rol mare, dar și mai pronunțat e prejudiciul cauzat de exemplu rău. Însă doar exemplele nu sunt suficiente în educație. Exemplele, zice C.Rădulescu-Motru, formează numai un mediu simpatic de dezvoltare. Pentru a educa însă un caracter, se mai adaugă și alți factori, externi și interni. E necesar, menționa el, să se cultive viguros forțele, aptitudinile lăuntrice de înnobilare a omului. În consecință se obține ceea ce C.Rădulescu-Motru numește ***putere sufletească***: „faptul voluntar și caracterul". **Caracterul** este definit ca izvorârea manifestărilor externe „dintr-un fond sufletesc bine constituit" și, mai ales, ca „însușirea de a ține întreaga personalitate omenească sub continua tensiune a motivelor de activitate morală". Însușirile principale ale caracterului sunt, în viziunea lui C.Rădulescu-Motru, următoarele: „tăria voinței, claritatea judecății, delicatețea sentimentului și flacăra entuziasmului". La rândul ei, educația voinței „trebuie să se bazeze pe cunoștința valorilor, spre cari omul năzuiește și pe ridicarea nivelului sufletesc". Pentru a fi explicit, C.Rădulescu-Motru dă definiția *omului cu caracter* și a *omului fără caracter*. Omul fără caracter este „dintre aceia cari au însușirea de a învăța toate, câte văzute și auzite, și n-au însușirea tocmai să învețe din propria experiență. Activitatea sa voluntară se răsfrânge slab în sufletul său; ea nu dă motiv la observarea și la corectarea de sine. Omul nostru are sufletul

deschis pentru fenomenele externe şi închis pentru fenomenele propriului său corp”; spre deosebire de acesta, trăsătura principală a omului cu caracter este că „a ştiut să învețe din experiența actelor sale... Aceste acte, pe măsură ce au fost săvârşite, s-au răsfrânt în conştiința omului nostru, ele au provocat observarea de sine şi corectarea continuă.” Aşadar, în educație e important a utiliza experiența, faptele din trecut, atât pentru a ne cunoaşte pe noi, cât şi pe ceilalți. „Nu introspectiv, ci prin experiența vieții ne descoperim noi pe noi înşine cine suntem”, menționa C.Rădulescu-Motru şi concluziona: „dacă ar intra în obiceiul oamenilor reflectarea asupra efectelor produse în sufletul lor propriu de faptele lor, am avea mai rar ocazia să ne plângem de lipsă de caracter” [10]. Deci, autocunoaşterea, observarea trecutului se face prin prisma valorilor, provocând aprobarea sau revolta față de faptele din trecut şi, în aşa mod, manifestându-şi rolul său educațional. Un model de personalitate completă, autentică ni-l oferă „profesioniştii muncii cari şi-au completat specializarea cu o cultură generală, filosofică sau literară” [11].

Toți oamenii pot fi educați, considera C.Rădulescu-Motru: „Bun cu toată firea nu e nici un om; dar fiecare în firea sa are un mic colțişor bun, care, dacă-l ştim a cultiva, poate să aducă regenerarea firii lui întregi”. Această concluzie e în consens cu reflecțiile lui despre muncă, caracterul omului fiind definit ca „tensiunea muncii autentice”, „unitatea sufletească manifestată în timpul muncii încordate”, „sufletul muncitor”.

Din interacțiunea dintre Eu (caracter) cu scopurile sale şi cu munca drept remediu de realizare a acestor scopuri rezultă personalitatea. Grade ale idealului de personalitate sunt *omul de vocație* şi *omul profesionist*. Profesionistul are aptitudini în sens obişnuit, abilități profesionale. Dar el activează din interes propriu, urmărind succesul personal, muncind nu pentru muncă, ci pentru avantajele ei. Omul de vocație însă reprezintă o sinteză de Eu excepțional şi de aptitudini creatoare, ce creează valori profesionale noi, originale. Omul de vocație se simte chemat să realizeze un anumit ideal şi se sacrifică în numele acestui ideal. El consideră că interesele sociale sunt prioritare față de interesul personal şi lucrează cu maximă sinceritate, dezinteresare, credință şi consecvență, identificându-se cu profesia sa. Valorile societății, ale culturii în general sunt create de oamenii de vocație. Ei au „sentimentul viitorului”, imaginea idealului celui mai autentic, care vine din adâncurile realității. Prin omul de vocație înaintează procesul de personalizare în Univers, el fiind predestinat să realizeze idealurile. Totuşi, oameni de vocație au fost şi sunt o minoritate în omenire, de aceea scopul educației este personalitatea profesională, cultivarea abilităților omului obişnuit, tendința de a fi corect, de a avea caracter şi înțelegere că e în interesul său să-şi iubească profesia.

Pornind de la caracteristica generală a personalității energetice, C.Rădulescu-Motru, în lucrarea *În vremurile noastre de anarhie. Scrisori către tineri*, vine şi cu unele sfaturi concrete pentru tineri. În această lucrare, el accentuează însemnătatea cunoştințelor pentru tineri. Cunoştințele, adevărul, capacitatea de a gândi liber – numite de C.Rădulescu-Motru „lumina minții”, sunt apreciate de marele nostru filosof ca o valoare supremă – „o lumină mai presus de toate”, „minunea minunilor”, „comoara cea mai sfântă pe care o poate dobândi un om pe pământ”. Această „lumină a minții” este valoarea spre care aspiră tinerii, dar care e foarte greu de obținut. Epoca modernă prin „expansiunea discuțiilor ştiințifice şi a metodelor obiective” favorizează găsirea drumului spre „lumina minții”. Aceasta, menționează C.Rădulescu-Motru, este deosebirea principală a „timpului modern” de „timpul de expansiune a credințelor religioase”, când se credea că „lumina minții” „nu poate să vină decât dintr-o dogmă a bisericii, care şi ea ar fi venind din înțelepciunea Celui de Sus”. În acele timpuri, consideră C.Rădulescu-Motru, era greu să găseşti drumul spre adevăr şi gândire liberă. În epoca modernă, s-a făcut un salt enorm, şi anume, s-a trecut de la principiul „crede fără a cerceta” la principiul „cercetează pentru a crede”, aplicând un şir de mijloace ce ajută la cercetare [12].

Însă omul este o ființă complexă şi controversată – menționează C.Rădulescu-Motru. Sufletul lui este un amestec de bine şi rău: deprinderi bune, gânduri senine şi generoase, dar şi patimi egoiste, violență, ură. Sau cum scria el în *Scrisori către tineri*: „În sufletul tău pe lângă «homo sapiens»... este şi un animal egoist, care vrea să trăiască, şi să trăiască înaintea celorlalte animale..., şi ... mai există în tine şi omul atavic – adică puhoiul deprinderilor din trecutul strămoşilor, – care şi el voieşte să trăiască mai departe.” Deci, este foarte importantă educația, ierarhia valorilor personale, „unghiul moral pe care va şti cineva să-l dea voinței tale”, pentru ca „homo sapiens” să lupte cu aceşti doi duşmani.

Pentru a obține cunoştințe adevărate şi capacitatea de a gândi liber, C.Rădulescu-Motru îi sfătuieşte pe tineri, în spiritul lui Socrate, să se cunoască bine pe sine („de a te examina... pe tine însuți”), să se elibereze de prejudecăți, deprinderi şi patimi, în special, de egoism. E necesară, apoi, „sinceritatea inimei”, adică judecata obiectivă în tendința spre „entuziasmul convingerii”, deoarece o societate evoluată îşi menține ordinea nu prin frică, ci prin convingere. „...pârghia care sprijină edificiul social nu este o pârghie materială, ci o pârghie sufletească şi morală... În societățile culte... ordinea şi autoritatea sunt menținute mai puțin prin frică şi mai mult prin

încrederea pe care şi-o acordă între ei membrii societăţii. ... Frica reţine pe cei inculţi, încrederea pe cei culţi; şi aşa se stabileşte ordinea şi autoritatea de care o societate are atâta nevoie pentru a se apăra şi a progresa" [13].

Pentru a dezvolta sentimentul încrederii, e necesar prin educaţie a promova veneraţia, stima şi respectul reciproc, dar mai ales, încrederea în forţele proprii, în viitorul neamului nostru, a culturii noastre. Nu este corect, considera C.Rădulescu-Motru, să se cultive sentimentul de frică. Drept că strămoşii noştri au acţionat şi în virtutea acestui sentiment: *„Vin Turcii! Vin Tătarii!"* – acestea au fost mult timp temeiurile ce mobilizau la activitate, dar atunci erau timpuri grele de luptă cu hoardele barbare. În epoca modernă, e necesar a promova sentimentul încrederii în forţele proprii, în forţele poporului tău, iar un cetăţean adevărat este nu cel ce ascultă din frică, ci cel ce are încredere şi respectă legile din convingere.

Foarte mult contează factorul moral. E necesar de dezrădăcinat rutina şi mentalitatea vechilor clase sociale, deprinderile cele rele, precum lăcomia, îngâmfarea, „linguşirea către cei mari şi dispreţul către cei mici", dispreţul pentru muncă cinstită, „fuga de ocupaţiuni serioase" şi „goana după slujbe" şi de promovat „evoluţiunea moravurilor publice", sentimentul datoriei sociale, scrupulozitatea exemplară în îndeplinirea datoriilor sale, grija pentru dezvoltarea statului şi a culturii, conform principiului „toate puterile emană de la naţiune" , adică din patriotism, din încrederea poporului.

Tinerii trebuie să participe activ la toate transformările din viaţa poporului lor, să conştientizeze faptul că sunt solicitaţi, că societatea are nevoie de ei, că ei trebuie să fie chiar judecătorii compatrioţilor mai în vârstă. Această implicare activă revendică şi o mare responsabilitate, deoarece de deciziile tinerilor depinde viitorul ţării, şi deci propriul lor viitor. Adresându-se către tineri la începutul secolului al XX-lea şi chemându-i să se încadreze activ în vâltoarea evenimentelor sociale şi politice din acea perioadă, C.Rădulescu-Motru atenţiona şi asupra urmărilor: „În cumpăna dreptăţii, pe care o invocă fiecare, hotărârea ta va decide cu cine este viitorul... De aceea să fii cu multă băgare de seamă. Tu eşti judecătorul chemat să dea o hotărâre, şi dacă hotărârea va fi nedreaptă tot tu eşti şi primul care va fi constrâns să o ispăşească". Aşadar, anume tinerii sunt chemaţi să joace rolul decisiv în momentele de cotitură în viaţa unui popor, atunci când se manifestă „încordarea tuturor resorturilor sufleteşti" [14]. Această chemare, adresată tinerilor de către C.Rădulescu-Motru acum 100 de ani, rămâne deosebit de actuală în condiţiile controverselor dintre mai multe partide şi forţe politice în Republica Moldova în preajma anului electoral 2009, când, după cum menţiona marele nostru filosof, e deosebit de important a face o alegere corectă între forţele ce promovează doar „egoismul, atavismul", pe de o parte, şi forţele ce acţionează în baza „deprinderilor câştigate prin cultură şi încrederea altruistă", pe de altă parte. Pentru aceasta, tinerii trebuie să posede cunoştinţe vaste, acea „lumină a minţii", care le-ar permite să fie cât mai obiectivi în aprecieri, inclusiv şi o cultură politică şi juridică corespunzătoare, ce le-ar permite să contribuie decisiv la dobândirea de către popor a „dreptului de a se guverna pe sine însuşi prin reprezentanţii săi legali, adică prin acei care au încrederea sa" [15]. „Ridică-te, când va fi să hotărăşti, deasupra intereselor de moment şi vezi dincolo de ce te îndeamnă să vezi apelul celor interesaţi. Atunci pe înălţime va începe să se facă lumină în mintea ta, şi vei lua şi hotărârea de care nu vei avea să te ruşinezi mai târziu", – acest îndemn a lui C.Rădulescu-Motru către tineri, precum şi întreaga sa concepţie educaţională, îşi păstrează şi în prezent însemnătatea şi actualitatea.

Referinţe:

1. Rădulescu-Motru C. Personalismul energetic. - Bucureşti: Casa şcoalelor, 1927, p.211.
2. Ibidem, p.215.
3. Ibidem, p.216.
4. Ibidem, p.254.
5. Ibidem, p.259.
6. Ibidem, p.261.
7. Rădulescu-Motru C. Puterea sufletească. - Bucureşti, 1930, p.107.
8. Rădulescu-Motru C. Şcoala nouă şi duşmanii ei // Revista de filosofie. - 1930. - Nr.1. - P.3.
9. Rădulescu-Motru C. Elemente de psihologie. - Bucureşti, 1923, p.236.
10. Rădulescu-Motru C. Puterea sufletească, p.277, 278-279, 301, 388.
11. Rădulescu-Motru C. Personalismul energetic, p.260.
12. Rădulescu-Motru C. În vremurile noastre de anarhie. Scrisori către tineri. - Bucureşti: Editura Anima, p.5,6.
13. Ibidem, p.7,8,9.
14. Ibidem, p.21,22.
15. Ibidem, p.23.

Prezentat la 26.11.2008

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.10(20)

FENOMENUL CONŞTIINȚEI ŞI FORMELE CONŞTIINȚEI SOCIALE

Dumitru DODUL

Catedra Filosofie şi Antropologie

The analysis of the concept and of the phenomenon of consciousness has presented and presents the subject of study and the domain of investigation for a series of social-human and bio-medical sciences. It is a superior form of reflecting of the objective reality, right only for man, it represents personally the unity of the psychical processes which participate actively at the penetration by man of the objective world and the comprehension of the personal existence.

For the definition and determination of the specificity and the essence of the phenomenon, we shall resort to the analysis of genesis and its evolution.

Individul uman trăieşte coexistența dimensiunilor biologică, psihologică şi socială, fapt ce-i determină specificul său ontologic în lume. Cu rădăcini de ordin biopsihologic, acesta este implicat neintenționat şi involuntar în relație cu semenii săi, cu grupuri sociale de diferit ordin, ceea ce îi determină aspectul socio-comunitar al formării şi ființării sale concomitente.

Corelația acestor elemente (biologic, psihologic şi social) în ființarea umană duce spre divizarea direcțiilor de analiză şi permite diversitatea modalităților de abordare şi a concepțiilor referitor la fenomenul conştiinței individuale şi sociale.

În cadrul existenței sale sociale, omul este inevitabil inclus în procesul acumulării de noi cunoştințe, formării de perceperi şi deprinderi prin practică, de atitudini etc. Cunoaşterea este una dintre multele raportări ale individului la realitatea înconjurătoare, prin care el realizează tendința sa de a da ordine lucrurilor şi fenomenelor, de a stabili legături şi opoziții între acestea.

Evoluția cunoaşterii, atât în plan global, istoric, cât şi la nivelul fiecărui individ, impune schimbări permanente în cadrul viziunii şi perceperii lumii. Însă "noul concept de realitate nu depinde de plurionticitate, ci doar de temporalitate, procesualitate şi individualitate" [1, p.15-16].

Rezultat al acestor construcții, al realității obiective percepută de către subiect, devine viziunea asupra lumii, concepția sa despre existența obiectivă şi despre locul lui ca subiect în această ființare.

Concepția despre lume reprezintă şi nucleul personalității, având în vedere structura sa şi formele sale ontice specifice [2, p.268]. Deşi diverse, ele aparțin subiecților, variați atât sub aspect istorico-cultural, cât şi psihologico-individual. Concepțiile asupra lumii pot fi percepute ca identice, practic omogene în planul interogațiilor asupra acesteia. E vorba de problematizări ce se referă la originea şi esența lumii, la existența forțelor supranaturale, la infinitatea lumii, la existența legilor în natură şi societate, la sensul ființării, la posibilitatea existenței altor civilizații, la Adevăr, Bine, Frumos etc.

Formarea concepției despre lume demonstrează latura socială şi gânditoare a omului. Aceasta reprezintă ideea, pe care individul o consideră fundamentală în perceperea celor ce îl înconjoară, precum şi pe sine însuşi în cadrul lumii.

Sub aspect teoretico-ştiințific, filosoful A.Spirchin generalizează opiniile şi modalitățile de clasificare a concepției despre lume [2, p.271].

Din această perspectivă, susținem că concepția despre lume este o viziune totalizatoare, sistematizată asupra lumii şi a subiectului în ea şi, în sensul istoric, observăm trei tipuri mari de percepere asupra lumii: mitologic, religios şi filosofico-ştiințific.

Cum se raportează concepția despre lume la conştiință? Cum coexistă acestea? Ce niveluri şi forme li se asigură în existența socială? Pentru a răspunde la aceste întrebări, este necesară abordarea conceptuală a fenomenului conştiinței şi a formelor conştiinței sociale.

Fenomenul conştiinței este ultima frontieră a ştiinței, o provocare pentru savanții tuturor timpurilor. Nu a fost găsită încă nici o explicație unică, recunoscută general-valabilă, pentru sursa senzațiilor şi trăirilor noastre. Deşi cercetarea conştiinței, a relației dintre spirit şi materie i-a atras pe toți marii gânditori ai lumii, nici o definiție ştiințifică nu pare capabilă să surprindă în totalitate esența conştiinței.

Analiza conceptului şi a fenomenului de conştiință a prezentat şi prezintă obiect de studiu şi domeniu de investigație pentru un şir de ştiințe socioumane şi biomedicale. Formă superioară de reflectare a realității

obiective, proprie doar omului, ea reprezintă prin sine unitatea proceselor psihice care participă activ la pătrunderea de către om a lumii obiective şi a înţelegerii propriei sale existenţe.

Pentru definirea şi determinarea specificului şi esenţei acestui fenomen, vom recurge la analiza genezei şi evoluţiei sale.

R.Leakey consideră că omul a evoluat prin selecţie naturală, din organismele cele mai simple mai multe miliarde de ani, iar apariţia conştiinţei datează aproximativ de circa 2,5 milioane de ani [3, p.175]. Diferenţa ce se stabileşte între comportamentul animal şi cel uman (prin prisma programului de acţiune, strict condiţionat sau, respectiv, caracterizat de o varietate individuală) trimite la studierea etapelor şi a condiţiilor de delimitare dintre aceste fiinţe. Astfel se conturează ideea a două procese concomitente: antropogeneza şi sociogeneza, care sunt laturi ale unui proces unic – antroposociogeneza [4, p.38-39].

Momentele esenţiale ale acestui proces complex sunt: munca şi comunicarea. Dacă munca duce la confecţionarea de noi unelte şi la necesitatea de a transmite informaţia, atunci comunicarea promovează cerinţe noi – de a elabora norme moral-culturale. Un accent deosebit se pune asupra rolului limbii din perspectiva funcţiilor de care aceasta dispune, e vorba de prelucrarea, transmiterea şi păstrarea cunoştinţelor, precum şi asupra creierului ca organ al activităţii psihice.

Dificultatea cunoaşterii conştiinţei duce la o varietate semnificativă de concepţii şi viziuni. Psihologii abordează fenomenul conştiinţei drept o condiţie de realizare a proceselor psihice (Wundt) sau, dimpotrivă, aceasta este percepută drept o condiţie de realizare a psihologiei, şi nu un obiect al acesteia (Narbort) [5, p.24-25].

În cadrul teoriei lui E.Durkheim, conştiinţa individuală apare ca rezultat al acţiunii conştiinţei sociale asupra omului, sub influenţa căreia psihicul său se socializează şi se intelectualizează. Această socializare şi intelectualizare a psihicului uman este conştiinţa sa [5, p.26-27].

Filosofia abordează fenomenul conştiinţei sub aspect sistematizat, sub forma unificării teoriilor psihologice, cu accent pe activitatea psihicului, pe procesele psihice, precum şi a celor sociologice, care insistă asupra importanţei societăţii în formarea şi manifestarea conştiinţei. În acelaşi timp, există concepţii ce se orientează doar asupra unor laturi ale acesteia.

Multiple raţionamente vizând particularităţile psihice, moravurile şi particularităţile gândirii diferitelor popoare le putem găsi începând cu operele marilor istorici ai antichităţii Herodot şi Tucidide. Însă interesul sporit faţă de diferite forme ale conştiinţei sociale (mitologie, artă, religie) capătă amploare în Epoca Renaşterii, completându-se ulterior, în perioada pregătirii şi desfăşurării revoluţiilor burgheze, cu cercetarea conştiinţei politice. Cercetătorii acelor timpuri vedeau clar că în toate cazurile au de a face nu cu conştiinţa individuală, dar cu conştiinţa „epocii", „societăţii în genere", conştiinţă coîmpărtăşită concomitent de o mulţime de subiecţi. Însă, acestea sunt departe de perceperea naturii divine a acestui fenomen, a mecanismelor de apariţie a acestuia, a funcţiilor în viaţa societăţii etc.

În scopul abordării problemei, analiza noastră nu face o abatere de la diferite stări „intermediare" – aşa-numitele perioade de tranziţie în dezvoltarea diferitelor societăţi. Este evident că la astfel de etape ale istoriei, coraportul elementelor abordate în componenţa conştiinţei sociale poate fi şi va fi, de regulă, altul. De exemplu, în procesul constituirii noii societăţi în structura conştiinţei ei sociale, încă mult timp ar putea să persiste componentele produse de societatea anterioară, care vor fi transmise acesteia. Economicul, spiritualul, marcat de amprenta crizei şi a dezintegrării societăţii, dimpotrivă, obţin o dezvoltare amplă. Aceste elemente resping conştient bazele şi alte aspecte sociale produse de societatea respectivă, ce nu corespund caracteristicilor trecutului istoric.

Cu toate acestea, în cazul unei societăţi aflate în tranziţie, teza despre corespunderea caracteristicilor conştiinţei sociale celor fundamentale ale societăţii nu-şi pierde semnificaţia. Astfel, natura socială „complexă", „mixtă" „multidimensională" se reflectă în structura istorică complexă şi mixtă a formelor conştiinţei sociale.

În acest context, apare necesitatea abordării formelor conştiinţei sociale: conştiinţa politică, juridică, morală, religia, ştiinţa, arta şi filosofia, asupra cărora până în prezent există numeroase dezbateri, un exemplu este că conştiinţa politică este înlocuită cu psihologia socială [6, p.83-84].

Conştiinţa socială, menţionează A.Uledov, este un fenomen complex şi multidimensional al existenţei sociale, care nu poate fi cercetat şi descris dintr-o singură perspectivă, la fel cum nu putem da o caracteristică spaţiului folosind o singură dimensiune. Un important principiu metodologic în cercetare este abordarea multidimensională a fenomenului respectiv, ce este determinată de interlegăturile acestuia cu alte procese şi fenomene sociale şi spirituale produse:

– de societatea respectivă, care reflectă particularitățile trecutului istoric, corespunzător acesteia;
– de societatea respectivă şi neutre față de specificul istoric al acesteia;
– de societatea respectivă, dar care nu corespund caracteristicilor trecutului istoric, inclusiv contrazicându-le;
– de „alte" societăți, dar activ asimilate de societatea respectivă fiind mai mult sau mai puțin corespunzătoare caracteristicilor autohtone;
– de societățile anterioare şi transmise acesteia prin moştenire;
– de „alte" societăți contemporane şi implementate în societatea respectivă prin diferite căi [7, p.27].

Formele conştiinței sociale prezintă diverse domenii şi diferite formațiuni spirituale ce alcătuiesc conştiința socială; conştiința politică; conştiința juridică; conştiința morală, arta, ştiința, religia, filosofia.

Conştiința socială nu reprezintă un set, un conglomerat de diverse formațiuni, dar ceva unitar, integru, un sistem în care toate formațiunile îşi au locul lor şi sunt legate reciproc prin anumite relații. Totalitatea acestora constituie conținutul conştiinței sociale şi formează realitatea spirituală, prezentându-se şi drept parte a existenței sociale, pentru că este dată inclusiv şi conştiinței individuale. Vom cerceta formele conştiinței sociale începând cu religia, deoarece ea a fost forma centrală a conştiinței sociale până în epoca Iluminismului [8, p.267], în care la început filosofia, iar apoi ştiința şi etica, treptat au devenit „concurente". Ateismul, prin urmare, nu poate fi o formă independentă a conştiinței sociale, dacă nu ar fi opus religiei – el ar fi lipsit de orice sens. Dintre funcțiile sociale ale religiei, filosofii marxişti atribuie rolul central funcției iluzor-compensatorie, care o considerau principală şi specifică acestui domeniu. După care mai urmează cea de comunicare, de integrare, reglatoare şi conceptuală (concepție despre lume), care au menirea de a forma reprezentările religioase, ce ar putea satisface pe deplin necesitățile individuale şi sociale. Evaluarea rolului social al religiei în marxism depinde de epoca istorică, deoarece acest fenomen în concepția cercetătorilor respectivi apare drept consecință a unei anumite etape a dezvoltării sociale şi, în sens general, este orientat spre satisfacerea cerințelor în sistemul de valori morale, care trebuie respectate pentru a atribui un sens existenței umane [8, p. 268].

Religia a fost cercetată pe parcursul istoriei de oameni de formații intelectuale diferite (lingvişti, etnologi, sociologi, psihologi, economişti, psihiatri, folclorişti, foarte rar de istorici ai religiilor sau ai culturii) şi este vizibilă amprenta profesională, în care teoriile ştiințifice se reduc la noțiuni cu un limbaj corespunzător domeniului.

Termenul latin *religio* presupune o conexiune, o legătură dintre Dumnezeu şi om, eu-l meu dinaintea unui tu care mă face să exist.

Cicero defineşte religia drept îndeplinirea datoriei față de zei.

Kernbach o numeşte drept formă de experiență spirituală, cunoaştere mitică a divinității, dar şi cale de refugiu în supranatural, printr-un sistem de credințe constituit în doctrina transcendentală, ce operează codificarea teologică a mitologiei prin selecția şi canonizarea tradițiilor mitice în raport abstract față de necunoscutul natural inexplicabil; de asemenea, încrederea omului de a cunoaşte în afara rațiunii imediate forțele cosmice de care se simte dominat şi de a li se supune apoi în mod conştient [9].

Religia apare prin absorbție succesivă din animatism, animism, totemism, fetişism, demonologie şi mitologie, prin care omul stadiilor naive a încercat să-şi explice forțele ambientale cunoscute din efectele lor curente şi să-şi răspundă categoric întrebărilor esențiale, între care şi fenomenul propriei sale existențe [9, p.533], despre destinul individual şi cosmic. Religia a devenit calea de raport prin ritual şi experiență spirituală intimă între om şi Univers, iar prin organizarea ecleziastică a sacerdoțiului, într-o formă socială de cult. Astfel religia devine un instrument de modelare spirituală a conştiinței sociale. Antichitatea, şi chiar epocile mai recente, au confundat religia cu filosofia, cu mitologia, cu superstiția, chiar cu arta, dar, mai ales, cu magia. Persistența diferitelor confuzii au pus în dificultate şi retrospectiva asupra fenomenului religios, ca şi înțelegerea religiei ca fenomen diacronic.

În ceea ce priveşte ideea de dreptate, Prometeu ilustrează cel mai bine noua concepție asupra justiției [10, p.88]. În măsura în care odată eliberați de sub tutela zeilor, oamenii îşi fac singuri dreptate, ei devin stăpânii istoriei. După cum este bine cunoscut, prima formă de justificare a dreptății legilor este de natură religioasă. Derivate din revelația divină, legile sunt absolute prin aplicabilitatea lor. Exemplul cel mai cunoscut este revelația mozaică a celor zece porunci. Odată cu emanciparea rațiunii critice în Grecia şi Roma antică, legislatorii cetății caută exigența unei raționalități universale detaşate de particularismele religioase, determinată de ideea unei legi naturale. Astfel, ideea de justiție urmează şi ea calea istoriei. Însă, datorită legăturii existente între politică şi drept, mai ales când prima orientează activitatea de legiferare constituind astfel o determinantă

politică a juridicului, putem considera conştiinţa juridică drept o formă de manifestare a conştiinţei politice. Astfel, în conştiinţa juridică, un rol important îi revine ideologiei din care fac parte şi concepţiile, ideile şi teoriile despre drept. Conştiinţa juridică ocupă un rol important în societate, fiind o conştiinţă dominantă în societate, deoarece se impune prin intermediul legilor şi cu ajutorul aparatului de stat. Alături de conştiinţa juridică oficială, mai există în acord sau în dezacord total sau parţial – *conştiinţa juridică a maselor*, chemată să respecte dreptul, dar fără a participa la elaborarea lui, deşi poate exercita o anumită influenţă în editarea reglementărilor, totuşi nu se poate concretiza în acte normative, deoarece subiectele acestei forme de conştiinţă juridică nu deţin monopolul elaborării dreptului, decât, în cel mai bun caz, prin sistemul reprezentării indirecte şi foarte rar prin forma directă a referendumului. Astfel apare întrebarea: în ce fel o istorie, al cărei motor este astăzi politicul, realizează ideea (şi ea istorică), ca atare, de dreptate, şi, de fapt, ce este *conştiinţa juridică*?

Conştiinţa juridică este o parte a conştiinţei sociale. Ea este alcătuită din totalitatea ideilor, concepţiilor şi reprezentărilor, precum şi din sentimentele şi voliţiunile cu privire la dreptul existent şi la modul în care acesta ar trebui să reglementeze raporturile sociale. Conştiinţa juridică este un fenomen social şi psihologic complex format din elemente de natura naţională, afectivă şi volitivă. Fiind o componentă a conştiinţei sociale, ea reflectă relaţiile dintre oameni în cadrul societăţii, în raporturile dintre indivizi, în cele de familie privind ocrotirea şi promovarea unor valori materiale şi spirituale, a naturii etc. Datorită legăturii existente între politică şi drept, mai ales întrucât cea dintâi orientează activitatea de legiferare constituind astfel o determinantă politică a juridicului, s-a considerat conştiinţa juridică drept o formă de manifestare a conştiinţei politice [8].

Ceea ce nu pot hotărî oamenii între ei se reduce la ceea ce pot să-şi facă prin intermediul aparatului de stat.

De aceea politicul şi în cercetarea noastră va fi pus în relaţie cu celelalte domenii ale experienţei umane: cu metafizica, religia, tehnologia, economia şi, nu în ultimul rând, cu istoria. Rolul şi locul conştiinţei politice ca formă a conştiinţei sociale este determinat de specificul viabilităţii sale şi de deschiderea acesteia noului, ca produs al proceselor sociale contemporane, care e capabil să răspundă provocărilor interne şi externe.

În viziunea marxistă [8, p.74] ***conştiinţa politică*** reflectă perceperea acelei interrelaţii, care stabileşte activitatea practică a oamenilor, pe de o parte, şi condiţiile reglementate în societatea în care decurg activităţile respective, subliniind faptul că diviziunea socială a muncii a dus la apariţia claselor şi, prin urmare, la deosebiri ale condiţiilor de viaţă, aceasta fiind reflectarea relaţiilor de producţie economice şi sociale faţă de Puterea de stat. Criteriul de clasă este determinant în aprecierea conştiinţei politice. Politicul înseamnă, în primul rând, acţiune.

În comparaţie cu conştiinţa politica şi juridică, unde prevalează relaţia dintre individ şi o instituţie (stat, societate), ***conştiinţa morală*** se constituie din necesitatea reglementării relaţiilor interpersonale, ce influenţează existenţa socială. Specificul, structura şi funcţiile conştiinţei morale le studiază etica – disciplină filosofică ce are ca obiect de studiu acţiunea umană, dar şi valorile şi normele faţă de care aceasta se conformează sau ar trebui să se conformeze.

Socrate orienta omul spre autocunoaştere. „Cunoaşte-te pe tine însuţi", pentru că în momentul în care pătrundem în tainele conştiinţei noastre descoperim conştiinţa morală – logosul.

Kant admite doar un singur sentiment – respectul pentru legea morală: „Respectul pentru legea morală este străduit printr-un temei intelectual pe care îl putem primi" [14, p 67]. Raţiunea pentru autor este facultatea creatoare de adevăruri universale şi necesare. Din cele menţionate, putem susţine că conştiinţa morală depinde de sfera valorilor, ale căror caracteristici – autonomia, obiectivitatea, transcendentalitatea sunt dezvăluite şi în gândirea contemporană.

I.Prigojin, în acest context, susţine că valorile sunt „coduri pe care noi le utilizăm pentru a conserva sistemul social la un anumit nivel de dezvoltare, care este ales de istorie" [11, p.36].

Foucault evidenţiază în lumea morală trei straturi ale realităţii: formarea discursivă, care-i cuprinde pe toţi şi pe fiecare; grupul mic, în care subiectul se simte aproape ca la el acasă; însuşi subiectul – centrul activităţii morale este subiectul. El nu este egal cu sine, deoarece în problematizare devine altul, influenţa căruia mai târziu se răsfrânge asupra grupului mic şi într-o măsură mai mică asupra întregului discursiv. Este responsabil acela care se problematizează pe sine şi odată cu sine merge în întâmpinarea pericolului. Postmoderniştii absolutizează esteticul şi aspectul estetic al responsabilităţii şi deseori refuză naturalul, tehnologicul, ştiinţificul, evidenţiind imaginarul, sublimul, iluzoriul, virtualul. Legiuitorii „pedepsesc şi realizează sentinţa în

raport cu acei, care săvârşesc fapte rele, dacă acestea au fost săvârşite nu din supunere sau neştiinţă, în care singuri nu sunt vinovaţi; dar celor ce realizează fapte frumoase, legislatorii le oferă onoruri, pentru ca în aşa fel să-i constrângă pe unii şi să-i stimuleze pe alţii, de noi depinde să fim buni sau răi" [12, p.105].

Arta este abordată ca manifestare superioară / particulară a conştiinţei estetice. Acest termen provine de la latinescul *art* ce înseamnă îndemânare practică, tradus din grecescul *techne*.

Arta are multe destinaţii în viaţa personală, socială sau utilitară. Ea poate face apel la sentimentele noastre, ne stimulează gândirea, scoate la lumină adevăruri profunde sau elemente minore. Totodată, ea ne poate da şi anumite lecţii speciale, aşa cum a fost cazul artei didactice religioase din Evul mediu. Arta există uneori şi pentru a satisface dorinţa personală a artistului de autoexprimare. Ea poate să asigure înregistrarea unor momente istorice, a unor obiceiuri, aşa cum este cazul cu portretele, tablourile reprezentând peisaje citadine şi picturile cu subiecte istorice. Ea exprimă, în egală măsură, concepţia despre frumos, credinţa religioasă, dar poate avea şi o motivaţie socială sau politică. Arta în forma ei comercială serveşte la informarea şi convingerea privitorului referitor la calităţile şi avantajele produsului sau ale serviciilor prezentate.

În trecut, artele frumoase deţineau o altă poziţie în societate decât au, în general, astăzi. Exista un scop unanim recunoscut al artei în cadrul societăţilor care o produceau. Arta contemporană este adesea greşit înţeleasă de populaţie, poate din cauza absenţei unor îndrumări clare, menite să-i definească scopurile.

Publicul familiarizat cu arta, înarmat cu cunoştinţe mai vaste în domeniu, poate avea păreri foarte diferite în privinţa evaluării mişcărilor şi abordărilor. Natura societăţii contemporane este complexă şi diversă. Arta din zilele noastre este şi ea pluralistă, lipsită de o direcţie dominantă care să încurajeze un consens de opinie. E interesant de semnalat faptul că arta poate produce reacţii ostile cu privire la problemele cele mai diverse, de la cele legate de stil până la cele referitoare la subiect. Posibilitatea ca standardele unei comunităţi să fie încălcate sau ca un artist să prezinte o lucrare atât de novatoare, încât publicul să nu-i înţeleagă mesajul artistic poate avea drept consecinţă formularea unor reproşuri foarte serioase, mai ales când lucrările sunt finanţate de guverne. În timp ce transformările şi progresul rapid din ştiinţă şi din tehnologie nu duc decât rareori la o reacţie negativă a publicului, chiar dacă aceste evoluţii pot fi la fel de incomprehensibile ca şi cele mai inovatoare opere de artă, schimbările radicale în arta contemporană sunt adesea respinse de publicul larg, care dă dovadă în acest caz de intoleranţă.

Despre următoarele forme ale conştiinţei sociale, ştiinţa şi filosofia, Hegel spunea că filosofia este spiritul epocii respective, ca spirit gânditor.

Husserl defineşte filosofia ca „o ştiinţă a începuturilor riguroase ale originilor, care este redimensionată, în funcţie de fapte şi probleme, de la care porneşte îndemnul spre cercetare" [13, p.20]. În acest context, autorul distinge raţionalitatea ştiinţifică, ca tip de model al realităţii, ca valoare, ca formă a universalităţii. Raţionalitatea filosofică este concepută de autor drept stadiu al umanităţii şi al raţiunii acesteia – stadiul existenţei sub specia alterni. Lumea occidentală a apărut datorită ideilor raţiunii, adică din spiritul filosofiei. Pe această idee se sprijină concluzia simetrică, aceea a fondării originale a gândirii filosofico-ştiinţifice la greci şi aceea a Renaşterii Europene din spiritul filosofiei printr-un acelaşi eroism al gândirii.

Ştiinţa este, într-un anumit fel, tributară filosofiei prin instrumentele cunoaşterii logice pe care le utilizează, prin viziunea epistemologică pe care o angajează cercetătorul în pledoaria implicită cuprinsă în cadrul elaborării teoretice etc. În acelaşi timp, filosofia nu poate subzista fără cunoaştere, deci fără experienţă şi ştiinţă.

De ştiinţă astăzi sunt legate atât speranţele dezvoltării umanităţii şi depăşirii dificultăţilor acumulate, cât şi spaimele posibilităţii în desfăşurarea confruntărilor după modelul ştiinţelor moderne. Au apărut probleme noi legate de ştiinţă: militarizarea ştiinţei, relaţiile ştiinţei cu guvernarea, problema libertăţii ştiinţei, locul ştiinţei în învăţământ şi cultura generală a omului, cea a responsabilităţii omului de ştiinţă, cu care nu s-au confruntat savanţii din trecut.

Ştiinţa prin ea însăşi nu poate fi considerată drept valoare supremă a entităţii umane, ea este un mijloc şi în nici un caz nu este un scop.

Ştiinţa şi filosofia, morala şi politica, arta şi religia, conştiinţa juridică ca forme ale conştiinţei sociale determină nivelul de dezvoltare a existenţei spirituale şi materiale al societăţii. Eficienţa acestora este determinată de o interrelaţie comună, reciprocă a activităţii spirituale a omului şi primatul uneia din ele poate duce la destabilizarea proceselor sociale şi ale spiritualităţii umane.

Referințe:

1. Hartmann N. Vechea şi noua ontologie şi alte scrieri. - Bucureşti: Paideia, 1997. - 205 p.
2. Спиркин А. Сознание и самосознание. - Москва: Изд-во политической литературы, 1972. - 303 с.
3. Leakey R. Originea omului. - Bucureşti: Humanitas, 1995. - 379 p.
4. Saharneanu E. Conştiința, originea şi esența ei // Omul şi societatea: Îndrumări metodice. - Chişinău: USM, 1998. - 103 p.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. - Москва: Издательство политической литературы, 1975. - 304 с.
6. Грушин Б.А. Массовое сознание. - Москва: Изд-во политической литературы, 1987. - 171 с.
7. Уледов А.К. Структура общественного сознания. - Москва: Изд-во политической литературы, 1968. - 127 с.
8. Общественное сознание и его формы / Под общ. ред. В.Толстых. - Москва: Изд-во политической литературы, 1986. - 366 с.
9. Kernbach V. Dicționar de mitologie generală. - Bucureşti: Ed. Albatros, 1995. - 701 c.
10. Buşe Ionel. Logica pharmaconului. - Bucureşti: Editura Paidea, 2003. - 319 p.
11. Пригожин И. Природа, наука и новая рациональность // Философия и жизнь. - Москва: Изд-во Знание. - 1997. - № 7.
12. Фуко М. Воля к истине. По ту сторону знания, власти, сексуальности. - Москва: Наука, 1996.
13. Husserl E. Criza ştiințelor ca expresie a crizei existențiale radicale a umanității europene // Filosoful-Rege? - Bucureşti: Ed. Humanitas, 1995.
14. Kant Immanuel. Critica rațiunii pure. - Bucureşti: Ed. IRI, 1994. - 608 p.

Prezentat la 26.11.2008

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.10(20)

DE LA CONFRUNTARE, LA COABITARE ŞI LA INTEGRARE ÎN LUMEA FILOSOFIILOR

Petru IOAN

Universitatea „Al.I. Cuza” din Iaşi (România)

After many shapes that traditional philosophies took along the ages, it is now the right time to adopt a more understanding attitude: i. e. to have the multiple philosophical systems strike a compromise and even to put them together in SUPER- or MEGA-constructs. An enduring guide for the „general system of philosophy” proved to be Alfred Fouilée (1838-1912), the French philosopher, moralist, psychologist, sociologist and historian, to whose conception we will be connected in the present paper.

După numeroasele fațete ale diversificării şi ale contrapunerii filosofiilor constituite, a venit momentul să „întoarcem foaia” în favoarea unei atitudini mai înțelegătoare: adică să urmărim şansele pacificării multiplelor sisteme filosofice şi chiar ale asamblării acestora în *super-*, sau *mega-*construcții.

O călăuză perseverentă pe drumul către „sistemul general de filosofie” s-a dovedit a fi filosoful, eticianul, psihologul, sociologul şi istoricul francez al filosofiei Alfred Fouillée (1838-1912), mai întîi prin *Introducerea* la a sa *Histoire de la philosophie* [1], apoi prin capitolul secund din *L'avenir de la métaphilosophie fondée sur l'expérience* [2].

Situat la antipodul viziunii „sistematologice” cu care ne-am familiarizat într-un capitol anterior, în contul poziției lui Franz Kröner, gînditorul francez nu vede nici o nenorocire nici în multitudinea construcțiilor filosofice, nici în conflictul acestora. Dacă sistemele mai mult sau mai puțin particulare luptă între ele, o fac cu scopul *„reprezentării TOTALE a mulțimii lucrurilor”*, iar filosofia *„nu poate să nu fie, prin esență, o conciliere”*, în măsura în care ea *doreşte* şi realizează, ca atare, într-un fel sau altul, *„o sinteză universală”* [3].

Pentru a parveni *„la cea mai adevărată metafizică”* şi deci la filosofia *„care să lege cît mai multe idei particulare şi analitice, prin intermediul ideilor mai largi şi mai comprehensive”*, altfel spus, pentru a ajunge la o concepție filosofică care să reprezinte *„o conciliere a tuturor faptelor, a tuturor legilor, a tuturor noțiunilor, a tuturor ideilor generatoare de sisteme particulare”* [4], ar trebui, după Alfred Fouillée, să întreprindem, cel puțin, una dintre următoarele şapte operații, prin care se facilitează, deopotrivă, *construcția speculativă*, cît şi *verificarea acesteia*.

1. Într-o primă etapă, după *meta-* (sau, mai curînd, după *proto-*) filosoful în atenție s-ar impune *să determinăm părțile neutre, ori comune, diverselor sisteme*. Mai exact, este de dorit *„să determinăm, în filosofie,* [...]*, părțile NEUTRE (sau independente de orice sistem metafizic relativ la fondul ultim al lucrurilor), apoi părțile COMUNE diverselor concepții metafizice cu privire la lume şi la om”* [5].

Ce înseamnă o astfel de însărcinare? Să extragem, din filosofie, în perspectiva *„arhitecturii mentale, adică a logicii”*, *„materialele primitive”*, adică acele elemente din care să se poată deduce, ori induce, idei relative la domeniul experienței *psihice*, ori la cel al experienței *cosmice*.

Într-o astfel de postură îi apar, lui Alfred Fouillée, *PSIHOLOGIA inductivă* şi *deductivă*, ca ştiință independentă, nici „materialistă“, nici „spiritualistă”; apoi, *TEORIA MORAVURILOR*, dacă ea poate rămîne aceeaşi şi atunci cînd îi asociem principiul utilității, şi cînd o facem să adopte principiul datoriei absolute.

Asemenea *„părți neutre”* s-ar putea repera, de asemenea, în orizontul cosmologiei, în cîmpul esteticii, în sfera dreptului natural şi a filosofiei aferente, pe tărîmul politologiei, iar înainte de toate, pe teritoriul logicii însăşi, ca ştiință „instrumentală” şi ca propedeutică a filosofiei.

Pentru că ține de un domeniu conjunctural, în care se confruntă diversele vizuni, doctrine şi sisteme, o sarcină la fel de urgentă în actul de valorificare este să analizezi *„serii de propoziții COMUNE care, o dată deduse şi corelate ştiințific, să se poată transforma dintr-un sistem într-altul şi să restabilească, astfel, puncte de contact între conjecturile opuse”* [6].

Respectivele elemente sau părți comune s-ar putea manifesta aidoma constituenților dintr-o perioadă muzicală: sub tonalități diverse, aceştia revin în teme pe care le putem acompania prin armonii diferite.

Odată degajate şi părţile neutre, şi părţile comune, ni se vor dezvălui *„soluţiile cu adevărat specifice unui sistem, sau care par să fie astfel"* [7], iar cu acest subansamblu de ingrediente ce reprezintă, din punct de vedere logic, diferenţa specifică, participă filosofia în atenţie la lupta dintre sisteme!

2. O a doua regulă a metodei *„sintetice şi reconciliatorii"* de care se ocupă Alfred Fouillée impune construcţia de *sisteme-tip*, unele care să fie *„pe deplin logice, sau raţionale, în toate părţile lor constitutive şi, tot astfel, consecvente şi complete"*. La astfel de formaţiuni *„de maximă perfecţiune posibilă"* ar urma să fie reduse sistemele *„mai mult sau mai puţin inconsecvente şi incomplete"*. Trebuie, ca atare, *„să RECTIFICĂM şi să COMPLETĂM diversele sisteme, pentru a le transforma în sisteme-tip"* [8].

Cum anume? Raţionînd asupra premiselor unui sistem, mai curînd decît asupra diverşilor săi exponenţi, adică: cercetînd raporturile dintre două, trei, sau patru elemente desprinse cu titlul de ipoteză, aşa cum procedează fizicienii, să spunem, în studiul forţelor, ori astronomii, în cercetarea aştrilor.

Am mai putea, de asemenea, să suprimăm, tot cu titlu de ipoteză, pe unul sau pe altul dintre *„constituenţii reali"*, pentru a urmări efectele produse de elementele detaşate. Într-un caz, am putea articula, bunăoară, un sistem moral şi social sprijinit exclusiv pe *forţă*, un altul decurgînd din *interesul general*, un al treilea pedalînd pe *altruism* şi aşa mai departe.

În celălalt caz, am putea vedea unde s-ar ajunge, în absenţa oricărei idei de bine, sau de rău, prin evitarea oricărei credinţe în libertatea persoanei, prin suprimarea oricărei responsabilităţi morale, ori prin refuzul oricărei versiuni a nemuririi sufletului. Cu astfel de *SISTEME-TIP* şi cu astfel de *FILOSOFII IMAGINARE* s-ar putea rezuma realitatea în chipuri cît mai diferite, aşa cum s-ar putea dezvolta în cît mai multe feluri o ipoteză de lucru oarecare.

În ambele împrejurări, contribuim la efortul de reconciliere între diverşii filosofi, în măsura în care ceea ce intră în discuţie sînt deducţiile pe care le efectuează, şi nu principiile de la care pornesc în propria interpretare.

3. Pentru a face ca sistemele din cîmpul filosofiei să participe la *„o sinteză mai largă"*, se impune, în al treilea rînd, o *analiză critică A PRINCIPIILOR* aferente fiecăruia în parte, după cum trebuie efectuată *respingerea ERORILOR LOGICE (ŞI RETORICE)* de care se fac ele vinovate.

Cînd avem de a face cu o *EROARE DE PRINCIPIU* în filosofie? Atunci cînd principiul în cauză contrazice, sau exprimă incomplet fapte ale conştiinţei, ori realităţi din natura exterioară. Din acest punct de vedere, ne putem întreba, odată cu Alfred Fouillée, dacă *egoismul* este unicul resort al maşinăriei umane, cum îşi închipuia un François de la Rochefoucauld (1613-1680), bunăoară, ori dacă *întinderea* şi *cugetarea* subîntind, pur şi simplu, lumea exterioară şi, respectiv, pe cea interioară, în ansamblul acestora, aşa cum pretindea, la vremea sa, înainte-mergătorul filosofiei moderne, René Descartes.

Pentru a preveni eroarea de principiu, se impune: să nu suprapunem partea cu întregul şi nici să nu asociem unei observaţii limitate, ori unei noţiuni cu sferă restrînsă, o explicaţie foarte cuprinzătoare. Pe scurt, s-ar cere să evităm cu orice preţ *GENERALIZAREA PRIPITĂ*, extinderea adevărului dincolo de limitele sale intrinseci, iar prin aceasta, *absolutizarea* sa.

Inclusiv în filosofie, se întîmplă însă ca principiile de la care pornim, ori consecinţele acestora, să se contrazică între ele, caz în care cădem în eroarea *„de consecinţă"*, sau *EROAREA LOGICĂ stricto sensu*.

Care dintre cele două forme de cădere în păcat, dacă nu de „infracţiune intelectuală" este mai gravă? Amîndouă! Doar că, în „critica negativă", sau în respingerea argumentaţiei preopinentului (din filosofie inclusiv!) se cer respectate nişte norme de „etică a discursului", cum ar spune Karl Otto Apel, nişte minime exigenţe ale deontologiei dialogului filosofic.

Cele formulate de Alfred Fouillée, cu mai bine de un secol în urmă, îşi menţin întru totul actualitatea: ☞ (1) să nu confunzi limitele propriilor cunoştinţe şi ale propriei capacităţi de înţelegere cu limitele realităţii avute în vedere, ori ale metamorfozării acestora; ☞ (2) să nu proiectezi asupra realităţii schemele tale de gîndire, adică să nu „obiectivizezi" şi să nu „reifici" anumite distincţii, ori anumite clasificări, la care parvii prin jocul liber al imaginaţiei, ori prin analiza logică; ☞ (3) să fii mai puţin preocupat de *excluderea falsului* şi să dai mai multă atenţie *CONCILIERII ADEVĂRURILOR*.

Contrar directivei falsificaţioniste cu care avea să se înscrie, la distanţă de peste trei decenii, Karl Raimund Popper (1902-1994), prin a sa *Logik der Forschung* [9], „sistematologul" francez ne reaminteşte adevărul simplu că, în filosofie, ca şi în artă, mai relevantă şi mai productivă nu este critica erorilor logice *stricto sensu*, ci tocmai *CRITICA ADEVĂRURILOR* – cea prin care principiilor li se circumscrie spaţiul în care pot să opereze legitim.

De altfel, această dreaptă cumpănire între analiză şi sinteză, sau între critica *logică* şi efortul *constructiv*, satisface, pe de o parte, ordinea procesuală a lumii transfigurate prin actul cunoaşterii, iar pe de altă parte, ea

se dovedește relevantă prin însăși menirea „metafizicii", de a fi operă de *sinteză*, travaliu al resemnificării datelor, acumulate într-un domeniu sau altul al cunoașterii, și exercițiu *integrator*, de progresivă reconciliere a unor adevăruri „unilaterale", într-un flux al multiplelor medieri.

Iată, acum, și rezumatul acestei importante reguli de metodă: ☞ (1) *„să nu afirmăm, în chip prematur, că un anumit lucru se confundă, sau se explică după aceleași legi, cu un alt lucru"*; ☞ (2) *„să nu pretindem, în chip prematur, că separațiile provizorii și subiective sînt separații definitive și reale"* [10]. Cum ar spune Stagiritul: nici în filosofie nu trebuie să unim ceea ce, în realitate, nu poate fi unit, după cum nu trebuie să separăm ceea ce, în realitate, nu poate fi separat!

4. La cea de-a patra regulă a pacificării filosofiilor, Alfred Fouillée ajunge de la însăși definirea întreprinderii spirituale de care ne ocupăm.

De vreme ce *„metafizica nu poate să nu fie, prin esența sa, o conciliere"*, ca demers ce rîvnește la integrarea universală a cunoștințelor, urmează că *„cea mai adevărată filosofie"* este aceea *„care pune în relație (sau reunește) cît mai multe idei particulare și analitice, prin intermediul celor mai cuprinzătoare și mai comprehensive idei"* [11].

În opera de conciliere (dacă nu de *reconciliere*!) între fapte, între regularități și între legități, între concepte și între idei, între explicații și între argumentări, iar la limită, între elaborări constituind ele însele rezultatul unor prealabile sinteze, filosoful n-ar trebui să uite, ne previne teoreticianul „ideilor-forță", că *„trebuie să inventezi, pentru a concilia"*.

Nici măcar „metoda reconcilierii" [12] nu-ți poate furniza ideea novatoare, fie ea una „intermediară", sau una „atotcuprinzătoare", respectiv „superioară". O asemenea idee nu poate fi decît atuul spontaneității creatoare, cum s-ar spune, și prin ea se face pasul remarcabil spre noi și noi construcții.

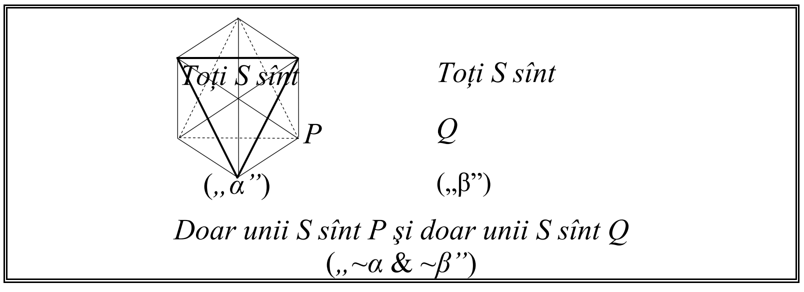
Ceea ce putem cunoaște *ab initio* este dubla manieră prin care se realizează actul ca atare al reconcilierii: ☞ (1) aducînd principii diferite sub acțiunea unui principiu comun, grație unui procedeu „de identificare"; ☞ (2) arătînd că principiile în cauză sînt adevărate din puncte de vedere diferite, grație unui procedeu „de distingere".

Cîteva decenii mai tîrziu, într-un efort de reabilitarea retoricii (pe coordonate logico-filosofice inclusiv!), Chaïm Perelman (1912-1984) va distinge, într-o manieră similară, între tehnicile argumentative „de legătură" și tehnicile „de disociere" [13], în mai mare cîștig, în lumea publiciștilor și filosofilor …

Ceea ce ar trebui să obținem din respectiva tipologie este că: ☞ (1) mai întîi distingi, pentru a uni; ☞ (2) concilierea are în vedere inclusiv orizontul metodelor; ☞ (3) nu se pune problema concilierii în cazul noțiunilor, al principiilor și al consecuțiilor vădit contradictorii.

Exemplul pe care ni-l furnizează Fouillée pentru această din urmă împrejurare este cuplul de enunțuri *„orice urs este alb" – „orice urs este brun"*, însoțit de explicația că *„două afirmații absolut-universale pot fi, deopotrivă, false"* [14]. Așa este, două propoziții universale pot fi, deopotrivă, false, iar astfel sînt și rostirile în cauză, ori altele de aceeași natură, precum spusele de sorginte etico-filosofică *„orice act al omului este egoist"* și *„orice act al omului este dezinteresat"*. Atît, doar, că *două enunțuri opuse*, care sînt *universale*, nu sînt chiar *contradictorii*!…

Ele sînt doar *contrare*, iar reconcilierea lor presupune să le asumăm în chip de negații: *„nu toți urșii sînt albi" – „nu toți urșii sînt bruni"*, respectiv *„nu orice act al omului este egoist"* și *„nu orice act al omului este dezinteresat"*. Rezolvarea conflictului dintre două propoziții universale *contrare* (din punct de vedere logic) și deopotrivă false se rezolvă prin asumarea opusei lor intermediare (cu care, de asemenea, sînt în raport de *contrarietate*), de tip *particular-hotărît*: *„numai unii urși sînt albi"* (respectiv, *„numai unii urși sînt bruni"*) și, tot astfel, *„numai unele acte umane izvorăsc din egoism"* (respectiv, *„numai unele acte umane sînt dezinteresate"*):



Triunghiul contrarelor (respectiv, al trilemei tari: din două, sau mai multe enunțuri contrare, cel mult unul este adevărat!), după care se cere să tranșăm conflictele de idei

Trecînd, aşadar, din planul *subiectiv* în cel *obiectiv*, adică de la rostiri universale, la afirmații, sau enunțări particulare, vom constata, cum spune metafilosoful francez, că *„existența urşilor albi nu împiedică în nici un fel pe cea a urşilor bruni"*, după cum *„egoismul nu este împiedicat să coexiste, în sufletul uman, cu dezinteresul"* [15].

Cum, adesea, conflictul dintre concepții este alimentat prin definițiile mai mult sau mai puțin arbitrare pe care filosofii îşi edifică argumentarea, s-ar impune, după Fouillée, *să trecem de la definiții la obiectele definite*, adică să ne întrebăm: ☞ (1) asupra căror fapte din realitate şi-au bazat „adversarii" definițiile pe care se sprijină; ☞ (2) în ce măsură faptele din care s-au născut respectivele definiții sînt cu adevărat incongruente.

Astfel procedînd, avem şansa sa ajungem la *definiția CONCILIATOARE* (bunăoară, la *„puterea activă şi independentă"*, în cazul *libertății* personale), în raport cu care se vor prezenta şi chestiunile în divergență.

Respingînd, apoi, ceea ce poate fi respins într-o doctrină sau alta asupra libertății şi completînd-o, pe de altă parte, printr-o doctrină superioară, sub aspectul potențialului explicativ, ne vom înscrie pe drumul firesc al cunoaşterii, sub deviza *destruam et ædificabo*. În loc să-i chemăm la buna înțelegere pe arhitecții construcțiilor ori doctrinelor pe care aceştia le-au etalat în chip de edificii filosofice, ne concentrăm atenția, mai mult, asupra *materialelor folosite* şi asupra articulațiilor specifice arhitecturilor în atenție!

5. Odată ce „metoda de conciliere" şi-a făcut numărul prin carteziana *analiză în serviciul sintezei* [16], vine rîndul unei alte metode: cea a *CONVERGENȚELOR*. Ea ne impune *„să ducem mai departe şi să completăm diversele concepții, din punctul în care anumite fapte, ori idei, se vădesc a fi în dezacord"*.

Cum anume? Ne-o spune același „bun sfătuitor" şi generos apărător al „viitorului metafizicii": ☞ (1) *„urcînd la principii mai fundamentale, sau coborînd la consecințe mai îndepărtate şi mai puțin determinate"*, pînă ce doctrinele în litigiu (morala *determinată* şi morala *libertății*, bunăoară, ori sistemul social *al forței*, cel *al interesului* şi cel *al dreptului*) *„se îndreaptă într-o direcție convergentă şi se apropie din ce în ce mai mult"* [17].

Oricît de mici s-ar dovedi progresele pe această cale de înaintare, ele n-au cum să fie contrabalansate prin atitudini sectare, de baricadare în propria construcție, ori prin metoda schimbului de anateme.

6. Cu *METODA „TERMENILOR MEDII"*, Alfred Fouillée conduce spre practica deja discutată, într-unul din capitolele prezentate, cea a *INTERPOLĂRII*: aşa cum, de la un ton muzical la altul se cere să ajungem printr-o modulație care să nu perturbe armonia, la fel trebuie să netezim parcursul dintre adevărurile a două doctrine filosofice, odată ce le-am „rectificat" şi le-am „completat", conform metodelor deja trecute în revistă.

Trebuie, altfel spus, să căutăm *adevăruri intermediare*, prin care să micşorăm ecartul dintre doctrinele şi sistemele filosofice.

În morală (respectiv, în filosofia practică), bunăoară, ceea ce au în comun partizanii *libertății* cu cei ai *determinismului fatalist* este chiar ideea „libertății" noastre personale. Acestei „verigi de legătură" i se poate alătura „dorința de libertate", iar seria asumpțiilor rămîne deschisă.

În filosofia dreptului, un oficiu similar de intermediere este îndeplinit prin ideea însăşi de *drept* (ca mijloc de atenuare a divergențelor între *teoria dreptului divin* şi cea *a dreptului natural*, să spunem); în psihologia speculativă, intervine cu o misiune similară ideea *eului*, ca termen mediu între eul *fenomenal* şi eul *real* (de va fi existînd un astfel de *eu*!). Ansamblul „termenilor medii" constituie ceea ce Alfred Fouillée numeşte *SISTEM AL IDEILOR-FORȚĂ* [18], interesînd, deopotrivă, *filosofia*, *psihologia* şi *morala* [19].

7. Pentru că problemelor metafizice, ce țintesc spre fondul realităților, nu avem cum să le oferim soluții directe (aşa cum nu putem evita ocolişurile cînd se pune problema să escaladăm piscuri de munte „inaccesibile"!), rămîne ca, în locul realităților absolute şi al relațiilor aferente, să urmărim relațiile „ultime" dintre lucruri, procese şi fenomene, iar cum nici respectivele relații nu ne stau „la îndemînă", avem posibilitatea să desluşim „traducerea" acestora în realitatea accesibilă, adică să ajungem la „echivalentele" lor psihice, în cazul *idealismului*, respectiv la „echivalentele" lor fizice, în cazul *naturalismului*, ori al *materialismului*.

Ca exemple de *echivalente fizice*, gînditorul francez ne indică *mişcarea* – echivalent mecanic al căldurii, luminii, electricității, magnetismului şi aşa mai departe; ideea de *libertate*, considerată ca motiv, este – la rîndul ei – un echivalent al manifestărilor finalității; pe de altă parte, doctrinele forței şi ale interesului furnizează un echivalent al dreptului metafizic [20].

8. *Trecerea*, pe calea inductivă, *la limită* este ultimul procedeu prin care Alfred Fouillée înțelege să încurajeze avansul pe coordonatele integrării concepțiilor filosofice şi ale construcției de noi sisteme cu putere explicativă sporită. Punctul de plecare pentru noua metodă este inducția matematică, adică extrapolarea de la finit, la infinit, a unor relații, sau proprietăți, ce se confirmă într-un anumit număr de cazuri.

Cu precauțiile de rigoare, o astfel de procedură, asumată sub chip de axiomă în sistemul aritmeticii, ordonat de Giuseppe Peano [21] (1858-1932), s-ar putea aclimatiza şi în spațiul filosofiei. Anticipînd deznodămîntul febrilelor discuții iscate în jurul fundamentelor logico-matematice, gînditorul francez ne previne că nici în filosofie nu trebuie să supralicităm impactul pe care-l au „limitările interne”, de ordin principial, ale inducției şi ale oricărei alte metode.

Acolo unde, din punct de vedere teoretic, ne lovim de spectrul „localismului” şi al „facticității”, nu este exclus să izbîndim din punct de vedere practic.

Pornind de la o idee cît se poate de subiectivă, precum aceea de *libertate*, *„ne-am putea apropia, de exemplu, în chip nedeterminat, de ceea ce am fi dacă am poseda o libertate, în chip obiectiv, real”*, ne asigură autorul pe care-l urmărim, iar aceasta tocmai pentru că, *„în practică, noi ne putem considera liberi ori de cîte ori acționăm sub comandamentele libertății, cu dorința de-a realiza o astfel de idee, ținînd cont de motivele acțiunilor noastre şi subordonîndu-le motivului suprem de a fi liberi”* [22].

Din punct de vedere filosofic, s-ar putea ajunge, astfel, la convingerea că ipoteza libertății îşi are un suport în *„natura ultimă a activităților umane”* [23], adică în *realitatea umană*, ca atare. Pentru un demers similar, de trecere la limita ideală, William Kingdon Clifford [24] (1845-1879) ajunge să considere *sentimentul* drept lucru în sine şi chiar substrat ultim al existenței umane, dacă nu al întregii realități [25]...

Raționînd invers, de la formele inferioare, ale conştiinței, spre cele superioare, platonicienii şi hegelienii ajung să postuleze *„gîndirea pură”* şi s-o considere echivalentul *ființei*, substratul ultim al existenței.

Într-un caz, ne regăsim în orizontul *idealismului „SENZAȚIONIST”*, în celălalt caz ni se dezvăluie mecanismul *idealismului „INTELECTUALIST”*.

Dacă cele două doctrine asupra vieții spirituale sînt antrenate în procedura sintezei şi a concilierii, ajungem la identificarea *realității* cu *conştiința* (în general), ca unitate între *simțire* şi *gîndire*.

9. Prin cei opt paşi ai strategiei de valorificare a contribuțiilor din filosofie, prezentați în cele de mai sus, Alfred Fouillée reuşeşte să releve utilitatea *istoriei filosofiei* pentru *filosofie*, în măsura în care cea dintîi *„corijează şi previne eroarea”*, la fel cum ea poate *„să confirme, sau să completeze adevărul”* [26]. Atuurile de care pomeneşte gînditorul francez decurg din dubla misiune a istoricului filosofiei.

Pe de o parte, el trebuie *să înțeleagă* doctrinele şi sistemele cu care are de-a face, iar aceasta îl obligă să se transpună în atmosfera filosofiei pe care o cercetează, să înțeleagă punctul de vedere al inițiatorului acesteia şi „spiritul” în care el o desfăşoară. Mai trebuie, de asemenea, ca el să zăbovească asupra „părților superioare” din construcțiile pe care le analizează, fără a uita nici o clipă că, *„în filosofie, ca şi în artă, marea critică nu este cea a defectelor, ci aceea a frumuseților”* [27].

Tot istoricului filosofiei îi incumbă însă şi sarcina de a judeca în sensul strict plăsmuirile de care se ocupă; el trebuie *să interpreteze* şi astfel să aprecieze, adică să semnaleze *erorile* (iar dacă reuşeşte în această misiune, el indică şi căile dezamorsării acestora!), după cum, mai trebuie să urmărească şi şansele de conciliere a adevărurilor, ceea ce, privind peste granițele unei doctrine sau alta, înseamnă, de fapt, a desluşi punți de înțelegere şi a sugera căi ale concilierii între filosofi.

Nu ne propunem să evaluăm în ce măsură a contribuit Fouillée, ca istoric al filosofiei, la această mai mult decît generoasă misiune de „liniştire a apelor” în cetatea filosofiei şi nici dacă propria-i viziune răspunde comandamentelor sintezei *din ce în ce mai cuprinzătoare* în plan filosofic.

S-ar putea spune că nici la 120 de ani după *proclamarea celor 8 căi de cooperare „pozitivă”* filosofii nu au învățat prea multe despre felul cum ar trebui să se înțeleagă şi nici nu au reuşit să ajungă la acea „veritabilă fraternitate”, izvorîtă din chiar *„ardoarea credinței întru rațiune”* [28].

Ce nu-i putem refuza entuziastului „pacificator” este clara disociere între metoda *ANALITICO-SINTETICĂ* de care se pasionează (cea a maximei concilieri în orizontul ideilor cercetate) şi *ECLECTISMUL*, cu mai vechi „state de funcții” în epoci revolute, dar şi cu nedisimulate afinități în spațiul filosofic al Franței din vremea lui Alfred Fouillée, dacă ne gîndim la prestația unui Victor Cousin (1792-1867) şi la turnura „metodei filosofice” de la care acesta se reclama. Distanțîndu-se, în egală măsură, şi de metoda „panteistică” a lui Hegel, prin care *„s-a transportat în istoria filosofiei fatalismul logic”* [29], gînditorul francez se întoarce, o dată în plus, la semnul peren al virtuții.

Inclusiv în cunoaşterea şi în creația filosofică, a fi de partea virtuții înseamnă a evolua pe calea de mijloc: a refuza să crezi că toate adevărurile s-au spus, deja, şi ne rămîne doar sarcina de a selecta şi de a combina

ingredientele moştenite; pe de altă parte, a nu uita că sînt conciliabile doar adevărurile pozitive, respectiv *„punctele de vedere diferite, gradele diferite ale gîndului, relaţiile diferite dintre lucruri"* [30] şi aşa mai departe.

Iar pentru că unul dintre gînditorii veacului trecut, în care s-a sfîrşit filosoful Alfred Fouillée, avea să se impună printr-o carte ce conjugă *adevărul* cu *metoda* [31], să urmărim cuvintele prin care îşi încheie introducerea, din care tocmai am citat mai sus, promotorul *ideilor-forţă*.

Vorbind despre savanţi, gînditorul francez ne spune că *„adevărul metodei lor se recunoaşte în progresul pe care aceasta îl face posibil; tot astfel, în acordul progresiv al filosofilor asupra unor puncte din ce în ce mai numeroase vom recunoaşte adevărata metodă a filosofiei şi a istoriei"* [32].

Reţinem, prin urmare, că – şi în filosofie – orice *construcţie* este, în fapt, o *RECONSTRUCŢIE* [33] şi o *REAMENAJARE*, aşa cum orice nou *sistem* este, în fapt, produsul unei ingenioase şi susţinute *sistematizări*.

Referinţe:

1. Fouillée Alfred. Histoire de la philosophie. - Paris: „C. Delagrave", 1875; Seizième édition, contenant la philosophie contemporaine. - Paris: „Delagrave", 1924, p.VI-XVII.
2. Idem. L'avenir de la métaphilosophie fondée sur l'éxperience. - Paris: „Félix Alcan", 1889; troisième édition, Paris: „Alcan", 1921, p.103-127. O primă reacţie la generoasa tentativă de jalonare a căilor prin care se poate influenţa progresul în filosofie înregistrăm prin James Seth, care comentează cartea în numărul 59 al tomului XV, pe 1890, al publicaţiei „Mind" (p.401-404).
3. Fouillée Alfred. Op. cit., p.116-115.
4. Ibidem, p.115.
5. Fouillée Alfred. Op. cit., p.103, respectiv 104.
6. Ibidem, p.103.
7. Ibidem, p.106.
8. Fouillée Alfred. Op. cit., p.106.
9. Popper Karl Raimund. Logik der Forschung. - Verlag, Wien: „Julius Springer", 1934, carte extrasă din impetuoasa abordare a problemelor majore din teoria cunoaşterii (ne referim la scrierea intitulată Die beiden Grundprobleme der Erkenntnistheorie, publicată integral – la Editura „Mohr" din Tübingen – abia în 1979, de către Troels Eggers Hansen).
10. Alfred Fouillée. Op. cit., p.114-115.
11. Ibidem, p.115.
12. Ibidem, p. 117.
13. Perelman Chaïm. Traité de l'argumentation: La nouvelle rhétorique, avec Lucie Olbrechts-Tyteca. - Paris: Presses Universitaires de France, 1958, p. 50 sqq. Cf. şi cartea, semnată în aceeaşi formulă, Rhétorique et philosophie. - Paris: Presses Universitaires de France, 1952.
14. Alfred Fouillée. Op. cit., p.119.
15. Ibidem.
16. Cf. Ioan Petru. Adevărata natură a metodei carteziene // Revista de filosofie. - Tom 42. - Nr. 4. - Bucureşti: Editura Academiei Române, 1995, p.369-375.
17. Fouillée Alfred. Op. cit., p.122.
18. A se vedea, în acest sens: Fouillée Alfred. L'évolutionnisme des Idées-Forces. - Paris: „Felix Alcan", 1890 (reimprimată, prin xerocopiere, la „Adamant Media Corporation", din Boston, în 2005); în Franţa, volumul ajungea, în 1911, la a V-a ediţie, iar, printre cei care au discutat, după prima apariţie, cartea în atenţie, se înscrie James Seth, pomenit, deja, la nota 154, de la p.209, cu o recenzie în Mind. - 1891. - Vol. 16. - Nr.2. - P.271-274.
19. Este de reţinut că titlul sub care a fost anunţată prima dată cartea despre evoluţionismul ideilor-forţă (în L'Avenir de la Méthaphysique) era Principes généraux d'une philosophie des Idées-Forces; cît priveşte deschiderea spre celelalte ştiinţe, menţionăm: Fouillée Alfred. Psychologie des Idées-Forces, două volume, „Felix Alcan", Paris, 1893 (reeditată în 1912 şi, respectiv 1921); idem. La morale des Idées-Forces. - Paris: „Felix Alcan", 1908; reeditată în 1914 şi, respectiv, 1921.
20. A se vedea: Fouillée Alfred, Idée moderne du droit, en Allemagne, en Angleterre et en France. - Paris: „Hachette", 1878 (reed. în 1923).
21. Peano Giuseppe. Arithmetices principia, novo methodo exposita. - Torino: „Bocca", 1889.
22. Fouillée Alfred. Op. cit., p.125.
23. Ibidem, p.125-126.
24. În studiul: On the Nature of Things-in-Themselves, din „Mind". - 1878. - Tom 3. - Nr. 9. - P.57-67.

25. Pentru descrierea respectivei aplicații a procedeului de trecere la limită, Alfred Fouillée (op.cit., p.507) ne trimite la unul din admiratorii lui Clifford, respectiv la T.Whittaker, care publică în numărul 4(24), din tomul VI, pe 1881, al revistei britanice „Mind" (p.498-513), studiul „Mind-stuff" from the Historical Point of View.
26. Fouillée Alfred. Histoire de la philosophie. Seizième éd. - Paris: „Delagrave", 1924, p.I.
27. Ibidem, p.VII.
28. Ibidem, p.XIII.
29. Ibidem, p.XV.
30. Ibidem, p.XVI.
31. Gadamer Hans Georg. Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. - Tübingen: „Mohr", 1960; Unveränd. Nachdr. d. 3. erw. Aufl. Tübingen 1975; trad. rom. (Adevăr şi metodă). - Iaşi: Editura „Polirom", 2000; - Bucureşti: Editura „Teora", 2001.
32. Fouillée Alfred. Op. cit., p.XVII.
33. Acesta va fi fost şi gîndul ce l-a inspirat pe Mircea Florian cînd şi-a reunit o serie de studii apărute între 1923-1328 (în „Revista Română de Filosofie", „Viața românească" şi „Convorbiri literare").

Prezentat la 26.11.2008

UMANIZAREA VERSUS DEZUMANIZAREA LUMII CONTEMPORANE

Eudochia SAHARNEANU

Catedra Filosofie şi Antropologie

The humanity as a humanism does not present itself like a spontaneous natural product but it is its creation, this was the reason of economic, social, political and spiritual reality formation of the human, and this socialization process was spiritually sublimated in human values, changing gradually, the manners of human manifestation. The necessity of social surviving of community produced the structural appearance of human activity this means, the biological selection was transformed in social and cultural configuration of being, and this thing expresses what is formed only by human rationally. The human history was able to guarantee the own continuity, even if there were some damaging ruptures, this is the reasoning of social, economic, cultural, politic, moral practice of humanity as well like the humanism aspects of it.

Întrebarea care ne frământă astăzi priveşte locul ocupat de secolul al XX-lea pe scara umanizării omului, a ființării sale ca umanitate. Omenirea ca umanitate nu este un produs spontan al naturii, ci propria sa operă, a activității sale, e asupra ei însăşi. Astfel, ea s-a constituit ca realitate economică, social-politică şi spirituală, iar formele sale de socializare s-au sublimat spiritual în valori umaniste, care se metamorfozează treptat în posibilități de manifestare pentru mulțimea oamenilor.

Umanitatea[1] sau omenirea umanizată este aceea care se descoperă pe sine, forța sa creatoare şi multiplele ei potențe, posibilitățile devenirii sale perfectibile, universalitatea sa terestră. Prin toate componentele sale, civilizația modernă a descoperit creativitatea umană, a stimulat multiplicitatea formelor ei.

Procesul umanizării a căpătat astfel o deschidere total novatoare, iar valorile umaniste o rezonanță culturală şi socială necunoscută încă. Ideea de progres – împărtăşită de Descartes, Spinoza, filosofii francezi ai Luminilor, Kant, Hegel, Marx şi până la gânditorii liberali ai secolului trecut, J.S.Mill şi B.Croce – exprimă sintetic această deschidere umanizantă şi umanistă a modernității, considerată ca una dintre aspirațiile sale primordiale.

Dar civilizația modernă a capitalismului, de altfel ca şi întreaga istorie, n-a evoluat liniar. Noua pagină a istoriei pe care a inaugurat-o, în pofida posibilităților pe care le-a declanşat, a fost şi a rămas profund contradictorie, adesea răvăşitor de conflictuală. Ciocnirile şi exploziile din cadrul fiecărei societăți industriale s-au combinat ulterior cu conflictele extinderii modernizării spre zonele semiperiferice şi periferice ale sistemului mondial. Conjuncția acestor distorsiuni a generat *Crizele globale ale istoriei*, cu teribilele lor efecte distructive. Secolul XX s-a desfăşurat sub semnul acestor crize care le-au impregnat, i-au determinat principalele particularități.

Aceste crize ale istoriei au dezvăluit profunzimea rupturii care s-a produs între principiile fondatoare ale modernității. Cea mai spectaculoasă a fost şi a rămas aceea dintre progresul general uman anunțat şi aşteptat şi cel parțial, sectorial care s-a împlinit. În fapt s-a produs o sciziune adâncă în existența oamenilor, între principiul filosofic al rațiunii umane şi cel al raționalității pragmatice, ca urmare a renunțării la cel dintâi în favoarea celui din urmă. A prevalat principiul eficienței şi al instrumentalizării, abandonându-se afirmarea primordialității omului, a libertății şi creativității sale. Progresul economic şi tehnic vizibil într-un spațiu limitat al capitalismului, încă la sfârşitul secolului XIX, a permis o anumită umanizare a condițiilor de existență pentru mari grupuri de producători, dar nu şi revalorizarea forței de muncă. Economia liberală a revoluționat tehnologia producției, dar a menținut până târziu în secolul XX mizeria pentru numeroase categorii defavorizate. *Omul ca marfă este considerabil subevaluat*, față de reprezentarea pe care i-a conferit-o rațiunea.

Secolul XX – a fost unul al progresului sau unul al regresului uman? Şi una, şi alta, s-ar părea la prima vedere. Dar un asemenea răspuns nu este nici pe departe satisfăcător din punct de vedere filosofic, al rațiunii umane. Dintr-un motiv foarte simplu: în timp ce progresul realizat a fost unul parțial, în special economic,

[1] De la latinescul *humanis* – omenesc, *humanitas* – omenirea. Umanismul, ca concept, presupune valorizarea omului ca personalitate, dreptul la libertate, fericire şi dezvoltare.

ştiinţific şi tehnic – cu anumite efecte asupra unei arii restrânse a umanizării – regresul a fost brutal, apocaliptic după expresia lui Adorno, a afectat profund ţesutul umanizat acumulat anterior, în primul rând, *principiul supremaţiei omului*. Altfel spus, a fost supus distrugerii principalul şi atotcuprinzătorul fundament al umanizării pe scară istorică. Chiar dacă astăzi au fost depistate momentele apocaliptice ale acestui regres, nu se poate ignora că supremaţia omului este subminată de proporţiile atinse de marginalizarea şi excluderea unor grupuri, de noua expansiune a sărăciei şi degradarea identităţii oamenilor, care se produc pe fundalul unei prosperităţi unice în istorie şi a celei mai spectaculoase dezvoltări a tehnicii, a creşterii productivităţii muncii.

Nici în zilele noastre, după un secol de dezvoltare impetuoasă tehnologică şi economică, salvgardarea condiţiei omului n-a ajuns o consonanţă a funcţionării economice. Aceasta se întâmplă chiar atunci când creativitatea umană a devenit fundamentală pentru orice nou progres. Mai mult decât atât, valoarea civică şi politică a omului din regimurile democratice este încontinuu pusă sub semnul întrebării nu de o dictatură, ci de disfuncţionalităţile şi crizele economiei de piaţă nereglementată. Logica ei nu respectă – nu poate respecta – principiul supremaţiei omului, al perfectării condiţiei sale.

Trebuie remarcat că istoria umană implică dintotdeauna prezenţa activă a raţiunii umane. Procesul umanizării, adică al formării şi dezvoltării istorice a realităţii umane în întreaga sa complexitate, economică, social-politică şi spirituală, este cea mai pregnantă manifestare a *intervenţiei active a raţiunii în istoria omenirii*. Altfel spus, a funcţiilor sale de cunoaştere, valorizare, de elaborare a finalităţilor acţiunii sociale şi individuale, a normelor de organizare comunitare şi statale, a codurilor lor morale, a conservării şi transmiterii patrimoniului lor spiritual – pentru a ne referi doar la cele mai importante atribute ale raţiunii. Din cele mai vechi timpuri reconstruibile şi până în zilele modernităţii contemporane, istoria fiecărei societăţi de mai mare complexitate s-a făurit prin organizarea ei pe baza unor principii raţionale, cum este de pildă luarea în considerare şi apărarea *esenţei sociale* a existenţei umane. Toate formele de organizare socială se subordonează – utilizând, fireşte, o diversitate de mijloace specifice fiecărei epoci – necesităţilor primordiale de a asigura supravieţuirea şi dezvoltarea complexului social, fără de care n-ar putea exista mult timp nici oamenii individuali. Umanizarea înseamnă cu deosebire *afirmarea socialităţii oamenilor* şi s-a materializat de-a lungul mileniilor şi secolelor prin conştientizarea, dezvoltarea şi multiplicarea formelor sale.

Necesitatea supravieţuirii complexului social şi comunitar a produs pe căi întortocheate formele de structurare, valorizare şi codificare – legislativă şi morală – ale activităţii oamenilor, prin care specificitatea lor biologică a fost prelungită şi dezvoltată în *una socială, culturală*. Iar aceasta este o rezultantă profund marcată de atributele raţiunii. Istoria omenirii a putut să-şi asigure continuitatea, în pofida unor rupturi distructive, datorită rolului reglator al raţiunii, care a făcut din apărarea şi dezvoltarea socialităţii finalitatea umană fundamentală. Ea s-a diversificat într-o multitudine de finalităţi particulare proprii diferitelor sfere de relaţii interumane. Inserate şi metamorfozate în practica economică, socială, politică, morală şi culturală, ideile şi valorile produse de raţiune au lărgit aria şi formele de expresie ale socialităţii, au creat şi au făcut să iradieze *conceptul de umanitate*, adică de omenire umanizată.

Catastrofele petrecute de-a lungul istoriei, dispariţia unor societăţi, civilizaţii şi culturi nu infirmă acest rol al raţiunii. Ele relevă însă limitele sale de intervenţie, ale posibilităţilor ei de cunoaştere şi de a elabora soluţii umanizante în anumite momente sau etape ale istoriei, de a *se face auzită* şi *urmată*, adică de a se metamorfoza în practică. Adesea, datorită circumstanţelor nefavorabile, raţiunea umanizantă a fost acoperită, redusă la tăcere şi ignorată. Aşa s-a întâmplat în trecutul îndepărtat cu distrugerea şi dispariţia multor civilizaţii antice, a celor precolumbiene în zorii modernităţii, dar şi în trecutul mai apropiat cu holocaustul nazist.

Toate prăbuşirile cunoscute în istorie evidenţiază pregnant că raţiunea nu este decât *o componentă* a existenţei sociale, nu întotdeauna cea fundamentală. Mult prea frecvent, existenţa umană şi mişcarea ei istorică au fost dominate de *interese nefiltrate, nedecantate* de o raţiune umanizantă – fireşte cea specifică fiecărei epoci – capabilă să le modifice sensul. Ele se impuneau prin *toate mijloacele*, inclusiv unele de mare violenţă şi forţă de distrugere, neluând în seamă nici un scrupul, nici un criteriu uman şi moral. Impunerea *oarbă*, cu orice preţ, a intereselor unui grup social, ale unui stat sau comunităţi a anihilat rolul cognitiv al raţiunii, ca şi pe cel etic şi umanizant, reprezentând astfel una dintre *sursele* principale ale alienării existenţei şi istoriei oamenilor. Se poate afirma, fără nici o exagerare, că raţiunea delimitează umanizarea de dezumanizare, că ea este acel *criteriu* prin care o societate dar şi un om *poate alege* între umanitate şi neumanitate.

O idee fundamentală traversează gândirea celor trei mari filosofi ai modernităţii Spinoza, Kant, Hegel: lumea omului, cea umanizată, cum am spune noi, adică aceea în care se afirmă atributele raţiunii, ale libertăţii

şi perfectibilităţii sale, este opera acţiunii umane bazată pe cunoaştere şi supremaţia omului. Ea consolidează aria socialităţii, îi lărgeşte formele de manifestare, sudează interesele individului cu cele generale. Rolul statului ca instrument al raţiunii este primordial în descurajarea pasiunilor şi concilierea conflictelor riscante pentru socialitate, pentru lărgirea spaţiului de libertate. Altfel spus, oamenii pot fi agenţii unei istorii umanizate, dacă acţiunea lor respectă solicitările raţiunii, dar şi a uneia dezumanizate, barbare, dacă se îndepărtează de valorile ei.

Caracterul paradoxal al civilizaţiei moderne se vădeşte cel mai pregnant în sfera libertăţii individului. Modernitatea a inventat individul, omul singularizat, formulând dreptul libertăţii sale, s-a decis treptat universalizării lui, dar – în mod neaşteptat pentru puritatea ideii – a produs şi anticorpii realizării sale. Unii dintre ei deosebit de virulenţi şi distructivi. Libertatea omului nu este, din păcate, o dimensiune stabilă a civilizaţiei moderne, ci una potenţială şi profund oscilantă. Ea nu este un dat ireversibil pentru cei mai mulţi, ci unul care trebuie apărat de-a lungul întregii existenţe a oamenilor. Altfel ea riscă să se volatilizeze, să rămână o idee abstractă generoasă, dar neîmplinită. Cu permanenta sa fluctuaţie între utopia abstractă şi împlinirea sa parţială, sfera libertăţii omului concentrează în sine esenţa modernităţii cu deschiderile, fracturile şi prăbuşirile sale. Ea este unul dintre simbolurile acesteia: întruchipează diferenţa – uneori considerabilă – dintre speranţa ideală şi întruchiparea umană, reală, mediocră.

Civilizaţia modernă este, aşa cum am văzut, anunţată de o adevărată revoluţie a spiritului, a gândirii şi a mentalităţilor, una care cu intermitenţe, stagnări şi involuţii, se prelungeşte până în zilele noastre. Ea este cea a afirmării omului ca individ, altfel spus, a omului având dreptul la libertate. Aceasta reprezintă cealaltă faţetă a postulării primordialităţii raţiunii.

Dreptul omului la libertate este, probabil, cea mai *mare invenţie* a lui, a istoriei şi spiritului său. Această idee nu-i este înnăscută, deoarece pentru a inventa ideea şi a o introduce în practica socială, i-au trebuit istoriei omului milenii succesive. Prima formă a libertăţii a fost una de care el a devenit conştient foarte încet şi foarte târziu. A fost aceea prin care oamenii au început să se diferenţieze de natura înconjurătoare, să-şi construiască o lume a lor, complet inedită. O lume pe care au creat-o prin mijloace făurite şi puse în mişcare de ei înşişi.

Istoria umană începe astfel printr-un *act de eliberare* faţă de natură, de mediu, fireşte relativ, dar totuşi epocal. Ea începe printr-un *act de libertate* fără de care n-ar fi existat nimic, absolut nimic, din istoria lor ulterioară, din istoria umanizării lor. Au trecut milenii după milenii pentru ca abia în zorii modernităţii câţiva gânditori să descopere grandoarea operei umane, unicitatea ei, faptul că ea depăşeşete prin complexitate tot ceea ce a produs natura până astăzi. Ea a fost creată fără ca oamenii să fi avut conştiinţa exactă a ceea ce au făcut. Iar complexitatea operei le-a depăşit posibilităţile intelectuale de a o înţelege şi mijloacele materiale de a-i controla evoluţiile. De aceea propria lume le-a scăpat de sub control, oamenii ajungând adesea prizonierii şi victimele ei.

În procesul istoric al făuririi libertăţii – pentru că oamenii şi-au creat-o, ea nu le-a fost dată – un moment de mare rezonanţă este cel al libertăţii raţiunii de mit, de predominanţa spiritului mitic, cel al formării raţiunii ca instrument al cunoaşterii. Acest *al doilea act de libertate* – care are o expresivitate plastică în filosofia greacă antică – inaugurează eliberarea spiritului şi a înaintării lui pe calea cunoaşterii de sine. Omul începe astfel să capete conştiinţa alegerii pe terenul raţiunii, a ţelurilor şi mijloacelor decantate prin intermediul ei, descoperă ceea ce filosofii au numit liberul arbitru. Eliberarea raţiunii de mit este prima treaptă pe calea libertăţii interioare a subiectivităţii omului, premisa constituirii conştiinţei sale filosofice şi etice. Este schiţată posibilitatea surprinderii *diferenţei specifice* a omului în lume, *a alternativelor acţiunii sale,* fără de care nu există libertate. Ciocnirea spiritului cu sine însuşi pentru a alege o variantă a acţiunii, un mod de existenţă, este exerciţiul său permanent prin care accede la libertate, învaţă să şi-o asume. Înţelepciunea raţiunii era expresia favorită a libertăţii spiritului pentru Platon, ea găsindu-şi întruchiparea în cunoaşterea de sine. Importantă neîndoielnic, ea însăşi se dovedeşte insuficientă pentru a asigura libertatea de acţiune a oamenilor.

Ceea ce părea să fie treapta supremă a libertăţii pentru filosofia antică europeană se va dovedi doar una dintre dimensiunile ei, care nu duce nemijlocit la o nouă lărgire a spaţiului de libertate. Ea se va extinde într-o direcţie imprevizibilă, probabil chiar şocantă, pentru gândirea platoniană sau aristotelică, cea a agorei, a cetăţeniei oamenilor dintr-un stat. Dar pentru aceasta va trebui să se inventeze *dreptul lui natural la libertate.* Spinoza, Locke, filosofii de mai târziu ai Luminilor, ce invocau dreptul natural al omului, al individului la libertate, în modul cel mai firesc? Nu natura omului s-a schimbat, ci modul de a o percepe, de a o concepe.

Iar această mutație autentică și-a avut rădăcinile, oricât de ciudat ar putea să pară, în expansiunea comerțului în secolele XV și XVI, strâns legate de nevoia de libertate a comercianților și întreprinzătorilor, a raporturilor dintre ei. Nevoia de libertate a comerțului și-a exprimat într-o *paradigmă filosofică* de mult mai mare deschidere, care transgresa chiar și pe aceea a libertății burgheze comerciale, *cea a libertății omului*.

Printr-un travaliu complex și subtil al rațiunii, ideea libertății naturale a omului se dezvoltă și conduce la o adevărată teorie a individului ca *entitate de sine stătătoare în singularitatea sa*.

Individul ca entitate singularizată a fost inventat de modernitate, deoarece ea avea nevoie ca acțiunea oamenilor să se desfășoare într-un cadru economic și social ce le putea oferi un ansamblu de posibilități civice, politice și economice, adică tot atâtea drepturi pentru a putea să le pună în valoare. Individul este liber în măsura în care societatea îi conferă și îi consfințește drepturile sale, ce se obiectivează de fapt într-o rețea de raporturi sociale. Numai materializate în relații funcționale aceste drepturi sunt valabile, autentice. Marea noutate a descoperirii individului rezultă din conceperea lui primordială ca ființă socială și politică, iar libertatea lui ca un mod de existență și manifestare, nu numai ca o simplă stare subiectivă. Omul ce se creează pe sine, în accepția proprie a termenului, o face într-un *mod social*, prin gândirea și acțiunea lui socială, o face *umanizându-se*, dezvoltându-și socialitatea (esența socială), și nu distrugând-o.

Astfel, asistăm la o autentică retragere în fața unei probleme fundamentale, eterne a existenței omului, care trădează o autentică frică în fața cunoașterii, a unei eventuale abandonări a câtorva fetișuri mentale desuete. Istoria umană a dat și a confirmat continuu răspunsul ei la falsa opoziție amintită: *libertatea oamenilor a fost calea și rezultatul umanizării*, prin transformarea naturii și reglementarea vieții sociale pe temeiuri umanitare. Aceasta înseamnă că libertatea s-a bazat întotdeauna pe cunoașterea determinismului lumii, a domeniilor ei variate, eliberându-se de constrângerile sale numai prin supunerea formelor lui. Aceste constrângeri n-au dispărut, dar oamenii au învățat să le domine, să le utilizeze. Într-un asemenea orizont al cunoașterii se conturează pentru oameni diverse alternative, intervine posibilitatea opțiunilor conștiente pe baza unor interese, valori, temperamente, a liberului lor arbitru. Limitele libertății sunt cele ale cunoașterii, dezvoltării economice și sociale, ale manifestării politice și culturale, asumării propriei vieți și istorii. Astfel spus libertatea oamenilor rezultă din interferența proceselor umanizării determinismului natural și a celui social, a capacității lor de a le folosi în favoarea vieții și istoriei lor. Ea nu le este dată, așa cum am menționat, ci construită, obținută, fiind întotdeauna expresia unei *finalități și voințe clare a oamenilor de făurire a destinului lor*, de diversificare și singularizare a lor. Cu alte cuvinte, determinismul umanizat generează *șansele libertății*, care însă nu le este acordată, ci trebuie materializată prin acțiunea finalistă a oamenilor.

De aceea democrația politică este o fațetă esențială a libertății umane, dar nici pe departe unică. În ea ar trebui să se includă treptat toate celelalte componente economice, sociale și culturale ale afirmării omului. Ființa omului fiind unitară, libertatea trebuie să aibă în vedere împlinirea sa globală, integrală, și nu sectorială, adică unidimensională.

Este greu de acceptat reducerea libertății la un singur plan al ei. Cu atât mai puțin poate fi admisă rezumarea ei la cea exclusiv a spiritului. Însemnătatea acesteia este în afara oricărei îndoieli, dar valorificarea ei se realizează numai prin posibilitățile exteriorizării sociale a spiritului, ale menținerii integrării etice și umanitare a omului, ale rezistenței lui la degradare și opresiune. Ori de câte ori libertatea spiritului există numai pentru sine, nu și pentru ceilalți, ea se sterilizează, se evaporă. Rămâne doar ca o supapă de consolidare a oamenilor față de ei înșiși, ca o alinare a propriilor abdicări și remușcări, firește atunci când ele există. Libertatea conștiinței nu este reală fără cea politică, iar adesea fără cea socială.

Libertatea fiind calea și rezultatul umanizării oamenilor, expresie a diversității și singularizării lor, ea nu este și nu poate fi în esența sa antisocială și antiumană. Utilizarea libertății împotriva libertății oamenilor este un nonsens total, a cărei experiență tragică a fost deja făcută în secolul XX. Și totuși, nici astăzi, nu s-au tras toate învățămintele din tragedia acelor ani. Libertatea unora – fie ele forțe economice, sociale, politice sau indivizi – de a declanșa procese distructive ale socialității, ale sentimentelor umanitare, de a suscita stări antiumane, reprezintă negarea libertății. Aceasta este – o afirmăm în modul cel mai răspicat – *univocă*, se constituiește și se propagă într-o singură direcție, *cea a umanizării*. Traseele multiple ale libertății se realizează numai în spațiile umanizării sociale în care prind viață și se extind principiile și valorile umanitare.

Cu alte cuvinte, formele variate ale alienării sau dezumanizării din civilizația modernă se opun libertății oamenilor. Indifirent de natura lor politică, economică sau socială, ele instituie principalele blocaje în calea obținerii sau dezvoltării libertății.

Orizontul de înaintare a libertăţii omului este în fond nelimitat, pentru că şi umanizarea este fără margini. Progresul acesteia se identifică neîndoielnic cu cel al libertăţii individului, deoarece multiplică şi diversifică posibilităţile şi mijloacele lui de manifestare, de singularizare. Astăzi, ca şi în viitor, problema libertăţii omului se centrează tot mai mult pe *formarea identităţii lui*. Ceea ce până acum era un proces conştient cu arie restrânsă la păturile intelectuale, cultivate, sau doar unul inconştient, tinde să devină obiectul principal al libertăţii omului. Se impune tot mai mult ideea – care provine din izvoare foarte diferite, ale filosofiei Luminilor, ale celei romantice, dar nu mai puţin din cel al Şcolii de la Frankfurt şi din antropologia filosofică sartriană – că libertateta omului nu se reduce la exercitarea drepturilor sale civile, politice şi sociale, cu toată însemnătatea lor capitală. Ea înseamnă mult mai mult, făurirea unei identităţi specifice a fiecărui individ, conştient aleasă şi asumată, ce se obiectivează social în viaţa şi activitatea lui. În acest fel, libertatea omului se umple cu un conţinut determinat pentru fiecare individ, depăşind cadrul unor posibilităţi de întâmpinare pentru fiecare individ, metamorfozându-se într-o acţiune de punere în valoare a propriilor talente, disponibilităţi şi capacităţi.

Bibliografie selectivă:

1. From Erich. Frica de libertate. - Chişinău: Universitas, 1998.
2. Gadamer Hans-Georg. Elogiul teoriei Moştenirea Europei. - Iaşi: Polirom, 1999.
3. Ortega y Gasset Jose. Revolta maselor. - Bucureşti: Humanitas, 2002.
4. Weber Max. Etica protestantă şi spiritul capitalismului. - Bucureşti: Humanitas, 1993.
5. Ortega y Gasset Jose. Idei şi credinţe. - Bucureşti, 1999.
6. Kierkegard Soren. Boala de moarte. - Bucureşti: Humanitas, 1999.
7. Merleau-Ponty Maurice. Elogiul filosofiei. - Cluj-Napoca, 2000.
8. Cassirer Ernst. Eseu despre om. - Bucureşti: Humanitas, 1994.
9. Boia Lucian. Jocul cu trecutul. - Bucureşti: Humanitas, 1998.
10. Călinescu Matei. Cinci feţe ale modernităţii. - Iaşi: Polirom, 2005.

Prezentat la 05.12.2008

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2008, nr.10(20)

CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU DESPRE CULTURĂ ŞI CIVILIZAŢIE

Angela SUCEVEANU
Catedra Filosofie şi Antropologie

Cet article est une possibilité de connaître plus profondément les problèmes de philosophie culturelle, abordés par le philosophe roumain C. Rădulescu-Motru. Les thèmes centraux analysés sont les rapports existant entre la culture européenne et la culture roumaine, entre la culture nationale et universelle, entre la culture et la civilisation. La plus grande majorité des problèmes abordés par C. Rădulescu-Motru dans son oeuvre sont actuels et de nos jours. Les résultats obtenus par C. Rădulescu-Motru présentent un intérêt majeur pour la connaissance des procès sociaux répétitifs.

O bună parte dintre problemele şi fenomenele analizate de Constantin Rădulescu-Motru sunt similare cu cele cu care se confruntă societatea contemporană. Într-un atare context, putem aprecia că diverse consideraţii şi puncte de vedere, emise de filosof în pragul secolului al XX-lea, îşi păstrează valabilitatea şi actualitatea. Rezultatele cercetărilor sale trezesc un interes major atât pentru examinarea comparativă a unor procese sociale repetitive, cât şi pentru orientarea direcţiilor de reconstrucţie a vieţii noastre culturale.

Temele de filosofie a culturii din concepţia lui C.Rădulescu-Motru se prefigurează în lucrări cu preponderenţă critică, precum *Cultura română şi politicianismul* (1904), *Puterea sufletească* (1908), *Curs de psihologie* (1923), *Vocaţia, factor hotărâtor în cultura popoarelor* (1932), *Românismul. Catehismul unei noi spiritualităţi* (1936), şi articolele publicate în „Noua revistă română", întemeiată de el, şi la care a scris aproape număr de număr, în anii 1900-1902 şi 1908-1916. În multitudinea şi bogăţia de idei a acestor scrieri, temele centrale sunt cele ale relaţiilor dintre cultura europeană şi cultura română, dintre cultura naţională şi cea universală, a raportului dintre cultură şi civilizaţie. Pentru evaluarea culturii româneşti moderne prin comparaţie cu realizările culturale ale altor popoare, C.Rădulescu-Motru cercetează în mod explicit conceptele de cultură, semicultură, pseudocultură şi civilizaţie.

C.Rădulescu-Motru privea cultura nu în lumina unui imobil şi misterios specific naţional rupt de realităţile naţionale şi sociale concrete, ci din perspectiva ei civilizatoare şi umanizatoare. Cultura înseamnă, în concepţia lui C.Rădulescu-Motru, o continuă creştere, umanizare, ridicare sufletească, evoluţie progresivă în planul vieţii psihice, la baza căreia stă râvna omului de a se depăşi, mai întâi prin despărţirea de viaţa animală. Această evoluţie presupune modificări calitative importante, precum: formarea limbajului în locul expresiilor naturale emotive, creaţii artistice în locul jocului dezordonat al imaginaţiei, logica gândirii în locul asocierilor sufleteşti pasive, munca productivă şi organizată în locul mişcărilor musculare mecanice, conştiinţa, ordinea morală în locul „instinctului de turmă".

Se înţelege că atunci când vorbim despre nivelul culturii, trebuie să deosebim cultura adevărată de pseudocultură, sau falsă cultură, pentru care este caracteristică lipsa de armonie şi continuitate în conştiinţa socială. O cultură înaltă, matură, desăvârşită au obţinut-o foarte puţine popoare. În Europa, de exemplu, după C.Rădulescu-Motru, o au numai francezii, englezii, germanii. Aceste popoare cu adevărat culte au trecut prin perioade de semicultură. Semicultura stă la jumătatea drumului ce duce la cultura desăvârşită. În semicultură întâlnim, de asemenea, lipsă de armonie şi de continuitate în conştiinţa socială, ca şi în cazul pseudoculturii, dar ea nu ne lasă impresia unui lucru rău întocmit, ci a unuia nedesăvârşit. Dacă pseudocultura falsifică atât spiritul societăţii, cât şi spiritul indivizilor, semicultura, din fericire, nu are aceleaşi efecte.

La cultura adevărată, după C.Rădulescu-Motru, pot ajunge numai popoarele dotate cu calităţi deosebite. „Dar cînd aceste calităţi lipsesc, starea de semicultură este deja un rezultat destul de satisfăcător. Popoarele semiculte, dacă nu au individualitatea şi originalitatea pe care le au popoarele culte; dacă creaţiile lor sufleteşti nu rămîn pentru eternitate să vorbească lumii de ce au fost odată; în schimb însă, ele oferă totuşi un mediu sănătos pentru dezvoltarea normală a indivizilor din care sînt alcătuite" [1].

Până la semicultură poate ajunge orice popor sănătos, care nu este strivit de condiţii istorice şi geografice prea nenorocite. Poporul român, după C.Rădulescu-Motru, nu s-a ridicat niciodată până la o cultură perfectă desăvârşită. „Nici una din creaţiile sufletului său n-a reuşit să întipărească în istoria omenirii nota individualităţii sale; în nici o ramură de activitate el n-a realizat neîntrecutul. Dar iarăşi netăgăduit că, din timpurile cele mai vechi şi pînă de curînd el s-a menţinut într-o stare de semicultură onorabilă. Străinul care ne vizita

țara găsea la noi, în lipsa unei culturi desăvârşite, începuturile unei culturi sănătoase. Înainte de toate, el găsea oameni întregi la minte şi fapte.... Arta, ştiința, morala, obiceiurile țării, atîtea cîte erau şi cum erau, întregeau de minune sufletul strămoşilor noştri" [2].

Starea de semicultură, constată C.Rădulescu-Motru, durează până la începutul secolului al XIX-lea. Ultima generație formată la şcoala culturii strămoşeşti este aceea, care realizează în 1859 actul eroic al Unirii. Odată cu dispariția acestei generații se rupe şi firul de continuitate al culturii române şi se începe trecerea la pseudocultură. „De aici înainte sufletul poporului nostru se înstrăinează de trecutul său. Procesul de întregire a conştiinței naționale, proces urmărit de atîtea secole, dar neizbîndit, este terminat cu proclamații politice fictive şi minciunoase. Roadele unei culturi desăvîrşite, pe care neamul nostru nu le putuse dobîndi prin munca sa proprie, prin sacrificii şi suferinți, avea să le aducă acum primul venit în geamantanul său de voiaj. La ce atîta trudă şi aşteptare pînă la plămădirea unei culturi naționale? Era mai uşor şi mai eroic să se sfîrşească totul într-o zi. Trebuia găsit numai talismanul făcător de minuni, şi opera era gata. Pe acesta îl şi găsiră tinerii români, pe care moda îi trimisese la şcolile din Paris. Talismanul era libertatea politică, drepturile politice! Talismanul era politicianismul" [3]. Se înțelege că libertatea şi drepturile politice sunt condiții necesare pentru atingerea nivelului popoarelor civilizate. Însă pentru aceasta mai sunt necesare şi alte condiții. Iar în ce priveşte libertatea şi drepturile politice, trebuie de menționat că nu e deajuns să le proclamezi, dar este necesar un timp oarecare pentru înrădăcinarea lor în societate şi pentru ca poporul să însuşească mecanismul de folosire efectivă a lor. Şi aici din nou ieşim la cultură, mai drept la raportul dintre cultură şi civilizație.

Teoria raportului dintre cultură şi civilizație a devenit, după părerea lui C.Rădulescu-Motru, „populară", „iar pentru mulți o dogmă indiscutabilă", mai ales în deceniul al treilea al secolului al XX-lea, odată cu cartea lui O.Spengler *Declinul Occidentului*. Sintetizând conținutul teoriei, C.Rădulescu-Motru se opune de la început ideii după care „cultura ar însemna perioada de ascensiune în desfăşurarea originalității, iar civilizația perioada de degenerare sau de sterilitate" [4]. Criticând teoria spengleriană după care civilizația urmează culturii, marcând decadența, sfârşitul şi moartea acesteia, C.Rădulescu-Motru apreciază că, dimpotrivă: „În dezvoltarea popoarelor, starea normală este civilizația, iar nu cultura; ... si aceasta din cauză că factorul tradițional al civilizației are de partea sa marele avantaj de a fi în continuă creştere, pe cînd factorul inventiv al culturii este intermitent" [5]. Preluând sensul dat culturii şi civilizației de H.St. Chamberlaine, dar respingând ideea contingenței şi simultaneității lor din opera acestuia, C.Rădulescu-Motru va susține succesiunea inversă a celor două realități, față de cea propusă de Spengler, adică: civilizație şi apoi cultură. Iar ceea ce este cel mai important de remarcat este că succesiunea propusă nu era nici absolut necesară şi, mai ales, în nici un caz fatală, anunțând sfârşitul vreunui ciclu de dezvoltare, ca la Spengler. Cultura venind în urma civilizației, cu puterea unei fericite dezvoltări, avea un caracter excepțional şi intermitent. C.Rădulescu-Motru vede civilizația ca un dat permanent în evoluția popoarelor, iar cultura ca aspect spiritual şi trecător, concretizat, de regulă, în înflorirea artistică. Deosebirea dintre cele două realități constă în aceea că în timp ce cultura exprimă individualitatea poporului, civilizația nu are legătură directă cu aceasta. În fond, C.Rădulescu-Motru nu a subapreciat produsele civilizației şi nici civilizația ca atare.

Când ia în discuție antagonismul dintre cultură şi civilizație, C.Rădulescu-Motru îl respinge în termenii cei mai categorici: „nimic mai eronat decît afirmarea că între cultură şi civilizație ar exista un antagonism şi că ivirea civilizației ar fi un semn de degenerare a culturii. Amîndouă pot coexista. Ceva mai mult: dacă prin cultură este să înțelegem funcțiunea originalității în special, atunci cultura adevărată nu poate să vină decît în urma unei civilizații" [6]. În chestiunea primordialității, deşi C.Rădulescu-Motru a înțeles condiționarea înfloririi culturale de către un nivel minim al vieții materiale, la rândul său, aceasta din urmă este tributară față de nivelul conştiinței. El menționa că gradul culturii sociale este determinat de istoria înaintării omului înspre stăpânirea sa asupra naturii, într-o dependență intimă fiind „evoluția conştiinței sociale şi transformările lumii materiale" [7].

Direcția critică asupra tezei antagonismului dintre cultură şi civilizație a lui Spengler se îmbină totuşi cu acceptarea implicită a concepției spengleriene despre un fel de „suflet al culturii", realizându-se prin indivizi şi producând cultură omogenă şi suficientă sieşi, fiindcă are atributul originalității. În această perspectivă însă, interferențele culturale rămân inexplicabile, iar împrumuturile condamnabile. Respingerea antagonismului dintre cultură şi civilizație izvorăşte la C.Rădulescu-Motru din înțelegerea rolului civilizator al culturii. În toate lucrările filosofului este privită ca o înaintare în socializarea omului, ca un acord veşnic perfectibil, infinit deschis între finalitatea individului şi finalitatea socială. C.Rădulescu-Motru nu conteneşte să afirme

că desăvârşirea culturii vizează valorificarea la maximum a dispozițiilor sufleteşti cu care indivizii vin pe lume, că mersul civilizator al culturii înseamnă convertirea datelor primare în limbaj, creație artistică, muncă productivă, conştiință omenească.

Civilizația se poate dobândi prin imitație. Dar imitația formelor externe ale unei civilizații puțin înalță nivelul moral şi intelectual al unui popor. Pentru ca să se obțină o adevărată înălțare, trebuie să se transforme mai întâi însăşi firea sufletească a poporului. Fără această transformare a firii sufleteşti, sub formele noi imitate de la alții, vor continua să trăiască mai departe vechile deprinderi, care au fost acumulate în timp de secole. Firea sufletească a poporului, dezvoltarea culturii lui depind de aceste vechi deprinderi. Iată de ce transformările sufleteşti ale poporului şi, prin urmare, dezvoltarea culturii este un lucru cu mult mai dificil decât imitarea unor norme ale civilizației.

Concepția lui C.Rădulescu-Motru asupra culturii şi civilizației cuprinde o serie de elemente valabile şi în construcția culturală contemporană în care sunt angajate popoarele lumii. Clarificarea deosebirii dintre cultură şi civilizație ne dă posibilitatea de a înțelege de ce popoarele civilizate sunt neobosite în ceea ce priveşte răspândirea civilizației şi aproape indiferente în ceea ce priveşte cultura. Opera civilizatoare a statelor europene este ocrotită cu toată energia, pe când cultura este lăsată pe al doilea plan, dacă nu chiar uitată.

Referințe:

1. Rădulescu-Motru C. Cultura română şi politicianismul. - Bucureşti, 1904, p.44.
2. Ibidem, p.45.
3. Ibidem.
4. Rădulescu-Motru C. Vocația, factor hotărâtor în cultura popoarelor. - Bucureşti, 1932, p.65.
5. Ibidem, p.71.
6. Ibidem.
7. Rădulescu-Motru C. Cultura română şi politicianismul, p.51.

Prezentat la 26.11.2008

DESPRE UNELE CORELAŢII (OPOZITIVE) ÎNTRE LIMBAJUL ORAL ŞI LIMBAJUL SCRIS

Ioan LOBIUC

Universitatea „Al.I. Cuza" din Iaşi (România)

A partir de l'étude de la communication orale et de la communication écrites, et des modes de passage de l'une à l'autre, on propose des réflexions autour de la question des traditions orales et écrite dans les pratiques de lecture, dans la linguistique du texte etc.

Condensăm, aici, lucrarea noastră ***RAPORTURILE DINTRE LIMBAJUL ORAL ŞI LIMBAJUL SCRIS***, monografică şi finalizată (pentru editare), ca preambul pentru **LINGVISTICA TEXTULUI**. Consideraţiile de mai jos relevă (din lipsă de spaţiu) nu atât argumentări, cât concluzii (fie ele şi amendabile).

1. Există şi funcţionează şi astăzi limbi lipsite de scriere (numite, la unii autori şi în unele terminologii, *monofazice*). Cele mai multe au cunoscut şi cunosc şi varianta scrisă, fiind *bifazice* (de unde şi întrebarea dacă şi unele, şi altele pot fi cercetate prin aceleaşi metode).

2. Invenţia scrierii a reprezentat a doua revoluţie semiotică în istoria umanităţii. De unde, până atunci (dar şi după aceea), substanţa fonică nu a putut fi „conştientizată" de om (precum aerul sau, pentru peşti, apa), abia proiecţia (în indiferent ce tip de scriere) a mesajului pe un material de scris a înstrăinat mesajul de emiţător, l-a obiectivat şi l-a făcut obiect de analiză (timp îndelungat, doar în planul expresiei).

3. Transferul de la substanţa fonică (audioorală) la cea grafică (mai „grea", a „urmelor"), făcut pentru a contracara efemeritatea („stingerea rapidă", „dematerializarea") celei dintâi, a rupt, radical şi definitiv, circuitul comunicării verbale interumane şi intersubiective orale. Un *TU* primeşte MESAJUL (TEXTUL) nu direct de la un *EU*; *TU* din oral devine *EU*, având de-a face cu *TEXTUL*, pe care trebuie să-l deceleze în absenţa emiţătorului şi a situaţiei comunicaţionale.

4. Printre **universalii lingvistice** (cf. Ch.Hockett ş.a.) se menţionează că oralul are avantaje imense (relaţia *tête-à-tête* scutindu-l pe vorbitor de a spune chiar totul, dar obligându-l pe interlocutor să se concentreze pentru înţelegere, altfel mesajul pierzându-se, devenind „irecuperabil"; substanţa fonică nu blochează canalul, emiţătorul nefiind silit să-şi împartă mesajul în segmente ierarhizate ca grad de importanţă şi urgenţă etc.), dar şi dezavantaje (rezultate, pe lângă efemeritate, din emisia difuză şi chiar din recepţia orientată).

5. Comunicarea scrisă pierde totuşi mult faţă de cea orală, prin absenţa codurilor auxiliare (prozodic, cinetic, (panto)mimic, proxemic etc.). Compensativ, în sfera ei s-au elaborat numeroase procedee pentru a suplini informaţia realizată prin cele dintâi, ba, mai mult, pentru a realiza funcţii comunicaţionale în plus, irealizabile în oral (funcţia discursivă, documentară şi iconică).

6. După toate probabilităţile, limbajul scris se generează, se structurează şi funcţionează întrucâtva altfel decât cel oral, în acesta din urmă capacitatea „discursivă" a vorbitorului nefiind supusă atâtor exigenţe şi fiind mai puţin autoconştientizată ca în cel dintâi.

7. *Varianta scrisă* a limbajului a fost privilegiată, de peste două milenii, ca singurul obiect de studiu al lingvisticii. Totuşi, în ultimele două-trei secole, limbajul oral a ajuns să fie mai bine cunoscut ca cel scris, acesta, ori negat, ori calificat ca simplă variantă subordonată celei orale în calitatea ei de simplă tehnică de fixare a limbii prin semne vizibile. Reprivilegierea ei s-a datorat, în bună măsură, recentei lingvistici a textului: această unitate suprafrastică este definibilă, în mod coerent şi integrator, doar în sfera limbajului scris, singurul care stopează linearitatea, succesivitatea lanţului de semnificanţi (concatenaţi, fireşte, prin relaţii ierarhice şi paradigmatice), convertind *timpul* în *spaţiu* şi făcând textul (mesajul) (re)interogabil. Reflecţiile lui Platon şi Aristotel despre limbaj şi comunicarea verbală ţin mai degrabă de conştiinţa culturii orale (Platon chiar considera invenţia scrierii ca o alienare a spiritului uman). Obsesia textului (scris) este relativ nouă, chiar la unii filozofi ai limbajului, care disociază şi proiectează comunicarea scrisă de cea orală în planul celor două moduri fundamentale ale cunoaşterii umane (cel logic, intelectual, obiectiv, abstract etc. şi cel senzorial, infralogic, subiectiv etc.): limbajul oral este *direct*, *indicativ, variabil, personal*, menţinând cunoaşterea în preajma lucrurilor şi împrejurărilor; cel scris este *indirect, uniform, explicativ, impersonal* şi *reversibil*, capabil să împingă gândirea spre semnificaţii din ce în ce mai abstracte şi mai generale. Altfel spus, limbile orale ar predispune spre o concepţie mitomagică, iar cele scrise la una mai mult sau mai puţin tehnico-ştiinţifică. Totuşi, concluzia lui H.Wald că

„ideile formate pe cale orală sunt preponderent intelectuale şi sociale" prezintă riscul de a diviza însăşi gândirea în două (una pentru oral, alta pentru scris).

8. Gramaticii şi comentatorii din şcolile filologice elenistice au separat textul de *enunț* (logos), dar timp de secole *textul* a rămas pentru filologie şi lingvistică doar *formă naturală* a scrierilor. Abia târziu s-a ajuns la conştiinţa lui ca ceva existent *per se*, separat de actul de vorbire. Chiar şi după separarea definitivă, prin A.Schleicher mai ales, a literei de sunet, reflecţiile asupra şi convingerea individualităţii funcţionale a scrisului vor rămâne sărace şi palide, limitate la corespondenţa dintre sunete şi grafeme, la reducerea limbii vii şi bogate în oglinda „moartă" şi sărăcitoare a grafiei. L.Bloomfield chiar afirma că „lectura şi scrisul au devenit în prezent atât de obişnuite pentru noi, încât le confundăm cu limba ca atare". Lingvistica actuală a modificat însă, sensibil, optica asupra limbajului scris, ca „semnificant al semnificantului" (J.Ferrida), adică un „limbaj paradoxal, întrucât se serveşte de un limbaj pentru a nota un alt limbaj" (R.Éscarpit, după care doar acesta produce texte, cel oral generând discursuri).

9. După unii, scrierea nu este „nici medium, nici cod", ci „intersecţia a două limbaje, a unuia fonic şi a unui limbaj al urmelor". Unităţile (non-) semnificative din limbajul scris nu sunt definibile la fel ca cele din oral (în primul intervenind, printre altele, şi *logograma*), cele două limbaje diferind din punct de vedere informaţional, al ponderii şi distribuţiei entropiei şi redundanţei. Alţii (A.Martinet) însă susţin că termenul *cod* se poate aplica doar *variantei scrise*, în afara codului grafic neexistând alt cod, ci numai *limbă.*

10. După părerea noastră, diferenţa dintre cele două variante nu constă atât în *canalul* de *emisie/recepţie,* ci în *materie (substanţă)*, care decide canalul. La prima şi cea mai importantă universalie lingvistică, anume că *toţi oamenii vorbesc,* se adaugă, în mod necesar, că nu toţi ştiu (pot, vor) să scrie, dar, odată intraţi în această sferă, nu trebuie să se supună rigorilor ei de elaborare, căci numai aici se disociază *enunţarea* şi *enunţul*, pe de o parte, *transmisia* şi *recepţia*, pe de alta. Scriitura (în oral, emisia) şi lectura (în oral, recepţia) sunt două acte şi evenimente distincte, distanţate în timp şi spaţiu. Scrisul nu e comunicare, enunţare ca vorbirea, ci elaborarea mesajului (textului) destinat transmiterii. Cititul nu este observarea locutorului şi a celor ce el comunică, ci act de *receptare* a ceea ce este scris şi transmis. Abia aşa comunicarea devine distinct şi autoexistent, pe când vorbirea şi recepţia ţin de acelaşi act comunicativ. Textul scris nu mai este un „eveniment", ci *existenţa a ceea ce este*. Izolat de comunicare, *textul scris* automatizat şi stabil este un obiect mult mai convenabil şi mai pretabil pentru/la analiză decât enunţurile orale, simple „suflări ale vocii".

11. Alte două proprietăţi fundamentale ale comunicării scrise sunt *durabilitatea* şi *organizarea spaţială.* Linearitatea este imperativă şi în scris, dar ea este proiectată pe un plan, reprezentată ca fiind un *lanţ de elemente simultane şi coexistente*, întregit de succesiunea *scriitură-lectură*. Apoi, textul scris adaugă două noi dimensiuni în structurarea mesajului: *paradigmatică* şi cea *sintagmatică*, care creează posibilităţi în plus de formulare, elaborare şi interpretare a mesajelor scrise. Pe lângă alte avantaje, textul scris oferă o imagine mai clară a proporţiei dintre *automatism* („vorbire repetată" la E.Coseriu; cf. şi conceptul „*intertext*"*),* adică modele deja construite şi doar imitate şi modele noi, (abia) fabricabile, construibile. Oricum, spaţializarea care, în scris, înseamnă *statică* a comunicării, „stopând" dinamica ei, a însemnat foarte mult pentru codificarea (prin selecţie şi combinaţie a unităţilor) cât mai reflexivă, premeditată, conştientă a mesajelor scrise, ca şi pentru o receptare cât mai reflexivă şi mai analitică a lor (lectura, de altfel, cu excepţia celei „naive", „servile", nefiind o simplă *contemplare* a ceea ce se are sub ochi, ci, mai degrabă, un „exerciţiu" intelectual, care cere concentrare, efect susţinut şi control asupra operaţiilor efectuate).

12. Dacă se consideră că „expresia orală este totdeauna mai motivată, mai puţin arbitrară, mai autentică decât cea scriptică, [aceasta] mereu mai impersonală, mai abstractă, mai convenţională" (H.Wald), trebuie spus totuşi că şi mesajul scris poartă, inevitabil, pecetea personalităţii celui care l-a produs. J.Vachek – în a cărui opinie, ca şi în cea a lui H.Uldall, limbajul scris nu este nici o stare, nici un produs al limbii omogen – constată că gradul de claritate cu care este transmis conţinutul comunicat este mai mare în tipărituri decât în manuscrise, „faţa materială" a acestora neputându-se depersonaliza total, fiind mereu colorată subiectiv ca efect al manierei personale a scrisului etc.; în tipărituri, „majoritatea caracterelor proprii scrisului sunt duse până la limită". În ansamblu însă, deşi iniţial au fost „abia ceva mai mult decât nişte proiecţii geometrice ale altor structuri" (mesajele manuscrise – proiecţii ale celor orale, tipăriturile – ale celor manuscrise), ele au început, curând, „să trăiască o viaţă independentă şi s-au dezvoltat în structuri linguale de un tip aparte, cu problemele lor specifice", în contemporaneitate pierzându-se însă tot mai mult specificitatea scriiturilor.

Lingvistul ceh admitea că cele trei funcţii delimitate de K.Bühler (de expresie, de apel şi de reprezentare) sunt proprii limbii scrise. Ultimele două sunt puse în acţiune în toate tipurile scrise, în schimb, tipăriturile nu pot deveni, prin mijloacele esenţiale de care dispun, o manifestare a primei funcţii (spre deosebire de manu-

scrise în care ea se poate realiza cu ajutorul mijloacelor primare de care dispune orice enunţare). La soarta ierarhiei celor trei nivele care constituie *actele de vorbire* (din teoriile lui J.L. Austin şi J.R. Searle) în limbajul scris se va referi şi P.Ricoeur: *actul locuţionar* se exteriorizează în propoziţie (care poate fi identificată şi reidentificată ca atare), pe când *forţa ilocuţionară* şi cea *perlocuţionară* se fixează tot mai greu, îndeosebi cea din urmă, în enunţurile scrise, dar lucrul nu este cu neputinţă, cât timp cele trei acte de limbaj sunt codificate şi grupate în *paradigme.*

13. P.Ricoeur a propus un model paradigmatic al textului, anume acţiunea semnificantă considerată ca text. Autorul pleacă de la patru distincţii esenţiale (deşi nu chiar, inclusiv în argumentare, infailibile) între *langue* şi *parole*:1° *langue* este virtuală şi în afara timpului; *parole* este mereu realizată în timp şi în prezent; 2° *parole* este autoreferenţială, pe când *langue* nu posedă subiect (întrebarea *cine vorbeşte*? nepunându-se la nivelul sistemului); 3° *langue* nu posedă univers, după cum nu cunoaşte temporalietate şi subiectivitate, referinţa contând aici exlusiv în interiorul sistemului, faţă de alte semne, pe când *parole* tratează mereu ceva din afară, pe care vrea să-l observe, să-l exprime, să-l reprezinte, deci ea realizează funcţia simbolică a limbii; 4° *langue* este doar un factor care permite comunicarea, căreia îi pune la dispoziţie coduri; în *parole* (*discours*) toate enunţurile sunt obiect de schimb prin prezenţa destinatarului.

Rezultă de aici câteva distincţii esenţiale între comunicarea orală şi cea scrisă, după noi, indispensabile şi pentru **lingvistica textului:** în discursul scris intenţia mentală a autorului şi semnificaţia verbală a textului se disociază, nu mai coincid ca în enunţul oral (totuşi, relaţia *autor–text,* ultimul neputând fi înţeles fără cel dintâi, nu se lichidează, ci se lărgeşte şi se complică); ceea ce textul spune acum înseamnă mai mult decât a vrut autorul să spună şi fiecare exegeză îşi dezvoltă procedurile ei proprii în „înconjurarea" şi „(re)interogarea" semnificaţiei, care şi-a rupt legăturile cu psihologia autorului; discursul scris nu poate fi „salvat" prin nici un proces de care se sprijină cel vorbit, ca să fie înţeles (mimică, gest, intonaţie); dacă referinţa în actul vorbit este *ostensivă* (dialogul se referă la *situaţia* comună interlocutorilor), nici textul scris nu există fără referinţă la univers, dar în acest caz „universul înseamnă ansamblul referinţelor deschise de text", acesta elibarându-şi raportarea la restricţiile referinţei ostensive (prin gest, prin deictice verbale sau extraverbale), după cum îşi eliberează semnificaţiile de sub curatela intenţiei mentale, deschizând noi dimensiuni ale existenţei noastre în lume. Numai scrierea, prin eliberarea nu numai de autor, ci şi de restricţiile situaţiei de dialog, dezvăluie destinaţia discursului de proiectare spre univers; fără această funcţie referenţială, textul ar rămâne doar un joc absurd al semnificaţiilor. Aşadar, semnificanţa discursul şi-o câştigă prin *obiectivarea* pe calea scrisului, prin *text*, ale cărui trăsături principale sunt: a) permantizarea semnificaţiei; b) separarea ei de intenţiile mentale ale autorului; c) eliminarea deixis-urilor ostensive, deci spiritualizare şi d) universalitatea bineficiarului.

14. Tot J.Vachek argumenta, judicios, că limba scrisă tinde spre claritatea şi nonambiguitatea sistemului de semne, aceasta, pentru rapiditatea şi exactitatea accesului la informaţia codificată. Aşa se explică că unele limbi îşi bazează scrierea pe principiul morfologic (ceha, engleza şi rusa, parţial şi germana), altele merg pe linia corespondenţei cât mai riguros posibile între grafeme (ca finlandeza ori sârbocroata), după cum foarte multe alte idiomuri recurg la blancuri.

Spaţiul nu ne permite să corelăm cele două limbaje cu sfera *monologului* şi a *dialogului*. Relevăm în final că, în virtutea producerii, structurării şi funcţionării, putem converti cele două limbaje, obţinând doar *variante secundare*: oralizarea unui text scris ne va da un limbaj oral „secundar" şi invers. Prin elementele necunoscute oralului, limbajul scris serveşte mai degrabă *expresiei intelectualului* decât *emotivului*. Lingvistica filologică (textologică) a furnizat numeroase concepte pentru lingvistica vorbirii (cf. *vorbire directă* etc.). oricum, însă nici una din teoriile textului, plasată exclusiv în sfera scrisului, nu se poate dispensa de exegezele comunicării orale.

Bibliografie:

1. Escarpit Robert. L'écrit et la communication. Ed.a II-a. - Paris, 1978.
2. Gal'Perin I.R. O ponjatii <<tekst>>//Voprosy jazykoznanija. - 1975. - Nr.5. - P.60-70.
3. Lal'ewicz J. Komunicacja językowa i litteratura. - Wroclaw, 1975.
4. Ricoeur Paul. The model of the Text: meaningful Action Considered as a Text (1973) / Trad.pol. // Pamiętnik Literacki. - LXXV. - 1984. - Z.2. - P.329-254.
5. Wachek J. K probleme pismennogo jazyka / Trad.din germ. // Pražskij lingvstičeskij kružok. - Moscova, 1967, p.524-534.
6. Wald Henri. Puterea vorbirii. - Bucureşti, 1981; Limbaj şi valoare. - Bucureşti, 1973; Introducere în teoria limbajului. - Bucureşti, 1978.

Prezentat la 04.12.2008

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.10(20)

CONCURENȚA MODURILOR ŞI FENOMENUL TRANSPOZIȚIEI

Emilia OGLINDĂ

Catedra Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică

La catégorie du mode verbal, polysémantique par excellence, sert à extérioriser la synonymie fonctionnelle de ses formes. Dans le domaine de la réalité vs. irréalité, de la possibilité, on remarque la concurrence des modes personnels (et non-personnels), tels que l'Indicatif, le Subjonctif, le Conditionnel, le Présumtif etc., aptes à exprimer diverses valeurs.

L'Indicatif, mode de la réalité, de la certitude, et les autres – le Subjonctif, le Conditionnel, le Présumtif – employés comme modes de l'incertitude, parfois de l'action irréelle, comportent certains entourages communs, grâce à leur capacité transpositive. On voit bien que „la variation libre" des modes verbaux suppose une gradation multiple et la possibilité de substituer les formes concurrentes.

Utilizarea mijloacelor lingvistice este condiționată de multiple cauze, una dintre acestea fiind „concurența cu alte unități lingvistice, ce deservesc, integral sau parțial, acelaşi domeniu al denotaților" [1]. În calitate de unități concurente se atestă variate forme ale cuvântului, sintagme, construcții sau părțile lor componente etc.

S-ar impune o clasificare a unor asemenea unități, ținând cont de condițiile în care se manifestă fenomenul vizat, bunăoară noncoincidența formei şi eventuala substituire a formațiunilor în ambianțe identice. Astfel, pentru ca structurile concurente să fie calificate drept diferite, ele urmează, mai întâi de toate:

a) să se deosebească suficient din punct de vedere morfologic şi/sau sintactic;

b) să se preteze înlocuirii reciproce [2].

Înlocuirea este realizabilă în ambianțe identice, deşi nu este necesar ca formațiunea F1 să apară în toate contextele de întrebuințare a structurii F2 şi viceversa. După cum semnalează cercetătorul G.Lemhagen, între folosirea obligatorie şi cea posibilă a formelor/construcțiilor concurente nu există o linie de demarcare tranşantă, evidențiindu-se „o scară a variației care admite mai multe grade între cei doi poli opuşi ai automatismului şi utilizarea liberă" [3].

Într-o serie de anturaje, „variația liberă" presupune, obligatoriu, doar una dintre construcții, pe când în alte contexte formațiunile sunt posibile deopotrivă.

Să examinăm câteva mostre concludente în care conjunctivul este substituibil prin condițional şi invers, conjunctivul prin imperativ, conjunctivul sau condiționalul prin indicativ, prezumtivul prin conjunctiv sau indicativ şi viceversa etc.:

(a) „Florico, te iau de nevastă, măcar *de-ar fi* orice" (L.Rebreanu, „Ion", p.71); „...muiere fără limbă *care să grăiască*, – se poate, numai una cu limbă, *care să tacă* nu se pomeneşte" (M.Sadoveanu, „Frații Jderi", p.144); „Numai *de n-ar da* Laura peste un asemenea bărbat..." (L.Rebreanu, „Ion", p.149); „*Poate să fi aflat,* că amu pe toate le aflǎ" (I.Druță, „Frunze de dor", p.107); „*Să fie* cum spui domnia ta şi nu cum mă tem eu..." (M.Sadoveanu, „Frații Jderi", p.327);

(b) „Mai bine, fraților, *să mă lămuriți* pe mine cum de m-a învrednicit Dumnezeu să scap de osândă domnească şi să mai văd o dată scumpa noastră țară?" (B.P. Haşdeu, „ Scrieri alese", p.483);

(c) „*N-aş putea spune* că am aceeaşi credință în Alexăndrel-Vodă". (M.Sadoveanu, „Frații Jderi", p.46); „Norocul ei că feciorul cel mare bate în partea tătâne-său, *dacă nu cumva să-l întreacă"* (L.Rebreanu, „Răscoala", p.82);

(d) „Pe lângă urs se spune că *ar fi având* şi această pajură, care-l priveghează" (M.Sadoveanu, „Frații Jderi", p.81); „Unde *va fi fiind* Ionuț?" (M.Sadoveanu, „Frații Jderi", p.81).

În exemplele (a), conjunctivul şi condiționalul sunt apte să funcționeze în aceeaşi ambianță: „măcar de-ar fi orice"/„măcar să fie orice"; „care să grăiască"/„care ar grăi"; „numai de n-ar da"/„numai să nu dea"; „poate să fi aflat"/„poate ar fi aflat"; „să fie cum spui..."/„dacă ar fi cum spui".

În exemplul (b), în locul conjunctivului se poate întrebuința imperativul: „mai bine să mă lămuriți"/„mai bine lămuriți-mă", iar în mostrele (c) e cu putință a substitui condiționalul şi conjunctivul prin indicativ: „n-aş putea spune"/„nu pot spune"; „dacă nu cumva să-l întreacă"/„dacă nu cumva îl întrece".

În mostrele (d), prezumtivul se pretează înlocuirii prin indicativ: „se spune că ar fi având"/„se spune că are"; „unde o fi fiind"/„oare unde este".

Clasificarea formațiunilor concurente poate fi mai eficientă, dacă se ține cont de conceptul **transpoziției.** În sens larg, noțiunea în cauză semnifică transferul semnului lingvistic dintr-o clasă în alta. În opinia unor cercetători, esența fenomenului vizat rezidă în stabilirea unor raporturi asimetrice între sensurile categoriale şi funcțiile unităților de limbă, ca rezultat al transferului de ordin funcțional între elementele opuse funcțional şi semantic [4]. Astfel, mecanismul transpoziției se realizează grație modificării atât a sensului categorial, cât şi a funcției în baza poziției sintactice.

Sunt expuse şi alte considerații privind conceptul în discuție, bunăoară prof. V.Marin îl defineşte drept: „utilizarea figurată (metaforizată) a formelor gramaticale, plasarea acestora între-un context care nu este specific pentru semnificațiile lor" [5], ceea ce denotă pertinența transpoziției ca „generator de convertiri semantice cu efecte stilistice".

În domeniul modurilor şi al timpurilor verbale, preferința locutorilor este condiționată de multiple premise, un rol de seamă revenindu-i expresivității formelor verbale, folosirii lor într-o ipostază morfologică sau sintactică neobişnuită. Factorii semnalați duc la modificarea sensului gramatical, în condițiile neutralizării uneia dintre formele opozante. Transformările de ordin semantic şi sinonimizarea formațiunilor supuse transpoziției este lesne de sesizat în mostrele de mai jos:

(a) „Eu vă vorbesc frumos, iar voi *dă-i şi dă-i* cu prostia" (L.Rebreanu, „Răscoala", p.274);
(b) „N-auzişi şi cu urechile tale că *vine* prefectul cu comandantul companiei?" (L.Rebreanu, „Răscoala", p.305);
(c) „Să nu fii boier, că *te-a luat* dracul*!*" (L.Rebreanu, „Răscoala", p.302);
(d) „*...ai pus* porcul în căruță şi *te-ai dus de l-ai dat*" (M.Preda, „Moromeții", p.116);
(e) „Ilie, unde s-au dus fetele? *Ce fac eu* aici singură?" (M.Preda, „Moromeții", p.9);
(f) „Sâmbătă, spre duminică, *te scoli* devreme, *te duci* la cimitir*, jeleşti* acolo morții şi *dai de pomană*" (M.Preda, „Moromeții", p.41).

În suita de exemple menționate, se observă capacitatea unor forme de mod şi de timp de a fi „transferate" din ambianța lor obişnuită în altele, nespecifice, unde, de regulă, se atestă opozanții acestora. Apropierea semantico-funcțională a membrilor opozitivi este evidentă: astfel, în exemplul (a) imperativul *dă-i* substituie prezentul indicativ *(îi) dați*, proces însoțit şi de transpoziția categoriei de număr (plural> singular).

În mostra (b), prezentul *vine* apare în locul viitorului indicativ *va veni,* iar în imprecația din fraza (c) perfectul compus indicativ *(te)-a luat (dracul)* înlocuieşte viitorul aceluiaşi mod – *o să te ia (dracul)* – substituibil prin conjunctivul prezent: *să te ia (dracul),* ceea ce imprimă enunțului o nuanță categorică.

Valoarea remarcată este evidentă şi în exemplele (d) şi (f): *ai pus> pune> să pui; te-ai dus> du-te> să te duci; l-ai dat > dă-l> să-l dai.* Formele de prezent indicativ din mostra (f) – *te scoli, te duci, jeleşti, dai de pomană* – sunt mai expresive şi impregnează un ton categoric îndemnurilor respective care ar fi putut fi redate şi prin imperativ: *scoală-te, du-te, jeleşte, dă de pomană*, sau prin conjunctiv:*să te scoli, să te duci, să jeleşti, să dai de pomană.*

Valoarea dubitativă din propozițiile dubitative este exteriorizată frecvent prin intermediul conjunctivului, iar în exemplul (e) prezentul indicativ *(Ce) fac* redă mai sugestiv disperarea mamei necăjite de dispariția fiicelor într-un moment nepotrivit , decât conjunctivul: *(Ce) să fac*.

De notat aptitudinea unor moduri personale ca prezumtivul, condiționalul şi conjunctivul de a se întrebuința în ambianțe specifice indicativului – prin excelență, mod al acțiunii reale. Să ilustrăm cele semnalate prin următoarele fraze:

(a) „Încă un lucru *te-aş ruga* să-mi spui, signora: cine este acel tiran ,care prigoneşte pe Cecilia?" (V.Alecsandri, „Opere", vol.3, p.22); „E vorba de Stan Cotelici, cică *s-ar mărita* cu el". (M.Preda, „Moromeții", p.15); „Voia să smulgă ceea ce *ar fi trebuit* ea să dezvăluie." (M.Preda, „Cel mai iubit dintre pământeni", p.198); „*Aş sări* zidul dinspre gârlă... *Aş trece* prin albia Prahovei. Dincolo *m-ar aştepta* un automobil... Dar *cum descuiem, cum descuiem?!*" (V.Eftimiu, „Dragomirna", p.199); „Dascălul nostru Pamfil zice că acest *harmăsar ar fi* năzdrăvan" (M.Sadoveanu, „Frații Jderi", p.51); „Glasul notarului suna atât de triumfător şi de întrezut, *parcă ar fi împărțit* când palme, când mustrări, când laude..." (L.Rebreanu, „Pădurea spânzuraților", p.162).

(b) „Acu mă duc, că m-*o fi aşteptând* tata" (L.Rebreanu, „Ion", p.49); „ ... nimeni nu bănuia că el *ar fi fiind* mezinul celor patru" (M.Sadoveanu, „Frații Jderi", p.19); „*Oi fi având* şi d-ta vreun necaz pe-aici, măi bade?" (L.Rebreanu, „Ion", p.106); „Şi la ce *va fi cugetând* aşa de mult şi ce *va fi grăind* aşa de încet cu alții acel cneaz subțiratec..." (M.Sadoveanu, „Frații Jderi", p.12).

(c) „Cum? Aşa *să fie oare?* L-ai furat tu?" (B.P. Haşdeu, „Scrieri alese", p.265); „Prea ieşiseră lucrurile bine, *ca să-i pară rău*" (V.Eftimiu, „Dragomirna", p.53); „De aceea răspunse cam în silă: „pe-aici *trebuie să fie* şi dânsul" (L.Rebreanu, „ Ion", p.24); „Ilie *trebuie să-i fi dat de veste*, iar George a asmuțit pe Baciu" (L.Rebreanu, „Ion", p.33).

(d) „Sapă el, sapă mereu ..., iar Satan îl lasă *de se munceşte* până ce face o groapă adâncă, cât un stat de om" (V.Alecsandri, „Opere", vol.3, p.33); „Atâta am putut vorbi în sara aceea, şi m-am dus *de m-am culcat* iar pe jaratic." (M.Sadoveanu, „Frații Jderi", p.41); „Cum de s-au aflat meşteri *de l-au furat* de la voievodul harapilor" (M.Sadoveanu, „Frații Jderi", p.52).

Exemplele din punctul (a) ne pun la dispoziție multiple contexte în care condiționalul (prezent sau perfect) ar putea fi înlocuite prin indicativ, fără ca sensul să fie alterat. Substituirea este realizabilă în anturajul verbelor din grupul dicendi: „zice că ar fi năzdrăvan"/„zice că (poate) este năzdrăvan" sau al conectivelor „cică", „parcă" ş.a.: „cică s-ar mărita"/„cică se mărită"; „parcă ar fi împărțit"/„parcă împărțea" ş.a. A se compara exemplul: „În acelaşi timp însă iarba tăiată şi udă *parcă începea să i se zvârcolească* sub picioare" (L.Rebreanu, „Ion", p.46) unde este posibilă înlocuirea imperfectului indicativ prin perfectul condițional.

Şi atunci când verbul în cauză exprimă o dorință atenuată, subsituirea poate avea loc, bunăoară: „te-aş ruga să-mi spui"/„te rog să-mi spui".

Prezumtivul, în funcție de ambianță, apare ca sinonim al indicativului, ca în exemplele (b): „m-o fi aşteptând"/„(poate) mă aşteaptă"; „el ar fi fiind"/„(poate că) el este"; „şi la ce va fi cugetând"/„şi la ce cugetă" etc. În alte anturaje, modul vizat este sinonim cu modul conjunctiv: „...ce *va fi având* de-i merg toate cu aşa puțintel spor?" (M.Sadoveanu, „Frații Jderi", p.79) .

De menționat că în sintagme de felul: „ trebuie să fie"/„poate că este", „trebuie să fi dat de veste" / „poate că i-a dat de veste"etc., eventuala înlocuire a verbului „ trebuie" prin „poate că" ar facilita utilizarea indicativului.

În mostrele din punctul (d), verbele „se munceşte", „m-am culcat" la indicativul precedat de conjuncția *de* sunt amplasate în vecinătatea regentelor „lasă", „m-am dus" care solicită, de obicei, conjunctivul: „îl lasă de se munceşte"/„îl lasă să se muncească", „m-am dus de m-am culcat"/„m-am dus să mă culc". Unii cercetători, abordând fenomenul şi din perspectivă diacronică, sunt de părerea că structurile de acest tip denotă un paralelism perfect, verbele regente fiind aceleaşi. Indicativul, în anturajele vizate, ar reprezenta „un antipod al conjunctivului căruia i se opune şi căruia îi este analog" [6].

Chiar dacă formațiunile *de+ indicativul, de+ conjunctivul* nu presupun remanieri de topică, asociindu-se cu o serie de verbe regente comune, ele nu denotă un paralelism perfect în orice distribuție şi, odată constatată valoarea lor identică sau similară, una dintre acestea (bunăoară, cea cu indicativul) nu ar putea fi apreciată drept „antipodul" celeilalte.

Şi în propoziția „Cum descuiem, cum descuiem?!" din punctul (a), indicativul, transpus în ambianța unde e preferat conjunctivul: „Cum să descuiem?!", redă reuşit disperarea protagoniştilor.

În frazele analizate *supra*, la realizarea neutralizării uneia dintre formele opozante (şi, totodată, concurente) şi a sinonimiei dintre ele rolul decisiv îl are **contextul.** Formațiunile opozante şi concurente îşi pot diminua sau chiar exclude trăsăturile semantice diferențiale proprii, atribuindu-şi altele, improprii, determinate contextual, ceea ce implică, de regulă, sinonimizarea formațiunilor date.

Un argument ponderabil care pune în evidență performanțele transpozitive ale modurilor şi ale timpurilor verbale este contradicția dintre formă şi conținut, dintre forma gramaticală şi context. O asemenea contradicție vine să intensifice concurența modurilor între care se stabilesc relații de sinonimie *funcțională.* Ne întrebăm dacă putem socoti un asemenea tip de sinonimie drept una morfologică şi/sau sintactică.

În opinia lingvistei N.Arutiunova, unitățile limbii ce exprimă multiple raporturi se pretează substituirii în anumite poziții sintactice unde discrepanțele dintre semnificanți nu sunt relevante [7]. Drept consecință, se stabileşte identitatea parțială a structurilor care coincid funcțional.

La baza corelației dintre diverse forme de mod stă raportul de **echivalență,** iar posibilitatea de a substitui o formațiune prin alta, sinonimică, apare ca rezultat al fenomenului în cauză. Ierarhia unităților lingvistice se manifersta prin intermediul echivalenței. Dacă unitățile limbii (= semnele lingvistice) apar în aceeaşi poziție, este operabilă înlocuirea lor reciprocă, când toate unitățile (şi elementele substituite, şi anturajul lor) rămân identice [8].

Sinonimele funcționale, având sens lexical comun sau apropiat, aparțin aceluiaşi nivel sau unor niveluri diferite, comportă structură diferită, se deosebesc, într-o anumită măsură, prin sensul lor gramatical şi îndeplinesc funcții sintactice identice, exteriorizând un raport de dependență [9].

Întrebuințarea unor forme în poziția celorlalte echivalente oferă prilejul de a determina trăsăturile comune şi diferențiale ale formațiunilor echivalente. Îmbinarea rațională şi eficientă a analizei transformaționale şi a celei descriptive sunt binevenite spre a dezvălui corelația dintre ele şi specificul lor funcțional.

Este relevantă opinia cercetătorului I.V. Arnol'd care consideră că în sintaxă *sinonimia* corespunde conceptului de *echivalență*, iar „echivalența sintactică are o importanță deosebită în analiza transformațională" [10].

Cele relatate ne permit să observăm:

1) În domeniul modurilor şi, implicit, al timpurilor verbale, se atestă concurența (şi coexistența) implicată de multipli factori: anturajul sintactic, elementele regente, sensul invariant etc. Premisele de ordin semantic constituie un impediment sau, dimpotrivă, o condiție indispensabilă ce duce la sinonimizarea modurilor concurente.

2) Factorii semantici stau la baza *variației libere* a structurilor concurente între care se poate stabili distribuția defectivă: formele în cauză apar atât în contexte identice, cât şi diferite.

3) Sinonimele în cauză se prezintă drept echivalente funcționale, apte a realiza aceeaşi funcție sintactică şi a fi întrebuințate în condiții similare. Substituirea reciprocă a formațiunilor concurente demonstrează echivalența acestora.

4) În funcție de elementul regent, de sensul enunțului etc., se poate schimba opțiunea pentru unul dintre modurile concurente. De exemplu, în subordonatele completive regentate de verbele *dicendi* sau *putandi* este folosit conjunctivul, substituibil prin infinitiv, uneori şi indicativul, pe când verbele *postulandi* şi *voluntatis* cer doar conjunctivul: „...ascultă pe părinți şi ştiu cum să le poarte cinstea" (I.Druță, „Frunze de dor", p.120); „Conştiința mi-a dictat să-mi fac datoria" (L.Rebreanu, „Răscoala", p.237); „...comisul Manole Păr-negru mi-a poruncit să sărut mâna măriei sale..." (M.Sadoveanu, „Frații Jderi", p.28).

A se compara utilizarea conjunctivului şi a indicativului în postpoziția locuțiunii regente „a lăsa cuvânt la oameni" (= a le spune oamenilor): „Lepădați cuvânt la oameni că *avem* o primejdie asupra noastră şi *să-şi gătească* armele" (M.Sadoveanu, „Frații Jderi", p.167).

5) Modurile verbale sunt apte a fi întrebuințate, cu scopuri stilistice, în contexte neobişnuite, realizându-se fenomenul transpoziției: conjunctiv>condițional; imperativ>conjunctiv; indicativ>conjunctiv; prezumtiv>indicativ etc. În situația când indicativul, mod al acțiunii reale, cuprinde şi sfera modurilor, acțiunile realizabile, dorite, presupuse, ireale, nu se poate vorbi despre statutul indicativului doar ca un „antipod" al modurilor ce i se opun, ci de maleabilitatea categoriei vizate.

Referințe:

1. Селиверстова О.Н. Компонентный анализ многозначных слов. - Москва, 1975, с.13.
2. Lemhagen Gunnar. La concurence entre l'infinitif et la subordonnée complétive introduite par *que* en français contemporain // Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Romanica Upsaliensia. - 1979, p.46.
3. Ibidem, p.42.
4. Ким О.М. Транспозиция на уровне частей речи и явление омонимии в современном русском языке. - Ташкент, 1978, с.11.
5. Marin V. Stilistica verbului românesc. - Chişinău, 2005, p.6.
6. Щипкова Т. Формы дополнения в румынском языке 16-17 веков (инфинитив, конъюнктив, индикатив). - Ленинград: АКД, 1972, с.12-14.
7. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. - Москва, 1971, с.89-90.
8. Степанов Ю.С. Имена. Предикаты. Предложения. - Москва: Наука, 1981, с.138.
9. Саенко С.Г. Функционально-эквивалентностные особенности предложного инфинитива в современном французском языке: Дисс... канд. наук. - Киев, 1984, с.138.
10. Арнольд И.В. Эквивалентность как лингвистическое понятие // Иностранные языки в школе. - 1976. - № 1. - С.16-17.

Surse beletristice:

1. Alecsandri V. Opere. Vol.3. - Chişinău: Literatura artistică, 1977.
2. Druță I. Frunze de dor / Druță I. Un verde ne vede. - Chişinău: Literatura artistică, 1982.

3. Eftimiu V. Dragomirna / Eftimiu V. Romane. Dragomirna. Pe urmele zimbrului // Mari prozatori români. - Bucureşti: Editura „Cartea românească", 1988.
4. Haşdeu B.P. Scrieri alese. Vol. 1-2. - Chişinău, 1988.
5. Preda M. Cel mai iubit dintre pământeni // Mari prozatori ai secolului XX. Vol. 1. - Chişinău: Literatura artistică, 1990.
6. Preda M. Moromeții. Vol. 1. - Bucureşti: Editura „100 + 1 Grammar", 1995.
7. Rebreanu L. Răscoala: Roman. - Bucureşti: Editura de Stat pentru literatură şi artă, 1957.
8. Rebreanu L. Pădurea spânzuraților. - Bucureşti: Minerva, 1972.
9. Rebreanu L. Ion: Roman. Mari prozatori ai secolului XX. - Chişinău: Hyperion, 1992.
10. Sadoveanu M. Frații Jderi: Roman istoric. Vol.1. - Bucureşti: Minerva, 1981.

Prezentat la 03.11.2008

HIPERONIMUL *A FACE*/*FAIRE* ÎN LIMBILE ROMÂNĂ ŞI FRANCEZĂ

Raisa GALBEN

Catedra Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică

Dans cet article on fait une tentative d'analyser certains aspects de l'hypéronymie dans les langues roumaine et français, en dévoilant généralement les traits spécifiques des hypéronymes, et celles du verbe *a face (faire)* qui représente cette catégorie des mots.

Le problème abordé est examiné à partir travaux ayant traité de certains aspects du thème visé. Les différents points de vue, appartenant aux savants notoires, sont illustrés par des exemples édificateurs, sélectionnés dans des textes littéraires roumains et français.

Hiperonimele sunt unităţi lexicale cu o semnificaţie foarte largă, aflându-se în opoziţie cu **hiponimele** – cuvinte ce exprimă noţiuni mai înguste [1, p.275]. De exemplu, cuvântul ***fiinţă*** este un hiperonim pentru *om, animal, insectă*, care sunt hiponime în raport cu primul. La rândul său, *om* este hiperonim în raport cu lexemele *bărbat, femeie, copil.* În literatura de specialitate, *hiperonimele* mai sunt numite cuvinte *eurisemice*.

Eurisemia (sau sensul larg) este o varietate a semanticii lexicale şi se manifestă printr-un înalt grad de abstractizare a lexemului ce deţine un sens nediferenţiat [2]. Totodată, fenomenul dat nu trebuie confundat cu polisemia. Unităţile lexicale eurisemice (hiperonimele) sunt polifuncţionale şi se caracterizează prin bogăţia de valori semantice, prin capacitatea lor de a substitui alte cuvinte cu sens îngust (sau concret).

Examinând verbele *a face* din limba română şi *faire* din franceză, am constatat că acestea întrunesc toate caracteristicile hiperonimelor: dispun de un sens foarte abstract, uneori, chiar vag, confuz, au o capacitate combinatorie aproape nelimitată şi sunt polifuncţionale.

Posibilităţile combinatorii ale verbului *a face* ne ajută să determinăm potenţialul lui semantico-sintactic. Deşi are o semnificaţie foarte largă, *a face* nu se desemantizează totalmente, ci îşi păstrează, de fapt, înţelesul primar. Verbul dat este atestat în DEX cu accepţia de bază: „a realiza, a produce ceva", de la care au derivat cele peste 70 de sensuri şi nuanţe semantice. Cu toate acestea, verbul în discuţie redă un anume sens doar în asociere cu alte unităţi lexicale. Potenţialul său funcţional-semantic se află în legătură directă cu semnificaţia cuvintelor pe care le regentează. F. de Saussure susţinea că „valoarea oricărui termen este determinată de ceea ce îl înconjoară" [3, p.129]. De aceea este important a stabili clasa de obiecte care sunt supuse acţiunii exprimate de un verb. Cu cât este mai largă şi mai variată clasa acestor obiecte, cu atât e mai amplă semnificaţia verbului.

Graţie posibilităţilor sale combinatorii deosebit de largi, verbul *a face* dispune de un statut lingvistic ce-l deosebeşte tranşant de celelalte verbe, în general, şi de cauzative, în special. Romaniştii numesc verbul *a face* (la rând cu *a fi, a avea*) „verb fundamental" [1, p.176], „verb general" [4, p.76], „verb abstract" [5, p.79], „verb polisemantic" [6, p.346]. De regulă, acesta este privit prin prisma aspectului său gramatical. Unii cercetători, analizând sintagmele cauzative *faire* + inf., susţin că formele perifrastice sunt capabile a exprima sensuri gramaticale. Astfel, sintagmele *faire* (*laisser*) + inf. sunt numite forme gramaticale de exprimare a cauzativităţii, considerată categorie gramaticală. Alţii vorbesc despre existenţa unei diateze cauzative în limba franceză [7; 8], iar sintagma *faire* + inf. o tratează ca pe o formă gramaticală de redare a caracterului tranzitiv al verbului la infinitiv din sintagmă [9, p.212]. În gramatica franceză, verbului *faire* i se atribuie cele mai variate valori: verb semiauxiliar, verb copulativ, element al construcţiilor analitice, pro-verb. Se vorbeşte despre **pro-verb** [4, p.76-87] în cazurile unde o unitate cu sens general ajunge să poată substitui alte unităţi semantice cu sens mai concret.

În urma analizei verbului *a face* cu valoare cauzativă, am stabilit că acesta are o semantică foarte largă şi exprimă cauzarea în modul cel mai abstract – nu se specifică modalitatea cauzării unei acţiuni sau stări. *A face* constituie o unitate eurisemică cu un conţinut vag, compatibil cu un număr considerabil de lexeme şi cunoaşte puţine restricţii selective, combinându-se cu cele mai variate cuvinte. Datorită acestor proprietăţi, verbul dat poate să înlocuiască orice alt verb cauzativ cu o semnificaţie îngustă (concretă): (1) *Nu poţi **să-mi impui** să te iubesc cu sila.* (Camil Petrescu, *UNDÎNR*, p.7) *să-mi impui să te iubesc = să faci să te iubesc.*

Să analizăm enunțurile: (2) *Totdeauna a fost uşor* ***să faci*** *poporul* ***să se supună*** *poruncilor unui despot care-l trimitea la moarte decât* ***să****-l* ***faci să înțeleagă*** *adevărul din vorbele unui înțelept.* (P. Istrati, *OA*, p. 93) şi (3) *Voi să dați seamă înaintea lui Dumnezeu, zise suspinând, că voi m-****ați făcut să fac*** *acest păcat.* (C. Negruzzi, *O*, p.148)

Nu este prea dificil a substitui verbul *a face* din exemplele date printr-un cauzativ cu sens mai îngust, mai concret, fără a afecta integritatea semantică a enunțurilor. Sinonimele contextuale ale lui *a face* sunt: *a îndemna, a convinge, a pune, a obliga, a impune, a sili, a constrânge*. Aici, *a face* are valoare de hiperonim în raport cu celelalte lexeme sinonime. Dacă hiperonimul *a face* exprimă un impuls spre modificări de ordin psihofiziologic în sfera obiectului care nu sunt supuse controlului şi sunt, într-un fel, ne-voite, atunci acesta nu se pretează substituirii, aşa ca în exemplele:

(4) *Pe frunte mâna n-o s-o luneci // Ca* ***să*** *mă* ***faci să-mi ies din minți****.* (M. Eminescu, *O*, I, p.181)

(5) *... viziunea unei mese cu prietenii ei m-****a făcut să sufăr****.* (Cezar Petrescu, *UNDÎNR*, p.108)

În calitate de **verbum finitum**, *a face* poate să apară în context atât independent, cât şi însoțit de diferite elemente combinatorii în sintagmele cauzative. În afară de aceasta, *a face*, care este un cauzativ prin excelență, întotdeauna se încorporează în structura semantică a cauzativelor. De ex.: *a aduce* = „a face să vină"; *a trimite* = „a face să plece"; *a aşeza* = „a face să şadă"; *a albi* = „a face alb"; *a mări* = „a face mare" etc. Unele dintre aceste verbe îşi dezvăluie în mod pregnant valoarea lor cauzativă numai fiind plasate în context. Să exemplificăm.

(6) *Primăvara* ***scotea*** *lumea la soare ca pe şopârle*. (C. Petrescu, *UNDÎNR*, p.61)

Lexemul verbal *scotea*, având în distribuția sa substantivul animat *lumea*, „sumedenie de oameni, mulțime", echivalează semantic cu sintagma *făcea să iasă*. Efectuând transforma respectivă, obținem următorul enunț: → T_1 (6*) *Primăvara* ***făcea*** *lumea* ***să iasă*** *la soare*.

Enunțul-transformă reprezintă o frază compusă din două propoziții, dintre care prima este regentă, ce conține verbul cauzativ, iar cea de-a doua este o subordonată predicativă suplimentară. O altă modalitate de redare a situației cauzative poate fi şi introducerea unui circumstanțial de cauză: → T_2 (6**) *Fiind primăvară, lumea ieşea la soare ca şopârlele*.

Obiectul direct al verbului *scotea*, fiind exprimat printr-un substantiv animat, e capabil să îndeplinească funcția de subiect al verbului noncauzativ *să iasă*, care este inclus, la rând cu *a face*, în structura semantică a cauzativului. În contextul dat, situația cauzativă este implicită. Cauzativitatea, neavând în acest caz mijloace formale de expresie, se manifestă ca o „categorie latentă". Se cere relevată aici o particularitate a verbului în discuție, determinată de distribuția lui, şi anume, imposibilitatea de a lua forma diatezei pasive. Explicația este următoarea: în exemplul dat, subiectul cauzator *primăvara* este un **Cauzal**, deoarece se redă printr-un nume cu trăsătura semantică /–Animat/ şi, drept urmare, nu poate funcționa în calitate de subiect logic al verbului cauzativ. Subiectul logic (*lumea*), ține totodată locul subiectului cauzat. Determinat de anumite împrejurări, acesta execută acțiunea cauzată şi poate ocupa poziția subiectului gramatical (şi logic), iar Cauzalul (subiectul gramatical) preia funcția complementului de cauză. Are loc „destrămarea" construcției cauzative şi a structurii semantice a verbului cauzativ: *scotea* > *ieşea* (noncauzativ) + CCirc. cauz.

Ajungând la un grad înalt de abstractizare a sensului şi fiind capabil a substitui realmente orice verb cauzativ cu sens concret, *a face* are totuşi o arie de circulație mult mai restrânsă decât *faire* din limba franceză. Astfel, în limba română se dă preferință exprimării explicite a cauzalității, utilizându-se pentru fiecare situație concretă verbul respectiv, ceea ce se reflectă în traduceri. Funcție de context, verbului *faire* îi corespund în versiunea românească cele mai variate cauzative: *a porunci, a ruga, a pofti, a cere, a îndemna, a obliga, a pune* etc.

A se compara:

Limba română	Limba franceză
(1) …*tovarăşul* ***căpitan a poruncit să ne aducă*** *nişte pahare*. (V. Beşleagă, *ZF*, p.184)	(1*) ...*il* ***fit amener*** *de l'alcool*. (V. Beşleagă, *VB*, p.161)
(2) ... ***pot cere să te aresteze****.* (G. de Maupassant, *BA*, p.190)	(2*) *Je* ***peux*** *vous* ***faire arrêter****...* (G. de Maupassant, *BA*, p.30)
(3) *Sunt sigur că el* ***a îndemnat****-o* ***să****-l* ***refuze*** *pe marchiz*. (G. de Maupassant, *BA*, p.190)	(3*) *C'est lui qui* ***a fait refuser*** *Cazolles*. (G. de Maupassant, *BA*, p.331)
(4) *Îl* ***obligă să stea*** *pe canapea*. (G. de Maupassant, *BA*, p.58)	(4*) *Elle le* ***fit asseoir****...* (G. de Maupassant, *BA*, p.106)

Exemplele confruntate dezvăluie natura mult mai abstractă a limbii franceze în comparație cu limba română, reprezentată prin verbul *faire*. Acesta se prezintă ca o unitate lexicală cu un înalt grad de generalizare, la baza căruia stă sensul larg. Analizând în plan confruntativ lexicul francez, Ch.Bally constată că „Verbul francez exprimă acțiunea într-o formă abstractă. Verbul în limba germană este mult mai concret" [6, p.378]. În cazurile când limba germană pentru fiecare semnificație suplimentară utilizează un lexem aparte, limba franceză se limitează la un cuvânt cu semnificație generală, lăsând contextul să determine semnificația necesară [10, p.32].

Verbul *faire*, având o semnificație nediferențiată, exprimă o noțiune atât de largă, încât aceasta poate cuprinde un şir de alte noțiuni, care în limba română sunt redate prin lexeme diferite. Conform opiniei prof. V.Gak, caracterul relativ abstract al limbii franceze se manifestă în modul cel mai pregnant la traducerea unuia dintre cele mai abstracte verbe, şi anume *faire*. De exemplu, verbului *faire* cu sensul „a aduce în ordine" îi corespund în limba română un şir de lexeme cu o semnificație mult mai concretă, în dependență de context: *faire la chambre = a amenaja camera; faire le lit = a aşterne patul; faire ses chaussures = a-şi curăța ghetele; faire sa caisse = a-şi număra banii.*

Credem că în limba română *a face* este foarte apropiat de cauzativul *faire* din limba franceză. El poate substitui orice verb cauzativ cu o semnificație mai concretă, ca în exemplul: *Sunt sigur că el **a îndemnat**-o să-l refuze pe marchiz* (G. de Maupassant, *BA*, 190) = **Sunt sigur că el **a făcut**-o **să**-l **refuze** pe marchiz*.

Dar, după cum am remarcat mai sus, în limba română, pentru exprimarea acțiunii cauzatoare *a face* poate să fie substituit, în funcție de context, printr-un cauzativ ce comportă o semnificație mult mai concretă, aflându-se cu acesta în raport de variație liberă. În lumina celor expuse, vom analiza următorul enunț:

*Ea **făcuse să i se împacheteze** tot soiul de târguieli…* (C. Petrescu, *UNDÎNR*, p.108)

Sintagma *făcuse să se împacheteze* nu este caracteristică limbii române şi pare a fi artificială în cazul când ambele subiecte, şi cel cauzator, şi cel cauzat, sunt exprimate prin substantive animate având trăsătura semantică /+Uman/. În asemenea cazuri, după cum am mai menționat, preferință li se dă cauzativelor cu o structură semantică concretă. În exemplul dat, *a face* are o semnificație destul de transparentă şi ar putea fi uşor substituit prin unul din echivalentele sale semantice: *a ruga, a cere, a porunci, a pune* etc., care fac enunțul mai explicit. Evident că autorul a construit sintagma dată, imitând modelul francez.

Din punct de vedere semantic, orice cuvânt se prezintă ca o unitate complexă, alcătuită din mai multe nuanțe de sens şi din diverse componente semantice (seme). F. de Saussure ne previne că „…e o mare iluzie să considerăm un termen numai ca unire a unui anumit sunet cu un anumit concept" [3, p.127]. Dat fiind că verbul exprimă relațiile dintre obiecte şi fenomene, este important a stabili clasa de obiecte care sunt supuse acțiunii numite de verbul dat. Cu cât este mai largă şi mai variată clasa acestor obiecte, cu atât e mai largă semnificația verbului, care, în astfel de condiții, capătă caracter sintagmatic [2, p.42].

Posibilitățile combinatorii ale verbului *a face* ne ajută să determinăm potențialul lui semantico-sintactic. Acesta exprimă un anumit sens doar în asociere cu alte unități lexicale. Capacitățile sale funcțional-semantice se află în legătură directă cu semnificația cuvintelor pe care le regentează, precum şi cu particularitățile sintactice ale acestora.

Astfel, valorile semantice ale verbului *a face* se datorează în mare parte actualizatorilor din distribuția acestuia. „Valoarea unui termen poate fi modificată fără să ne atingem nici de sensul şi nici de sunetele sale, ci doar prin faptul că un anumit termen din vecinătate va fi suferit o modificare" [3, p.133].

Lexemelor din limba franceză nu le este specific acordul semantic, de aici şi dificultatea de a le înțelege semnificația, ce trebuie pusă în concordanță cu textul. Un avantaj îl constituie însă faptul că acelaşi lexem poate să apară într-un număr mare de contexte, ceea ce facilitează utilizarea lui. În acest caz, se vorbeşte despre o economie la codarea informației, şi invers – la decodare. Se ştie că în limba franceză specializarea lexicului nu se manifestă atât de mult ca în alte limbi. Un cuvânt din limba franceză are atâtea funcții şi semnificații, încât în limba română acestuia poate să-i corespundă câteva lexeme diferite.

Confruntând limbile franceză şi rusă, V.Gak constată că pentru exprimarea aceluiaşi număr de noțiuni, limba franceză utilizează mai puține cuvinte decât alte limbi. În virtutea caracterului abstract al limbii franceze, acesteia îi sunt caracteristice construcțiile analitice, conținând elemente desemantizate (gramaticalizate), cărora li se dă preferință în detrimentul formelor sintetice. Astfel, se vorbeşte despre diateza cauzativă (voix causative), exprimată printr-o construcție cu verbul auxiliar *faire* + verbul de bază la infinitiv. Această formă verbală, în ultimul timp, este tot mai des utilizată în defavoarea formelor verbale sintetice. Să exemplificăm:

*1) Il **a fait savoir** à ses amis qu'il allait partir. (faire savoir = annoncer)*
*2) Il m'**a fait voir** toute sa collection de timbres. (faire voir = montrer)*
*3) Il m'**a fait venir** chez lui. (faire venir = inviter)*
*4) Venez me voir demain, je vous **ferai manger** un plat extraordinaire. (faire manger = servir)*

Constatăm că valoarea tranzitivă este redată printr-o formă analitică.

În loc de concluzii, menționăm următoarele. Studiind limba franceză, deseori ne ciocnim de unele dificultăți la utilizarea anumitelor lexeme, dat fiind că multe cuvinte au o semantică foarte largă, nediferențiată, iar sensul poate fi precizat doar în context. Chiar s-au făcut încercări de a identifica un număr maxim de contexte-tip şi situații-tip, de a stabili ce cuvinte sau îmbinări va utiliza un francez în asemenea cazuri. S-a demonstrat că nu e suficient să cunoşti doar semnificația cuvintelor, trebuie să mai cunoşti şi legitățile de întrebuințare a lor, fiindcă una şi aceeaşi noțiune (unul şi acelaşi denotat) poate fi exprimată (numită) prin mijloace diferite în limbi diferite.

Referințe:

1. Гак В. Введение во французскую филологию. - Москва: Просвещение, 1986.
2. Ленца А. Широкозначность глагола и контекст. - Кишинев, 1987.
3. Saussure F. de. Curs de lingvistică generală. - Iaşi: Editura Polirom, 1998.
4. Гак В.В. Сопоставительная лексикология. - Москва: Международные отношения, 1977.
5. Brøndal V. Le français, langue abstraite. - Copenhague: Munksgaard, 1936.
6. Bally Ch. Linguistique générale et linguistique française. 4-ème éd. - Berne: éd. Francke, 1965.
7. Tesnière L. Éléments de syntaxe structurale. - Paris: Libr. C. Klincksieck, 1965.
8. Гак В.В. Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис. - Москва: Высшая школа, 1986.
9. Référovskaïa E.A., Vassiliéva A.K. Essai de grammaire française: Course théorique. - Moscou, 1982.
10. Ульманн С. Дескриптивная семантика и лингвистическая типология // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.2. - Москва: Прогресс, 1962, с.27-58.

Izvoarele artistice şi abrevierile lor:

1. Beşleagă V. Zbor frânt. Acasă. - Chişinău: Literatura artistică, 1980. - 552 p. (V. Beşleagă, *ZF*)
2. Beşleagă V. Le vol brisé. - Chişinău: Literatura artistică, 1987. - 192 p. (V. Beşleagă, *VB*)
3. Eminescu M. Opere. Vol. I. - Chişinău: Literatura artistică, 1981. - 277 p. (M. Eminescu, *O, I*)
4. Istrati P. Opere alese. Vol. IV. - Bucureşti, 1967. - 206 p. (P. Istrati, *OA*)
5. Maupassant Guy de. Bel-Ami. - Bucureşti: Editura H. - 208 p. (G. de Maupassant, *BA*)
6. Maupassant Guy de. Bel-Ami. - Moscou: Éditions en lanques étrangères, 1954. - 351 p. (G. de Maupassant, *BA*)
7. Negruzzi C. Opere. - Chişinău: Literatura artistică, 1980. - 422 p. (C. Negruzzi, *O*)
8. Petrescu Camil. Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război. - Chişinău: Hyperion, 1991. - 380 p. (C. Petrescu, *UNDÎNR*)

Prezentat la 04.11.2008

CONSIDERAȚII PRIVIND CONCEPȚIA OBIECTULUI GRAMATICAL ÎN LINGVISTICA RUSĂ ŞI CEA ROMÂNEASCĂ

Galina CERCHES

Catedra Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică

Dans la linguistique moderne l'étude contrastive des langues avec des systèmes différents a suscité un grand intérêt, ce qui a permis de relever les traits communs et différentiels des langues apparentées et non apparentées. L'identification et l'analyse des correspondances, des équivalents ou, au contraire, des différences entre des systèmes et des catégories hétéroglotes nécessite la comparaison des faits d'un idiome rapportés aux phénomènes d'une autre langue. Les faits mentionnés nous nous ont permis d'examiner plusieurs opinions en ce qui concerne l'état d'objet (= complément) grammatical, exposées dans les grammaires russes et roumaines, du point de vue diachronique et synchronique, afin d'esquisser quelques repères de nos opinions en ce problème.

Delimitarea în conținutul oricărei limbi a doi componenți – universal şi idioetnic – „dintre care unul e comun pentru toate limbile, iar celălalt caracterizează fiecare limbă în originalitatea ei individuală" [25, p.11], extinde sfera cercetărilor tipologice şi permite a exterioriza asemănările şi deosebirile în sistemele limbilor confruntate atât în plan sincronic, cât şi diacronic.

După cum menționează cunoscuta cercetătoare rusă V.N. Iarțeva, în procesul analizei tipologice mai convenabil este să se confrunte nu fapte izolate, ci „microsisteme în care unele fenomene de limbă sînt legate între ele" [40, p.205].

În deplin acord cu acest postulat, drept bază pentru analiza contrastivă poate fi acceptat „microsistemul" obiectului, care se caracterizează prin planul conținutului şi cel al expresiei. Din punct de vedere tipologic, planul conținutului microsistemului obiectului este universal, deoarece e condiționat de relațiile existente în realitate. Planul expresiei este realizarea sintactică a planului conținutului şi, după natura sa, este idioetnic: el determină modul şi formele de exprimare a relațiilor complementare.

Exprimarea relațiilor obiectuale ale verbului constituie, în orice limbă, una dintre sferele ei esențiale, la rând cu cele predicative şi atributive, şi această problemă a beneficiat din plin de atenția cercetătorilor, constituind obiectul unor studii speciale sau fiind abordată tangențial în legătură cu alte aspecte ale gramaticii. Cu toate acestea, sfera noțiunii *obiect* nu are încă o definiție exactă şi univocă în ştiința contemporană, fiind delimitată în mod diferit de fiecare cercetător în parte.

În filozofie, unde îşi are originea acest termen, el desemnează obiectul „care afectează simțurile noastre sau asupra căruia se îndreaptă gândirea noastră; conținutul asupra căruia se îndreaptă cunoaşterea" [2, p.706]. Ținând cont de faptul că orice categorie a limbii îşi are motivarea sa cognitivă în lumea înconjurătoare, ar fi logică ipoteza ca şi categoria lingvistică a obiectului, descendentă din categoria ontologică cu acelaşi nume, să se caracterizeze printr-o diversitate mare de constituenți, ceea ce se realizează, de fapt, atunci când acest concept se interpretează în sens larg, incluzând, la rând cu *obiectul-pacient*, şi alte tipuri, ca *receptorul*, *adresatul*, *beneficiarul*, *instrumentul* etc.

În literatura lingvistică, noțiunea de *obiect* este utilizată în două accepții, în mare parte congruente: de obiect *semantic* şi de obiect *sintactic*. Obiectul semantic este actantul obligatoriu al unui verb bivalent, exprimând rezultatul acțiunii (*a construi* ***o casă****, a aprinde* ***focul***), obiectul unei activități psihosenzoriale (*a visa la* ***fericire****, a asculta* ***muzica***), recipientul acțiunii (*a trimite* ***prietenului***), adresatul unei informații (*a raporta* ***şefilor***), beneficiarul (*a dărui* ***mamei***) etc. Aşa cum se poate constata şi din exemplele de mai sus, principalul mijloc de expresie a obiectului semantic este obiectul sintactic, numit tradițional şi *complement*[1]. Pentru definirea conceptului de obiect gramatical, aceste două aspecte – semantic şi sintactic – sunt inseparabile, întrucât între latura semantică şi cea sintactică a enunțului se stabilesc relații de condiționare reciprocă, în virtutea faprului că, aşa cum afirmă reputatul lingvist rus V.G. Gak, „sintaxa este semantică, adică elementele şi categoriile ei corelează, într-un anumit mod, cu lumea exterioară, iar semantica este sintactică, adică reflectă relațiile dintre simbolurile-noțiuni" [21, p.78].

[1] În literatura de specialitate, aceşti doi termeni sunt utilizați în paralel, uneori identificându-se, alteori având interpretări diferite.

În lingvistica rusă, privit din perspectivă cronologică, termenul *complement* cunoaşte o utilizare mai timpurie decât cel de *obiect gramatical.* Printre primele lucrări în care este atestată această noțiune, trebuie remarcată şi *Gramatica practică...* a lui N.I. Greč [24], în care autorul nu numai indică, printre părțile secundare de propoziție, şi complementul, dar specifică ce fel de relații se stabilesc între acțiunea verbului şi obiectul desemnat de complement şi prin ce părți de vorbire se exprimă: „a) *raportul direct* al acțiunii – prin cazul acuzativ şi genitiv, care-l substituie pe acesta; prin dativ, instrumental şi prin alte cazuri cu prepoziții; b) *raportul indirect* al acțiunii – prin cazul indirect; c) *denumirea uneltei sau mijlocului* – prin cazul instrumental; d) *desemnarea circumstanței* de timp, loc ş.a. în relație activă – prin acuzativ şi dativ cu prepoziții, în relație pasivă („liniştită") – prin cazul genitiv, instrumental şi prepozițional cu prepoziții" [24, p.345]. *Gramatica...* lui N.I. Greč se distinge față de lucrările anterioare ei prin rigurozitate şi sistemicitate, punând, de fapt, baza cerectărilor sintaxologice ulterioare. „În *Gramatica...* lui N.I. Greč, menționa acad. V.V. Vinogradov, s-a stabilit concepția despre părțile principale şi cele secundare de propoziție, despre corelația lor; s-au stabilit termenii – de complement şi atribut, s-a prefigurat tendința de a delimita „circumstanțialul". În felul acesta, s-au schițat clar contururile acelei concepții logico-semantice a structurii propoziției, care, cu unele completări şi modificări, domină şi în prezent" [19, p.160].

O interpretare similară această parte de propoziție o are şi în *Gramatica rusă...* a lui A.H. Vostokov [20]. Ambii lingvişti includ în noțiunea de complement şi pe cele propriu-zise, şi circumstanțialele, cu diferența că la N.I. Greč, cel puțin, „s-a prefigurat tendința de a delimita circumstanțialul", pe când la A.H. Vostokov nu se înregistrează nici o tentativă de acest fel, termenul „circumstanțial" ignorându-se complet.

Concepția logico-semantică a clasificării şi interpretării părților de propoziție îşi găseşte aplicare şi în lucrarea altui renumit lingvist rus din secolul al XIX-lea, F.I. Buslaev, care propune ca acestea să fie clasificate şi după criteriul „utilizării sintactice", adică după tipul relației ei cu elementul regent, distingând, în urma acestei abordări, trei părți secundare de propoziție, între care figurează şi complementul, numit de el „cuvinte completive" [17, p.27].

Această concepție – logico-semantică – a interpretării părților de propoziție, dominantă în perioada dată, este vehement criticată de reputatul lingvist rus A.A.Potebnea, care o substituie prin una formal-gramaticală, conform căreia părțile de propoziție pot fi delimitate în baza formelor gramaticale ale cuvintelor ce le exprimă şi a relațiilor dintre ele. De remarcat că A.A. Potebnea foloseşte deja, alternativ, ambii termeni – *complement* şi *obiect*. Astfel, după el, *complementul* este un substantiv sau o altă parte de vorbire utilizată ca substantiv, într-un caz oblic, neacordat cu altul [31, p.119], precizând, mai departe, că „această lipsă de acord în cazul obiectului serveşte drept indiciu că el desemnează un lucru exterior în raport cu subiectul şi cu alte obiecte ale propoziției" [31, p.145]. Într-o asemenea accepție a obiectului gramatical, A.A. Potebnea include în sfera lui şi cazurile oblice adnominale (genitivul şi dativul posesiv ş.a.), care se referă la atribute, precum şi „sensurile de loc, timp, mod, cauză, exprimate de obiectele gramaticale" [31, p.145], în acest sens, interpretarea sa apropiindu-se de cea a lui A.Vostokov.

Concepția formal-gramaticală a lui A.Potebnea a fost criticată, la rândul ei, de contemporanii lui, reproşându-i-se că aici sintaxa, după expresia lui L.V. Şcerba, a fost redusă la morfologia părților de vorbire [39, p.94]. Ce-i drept, acad. V.V.Vinogradov, analizând teoria lui A.A. Potebnea despre părțile de propoziție, remarca: „Nu există nimic mai vulgar şi mai eronat decât afirmația că A.A. Potebnea a redus teoria părților de propoziție la problema părților de vorbire. În realitate, în analiza structurii propoziției şi a părților de propoziție, pornind de la părțile de vorbire, A.A. Potebnea a reformat în mod inovator însăşi concepția relațiilor dintre părțile de vorbire şi a trasat noi perspective şi noi sarcini privind studierea modificărilor lor istorice în legătură cu modificările structurii propoziției" [19, p.352].

Însuşi L.V. Şcerba intervine cu unele reconsiderări privind delimitarea părților secundare de propoziție, extinzând considerabil sfera complementului. În opinia sa, acesta este un element subordonat verbului, fără de care sensul lui va fi incomplet, iar enunțul – neterminat [39, p.100]. Utilizând terminologia actuală, am putea conchide că, după L.Şcerba, complementul realizează valențele obligatorii ale verbului. Concepția sa referitoare la delimitarea complementului de circumstanțial anticipă interpretarea curentă a constituenților structural obligatorii şi facultativi ai propoziției.

Din perspectivă formal-gramaticală, interpretează părțile de propoziție şi un alt mare reprezentant al filologiei ruse, prof. D.N. Ovseaniko-Kulikovski, discipol al lui A.A. Potebnea, ale cărui concepții gramaticale le împărtăşea. În viziunea sa, complementul este „o parte de propoziție desemnând, prin forma substantivelor,

obiectul prin care din diferite părți se explică acțiunea exprimată de predicat, precum şi sensul sau însemnătatea altor părţi de propoziție" [29, p.55], altfel vorbind, complementul este un substantiv în caz oblic ce se referă fie la un verb, fie la un nume, poziție ce predictează oarecum unele interpretări moderne ale acestei părți de propoziție.

Reputatul sintaxist rus A.A. Şahmatov tratează obiectul prin prisma raporturilor pe care acesta le stabileşte cu alte părți de propoziție, în special, cu subiectul şi predicatul. El le numeşte *relaţii obiectuale*, precizând că acestea „se stabilesc ca rezultat al dependenței unui purtător al indiciului predicativ de altul, această dependență fiind nemijlocită sau realizată prin intermediul acestui indiciu predicativ atât activ, cât şi pasiv" [38, p.38]. În opinia sa, *obiectul* este „purtătorul indiciului predicativ în poziția sa dependentă de subiect. Cuvântul dependent, legat de cel dominant prin relații obiectuale, în gramatică se numeşte complement" [38, p.40], acesta divizându-se în *direct*, „care arată că acțiunea dată a verbului a trecut asupra reprezentării dependente în toată plinătatea ei, subordonându-şi persoana, lucrul sau alt purtător al indiciului predicativ în toată plinătatea sa" şi *indirect*, „care reflectă acțiunea verbului sau însuşirea adjectivului doar indirect, indicând de asemenea şi unealta prin intermediul căreia se realizează sau se manifestă indiciul predicativ" [38, p.40]. Tot indirecte sunt şi complementele dependente de un adverb sau de un substantiv.

Nu este trecută cu vederea această problemă nici în cercetările unui alt renumit lingvist, A.M. Peşkovski, care abordează diverse fenomene de limbă din perspectivă psihologică, însă în interpretarea unor părți de propoziție luate aparte se menține pe aceleaşi poziții formal-gramaticale, acceptate de predecesorii săi. Astfel, în definiția sa, „complementul, sau cazul oblic al substantivului, este forma care reprezintă obiectul în raport cu alt obiect sau cu indiciul predicativ" [30, p.142], în continuare distingându-se complemente „simple", exprimate prin cazuri oblice neprepoziționale, şi „complexe", exprimate prin cazuri oblice cu prepoziții [30, p.145]. Din punctul de vedere al relațiilor care se stabilesc între complement şi dominantul său, acestea se divizează în regentate şi aderate. Recțiunea se manifestă prin faptul că lexemul regent cere un anumit caz oblic, ea fiind nemijlocită şi mijlocită (prin prepoziție) [30, p.150]. Formele aderate nu sunt solicitate de către cuvintele la care se referă (de exemplu: ***На солнышке*** *Полкан* ***с Барбосом*** *лежа грелись*) [30, p.152].

O abordare interesantă a acestor elemente sintactice o realizează I.I. Meşceaninov, după care unele cuvinte au în propoziție un rol independent, care derivă din sensul şi structura lor proprie, iar altele se manifestă cu un sens dependent de una din părțile independente. „Primele, remarcă autorul, vor fi părți *fundamentale* de propoziție, principale sau secundare, în funcție de poziția lor în enunț, celelalte vor deveni deja părți *dependente* de propoziție", pentru care regente vor fi părțile fundamentale, la care acestea se referă [27, p.142]. Adoptând această perspectivă, I.I. Meşceaninov califică „atributele şi circumstanțialele drept părți dependente ale propoziției, iar complementele – semidependente sau secundare independente" [27, p.184], în funcție de obligativitatea/nonobligativitatea lor în enunț.

Gramatica academică, lucrare de referință în lingvistica rusă din secolul al XX-lea, încearcă să sintetizeze şi să sistematizeze concepțiile anterioare privind această parte de propoziție, definind complementul drept „parte secundară de propoziție, care se raportează la altă parte de propoziție, exprimată prin verb, substantiv, substantiv pronominal, adjectiv, numeral sau adverb, şi desemnează obiectul asupra căruia trece acțiunea, care este rezultatul acțiunii, față de care se realizează acțiunea sau se manifestă indiciul predicativ, sau care desemnează acțiunea ca obiect asupra căruia este orientată altă acțiune" [23, p.523]. Această interpretare a suscitat şi unele observații critice, fiind considerată prea generală, iar noțiunile de complement şi de relație obiectuală, tratate aici, având o delimitare nu tocmai clară, întrucât se reunesc în ele fenomene uneori cu totul diferite [28, p.47]. Pornind de la aceste raționamente, se propune a exclude din noțiunea de obiect „semnificațiile de unealtă a procesului, obiect ca expresie a cantității sau volumului, de agent al procesului în construcțiile pasive. De raportul obiectual, aşadar, trebuie delimitat cel instrumental, cantitativ, agentiv" [28, p.47].

Şi în lingvistica rusă modernă nu se atestă o unanimitate absolută de păreri în ceea ce priveşte conceptul de obiect, care este interpretat *în sens larg*, cuprinzând, aşa cum s-a menționat mai sus, toate tipurile de obiecte, *şi în sens îngust*, desemnând doar obiectul asupra căruia este îndreptată acțiunea, adică cel direct.

Astfel, *Gramatica rusă* tratează categoria obiectului în sens larg, specificând că aceasta se manifestă în propozițiile în care predicatele exprimă o acțiune concretă, o activitate de gândire, emotivă sau volitivă, o atitudine a cuiva față de cineva sau ceva, obiectul indicând lucrul sau persoana către care este îndreptată nemijlocit acțiunea şi concretizându-se ca „obiect al acțiunii fizice (*Сосед ремонтирует* ***машину***), al vorbirii (*Мы говорим* ***о деле***), al gândirii (*Мать думает* ***о детях***), al percepției (*Я вижу* ***горы***), al îndepărtării sau

apropierii (*Поезд отходит **от станции**; Придется дойти **до клуба***), al adresatului (*Я пишу письмо **другу***), al atitudinii emotive (*Отец любит **сына**; В школе недовольны **учеником***)” [32, p.129].

În sens larg tratează obiectul şi renumitul lingvist A.V. Bondarko, definindu-l ca „element al situației tipice Subiect-Predicat-Obiect, care reprezintă o subiecție neactivă, dependentă de predicat, asupra căreia este orientată sau la care se referă, într-un fel sau altul, indiciul predicativ” [16, p.41]. Această abordare îi permite autorului să aplice la interpretarea lui conceptul de câmp funcțional-semantic al obiectualității, format dintr-un „grup de mijloace gramaticale (morfologice şi sintactice) şi lexicale ale limbii date, ce servesc la exprimarea diverselor variante ale semanticii obiectului” [16, p.69]. Nucleul acestui câmp funcțional-semantic îl constituie mijloacele de exprimare a obiectului direct, acestea fiind cele mai specializate şi caracterizându-se printr-o regularitate mai mare a funcționării, iar obiectul indirect, redat prin diverse forme cazuale şi forme prepoziționale, se plasează la periferia acestui câmp [16, p.70].

La o privire generală a punctelor de vedere trecute în revistă aici, se conturează concluzia că majoritatea cercetătorilor nu fac o distincție netă între aceşti doi termeni – *obiect* şi *complement* – adesea definindu-se unul prin celălalt: „Complementul este partea secundară de propoziție care are sensul general de obiect şi se referă fie la o altă parte de propoziție exprimată printr-un cuvânt cu semnificația de acțiune sau proces, fie la toată propoziția în întregime” [35, p.323] sau precizându-se că „funcția de bază a complementului este de a desemna obiectul acțiunii sau stării” [18, p.132]. Ceea ce rămâne comun în aceste poziții este faptul că obiectul gramatical, spre deosebire de alte părți de propoziție, se află în raport de subordonare prin recțiune.

În această ordine de idei, o problemă aparte o constituie interpretarea aşa-numitei *condiționări lexicale* (лексическая связанность) în selectarea formelor regentate, când, pentru exprimarea unor raporturi reale obiectuale, utilizarea unei anumite forme cazuale sau cazual-prepoziționale depinde de sensul concret al cuvintelor ce constituie îmbinarea. Referindu-se la acest fenomen, cercetătoarea E.Skoblikova contestă caracterul absolut al acestei dependențe, menționând că „în realitate, chiar şi în cazul condiționării lexicale a elementelor îmbinării, forma regentată se manifestă ca un exponent al unor raporturi reale concrete şi este selectată din necesitatea comunicativă de a stabili anume aceste, şi nu alte, raporturi” [33, p.33]. În asemenea situații, aceleaşi obiecte cu valoare semantică apropiată sunt raportate, de regulă, la anumite cuvinte sau grupuri de cuvinte, generând, totodată, şi diverse modele şi distribuții. De exemplu, obiectul indirect, sursă a reacției emoționale a individului, poate fi exprimat în câteva structuri: *удивляться **таланту*** (V + Dativ) – *восхищаться **талантом*** (V + Instrumental) – *преклоняться перед **талантом*** (V + prep. + Instrumental) sau: *верить **в правоту*** (V + prep. + Acuzativ) – *увериться **в правоте*** (V + prep. + Prepozițional) etc. Deseori, condiționarea lexicală a obiectelor indirecte are drept rezultat stabilirea unei identități semantice chiar şi între obiectul indirect şi cel direct. A se compara: *заниматься **физикой*** (O.indir.) – *изучать **физику*** (O.dir.); *потерять **книгу*** (O.dir.) – *лишиться **книги*** (O.indir.); *рассматривать **рисунок*** (O.dir.) – *всматриваться **в рисунок*** (O.indir.) etc. Această condiționare lexicală în selectarea obiectului face dificilă însuşirea tuturor formelor lui gramaticale şi impune necesitatea memorizării regimului cazual şi cazual-prepozițional al verbului.

Şi în lingvistica românească se atestă o interpretare neunivocă a complementului/obiectului gramatical, a tipurilor lui şi a modalităților de exprimare. Ca şi în cea rusă, această parte de propoziție este denumită prin ambii termeni – obiect gramatical şi complement, doar că cel de complement desemnează aici toate complinirile verbului, inclusiv şi circumstanțialele. De aceea, în general, mai în fiecare caz, se operează o clasificare prealabilă în complemente necircumstanțiale, numite şi obiecte gramaticale, şi cele circumstanțiale. Ulterior, în cadrul categoriei complementelor necircumstanțiale se disting diverse tipuri: direct, indirect, de agent, sociativ etc., numărul lor variind considerabil de la un autor la altul.

Încă în *Gramatica...* lui H.Tiktin, după precizarea că „vorba care completează noțiunea unui verb, adjectiv sau adverb se numeşte complement (sau obiect)” [15, p.3], se face o delimitare explicită între cele două tipuri de complemente necircumstanțiale: „complementul exprimat printr-un acuzativ fără prepoziție se numeşte, de obicei, complement direct; cel exprimat prin dativ sau printr-un acuzativ cu prepoziție, complement indirect” [15, p.76], remarcabilă fiind divizarea ulterioară a acestuia din urmă în complement *cazual* (cel în dativ) şi *prepozițional* (cel în acuzativ).

Aceeaşi interpretare se regăseşte şi în *Gramatica limbii române*, semnată de I.Iordan, în care se afirmă că determinările verbului se numesc *obiecte* şi complemente circumstanțiale, obiectele, la rândul lor, clasificându-se în directe şi indirecte. În opinia autorului, acesta este indirect „când obiectului i se dă sau i se ia ceva”

[8, p.223], el stând în dativ şi în acuzativ cu prepoziţie. Cu aproape două decenii mai târziu, savantul revine asupra acestei categorii gramaticale, tratând pe larg problema obiectului indirect şi adăugând la elementele lui regente, pe lângă verb, şi substantivul, despre care precizează că acesta poate fi însoţit de obiecte indirecte, dacă implică ideea de acţiune [9, p.14]. În *Gramatica limbii române* (1963), la inventarul de elemente determinate de un obiect indirect, amintite mai sus, se mai alătură locuţiunea verbală, locuţiunea adjectivală şi interjecţia [5, p.159].

Dintr-o altă perspectivă abordează această problemă cunoscutul lingvist ieşean C.Dimitriu, care consideră inadecvat termenul „parte de propoziţie", apreciind că aceasta „ca unitate sintactică este unică", este component al propoziţiei şi este purtătoare a funcţiilor sintactice" [3, p.127], de aceea, de exemplu, subiectul, predicatul, complementul trebuie considerate nu părţi de propoziţie, ci *funcţii sintactice*. Privit din acest punct de vedere, „*complementul este o clasă de funcţii sintactice secundare,* comparabilă cu *clasa de funcţii sintactice* de asemenea *secundare ale circumstanţialului*". În opinia lui, această clasă „*constituie o realitate* **sintactică***, conţine o informaţie* **semantică** *(directă/indirectă) în strânsă legătură cu informaţia semantică a regentului lor de tip verbal, astfel încât* **regentul** *(cu toate că are* ***importanţă*** *mai mare decât complementul) este lipsit de stabilitate, în sensul că* **nu poate realiza comunicarea dorită de vorbitor decât dacă există** *(exprimat/neexprimat)* **şi complementul** (subl.autorului – *n.n.*)" [3, p.137].

O poziţie similară adoptă şi cunoscutul sintaxolog moldovean I.Eţcu, în a cărui opinie complementul este „o *funcţie* generalizată a cuvintelor de a denumi obiecte, fenomene, care suportă acţiunea exercitată de alte obiecte şi fenomene şi de a încheia lanţul de raporturi sintactice obligatorii, început de subiect şi continuat de predicat" [4, p.31].

Din aceeaşi optică tratează problema dată un alt lingvist moldovean, V.Botnarciuc, care, calificând conceptul tradiţional al părţilor de propoziţie ca fiind „lipsit de orice perspectivă şi viitor" [1, p.133], optează pentru substituirea lui prin unul „modern în problema propoziţiei şi a părţilor ei constitutive", adepţii căruia „examinează şi descriu într-o altă cheie sau optică diverse structuri sintactice, calificate ca propoziţii-invariante" [1, p.134], iar tradiţionalele complemente se analizează încadrate în modele structurale de propoziţii trimembre completive (S – P – Cd) sau trimembre completive indirecte (S – P – CI). Aceasta din urmă, de exemplu, constituie, în viziunea autorului, „un sistem funcţional aparte al sintaxei limbii, constituit în baza raporturilor sintagmatice bilaterale dintre subiect, predicatul exprimat printr-un verb sinsemantic şi complementul indirect. Predicatul acestui sistem funcţional, se precizează în continuare, dispune de o dublă dependenţă faţă de primul şi ultimul component al sistemului. Posedă...două valenţe obligatorii, consumate astfel: prima e realizată de elementul cu valoare funcţională de subiect şi a doua – de elementul cu valoare funcţională de complement indirect. Ar mai fi de observat că primul obiect (subiectul) exercită o acţiune concretă orientată spre cel de-al doilea obiect (spre complementul indirect). Această acţiune e suportată în mod indirect de către ultimul obiect (fenomen), adică de către complementul indirect" [1, p.142-143]. Am citat pe larg acest pasaj pentru a încerca să depistăm ce este nou şi „modern" în această interpretare a unui fenomen sintactic vechi şi tradiţional. Cu excepţia afirmaţiei că este „un sistem funcţional aparte", celelalte constatări sunt cât se poate de tradiţionale: şi cele referitoare la acţiunea „orientată spre cel de-al doilea obiect", de către care „este suportată în mod indirect", şi cele privitoare la valenţele verbului. Trezeşte însă unele nedumeriri afirmaţia că verbul „dispune de o dublă dependenţă" de celelalte elemente ale propoziţiei, ceea ce contrazice, de fapt, concepţia tradiţională despre poziţia lui dominantă faţă de ceilalţi constituenţi ai propoziţiei.

Studierea literaturii de specialitate în care este abordată şi problema obiectului gramatical ne permite să constatăm că unii cercetători – atât ruşi, cât şi români – recunosc drept element regent al obiectului gramatical/complementului doar verbul [38, p.38; 8, p.223; 26, p.12], ca în exemplele ***a iubi*** *patria,* ***a dărui*** *prietenului,* ***a scrie*** *cu tocul*, considerând că alte „forme gramaticale care au sensul de obiect şi depind de substantiv (*чтение книги*) nu pot fi numite complemente", întrucât la determinarea funcţiei sintactice a unei sau altei forme gramaticale „trebuie să se ţină cont nu numai de sensul ei în propoziţie, dar şi de partea de vorbire pe care o determină" [26, p.12]. Alţi lingvişti admit în calitate de determinat şi alte părţi de vorbire, cum ar fi adjectivul, substantivul, adverbul, interjecţia [5, p.118; 14, p.162; 10, p.408; 7, p.255; 6, p.397] (comp.: ***demn*** *de laudă;* ***nici vorbă*** *de sărbătoare; a venit* ***relativ*** *târziu;* ***vai*** *de ei*), sau exclud din această listă adverbul [34, p.163; 11, p.180], substantivul [3, p.1376; 13, p.208; 12, p.413]. Gramaticienii ruşi consideră substantivul apt de a regenta complementul: (***распространение*** *газет*, ***верность*** *долгу* ş.a.), însă exclud interjecţia din rândul elementelor regente ale determinărilor completive [34, p.163; 18, p.132].

Opiniile savanţilor diferă şi în ceea ce priveşte clasificarea complementelor, aceasta realizându-se, de regulă, în baza criteriilor funcţional-semantic şi relaţional-sintactic, iar numărul lor variind de la un autor la altul.

Gramaticile tradiţionale disting, din această perspectivă, complemente *directe, indirecte, de agent, de loc, de timp, de mod, de cauză, de scop* etc., majoritatea lor grupându-le în două categorii mari: *necircumstanţiale* şi *circumstanţiale*. Întrucât statutul circumstanţialelor nu intră în sfera problemelor abordate în acest articol, vom menţiona că atât în lingvistica rusă, cât şi în cea românească nu există o unanimitate de păreri privind tipurile de complement/obiect gramatical. Dacă lingviştii ruşi contemporani identifică, în general, două tipuri de complemente: *direct* („прямое") şi *indirect* ("косвенное") [22, p.560; 36, p.629; 37, p.617; 34, p.164], de exemplu: *Он читает* ***книгу*** (obiect direct); *Он верил* ***предсказаниям*** (obiect indirect), în lingvistica românească opiniile privind această categorie sintactică sunt foarte variate.

Cercetătorul D.Irimia, de exemplu, face delimitare între *complement* şi *circumstanţial* [10, p.408-459], precizând că funcţia de complement este cerută de regent şi se prezintă ca o complinire absolut necesară, cea de circumstanţial însă, de regulă, este o complinire facultativă a verbului. De exemplu: *El a construit... → El a construit* ***o casă*** (obiect direct); *Cărţile aparţin ... → Cărţile aparţin* ***Mariei*** (obiect indirect), dar *El a construit o casă* / ***pe deal*** / (circumstanţial). Astfel, ***o casă*** şi ***Mariei*** sunt elemente obligatorii pentru integritatea structural-semantică a enunţurilor de mai sus, pe când omiterea circumstanţialului ***pe deal*** nu afectează nici planul semantic, nici cel structural al enunţului.

Concepţia este împărtăşită şi de prof. C.Dimitriu, care menţionează: „...ni se pare mai convenabil să considerăm că «complementul» şi «circumstanţialul» reprezintă două «funcţii sintactice» secundare diferite" [3, p.1374-1375]. Fiind de acord în ce priveşte statutul sintactic diferit al complementului, cei doi lingvişti români adoptă poziţii diferite în identificarea tipurilor de complemente, prof. C.Dimitriu distingând complementul *direct*, *intern*, *de agent* şi *indirect* [3, p.1375], iar prof. D.Irimia – *complemente ale obiectului* (cu subtipurile *direct* şi *indirect*), *de reciprocitate*, *comparativ*, *de agent* [10, p.408]. Nu se remarcă unanimitate nici în alte studii de gramatică: astfel, în *Gramatica limbii române* [5, p.149] şi în *Limba moldovenească literară contemporană* [11, p.177], complementul se divizează în *direct*, *indirect* şi *de agent*, iar *Gramatica uzuală a limbii române* [7, p.255] propune un spectru foarte variat de tipuri de complemente: *direct*, *indirect*, *de agent*, *sociativ*, *instrumental*, *cumulativ*, *de relaţie, opoziţional, de excepţie* etc.

Încheind aici trecerea în revistă doar a unui număr redus de opinii privitoare la statutul obiectului gramatical/ complementului în gramaticile ruseşti şi cele româneşti, atât în plan diacronic, cât şi sincronic, ţinem să punctăm unele coordonate ale poziţiei noastre în această problemă. Deşi termenul „complement" (respectiv „дополнение") are o circulaţie mai timpurie şi mai largă, în special, în gramaticile tradiţionale şi cele şcolare, considerăm mai oportună acceptarea celui de „obiect gramatical", întrucât denotă mai pregnant esenţa noţiunii de „ţintă" (directă sau indirectă) a acţiunii verbului, în timp ce termenul „complement" sugerează, mai degrabă, ideea de complinire a sensului elementului determinat, oricare ar fi acela, şi, aşa cum afirmă şi I.Iordan, sfera lui este mult mai largă decât a cea a obiectului, aşa încât pentru complement "nu există parte de vorbire cu care să nu poată apărea" [9, p.648]. În legătură cu aceasta, ni se pare mai plauzibilă poziţia acelor cercetători (pe care o acceptăm şi noi) care interpretează drept obiect gramatical doar partea de propoziţie ce determină un verb, celelalte elemente regente, invocate de alţi savanţi, rămânând în afara sferei noastre de investigaţie.

Referinţe:

1. Botnarciuc V. Părţi de propoziţie în gramatica limbii române (Analize, cercetări, reconsiderări). - Chişinău, 2002.
2. Dicţionarul explicativ al limbii române. Ediţia a II-a. - Bucureşti, 1996.
3. Dimitriu C. Tratat de gramatică a limbii române. Vol. 2. Sintaxa. - Iaşi, 2002.
4. Eţcu I. Sintaxa elementară a limbii române. Introducere în sintaxologie. - Chişinău, 2000.
5. Gramatica limbii române. Sintaxa. - Bucureşti, 1963.
6. Gramatica limbii române. Vol.II. Enunţul. - Bucureşti, 2005.
7. Gramatica uzuală a limbii române. - Chişinău, 2000.
8. Iordan I. Gramatica limbii române. - Bucureşti, 1937.
9. Iordan I. Limba română contemporană. - Bucureşti, 1956.
10. Irimia D. Gramatica limbii române. - Iaşi, 2004.
11. Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa. - Chişinău, 1987.

12. Popescu Şt. Gramatica practică a limbii române. - Bucureşti, 1995.
13. Şerban V. Sintaxa limbii române: Curs practic. - Bucureşti, 1970.
14. Teodorescu Ec. Curs de sintaxă a limbii române. - Iaşi, 1974.
15. Tiktin H. Gramatica română pentru învăţămîntul secundar: Teorie şi practică. P.II. Sintaxa. Ed. a II-a prelucrată. - Bucureşti, 1895.
16. Бондарко А.В. Субъектно-предикатно-объектные ситуации // Теория функциональной грамматики. Субъектность, объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность / неопределенность. - Санкт-Петербург, 1992.
17. Буслаев Ф.И. Опыт исторической грамматики русского языка. - Москва, 1858.
18. Валгина Н.С. Синтаксис современного русского языка. - Москва, 1978.
19. Виноградов В.В. Из истории изучения русского синтаксиса. - Москва, 1958.
20. Востоков А.Х. Русская грамматика по начертанию его же сокращенной грамматики полнее изложенная. - Санкт-Петербург, 1835.
21. Гак В.Г. К проблеме синтаксической семантики (семантическая интерпретация „глубинных" и „поверхностных" структур) // Инвариантные синтаксические значения и структура предложения. - Москва, 1969.
22. Грамматика русского языка. Том II, 4.1. - Москва, 1954.
23. Грамматика русского языка. Том II. Синтаксис, часть 1. - Москва: Изд-во АН СССР, 1960.
24. Греч Н.И. Практическая русская грамматика. - Санкт-Петербург, 1827.
25. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. - Ленинград, 1972.
26. Ломтев Т.П. О второстепенных членах предложения // Русский язык в школе. - 1960. - №4.
27. Мещанинов И.И. Члены предложения и части речи. - Ленинград, 1978.
28. Мигирин В.Н. Принципы изучения членов предложения // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. - 1961. - №3.
29. Овсянико-Куликовский Д.Н. Синтаксис русского языка. - Санкт-Петербург, 1902.
30. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. Изд.3-е. - Москва, 1927.
31. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. - Харьков, 1888.
32. Русская грамматика. Т.II. Синтаксис. - Москва, 1982.
33. Скобликова Е.С. Очерки по теории словосочетания и предложения. - Куйбышев, 1990.
34. Скобликова Е.С. Современный русский язык. Синтаксис простого предложения. - Москва, 1979.
35. Современный русский литературный язык / Под ред. П.А.Леканта. - Москва, 1988.
36. Современный русский язык / Под ред. А.А.Новикова. - Санкт-Петербург, 1999.
37. Современный русский язык / Под ред. В.А.Белошапковой. - Москва, 1989.
38. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. - Ленинград, 1941.
39. Щерба Л.В. О второстепенных членах предложения // Щерба Л.В. Избранные работы по языку и фонетике. Том 1. - Ленинград, 1958.
40. Ярцева В.Н. Принципы типологического исследования родственных и неродственных языков // Проблемы языкознания. - Москва, 1967.

Prezentat la 29.10.2008

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.10(20)

CONSIDERAȚII ASUPRA INFINITIVULUI POSTNOMINAL

(Pe material român şi francez)

Svetlana GUBAN

Catedra Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică

Analysant l'infinitif en fonction de complément du nom en roumain et en français, on observe qu'il apparaît dans les deux langues, mais sa distribution en français est nettement différente. L'infinitif en fonction de complément du nom apparaît, autant en roumain qu'en français, le plus souvent précédé par la préposition **de,** auprès d'un nombre limité de substantifs abstraits, tels: la possibilité, le but, la méthode etc. L'unique dissemblance consiste en ce que l'infinitif roumain est accompagné encore par une préposition: **a.** Donc, la séquence tétranomique roumaine Subst.+de+a+V(Inf.) est équivalente avec celle trinomique française Subst.+de+V (Inf.). L'infinitif postnominal peut être aussi précédé par d'autres prépositions: **pentru** (=pour), **spre** (=pour), **fără** (=sans). Un phénomène spécifique au français est l'infinitif-complément du nom accompagné par la préposition **à,** qui détermine autant de noms abstraits (travail à accomplir), que concrets (machine à écrire), ayant le plus souvent comme équivalent roumain une forme verbale spécifique: le **supin** (lucru de făcut, maşină de cusut), mais aussi un nom, adjectif, verbe ou une subordonnée.

În fiecare dintre cele două limbi confruntate, infinitivul îşi are trăsături diferențiale proprii, ceea ce îi conferă o conduită morfosintactică distinctă. Referitor la tangențele infinitivului în limbile examinate, vom semnala cele două forme ale sale:

a) Forma simplă, infinitivul prezent sau „imperfect" (*a cânta – chanter*)

b) Forma compusă, infinitivul trecut sau „perfect" (*a fi cântat – avoir chanté*).

Aceste două forme nu se opun pe plan temporal, ci numai pe cel aspectual, generând opoziția realizat/ nerealizat (*non accompli/ accompli),* remarcă G.Guillaume [*apud* 1, p.158-159].

Infinitivul nu are valoare modală proprie, dar poate exprima diferite nuanțe modale, grație capacității lui de a comuta cu alte moduri [2, p.204-207].

În limba română, infinitivul prezintă două aspecte formale:

- Forma nominală (substantivală) şi cea verbală. Distingem infinitivul lung: *cercetare, vorbire*, provenit direct din latină şi devenit la noi un substantiv prin excelență, şi infinitivul scurt, propriu-zis: *a cerceta, a vorbi,* care este o formă amputată a infinitivului latin, cu valoare verbală şi funcție predicativă [3, p.416]. În franceză aceeaşi formă are şi valoare verbală, şi valoare nominală [4, p.338]: *Rire – le rire; Savoir – le savoir.*
- Prezența prepoziției **a** cu un statut propriu, cu trăsături specifice; absența sau prezența lui **a** conferă infinitivului unele „valori" distribuționale: infinitivul cu **a** posedă categoria gramaticală de timp şi diateză [2, p.204-207].

În limba franceză infinitivul are distribuție şi frecvență diferită de cele din română. În acest plan, semnalăm patru situații în care infinitivul este utilizat exclusiv în franceză [4, p.338]: infinitivul de narațiune: *Et mon nom de courrir!*; infinitivul în frazele interogative *Que faire?*; infinitivul ca variantă gramaticală (obligatorie): *Voici venir l'enfant*…; infinitivul în sintagmele morfologice cu valoare temporal-aspectuală: *Fais voir, dit Pierrot*.

Relatăm faptul că infinitivul apare în franceză în structuri şi contexte specifice, fiind transcodat în română prin alte moduri, în special prin subjonctiv, indicativ, gerunziu sau supin.

V.Agrigorioaiei [5, p.166], analizând utilizarea infinitivului de către vorbitori în aceste limbi, subliniază că româna a demonstrat, pe parcursul secolelor, un regres în utilizarea infinitivului în favoarea modurilor personale, şi anume a *subjonctivului*. Prof. I.Diaconescu [6, p.125] scrie că, în afară de câteva moduri şi timpuri (*aş veni, voi pleca*), unde infinitivul apare ca un constituant de bază, şi în structuri ca: *pot scrie, au pe cine critica, vom avea unde trage* etc., infinitivul românesc intră în concurență cu subjonctivul în orice situație, fără a deveni totuşi una din variantele sale.

Începând cu a doua jumătate a sec. XIX, dar, mai ales în ultimul timp, asistăm (la nivelul unor stiluri funcționale din limba română) la o „reîntoarcere viguroasă" a infinitivului, datorată, în principal, influențelor străine, în special celor occidentale şi ruse.

Infinitivul apare în franceză nu doar ca formă verbală dependentă, asemenea celui român, dar şi ca una autonomă.

În consecinţă, distribuţia calitativă şi cantitativă a infinitivului în franceză este net superioară celei din română [7, p.114].

Funcţia atributivă a infinitivului este caracteristică pentru ambele limbi analizate. Din punct de vedere funcţional, infinitivul este parte constitutivă a „complément du nom" în franceză şi a „atributului verbal" în română (forma specifică românei „infinitivul lung" se inserează, alături de substantiv, în clasa „atribut substantival" [3, p.416]).

S.Berejan [8, p.107], analizând construcţia Subst.+V (Inf.), observă că ea prezintă o serie de particularităţi caracteristice, printre care şi faptul că este recentă în ambele limbi examinate, dar funcţia atributivă este, în general, secundară în evoluţia infinitivului.

O altă particularitate a infinitivului-atribut constă în faptul că el este introdus, de regulă, prin prepoziţia **de** în limba română şi **de** sau **à** în limba franceză. În ceea ce priveşte româna, prepoziţia **de** poate fi omisă după un substantiv care intră în componenţa unui predicat nominal, de pildă:

Un August pe vremuri, deşi vlăstar de zei
*simţea că e **o cinste** a fi cîntat de ei...*
(Iulia Hajdeu, p.125).

O altă caracteristică: infinitivul în funcţie de atribut este însoţit de două prepoziţii **de + a**: cf. *Dorinţa de a trăi – le désir de vivre.*

În prezent, mai ales în stilul publicistic, secvenţa trinomică (Subst.+Prep.(de)+V (Inf.)) este foarte familiară şi des utilizată, graţie penetrării în lexicul activ a unor substantive abstracte (ca: *scopul, posibilitatea, necesitatea, ocazia* etc.), care sunt apte a regenta un infinitiv însoţit de prepoziţia **de**. Aşadar, nu toate substantivele pot să se combine cu infinitivul, ci doar un grup relativ limitat, care şi el este foarte diferit din punctul de vedere al sensului lexical exprimat de fiecare substantiv.

În cele ce urmează, vom încerca să întocmim o listă a substantivelor româneşti şi franceze care pot cere un atribut infinitival însoţit de prepoziţia **de** (a se vedea [8, p.109-115] pentru română şi [9, p.202-203] pentru franceză).

Pornind de la nuanţele modale pe care le comportă substantivele verbale, am putea delimita mai multe grupe tematice, care tolerează un atribut infinitival:

1) Substantive ce exprimă o posibilitate în sens larg: *posibilitatea, necesitatea, dreptul, ocazia, şansa, datoria, nevoia, angajamentul, obligaţia, sarcina, misiunea* etc.:

rom.: *Contactul omului cu stejarul îi oferă acestuia posibilitatea **de a asimila** atare energie şi chiar **de a se tămădui** prin ea.*
(Literatura şi arta, nr.38(3290), 2008, p.7)

rom.: *...ar trebui să-i mulţumeşti lui Dumnezeu pentru ocazia **de a trăi** asta.*
(Literatura şi arta, nr.38(3290), 2008, p.5)

*Este unica noastă şansă **de a exista** ca naţiune în mijlocul popoarelor civilizate.*
(Literatura şi arta, nr.38(3290), 2008, p.4)

fr.: *...vous n'avez pas le droit **de crier, de jeter** des affaires à terre ou **de favoriser** certains de vos collaborateurs.* (R. Templar, p.16)

*Ils...ont senti le besoin **de se documenter** mieux sur leur pays, leur ville...*
(Le français dans le monde, nr.295, 1998, p.64)

2) Substantive ce exprimă aptitudinea, capacitatea, dispoziţia de a efectua o acţiune: *abilitatea, obişnuinţa, capacitatea, îndemânarea, aptitudinea, facultatea, însuşirea* etc.:

rom.: *Claudia Partole are fericitul dar **de a reda** cu mult suflet situaţii grave...*
(Literatura şi arta, nr.38(3290), 2008, p.4)

fr.: *...vous aurez un personnel motivé, qui aura l'habitude **de fêter** chaque réussite.*
(R. Templar, p.66)

3) Substantive ce exprimă o atitudine activă, volitivă faţă de acţiune: *dorinţa, doleanţa, voinţa, pofta, plăcerea, capriciul, tendinţa, decizia, încercarea, tentativa* etc.:

rom.: *...Guvernul a luat decizia **de a transmite** drepturile şi obligaţiile de construcţie a stadionului către ...MCDT...*
(Jurnal de Chişinău, an. IX, nr.761, 2008, p.20)

...chiar dacă viața personală le-a fost periclitată grav din cauza nedorinței lor ***de a se dedubla****,* ***de a se căciuli*** *în fața străinilor.*

(Literatura şi arta, nr.38(3290), 2008, p.4)

fr.: *C'est bien ce que j'avais l'intention* ***de faire*** *dès le début ...*

(I. Creangă, p.135)

... le désir ***de réaliser*** *l'égalité des hommes et des femmes dans la société et dans la langue.*

(Le français dans le monde, nr.289, 1998, p.32)

4) Substantive ce redau o atitudine emotivă față de acțiune: *visul, speranța, frica, nostalgia, grija, preocuparea, bucuria, plăcerea, fericirea, satisfacția, mulțumirea* etc.:

rom.: *...dar am ținut să arăt că humuleştenii nu-s trăiți ca în bîrlogul ursului, ci au fericirea* ***de a vedea*** *lume de toată mîna.*

(I. Creangă, p.134)

fr.: *Les scientifiques ont bon espoir* ***de trouver*** *du vivant dans l'immensité du cosmos...*

(Science & Vie, nr.228, 2008, p.5)

5) Substantive care desemnează noțiuni etice: *onoarea, ruşinea, curajul, vitejia, eroismul* etc.:

rom.: *Chiar şi Violeta, atât de modestă de obicei, năzuia la cinstea* ***de a avea*** *o soră în soare...*

(Literatura şi arta, nr.38(3290), 2008, p.4)

...când tinerii interpreți îşi manifestară curajul ***de a cânta*** *romanța lăsată de Nicolae Sulac ca testament marelui artist Mihai Munteanu...*

(Literatura şi arta, nr.38(3290), 2008, p.5)

fr.: *Monsieur, si vous voulez nous faire l'honneur* ***de venir*** *nous voir, vous ferez très certainement autant de plaisir à mon mari qu'à moi.*

(H. Balzac. Eugénie Grandet. p.67)

6) Substantive cu sens general de incitație spre o acțiune, manifestare a voinței: *ordinul, comanda, cererea, rugămintea, sfatul, impulsul, exortația, încurajarea, imboldul, misiunea, obligația, propunerea, sugestia* etc.:

rom.: *„Apariția în fața TV Moldova 1 a unui grup neînsemnat de microbişti cu cererea* ***de a modifica*** *orarul... meciurilor din Liga Campionolor..."*

(Jurnal de Chişinău, 2008, nr.761, p.21)

fr.: *...qui eut pour mission* ***de promouvoir*** *l'étude des moyens d'information dans le respect de toutes les familles d'esprit.*

(Le français dans le monde, nr.295, p.65)

Pe lângă substantivele cu sens modal citate mai sus, infinitivul are facultatea de a determina şi substantive cu alte sensuri, care pot fi grupate după cum urmează:

1) Substantive ce desemnează procedee şi metode de acțiune: *maniera, modul, mijlocul, procedeul, metoda, arta* etc.:

rom.: *Domnişoară, cel mai bun mijloc* ***de a astupa*** *gura lumii este să obținem să vi se întoarcă libertatea.*

(Balzac H. Eugénie Grandet. Taica Goriot, p.145)

Cea mai eficientă cale ***de a convinge*** *conducătorii auto să fie mai responsabili este publicitatea socială.*

(Jurnal de Chişinău, an. IX, nr.761, 2008, p.10)

fr.: *Une autre façon* ***de répondre*** *à ce besoin de transgression est de «casser les codes» propres à une profession.*

(Le français dans le monde, nr.289, 1998, p.38)

L'équipe n'est rien d'autre qu'un moyen ***d'accomplir*** *cette fin.*

(R. Templar, p.25)

2) Substantive ce sugerează procedee şi rezultate ale gândirii: *ideea, gândul, teoria, planul, perspectiva* etc.:

rom.: *...şi te vei obişnui cu gîndul* ***de a-i privi*** *pe oameni ca pe nişte osteni hotărîți...*

(Balzac H. Eugénie Grandet. Taica Goriot, p.311)

fr.: *L'idée* ***de savoir*** *ma Delphine à... me ferait commettre un crime...*

(H. Balzac. Le père Goriot, p.101)

3) Substantive ce indică trăsături de caracter, ce predispun la realizarea unei acțiuni: *curiozitatea, ambiția* etc.:

rom.: *Dorința şi ambiția mea* ***de a avea*** *cât mai multe erau de nestăpânit...*

(Jurnal de Chişinău, an. IX, nr.761, 2008, p.16)

fr.: *Cette rencontre portait témoignage... de son ambition **d'occuper** une place centrale dans la coopération régionale.*

(Le français dans le monde, nr.295, 1998, p.66)

4) Substantive ca: *faptul, situația, întrebarea, sistemul* etc.:

rom.: *A fost pus în situația **de a alege** între dragoste şi datorie.*

(Săptămîna, nr.33(660), 2005, p.27)

fr.: *...il s'agit d'un fait linguistique pertinent, qui dispose largement de la question **de savoir** si cette occupation a fait partie de la réalité linguistique...*

(Le français dans le monde, nr.289, 1998, p.32-33)

Am analizat *supra* atributul exprimat printr-un infinitiv cu prepoziția **de** ce concretizează şi precizează conținutul termenului regent, alăturându-i-se în mod direct. Dar se atestă şi situații când între substantiv şi infinitiv se intercalează şi alte cuvinte:

rom.: *...O altă chestiune deosebit de gravă este politica deliberată a guvernului român **de a amâna** sine die redobîndirea cetățeniei române de către cetățenii R. Moldova...*

(Moldova Suverană, nr.146(539), 2008, p.3)

fr.: *...mais encore elles ont moins de chances que les hommes **d'occuper** des postes ou de métiers socialement supérieurs.*

(R. Templar, p.32)

În pofida faptului că în această poziție infinitivul îndeplineşte o funcție nominală, el îşi mai păstrează în matrița sa unele proprietăți de verb. Să concretizăm cele spuse:

- infinitivul poate fi modificat de o negație:

rom.: *Ideea **de a nu obține** ceea ce îşi propuse o înnebunea.*

(Săptămîna, nr. 33(660), 2005, p.27)

fr.: *Comme tous les esprits rétrécis, madame Vauquer avait l'habitude **de ne pas sortir** du cercle des événements, et **de ne pas juger** leurs causes.*

(H. Balzac. Le père Goriot, p.28)

- poate fi întregit de complemente circumstanțiale:

rom.: *...ne oferă astăzi onoarea **de a asista** la această minunată aniversare...*

(Literatura şi arta, nr.38(3290), 2008, p.8)

fr.: *La linguistique n'a pas pour but, à notre avis, **de mentionner** les irrationalités et les contradictions dans l'utilisation de la langue...*

(Le français dans le monde, nr.289, p.32)

- are, interpretativ, un subiect, care nu coincide niciodată cu substantivul determinat (el este, de fapt, posesorul sau purtătorul a ceea ce se exprimă prin acest substantiv):

rom.: *...acesta fiind probabil motivul relațiilor moldo-române şi ratării de către **Traian Băsescu** a şansei **de a deveni lider** regional la Pontul Euxin.*

(Moldova Suverană, nr.146(539), 2008, p.3)

fr.: *Pour que **la vie** ait la chance **d'apparaître**, encore faut-il qu'elle dispose d'un berceau...*

(Science & Vie, 2008, p.48)

Dat fiind faptul că această construcție există în ambele limbi, formele fiind similare, transcodajul este direct:

rom.: *...români fiind, noi avem privilegiul **de a o cunoaşte**?* (E. Isanos, p.7)

fr.: *...étant Roumains, nous avons le privilège **de la connaître**?* (E. Isanos, p.8)

În română atributul infinitival fără prepoziția **de** este posibil, dar apare mai rar, având o nuanță arhaică:

rom.: *Dar tot atunci baba luă hotărîre nestrămutată **a ține** feciorii şi viitoarele nurori pe lângă sine.*

(I. Creangă, p.278)

Avem de relatat că în limba română joncțiunea infinitivului cu substantivul poate fi realizată şi cu ajutorul prepozițiilor **pentru, spre, fără,** primele două având ca echivalent francez construcția Subst.+pour+V (Inf.), iar ultima Subst.+sans+V (Inf.):

rom.: *Secrete **pentru a-ți redacta** publicitatea* (R. Quinn, p.1)

fr.: *Secrets **pour rédiger** sa publicité* (R. Quinn, p.1)

rom.: *(Lăpuşneanu) era îngrijit de aceşti boieri să nu invite pe poloni, care nu căutau decît pretexte* ***spre a intra*** *în Moldova.*

(C. Negruzzi, *apud* S. Berejan, 8, p.113)

fr.: *Il était soigné par ces boyards afin qu'il n'invite les polonais, qui ne cherchait que de prétextes* ***pour entrer*** *en Moldavie.* (traducerea ne aparține)

rom.: *Aceasta a fost o cunoştinţă* ***fără a*** *ne* ***vedea,*** *prin scrisori.*

(Moldova Suverană, *apud* S. Berejan, 8, p.113)

fr.: *Cela a été une connaissance* ***sans*** *nous* ***voir****, par correspondance.* (traducerea ne aparține)

E cazul să menționăm că franceza mai cunoaşte un atribut infinitival, dar însoțit de prepoziția **à**, care nu este prezent în limba română. P.Gherasim analizează acest tip de atribut infinitival şi relevă faptul că, după natura termenilor constituenți, această construcție vehiculează diferite valori modale *(obligația, necesitatea, ipoteza)* şi logice *(consecința, destinația)* prin care se caracterizează substantivul sau *scopul de atins* [10, p. 22]. Unele exemple:

La marche ***à suivre*** *est a mon avis relativement simple (=la marche que l'on doit suivre)*

(R. Templar, p.20)

Mais le socle fondamental est identique, quelque soit le nombre de personnes ***à gérer****. (=qu'il faut gérer).*

(R. Templar, p.20)

...et en +200 places de ciné ***à gagner*** *pour high school musical 3. (=que l'on peut gagner)*

(Science & Vie, p.100)

En théorie, la réussite d'un manager repose sur sa capacité ***à faire réussir*** *les hommes.*

(R. Templar, p.20)

salle *à manger* (Dict. fr.-rom., p.1140), ***chambre*** *à coucher* (Dict. fr.-rom., p.239), ***table*** *à écrire* (Dict. fr.-rom., p.1216), ***machine*** *à coudre* (Dict. fr.-rom., p.783), ***fer*** *à repasser* (Dict. fr.-rom., p.575), ***corde*** *à sauter* (Dict. fr.-rom., p.330) etc.

Structura à + V(Inf.) poate să urmeze în limba franceză orice substantiv abstract, sau poate caracteriza un obiect, o persoană.

E de amintit că în limba română construcția franceză binomică à+V (Inf.) se redă prin mai multe structuri:

a) prin V (Sup.) – fenomen specific pentru limba română, unde supinul se formează din participiul unui verb precedat de prepozițiile **de, pentru, spre.** De exemplu:

fr.: *la machine* ***à calculer*** – rom.: *maşina* ***de calculat*** (Dict. fr.-rom., p.783)**;** fr.: *fer* ***à repasser*** – rom.: *fierul* ***de călcat*** (Dict. fr.-rom., p.575); fr.: *la machine* ***à taper*** – rom.: *maşina* ***de/pentru tapat*** (Dict. fr.-rom., p.783).

fr.: *Ils sont quasiment comme des filles* ***à marier****.* (H. Balzac. Eugénie Grandet, p.90)

rom.: *Sunt aproape ca nişte fete* ***de măritat****.* (Balzac H. Eugénie Grandet. Taica Goriot, p.63)

b) printr-un substantiv în acuzativ precedat de prepoziția **de**:

fr.: *...une vieille table* ***à jouer*** *en marqueterie, dont le dessus faisait un échiquier...*

(H. Balzac. Eugénie Grandet, p.38)

rom.: *...o veche tablă* ***de joc*** *lucrată în marchetărie, a cărei față alcătuia un eşichier...*

(Balzac H. Eugénie Grandet. Taica Goriot, p.25)

c) printr-un adjectiv:

fr.: *Je te l'ai donc envoyé pour que tu lui apprennes convenablement et ma mort et son sort* ***à venir****.*

(H. Balzac. Eugénie Grandet, p.71)

rom.: *Ți l-am trimis ca să-i aduci cum se cuvine la cunoştință moartea mea şi soarta lui* ***viitoare.***

(Balzac H. Eugénie Grandet. Taica Goriot, p.50)

d) printr-un verb la infinitiv cu **de a** şi cu **a**:

fr.: *Eugénie, sa mère et Nanon vinrent dans la cuisine, excitées par une invincible curiosité* ***à épier*** *les deux...*

(H. Balzac. Eugénie Grandet, p.109)

rom.: *Eugénie, mama şi Nanon trecură în bucătărie, ațîțate de neînfrînta curiozitate* ***de a-i pîndi*** *pe cei doi..*

(Balzac H. Eugénie Grandet. Taica Goriot, p.76)

fr.: *Grandet regarda sa fille sans trouver un mot* ***à dire.***

(H. Balzac. Eugénie Grandet, p.119)

rom.: *Grandet se uită la fiică fără **a-i** **spune** o vorbă.*

(Balzac H. Eugénie Grandet. Taica Goriot, p.83)

e) printr-o subordonată atributivă conținând verbul predicat la diverse moduri personale:

fr.: *...le tonneau valait plus cher que la denrée **à recueillir..***

(H. Balzac. Eugénie Grandet, p.28)

rom.: *... butoiul costa mai scump decît vinul **ce urma să-l încapă**....*

(Balzac H. Eugénie Grandet. Taica Goriot, p.17)

fr.: *Le profit **à gagner** en peu de temps sur les rentes...*

(H. Balzac. Eugénie Grandet, p.119)

rom.: *Profitul, **ce-l putea cîștiga** în timp scurt pe rentele...*

(Balzac H. Eugénie Grandet. Taica Goriot, p.83)

fr.: *Les avares ne croient pas à une vie **à venir**...*

(Balzac H. Eugénie Grandet. Taica Goriot, p.121)

rom.: *Zgîrciții nu cred în viața **ce va să vină.**...*

(Balzac H. Eugénie Grandet. Taica Goriot, p.85)

Infinitivul lung, devenit un substantiv prin excelență, trebuie analizat în cadrul atributului substantival. În cazul dat, el intră în concurență cu infinitivul scurt, mai ales când acesta îndeplinește funcția atributivă:

Cf. ex.: *...administrația publică locală nu are mari **posibilități** pentru a-i remunera suplimentar, pentru a le stimula munca creatoare.* (Literatura şi arta, nr.30(3282), p.1) ⟶ *... administrația publică locală nu are mari **posibilități** de remunerare suplimentară, pentru stimularea muncii lor creatoare.*

Observăm, deci, că infinitivul în funcție de atribut apare în ambele limbi analizate, însă distribuția lui este superioară în franceză. Atributul infinitival poate apărea precedat de prepoziția **de** atât în română, cât şi în franceză, fiind utilizat după un număr limitat de substantive abstracte (ca: *posibilitatea, scopul, metoda* etc.). Unica deosebire constă în faptul că infinitivul românesc mai este însoțit de o prepoziție în plus, şi anume **a.** Deci, secvența tetranomică română Subst.+de+a+V (Inf.) este echivalentă cu cea trinomică franceză Subst.+de+V (Inf.). Infinitivul în funcție de atribut mai apare însoțit şi de alte prepoziții: **pentru** (=pour), **spre** (=pour), **fără** (=sans). Un fenomen specific limbii franceze este atributul infinitival precedat de prepoziția **à,** care determină atât substantive abstracte (*travail à accomplir*), cât şi concrete (*machine à écrire*), având, cel mai des, ca echivalent românesc atributul exprimat printr-un verb la supin (*lucru de făcut, maşină de cusut*), şi mai rar, printr-un substantiv, adjectiv, verb sau printr-o subordonată atributivă.

Referințe:

1. Baylon Ch., Fabre P. Grammaire systématique de la langue française. - Paris, 1953. - 636 p.
2. Gherasim P. Semiotica modalităților. - Iaşi, 1997. - 275 p.
3. Iordan I. Limba română contemporană. - Bucureşti, 1956. - 853 p.
4. Riegel M., Pellat J-Ch., Rioul R. Grammaire méthodique du français. - Paris, 2002. - 646 p.
5. Agrigorioaiei V. Éléments pour une morpho-syntaxe du verbe français. - Iaşi, 1994. - 184 p.
6. Diaconescu I. Infinitivul în limba română. - Bucureşti, 1977. - 342p.
7. Agrigorioaiei V., Gherasim P. Catégories grammaticales et contrastivité. - Iaşi, 1995. - 135 p.
8. Berejan S. Contribuții la studiul infinitivului moldovenesc. - Chişinău, 1962. - 138 p.
9. Referovskaya E., Vassiliéva A. Essai de grammaire française. - Moscva-Leningrad, 1964. - 353 p.
10. Steinberg N. Grammaire française. - Leningrad, 1972. - 342 p.

Surse:

1. Balzac H. Eugénie Grandet. - Paris, 1972. - 290 p.
2. Balzac H. Eugénie Grandet. Taica Goriot / Traducere de V.Vasilache. - Chişinău, 1990. - 416 p.
3. Balzac H. Le père Goriot. - Paris, 1995. - 445 p.
4. Creangă I. Oeuvres / Version française d'Ives Augé et Elena Vianu. - Boucharest, 1963. - 695 p.
5. Dicționar francez-român. - Bucureşti, 2003. - 1328 p.
6. Hajdeu I. Bourgeons d'avril, Muguri de primăvară / Traducere de A.Cipeianu, R.Grigoriu, I.Potopin. - Bucureşti, 2000. - 320 p.
7. Isanos E. «Prefață» la opera Poezii/Poésies de M. Eminescu. - Bucureşti, 1994. - 640 p.

8. Jurnal de Chişinău. - Chişinău. Anul IX. - Nr.761. - 19 sept. 2008. - 24 p.
9. Le français dans le monde. - Paris. - Nr.289. - fév-mars 1998. - 90 p.
10. Le français dans le monde. - Paris. - Nr.295. - fév-mars 1998. - 112 p.
11. Literatura şi arta. - Chişinău. - Nr.30(3282). - 24 iulie, 2008. - 8 p.
12. Literatura şi arta. - Chişinău. - Nr.38(3290). - 18 sept. 2008. - 8 p.
13. Moldova Suverană. - Chişinău. - Nr.146(539). - 18 sept. 2008. - 4 p.
14. Quinn P. Secrets pour rédiger sa publicité. - Paris, 2007. - 208 p.
15. Săptămîna. - Chişinău. - Anul XII. - Nr.33(660). - Vineri, 19 august, 2005. - 32 p.
16. Science &Vie. Junior. - Paris. - No228. - sept. 2008. - 100 p.
17. Templar R. Les 100 règles d'or du management. - Paris, 2007. - 255 p.

Prezentat la 03.11.2008

MODALITY AND VERBS OF MENTAL ACTIVITY IN ENGLISH

Marina KAIM

Catedra Limbi Germanice

În articol se explorează una dintre problemele stringente, precum este modalitatea şi mijloacele ei de exprimare în limba engleză, o categorie complexă şi controversată în lingvistica modernă. Un deosebit interes prezintă faptul că în lucrare este reflectată legătura dintre modalitate şi activitatea intelectuală a omului, care, la rândul ei, este un aspect esenţial al studiului efectuat asupra verbelor de activitate mentală. De asemenea, se reflectă sumarul interdisciplinar al definiţiilor existente şi abordările utilizate, subliniind aspectele diverse ale modalităţii epistemice, evidenţialităţii, subiectivităţii, precum şi funcţiile interacţionare ale modalităţii.

Research in verbs of mental activity has a strong link to the notion of *modality*. Discussions regarding *modality* and modal concepts date back to Aristotle and Greek classic philosophy. According to Hoye [1], these notions come from the fact that people often categorize their experience and attitude in terms of how the state of affairs would be or should be versus what is in reality. As a complex and manifold, multiform category, the term "modality" is used to denote a wide range of phenomena that are different by sense volume, grammatical structure, etc. However, all those phenomena are united by common feature, i.e. to express in this or that way the attitude of the speaker to what he/she states/communicates. Given the fact that *modality* and means of its expression present one of the most important and actual problems of modern linguistics, and special interest for the given paper, various sources were analyzed (based on interdisciplinary approach) regarding the existing definitions of *modality*, its main types, as well as approaches to this phenomenon study/classification.

There exist completely different opinions on the subject, including *modality* definition (-s) and approaches to its classification, which can be explained by the multidisciplinary character of the category, its complexity and controversy. *Modality* capacity usually includes various meanings like: reality, unreality, emotionality, expressiveness, assertion, negation, doubt, probability, presupposition, truth/validity, possibility, actuality, necessity, wish, intention, indirectness, question, etc. Vinogradov states that the category of *modality* "belongs to the central basic language categories that are revealed in different forms in languages of different systems mentioning that" … the category of modality is language universal, presented in all languages of the world." [2]. Examining *modality* and its characteristics is also of significance for the given paper due to the fact that it is inseparably connected with human thinking activity, which in turn is an essential aspect of verbs of mental activity study. Connection between such notions as *human thinking* and *modality* of lexical units is treated differently by different scholars. Some of them connect those two, while others divide them, opposing as logical (thinking) and emotional (modal characteristics of lexical units), *rational* and *sensory*. One can, nevertheless, track the interconnection of *thinking* and *modality*, considering the expression of modality as a result of certain thinking process. Bally characterizes *modality* as "the soul of the sentence…", and "that like a thought, it is formed mainly as a result of active operation of the speaking subject" [3].

Modality characteristics in this or that version are studied in different ways in modern modal logic. The main types of logical modality include the following: alethic, e.g. "necessary", possibly/probably", "by chance/accidentally", deontic, or normative ("forbidden", "allowed", etc.), epistemic, i.e. knowledge, suppositions/propositions, presuppositions, beliefs, doubts, etc. *Modality*, however, is viewed differently in logic and linguistics. In the Logic Dictionary it is explained as "difference between judgments in dependence on the degree of truth of the reflected fact, fixed in them [judgments], phenomenon – from probability to necessity of existence of the reflected". In contrast to logical modality, *modality* in linguistics is defined as "grammatical-semantic notion, reflecting the attitude of the speaker making this or that statement to the object of this statement, and is manifested with the help of different intonation, forms of mood of verbs, introduction words, etc. According to Wikipedia, in linguistics the semantic category of *modality* relates the attitude of the speaker to the contents of his/her statement, target arrangement/ flow of the speech, the relation of the statement contents to reality. *Modality* can have the meaning of the assertion, order, wish, assumption, certainty, (ir-) reality. It can be expressed by different grammatical and lexical means. Language

category of *modality* is inseparably connected with the speaker (speaking subject) and characterizes the sentence as the main communicative unit of speech, as it is the sentence where the objective reality is reflected in its interpretation in people's public conscience. The speaker uses these or those language means to express not only the known logical contents, but also his/her own attitude to/towards it. Bally, commenting on the statement characteristics, defines dictum (its factual contents) and modus (individual assessment, evaluation) of the facts stated [3]. According to Heiko Narrog [4], among numerous definitions of modality one can distinguish at least the following three orientations: definitions of modality in terms of "speakers' attitudes" (e.g., Jespersen), the ones in terms of "actuality", "factuality", "validity", or "realis/irrealis", that is, if a proposition is presented as "actual", "factual", "valid"/"realis" or not, and definitions in terms of the expression of possibility and necessity [6]. Narrog himself suggests the definition of *modality* which highlights it as a linguistic category referring to the factual status of a state of affairs. The author posits that the expression of a state of affairs is modalized if it is marked for being undetermined with respect to its factual status, i.e., is neither positively nor negatively factual." *Modality* has proved a rather difficult area to delimit and conceptualize already at the level of semantics. Perkins [5] defines modality in a very broad way as "the qualification of the categorical and the absolute as realized […] within the code of language. Lyons defines *modality* as "expression of necessity and possibility" [6]. What is of special/particular importance for this paper is that the notion *modality* allows making deeper analysis of peculiarities and rules/laws of human's cognitive activity [7].

The works of Palmer, Perkins, Lyons, Coates, Matthews and other scholars on the question of English *modality*, have been analyzed with the scope of outlining their respective approaches to *modality* treatment. Palmer, for example, differentiates three parameters of modal meaning: the epistemic, deontic and dynamic use of the so called modal auxiliaries taking data from the Survey of English Usage as a basis. We can trace the expressions 'epistemic', 'deontic' and 'dynamic' to the modal logic of von Wright, according to which he defined epistemic as having to do with the assessment of knowledge or verification, deontic with what is necessary, and dynamic with the inner dynamism of situations respectively. Palmer in his work 'Mood and Modality', at the same time, expresses his doubts concerning including dynamic modality in classification, i.e., excluding it, mentioning that "…it is doubtful whether this should be included within modality at all…" [8]. He also highlights that *modality* in language is concerned with subjective characteristics of an utterance, and "… it could even be further argued that subjectivity is an essential criterion as the grammaticization of speakers' (subjective) attitudes and opinions". [8]. Lyons approaches the issue through logical modality perspective, distinguishing between subjective and objective *modality*. Mathews, in turn, highlights: (i) modality as interaction between speech situation participants (illocution), (ii) modality or modification of predications and predicates, which are based on factors in the object world, claiming that the modification should be limited to non-temporal, non-locative and non-process-descriptive factors (modality in the broad sense); and (iii) modality as the subjective attitude of the speaker towards the reality, factuality, necessity, likelihood, desirability, etc. of the event/state-of-affairs denoted by the (modified) predication (modality in the narrow sense). In addition, he finds it important to consider a sub-division of *modality* in the narrow sense into reality and factuality judgments (roughly corresponding to grammatical 'mood') and into a subordinate and more different assessment of probability, necessity, desirability, etc. The traditional division between epistemic and deontic modality can be traced back to von Wright's [9] modal logic, according to which he suggests the so called four "modes": alethic (expressing modes of truth, e.g. necessary, possible), epistemic (referring to modes of knowing, e.g. verified, falsified), deontic (related to modes of obligation, e.g. obligatory, permitted), and existential (considering modes of existence, e.g. universal, existing) respectively. He also admits the possibility of dynamic modality. Rescher classifies *modality* as: alethic, epistemic, temporal, boulamatic, deontic, estimating, evaluating, valuating, causal, and modality of similarity/resemblance.

In his work "Modality, mood, and change of modal meanings: A new perspective", Heiko Narrog makes a reference to the approaches in modality classification used by different scholars specializing in the field (Palmer, Lyons, Coates, Bybee, etc.). According to the traditional, bipartite classification that has been common in linguists' work on modality, one type of modality is generally labeled "epistemic", and the other one "deontic" (Palmer 1986) [8], or "root" [10], or "agent-oriented" [11]. Previously [before coming up with the two-term system], Palmer suggested a three-term system based on the meanings of the English modals. According to that system, *dynamic modality* would be added to *deontic* and *epistemic modality* [12]. Then

this, third, type of *modality* would cover notions like *volition* (sometimes also termed as "boulomaic modality") and *ability*, (neutral) *possibility* and *necessity*. Turning to a two- term system, though, Palmer decided that part of these notions, namely *volition* and *ability* would not strictly fall into the scope of *modality*, and others (neutral possibility, necessity) would belong to *deontic modality* [8]. Bybee and Pagliuca introduced the term "agent-oriented" for modalities such as ability, obligation, desire, and intention which predicate internal or external conditions on a willful agent, to capture the generalization that is understood with non-epistemic modalities, whereby typically the agent (of the verb) is the location of the modal state expressed by the modal marker.

Apart from the above mentioned bipartite systems, a four way one has been also considered. Based on the data in 76 languages, Bybee and associates came up with a system that distinguishes *agent-oriented*, *epistemic*, and *speaker-oriented modalities*, as well as *subordinating moods*. It can be concluded though that the *agent-oriented modality* in this framework basically overlaps with traditional *deontic modality*, as *epistemic modality* does with *traditional epistemic modality*. The introduced in that system *speaker-oriented modality* is novel, mainly comprising non-epistemic sentence moods such as imperative, prohibitive, and optative, etc. In general, conclusion can be made that the two-way classification of modality into *epistemic* vs. *non-epistemic* has been considered the most common, and we will also base on it in this paper. It should be mentioned also that the "dominant two-way classification" is applicable not only to English modal, as modals in other Indo-European languages follow this system, as well as, for example, Modern Chinese. According to Schneider, *modality* consists of : (i) speech acts (orders, wishes, i.e. *deontic modality*) and (ii) of attitudes to the truth, verity of proposition (*epistemic modality*). The author also posits that *non-epistemic* modality refers to facts and events, while *epistemic* one is related to propositions. Karkkainen [13] highlights *low* and *high modality*, providing interesting examples of students' and university counselors' use of high and low modality respectively. According to her research, students use low *modality* values to make requests, to state personal preferences and desires, and to propose solutions to their own academic problems. Counselors on the other hand tend to use low value elements to suggest means, methods, and options to the students, as well as to give advice. She claims that when high-value modal elements are used by the counselors to give advice, these are often preceded by *low-value* modal adjuncts like *I think*, or *might*, to mitigate the force of the advice, as in "Uh *I think* you should late-drop these classes". *Low modality* is expressed by modals like *can*, *may*, *don't have to* and adjuncts like *I don't know*, *I think*, *I don't think* and perhaps, while *high modality* is conveyed by modals like *must*, *should* and *have to* and adjuncts like *I'm sure*, *certainly*, *of course* and *never*.

Epistemology, or theory of knowledge, is defined in Wikipedia as a branch of philosophy concerned with the nature and scope of knowledge. It is explained as the branch of philosophy that studies the nature of knowledge, its presuppositions and foundations, and its extent and validity in the entry on answers.com. It is believed that the term *epistemicity* was introduced into English by the Scottish philosopher James Frederick Ferrier, who in his "Institutes of Metaphysic" (1854), denied the absolute existence of matter and maintained instead that mind and matter necessarily coexist in all experience. The main constituents of *epistemic modality* are considered to include the subject matter of uncertainty, ambiguity, etc. *Epistemic modality* is more oriented towards logic, dealing with statements related to universe, and constraints of likelihood of their truth and falsehood. It includes 'practical possibility' (may) and 'logical necessity' (must, have to) [14]. *Epistemic modality* is expressed by the language which carries the information with different attitudes to knowledge, epistemic expressions, thereby pointing to the attitude of the speaker to the communicated information and degree of his/her responsibility for the propositional contents of his/her assurance, certainty, confidence or doubt [10]. Many researchers note that the movement (in meanings) from concrete to abstract is in general characteristic for the process of formation and development of lexical meanings, observing that epistemic meaning develops later than all the others. This can be explained by peculiarities of the human's thinking, which is first aimed at cognition of the surrounding world, and then at cognition of him/herself. Alongside with the term *epistemic modality*, other terms are also used in linguistics, like, for example, *persuasive modality*, *modalization*, *modality of truth*, etc. In American linguistics a special category, *evidentiality,* stands out , which unites different lexical means, indicating to the source of information about the fact stated, or the way of getting this source. The term *epistemic modality* is, though, most popular, probably due to its covering the diverse sphere of modal means of expression, where the plan of expression becomes the

determinant factor. Aijmer considers that *epistemic modality*, being a universal, conceptual, notional category, is becoming thereby the language category, and that it, therefore, can be viewed as the category through which the speaker expresses his /her attitude to the certainty, reliability, truth of the statement of what is communicated) [15].

The area of *epistemicity*, a subcategory of *modality*, forms a comparatively consistent semantic domain, which comprises linguistic forms that show the speaker's commitment to the status of the information that they are providing, most commonly it being their assessment of its reliability. As with other multidimensional categories, it is not easy to "find" one definition of *epistemic modality*, which would be accepted by all scholars. In general, it is defined in relation to knowledge, truth, its variability, belief, etc. The categories of certainty, reliability, truth are the instrumental means of *epistemic modality* study. The domain of *epistemic modality* ranges in principle from total uncertainty to absolute certainty [16]. Although epistemic expressions became the subject of study long ago, they were first examined, as a rule, in philosophy and logical semantics. It is then not surprising to face the modality related terms "similarity" in logic, philosophy, and linguistics, which can be explained, among other issues, by the fact that *epistemic modality* in semantics has been influenced heavily by modal logic and the notion of possible worlds, in which propositions or events may be seen as 'real' or 'true' [5; 8]. According to von Wright, *epistemic modality* has to do with knowledge via variability [16]. The first attempt to establish the relation between logical and language semantics was undertaken by Palmer [12], who, based on the modal logic of von Wright, singled out the *epistemic modality* as the sphere of subjective truth, mentioning that from the general theoretical standpoint, *epistemic modality* characterizes the attitude of a person to reality. He also mentions that *epistemic modality* "is concerned with language as information, with the expression of the degree or nature of the speaker's commitment to the truth of what he says", while *deontic modality* "is concerned with language as action, mostly with the expression by the speaker of his attitude towards possible actions by himself or others" [8]. Halliday posits that *epistemic modality* ". . . is the speaker's assessment of probability and predictability", adding that it is external to the content, being a part of the attitude taken up by the speaker: his attitude, in this case, towards his own speech role as 'declarer'. Palmer states that *epistemic modality* indicates ". . . the status of the proposition in terms of the speaker's commitment to it" [8]. For Lyons and most linguists, *epistemic modality* is understood as a probability parameter presupposing 'unknown' or 'undetermined' [17]. Lyons defines *epistemic modality* as related to the notions of knowledge and belief [6]. James highlights that it is involved in building the representation which corresponds to the world (through the use of feelings and intellect).

As mentioned above, *epistemic modality,* as other related complex categories, is defined differently by scholars. Thus, one can encounter some "partially conflicting definitions" of *epistemic modality.* Besides the most commonly accepted notions for defining it, i.e. relation to *knowledge* and *belief*, many researchers involve the notion of *truth* in the definition of *epistemic modality*. So, Lyons [6] states: "Any utterance in which the speaker explicitly qualifies his commitment to the *truth* of the proposition expressed by the sentence he utters, whether this qualification is made explicit in the verbal component [..] or in the prosodic or paralinguistic component, is an epistemically modal, or modalized, utterance. "Palmer diversely refers to *epistemic modality* as an "indication by the speaker of his (lack of) commitment to the *truth* of the proposition expressed" and "as the degree of commitment by the speaker to what he says" [8]. Bybee and associates have been the principal proponents of this terminology. They also contrast this with *epistemic modality*, including notions such as *possibility*, *probability*, *prediction*, and *future*. They note that *epistemic modality* has the whole proposition in its scope and expresses speakers' evaluations of the truth of the proposition (6). At the background of standard semantic treatments of modality, when *epistemic modality* is seen as regularly contributing to *truth* conditions, i.e. is typically characterized as concerning the "degree of speaker commitment to truth" [17; 18], others, however, would doubt approach, like, for example, Goddart, saying "… but it is debatable whether such categories necessarily contain any specification about "truth", in the literal sense". In Palmer's words, *epistemic modality* "is concerned with language as information, with the expression of the degree or nature of the speaker's commitment to the truth of what he says'' [4]. With the dynamic development of the interactive approach in *modality* treatment, however, the definitions limited to strictly deciding whether the statement is true or false, etc., have been debated. As observed by Willett [19], such definitions are set in a context of a formal logician's view that propositions are either necessarily true, necessarily false or contingently/depending on circumstances true. The notion of truth of propositions, which used to be an

essential condition (a sine qua non) in semantic research on *modality* previously, has turned out to be "not necessarily helpful for a more interactionally based studies" [19].

At the same time, some researchers prefer less categoric, rigorous definitions of *epistemic modality*. For example, Perkins states that in their epistemic meanings the modals (the English modal auxiliaries) express the speaker's state of knowledge or belief or opinion about the proposition. Holmes refers to *epistemic modality* as degrees of certainty. In Lyon's words, "[any] utterance in which the speaker explicitly qualifies his commitment to the truth of the proposition expressed by the sentence he utters . . . is an epistemically modal, or modalized utterance" [6]. Eva Thue Vold defines *epistemic modality markers* (for example, *perhaps*, *probably*) as linguistic expressions that qualify the truth value of a propositional content [16]. *Epistemic modality markers* thus mark to what extent one can rely on the information which is being conveyed by the proposition. In the given paper we will adhere to following a rather 'balanced', non-categoric approach in defining *epistemic modality*, and will not put emphasis on the truth of what, for example, the conversation participants are saying, but rather highlight that they assess something as more or less reliable, or express their belief that such and such is the case. *Epistemic modality* can be expressed by a variety of linguistic forms, such as epistemic phrases, adverbs, adjectives, nouns, lexical verbs and participial forms. It can even be claimed that the notion of (epistemic) modality is not restricted to any specific formal category, but that modal expressions form an open-ended class, as is claimed by Simon-Vandenbergen [20]. She argues that *modality* can be expressed by a combination of means such as verbs, adverbs, intonation, etc., and a modal meaning may even be conveyed in a preceding or following sentence. The most frequently used epistemic verbs in English include: think, believe, suppose, guess, seem, consider, etc. The most frequent elements in speech are modal words (e.g. modal adverbs: really, perhaps, of course, maybe etc.). Then follow modal phrases (epistemic phrases: I think, I suppose, I don't think, I know etc.), and modal auxiliaries (might, will, should, may etc.). In conversational interaction epistemic modality is predominately expressed through explicitly subjective forms (i.e. involving the first person pronoun). Sometimes the "epistemic qualifiers" is used as a cover term for various linguistic devices, including adverbs, adverbial phrases, and particles, for qualifying one's statements, the purpose being to hedge one's assertions, and to differentiate the strength of one's assent to a proposition. Cinque mentions "speaker-oriented" epistemic adverbs (e.g. probably, possibly, conceivably, apparently, presumably, supposedly, reportedly, allegedly, and arguably) which abound in English, and presumably serve the same communicative priority as the large number of English epistemic verbs [21]. THINK-related meanings can also be expressed as discourse particles and conversational formulas, though compared with adverbs these tend to be more "interactional" in meaning, in the sense of referring to the addressee's speech or reactions. Some of English examples would be conversational formulas like *That's right!* and *Good thinking!* [22], but on close examination other discourse particles may also disclose "cognitive" meaning components. For example, it can be argued that English *wow*s, and even *well*, contain "mental state" components such as "I didn't **think** this would happen" or "I want to **think** about this well" [23]. Taking into consideration broad approach to the problem of *epistemic modality*, it can be thereby subdivided in accordance with a) judgments of the speaker re:/about the necessity and possibility and 2) evidential basis of what is told, and consequently contains the following types: a) modality of judgment/argument and b) evidentiality.The latter should not be overlooked while considering the aspects associated with *epistemic modality*. Palmer [8], for instance, includes *evidential* under *epistemic modality*, suggesting that linguistic means like it are just one way of coding commitment or lack of commitment towards the truth of the proposition expressed. Biber et al. also include under *epistemic stance markers*, not just *certainty, actuality, precision* and *limitation***,** but also source of knowledge or the perspective from which the information is given. Thus, meanings related to the sphere of *evidentiality***,** express an indication to the source of the speaker's information concerning the communicated situation. The notion of *evidentiality* is examined in narrow and broad senses. As regards the narrow sense, *evidentiality* means the source of knowledge and provides the evidence for what it narrates [24]. In the wide sense- evidentiality includes any expression of attitude to the transmitted knowledge.

Evidentiality is normally characterized as a set of categories that indicate the speaker's "source of information" or "the nature of the evidence" for the speaker's belief. Goddard adds that many evidential categories do not involve *think*, such as visual, auditory, and "hearsay" categories (based on *see*, *hear*, and *say*, respectively), and many so-called "inferential" evidentials seem to be concerned with indicating that new

knowledge is based on other or prior knowledge, e.g., "**I know** this now because **I know** something else". However, he noted that when an evidential category is said to indicate "conjecture", "speculation", or the like, one may well conclude that the component *I think* is involved. The relationship between the notions of *epistemic modality* and *evidentiality* turn out to be somewhat problematic. *Evidentiality* has commonly been understood to refer mostly (only) to the source of knowledge and the type of evidence that a speaker has for making a claim or assertion. The opinion on where *evidentiality* fits in with *epistemicity* and which one is considered the superordinate category varies from one researcher to another. Chafe, for example, considers *evidentiality* in a broad sense as attitudes toward knowledge, coding both speakers' attitude towards the reliability of knowledge and his/her source of knowledge or mode of knowing [25]. Many authors observe that it is conversation which is the most involved style in its marking of *evidentiality*. *Evidentiality*, as a marked source of transferred knowledge/ information, can be viewed as mental inference or transmission of the heard or read. This is a cognitively singled out linguistic category, which has its own independent lexico-grammatical execution in language. Within the framework of legal discourse, for example, it would represent a hierarchical system of evidential/testimonial meanings, which reflects the fact that the speaker claims his statements/propositions with the most achievable evidence. Thus, during the legal process/ legal procedure verification of the defendant or witnesses is often built upon the factors of understanding, belief and assessment of the information presented/communicated. Important issues that are taken into consideration include epistemic base of the information transmitted by means of language, its modality, i.e. belief, doubt, assertion, proposition. It is clear that *epistemic modality* and *evidential*ity are related, and that the dividing-line between the two is often unclear. According to Traugott [26], they also share a great number of similarities in their semantic development, and that the choice of one as a superordinate category over the other is then almost a matter of terminological convenience. Some authors (e.g. Elise Karkkainen) adhere to a more widely held view and consider evidential distinctions as part of the marking of *epistemic modality*. This is motivated by her definition of *epistemicity*, as different ways of showing commitment towards what one is saying, or, specifying somewhat, as different attitudes toward knowledge.

It is the notion of *subjectivity* that has been seen as the common property of both *epistemic modality* and *evidential* [6; 8]. The study of modality in language is also complex due to the thing that linguists make the division also within the *epistemic modality* as such: between *subjective* and *objective modality*. John Lyons in his introduction to "Subjecthood and subjectivity", refers to the interest in linguistic *subjectivity* as "… currently fashionable" [27]. There have been many studies highlighting ways in which speakers use language to express their perceptions, feelings, and opinions in discourse (i.e., *subjectivity*) and how such expressive motivation and strategies conventionalize and interact with linguistic structure (i.e. subjectification). A common characterization of *modality* has been that it is associated with the subjective characteristics of an utterance, i.e., a speaker's subjective attitudes and beliefs, as opposed to an objective statement of a proposition. *Subjectivity* has been argued to be an essential criterion for *modality*. Benveniste [28], for example, writes: "Language is marked so deeply by the expression of *subjectivity* that one might ask if it could still function and be called language if it were constructed otherwise". The author characterizes *subjectivity* as the ability of speakers to view themselves as subjects and discusses how common grammatical categories, in particular, person (in the form of personal pronouns), contribute to this expressive capacity of speakers. The distinction between subjective and objective *epistemic modality* is formally captured in some terms in Lyons' system, where it is assumed that *subjective* epistemic interpretations are illocutionary force indicators and have higher scope than *objective* epistemic interpretations [29]. Lyons also comments that the majority of epistemic interpretations of modal expressions in natural language are subjective and that these interpretations are more 'basic' than objective ones, which are closer to the logicians' 'alethic' modality.

Thus, there can be specified two sides of *modality*: subjective and objective. Within the subjective framework one can define the type of *modality* which expresses the established by speaker attitude of the contents of statement to reality from the point of view of its being true or false. Such type of *modality* serves as the expression of epistemic possibility and demonstrates the degree of understanding of the connections and relations of reality on part of the speaker. Research is beginning to show that not just "traditional" categories of stance, such as mood and modality, are indices of speaker's attitude, but that our everyday language use is inherently subjective at many levels. Therefore, the general subjectivity of everyday language use can be illustrated by the fact that speakers seldom report "bare" facts, events or actions in an unmediated manner,

but consistently convey their points of view, evaluations, opinions, and attitudes while doing so. Expression of epistemic stance is highly persistent in everyday spoken interaction as in fact speakers show more concern for marking their epistemic stance than marking attitudes or evaluations, or expressing personal feelings and emotions. In her "Japanese and German 'I think-constructions" article, Christiane Hohenstein reflects on the matrix constructions with verbs of thinking and feeling (verba sentiendi) researched within a range of theoretical frameworks. In functional semantics they are interpreted as expressions of *epistemic modality* denoting mental states and/or activities which systematically express *subjectivity* and are, at the same time, related to *evidentiality* and *hedging.* The constructions have also been understood as a means of propositional attitude, speaker's stance or subjectivity towards the subordinated proposition [30]. As a distinctive characteristic of *epistemic modality,* a lot of scholars refer to its *subjectivity*, relating it mainly to the definition of *epistemic modality,* as expressing the attitude of the speaker to the statement. Such definition highlights that, according to their opinion, while constructing the statement with epistemic assessment, the conclusion/judgment made by the speaker plays an important role, and not only the objectivity from the point of view of the facts in case. One of the sources of *subjectivity* in language is represented by the 1st person singular pronouns, which as Benveniste notes, is a rich source of *subjectivity* in language in that it explicitly refers to the speaker. For instance, *I* with verbs such as *feel, believe, suppose* typically express the speaker's attitude regarding the following piece of discourse or an event in the current contexts. When the same verbs occur with the 3rd person singular subjects (she/he), however, what is conveyed may sound descriptive or informative.

Diachronically, as Traugott [29; 31] claims, *subjectivity* meaning represents the last stage in semantic change, i.e. meanings tend to become increasingly based in the speaker's subjective belief or attitude towards the proposition. She also concludes that the English *I think* is becoming more *subjective* both in function towards a fixed phrase indicating speaker's epistemic attitude) and in the overwhelming selection of the first person subject form. From a synchronic perspective, *subjectivity* is beginning to be seen as a major principle in much of language use and is becoming a crucial area in functionalist research [32]. Iwasaki observes that conversation is characterized by a focus on interpersonal interaction and by the conveying *subjective* information. One of the most frequent *stance marker*s in conversational cases is *I thought* used as a frame for reporting the speaker's own thoughts, either actual or imaginary, in some earlier interaction or situation. Thus, even though the actual judgment is thereby shifted into the past, this *epistemic phrase* still lends a subjective shade/ "flavor" towards what is being told in the present situation. It allows the narrator's "personal self" to be highlighted at crucial moments. Scheibman's study shows that most common interactive AE discourse are those subject-predicate combinations that permit speakers to personalize their contributions, emphasize attitude and situation, evaluate, and negotiate with certainty with other participants. Thus, even though *epistemic modality* by definition is an important manifestation of *subjectivity* in language, displays of subjectivity extend beyond the category of modality in a narrow sense. In her concept of subjectification, Traugott [33] defines the latter as a process whereby ''meanings become increasingly based in the speaker's subjective belief state/attitude toward the proposition'', highlighting the subjective forms (i.e. involving the first person pronoun) in conversational interaction, like *I think, I believe*, etc. In the Nuyts' concept of *subjectivity* within *epistemic modality, subjectivity* has two poles of *subjectivity* and *intersubjectivity*, and is essentially based on the notion of *evidentiality*. Epistemic expressions are considered to be more subjective if the evidence on which the epistemic judgment is based is only accessible to the speaker and more intersubjective if the evidence is known to, or accessible to, a larger group of people. Nuyts, however, also offers another concept: "performative" vs. "descriptive" use of modal expressions. In the former type of use, the speaker is giving his or her personal opinion at the time of speech, while in the latter "no direct indication about the speaker's present point of view" is given.

Karkkainen, who studied *modality* in institutional discourse within the framework of interactive discourse analysis, argues that *modality* points to the social construction of knowledge systems and of the relative discourse statuses between the participants in interaction. Based on the thorough analysis of everyday American English, the author concludes that "language that conveys how things are from our perspective is prevalent in everyday AE and very likely in many languages of the world". In this way, *epistemic modality* presents "… one routine way of conveying the speaker's perspective, and it thereby becomes part of the overall social dimension of the utterance." There have been various attempts in linguistic pragmatics and discourse analysis to examine the interactional functions of *epistemic modality*. These studies have often covered the whole

sub-system of *epistemic modality*, a consistent semantic domain, and have explored the potential interactionnal functions that could be established within it. The terms for this area of language use varied from "expressions of stance", "hedging devices", "boosters", or "attenuators" to 'pragmatic force modifiers', etc. There is a growing body of research that shows that *epistemicity* in English is made use of by speakers in interaction with the scope to achieve rather diverse social functions, among them being: a politeness /face saving function, the function of constructing one's authority or the relevant discourse statutes of participants, the function of achieving certain conversational actions within certain sequential environments, the function of regulating aspects of interaction (topic transition or the participation framework), or simply the function of displaying (true or "fake") uncertainty. What is common to the more recent works in the field is that they focus not on the speaker's expressed commitment or attitude towards knowledge as such (as a *cognitive phenomenon*), but on the interactional use that such expressions and attitudes may be applied to actual social contexts, and what kind of interactional effects and consequences they may have on the recipient(s) and on the interaction process.

As *epistemic* expressions are not part of the *proposition* but show attitudes towards it, they can take on "higher level" interactional functions and do other work in discourse, so, speakers seldom express "bare" propositions without coding their attitude to them or parts of them. Nikula views a number of linguistic expressions that she calls *pragmatic force modifiers* as having a modifying function, whereby they act as *hedges* or emphatics, and simultaneously serving an interpersonal function, either that of *politeness* or of involvement. Her group of *pragmatic force modifiers* consists largely (not exclusively) of expressions of *epistemic modality*. More recently, *stance styles* and *stances* have begun to be regarded, not as static phenomena residing within individual speakers, but responsive to interactional requirements and social contexts within which speakers and recipients interact. Thus, the focus has been moved from the individual speaker towards a more dialogical approach, and towards the social construction of meaning. Based on the extensive research material accumulated, Taionio highlighted the examples of cases where speakers may claim that they do not remember doing/saying something, when there is in fact some evidence that they do, and that presenting oneself as not possessing some information can be used to perform certain interactional functions in conversation.

One of the common approaches to *modality* study has been to regard *epistemic modality* as a strategy within the theory of linguistic politeness proposed by Brown and Levinson. Very often *epistemic markers* have been marked to act as *hedges* on illocutionary force. Thus, Holmes considers *epistemic modality* as part of a larger array of linguistic forms used for boosting or attenuating the illocutionary force of speech acts, for the purpose of orienting towards the hearer's need to be liked and approved of (*positive face*). A commonly used definition is the one by Hyland, which states that *hedges* are "the means by which writers can present a proposition as an opinion rather than a fact". E*pistemic modality markers* constitute a specific and frequent type of *hedge*. *Hedging*, or the mitigation of claims, is often seen as a rhetorical device used to convince and influence the reader. H*edging* is also mentioned as an argumentative strategy considered to be crucial to, for example, the writer of scientific texts, based on the assumption that all statements conveying new knowledge are hedged, because they have not yet gained acceptance in the scientific community. Regarding the conversational functions of English *I think*, a number of scholars (e.g. Aijmer, Kärrkäinen, Scheibman) have observed that it serves a range of conventionalized conversational and illocutionary functions, for example, to make suggestions or to mitigate disagreement–not found in many other languages. Tsui describes an epistemic item *I don't know* in terms of its chronological placement, as a marker used for avoiding assessment, prefacing disagreements, avoiding explicit disagreements, avoiding commitment, minimizing impolite beliefs and indicating uncertainty. Following Tsui, it can be therefore concluded that, even though *I don't know* is a "a declaration of insufficient knowledge" it acquires several interactional functions when the utterance occurs in different sequential environments. Schebman underlines that the negative auxiliary *don't* consistently appears in a reduced form when it occurs in its most frequent context, i.e. in the collocation *I don't know,* where it primarily functions as an *epistemic downtoner* or *politeness marker*.

References:

1. Hoye L. Adverbs and modality in English. - London and New York: Longman, 1997. - 303 p.
2. Виноградов В.В. Лексикология и лексикография. Избранные труды. - Москва, 1975.

3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. - Москва: Иностранная литература, 1955. - 416 с.
4. Heiko Narrog Modality, mood, and change of modal meanings: A new perspective.
5. Perkins Michael R. Modal Expressions in English. - Norwood: Ablex Publishing, 1983.
6. Lyons John. Semantics. Vol. 2. - Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
7. Lyons John. Introduction to Theoretical Linguistics. - Cambridge: Cambridge University Press, 1968.
8. Palmer F.R. Mood and Modality. - Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
9. Von Wright H.G. An Essay in Modal Logic. - Amsterdam: North Holland, 1951.
10. Coates Jennifer. The Semantics of the Modal Auxiliaries. - London: Croom Helm, 1983.
11. Bybee Joan L. and William Pagliuca. Cross-linguistic comparison and the development of grammatical meaning // Fisiak, Jacek (ed.), Historical Semantics, Historical Word-Formation. - Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 1985, 59-84.
12. Palmer F.R. Modality and the English Modals. - London and New York: Longman, 1979. - 196 p.
13. Epistemic Stance in English Conversation. A description of its interactional functions, with a focus on I think. By Elise Karkkainen. University of Oulu. John Benjamins Publishing Company. - Amsterdam/Philadelphia. - 2003. - Volume 115.
14. Geoffrey Leech. Meaning and the English Verb. Third Edition. Pearson Education Limited 1971, 1987, 2004. - Edinburgh Gate. Great Britain.
15. Aijmer K. Evidence and the declarative sentence. - International. Stockholm, Sweden: ALMQVIST and WDCSSELL, 1980. - 150 p.
16. Epistemic modality markers in research articles: a cross-linguistic and cross- disciplinary study. By Eva Thue Vold University of Bergen. International Journal of Applied Linguistics. - 2006. - Vol.16. - No1.
17. Richard Matthews. Papers on Semantics and Grammar. European University Studies Series XIV, Anglo-saxon Language and Literature, 1993.
18. Nuyts Jan. 2001a Subjectivity as an evidential dimension in epistemic modal expressions. Journal of Pragmatics 33, 383–400.2001b Epistemic Modality, Language, and Conceptualization. - Amsterdam/ Philadelphia: Benjamins.
19. Willett Thomas. A cross-linguistic survey of the grammaticization of evidentiality. Studies in Language 12(1). - 1988, p.51-97.
20. Simon-Vandenbergen Aspects of contrastive verb valency. edited by Anne-Marie Simon-Vandenbergen, Johan Taeldeman, Dominique Willems. - Gent: Studia Germanica Gandensia, 1996.
21. Cinque G. Adverbs and Functional Heads: A Cross-Linguistic Perspective. Oxford University Press, Oxford, 1999.
22. Anglo cultural scripts seen through Middle Eastern eyes. Keynote paper for joint conferences of the Australian Linguistic Society and Australian Applied Linguistics Association, Macquarie University, Sydney, July 2002. Unpublished manuscript held by the author.
23. Wierzbicka. The semantics of interjections // Journal of Pragmatics. - 1992. - No18. - P.159-192; Goddard C. Semantic Analysis: a practical introduction. - Oxford: Oxford University Press, 1998.
24. Palmer F.R. Modality and the English Modals, 2nd ed. - London: Longman, 1990.
25. Chafe Wallace L. and Johanna Nichols (eds.). Evidentiality: The linguistic coding of epistemology. - Norwood NJ: Ablex, 1986.
26. Traugott Elizabeth Closs. On the rise of epistemic meanings in English: An example of subjectification in semantic change. Language. - 1989. - No65. - P.31-55.
27. Frequency and the emergence of linguistic structure / Edited by J. Bybee. - University of New Mexico, Paul Hopper, Carnegie Mellon Pittsburgh, p.61.
28. Benveniste Émil. Subjectivity in language. Problems in general linguistics / Transl. by M.E. Meek, Miami FL: University of Miami Press, 1971, p.223-230.
29. Traugott Elizabeth Closs. Subjectification in grammaticalisation In Stein, Dieter and Susan Wright (eds.), Subjectivity and Subjectivisation. - Cambridge: Cambridge University Press, 1995, p.31-54.
30. Halliday, M.A.K. (1994). An Introduction to Functional Grammar. 2nd edn. London: Edward Arnold.; Iwasaki, Shoichi. 1993 Subjectivity in Grammar and Discourse. Theoretical Considerations and a Case Study of Japanese Spoken Discourse. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
31. Traugott Elizabeth Closs. Subjectification in grammaticalisation In Stein, Dieter and Susan Wright (eds.), Subjectivity and Subjectivisation. - Cambridge: Cambridge University Press, 1995, p.31-54.
32. Iwasaki Shoichi. Subjectivity in Grammar and Discourse. Theoretical Considerations and a Case Study of Japanese Spoken Discourse. - Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 1993.
33. Traugott. On the rise of epistemic meanings in English: An example of subjectification in semantic change, p.31-55.

Prezentat la 03.11.2008

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.10(20)

DEIXA PRIMARĂ ŞI DEIXA SECUNDARĂ

Oxana CREANGA

Catedra Filologie Engleză

The article reviews the traditional deixis concept within the narratological framework. Primary deixis realized in situational discourse has been successfully taken up in narratology and applied to discourse analysis. In narrative discourse secondary deixis is used to denote perspective / point of view from which the narrative is presented.

Cercetările vizând categoria deixei au evoluat considerabil, începând cu studiul filosofilor antici până în prezent, devenind obiectul multiplelor studii interdisciplinare, inclusiv din domeniul naratologiei. Din a doua jumătate a secolului XX, deixa capătă o nouă actualitate, primind caracteristica unei categorii universale ce funcționează la toate nivelurile limbii. Caracterul universal al deixei este condiționat de universalitatea conceptelor pe care această categorie se bazează: subiectul – spațiul – timpul. Procesul de comunicare nu poate fi conceput fără elementele constituente de bază, vorbitor şi ascultător, enunțarea nu are loc în afara timpului şi locului. Atenția sporită a lingviştilor asupra acestei categorii este generată de caracterul antropocentric al deixei. Deixa reprezintă egocentrismul lingvistic, întrucât orice enunțare conține referință, în primul rând, la vorbitor: eu–aici–acum reflectă origo-ul discursului, timpul şi locul vorbitorului. Subiectul discursului îşi apropie realitatea prin alegerea unor mijloace lingvistice în cadrul fiecărei enunțări, elementele deictice fiind printre cele mai relevante mijloace lexico-gramaticale în acest sens. Astfel, cercetările ce țin de deixă au evoluat de la un studiu lexico-morfologic până la unul functional-pragmatic.

În prezent, studiul deixei se impune prin lipsa unei unanimități referitor la diverse aspecte ale categoriei: deixa drept fenomen lingvistic, tipurile deixei, gradul de deicticitate al elementelor gramaticale şi lexicale, câmpul elementelor deictice.

Tipologia deixei, un aspect ce ține de probleme de teorie generală a deixei, de asemenea, capătă noi dimensiuni, întrucât îşi găseşte reflectarea nu doar în cadrul lingvisticii, ci şi al naratologiei. În lingvistica modernă s-a ajuns la stricta delimitare a deixei **primare,** şi alte trei tipuri ce derivă de la ea: **deixa secundară**, **anafora** şi **deixa textuală**, prima constituind obiectul de studiu al acestui articol.

În deixa primară se face referință la centrul deictic (eu–aici–acum), origo-ul discursului, şi nu reprezintă altceva decât cele trei coordonate principale pe care se bazează actul de comunicare. Situația discursivă este caracterizată printr-un **context situațional** care include vorbitorul, interlocutorul, acțiunile pe care le efectuează şi un şir de evenimente şi obiecte externe. Fiecare enunțare are loc într-o anumită situație spațiotemporală incluzând vorbitorul, interlocutorul, acțiunile pe care le efectuează şi un şir de evenimente şi obiecte externe. Există *particularități deictice* ale enunțării (*deictic features of the utterance*) care fac referință la situația în care are loc enunțarea. I.Stepanov introduce termenul de *spațiu deictic* pentru a cuprinde complexitatea caracteristicilor deictice, sau parametri deictici caracteristici situației discursive (eu–tu–aici–acum) care pot varia cu fiecare situație discursivă [1, p.334]. Interlocutorul poate interpreta corect conținutul enunțării doar în cazul în care ține cont de elementele deictice (coordonatele comunicative) ale situației discursive. Totuşi, contextul enunțării nu poate fi redus doar la parametrii spatiotemporali ai actului discursiv. Participanții trebuie să țină cont nu doar de obiecte şi acțiuni ce au loc la momentul dat, dar şi de prezumțiile pragmatice, cunoştințele vorbitorului şi ale interlocutorului referitor la ceea ce a fost menționat anterior. Aici sunt incluse cunoştințele de fundal: reguli, moravuri, accepțiuni împărtăşite de ambii, vorbitor şi interlocutor [2, p.413].

Atunci când în discurs sunt create centre deictice alternative, în care se plasează virtual subiectul, apare fenomenul **deixei secundare**, ca în exemplul trecerii vorbirii directe în cea indirectă. Deixa secundară este caracteristică şi textului narativ, fenomen desemnat prin termenii **deixa imaginară** (virtuală), **deixa narativă**. Analiza textului narativ implică identificarea diferitelor conştiințe, puncte de vedere, a naratorului şi personajului, proiectate în text anume prin intermediul deixei secundare. Aceasta reprezintă cadrul spațiotemporal al textului, evaluarea evenimentelor şi personajelor din punctul de vedere al observatorului/focalizatorului care are o anumită poziționare în spațiu şi timp. Astfel, cadrul deictic este proiectat în text prin intermediul unor concepte universale: om, spațiu, timp, care, totodată, stau şi la baza situației de comunicare. În discursul narativ, conceptul de **centru deictic**, caracteristic contextului conversațional, este preluat cu alt sens, şi

anume, pentru a desemna perspectiva discursului narativ. Noţiunea de cadru deictic este utilizată eficient la analiza textului narativ, deoarece evoluarea, adică menţinerea şi schimbarea centrului deictic de la un personaj la alt personaj sau la narator pe parcursul desfăşurării cadrului narativ este considerată un mecanism de asigurare a comprehensiunii textului.

Imitarea situaţiei discursive în textul narativ are loc la trei niveluri ale comunicării narative, fiecare cuprinzând setul său de locutor şi interlocutor (emiţător şi receptor) [3, p.15]:

- nivelul comunicării nonficţonale ce conţine autorul şi cititorul;
- nivelul medierii ficţionale cu naratorul şi adresatul (narratee);
- nivelul acţiunii ce conţine personajele.

Spre deosebire de situaţia discursivă de tip canonic, unde sunt prezenţi locutorul şi interlocutorul care se văd reciproc, în textul narativ, are loc transmiterea mesajului în cadrul unei situaţii discursive incomplete. Diverse regimuri narative utilizate în operele literare (homodiegetic, heterodiegetic şi figurativ realizat prin intermediul discursului indirect liber) nu reprezintă altceva decât suplinirea acestei situaţii discursive incomplete.

Analizând specificul realizării actului discursiv din cadrul primului nivel, se poate afirma că odată ce autorul creează textul narativ, el îşi imaginează un potenţial cititor, care îndeplineşte rolul de interlocutor, menţine legătura cu el, este cointeresat de menţinerea atenţiei lui, împărtăşirea punctului său de vedere. Totuşi, prezenţa autorului, în calitate de generator al discursului este mai puţin frecventă în textul narativ. Această funcţie este realizată în cadrul celui de al doilea nivel de către narator şi, uneori, personaj. În ultimul timp, în literatură există tendinţa de a scoate în evidenţă aspectul psihologic al evenimentelor şi faptelor, de a se pune accent pe eul interior al personajelor, astfel, rolul de focalizator fiind atribuit personajelor. Diverse tehnici literare fac posibilă suprimarea discursului naratorial: discursul liber indirect, monologul interior, fluxul de conştiinţă. Prin urmare, în textul narativ are loc interacţiunea discursului diferitelor centre deictice care aparţin autorului, naratorului şi personajului, fapt ce duce la crearea unui aspect eterogen al discursului. Totuşi, există diverse mijloace lingvistice care ar permite identificarea vocii autorului:

- deplasarea temporală;
- schimbul persoanei care narează;
- schimbul planului modal;
- deplasarea semantică spre generalizare.

"*I knew in the end that there was truth in what he said. Unconsciously, perhaps, we treasure the power we have over people by regard for our opinion of them, and we hate those upon whom we have no such influence. I suppose it is the bitterest wound to human pride. But I would not let him see that I was put out.*" [4, p.154].

În exemplul dat, ce aparţine regimului narativ autodiegetic, *I* din prima propoziţie aparţine naratorului, şi coincide cu personajul, care relatează derularea evenimentelor din romanul „The Moon and the Sixpence", dar *I* din propoziţia *I suppose it is the bitterest wound to human pride* prin *I* se face referinţă la însuşi autorul, încât deplasarea temporală şi schimbul persoanei care narează denotă deplasarea centrului deictic: are loc identificarea lui *I* cu *We* şi astfel se creează generalizarea situaţiei prin utilizarea substantivelor *power, people, opinion, influence, pride*; are loc, de asemenea, schimbarea cadrului modal – utilizarea expresiei modale *perhaps* sugerează existenţa unei alte posibile lumi, altei evaluări (*bitterest*).

"Stephen bent over his loom, quiet, watchful, and steady. A special contrast, as every man was in the forest of looms where Stephen worked, to the crashing, smashing, tearing piece of mechanism at which he labored. Never fear, good people, of an anxious turn of mind, that Art will consign Nature to oblivion. Set anywhere side by side, the work of God and the work of man, and the former, even though it be a troop of hands of very small account, will gain in dignity from the comparison." [5, p.72].

Fragmentul dat, aparţinând regimului narativ heterodiegetic, totuşi conţine şi discursul autorului. Iniţial are loc prezentarea acţiunilor din perspectiva unui narator la persoana a treia (*Stephen, every man, he – bent, was, labored*). Apoi, regimul comunicativ se schimbă brusc, autorul trece la vorbirea directă, utilizând modul imperativ (*never fear, set anywhere*), spre deosebire de exemplul anterior, unde era necesar a ţine cont de unele mijloace lingvistice pentru identificarea vocii autorului. Discursul său devine dialogal: el se adresează oamenilor buni (*good people*) să nu le fie frică de faptul că arta va da uitării natura (*that Art will consign Nature to oblivion*), căci creaţia lui Dumnezeu oricum va fi superioară celei umane (*Set side by side the work*

of art and the work of man and the former... will gain in comparison.) Astfel, a doua parte a fragmentului reprezintă o abatere de la narațiune, are loc întreruperea ei de către autor pentru stabilirea contactului cu cititorul.

Anume la al doilea nivel narativ are loc manifestarea deixei secundare cu coordonatele *el/ei – acolo – atunci.* Rolul vorbitorului, aici, îl îndeplineşte naratorul. I.Apresean, în acest sens, foloseşte termenul de **observator** [6, p.28]. E. Paduceva propune de a face diferența dintre regimul conversațional şi regimul narativ al interpretării elementelor deictice, având în vedere specificul utilizării lexemelor şi formelor gramaticale caracteristice dialogului (situației discursive, fiind vorba de deixa primară) şi vorbirii indirecte sau textului narativ, ca în cazul deixei secundare [7, p.415].

Manifestarea punctului de vedere al personajului este posibilă în cadrul regimului narativ figurativ prin intermediul discursului indirect liber. Aici, naratorul, parțial, oferă dreptul personajului la actul discursiv. Astfel, apare un fenomen pur literar, vorbitorul reprezentat de un personaj la persoana a treia, imposibil în situația discursivă de tip canonic.

Identificarea acestei forme narative ține de analiza elementelor egocentrice ale textului: deixa, modalitatea, cuvinte evaluative, unități lexicale ce exprimă percepția fizică şi mintală (*I, here, now, probably, really, fortunately)*. În regimul conversațional, elementele egocentrice sunt centrate spre vorbitor, pe când în textul narativ, ele sunt orientate spre narator sau personaj. În cadrul discursului indirect liber, sunt utilizate elementele egocentrice caracteristice atât regimului narativ, cât şi celui conversațional. Pentru această tehnică literară este caracteristică menținerea deixei spațiale şi, uneori, temporale caracteristice personajului (*here, this side; now and today*). Unica ce nu poate personajul este să se refere la sine prin persoana întâi, aceasta este posibil doar prin utilizarea persoanei a treia. Cadrul temporal, prin utilizarea timpului trecut, aparține regimului narativ. Astfel, folosind un limbaj mixt, are loc fuziunea a două voci, cea a personajului şi cea a naratorului, fapt ce duce la existența concomitentă a două centre deictice. Este semnificativ faptul că aceste centre deictice aparțin la două niveluri narative diferite, nivelul medierii ficționale şi nivelul acțiunii, dar sunt realizate în cadrul aceleiaşi propoziții:

„*But now after the kindling again of so many memories, the first touch of her body, musical and strange and perfumed sent through him a keen pang of lust*" [8, p.246].

Exemplul dat reprezintă discursul indirect liber şi conține două centre deictice, adică două structuri subiective diferite: origo-ul naratorului (utilizarea persoanei a treia *him,* timpul trecut *sent*) şi a personajului, exprimat prin adverbul de timp *now* şi expresii ce implică percepția sa fizică (*the first touch of her body, sent through him a keen pang of lust*) şi mintală (*the kindling of so many memories*). Utilizarea acestei tehnici literare face posibilă manifestarea lumii emoționale a personajului, prin urmare, centrul său deictic prevalează asupra celui al naratorului, cel din urmă având doar rolul de exteriorizare a stărilor şi trăirilor prin mijloace verbale.

În baza celor expuse mai sus, observăm că limitele aplicării categoriei deixei sunt destul de extinse. Analizând tipologia deixei, la prima vedere, s-ar părea că acest aspect ține doar de domeniul lingvisticii. Deixa însă este aplicată cu succes şi în naratologie, deixa secundară reflectând unul din aspectele de bază ale acestei discipline, şi anume perspectiva textului narativ. Acest fapt condiționează inițierea unor ulterioare direcții de cercetare care ar elucida mecanismele funcționării centrului deictic în textul narativ.

Referințe:

1. Степанов Ю. В трехмерном пространстве языка. - Москва: Наука, 1985.
2. Lyons J. Introduction to Theoretical Linguistics. - Cambridge, 1968.
3. Jahn Manfred. Narratology: A Guide to the Theory of Narrative. - English Department, University of Cologne, 2005.
4. Maugham S. The Moon and the Sixpence. - Moscow: Progress Publishers, 1980.
5. Dickens Ch. Hard Times. - Moscow: Progress Publishers, 1952.
6. Апресян Ю.Д. Деиксис в лексике и грамматике и наивная модель мира // Семиотика и информатика. Вып. 28. - Москва, 1986.
7. Падучева Е. В. Семантика вида и точка отсчета // Изв. РАН. Серия лит. и яз. - 1986. -Т.45. - № 5.
8. Joyce James. Dubliners. - Penguin Popular Classics, 1996.

Prezentat la 16.10.2008

IMPLICIT ŞI EXPLICIT ÎN DISCURSUL POLITIC ACTUAL

Tatiana VERDEŞ

Catedra Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică

On étudie l'usage du langage dans la communication médiatique, dans les textes du discours politique, ou l'on distingue le sens implicite et le sens explicite. Les implicitations dans la théorie de Sperber et Wilson se traitent en fonction de leur force, à savoir de la façon dont elles sont entretenues au sein d'un énoncé. On parle d'*implicatures conversationnelles* pour qualifier les inférences qui ne tiennent pas exclusivement au contenu littéral des phrases prononcées, mais à l'interaction de ce sens littéral et des hypothèses que le destinataire d'une phrase fait à propos de l'état mental du locuteur qui la prononce.

Problematica interpretabilităţii discursului politic poate fi supusă permanent unor abordări noi, printre acestea fiind şi analiza coraportului implicit–explicit de care ne ocupăm în articolul de faţă, în baza materialului faptic extras din declaraţiile/discursurile candidaţilor la postul de primar general al municipiului Chişinău, în campania electorală din iunie 2007. Discursul electoral are o miză foarte mare şi de felul cum este el construit, iar apoi receptat depinde, în mare măsură, cum evoluează lucrurile în timpul campaniei de alegeri. Foarte important este ca autorul, candidatul să poată aduce la cunoştinţa electoratului un mesaj coerent; or, acesta nu totdeauna poate şi nu totdeauna trebuie formulat doar în termeni concreţi, în cifre şi fapte; astfel că multe aspecte rămân în zona implicitului, a subînţelesului, la care va ajunge pe diverse căi receptorul.

Specialiştii în problema discursului [1, p.34] arată că intenţia legată de actul de limbaj sau discurs nu este complet accesibilă; sensul ilocutoriu al enunţului depinde de anumiţi factori nonlingvistici, cu referire, în special, la problemele legate de actul ilocutoriu: existenţa diferitelor tipuri de implicit în comunicarea verbală; variatele moduri de realizare explicită şi implicită a actelor de limbaj; posibilitatea de identificare şi decodare a conţinuturilor implicite, precum şi natura mecanismului inferenţial care leagă valoarea literală şi valoarea implicită.

Astfel, actul de limbaj are o dublă dimensiune [2, p.58]: explicit şi implicit, noţiuni ce presupun un studiu pragmatic[1], care presupune că la baza interpretării/decodării mesajului stau mai mulţi factori extralingvistici.

În cele ce urmează, va fi examinat în special *implicitul* (în prezent fiind utilizat şi termenul de *implicatură*): ceea ce *este spus implicit, spus pe ocolite, presupus, subînţeles, sugerat, insinuat* sau *înţeles printre rânduri* în interacţiunea comunicativă, în raport cu *explicitul (explicatură*), care este mesajul primar, clar. Decodarea implicitului/implicaturii necesită recurgerea la numeroase procedee/mecanisme inferenţiale din partea interlocutorului, pe când explicatura este decodarea mesajului dezambiguu, a mesajului primar, direct al textului.

În literatura de specialitate, se deosebesc două tipuri de implicit, strâns legate de procesul de definitivare a sensului dintr-o perspectivă enunţiativă: – ***implicitul enunţului*** – când un enunţ prezintă cauza sau consecinţa necesară a unui fapt ce nu se doreşte a fi prezentat în mod explicit (de exemplu, a spune că se apropie alegerile, 3 iunie, pentru a lăsa să se înţeleagă necesitatea că toţi trebuie să-şi facă datoria patriotică de a vota); – ***implicitul enunţării*** – conţinutului enunţat i se adaugă actul enunţării, ceea ce îl transformă într-o condiţie a acestei activităţi; Ducrot vorbeşte, în acest caz, de *subînţelesuri discursive* [3, p.4]. Autorul consideră că există două tipuri fundamentale de conţinuturi implicite: presupoziţionale şi subînţelese şi că orice act ilocuţionar presupune realizarea unui act de presupoziţie, utilizat cu un scop bine definit: el fixează cadrul ulterior al discursului, ceea ce conduce implicit la ideea conform căreia condiţiile pragmatice ale presupoziţiei sunt de natură discursivă. La nivelul fiecarui enunţ, operează două conţinuturi: *conţinutul exprimat – posé* ***(p)*** şi *conţinutul presupus – présupposé* (**pp**). În baza acestora, se ajunge la o concluzie asupra enunţurilor: „Când un enunţ **A** se leagă de un enunţ **B**, legătura dintre **A** şi **B** nu priveşte niciodată ceea ce e presupus, ci numai ceea ce este exprimat în **A** şi în **B**" [4, p.121]. Sensurile implicite ale presupoziţiei decurg în mod logic din enunţ, sunt legate de acesta şi enunţătorul este cel care, în plan pragmatic, îşi asumă responsabilitatea ei. Astfel,

[1]Pragmatica îşi defineşte identitatea prin câteva elemente: 1 – distingerea consecventă a procesului ***emiterii*** de cel al ***receptării enunţurilor***, rezultat al considerării limbii prin prisma funcţiei sale primordiale, comunicarea; 2 – rolul contextului în procesul comunicării; 3 – intenţionalitatea şi raţionalitatea – filtrul reuşitei şi al eficienţei. Dacă din punct de vedere sintactic, emiţătorul şi receptorul folosesc aceeaşi propoziţie, din punct de vedere pragmatic trebuie luate în consideraţie ***scopurile***, ***intenţia*** emiţătorului şi ***efectul*** asupra receptorului. (*A se vedea*: S.Levinson, R.Recanati, R.Eluerd, Н.Комина, A.J. Potolés, E.Vasiliu, L. Ionescu-Ruxăndoiu ş.a.)

în declarația lui Vl. Filat (*Vladimir Filat îl susține pe Dorin Chirtoacă*, 13 iunie 2007), „...să facem o alegere corectă, fundamentală şi rațională" – se vehiculează implicatură presupozițională *alege-l pe Dorin Chirtoacă*. Exemplul dat ilustrează şi definiția lui U.Eco privind presupozițiile: „Presupozițiile fac parte din informația dată de un text; ele sunt supuse acordului reciproc din partea vorbitorului şi a ascultătorului şi formează un fel de cadru textual care determină punctul de vedere de la care discursul porneşte" [5, p.319].

Paul Grice clasifică *implicaturile*[2] în ***convenționale*** şi ***conversaționale*** [6, 7]. *Implicaturile convenționale (lexicale)* sunt ataşate unei forme lingvistice, se declanşează automat, nu necesită un calcul inferențial special, nu pot fi anulate în enunț fără a produce contradicție şi nu pot fi detaşate de enunț prin înlocuirea expresiei cu un sinonim al ei. Implicaturile convenționale le considerăm pe acelea derivate din semn, se interpretează independent şi pot apărea în afara contextului (astfel de implicaturi le gasim în anunțuri, avize, cartele ş.a.): „Eu mi-am calculat bine şansele" (Declarația candidatului independent la funcția de primar general al municipiului Chişinău Mihail Roşcovan, 28 mai 2007) – pp. *s-a analizat situația; s-au facut calcule.* Sau „...trebuie să se asigure legalitatea în asemenea acțiuni" (Declarația lui Vladimir Filat, 24 mai 2007) – pp. *e necesară egalitatea în drepturi, lipsa egalității.*

În exemplul: „…oamenii înțeleg că eu voi rezolva problemele, iar adversarii mei **doar vorbesc**, **vorbesc**, **vorbesc**…" (Declarația lui Veaceslav Iordan, 11 mai 2007) se transmite şi un conținut implicit. Repetarea conotativă a verbului *vorbesc* (cu efect stilistico-pragmatic) presupune implicatura *lipsa de acțiune, vorbe fără fapte.* Interlocutorul este cel care îşi asumă întreaga responsabilitate a decodării acestui sens. În cazul dat, subînțelesul nu este un act marcat în frază, ci se manifestă în urma unui proces de interpretare din partea interlocutorului; potrivit lui Ducrot, el priveste „modul în care sensul este manifestat, este procesul în baza căruia destinatarul trebuie să descopere imaginea cuvântului meu, imagine pe care înteleg s-o dau", cu alte cuvinte, se ia în calcul numai conținutul asertat, nu şi cel presupus.

În ceea ce priveşte implicatura conversațională (discursivă), funcția esențială a acesteia este mai mult de ordin pragmatic, implicatura conversațională comunică mai mult decât se spune. Interpretarea se face cu referire la text, context, chiar şi la organizarea lingvistică a textului. Implicaturile conversaționale sunt, la rândul lor, fie *generalizate* (asociate unei expresii lingvistice, independente de context şi dependente de forma expresiilor şi conținutul lor), fie *particulare* (apar ca urmare a relației ce se stabileşte între enunț şi context) [8]. Conceptul de *implicatură* este cel care ajută să fie explicate divergențele existente între semnificația frazei şi sensul comunicat de enunț. Implicaturile conversaționale, declanşate de maximele conversaționale[3], sunt detaşabile, anulabile şi cer un calcul inferențial particular.

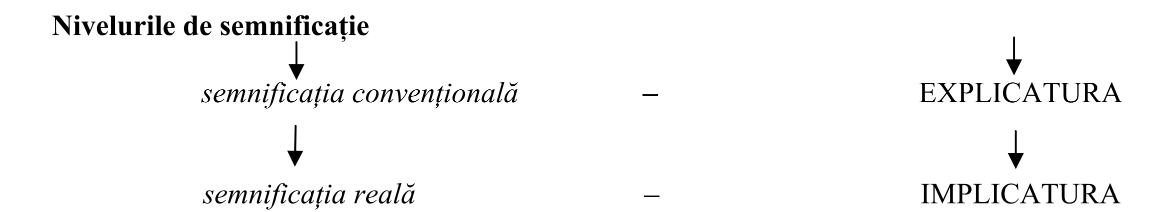
Fragmentul din comunicatul de presă privind Campania calomnioasă împotriva lui Vl.Filat la funcția de primar general al municipiului Chişinău din 28 mai 2007: „Comuniştii cred că în această țară poți calomnia pe oricine, oricând, fără ca acele persoane să reacționeze în vreun fel" oferă posibilitatea de a trage concluziile implicite: *Comuniştii – reprezentanții Partidului Comunist; cred... – dar nimeni nu susține că ei ar avea dreptate; în această țară – în Republica Moldova; poți calomnia pe oricine, oricând* – deicticele *oricine, oricând* caracterizează textul prin generalizare, abstractizare, oferind un vast teren interpretativ; acele *persoane – persoanele calomniate; fără ca să reacționeze* în vreun fel – se comunică implicit posibilitatea existenței şi a unor reacții, *vreun fel* – cu mesajele implicite: existența unor reacții diverse; dar şi abstractul *vreun fel* poate fi *orice*. Astfel, concluzia-implicatură a acestui fragment, raportat la text, va fi: Vl.Filat va contraataca, va răspunde agresiunii, va lupta utilizând diverse acțiuni, va acționa.

În exemplul dat, corelația implicit/explicit este evidentă, coraportul ei fiind, mai mult sau mai puțin, proporțional, deşi examinarea atentă a textelor ce țin de campania electorală ne conduce la concluzia că aici predomină implicitul. Şi asta datorită faptului că implicatura oferă multiple variante şi posibilități de percepție a mesajului, raportându-l, în acelaşi timp, la întregul text, dar şi la context, la condițiile enunțării etc.

Schematic, relația explicit/implicit poate fi reprezentată astfel:

[2]H.P.Grice (1975) a fost cel care a introdus noțiunea de *implicatură,* echivalent cu "sensul subînțeles", şi derivată din diverşi factori comunicativi. Termenul este traducerea din limba engleză a conceptului de „implicature"(implicație/implicatură – concepte de tip pragmatic); apare şi în română tradus astfel în: Ducrot O., Schaeffer J.M. *Noul dicționar al ştiințelor*. - Bucureşti, 1996.

[3] Maximele conversaționale [6, p.130-132]: **cantitatea** informației expuse să fie cât mai complexă, să nu se informeze mai mult decât strictul necesar; **calitatea** – se spune adevărul, nimic fals, cu dovezi sigure; **relevanța** – se spun lucruri relevant relaționate cu tema tratată; **modalitatea** – este modul de a spune, *maniera*: clar, evitând ambiguitatea, ordonat.



În fragmentul: „Vreau să-mi exprim recunoştinţa pentru că m-aţi sprijinit să realizez o campanie pozitivă, corectă, în care am promovat dezbaterea de idei şi proiecte pe programe şi nu pe atacuri la persoană" (Comunicat de presă a lui Vl.Filat către locuitorii mun.Chişinău, 4 iunie 2007) distingem:

Explicatura: Se exprimă recunoştinţă, se aduc mulţumiri celor ce au susţinut candidatul în campania de alegeri.

Implicatura: Se aduc mulţumiri alegătorilor pentru susţinerea candidatului Vl.Filat la postul de primar general al mun.Chişinau, care a promovat, spre deosebire de adversarii săi, o campanie pozitivă, corectă cu dezbateri de idei şi proiecte, pe programe, şi nu pe atacuri la persoană, cum fac comuniştii.

Aici ţinem să semnalăm că pentru a stabili atât tipul, cât şi cantitatea de informaţie accesibilă, se recurge la trei instrumente de interpretare pragmatică: *memoria* (cu rol important în „recuperarea" trecutului şi inferenţa nespusului în mod explicit), *imaginaţia* (oferă posibilităţi nelimitate de elaborare a ipotezelor privind lumile posibile), *observaţia* (permite luarea în consideraţie a situaţiei în curs/prezente, direct observabile). Aceste trei instrumente ajută partenerul de interacţiune să stabilească cu uşurinţă *pertinenţa* a ceea ce este prezentat drept cunoscut, explicit. Interpretarea este dependentă şi de capacitatea cognitivă a interlocutorului; ea permite acestuia să-şi construiască un „context" care sa-l ajute în interpretarea coerentă, corelată cu principiul pertinenţei. Acest lucru este bazat însă pe presupoziţia logică că locutorul a produs un enunţ care a permis interlocutorului său o interpretare realizată printr-un minim efort.

Astfel, cu cât un enunţ produce mai multe efecte contextuale într-o situaţie dată, cu atât el este mai puţin pertinent şi cu cât interpretarea unui enunţ, într-o situaţie dată, cere mai puţine eforturi de prelucrare, cu atât enunţul este mai pertinent. Interpretarea nu depinde însă doar de enunţ, ci şi de contextul care îl însoţeşte, de un proces de *contextualizare*.

Pentru Sperber şi Wilson procesul interpretativ este un proces ce manifestă un caracter ierarhizat, la nivelul căruia intervin numeroase operaţii interpretative lingvistice şi pragmatice, între care componenţa de interpretare pragmatică joacă un rol deosebit şi se realizează pe baza unui sistem deductiv, ce nu poate să nu ia în considerare atât forma logică a enunţului, cât şi contextul în care acesta apare. Contextul include propoziţii care au la bază diverse tipuri de informaţii: informaţii oferite de însuşi cadrul fizic în interiorul caruia acţionează interlocutorii, informaţii oferite de cunoştinţele enciclopedice ale acestora, precum şi din interpretarea enunţurilor deja produse. Conform teoriei expuse de aceşti autori, efectele contextuale sunt de trei feluri: *implicaţii contextuale* (concluzii ce au la bază enunţurile şi contextul), *reevaluarea informaţiei* disponibile şi eliminarea propoziţiei stocate în memorie, şi care indică o contradicţie cu o implicaţie.

În fragmentul: „Eu voi continua să activez în interesul locuitorilor mun.Chişinău ca un bun gospodar şi un om concret şi responsabil" (Declaraţia Vl.Iordan din 11 mai 2007) apare următoarea implicatură contextuală – *în pofida faptului că adversarii interpelează, fac piar, Vl.Iordan, candidat la postul de primar general al mun.Chişinău, va continua activitatea în politica RM, apărând interesele locuitorilor mun.Chişinău, el caracterizându-se ca un om gospodar (care ştie ce presupune o gospodărie şi cum să o menţină); un om concret (care face acţiuni concrete cu rezultate concrete); şi responsabil (care duce responsabilitatea pentru tot ce face).* Din mulţimea de idei expuse implicit, la reevaluarea informaţiei, destinatarul mesajului se va axa doar pe ideea conclusivă: *Vl.Iordan – om gospodar, responsabil, concret. Alege – Vl.Iordan.*

Analiza succintă de mai sus ne permite să formulăm câteva concluzii: discursurile politice, în special, se caracterizează prin prezenţa masivă a implicaturii, întrucât scopul emiţătorului este de a informa şi a influenţa, în mod dirijat, comportamentul, acţiunile ulterioare ale receptorului (să aleagă, voteze), doar lăsând să se înţeleagă o atitudine, anume atitudinea implicită. Astfel, emiţătorul îşi lasă o pistă de retragere, mereu putând să nege interpretările *neconvenabile.*

Explicatura reprezintă informaţia explicită, clară, uşor decodificabilă, în contrast cu implicatura – concluzia pragmatică, informaţia implicită, pentru decodarea căreia se fac trimiteri la diverşi factori lingvistici şi

extralingvistici. Explicatura constituie mesajul dezambiguizat semantic, determinat imediat. Implicatura este un act de vorbire indirect, ce se obține din premisele explicitului. Implicatura oferă interpretabilitate, făcând textul mai bogat din punct de vedere interpretativ, dar mai complicat în plan cognitiv, presupunând reacția şi interacțiunea interlocutorilor cu acelaşi nivel şi bagaj de cunoştințe.

Referințe:

1. Moeschler J. Argumentation et conversation. - Paris: Hattier Credif, 1985.
2. Charaudeau P. Langage et discours. - Paris: Hachette, 1983.
3. Ducrot O. Dire et ne pas dire. - Paris: Herman, 1972.
4. Bonta E. Explicit, implicit şi intercomprehensiune în conversația citidiană // ROCSIR, Revista Româna de Studii Culturale (pe Internet), 1/2006. - P.118-132.
5. Eco U. Limitele interpretării. - Constanța: Pontica, 1996.
6. Grice H.P. Logic and conversation / P.Cole y J.L. Morgan (eds.). Syntax and Semantics. Vol 3: Speech Acts. - Nueva York: Academic Press, 1975.
7. Ortega E. Grice P. Principio de cooperación, máximas e implicaturas, hppt:www.fayl.uh.cu/Documentos/Articulos/EVA.doc
8. Ducrot O., Schaeffer J. Noul dicționar enciclopedic al ştiințelor limbajului. - Bucureşti, 1996.

Bibliografie:

1. Eluerd R. La pragmatique linguistique. - Paris, 1985.
2. Ionescu-Ruxandoiu L. Limbaj şi comunicare: elemente de pragmatică lingvistică. - Bucureşti, 2003.
3. Levinson S. Pragmatics. - Cambridge, 1978.
4. Potolés José. Pragmática y sintaxis. - Madrid, 2003. - 11 p. (articol) www.pragm-sintax.doc
5. Recanati F. Le développement de la pragmatique // Langue française. - Paris. - 1979. - No.42. - P.6-20.
6. Vasiliu E. Introducere în teoria limbii. - Bucureşti, 1992.
7. Комина Н. Система коммуникативно-прагматических типов высказывания // Практические аспекты функционирования языка. - Барнаул, 1983, с.93-101.
8. Мецлер А. Прагматика коммуникативных единиц. - Кишинэу, 1990.

Surse:

1. Declarațiile şi comunicatele de presă ale candidaților la funcția de primar general al mun.Chişinău // Campania electorală din iunie 2007.

Prezentat la 05.12.2008

CĂCIULA – INDICIU AL SEXULUI, AL VÂRSTEI ŞI AL STATUTULUI SOCIAL

Alexandru CAZACU

Catedra Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică

Coverings, as the majority of clothing pieces help us differentiate the sex of the person who is wearing it. The coverings for the men's head and those for the women differ in shape they have, the material they are made from, colour, the way in which they are worn etc.

The men's coverings have, in most cases, the role of emphasizing the manliness, the power, while the women's coverings often highlight the delicacy, beauty etc.

In accordance with the type of covering, we can identify the age and the social status of the person who is wearing it. The Greeks, but also the Romanians, respect some certain rules concerning the way of dressing. In Greece (custom respected mostly in neo-Hellenic period), like in Moldova, the greatest difference between an unmarried and a married woman, between a young and an old woman, in many regions, is made through the way in which her hair is combed and the way her head is wrapped. The wrapping of the women's head was *marked* by special events (wedding party, demise, going to church), these examples are also available for men's head coverings.

Căciula, ca şi majoritatea pieselor vestimentare, ajută la diferențierea sexului celui ce o poartă. Acoperământurile pentru cap ale bărbaților şi ale femeilor diferă prin forma pe care o au, materialul din care sunt confecționate, culoare, modul în care sunt purtate ş.a. Prin tradiție, căciulile bărbaților au menirea, în majoritatea cazurilor, de a sublinia bărbăția, puterea; pe când acoperământurile doamnelor şi domnişoarelor scot în vileag, de cele mai multe ori, gingăşia, frumusețea ş.a.

Atât la români, cât şi la greci, nu este acceptat, de obicei, ca un bărbat să-şi pună pe cap o broboadă femeiască; pe de altă parte, nici femeile nu puteau fi văzute să poarte pe cap căciulă bărbătească. Desigur, în prezent, odată cu *internaționalizarea* şi *asimilarea* populației globului pământesc, se pot vedea lucruri care mai ieri ar fi fost apreciate drept *barbare*. Poate că este bine, poate că este rău, un lucru este cert – se pierde tradiția, unicitatea vestimentației tradiționale a fiecărui popor, căci vestimentația demult nu mai este *un simplu înveliş* al corpului, ci reprezintă o întreagă istorie, *o dăruire de sine*, o suflare din sufletul unei națiuni. Această corelație dintre om şi căciula sa (ori vestimentația, în general) se observă în expresii şi vorbe de duh izvorâte din înțelepciunea poporului. De exemplu, în română se spune:

– *a purta căciulă* (despre bărbați), înseamnă a fi om voinic, tare; a fi bărbat;

– *a fi cu comănac* – a fi bărbat, a fi om voinic („Nu-s femeie, conci nu port,/ ca să zici că eu nu pot;/ ci-s *voinic cu comănac*,/ cu şapte puteri mă bat". Popular) [Dobrescu Al., p.160].

Sau: „De eşti bărbat poartă căciulă, de eşti muiere ia-ți o basma pe cap", deci *a purta basma (pe cap)* (despre bărbați) înseamnă „a fi slab, a fi de nimic".

Oricum ar fi, cazurile în care o femeie poartă căciulă bărbătească constituie, de obicei, o excepție. În numeroase cazuri de acest gen, broboada purtată de un bărbat, sau căciula purtată de o femeie (în general, un bărbat îmbrăcat în haine de femeie sau o femeie îmbrăcată în haine de bărbat) sunt detalii ce constituie o mască, adică un mod de a-şi ascunde chipul, identitatea adevărată. În literatura artistică, adeseori atestăm exemple de acest gen:

Ştiți voi povestea, când un fiu
De împărat odată,
În piept cu dor turbat de viu
s-a îmbrăcat în fată,
şi-având în loc de paloş fus,
şi-n loc de coif năframă,
pe pieptul tânăr el şi-a pus
altiță-n loc de-aramă? [Coşbuc G., p.33]

Faptul de a se îmbrăca în hainele sexului opus este des întâlnit în creația populară, mai ales în basme, când personajul încearcă să-şi schimbe identitatea pentru a-şi induce în eroare adversarii sau pentru a-şi evidenția anumite trăsături. Sunt atestate expresii în care *căciula* este utilizată în scopul de a prezenta caracterul „bărbătos" al unei femei:

– *a purta pălăria* (despre femei) a dispune, a dicta, a hotărî în cadrul familiei [Comşulea E., p.174].

Un bărbat în casa căruia femeia *poartă pălăria*, îşi pierde autoritatea şi respectul în fața altor bărbați şi, uneori, în fața întregii societăți. Acest bărbat nu mai este *stăpân* în casă, despre un asemenea ins se spune că *este îmbrobodit*, sintagmă utilizată, de cele mai multe ori, în scopul de a înjosi pe cineva. Că este *cu broboadă* sau *îmbrobodit*, se spune despre bărbatul care nu iese din cuvântul soției (sau al cuiva, în general), sau despre un bărbat care nu-şi are părerea proprie.

Un alt sens al expresiei *a fi îmbrobodit* este cel de *a fi înşelat de către soție* (De ex.: *L-a îmbrobodit* soția cu vecinul), sau în general *a fi înşelat* (*de cineva*) (De ex.: *L-am îmbrobodit* şi am luat maşina cu 5.000 lei (când, de fapt, ea costă 10.000 lei).

După tipul de căciulă poate fi identificată vârsta purtătorului. Căciula copilului, cea a unui adolescent (flăcău sau fată mare), a unui adult sau căciula unei persoane în etate (bătrân sau bătrână) diferă între ele prin anumite semne distinctive (culoare, formă, modul în care este purtată ş.a.).

Vârsta purtătorului poate fi identificată şi după modul în care îşi acoperă cineva capul, există (existau, mai bine zis, pentru că în prezent doar persoanele în vârstă mai respectă aceste obiceiuri) anumite canoane despre modul în care îşi acoperă capul o fată mare, o femeie căsătorită sau o bătrână. Fetele mari puteau să nu-şi pună broboadă, practic, în toate regiunile ținutului românesc se obişnuia ca fetele să umble cu capul descoperit, pe când femeile căsătorite erau obligate să poarte broboadă. Astfel o femeie măritată cu capul descoperit risca să-şi piardă respectul de care se bucura, ştirbindu-şi, astfel, statutul.

Nerespectarea canoanelor respective era o excepție, o femeie care era mai tânără cu mult decât soțul său se străduia să poarte haine sau broboade care nu ar scoate în vileag diferența de vârstă.

O femeie singuratică, împovărată de dificultățile vieții, chiar dacă era tânără, nu se mai îmbrăca conform vârstei, ci conform stării de suflet şi, desigur, în dependență de posibilitățile economice. Un exemplu edificator îl găsim în creația lui Gr.Vieru: „apa îngheța pe corlate,/ pe şalul mamei/…/ Mama mea tânără/ Se ducea la fântână/ *Îmbodolită/ Ca o bătrână*".

Toate aceste canoane nescrise (*a-şi lega basmaua sub barbă*, *la ceafă*, *de moadă,* cum se mai exprimă şi astăzi unele femei; *a umbla cu capul descoperit*) erau, până mai ieri, un indiciu perfect în ceea ce priveşte vârsta şi statutul unei femei, ele se transmiteau de la o generație la alta şi erau respectate cu sfințenie. În prezent aceste obiceiuri nu mai sunt respectate cu strictețe, dar există comunități, familii, care, în pofida perturbărilor ce au loc în societate, simt datoria de a-şi educa copiii în spiritul *tradițional*, aşa *cum au învățat şi ei de la părinți*.

În Grecia (obicei respectat mai ales în perioada neoelenă), cea mai mare diferență între femeia necăsătorită şi cea căsătorită, între tânără şi femeia în vârstă, se face în multe regiuni după modul de a-şi pieptăna părul şi după felul de a se îmbrobodi, care era „marcat" de evenimentele speciale (nuntă, deces, lehuzie, plecarea la biserică).

Bibliografie:

1. Grau François-Marie. Istoria costumului / Trad. de Andrei Vretos. - Bucureşti: Ed. Meridiane, 2002.
2. Oros C. Pagini din istoria costumului. - Cluj-Napoca: Ed. Dacia, 1998.
3. Rovența-Frumuşani D. Semiotică, societate, cultură. - Iaşi: Institutul European, 1999.
4. Αικαττερίνα Κορρέ-Ζωγράφου, Νεοελληνικός κεφαλοδεσμός. - Αθήνα, 1991.

Surse:

1. Vieru Gr. Mama, graiul: Antologie. Ed. a II-a, versuri şi proză. - Chişinău: Literatura artistică, 1986.
2. Coşbuc G. Opera poetică. Vol. I. - Chişinău: Cartier, 2001.

Dicționare:

1. Comşulea E., Şerban V., Teiuş S. Dicționar de expresii şi locuțiuni. - Chişinău: Ştiința, 2002.
2. Chevalier J., Gheerbrant A. Dicționar de simboluri. - Bucureşti: Artemis, f.a.
3. Druță V. Dicționar de aforisme, maxime, proverbe şi zicători. - Bucureşti: Victor, 1997.
4. Dobrescu Al. Dicționar de expresii şi locuțiuni. - Chişinău: Litera, 1997.

Prezentat 19.11.2008

SIMBOLUL COROANEI

Alexandru CAZACU

Catedra Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică

The highest sign of the power and of the authority was always the *crown* (indifferently of from what material it is made, vegetal or mineral). Unlike other coverings, the crown is not just a simple sign, but it becomes a symbol also. Her place on the top of the head is giving her an impending signification; it comprises not only the values of the head, the peak of the human body, but also the values of what is above the head, a gift that comes from heavens: it marks the transcendental character of a filling. Its circular shape shows the perfection and the participation at the heaven's world, which symbol is the circle, it joins all that is above and under of the crowned person marking, however, the limits that, in anybody else, separates the terrestrial from heavenly, the human from divine: a reward of an attempt, a symbol of victory, the crown is a promise of an immortal life, like of the gods.

Cel mai înalt semn al puterii şi autorității a fost dintotdeauna *coroana*. Spre deosebire de alte acoperământuri, ea nu mai este doar un simplu indiciu, ci devine un simbol al entității, al puterii, al originii (deoarece, de obicei, se transmitea din generație în generație):

„Purta *coroana Paleologilor* şi peste dulama […] avea cabanița turcească" [Onea N., Literatura..., p.64]

Simbolismul coroanei ține de trei factori principali. Locul ei pe creştetul capului îi conferă o semnificație iminentă, ea include nu numai valorile capului, culme a trupului omenesc, ci şi valorile a ceea ce se află mai sus de cap, un dar venit de sus: ea marchează caracterul transcendent al unei împliniri. Forma ei circulară indică perfecțiunea şi participarea la natura cerească, al cărei simbol este cercul; ea uneşte în persoana celui încoronat ceea ce se află dedesubtul lui şi ceea ce este deasupra, marcând însă limitele care, în oricare altcineva, separă terestrul de ceresc, umanul de divin: recompensă a unei încercări, coroana este o făgăduință de viață nemuritoare, precum cea a zeilor. În sfârşit, materia însăşi a coroanei, vegetală sau minerală, precizează, prin închinarea ei la cutare zeu sau cutare zeiță (înseşi zeitățile sunt reprezentate purtând coroană. Un exemplu elocvent: un indiciu al forței superioare, prin intermediul cărora M.Eminescu schițează firea atotputernică a lui Zamolxe, este *coroana*: „Colțuroasa lui *coroană* e *ca fulger împetrit,/ împletit cu stele-albastre*" [Eminescu M., Împărat..., p.72]), natura actului eroic săvârşit şi pe cea a recompensei divine atribuite, asimilarea cu Ares, cu Apollo, cu Dionysos (la greci) etc. Ea dezvăluie, totodată, ce forțe supraterestre au fost captate şi folosite pentru reuşita faptei eroice răsplătite. Se înțelege deci: coroana simbolizează o demnitate, o putere, o domnie, accesul la rang şi la nişte forțe superioare. Atunci când se termină în chip de cupolă („*Gigantică* poart-o *cupolă* pe frunte (Mihai Viteazul)" [Coşbuc G., Opera..., p.148], ea afirmă o suveranitate absolută.

În cazurile în care cineva are o putere (supremație) uriaşă, se spune că „poartă *câteva* coroane", ca în cazul suveranului pontif. Situații luate uneori în derâdere de unii poeți în scopul creării anumitelor efecte stilistice:

„S-a-mbrăcat în zale lucii cavalerii de la Malta,
Papa cu-a lui *trei coroane puse una peste alta*" [Eminescu M., Împărat..., p.114]

S-a observat că termenul de coroană este la origine foarte apropiat de cuvântul *corn* şi exprimă aceeaşi idee: cea de înălțare, de putere, de iluminare. Şi unul, şi celălalt sunt înălțați deasupra capului şi constituie însemnul puterii şi al luminii. Coroana a fost odinioară împodobită cu vârfuri care întruchipau – ca şi coarnele – raze de lumină. Acesta poate fi şi sensul simbolic al coroanei christice. Orice coroană ține de strălucirea şi de simbolismul coroanei solare.

În Grecia ea era un semn de consacrare față de zei. În sacrificiu, sacrificatorul şi victima sunt încununați. *Zeii îşi întorc fața de la cei ce se înfățişează dinaintea lor fără cunună*, spune un poet grec arhaic. Statuile zeilor sunt încununate, în general, cu frunzele arborilor sau cu fructele plantelor care le sunt consacrate, stejarul lui Zeus, dafinul lui Apollo, mirtul Afroditei, vița-de-vie a lui Dionysos, spicele lui Ceres etc. Morții sunt împodobiți cu o coroană, ca şi ființele vii în împrejurările importante ale vieții, pentru a atrage protecția divină. Coroanele tind să asimileze pe cei ce le poartă cu divinitatea; ele sunt un simbol de identificare. Captează virtuțile cerului, căruia îi seamănă prin formă, şi pe ale zeului, cu care îi asimilează materia lor. Flancată de turnuri sau cranelată, coroana îi împodobeşte pe zei, zeițe, eroi.

Coroana va întruchipa locul de şedere al Preafericiților sau al morților sau starea spirituală a inițiaților. Câteva tablete orfice atribuie aceste cuvinte sufletului unui defunct care se adresează Persefonei: „Mi-am luat zborul ieşind din ciclul cernit al durerilor şi, cu picioarele mele iuți, am ajuns la coroana râvnită"; sau, după spusele lui Plutarh, inițiatul, „eliberat şi purtându-se în voie, celebrează misterele, purtând o coroană pe cap". Conform unei versiuni a legendei Ariadnei şi a lui Tezeu, o cunună de lumină l-a condus pe Tezeu în interiorul labirintului, pe drumul întoarcerii, după ce l-a ucis pe Minotaur; şi această cunună de lumină i-a venit de la Ariadna, care o primise de la Dionysos ca dar de logodnă. Simbol al luminii interioare, care luminează sufletul celui ce a triumfat într-o încleştare spirituală. C.G. Jung va vedea în coroana iradiantă simbolul prin excelență al gradului cel mai ridicat al evoluției spirituale. În binecunoscutul poem al lui Eminescu, atestăm un exemplu de acest fel, coroana Luceafărului „arde pare" [M. Eminescu, Împărat... , p.161].

Imaginea coroanei se leagă, în scrierile creştine, de modalități de reprezentare foarte diverse:

a. *Coroana regală* sau *sacerdotală*. În toate civilizațiile atributul regelui este coroana. Totuşi, religia iudaică a asimilat uneori *diadema de aur* purtată de marele preot cu o *coroană.*

Dumnezeu, fiind suveranul suprem, poate *încununa* oamenii şi popoarele cu binecuvântările sale [Biblia, Iezechiel, 16, 12; Isaia, 62, 3]. Profeții ajung chiar să spună că Israel este *cununa Dumnezeului său*, adică semnul acțiunii sale atotputernice în favoarea oamenilor. Conținutul simbolismului se lărgeşte. Iar coroana semnifică, în mod firesc, onoarea, măreția, bucuria, victoria.

b. *Coroana atletului victorios* în lupte şi încleştări pe stadion. Această realitate concretă este transpusă de creştinismul primitiv într-un registru spiritual şi religios. Viața creştinismului implică, în fidelitatea ei, un efort susținut. Este o cursă spre un țel, şi toate forțele vii ale individului trebuie să se încordeze pentru a contribui la aceasta [I Corinteni, 9, 24-27]. Victoria şi coroana, care este prețul victoriei, nu sunt totuşi asimilate cu o răsplată meritată printr-o viață morală exemplară, ci cu mântuirea veşnică, hărăzită celui care, luând în serios semnificația Evangheliei, a trăit doar în scopul de a-i respecta cerințele. De aceea se poate vorbi de *cununa nemuririi*. Martir în arenă, Policarp a obținut cu adevărat prețul: nemurirea, iar Luceafărul, voind să devină muritor, e gata să-şi jertfească veşnicia pentru o dragoste pământească rugându-l pe Demiurg: „Reia-mi al *nemuririi nimb*" [Eminescu M., Împărat..., p.167]. Folosirea simbolului atrage o generalizare în care legătura primitivă cu jocurile sportive este complet pierdută din vedere.

În Grecia antică, învingătorii Jocurilor Olimpice erau *încununați cu lauri*. Cununile respective erau făcute din ramuri verzi de laur, la început, iar mai târziu aceste cununi au început a fi confecționate din aur (păstrând forma celor naturale). Obiceiul s-a transmis în întreaga lume. Şi românii au preluat simbolul *cununei de lauri* (al cununei, în general), ca semnificant al victoriei. Astfel, au apărut expresii de tipul „a pregăti (a găti) cununa victoriei (biruinței, vitejiei etc.)", atestate în operele poeților români:

„Ştim şi noi găti cununa
Vitejiei ce-o doineşti" (a câştiga) [Coşbuc G., Opera..., p.139].

Sau „a încununa cu o cunună (nimb) a (al) biruinței":

„…iată soarele apune,/ voind creştetele nalte ale țării să-ncunune/ Cu un nimb de biruință" [Eminescu M., Împărat..., p.116].

Cununa de lauri semnifică, în general faima, gloria [Dobrescu Al., Dicționar..., p.74].

Căciula, ca reprezentant al stăpânului, poartă în sine şi transmite toate calitățile acestuia, inclusiv admirația măreției şi a autorității, dar şi frica de acestea:

„Morți erau de-a doua oară […]
Luptătorii din Mixene când îngălbeniți văzură
Strălucind prin noapte *coiful comandantului troian*" [Coşbuc G., Opera..., p.127].

Orice afirmare presupune şi „cealaltă parte a monedei", *căciula,* semnificant al *victoriei, puterii* şi *autorității,* poate semnifica, din diferite motive, *înfrângerea, pierderea puterii* şi *autorității*:

„El (*n.a.*: Decebal murind) *o* scoate pe fereastră şi *coroana-ntunecată*/ De pe frunte *o* aruncă în abisul văii adânci." [Eminescu M., Împărat..., p.78], unde coroana semnifică *moartea* lui Decebal, dar şi *căderea* Daciei, anexarea ei la Imperiul Roman.

c. *Coroana inițierii*. Acest sens derivat îngăduie să punem alături de coroană *ghirlanda* pe care o primesc inițiații cultelor centrate pe mistere. Inițiatul lui Mithra (myst) care trece la gradul de *miles* primeşte o cunună şi exclamă: „Mithra este cununa mea!" De asemenea, în misterele lui Isis [Apuleius, „Măgarul de aur"].

Ar fi oportun, credem, să evocăm aici imaginea coroanei, care simbolizează inițierea creştină: botezul. *Odele lui Solomon*, al căror caracter baptismal (de la grecescul βαφτίζω – a boteza) este recunoscut de majoritatea specialiştilor, conțin mai multe aluzii susceptibile de a fi astfel înțelese: *Oda I*: „Mi s-a împletit o cunună de Adevăr" 20; 7-8: „Îmbracă-te din belşug cu harul Domnului, reîntoarce-te în rai, împleteşte-ți o cunună din pomul lui şi pune-ți-o pe cap."

Vom reține că, în aceste texte, imaginea coroanei este indisolubil legată de cea a raiului, din moment ce *pomul vieții* este cel ce furnizează elementele înseşi din care este făcută coroana.

Cum *Odele* nu se feresc să vorbească de cununia spirituală între suflet şi Hristos, ne este îngăduit să ne întrebăm dacă simbolul coroanei nu poate fi înțeles în acelaşi sens.

d. Acest sens este efectiv, cel care se confirmă în riturile medievale ale hărăzirii fecioarelor: ele îşi extrag ceremonialul din celebrarea consfințirii căsătoriei. Simbolurile principale sunt vălul, inelul şi coroana. Vălul simbolizează voința şi rugăciunea fecioarei de a fi ferită de orice pângărire prin iubirea doar a bunurilor veşnice. Inelul simbolizează ataşamentul la credință: semnul Duhului Sfânt, pentru ca să te numeşti *mireasa lui Hristos*.

Dată fiind originea ei solară, coroana simbolizează puterea regală sau, şi mai bine, puterea divină. Acest simbol al coroanei este de altfel foarte vechi. Preoții iudei purtau coroane de flori cu ocazia procesiunii sărbătorii corturilor. Mai târziu, coroana va simboliza prezența lui Hristos, căci *el este precum o cunună peste capetele celor aleşi*.

În religia creştin-ortodoxă, există ceremonialul *sfintei* cununii, în timpul căruia, mirelui şi miresei li se pun pe creştet *coroane (cununi)* săvârşindu-se anumite rituri impuse de canoanele bisericeşti, astfel preotul, prin intermediul acestor coroane şi al inelelor de cununie, îi *leagă* pe tineri între ei, cununia fiind o consfințire oficială.

Coroana a servit, mai apoi, spre a desemna orice superioritate, oricât de efemeră şi de superficială, şi spre a răsplăti o faptă deosebită sau merite excepționale. Imaginea nu mai păstrează decât în filigran amintirea valorii sale simbolice. Este semnul manifestării unui succes sau al demnității. Ea figurează plămădită din materiale diferite, pe fruntea sau în mâna generalilor învingători, a geniilor, savanților, poeților, alegoriilor victoriei, războiului, păcii, ştiinței, retoricii, filosofiei, teologiei, astrologiei, sorții, virtuții, onoarei etc. Ea a împodobit fruntea viciilor cu condiția ca ele să fie superioare, precum orgoliul sau, după gust, lăcomia sau desfrâul; atribut al nimfei Europa (din mitologia greacă, Europa era mai presus de toate celelalte nimfe) şi al continentului Europa (considerat superior altor continente şi regină a lumii).

Bibliografie:

1. Grau François-Marie. Istoria costumului / Trad. de Andrei Vretos. - Bucureşti: Ed. Meridiane, 2002.
2. Oros C. Pagini din istoria costumului. - Cluj-Napoca: Ed. Dacia, 1998.
3. Rovența-Frumuşani D. Semiotică, societate, cultură. - Iaşi: Institutul European, 1999.
4. Sebeok Th. A. Semnele: o introducere în semiotică / Trad. Sorin Mărculescu. - Bucureşti: Humanitas, 2002, p.21.
5. Гнедич П.П. История искусств. Античность. Древняя Греция и Рим. - Москва: ЭКСМО, 2005.
6. Киреева Е.В. История костюма. - Москва: Просвещение, 1976.

Surse:

1. Coşbuc G. Opera poetică. Vol. I. - Chişinău: Cartier, 2001.
2. Eminescu M. Împărat şi proletar / Ed. îngrijită de M.Cimpoi. - Chişinău: Lumina, 1988.
3. Onea N., Senic V. Literatura română, cl.8. - Lumina: Chişinău, 1991.

Dicționare:

1. Comşulea E., Şerban V., Teiuş S. Dicționar de expresii şi locuțiuni. - Chişinău: Ştiința, 2002.
2. Chevalier J., Gheerbrant A. Dicționar de simboluri. - Bucureşti: Artemis, f.a.
3. Dobrescu Al. Dicționar de expresii şi locuțiuni. - Chişinău: Litera, 1997.
4. Druță V. Dicționar de aforisme, maxime, proverbe şi zicători. - Bucureşti: Victor, 1997.

Prezentat la 19.11.2008

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.10(20)

NEGAȚIA PRIN PRISMA DIALECTICII ANTICE

Stela ȚICUL
Catedra Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică

Almost as soon as we are born, we can use negation, indicating by gesture or other behavior that we reject, exclude, or disagree with something. Because it is so common and so easily-mastered, negation may seem to be a simple concept. However, it has bedeviled all efforts to be easily defined and understood. The capacity to negate is the capacity to refuse, to contradict, to lie, to speak ironically, to distinguish truth from falsity - in short, the capacity to be human. This article offers a short synthesis of past work on the meaning, and use of negation, and it draws from work in the philosophy of language and mind. It is first of all a critical synopsis and reinterpretation of past work on negation. Negation is a topic which engaged Aristotle and the Buddha, Spinoza and Leibniz, Hegel and Mill, Freud and Marx, Russell and Frege. This otherwise rather disparate collection of scholars shared recognition of the paradox posed by the contrast between the standard logical role of this most basic operator (simple truth-value reversal) and the incredible complexity of the form and function of negative sentences in natural language.

Sistemele filosofice, care au apărut în lumea şi civilizația antică, se aflau în strânsă legătură cu mitologia dacă e să ne uităm la materialul lor ideatic. Concepțiile despre lume, în mare parte încă mitologice, se suplineau tot mai mult cu noi elemente ştiințifice, categorii de dezvoltare a gândirii, care oglindeau starea materială şi sufletească a culturii acelei vremi. Primii filosofi asociau legile naturii pe care le descopereau cu mediul social-cultural. Datorită faptului că filosofia antică nu era diversificată, negația era lipsită de vreo anumită diferențiere, ea se referea în aceeaşi măsură la lumea materială, şi cea a ideilor. Aceste concepții persistau la filosofii antici indieni şi greci, precum pitagorienii. Astfel, negația se manifesta prin schimbarea stării şi modificarea formei inițiale a lucrurilor, prin trecerea de la o calitate la alta, precum şi în lupta contrariilor, ea reprezentând un moment necesar a tot ceea ce exista. Treptat, odată cu dezvoltarea gândirii teoretice în urma dezvoltării culturii şi a societății, s-au format categoriile filosofice, printre care şi categoria negației.

Inițial, în sistemele filosofice antice au apărut o serie de pre-categorii, care comportau anumite sensuri primare, printre care era inclusă şi negația. Aşadar, una dintre pre-categoriile negației era „absența”. Ea poate fi găsită printre cele şapte categorii de bază ale teoriei cunoaşterii a şcolii Vaişeşica din India antică şi comportă un conținut gnoseologic. „În logica indiană antică, sub influența budismului, a fost adăugată categoria *absenței*, care, după sens, se aseamănă cu *inexistența* şi *negația*” [10, p.243]. În brahmanism, *absența* capătă statut de *început.* Conceptele de *privație* şi *posesie* (în sens de absență) sunt, de asemenea, utilizate de Aristotel pentru a explica operația de negare [1, p.172].

O altă pre-categorie importantă a negației este *inexistența*. În istoria filosofiei ea era interpretată în mod diferit. În filosofia Indiei antice, în special în budism, *inexistența* reprezintă o categorie ontologică, care comportă sensul de *gol* sau *vid* (şunia), adică o existență negativă încă necunoscută. În acest sens, *inexistența* nu e lipsită de sens pozitiv atât în ontologie, cât şi în logică şi gnoseologie. Astfel, în logica Indiei antice negația „devine expresia a ceea ce iese din limitele experienței noastre şi semnifică un sens pozitiv în formă negativă” [5, p.143].

Heraclit dă un cu totul alt sens noțiunii de *inexistență*. Ea apare ca entitate dialectică opusă existenței, ca moment de cotitură necesar pentru schimbarea lumii. Inexistența nu desemnează un „nu” sau „nimic” absolut, ci un fel de inexistență în formă inversă. Credința în inexistență e în acelaşi timp negarea ei şi viceversa, aceasta fiind logica următoarei expresii a lui Heraclit: „Nemuritorii sunt muritori, muritorii – nemuritori, prin moartea lor ei trăiesc şi prin viața lor mor” [4, p.24]. O atenție deosebită atrage asupra sa caracterul constructiv al începutului negativ, lupta contrariilor, care, după părerea lui Heraclit, dă un imbold reînnoirii cosmosului, acesta stând la baza organizării armonioase a lumii: „Lupta, care este «sufletul» negație, e, la rândul ei, şi început pozitiv” [8, p.24].

Introducerea în sensul filosofic al *inexistenței* ca existență cu semnul „minus”, ca început negativ şi pozitiv i-a dat posibilitate lui Heraclit să explice cauza fluctuației şi schimbării lucrurilor, care apare ca o contradicție dintre unitatea şi lupta existenței cu inexistența, din perspectivă ontologică, sau dintre afirmație şi negație – în logică.

Dacă pentru Heraclit lumea se prezintă ca un proces care se neagă pe sine însuşi, atunci pentru Parmenide existența „apare de la sine însăşi, fără ca *ea* să se schimbe. Nu există *el* dacă *ea* a apărut deja sau va apărea în viitor. Odată cu dispariția naşterii, dispare şi moartea fără urmă” [4, p.51]. Dacă nu este inexistență şi negație, atunci devenirea, trecerea, începutul şi sfârşitul lucrurilor îşi pierd sensul.

La Platon *inexistenţa* capătă o interpretare nouă, ea fiind sinonimul „diferenţierii" sau „altei existenţe". Inexistenţa este totul, în afara ideii abstracte de existenţă. În general, inexistenţa în ontologia lui Platon îşi pierde sensul de „început".

Întorsătura pe care a suferit-o dialectica negaţiei atât în logică, cât şi în gnoseologie, a avut loc, de fapt, odată cu emanciparea filosofiei sofiste şi este legată de dezvoltarea ulterioară a culturii spirituale a grecilor, care includea, în special, arta oratorică, operarea cu teze şi antiteze în procesul discuţiilor etc. Deseori aceste discuţii, dispute se încheiau cu sofisme, manipularea cu sensurile logice, apariţia altor întrebări, probleme etc. Generalizând teza lui Heraclit despre fluctuaţia şi schimbarea lucrurilor, sofiştii deseori ajungeau la relativismul şi scepticismul cunoaşterii. Această poziţie a generat consolidarea momentului negaţiei nu numai în ceea ce priveşte cunoaşterea, dar şi etica, politica.

Un pas important în dezvoltarea cunoaşterii la făcut Socrate. Interpretând cunoştinţele ca fiind flexibile, el a apropiat, astfel, logica înţelegerii de logica lucrurilor. În acelaşi timp, a făcut un pas şi în dezbinarea dialecticii gândirii de dialectica existenţei. Reprezentanţii şcolii filosofice a lui Socrate, în special Platon, au intensificat şi mai mult această tendinţă. În timpul lecţiilor de filozofie ţinute public, în procesul discuţiilor cu elevii săi, Socrate analiza legătura dialectică dintre afirmaţie şi negaţie ca fiind operaţii logice deosebite. Afirmaţia şi negaţia reprezentau un moment necesar în metoda promovată de Socrate, conform căreia afirmaţia se transformă în negaţie şi viceversa. Esenţa acestei metode era de a ajuta gândirii logice să se nască.

Un principiu important în logica şi gnoseologia lui Socrate este ironia ca „afirmaţie a negaţiei". „Eu ştiu că nu ştiu nimic", afirmă Socrate. Desigur, conţinutul ascuns în forma negaţiei permitea evitarea dogmatismului şi încetinirii dezvoltării cunoştinţelor. În această formulă a lui Socrate se ascunde relativismul şi dubiul în ceea ce priveşte veridicitatea cunoştinţelor.

Democrit, în tratatul său „Despre logică", critică punctul de vedere al relativismului şi scepticismului cu privire la veridicitatea cunoştinţelor. Caracteristic pentru el este faptul că nega cu ajutorul operaţiilor logice de negare negaţia adevărului. Într-adevăr, dacă adevărul este totalmente relativ, adică este negare, atunci e necesar de a supune negării şi adevărurile negative, şi astfel (prin negarea negaţiei) de a confirma existenţa adevărului. În acelaşi timp, dacă totul e fals în ceea ce priveşte cunoaşterea, atunci falsă este şi afirmaţia precum că totul e fals, şi astfel (prin afirmarea afirmaţiei) se neagă teza falsă [4, p.116-117].

În dialectica lui Platon, un loc important i se acordă ideii de contradicţie ca sursă de automişcare. În gnoseologia lui se întrevăd anumite elemente de înţelegere dialectică a negaţiei. Astfel, în dialogul „Parmenide", Platon demonstrează metoda ipotetică de căutare a adevărului. Printre cele opt ipoteze ale acestei metode, se analizează şi dialectica afirmaţiei şi negaţiei. Concluzia care reiese din această metodă constă în aceea că în procesul cunoaşterii adevărului e necesar a evita atât absolutizarea afirmaţiei, cât şi absolutizarea negaţiei.

Aristotel, la rândul său, a dat negaţiei un alt statut – de categorie logică ce se află în contradicţie cu afirmaţia. Logica lui Aristotel, ca parte a sistemului său filosofic care se întreţese cu ontologia, devine, astfel, o reprezentare a celor mai obişnuite relaţii dintre lucruri. Afirmaţia, conform opiniei lui Aristotel, este o formă logică ce comportă un caracter pozitiv şi de confirmare, ea devenind, astfel, o judecată cu caracter problematic. Numai prin raportarea la negaţie ea poate duce la dezvăluirea adevărului. Iată de ce „cei care nu cunosc afirmă, iar cei care cunosc – ştiu".

Ideile de bază referitoare la negaţie, filosoful antic le exprimă în „Categorii" [2, p.57]. Prin *negaţie* el înţelege o astfel de formă logică care demonstrează că lucrul sau obiectul de unul singur nu dispune de ceea ce el, după natura sa caracteristică, ar trebui să aibă.

Filosofii nu se limitează însă la analiza negaţiei ca fenomen obiectiv sau proces logic, dar atrag atenţie şi asupra formei ei lingvistice, cu ajutorul căreia, de fapt, se şi studiază şi exprimă adevărata negaţie. „Vorbirea este în primul rând afirmaţie şi doar apoi negaţie" [3, p.353]. Prin *afirmaţie* se enunţă existenţa obiectului, care comportă anumite caracteristici, iar prin negaţie – existenţa acestuia. Astfel, negaţia şi afirmaţia se află în raport de contradicţie. „Afirmaţia este opusă negaţiei, iar negaţia – afirmaţiei" [3, p.96-97]. Aristotel atrage atenţia, de asemenea, şi asupra formei întrebării cu ajutorul căreia se fixează negaţia ca obiect al cercetării. „Doar noi utilizăm interogaţia «sau-sau» când vrem să punem ceva în contradicţie, ca de exemplu: «e alb sau e negru» şi «e alb sau nu e alb»" [1, p.262]. În limbă, o asemenea negaţie poate fi exprimată prin cuvinte care se încep cu prefixe negative sau cu ajutorul adverbului negativ „nu". Aristotel scrie: „În dependenţă de câte cuvinte negative avem care se încep cu un prefix negativ şi «nu», atâtea sensuri de lipsă există: astfel, spunem că ceva nu este colorat deoarece acest ceva nu are nici o culoare, sau are o culoare confuză; nu are picioare deoarece nu are picioare în genere sau are picioare slabe" [1, p.172]. Diversitatea sensurilor pe care le comportă negaţia este şi diversitatea interpretărilor realităţii sau existenţei. Un criteriu al veridicităţii afirmaţiei

sau negației este corespunderea lor cu realitatea. „Realitatea este o afirmație referitoare la ceva care, de fapt, e separat; fals e ceea ce contrazice această separare” [1, p.186].

Analizând negația ca lipsă, când „ceva nu are ceva”, Aristotel interpretează negația ca fiind opusă contradicției. Fiecare contradicție apare ca lipsă a celeilalte contradicții: inegalitatea este lipsa egalității, neasemănarea – lipsă a asemănării etc. [1, p.261]. Interpretarea negației în calitate de contradicție a constituit un pas important în dialectica antică. Şi dacă la Heraclit ea se dezvolta mai mult pe plan ontologic, atunci Aristotel elaborează aspectul ei logic.

Referitor la opoziția dintre pozitiv şi negativ, o atenție deosebită ar trebui să se acorde ideii dezvoltate de Aristotel referitor la „egalitate” şi „intermediar”. „Egalitatea e ceva ce nu e nici mare nici mic, nimic în natură nu poate fi nici mare, nici mic – scrie Aristotel – şi acestea se opun ca negație în sensul lipsei, iar negația este ceva intermediar între ele” [1, p.263]. Sur sau galben, de exemplu, nu este nici alb, nici negru, ea se opune ambelor culori. Intermediarul, după Aristotel, nu poate exista pentru orice, ci numai atunci când există o opoziție. Această idee a lui Aristotel despre „egalitate” şi „intermediar” comportă un sens dialectic, deoarece dacă e să privim „egalitatea” nu ca ceva static, aşa cum e la Aristotel, dar ca ceva dinamic, care evoluează, atunci ea se transformă într-o anumită nihilare a opozițiilor, unde opoziția este eliminată, şi în acelaşi timp păstrată. Şi astfel, din acest punct de vedere, logica lui Aristotel se apropie de logica dialectică.

Filosofia greacă s-a dezvoltat deci în cadrul creat de stoicism, scepticism şi neoplatonism. Dialectica negației şi afirmației a constituit un obiect de studiu al diferitelor şcoli filosofice. Organizarea vieții sociale în polisuri a dus la dezvoltarea unei noi mentalități dezvoltate de către sistemele filosofice existente, potrivit cărora omul e în stare să-şi descopere propriile abilități şi să atingă o stare sufletească bună numai prin opoziție, negație, indiferență față de realitate [6, p.102-104].

Reprezentanții scepticismului timpuriu, Piron şi Timon, pentru a contesta orice dogmatism, puneau totul la dubiu. Principiile lor – „Nu afirmăm nimic”, „Orice cuvânt are un opus” (pentru orice „da” există un „nu”), „Nimic să nu se afirme, cu nimic să nu se cadă de acord” [7, p.256] – corespundeau afirmației şi negației sau afirmațiilor opuse. Depăşirea lor, după cum a arătat Hegel, reprezenta o condiție de bază a metodei dialectice. Dacă e să ne oprim doar la constatarea opoziției dintre ele, atunci aceasta ne va duce la relativism şi chiar nihilism, va stopa gândirea şi îl va face pe om să fie indiferent față de lumea înconjurătoare [11, p.425].

În centrul atenției filosofilor din toate timpurile se află o altă şcoală filosofică – cea neoplatonică. Neoplatonismul, după cum se ştie, era expresia crizei societății sclavagiste şi a prăbuşirii ei. Neoplatonicii erau în căutarea ideii ce se află în afara raționalismului. Neoplatonismul reprezenta, prin sine însuşi, o reconstrucție a gândirii mitologice, întoarcerea la mitologie (o anumită negare a negației) în baza însuşirii realizărilor studiilor filosofice antice. Una dintre realizările neoplatonismului a fost aşa-numita dialectică negativă, prin care se stabilea locul şi rolul omului într-un sistem unitar şi dispersat, infinit şi finit. Astfel, potrivit neoplatonicilor, sensul existenței omului este atribuit prin autonegare. Fiind inspirat de această idee, Plotin a introdus o nouă concepție, şi anume, concepția despre ritmul triadic în schimbarea existenței (trei stări ale existenței: aflarea în sine, emanația şi reîntoarcerea la sine). Aceasta presupune trecerea stărilor în opozițiile lor şi mişcarea, evoluția în spirală. În acest sens, Proclus, un alt reprezentant al şcolii neoplatonice, afirmă: „Tot ce inițial se mişcă singură se poate întoarce la sine însăşi” [9, p.48]. Dezvoltarea ciclică a existenței în forma ritmului triadic este interpretată de către acest filosof ca un proces de „deplasare spre bine” [9, p.48]. În această concepție abstractă a schimbării existenței se întrevede ideea dezvoltării negării negației.

Referințe bibliografiece:

1. Aristotel. Organon. Categoriile. Despre interpretare. Vol. I / Trad. în rom. Mircea Florian. - Bucureşti: Editura IRI, 1997.
2. Ibidem. - Bucureşti: Editura ştiințifică, 1957.
3. Aristotel. Organon. Analitica secundă. Vol. III. - Bucureşti: Editura ştiințifică şi enciclopedică, 1978.
4. Античные философы (свидетелъства, фрагменты и тексты). - Киев, 1955.
5. Григориева Т. П. Култъура и общественное развитие. - Тбилиси, 1979.
6. Гусейнов А.А. Введение в этику. - Москва, 1985.
7. Лаэртский Диоген. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. - Москва, 1986.
8. Кессиди Ф.Х. От мифа к логосу. - Москва, 1972.
9. Лосев А.Ф. Античная философия историй. - Москва, 1976.
10. Поповичъ М.В. Очерк развития логических идей в културно-историческом контексте. - Москва, 1979.
11. Радев Р. История античной философий: (От Платона до Карнеада). - Москва, 1983.

Prezentat la 29.10.2008

О НЕОБХОДИМОСТИ ВЫДЕЛЕНИЯ СУПРАСИНТАКСИЧЕСКОГО ЯРУСА В ЯЗЫКОВОЙ СИСТЕМЕ

Олеся КУРАЛОВА

Кафедра английской филологии

Acest articol explică necesitatea determinării nivelului suprasintactic şi funcţionarea lui în sistemul limbii.

The given article explains the necessity of distinguishing between syntactic and suprasyntactic levels and their functioning in the language system.

Данная статья посвящена, прежде всего, выделению супрасинтаксического уровня, который представляет интерес для лингвистов в силу своей недостаточной изученности, а также рассмотрению иерархии отношений разных ярусов языковой системы.

Широко известен тот факт, что во всех естественных языковых системах существует явление «актуального членения предложения», противопоставляемое «формальному членению». Данные термины впервые появились в статье В. Матезиуса и с тех пор заняли прочное место в терминологическом аппарате, который используется при выдвижении гипотез, описывающих семантику и прагматику высказываний в коммуникативном аспекте. В своем изложении мы будем исходить из того, что данные явления имеют непосредственное отношение к ярусному строению языковой системы.

Актуальное членение, согласно традиционному подходу к данной проблеме, признается сугубо языковым явлением и приписывается предложению наряду с формальным членением, что и порождает массу противоречий. Рассмотрим следующий пример.

I wanted to try this new drink

Сколько предложений реализовано в данном случае? С точки зрения формального членения, перед нами типичное предложение, синтаксический состав которого не вызывает вопросов – подлежащее, сказуемое и дополнение. При актуальном членении данного сегмента мы выделим компоненты *тема* и *рема*, или *данное* и *новое.*

Т е м о й (данным) является компонент предложения, актуализованный, введенный в рассмотрение в предшествующем тексте или в предшествующей высказыванию данного предложения ситуации; р е м о й (новым) является компонент, присоединяемый к теме и актуализуемый в данном предложении (высказывании). Не рассматривая смыслового контекста, в котором выступает этот сегмент, можно выделить в данном случае несколько структурно разных предложений, в одном из которых, например, *данное* будет «*I*» и новое – *«wanted to try this new drink»*, а в другом, наоборот, темой будет являться *«wanted to try this new drink», а ремой* – «*I*» . Соответственно, один цельный лингвистический объект, рассматриваемый в рамках одного и того же яруса языковой системы, может иметь две и более разных структуры, что и является противоречием по своей сути.

Данные выводы позволяют нам принять точку зрения В.З. Панфилова, который утверждает, что «…уже один тот факт, что коммуникативная нагрузка, проявляющаяся в актуальном членении предложения на данное и новое, может быть привязана к любому члену предложения, не изменяя качества последнего на уровне синтаксического членения предложения, говорит о том, что актуальное членение выходит за рамки его синтаксического членения» [5; 227]. Таким образом, можно прийти к выводу, что наряду с синтаксическим уровнем, где мы рассматриваем структурно-синтаксические особенности, предложение имеет еще и иной уровень, обусловленный его актуальным членением.

Данный вопрос выходит далеко за рамки синтаксиса и должен быть предметом изучения того раздела языкознания, в котором рассматриваются проблемы взаимодействия различных языковых средств в целях выражения того или иного смыслового содержания. Соответственно, у нас есть все основания заявлять, что помимо синтаксического яруса существует еще и супрасинтаксический ярус, который как бы надстраивается над потенциальным синтаксисом и отграничивается от него своим интонационным характером.

Интонация, по общему мнению лингвистов, передает не только эмоционально-модальное отношение говорящего к сообщаемому и выражает коммуникативную цель предложения, но и служит для передачи коммуникативного членения предложения. В узком смысле интонация понимается как движение голосового тона и совпадает с понятием мелодики речи. Говорят: «вопросительная интонация», «утвердительная интонация» и так далее. В широком смысле термин интонация обозначает сложное явление, представляющее собой совокупность мелодики речи (т.е. повышение или понижение основного тона в пределах высказывания), интенсивности, темпа речи и пауз. В качестве дополнительных составляющих интонации выступают тембр речи (при выражении иронии, сомнения, воодушевления) и ритм. Интонация служит передаче определенной информации, т. е. служит средством коммуникации наряду с другими речевыми средствами. Передаваемая информация может носить логический или эмоционально-модальный характер. Следовательно, у интонации есть две основные лингвистические функции: логическая и эмоционально-модальная. Логическая функция состоит в передаче главной целеустановки высказывания. Эмоционально-модальная функция состоит в том, что интонация передает эмоционально-модальное отношение говорящего к высказыванию. И логическая, и эмоционально-модальная функция являются коммуникативными, так как служат целям общения.

Следует также отметить, что формально и актуально членятся разные единицы, принадлежащие двум ярусам языковой системы, то есть мы не можем утверждать, что вышеупомянутое предложение имеет два уровня и две структуры. Многие лингвисты предлагали разные названия для членов этой оппозиции. Так, например, Ф. Данеш выделяет высказывание как «минимальную коммуникативную единицу данного языка», то есть синтаксическое целое, несущее в себе какой-то потенциальный смысл, и высказывание-событие как «единичное и индивидуальное речевое событие», являющееся уже сегментом дискурса и реализованное в отрезке речи.

Коснемся еще одной точки зрения известного лингвиста, которая заслуживает внимания в данном лингвистическом исследовании. Так, Б. Трнка полагает, что в любой языковой системе помимо синтаксического уровня имеется еще и так называемый стилистический план. Основной единицей первого является предложение, второго –высказывание. Высказывание служит единицей языковой коммуникации. Сегментация языкового материала по интонационно-смысловым признакам позволяет выделять коммуникативные единицы речи, называемые иногда фразами. Сегментация языкового материала по формальным признакам позволяет выделять синтаксические единицы языка, нередко называемые предложениями. Будучи минимальной относительно целостной единицей речевого общения (речевым отрезком, относительно законченным по интонации и по смыслу), высказывание представляет собой речевой знак, то есть конкретный экземпляр предложения в речевой цепи. В отличие от предложения, высказывание целиком относится к сфере речи: оно принадлежит определённому отправителю (автору, говорящему или пишущему), нацелено на определённого получателя (аудиторию, адресата, слушателя, читателя), произведено (то есть произнесено или написано) в определённый момент времени, совершенно с определённой целью, соотносится с определённым фрагментом действительности (ситуацией), выполняет определённую коммуникативную функцию (то есть несёт сообщение об этой ситуации) и оказывается уместным (осмысленным) именно в данной речевой обстановке (в данной речевой ситуации, при данных условиях общения).

Данная точка зрения, которую разделяют многие лингвисты, является основой нашего дальнейшего исследования.

Как известно, каждое предложение обладает своим супрасинтаксическим потенциалом. Так, например, предложение *The girl didn't say anything* служит синтаксической основой как минимум для двух разных сообщений:

1. *The girl didn't say anything,* в котором сообщение отвечает на вопрос «кто?»
2. *The girl didn't say anything,* в котором сообщение отвечает на вопрос «что сделала?»

Как уже было отмечено выше, данное разграничение возможно благодаря интонационному оформлению высказывания. В этой связи также можно добавить, что возможности супрасинтаксического уровня ограничиваются особенностями синтаксических единиц. Так, например, предложение *It was a newspaper you have bought* допускает построение единственного сообщения на своей основе благодаря особому порядку слов в предложении. То есть можно сделать вывод, что супрасинтаксический потенциал высказывания ограничивается синтаксическими особенностями предложения.

Интересно также рассмотреть непосредственные отношения данных ярусов.

Иногда предложения имеют в своем составе член, совершенно лишний с точки зрения синтаксиса, но который совершенно необходим для передачи сообщения, то есть он является одним из неинтонационных средств выражения смысла сообщения на супрасинтаксическом уровне. Например, во французском предложении *Moi, je suis encore hereuse* ударное местоимение *moi* изменяет тематическую направленность сообщения, вследствие чего становится темой предложения, в то время как оставшаяся часть является ремой. Такого рода синтаксические единицы называются «предложениями с избыточным членом» [2; 296] и являются частым языковым явлением.

Часто встречаются также предложения с ложными членами. К примеру, в следующем сообщении *It was him that you missed* единицы предложения *was* и *him* являются сказуемым с точки зрения синтаксического построения. Но с точки зрения плана содержания *him* является дополнением при *missed*, то есть в составе первой части предложения данный член является ложным, так как не выполняет своей первостепенной функции сказуемого. Данное противоречие обусловлено супрасинтаксически. Построить предложение на английском языке, сделав *him* ремой сообщения, согласно синтаксическим правилам построения английского предложения, невозможно. (*Him you missed*). Следовательно, данное предложение обладает двумя структурами – собственной и скрытой. В качестве собственной структуры выступает непосредственно предложение в его первичной форме, в то время как скрытая структура – это та единица, которую мы выделяем на уровне содержания (*Him you missed*). Таким образом, супрасинтаксический ярус «оказывает давление» на синтаксический ярус, изменяя структуру предложения.

Стоит также отметить, что супрасинтаксический ярус влияет и на грамматическое оформление слов в предложении, таким образом, в следующем английском предложении *Did you get the tickets?- Oh, no, I forgot about them. I will book them tomorrow* при потере дополнительной эмоциональной эмфазы в *Oh, no, I forgot about them* будущее время может быть заменено на конструкцию с несколько иным значением *to be going to.* То есть, помимо изменения в данном случае грамматической формы для выражения действия в будущем изменяется также и смысл высказывания: в первом случае мы имеем дело со спонтанным решением, в то время как во втором варианте предложения речь идет о запланированном действии: *Did you get the tickets? - Oh, no, I forgot about them. I am going to book them tomorrow.*

Несмотря на сложное двустороннее взаимодействие синтаксического и супрасинтаксического ярусов, наивысшим из них является актуальный синтаксис, так как все единицы супрасинтаксического порядка надстраиваются на основе синтаксических. Но следует отметить, по словам И. Ф. Вардуля, что «невозможны такие единицы супрасинтаксического яруса, которые, если отвлечься от их интонации, не представляли бы собой синтаксических единиц, и невозможны такие единицы синтаксического яруса, которые, будучи соответственным образом интонированы, не представляли бы собой супрасинтаксических единиц» [2; 246]. Можно добавить к комментарию И. Ф. Вардуля, что только высказывание, как единица супрасинтаксического яруса, несет всю полноту языковой информации. Единицы других ярусов не могут считаться коммуникативно-полными и цельными.

Данное разграничение уровней находит свое применение в исследовании взаимодействия всех языковых ярусов. Так, например, лексические единицы языка по-разному соотносятся с интонационными элементами на синтаксическом и супрасинтаксическом уровнях и т. п. В рамках синтаксического уровня мы рассматриваем взаимосвязь интонационных средств и основных грамматических отношений, тогда как супрасинтаксис, и соответственно супрасинтаксическая просодия, имеет отношение к метасемиотической функции, то есть высказывание, как элемент другого уровня, приобретает разнообразные эмоционально окрашенные коннотации. В последнем случае очень часто имеет место изменение значений лексических единиц в составе высказывания.

Литература:

1. Блох М.Я. Практикум по теоретической грамматике английского языка. - Москва, 2004.
2. Вардуль И.Ф. Основы описательной лингвистики. Синтаксис и супрасинтаксис. - Москва, 2006.
3. Головин Б.Н. Введение в языкознание. - Москва, 2007.
4. Данеш Ф. Опыт теоретической интерпретации синтаксической омонимии. - Москва, 1964.
5. Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения. - Москва, 1967.
6. Попова З.Д. Общее языкознание. - Москва, 2007.
7. Панфилов В.З. Грамматика и логика. - Москва, 1963.
8. Трнка Б. К дискуссии по вопросам структурализма. - Москва, 1957.
9. Veikhman G.A. A new look at English syntax. - Moscow, 2002.

Prezentat la 29.10.2008

SEMANTIC AND STRUCTURAL CHANGES OF LEXEMES IN CLOSELY AND DISTANTLY RELATED LANGUAGES

Dumitru MELENCIUC

Catedra Filologie Engleză

Este analizată evoluția semantică sincronică şi diacronică a unităților lexicale în diferite limbi. Structurile semantice ale lexemelor sunt expuse unui proces continuu de modificare în dependență de nivelul de dezvoltare a comunității lingvistice şi datorită progresului societății umane. Evoluția semantică este cauzată de factori lingvistici şi extralingvistici, care țin de diferite schimbări economice, politice, sociale, de modul de viață, de idei şi concepții ştiințifice ale unei comunități, reflectate în structurile semantice ale lexemelor. În cadrul acestui articol, se întreprinde o analiză diacronică şi sincronică a unor cazuri de modificare a formelor şi structurilor semantice ale unor unități lexicale în limbi înrudite.

Of special interest, in the present article, are the lexical units having a common origin in related and even unrelated languages. The Romanian language has preserved many lexical units close to Latin variants: *biserica* – L. *basilica, Dumnezeu (Dominus Deus), altar, înger, idol, profet, psalm, templu, etc.* Manz Latin words with time modified their meanings: for example, *cernere* meant *to separate*, now it means *a cerne* (*to sift*); *crapare* (*to resound)*, now *– a crăpa, a se sparge* (*to crack); frigus – rece (cold)*, now *– friguri, febră* (*fever*); *necare* meant *a face să piară, a ucide, a sugruma*, now *– a (se) îneca* (*to drown*), etc. The Romanian lexeme *Dumnezeu (Dominus Deus)* has the equivalents in English, Dutch – God, French-Dieu, Spanish. – Dios, Italian – Dio; Portuguese – Deus, German – Gott, Swedish, Danish, Norwegian – Gud, Russian, Serbian, Croatian, Polish – bog, Yiddish – got, Greek – Theos, Indonesian – Tuhan, *Allah* in many Muslim countries – Allah, with some variations Hebrew – *el*. [8, p.114]. In the biblical times the word "*danai*" was used by Moses as a euphemism to substitute the lexeme "god". After the exodus of the Jews from Egypt they had 40 years of hard times wondering about the Sinai Peninsula and many of them started to worship other deities. God got angry and forbade them to use his name. *Danai* was used instead and in Latin it turned into *dominus/domini,* which has developed a rich thematic group in the European languages. The Latin *deus* (god) corresponds to the Hindi *dăo* in the meaning of *god*. Cf. also the Hindi *daiv* 1. *divine, godlike*; 2. *fate; fortune; destiny;* 2) *god, creator*; 3) *heavens (*see also *diu* as *heavens)*; *daivi – divine, godlike*. Some derivatives: *dăota – god, deity*; *dăotulia – godlike; divine; dăodas – minister of religion; ecclesiastic; dăodut – angel; messenger; herald; dăoloc – paradise; dăovani – oracle; dăosthan or dăvălai* 1) *heavens;* 2) *temple; dăvasur – gods and demons; dăvi* 1) goddess, lady; 2) addressing smb as *doamnă, госпожа, lady, doña, dueña, Señora Doña*, etc. [4;5]. In the Latin *domine deus*, both elements had and still have the meaning of *god,* In Hindi we find related words to the Biblical *danai* such as ***dana*** *– wise, clever, wise man; grain, corn; seed;* ***danai*** *– wisdom.* Both *dana* and *danai* in Hindi are related to ***dan*** *– gift, talent*, and ***dai*** *– gift; inheritance; money to be given away,* ***dani*** *– generous.* To our surprise we find many equivalent relatives in the European languages: in Russian *– дать, давать* (give), *дань* (tribute, levy, homage) and the word combination "*дары данайцев*" (Greek gift - a gift made with the intention to deceive) [5]. Very close to the Hindi meaning is the Romanian *"danie"* explained as *"faptul de a dărui (avere, bani, donație, donator, donor,* etc.); *dar* (obiect primit de la cineva fără plată, *donație, avantaj, binefacere, har divin*, etc. [6, p.259-260]. In colloquial speech people use the verb *a dona*. The Latin verb *dare* (to give) corresponds to the Romanian *a da, a dărui*, Italian *dare*, Spanish *dar*, Russian *давать, дать, дарить, даровать*. In French *donner, donne, donné, données, donneur, donneuse* with their corresponding semantic structures are being used. In English *donate, donation, donator, donative*, have appeared under the French influence [5]. Spanish has a several lexemes of the same origin with rich semantic structures: *don* (gift, donation, talent, capability, in polite address), – Don Piedro; *dar* (give). Next comes an example of a lexical units, which have developed for thousands of years and still can be readily identified in many closely and distantly related languages. The Sanscrit *juvah*, the Avestian *jivo*, the Latin *vivo, vividus, vivus, vita*, the English *life, live, alive, vivid, vivacity*, vividness, the French *vivre, vie, vivant, vif*; the Italian *vivere, vivo, vivente, vita;* the Spanish *vivit, vivo, vida;* the German *Leben, leben, lebendig*; the Russian *жизнь, живой, жить, живо, живить, живительный, животворность, животное, and живость, живот, etc.* [5] and the Ukranian*: живий, живі, живлючий, живо, жвაво,*

живість, жвависті, жівит, жівотаю живучий, etc. [7]. are relatively the closest in form and meaning to the Sanscrit and Hindi variants; the Romanian *viu, (jiu – in the colloquial non-literary language), vivace, vioi, vivacitate, vivandieră, vivant, vivariu, vivieră, vifiant, vivpar, vital, vită viață, a vețui, a convețui,* etc. [6]. If compared with ***jivan*** [d ivan] (*life, existence*) in Hindi [4]. Even in cases of closely related languages we come across "false friends", words coming from the same source, but developing in different speaking communities with different life experience, we should readily expect their respective semantic structures not always to coincide, to partially coincide or even to be completely different. In the course of the last fifty years a great number of international words in different languages have been under a process of constant change of their meanings in dependence of rhythm of development of the given society, economic, political, scientific and technological development. New meanings appeared, others were entirely dropped out. We can observe the linguistic phenomenon of generalization, specialization and semantic borrowing. For example, the word *frontier* in English has acquired additional meanings: as a permanently moving frontier in the direct and transv ferred meanings. The frontier in this case is permanently mobile, in the state of change. The words *pioneer* and *cadres* have acquired new meanings under the influence of the Russian *пионер* and *кадры*. In the translation process the translator should avoid misleading international counterparts. The English *artist* is not translated into Romanian and Russian as *artist/ артист*, but by the lexemes *pictor, om de artă* and *художник*. From the point of view of the theory of the language the loan translation, which takes place under the influence of translator's "false friends", represents a particular case of interference. Interference is an erroneous speech product, created either by extending the rules of one's mother-tongue onto the foreign language or mixing up some similar things within the same language. In the first case we deal with intralingual interference [1, p.59-64]. There are quite a number of examples of words which cease to be "false friends", because the non-coinciding meanings may be borrowed as well because they are important and socially indispensable. Interference is inevitable to appear because of a great number of differences in the lexical systems of the mother-tongue and of the foreign language. If the two lexical systems were identical the student could simply transfer his knowledge of mother-tongue into the language studied without any mistakes. Due to various reasons these systems are different. When a language is leant, the student is liable to identify the linguistic phenomena studied with those of the mother-tongue. In such a way these phenomena form a system, which is identical with that of the mother-tongue and does not coincide with the actual system of the foreign language. International words differ from other borrowings in reflecting the relations of a number of countries and not the relations between two countries as is the case with the borrowed words. [1, p.59-64]. There have been many redundant borrowings in particular historical situations when the use of words of another language was a matter of fashion or prestige. This applied to donor languages such as French, English, German, Latin, Greek, etc., which played an important part as languages of regional or international communication, scholarship and learning. Borrowing from English now is highly motivated by the rapid development of science and technology, economy, culture, etc. in the USA and Great Britain, and the necessity to coin new words, or use existing words to express new concepts. Communication, social, political, military and economic relations of the world community have contributed to the development of the modern civilization to such an extent that new advanced technologies and goods spread all over the globe, the English language in this case is being used as an international language [2, p.77-80]. The borrowing of non-native lexical units have brought to the adoption of foreign adjectival forms to native nouns: *finger - digital, eyes - ocular, mouth - oral, sky - celestial, eye - ocular, water - aquatic, house - domestic, moon - lunar; son - filial, sun - solar, town - urban, mouth - oral.* Parallel adjectives, nouns and verbs exist for different styles: *motherhood - maternity, brotherhood - fraternity, sisterhood - sorority, town - urban, earthly - terrestrial, motherly - maternal, timely - temporal; cloudy - nebulous*, *bodily - corporal*, *begin - commence, begin - initiate,* etc. The difference between the British and American variants of the English language in vocabulary and usage tends to be leveled out especially owing to the influence of the cinema, radio and television. As far as phonetics is concerned the American standard, as distinct from the Southern British pronouncing standard, is fully described. Cf. for example: the American variant – the British variant differences: *either (i: er) - (ei);* *tomato -tomeiton) – (t ma:tou); top (t p) -(top); laugh (l f) - (la:f); new (nu:) - (nju:).* The American variant of English has a difference in the stress pattern of words like *'dictionary - dicti'nary; 'culinary - culi'nary; 'seminary - semi'nary; 'cemetery - ceme'tery,* preserving the secondary and the main stresses in the given words, in the British English now these words are used with only a single stress. There are words which have been formed or borrowed in the USA (Americanisms): *dumb – stupid, cracker, cookie – biscuit,*

sick – ill, elevator – lift, truck – lorry, baggage – luggage, candy – sweets, etc. The lexeme *bug* in British English has a much narrower meaning (*ploşniță*) than in the American variant, where it has acquired a wider meaning of *insect*, and also that of *bacteria, fashion*, etc. The combination *bed bug* corresponds to the BE *bug*. *Bug* in both variants has acquired the meaning of "electronic listening device". Quite a number of the so-called Americanisms can be found in the archaic or dialectal British English: the equivalent of *autumn* in the USA is *fall*, which is archaic in the BE. The same lexeme may be used to express different meanings: *pavement* in the USA means "the hard part of the street" and in the BE it means *sidewalk* in the USA. In the XXth century, especially after the Second World War, there started an active of the AmE on BE. The fact that the USA has become one of the leading political, military and economic powers in the world has made the AmE variant preferable and its influence on the BE has considerably increased due to modern communication means. Many "Americanisms" are not rejected on the British Isles, especially among the young generation. Even in pronunciation of words we can detect changes in the BE as a result of the AmE influence. One can hear in BE the same pronunciation of "[t, d, s, z]" in front of "[r]" [j] sounds: "Glad to meet you" ("t" is pronounce like "t " in "choice"); "Press report", ("s" pronounced like " " in "fish"); "It was you…" (the sound [z] is pronounced like [ ] in "garage" or "measure"); "Did you see him yesterday?" ("d" in front of "y" here is pronounced like [d] in "George" or in "joy"). There is a process of levelling out of the variants and creating a kind of general or world English. Still there are many words that the Americans and the British would recognize that they are not part of their variant yet, but part of the world English: *apartment – flat; dormitory (fraternity, sorority) – hostel; cereal – porridge; pants – trousers; vacation – holiday; campus – grounds; accord – agreement,* etc. [1, p.47-51]. Within the same language we observe considerable semantic change of lexical units. Thus, in Boston or New England dialect one comes across familiar simple words with their meanings unusually modified. Some examples prove the fact that there we find semantic difference from the official variant of English and the local dialect: *I calculate* is used, in the meaning of *I know* (*I calculate he is at school*). *To swim* means *to bathe*; the lexeme *master* is synonymous to *excellent* (*a master job*); I *aim to work in the garden* means *I intend to work in the garden*. *Body* may be used in the meaning of *person* (*How can a body get to the airport?*). In Pennsylvania Dutch Country people use a kind of dialect used by a religious group, preserving elements of German, with specific syntactic structures: *come and eat yourself = come and have dinner with us, help yourself*; *if I eat myself = if I pay for my food; He* ***wants*** *rain = He* predicts *rain.* [3, p.144].

In spite of the tendency of rapprochement within the English variants the opposite tendency is still available within the dialectal variation in case of both the semantic and phonological aspects. The realization of affricates, of all the phonemes in general in the literary and non-literary colloquial styles, is quite different depending on prosodic variation. In the Pennsylvania Dutch Country dialect [**d**   is often substituted by the phoneme [t   or [tt]: *porch - bortsch; bridges – bridches; jam – cham; jaw – chaw; job – chob; juice – choose; judge – chudge; garage – crotch.* In the early Modern English there started a process of change of consonants like [t, d, s, z] followed by [j, r]: habitual, habituate, nature, naturalism, natural, etc. this process has been strongly enhanced in the USA and now, as we have mentioned above, is having an impact on BBC RP: Cf. ***tube*** [tju:b] and [t u:b], ***don't you*** [dount u(:)] is more often used than [dountju(:)]; ***did you*** [did u(:)] - ['didju(:)]. We observe that [t, d, s. z] combined with [r] or [j] are pronounced in the literary and especially in the informal variant as /**t** ư   ư ư   /. Sometimes variant pronunciations of words have resulted from a fusion of [sj] into [and [zj] into [. For instance [‘isju:] **(*issue*)** has alternative pronunciations ['i u:], and ['i   u:], and [‘frizj n] (*Frisian*) is sometimes pronounced ['fri   n] or ['fri ( )n]. There is a tendency to replace [tj] and [dj] by [t   and [d   in many words. We can hear variants of pronunciation   in cases like: ***tube***. (RP [tju:b] as [t u:b] ***don't you*** *as* [dount u(:)] rather than [dountju (:)] ***did you*** as [did u(:)] rather than ['didju(:)]. In dialectal and colloquial speech one may also hear [‘ind   n] for RP ['indj n] (*Indian*). *Woud [you like to come? His [ ] request. Industrial. [t]. Doun't [t] you know? And [you? News [report. You'll miss [ ] your plane.* To continue their Strife[t] towards, strife [t]. Call for restraint [t], This [ ] Friday. Did you? [di d   ]. *Did you hear me? [d uhhirmi:]. This year [   ]; Last [la: t   ] Press / / you. "News report" [nju: po:t]*. Some people in the USA started to pronounce the assimilated variants in conditions where there is no [r] or [j] sounds: *This is [i] very important.* Let's take some examples from various speeches in 1994 of the ex-president of the USA Bill Clinton, demonstrating the fact that the above mentioned assimilation process has become part of the formal literary language: *My friend Boris [ ] Yeltsin. His [ ] request. Industrial /   /*

development. They continue their strife[tr]. This [ ] Friday. The Congress [ ] will pass the law. Respect [p], [t] you. Tax [ ] return. The first [t] administration… Program of edu[d]cation. I'll be the last [t] person. Makes[ ] sure. Others [ ] make the process. Students [t]. Here we detect some other contexts, favouring the assimilation process. In dialectal speech there is a strong reduction or change of the assimilated words: *Did you? – [d u], Won't [t] you – [wont]* (the USA southern dialect). T**exas**: rich [rett]. Afro-American English: *did you? [did]. I can bet you [I kn bet].* Here we can also find the phenomenon of reduction of affricates: *creature – [crit].* Both progressive and regressive assimilation are realized in the examples above.

Phraseological units, including sayings, are subject to change. They may be intentionally changed to produce a stylistic impact on the reader, listener or TV viewer: *A bird in hand is worth two in the bush – Time was passing his bird in the bush no nearer the hand* [J Galsworthy] – *He was to be approached with a sizable bird in hand*. [Dreiser] This idiomatic expression in different European languages has developed different forms: Romanian – *Nu da pasărea din mână pe cea de pe gard;* Russian – *Лучше синица в руке, чем журавль на небе.* English – *A bird in hand is worth two in the bush* is changed in *Time was passing, his bird in the bush no nearer the hand*. Or: *He was to be approached with a sizable bird in hand*. Here we could give examples of deformations of idioms in Russian and Romanian. An example of advertising beer on Russian TV: *Лучше бутылка пива в руке, чем прекрасная девица на песке.* Romanian TV: *Pară mălăiaţă în cavitatea bucală a consumatorului* (deformation of: *Pară malăiaţă în gura lui Nătăfleaţă*). Examples of this kind are numerous: *To be born with a silver spoon in one's mouth* (*They had sucked their silver spoon so long… now she is threatened with a spoon of bone*). [J.Galsworthy] *It is the last straw that breaks the camel's back...* (*He said public patience was a camel, on whose back the last atom that could be borne had already been laid. To cry over the spilt milk...* (*Try to make him feel that we admire him for spilling the milk… There is no help for spilt milk)* [Trollope]. *One may as well be hanged for a sheep as for a lamb* (*If he was to be hung by the law, by all means let it be for a sheep).* [J Galsworthy]. Idioms belong to the periphery of the language and mostly they are used for stylistic purposes, making speech more expressive and produces are stronger impact on the reader/listener.

Semantic change of related languages of common origin lexemes is considerable. In case of very distant related languages recognizable common origin lexemes represent a good material to as to the degree of semantic change since distant times. In spite of the fact that Hindi is a distantly related language in comparison with Germanic, Romance and Slavonic languages we still find a multitude of recognizable equivalents in the European languages. For example: the Latin *Oculus – oculi*; Romanian *ochi – ochii,* Spanish – *ojos*, German – *Auge,-n* (*Augenarzt*); French – *œil, des yeux*, Russian – *око – очи, очки, очкаристый, очковтирательство, околдовывать, окошко, окно, очко, окулист* are related to the Hindi *akh – akşi – akşan* [4]. Some Hindi units are very close in form and sound to many lexemes in the European languages. The Latin – *dies*, Romanian, *zi – ziua* (in colloquial speech one can still hear *buna dziua*), *ziar, diurne, cotidian, jurnal*; Spanish – *dia* in *buenos dias*, Italian – *bon giorno*, *giornata, giornale de bordo*, *cotidian, quotidianità*, French – *jour, journal*, Russian – *день, дни, дневной, дневник, журнал;* Hindi – *dĭa – zi, adĭa* – azi (today) [4]. The Hindi words *ab, abi, udic* have equivalents in most European languages: Romanian – *apa, acvatic*, *ud, udeală, umed, umiditate*; Russian – *вода, водный*, German – *wasser*, English – *water, humid, humidity*, French – *eau, humide, humidement, humidier, humidificateur, humidification, humidifier, humidifuge, humidigène, humidimètre, humidité*, Italian – *acqua, umidità, umidezza, umidiccio, umidetto, umido, umidificante, umidificatore, umidificazione, umidire*, Spanish – *agua, húmedo. húmido, humedad, humectación, humectador*; *a**mar**- ne**muri**tor, бесс**мерт**ный a**mar**an – nemurire, бесс**мерт**ие; im**mor**tal, im**mor**tal, i**mor**tel, im**mor**talité. Cf. with the Hindi examples маран – (death, moarte, смерть), **мар**ан кал **–** momentul **mor**ţii**,* ***moar**tea**,** **смер**тный **час,** **смер**ть**;** **мар**ан гати – **mor**tatlitate**,** **смер**тность**;** **мар**ан шил **–** **muri**tor**,*** *смертный**.** **мар**анасанна **–** **muri**bund**,** у**мир**ающий**;** **мрит – mort**, decedat, скончавшийся, у**мер**ший;* ***мёр**твый; **мрит**ак – **mort**ul, corpul neînsufleţit, **мерт**вец, труп* [4]. In most cases here we discover considerable recognizable coincidences in spite of thousands and thousands of years of separate development of Hindi and the European languages. Both Hindi and its European relatives contributed to the enrichment of the vocabulary of other language families. Thus, the Hindi lexeme *araba* corresponds to the Turkish *araba (cart; wag(g)on; vehicle, conveyance; carriage, car)*, English *carriage*, *cart*, French *fiacre, Romanian trăsură, haraba* and Arabic *araba.* In Romanian *haraba* has a relatively narrower meaning than the equivalents

in Hindi*,* Turkish and Arabic and means a vehicle with high lateral sides to transport a large amount of load or goods. (Cf. also the Romanian harabaie, reg. hărăbaie (Turkish- harabe) – *vehicul mare*, cf. also: *casa, încăpere mare*; *harabagie /cărăuşie, harabagiu-căruțaş* – Turkish *arabaci*).

An interesting case represents the lexeme *garbage* (syn. *food waste, refuse, entrails, offal, trash, corrupted data* in computers), borrowed (via Norman French) from the Italian *garbuzo*', coming from the Old Italian *garbuglio*. In Modern Italian *garbuglio* means *confusion, muddle, mess; jumble, mishmash, Cf. garbugliare, ingarbugliare ((en)tangle; muddle, complicate; confuse,*). In English we find backformations like *garble*. Of the same origin with the Italian *garbulio* are the Romanian *harababură* (variant – *arababură*) – (*dezordine, învălmăşeală, încurcătură, gălăgie, scandal),* the Spanish *garbullo (1.brawl, fight, scuffle, thrashing, whipping, beating; 2.disposal dump, refuse dump, refuse tip, rubbish dump, spoil area, waste tip*), and the French *grabuge* (*quarrel; altercation; variance; falling-out, wrangle, squabble; noise, scandal; scuffle, fight*). In Hindi the related word is ***gar-bar*** *(1.*1) *uneven* (of roads*);* 2) *disorderly, confused; twisted;* 2. *м.* 1) *disorder, confusion, mess; muddle, jumble, mishmash; chaos*; 2) *confusion, disarray (embarrassment, confusion); commotion, perturbation (panic), implication*. *Harb* (war) sounds identical in Arabic and Turkish, in their turn seem related to the Rom. – *grăbi – a acționa mai repede, a înteți mişcarea, mersul... a accelera, a devansa ceva... a se pripi, a face ceva repede nechibzuit*... (cf. Bolgarian – *grabja*), Russian *грабеж – robbery; pillage, plunder(ing), robber; burglar;* Ukranian – грабувати, грабіж. See also a number of quite different meanings of the English *grab* and the German *graben, Grab* [6]. In English grab has developed a rich semantic structure: clutch, grasp, seizure; snatcher, resurrectionist, catchpoll, bumbailiff, policeman. It also has a number of semes belonging to technical terminology: excavator, digger, power shovel, steam shovel, earth-moving machine, scoop, dipper, ladle; bucket. Cf. Also *grab грейфер; захват, захватывающее приспособление; захватное устройство, захватные крюки, черпак; air, operated grab, alligator grab, automatic grab, bailer grab, cactus grab, casing grab, crane grab, fork grab, hook grab, hydraulic grab, independent, tine grab, iron grab, ladder grab, multijawmultiprong grab, multijaw grab, pickup grab, pipe grab, pneumatic grab, rope grab.* In the German *Selbst sein Grab graben* we find identical menings to the Russian *гроб* and Ukranian *гріб, гробу*. The Romanian *gropari, (a săpa) groapă*, the Russian грабарить (dig out), грабарский, Ukranian *грабарь (navvy; digger)* and *грабарувати* (dig out) are in a way related to the German *graben*. It is not surprising that most semantic structures have most of their semes developed in the given speaking communities. Any remnants of complete or partial coincidence of certain semes of a given lexeme are very important to be singled out from those which have developed different meanings and still having identical or recognizable forms characteristic to "false friends".

References:

1. Melenciuc D. Comparativistics. - Chişinău: CE USM, 2003.
2. Melenciuc D., Axenti S. The Sociolinguistic Motivation of Permanent Semantic Change of Lexemes // Probleme actuale de lingvistică, glotodidactică şi ştiință literară. Vol.III. - Chişinău, 2004, p.77-80.
3. Melenciuc D. Semantic Change of Borrowed Lexical Units // Studia Universitatis. Seria: „Ştiințe umanistice". - Chişinău: CEP USM, 2007, p.144-188.
4. Бескровный В.М. (составитель) Хинди-русский словарь. - Москва, 1959.
5. ABBYY Lingvo 10, 2004 ABBYY Software Ltd.
6. Dicționarul explicativ al limbii române. - Bucureşti, 1996.
7. Украиньско-російський словник. - Київ, 1984.
8. Peter M. Bergman. The Concise Dictionary of 25 Languages. - New York: Bergman Publishers, 1968.

Prezentat la 27.10.2008

CLASIFICAREA SEMANTICĂ A CUVINTELOR DE ORIGINE GREACĂ DIN COMPONENŢA ÎMBINĂRILOR STABILE DE CUVINTE ROMÂNEŞTI

Adela MANOLII

Catedra Filologie Clasică

Dans cet article on parle de la classification sémantique des unités lexicales complexes contenant des mots roumains qui sont d´origine grèque.

În limba română există un număr impresionant de îmbinări stabile de cuvinte care au ca suport lexical cuvinte de origine greacă. Sfera semantică a cuvintelor de origine greacă, cristalizate în componenţa îmbinărilor stabile de cuvinte româneşti, este foarte largă, de aceea vom încerca să le clasificăm doar în câteva categorii mai mari, pentru a avea o imagine de ansamblu, ilustrându-le cu doar câteva exemple.

1. *Îmbinări stabile de cuvinte care conţin termeni religioşi de origine greacă*

Se ştie, de fapt, că influenţa greacă s-a răsfrânt mai ales asupra terminologiei religioase, contribuind la îmbogăţirea acesteia cu termeni ecleziastici, pătrunşi în română fie direct din limba greacă, fie prin filiera limbii latine sau prin intermediul limbii slave. Astfel, ţinem să menţionăm capacitatea unor termeni religioşi de a se „infiltra" în alte terminologii (de exemplu, în botanică şi zoologie) şi, mai ales, în limbajul comun. Mulţi dintre termenii religioşi de origine greacă, care desemnează diferite noţiuni religioase creştine, sunt utilizaţi într-un mod creator, prin transfer semantic, în creaţia folclorică sau chiar în operele unor scriitori care au valorificat folclorul românesc. În cazul în care termenii religioşi fac parte din structura anumitelor expresii populare, cărora le conferă o accepţiune profană, putem spune că prin această trecere cuvintele respective suferă o transformare aproape completă [1 p.189]. Iată câteva exemple:

agheasmă (gr. αγίασμα): vrei nu vrei (de voie, de nevoie), bea, Grigore, agheasmă;

a aghesmui (< *agheasmă*): a se aghesmui „a fi ameţit, a se îmbăta uşor";

aghios (gr. άγιος): a trage (la) aghioase a) „a cânta monoton, tărăgănat"; b) „a sforăi, a dormi"; i-a cântat popa aghiosul;

botez (gr. βάφτιση): (a primi) botezul focului „prima participare activă a cuiva la o luptă";

a boteza (gr. βαφτίζω): a boteza laptele (vinul, rachiul) „a falsifica, adăugând apă, pentru a mări cantitatea şi a-şi creşte câştigul"; a boteza pe cineva (în perioada comunistă) „a-l primi în partid"; a fi botezat cu varză (se spune despre „un om rău din fire"); să rămână câţi am botezat eu „să nu rămână nici unul";

a călugări (gr. καλογερεύω): a fi bun numai de călugărit „a fi leneş";

colivă (gr. κόλλυβα): miroase a colivă „(despre o persoană) e aproape să moară"; când mi-o face coliva „când voi muri"; a mânca cuiva coliva „a-l vedea mort";

icoană (gr. εικόνα): a purta pe cineva pe la icoană; de pus la icoane;

paradis (gr. παράδεισος): a trăi ca în paradis „a trăi foarte bine, având de toate";

parastas (gr. παράσταση): a-i purta cuiva parastasele etc.

schimă (gr. σχήμα): a lua (a îmbrăca) schima călugărească (îngerească) „a se călugări".

Astfel, lexemele care au conţinut religios au intrat ca atare în limbajul laic, neterminologic, păstrându-şi, în cea mai mare parte, sensul fundamental şi având acoperire exclusiv în planul întrebuinţării figurate (familiare, ironice, populare) a termenilor [2, p.107].

2. *Îmbinări stabile de cuvinte care conţin termeni din sfera comerţului*

În limba română se menţine un şir de termeni ce ţin de domeniul comerţului, fapt care demonstrează încă o dată relaţiile dintre greci şi români. Soarta acestor termeni în limba română este diferită: unii au o poziţie stabilă în limbă, având chiar şi numeroase derivate, alţii s-au arhaizat, menţinându-se doar în cadrul frazeologismelor. Multe cuvinte de origine greacă din sfera comerţului nu sunt cunoscute limbilor slave, în schimb s-au menţinut în limba română, fapt care indică pătrunderea acestora direct din limba sursă. Enumerăm în cele ce urmează doar câţiva termeni din sfera comerţului care pot fi întâlniţi în anumite îmbinări stabile de cuvinte româneşti:

a agonisi (gr. αγωνίζω): a-şi agonisi traiul;

ieftin (gr. φτηνός): a scăpa ieftin „a scăpa uşor dintr-o situație dificilă”; ieftin ca braga (braha);

lefter (gr. ελεύθερος): a fi lefter „a nu avea bani”; a lăsa pe cineva lefter „a lăsa pe cineva fără bani”; a rămâne lefter „fără bani”;

lipsă (gr. έλειψη): a fi de lipsă „a fi necesar, indispensabil”; a afla de lipsă „a considera necesar”; a avea lipsă „a avea nevoie”;

procopseală (*pricopseală*) (gr. προκόπτω): a lua pe cineva la procopseală „a-l angaja fără salariu, pentru a deprinde o meserie şi a-şi face o situație”; n-am făcut nici o procopseală; nu-i nici o procopseală de capul lui; să vedem ce procopseală ai să faci;

pungă (gr. πούγγα): a avea pungă groasă „a fi bogat”; a avea nouă băieri la pungă „a fi zgârcit”; a fi gros la pungă „a fi foarte bogat”; a umbla cu doi bani în trei pungi „a fi foarte sărac”; a fi strâns la pungă „a fi zgârcit”; a-i bate vântul prin pungă „a fi foarte sărac”; cântă cucul în pungă „a fi sărac”; a face gura pungă „a avea senzație de contractare din cauza unui aliment astringent, acru”, a da de fundul pungii „a nu (mai) avea bani”, a-şi dezlega (a-şi desface) punga „a fi darnic”etc.

3. *Îmbinări stabile de cuvinte care conțin termeni din sfera învățământului*

Instruirea şi educația constituie practic unul dintre cele mai importante procese ale unui stat. La dezvoltarea şi consolidarea învățământului românesc au contribuit, într-o anumită măsură, şi anumiți învățați, profesori greci. Astfel, şi în acest domeniu avem termeni de origine greacă, unii dintre care s-au infiltrat şi în anumite expresii frazeologice. Examinând îmbinările stabile de cuvinte româneşti care au în componența lor cuvinte de origine greacă din sfera învățământului, am observat că în şirul lor sunt unele *denumiri de litere* ale alfabetului grecesc. De exemplu:

alfa (gr. άλφα): a fi alfa şi omega „a fi începutul şi sfârşitul; a fi cel mai important, mai de seamă, mai mare”; de la alfa la omega „de la început până la sfârşit”;

iotă (gr. ιότα): a nu şti (nici) o iotă „a nu şti nimic”;

catastif (gr. κατάστιχον): a fi (a avea) (pe cineva) însemnat (scris) la catastif „a ține socoteala, evidența faptelor, manifestărilor cuiva”; a trece pe cineva la catastif „a ține minte faptele cuiva (pentru a-l pedepsi, a se răzbuna pe el)”;

catedră (gr. καθέδρα): vorbi (ca) de la catedră;

idee (gr. ιδέα): a (nu) avea idee (de ceva) „a (nu) fi informat, a (nu) cunoaşte ceva”; a avea idei năstruşnice, a avea o idee fixă; a băga pe cineva la o idee (la idei); a fi obsedat de o idee; a intra la idei (la idei) „a se preocupa de ceva, a se îngrijora”; a-i veni cuiva o idee; a crompona de o idee; a se împăca cu ideea că;

monosilabic (gr. μονοσυλλαβικός): a fi monosilabic „a răspunde cu puține cuvinte, scurte, izolate”;

noimă (gr. νόημα)*:* a nu avea nici o noimă „a fi fără sens, absurd”; fără (nici) o noimă „fără sens, fără judecată”; a avea noimă sau cu noimă „logic, cu judecată; înțelept, cuminte”; a găsi noima *„*a găsi o soluție pentru o chestiune”.

problemă (gr. πρόβλημα): a pune (a ridica) problema „a aduce în discuție o chestiune”; a pune probleme „a crea o situație dificilă care trebuie rezolvată”;

stil (gr. στύλος): în stil mare „(conceput, realizat) în proporții foarte mari, impresionant”; greşeală de stil „greşeală de exprimare constând fie într-o abatere de la regulile sintaxei, fie într-o folosire improprie a termenilor”; stil funcțional „variantă orală (sau scrisă) a limbii literare utilizată ca mod specific de exprimare într-un anumit domeniu al activității omeneşti (*stil ştiințific, stil juridico-administrativ, stil publicistic, stil beletristic*)”; stil vechi „metodă de socotire a timpului calendaristic după calendarul iulian (46 î. Hr.)”; stil nou „metodă de socotire a timpului calendaristic după calendarul gregorian (1582)”; Dulcele stil nou „şcoală poetică apărută la Bologna şi Florența (sec. XIII)”.

4. *Îmbinări stabile de cuvinte care conțin termeni din domeniul artei*

În general, arta este o formă a activității umane care are drept scop producerea anumitelor valori estetice. Pentru a realiza acest obiectiv de bază al artei, se folosesc mijloace de exprimare cu caracter specific. Din câte se ştie, grecii sunt cei care au lansat pe firmamentul spiritual al omenirii acele idei-matrice care stau la baza civilizației moderne. Astfel, nu există ramură de activitate, mai ales în ceea ce priveşte arta, în care grecii să nu fi fost, cu mii de ani înaintea noastră, marii premergători greu de întrecut.

Teatrul este încă o izbândă, printre atâtea alte miraculoase realizări, care le revin locuitorilor Eladei. Fiind una dintre principalele manifestări ale vieții publice greceşti, încă de la începuturile sale (sec. al VI-lea î.Hr.)

şi până în epoca elenistică, teatrul a rămas o manifestare religioasă înainte de a deveni o distracție profană. Astfel, popoarele civilizate au preluat de la greci anumite idei şi tendințe din sfera artei, dar şi câteva lexeme, unele dintre care, în limba română, de exemplu, constituie suportul lexical al unor expresii idiomatice. De exemplu:

diapazon (gr. διαπασών): a fi la acelaşi diapazon cu cineva; a se pune la acelaşi diapazon cu cineva „a fi în aceeaşi dispoziție, în aceeaşi stare sufletească cu cineva";

muzică (gr. μουσική): a-i face cuiva muzică (muzicuță) „a-l certa pe cineva, a-i face scandal";

scenă (gr. σκηνή): a apărea pe scenă; a-i face cuiva o scenă (scene) „a-i aduce cuiva reproşuri cu amenințări"; a părăsi scena a) „a părăsi profesiunea de actor"; b) „a se retrage dintr-o activitate, a părăsi situația de frunte"; a pune în scenă „a regiza un spectacol"; la scenă deschisă „(care are loc) în timpul spectacolului, în timp ce cortina este ridicată; la vedere";

teatru (gr. θέατρο): a face (a juca) teatru „a se preface"; teatru de operații (teatrul operațiilor) „cîmp de luptă";

tragedie (gr. τραγωδία): a face o tragedie (tragedii) din ceva „a exagera latura neplăcută a unei situații sau întâmplări".

5. *Îmbinări stabile de cuvinte care conțin lexeme din sfera semantică a alimentației*

Grație relațiilor comerciale care au existat între greci şi români, au avut loc anumite schimburi de mărfuri, odată cu care au pătruns în limba română şi anumite cuvinte noi, unele dintre care nu doar că s-au păstrat în vocabularul comun activ al românilor, dar şi în anumite expresii frazeologice. Iată câteva dintre ele:

piftie (gr. πηχτή)*:* a face pe cineva piftie; a-i face cuiva pielea piftii „a-l zdrobi pe cineva în bătaie, a-l face pilaf";

piper (gr. πιπέρι)*:* a avea (a fi cu) piper pe limbă „a fi ironic, răutăcios"; a face pe cineva cu sare şi cu piper „a-l mustra aspru"; a da cuiva cu piper (pe) la nas „a-l supăra, a-l întărâta"; a i se sui (a-i veni) cuiva piperul la nas „a se supăra tare, a se înfuria"; cu piper „(mai ales despre glume) necuviincios"; piper între voi, să râdem şi noi!

pită (gr. πίτα)*:* a avea în mână pita şi cuțitul; a băga pe cineva în pită; a-i lua cuiva pita de la gură; a mânca pita (cuiva) „a fi în serviciul, în slujba cuiva"; a mânca pită (de la cineva) „a datora cuiva mijloacele existenței sale"; a mânca din pita lui Vodă „a fi slujbaş de stat"; a pune pe cineva în pită;

zahăr (gr. ζάχαρη)*:* a fi (un băiat) de zahăr „a fi foarte simpatic, amabil";

zăhărel (<zahăr); a duce pe cineva cu zăhărelul „a înşela, făcând promisiuni"; a se lăsa dus cu zăhărelul „a se lăsa înşelat".

Cele mai multe cuvinte de origine greacă, care servesc drept suport lexical pentru îmbinările stabile româneşti, n-au fost preluate de limba română direct din limba-sursă, ci au pătruns prin filiera altor limbi (latină sau slavă), fie pe cale orală, fie pe cale livrescă. Dar există şi termeni de origine greacă specifici mai multor limbi europene, printre care franceza, germana, rusa ş.a. Asemenea cuvinte sunt considerate în literatura de specialitate împrumuturi europene.

Diversitatea domeniilor de întrebuințare a termenilor de origine greacă, care constituie nucleul unor îmbinări stabile de cuvinte româneşti, demonstrează vechimea acestor cuvinte în limba română, subliniind încă o dată existența legăturilor dintre greci şi români.

Referințe bibliografice:

1. Şăineanu L. Încercare asupra semasiologiei limbei române: Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor / Ediție îngrijită, studiu introductiv şi indice de Livia Vasiluță. - Timişoara, 1999.
2. Teleoacă D. Reflexe ale terminologiei religioase româneşti în limbajul comun // Limba română. - 2001. - Nr.1-2.

Prezentat la 07.11.2008

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.10(20)

VALORI ALE LIMBAJULUI ÎN POEZIA TÂNĂRĂ DIN BASARABIA

Viorica MOLEA

Catedra Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică

Dans cet article on se propose de révéler quelques valeurs du langage de la jeune poésie de Bessarabie qui s'inspire du mode d'aborder les thèmes, les idées (par le langage) des courants mondiaux littéraires. Grâce aux technologies modernes il est possible une alliance des styles et des différentes conceptions poétiques plus ou moins propagées. Les jeunes poètes sont tentés "d'emprunter" certains éléments de l'inventaire de la poésie moderne qui diversifient, ils scandalisent même la mentalité plus ou moins patriarcale, traditionnelle, vraiment non-conformiste du lecteur bessarabien.

Poezia, prin însăşi esența sa, a fost dintotdeauna zona de manifestare, de afirmare a limbii sub toate aspectele. Căutarea cuvântului, crearea de texte poetice este un travaliu permanent al celor care au ales să supună şi să valorifice latențele limbii.

În dotarea unui creator de poezie sunt cuvinte, forme din întreg spectrul lingvistic, fapt ce descătuşează imaginația, dezrobeşte atitudini, eliberează talentul de convenții, de tradiții, asigurând, astfel, mişcarea către absolut.

În poezia tradiționalistă, clasică şi în cea preclasică, limba era supusă unei cenzuri tacite, aşa încât nu orice cuvânt putea fi folosit în textul poetic.

Limbajul nepoetic (vulgar, obscen, violent) era exclus din poezia clasică, iar dacă şi apăreau elemente de acest gen erau extrem de rare.

Astfel s-a menținut, secole de-a rândul, imaginea poeziei „neprihănite", savuroase, care trebuia să trezească sentimente nobile, delicate, să cultive idei, atitudini pătrunse de sublim.

Acum atitudinea față de limbajul poetic s-a schimbat radical. Odată cu evoluția pe toate planurile, tehnologic, în primul rând, s-a accelerat şi evoluția în limbă, iar, cu aceasta, şi evoluția în crearea imaginii poetice prin limbă.

Limbajul poetic transcende din cadrul coercitiv în planul liberalismului lingvistic, în care vechile rigori au fost înlocuite cu un lexic şi forme gramaticale extrem de permisive.

Bineînțeles, nu poți stopa declanşarea unui proces (procesul liberalizării poeziei, a atitudinii poetice, în cazul nostru); poți constata şi analiza doar tot ce ține de revendicările acestuia. Altfel spus, se poate urmări şi reflecta asupra demersului lingvistic al noii dimensiuni poetice în literatură.

Secolul XX a marcat o nouă viziune a conceptului de poezie, concept în care se reflectă tendințe mai vechi, suprarealiste, în primul rând, şi în care schimbarea s-a produs prin limbaj, căci temele, variind un pic, au rămas, în principal, aceleaşi.

Prin urmare, limbajul poetic actual este cel care a evoluat (sau a involuat) în funcție de tendințele ce s-au conturat în acest răstimp. Aproape că n-a rămas nimic din vechea poetică (la nivel de limbaj, de structură), dar se strecoară, totuşi, nu întotdeauna, un lirism al stării sau, poate, doar o descriere psihologică a stării.

Tendințele actuale ale poeziei din Basarabia sunt, bineînțeles, „conectate" la cele parvenite din literatura universală. Posibilitățile noilor tehnologii fiind nelimitate, tinerii noştri poeți sunt tentați să „împrumute" din inventarul poeziei moderne din întreaga lume anumite elemente care ar diversifica, dar şi ar scandaliza mentalitatea oarecum patriarhală, tradiționalistă, chiar nonconformistă a cititorului. De aici şi conflictul acerb dintre generațiile de scriitori, conflict reflectat pe paginile unor ziare şi reviste precum „Literatura şi arta", „Contrafort", „Jurnal de Chişinău" ş.a.

Câteva decenii de acum tinerii scriitori din Basarabia au aderat la postmodernism, curent nu tocmai agreat de cei care susțin şi mențin poezia clasică. Neacceptarea ține, în primul rând, de limbaj, care, se ştie, este foarte permisiv.

În ultimul timp, cei mai tineri poeți au aderat la alte curente, ca fracturismul, neoexpresionismul, care, pe lângă limbajul liberalizat, adoptă şi o structură inedită, nefolosită până acum.

Credem că poezia este în drept să-şi aleagă formele, să adopte un limbaj în funcție de exigențele modelului urmat şi ale timpului, însă nu neapărat conform cu aşteptările gustului poetic prestabilit.

Limbajul poetic actual este împânzit cu elemente lexicale, forme gramaticale dintre cele mai neaşteptate, groteşti, aşa încât să vorbeşti despre un anumit tip de limbaj, în aceste condiţii, este pur şi simplu imposibil.

O funcţie primordială a limbajului în poezia tânără din Basarabia este cea de ostentaţie, de epatare, de consternare prin incongruenţa termenilor şi a formelor, prin veleităţile de fond ale poeziei. De fapt, acestea sunt nişte trăsături, semne proprii tinereţii, care neagă, răstoarnă modelele existente de la care au pornit şi propune ceva cu totul deosebit de acestea, netradiţional, neîncadrat în tiparele cunoscute.

Astfel, o bună parte a nonconformismului poetic ţine de utilizarea unui lexic neomogen, din registre stilistice diferite, un lexic marcat de epoca în care trăim; acesta poate fi dur, violent, obscen, trivial, dar şi sentimental, fervent, uşor atins de lirism.

„Corpul meu lin – lin – lin
şi simetric
curge într-un *suflet geometric*"
(Teo Chiriac, *Salonul 33*, Ch., 1989, p.14)

„…de când te aştept
bărbatule arbore
eu
verde femeie"
(să îmi desenezi pe *un foton*
recalcitrant
O primăvară mai inspirată decât aceea")
(S.Caloianu, *Niciodată pe nume*, Ch., Arc, 2005, p.46)

Sau
„…grăbeşte-te
Îmi *falimentează fabrica de lacrimi*
râurile nu îmi mai sunt navigabile"
(S.Caloianu, *Niciodată pe nume*, Ch., Arc, 2005, p.46)

Inserţia judicioasă a unor cuvinte din limbaje nepoetice, cum ar fi cel ştiinţific, oficial-administrativ, social-politic, comercial într-un text de factură lirică, pretins sentimentală, deschide o stare de spirit anume: de emoţie şi ironie, decupând un sarcasm amărui, protector pentru eul liric.

Interferenţa limbajelor presupune un amalgam de conotaţii, menit să intensifice sau să provoace receptarea stilistică.

„El arde, de trăieşte, radiază
Sau plânge
În hohote de se zguduie
Dar nu ştie nimeni,
căci *nu-şi exteriorizează*
emoţiile sale nucleice
cu excepţia unor umbre… "
(E. Vizir, *Fantezii încremenite*, Ch., 2007, p.8-9)

Alăturarea cuvintelor *exteriorizează, „nucleice*" şi „*emoţiile*" dă senzaţia unui disconfort psihologic complex ce trădează o ironie fină.

O serie de alte îmbinări de acest gen („…cuvintele ce *sărută virginal*" (Teo Chiriac, *Baie adecvată*) (E.Vizir); „eu *nu accentuez fericirea*" (Hose Pablo); „*visul nu exclude realitatea*" (E.Vizir) confirmă ideea de amestec pentru a produce senzaţia de nonsens, nonvaloare a unor idei puse în circulaţie de oameni, impresia hazardului universal.

Tot cu referire la vocabular ţinem să reflectăm asupra unui segment foarte solicitat de poeţii cei mai tineri, şi anume, asupra lexicului violent, trivial, obscen, a cărui funcţie este de a contraria, a scandaliza decenţa, bunul simt al cititorului şi a obţine, astfel, efectul de explozie a percepţiei etice şi artistice, canalizând atenţia pe revoltă şi neacceptare a unor aspecte ale vieţii.

Exemple elocvente în acest sens sunt multe:

„…vin doar ca *să urlu* la tine:
De ce priveşti ca *o vită*? Ce-i
cu tine?
Vrei să mori? vrei *să zdohneşti*
dracului
ia-ţi fată viaţa în mâini, spală-te, caută-ţi o slujbă,
găseşte *un dobitoc* ca tine şi mărită-te cu el ce *naiba*”
(Daria Vlas, *Contrafort*, iunie 2007, p.13)

„o civilizaţie *vomată* de
gura peşterii (sic!)
în frunte cu făclierul Socrate”
(Teo Chiriac, *Salonul 33*, p.32)

„Suntem *trei scârboşi*
Ca inşii
De pe *sticla de votcă*
călare
pe talgere de ceară”
(Iurie Burlacu, *Tâlharul de vise*, Ch., 2003, p.5)

În poezia românească, T.Arghezi a fost cel care a depăşit tiparul poetic, folosind un limbaj care „nu seamănă aproape cu nimic din ce s-a scris până la el”, cum observa Ghib Ivănescu. „Poetul lărgeşte considerabil, relevă savantul, sfera mijloacelor de expresie lexicală până dincolo de tot ce se considera că aparţine poeziei de până atunci” [1].

În acelaşi studiu, „Poetica sfărâmării vechilor canoane”, Ştefan Munteanu îl citează pe Vl.Streinul, care afirma că „T.Arghezi… a dat limbajului poetic, ca şi celui în general literar, o vigoare necunoscută prin anexarea zonei de cuvinte situată la subsolul dicţionarului, realizând astfel o poezie realistă până la demonism” [2].

Ei bine, vocabularul folosit de tânăra generaţie de scriitori basarabeni îl depăşeşte pe cel al lui T.Arghezi prin excesul şi zelul cu care îl adoptă în scrierile lor. Doar că poezia acestora nu are statura poeziei lui Arghezi, care a ştiut să dozeze „alimentarea” textelor cu un asemenea lexic.

„Printre vechi sisteme şi labirinturi sparte printre
ţesuturi cavităţi şi vene putrezite”
Devenind un fel de slăbiciune feroce şi surâzătoare un
„soi de *vierme sacru* şi *pervers*”. (Teo Chiriac, *Portret de grup*, Ch., 1995, p.121)
„Iar tu să te apropii
de trupul meu aruncat
şi să-mi strângi
bucăţile de creier
în băsmăluţa ta parfumată ” (Hose Pablo, *Contrafort studenţesc*, nr. 7-8, 2006, p.3)

Naturalismul lexicului din poezia tinerilor şochează, „violentează sensibilitatea cititorului” (Şt. Munteanu), aşa încât sau este respinsă de cei care nu concep ferocitatea şi trivialitatea din poezie sau, dezgustaţi, în revoltă, încearcă să-i pătrundă semnificaţiile.

În acest gen de poezii, urâtul ia locul frumuseţii şi am putea parafraza un aforism al lui L. Blaga: urâtul nu e, în primul rând urât, ci urâtul uşor atins de frumuseţe. Care ar fi valoarea acestui limbaj şi oare poate fi numită valoare în sensul pe care îl cunoaşte omenirea de veacuri. Oroarea, dezgustul, revolta să fie sentimentele care ar induce ideea de luptă cu răul, cu abjectul din noi şi din lume? O fi şi asta o modalitate. Una dintre mai multe.

O altă particularitate a tinerei poezii este utilizarea xenismelor, a împrumuturilor (din engleză, în primul rând, care ţine, mai mult, de limbajul tinerilor, al adolescenţilor); un vocabular „la modă”, tribut plătit timpurilor noi. Acesta apare deseori în titluri, dar şi în ţesătura poeziei (titluri: *„wow”, „eventual un flach bach”*, „avem *room service*”, *„treaking cold”*, „*The Journall of An Author*”, *„bouche a bouche”, „ sans obligations”* etc.). Este vorba şi de limbajul aşa-zis tehnologic, care îşi lărgeşte tot mai mult terenul, aşa încât ar putea ajunge pe primul loc în toate tipurile de limbaje.

„Alizee
Eu sunt nicăieri pe *google*
Iar tu eşti *everywhere*
Super super"
(Hose Pablo, *Căpşune în inima mea*, Ch., 2007, p.29)

Sau

„Timpul meu nu a sosit
Însă mi-am schimbat parola de club
de hiper de *poezie. ro*
De *mail"* … (Hose Pablo, *Căpşune în inima mea*, Ch., 2007, p.49)

Sau

„de fiecare dată
de când încerc
ca şi cum aş suprapune
soundtrack de la un film
peste altul. n-are nici o legătură
am spus şi am cerut o cafea". (Alex Cosmescu, *Contrafort*, septembrie 2007, nr.9, p.21)

Diversificarea şi specializarea îngustă sunt atributele timpului nostru, produse în urma evoluţiei tot mai grăbite şi mai protuberante. Fenomenul diversificării intense, dar şi al precarităţii lucrurilor se resimte şi în poezia actuală, care deviază de la tradiţionalismul poetic pentru efecte de suprafaţă, concentrate mai mult pe structură, pe limbaj decât pe fond.

Încadrarea, în textul poetic, a unor expresii, propoziţii şi chiar a unor fraze întregi într-o limbă străină ar releva şi semnul globalismului, tot mai pertinent în ultima vreme.

„*… sans obligations de notre part*
pagamento a 30 jorni data fattura
thank you
Forthe interest you have
Shown in our
Company"
(S.Caloianu, *Niciodată pe nume*, Ch., 2005, p.17)

Evident, asemenea modele de poezie nu sunt supuse niciunui registru literar cunoscut, aşa încât ne întrebăm cu o doză de eclectism: au acestea un rost, o valoare în receptarea poeziei. Probabil, doar ca să descrie o realitate, să etaleze nişte tendinţe în limbă şi, poate, cu intenţia de a persifla aceste realităţi.

Lexicul neologic este, iarăşi, folosit cu prisosinţă de către poeţii tineri în speranţa, credem, să dea textului eleganţă, rafinament, să-i acorde un aer savant şi, în opinia poeţilor, mai multă pondere ideilor relevate.

„… scândura creşte surd desfăcându-se din cuie
grimase căzute ca fardul de pe
anguloşii pometi pluteau
silenţioase prin ceaţă *ideaţia*
fumega …" (Gh. Nicu, *Portret de grup*, Ch., 1995, p.217)

„… ai ascultat azi, marţi, zice sec
O cantată *profană* de Scarlatti
taie în faşă replica *exegetului bigot*…" (V.Gîrneţ, *Portret de grup*, Ch., 1995, p. 131)

Excesul de neologisme împovărează poezia, face impresia unui text forţat, preţios, care, dimpotrivă, îi diminuează eleganţa; pe alocuri însă, succesul poeziei este determinat tocmai de inserţia unor neologisme judicios selectate.

Pe de altă parte, încadrarea unor cuvinte comune, familiare, cu marca „popular" în „ţesutul" poeziei, adeseori în contrast cu unele mai puţin familiare, dacă nu chiar noi, produce relevanţă, sensibilizează spiritul:

„ Moartea *pupă* frunțile *socratice*
deci *funia se apropie de par*” (Teo Chiriac, *Salonul 33*, 1989, p.58)

„căci frumosul lui chip
evaporat parcă
îmi *scormoneşte* încheieturile prin absența sa …” (Hose Pablo, *Contrafort*, nr.7-8, 2006, p.3)

„*… şi ăştia blestema-i-aş*
nenorociții ce sunt
mă fac să râd împreună cu dânşii… dar eu vreau să plâng” (Iu. Burlacu, *Tâlharul de vise*, Ch.; 2003, p.13)

Expresivitatea unor frazeologisme ingenios împletite cu textul poetic acordă mesajului finețe, pregnanță:

„… Un *chibrit* mai stă pe gânduri*: să-şi aprindă paie-n cap*
sacrificându-se ”
ori *să dea foc* acestui poem?! (Teo Chiriac, *Salonul 33*, Ch., 1989, p.20)

„precum păsărilor li se face poftă
şi ciugulesc *din paşti în paşti coji de ouă roşii*” (*Ibidem*, p.44)

Jocurile de cuvinte create în aceste versuri sunt modele de poezie a spiritului, care ne delectează prin profunzimea conținutului relevat de formă.

O particularitate destul de pronunțată în poezia tânără este şi inserția unor fragmente din texte consacrate, a intertextului cu valoare de aluzie sau de expresie a unor idei, atitudini, accepții.

„… *de trei zile-ncoace* copacul interceptează o convorbire
telefonică
discretă între *Scylla şi*
Caribda” (Teo Chiriac, *Salonul 33*, Ch., 1989, p.73)

„… plouă aha a mai trecut un
episod cu noi
dintr-un film indian
cu nişte elefanți absurzi cât
nişte *veacuri de singurătate*”
(S.Caloianu, *Niciodată pe nume*, Ch., 2005, p.25)

Abaterea de la normă cu valoare stilistică este un procedeu mai vechi în limbajul poetic, aşa încât tinerii poeți îl preferă în mod deosebit pe toate planurile.

Abaterea de la norma punctuațională este cvasigenerală în poezia tânără şi se crede că ar fi un avantaj în receptarea acesteia: rigorile punctuaționale încorsetează imaginația, libertatea de percepție a gândului, a fondului poetic, iar absența lor îi permite cititorului să stăpânească imensitatea interpretărilor, fluxul de imagini poetice şi să le dea contur propriu. Totuşi, de multe ori, lipsa totală a semnelor de punctuație face dificil contactul cu ceea ce se numeşte eul poetic, transcenderea în lumea poetică.

Abaterea de la normă presupune şi nerespectarea, cu un anumit scop, a unor reguli gramaticale, norme lexicale, sintactice etc. De exemplu, adesea poeții ortografiază greşit unele cuvinte (scrierea împreună, mai ales), iarăşi cu anumite intenții artistice; *cuisaispunteiubesc* (titlu) sau *boalagatman* Vlad Gatman (*Contrafort*) *multămultă*, *strânsstrâns* (Alex Cosmescu, *Contrafort*, nr. 6, iunie, 2007, p.13, p.2).

Alte invenții lexicale denotă încercarea de a depăşi cadrul obişnuit, banal al unor convenții chiar şi în limbă, accentuând dezacordul cu tot ce este perimat, anchilozat, anodin („un fel de răspuns la *neîntrebări* (S.Caloianu, p.72)”).

Fără alegere *orideunde* şi *oridelacine* (A.Țurcanu, *Literatura din Basarabia*, s.XX, Ch., 2004, p.212);

Mulțimea *anti-cuvintelor* (Teo Chiriac, *Salonul 33*, p.55);

Muntele mişcător şi *vulturat* (*Ibidem*, p.32);

Nevisatule am învățat să te visez cu ochii deschişi (S.Caloianu, p.42);

Visul se preface că doarme *verde crocodilic* (*Ibidem*, p.23).

Toate aceste invenţii, ocazionalisme, cum le numeşte cercetătorul Ion Melniciuc, înnoiesc modalitatea de expresie, asigurând adesea o doză de originalitate a formei, care provoacă, la rândul ei, senzaţii inedite, gust estetic, expresivitate.

Forme verbale neordinare precum sunt cele create în exemplele de mai jos:

(„mâine posibil *să primăvară*" (S.Caloianu, p.69)
„te văd, te aud, *te lacrimă*"; (*Ibidem*, p.69)
„…cosmosul tău elogiat de zei *să mă întâmple*
şi pe mine" (*Ibidem*, p.37)
„*îmi este noapte* de tine" (*Ibidem*, p.12) etc.

sunt creaţii poetice notabile, care intensifică percepţia artistică, fiind de o relevanţă aparte.

Mai există un aspect nou, neîntâlnit în poezia tradiţională, în abordarea poetică a tinerilor. Este vorba de utilizarea numeralului, a cifrelor exacte, rigide, care, s-ar părea, nu au nimic comun cu poezia. Totuşi, acestea apar şi destul de des:

Titlu: *050207(*Andrei Gamarţ, *Contrafort*, p.11)
Titlu: *6+5/* Corina Ajder, *Contrafort*, p.62)
„ … stau pe acoperiş în China. Am un *model G/525*/ precizia_*1 cm la 900 m*
Sunt killer
Această puşcă este caldă."
(Hose Pablo, *Contrafort*, p.15)

Sau:

„… acesta e numai pământul natal aruncat cu lopata,
Peste trupul tău de *1 m 79 cm* lungime."
(Constantin Olteanu, *Portret de grup*, p.188)

Exactitatea, precizia specifică limbajului matematic, economic, în poezie, adânceşte nişte semnificaţii, pătrunde subtil în sfera decodificării stilistice şi, în unele cazuri, produce valori poetice. Însă, se întâmplă, din păcate, ca cifrele să apară în textul poetic aşa, fără să conţină un subtext, o valoare, doar pentru a frapa sau a copia nişte modele:

Foarte multe aspecte ale poeziei tinere rămân neelucidate, căci sunt încă destule valori şi elemente care merită a fi cercetate. E nevoie, bineînţeles, de un studiu mai amplu, un studiu care să cuprindă evoluţia (sau involuţia?) limbajului poetic din ultimele decenii şi care ne-ar permite să observăm încotro se îndreaptă poezia modernă în general şi ce şanse de supravieţuire are.

Referinţe:

1. Ivănescu Ghib. *Apud*: Munteanu Ştefan. Limba română artistică. - Bucureşti, 1981, p.194.
2. Streinul Vl. *Apud*: Munteanu Ştefan. Ibidem, p.195.

Prezentat la 03.11.2008

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.10(20)

TENDINȚE DE MODERNIZARE ÎN SISTEMUL ONOMASTIC ROMÂNESC

Larisa GURĂU

Catedra Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică

The creation of the personal nomination with Romanian people is developed together with the process of Romanian language formation. The Romanian history of onomastics comprises many periods, starting with the medieval period (XI-XIV centuries).

The modernization of the Romanian onomastic system begins from the XII century and continues till present. The dynamics of this process is determined by social conditions of the modern life to which the language and onomastics should adapt.

Ways of new names entering into the language are various and are continuously improving through television, radio, internet-means which shorten the distances and cancel the isolation.

În secolul al XVIII-lea, sistemul onomastic românesc intră, simultan cu alte sectoare ale vieții culturale, printre care şi limba, într-un proces amplu de modernizare, ce se va desfăşura pe parcursul aproape a două secole, prelungindu-se, de fapt, şi în prezent. Viabilitatea acestui proces este determinată de condițiile sociale ale vieții moderne, la care trebuie să se adapteze limba şi onomastica.

Modernizarea a adus un inventar lexical nou în limbă – neologismele, care restructurează, în anumită măsură, vocabularul. Alături de vocabular se modernizează şi sistemul antroponimic. Unitatea onomasticii din Țara Românească cu cea din Moldova face posibilă aprecierea generală a întregului sistem onomastic românesc.

Cercetătorii au stabilit pentru prima jumătate a secolului al XVIII-lea trei factori determinanți în atribuirea numelui:

- factorul religios, în funcție de calendarul sărbătorilor ortodoxe;
- continuitatea onomastică în familie;
- tendința de modernizare.

Primii doi factori reprezintă conservatorismul sistemului denominativ, fiind specifici colectivităților rurale, mai ales a celor izolate. Rezultatul acțiunii lor duce la concentrarea formelor în fondul onomastic stabil, odată cu creşterea puterii de circulație a unui nume. În tendința de modernizare se încadrează numele cu prestigiu purtate de personalități, de intelectuali din mediul rural, atribuirea a două nume de botez, alegerea influențată de către naş, preot, notar [1, p.121].

Din punctul de vedere al inventarului de forme, în limba română se constată păstrarea formelor onomastice tradiționale, atât religioase, cât şi laice, care aparțin fără excepție fondului principal onomastic vechi.

După ce timp de mai mulți ani alegerea prenumelui s-a făcut dintr-un inventar stabil de forme religioase şi laice impuse de tradiție, la sfârşitul secolului al XVIII-lea apar semnele unor schimbări determinate de influențe culturale care impun anumite mode onomastice. Primul val de prenume noi este cel al formelor onomastice neogreceşti, importate în epoca fanariotă. Drept exemplu poate servi sufixul **-ache**, care se impune prenumelor bărbăteşti: *Păvălache*, *Andronache, Vasilache, Dumitrache*.

Moda acestora va supraviețui până în prima jumătate a secolului al XX-lea. Paralel apar prenume noi: *Filaret, Scarlat, Spiridon, Calipso, Zoe, Plolixenia*.

O particularitate a acestei perioade constă în introducerea unor prenume noi, preluate din fondul onomastic latin, în special, nume legendare: *Remus, Romulus, Cezar, Traian, Ovidiu, Virgiliu, Horațiu, Lucrețiu*.

Faza modernă a antroponimiei româneşti se manifestă în secolul al XIX-lea cu un împrumut masiv de nume occidentale. Caracterul religios cedează în favoarea formelor laice: *George, Jan, Alice – Alisa, Clarice – Clarisa, Denise – Denisa, Denis*.

Mai sunt înregistrate nume de origine:

- italiană: Bianca, Gioconda, Ciprian, Carina, Renata;
- germană: Carol, Berta, Matilda, Brigita, Hilda;
- spaniolă: Carmen, Consuela, Ramona;

– engleză: Edmond, Edgar, Robert, Edita;
– rusă: Boris, Igor, Svetlana, Galina, Ludmila, Natalia.

Problema fixării prenumelor moderne în tradiția onomastică românească este una a viitorului, ea va decide care forme vor supraviețui şi care se vor pierde. Cercetătorul Gh.Bolocan, care a realizat un amplu studiu de statistică onomastică pe un material actual complet, 58.400 de prenume, repartizate după gradul de frecvență, constată:

a) schimbarea aspectului inventarului onomastic actual față de cel medieval;
b) schimbarea nu afectează structura inventarului onomastic, formele tradiționale coexistând cu cele noi;
c) modernizarea atinge numai fondul de prenume, nu pe cel al numelor de familie;
d) modernizarea antroponimiei nu constă în înlocuirea formelor vechi cu altele noi, ci în suplimentarea inventarului onomastic;
e) prenumele tradiționale religioase, masculine sau feminine, continuă să ocupe primele locuri în ierarhia de frecvență – *Ion, Vasile, Nicolae, Dumitru, Petru* [2, p.370].

În prezent, căile de pătrundere se diversifică şi se perfecționează prin intermediul televiziunii, a radioului, a Internet-ului, care anulează izolarea, micşorând distanțele.

Cercetătorii care s-au ocupat de studierea antroponimelor (A.Erimia, M.Cosniceanu, A.Dumbrăveanu, D.Tomescu ş.a.) clasifică aproximativ la fel antroponimele. De cele mai multe ori, clasificările nu se referă doar la numele de botez, ci la toate formele existente în onomasticul românesc.

La baza clasificării numelor în două categorii stă semnificația inițială a acestora, adică numele se împart în:

– laice sau de designare (de inspirație profană);
– nume calendaristice sau de invocare (de inspirație religioasă).

Numele din prima categorie provin din cuvinte comune, capabile să descrie persoana sau o împrejurare legată de naşterea acesteia. Cele din categoria a doua urmăreau să pună purtătorul numelui sub protecția divină şi să păstreze amintirea unor divinități, să evoce sărbătorile creştine şi calitățile necesare unui bun creştin [3, p.38].

Se consideră, de obicei, că numele de botez calendaristice sunt învechite şi mai puține numeric, dar au o frecvență deosebită şi o mai mare putere de derivare, în timp ce numele laice sunt moderne şi, totodată, mai multe, dar au mai puține variante antroponimice şi o distribuție teritorială diferită.

La nivel sincronic, se manifestă anumite tendințe ale sistemului antroponimic românesc:

– evitarea antroponimelor româneşti tradiționale, în special în mediul urban, şi înlocuirea lor cu forme diminutivale şi hipocoristice;
– interesul pentru numele străine;
– înmulțirea cuvintelor care alcătuiesc numele individual este o manifestare a îndepărtării de ceea ce tradiția impusese în onomastica românească, şi anume: prenumele format dintr-un singur cuvânt [4, p.48].

Astăzi se practică alipirea la numele de botez calendaristic a unui nume străin, în aşa fel numele calendaristice, în ciuda pierderii semnificației şi a magiei, apar în sistemul antroponimic în combinații uneori surprinzătoare: *Dragoş-Romario, Petre-Orlando, Andrei-Robert, George-Ricardo, Nicolae-Eduard; Ana-Miruna, Ana-Raluca, Elena-Bianca, Maria-Felicia, Diana-Debora, Ioana-Patricia* ş.a.

Numele nu mai au încărcătură semantică şi nu mai sunt analizabile; nici cei ce le poartă, nici cei ce le dau nu ştiu să le interpreteze din punct de vedere etimologic, ceea ce duce la imposibilitatea de a împărți numele în părțile componente în locul unei scurtări, urmate sau nu de sufixe. Cele mai frecvente modalități de formare a hipocoristicelor sunt accidentele fonetice (afereza, apocopa şi sincopa).

Părinții de azi îşi numesc copiii cu nume englezeşti sau spaniole, deoarece consideră că ceea ce nu-i al nostru, ceea ce-i străin, e şi modern, deosebit. Iată câteva exemple de nume ce populează onomasticul modern românesc:

Nume spaniole:

Abby, Adelaida, Adelio, Alberto, Allegra, Blanca, Bonita, Carlos, Corazon, Eduardo, Enrique, Esma, Ella, Isabella etc.

Nume englezeşti:

Afton, Afra, Alex, Alfred, Faylin, Fleta, Fordon, Orrin, Ossie, Oswald, Olivia, Oliver, Jack, Jessica, William etc.

Trebuie menționat că aceste nume se întâlnesc la noi sporadic, dat fiind faptul că studiile recente ne prezintă cele mai frecvente nume preferate astăzi în spațiul românesc următoarele:

Pentru fete – *Maria, Alexia, Brianna, Bianca, Maia, Ilinca, Tea, Daria, Julia*.

Pentru băieți – *David, Luca, Matei, Tudor, Robert, Mihnea, Vlad, Andrei, Alexandru*.

După cum se vede, cel mai îndrăgit nume pentru fete rămâne totuşi Maria, care are cea mai mare răspândire în toată lumea. El s-a impus în primele decenii de răspândire a creştinismului prin Fecioara Maria (până astăzi fiind cunoscute peste 60 de soluții etimologice). Maria este cel mai vechi, mai frecvent şi mai popular prenume, având o mulțime de variante, derivate şi hipocoristice, împrumuturi şi creații pe teren propriu: *Marica, Marița, Maricica, Măriuța, Maruşca, Mărioara, Maşa, Marieta* [5, p.85]. La acest nume, mai recent, se alipeşte un al doilea în postpoziție – *Maria-Mirabela, Maria-Marinela, Maria-Elena, Maria-Isabella*; sau în prepoziție – *Ana-Maria* etc.

În topul numelor de băieți, pe primul loc se plasează David. Este un nume de origine ebraică, care până la etapa actuală nu a fost prea răspândit în limba română. Doar dorința de originalitate şi de individualizare îi face pe unii părinți să revină la acest nume vechi.

Localitățile rurale nu mai sunt izolate şi manifestă aceleaşi tendințe de modernizare. De exemplu, în anul 2006, la Oficiul stării civile din Briceni, au fost înregistrați copii cu nume:

Fete	**Băieți**	
Cristina	Alen	Leonard
July	Daniel	Ionuț
Mirela	Maxim	Violen
Vanessa	Erhard	Emanuel
	Mateo-Daniel	

În spiritul vremii, ținând să fie în pas cu moda, inspirați uneori de numele personajelor din telenovele, moldovenii îşi botează copiii cu nume după bunul lor plac. După cum afirmă şi I.Condrea, între nume şi cei care-l poartă se creează o relație intimă, bazată pe obişnuință şi acceptare şi, adesea, un sentiment secret de ataşament real. Numele propriu este organic legat de persoana care îl poartă, dar nu trebuie să reflecte, în mod obligatoriu, calitățile pe care le reflectă semnificația sa: Sofia nu este întotdeauna înțeleaptă şi Victor poate să nu fie un biruitor permanent [6, p.15].

Referințe:

1. Tomescu D. Numele de persoană la români. Perspectivă istorică. - Bucureşti: Univers Enciclopedic, 2001.
2. Bolocan Gh. Prenumele actuale – inventar şi repartiție teritorială. - Craiova: S.C.O., 1999.
3. Topor-Marin A. Raportul dintre numele de botez calendaristice şi cele laice în sistemul antroponimic actual // Aspecte ale dinamicii limbii române actuale. Vol.2. - Bucureşti: Ed. Universității din Bucureşti, 2004.
4. Iordan I. Influența modei asupra numelor de persoane // Limba română. - 1996. - Nr.1.
5. Cosniceanu M. Dicționar de prenume. - Chişinău: Ştiința, 2006.
6. Condrea I. Varierea pragmatică a numelor de persoană // Analele ştiințifice ale USM. - Chişinău, 2003.

Prezentat la 27.10.2008

FEMINISTISCHE LINGUISTIK UND VORSCHLÄGE ZUR VERÄNDERUNG VON SPRACHNORMEN

Nadejda COLOSOV

Catedra Limbi Moderne Aplicate

Un rol important în tematica feministă îl joacă revendicările privind schimbările ce au loc în limbă. Reprezentantele lingvisticii feministe abordează tema discriminării la nivel de sistem al limbii. Analizând această problemă, s-au constatat următoarele: bărbatul este norma, iar femeia este devierea de la normă. Acest fenomen poate fi observat la substantive, pronume şi adjective cu referire la persoane.

Wesentlicher Bestandteil der Feministischen Linguistik ist die Forderung nach Veränderung der Sprache [1, S.56]. Die Sprachforscherinnen sprechen von der Diskriminierung auf der Ebene des Sprachsystems. Als grundlegendes Problem wurde dabei festgestellt: Für das traditionelle Sprachsystem der deutschen Sprache gilt, was Feministinnen für die meisten Bereiche der Gesellschaft festgestellt haben: der Mann ist die Norm, die Frau ist die Abweichung [5, S.78]. Dies wird z.B. sichtbar an Substantiven, Pronomen und Adjektiven, die sich auf Personen beziehen. Die wichtigsten kritisierten sprachlichen Erscheinungen sind:

- **Das generische Maskulinum der Personen bezeichnenden Nomen**

Zentraler Kritikpunkt der Feministischen Linguistik am grammatischen System ist das generische Maskulinum [2, S.39]. Danach gilt, dass männliche Personen maskulin bezeichnet werden (z.B. der Student), weibliche Personen feminin (z.B. die Studentin). Im Plural soll dabei eine rein weibliche Personengruppe feminin (z.B. die Studentinnen) bezeichnet werden, eine rein männliche oder gemischte Gruppe aber maskulin (z.B. die Studenten). Der Kritikpunkt der Feministischen Linguistik an diese Erscheinung ist, dass sie von starker Asymmetrie geprägt ist: Weibliche Personen werden dabei in der Sprache weitgehend unsichtbar, z. B.:

Eine Gruppe von zehn Sängerinnen enthält zehn Frauen.

Eine Gruppe von zehn Sängern enthält neun bin null Frauen

Dabei kommt es sogar oft vor, dass auch reine Frauengruppen mit der maskulinen Form bezeichnet werden. Die maskuline Form ist scheinbar neutral und nicht moviert (d.h.grammatisch unmarkiert), die feminine Form ist moviert und gilt nur für weibliche Personen. Die Chance von männlichen Personen, in der Sprache erwähnt zu werden, sei also viermal höher als die von Frauen [4, S.45].

- **Berufsbezeichnungen**

Auch bei den Berufsbezeichnungen gilt das generische Maskulinum: Danach sind auch Frauen *Wirtschaftskaufmänner, Doktoren, Professoren, Soldaten oder Ingenieure*. Lediglich sehr wenige typische Frauenberufe haben nicht abgeleitete feminine Bezeichnungen: Kindergärtnerin, Krankenschwester, Hebamme, Putzfrau. Bezeichnend ist, dass seitdem diese Berufe vermehrt auch Männer ausüben, maskuline Bezeichnungen für diese nicht von den femininen abgeleitet werden, sondern eine neue Berufsbezeichnung kreiert wird: Erzieher, Krankenpfleger, Geburtshelfer, Gebäudereiniger [6, S.10].

- **Herkunft und Bedeutung des Suffixes -in**

Dieses Suffix ist im Deutschen die produktivste Form zur Movierung femininer Personenbezeichnungen. Bekannte Sprachforscherin Pusch beschreibt zwei Bedeutungen dieses Suffixes [4, S.57].

Es überführt Maskulina in Feminina und ergänzt den Basisinhalt um das Merkmal ‚weibliches Geschlecht'.

Es symbolisiert die Zuordnung zu bzw. Abhängigkeit von einem Mann". Bezeichnungen wie „die Marschallin" (Rosenkavalier), „Luise Millerin", „die Hofrätin Berndt", „die Pastorin Höhlenrauch" (Th. Mann) bedeuten danach „Frau oder Tochter des X.

Pusch stellt an dieser Stelle die Vermutung auf, die ursprüngliche Bedeutung des Suffixes *-in* sei die der Abhängigkeit vom Mann gewesen, die andere, neutrale Bedeutung habe sich dann dazu entwickelt. Sie resümiert:

Festzuhalten bleibt also, daß die movierte Form zur Bezeichnung weiblicher Menschen eine sprachliche Diskriminierung sozusagen ersten Ranges darstellt. Das hochproduktive Suffix **-in** konserviert im Sprachsystem die jahrtausendealte Abhängigkeit der Frau vom Mann, die es endlich zu überwinden gilt.

Asymmetrie der Bezeichnungen für Frauen und Männer und in den Anredeformen

Den beiden Bezeichnungen für Männer (*Herr, Mann*) stehen fünf Bezeichnungen für Frauen gegenüber (*Frau, Fräulein, Herrin, Dame, Weib*). Gertraude Postl stellt fest, dass es der offensichtliche Zweck der Unterscheidung der Anrede mit *Frau* oder *Fräulein* ist, die potentielle sexuelle Verfügbarkeit der Frau anzuzeigen [8, S.100].

Weitere Asymmetrien entstehen, wenn Männernamen ohne Anrede und Artikel verwendet werden (*Schmidt schreibt...*), Frauennamen aber mit dem Vornamen und dem Zusatz *Frau* oder *die: Kohl*, aber *Frau Thatcher*, *Brecht*, aber *Helene Weigel*, *die Weigel*

Der Gebrauch von *Mann*

Auch der Gebrauch von *Mann* lässt sich dem generischen Maskulinum zuordnen:

Oft wird *Mann* verallgemeinernd sowohl für männliche als auch für weibliche Personen verwendet, dabei kommen manchmal groteske Bildungen zustande [6, S.11].

In unserem Betrieb sind fünf Mann schwanger.

Dabei wird wiederum deutlich, dass männliche Personen beispielhaft auch für Frauen stehen können.

Gebrauch und Etymologie von *Mensch*

Das Problem des Wortes *Mensch* geht in eine etwas andere Richtung: Eigentlich sollte es sich auf Personen beiderlei Geschlechts beziehen. Der Sprachgebrauch macht aber deutlich, dass mit dem Wort *Mensch* häufig nur männliche Personen gemeint sind. Hierzu ließen sich viele Beispiele anführen, Pusch verweist unter anderem auf den Talmud an, in dessen deutscher Übersetzung es heißt:

Ein Mensch ohne Frau ist eigentlich kein Mensch [4, S.156].

Wenig verwunderlich ist die enge inhaltliche Verbindung von *Mann* und *Mensch*, wenn man die Etymologie des Wortes betrachtet: sprachgeschichtlich leitet sich das Wort *Mensch* vom Wort *Mann* her.

Weitere Beispiele für Asymmetrien bei femininen/maskulinen Wortpaaren

Neben dem Abhängigkeitsverhältnis, das traditionell durch das Suffix ***-in*** ausgedrückt wird, illustrieren noch eine Reihe weiterer Wortpaare den Androzentrismus femininer Ableitungen von maskulinen Personenbezeichnungen. Die feminine Form bezeichnet dabei immer eine sozial niedriger als der Mann stehende Person, teilweise ist sie direkt abwertend [9, S.135]:

Gouverneur – Gouvernante
Sekretär – Sekretärin
Hausherr – Hausfrau
Jungfrau – Junggeselle
Straßenjunge – Straßenmädchen

Auch bei zusammengesetzten Substantiven findet sich diese Asymmetrie wieder:

So bezeichnen maskuline Zusammensetzungen mit *Chef* – immer die in der Hierarchie am höchsten stehende Person (*Chefdirigent, Chefkoch*), eine *Chefsekretärin* befindet sich dagegen in einer untergeordneten Position. Ähnlich verhält es sich mit dem Wortpaar *Hauptmann – Hauptfrau* [6, S.190].

Pronomina

Pronomen können auf Nomen und damit auf Personen referieren, auch hier kommt der Androzentrismus des generischen Maskulinums zum Ausdruck [5, S.82]:

-man, jedermann:

Das Pronomen *man* ist phonetisch identisch mit *Mann*, sprachgeschichtlich ist es von *Mann* abgeleitet. Hierdurch wird deutlich, dass *man* ein ähnliches Potential an Androzentrismus in sich trägt wie *Mann*. Das gleiche gilt für *jedermann*.

-wer:

Dieses Fragepronomen bezieht sich grammatikalisch sowohl auf männliche als auch auf weibliche Personen, z.B.:

Wer hat dir das gesagt? – Frau Maier/Herr Maier hat mir das gesagt.

Pronomen, die sich auf *wer* beziehen, sind jedoch maskulin, auch wenn damit weibliche Personen gemeint sind:

Wer hat seinen *Lippenstift im Bad vergessen?*

- niemand und (irgend-)jemand:

Für diese Pronomen gilt das gleiche wie für *wer*: auch hier können weibliche oder männliche Personen bezeichnet werden, auf *wer* referierende Pronomen sind jedoch stets maskulin:

Niemand/Jemand hat seinen *Lippenstift im Bad vergessen.*

Fassen wir die Kritikpunkte der Feministischen Linguistik zusammen:

Von der Feministischen Linguistik wurde festgestellt: wesentlicher Ausdruck des Androzentrismus im Sprachsystem ist das generische Maskulinum. Die wichtigsten Kritikpunkte dabei sind:

1. Es ist nicht klar, ob Frauen mitgemeint sind oder nicht. Im Zweifelsfalle, so beim Zugeständnis von Rechten, wird dies dann gegen die Frauen ausgelegt.Man weist z.B. darauf hin, dass bei der Diskussion um die Einführung des Wahlrechtes für Frauen in der Schweiz häufig das Argument gebraucht wurde, dass in den Gesetzen nichts vom „Wahlrecht der Schweizerinnen" stehe [6, S.19].

2. Frauen und ihre Leistungen sind in der Sprache nicht sichtbar. Wenn z.B. von „den Vätern des Grundgesetzes" die Rede ist, wird dabei nicht deutlich, dass auch zwei Frauen an der Ausarbeitung beteiligt waren. Im Weiteren fällt dies nach Meinung der VertreterInnen der Feministischen Linguistik zu Lasten der Ausbildung einer stabilen Identität [4, S.46].

3. Das generische Maskulinum und z.B. die Tatsache, dass von Männern ausgeübte Frauenberufe neue Bezeichnungen bekommen, statt von den femininen Abgeleitet zu werden, lässt auf ein Grundprinzip patriarchal geprägter Sprachen schließen: Männliches darf nicht unter einen weiblichen Oberbegriff fallen, das männliche Prinzip darf nicht dem weiblichen untergeordnet werden [5, S.35].

4. Das Sprachsystem ist Ausdruck der patriarchale Gesellschaften prägenden Erscheinung, dass der Mann als Norm gilt und die Frau als Abweichung.Gleichzeitig wird durch das Sprachsystem dieser Zustand weiter fortgeführt.In der Summe wird klar, dass die Feministische Linguistik vor einem Dilemma steht: Das generische Maskulinum ist aus den oben genannten Gründen nicht annehmbar, die Verwendung von movierten Formen für weibliche Personen wie dem Suffix –in weist ihnen, wie gezeigt wurde, aber ebenfalls eine untergeordnete Position zu.

Das alles zusammenfassend fordern die Vertreterinnen der Femenistischen Linguistik die radikale Veränderung der deutschen Grammatik.

Literatur:

1. Becker-Schmidt, Regina; Knapp, Gudrun-Axeli (2001): *Feministische Theorien zur Einführung.* Hamburg: Junius Verlag.
2. Doleschal, Ursula (2002): Das generische Maskulinum im Deutschen. Ein historischer Spaziergang durch die deutsche Grammatikschreibung von der Renaissance bis zur Postmoderne. [Online] *Linguistik Online* 11, 2/2002 www.linguistik-online.de/11_02/doleschal.pdf, (15.01.2004).
3. Eickhoff, Birgit (1999): Gleichstellung von Frauen und Männern in der Sprache. *Sprachspiegel* 1/1999, [Online] http://www.duden.de/dtsprache/zumthema/gleichstellung.html (14.02.2003).
4. Pusch, Luise F. (1980): Das Deutsche als Männersprache. In: Dies.: *Das Deutsche als Männersprache. Aufsätze und Glossen zur feministischen Linguistik.* Frankfurt/M.: Suhrkamp Verlag, 1984.
5. Pusch, Luise F. (1990): *Alle Menschen werden Schwestern. Feministische Sprachkritik.* Frankfurt/M.: Suhrkamp Verlag.
6. Pusch, Luise F. (1999): *Die Frau ist nicht der Rede wert: Aufsätze, Reden und Glossen.* Frankfurt/M.: Suhrkamp Verlag.
7. Deutsche Rechtschreibung (1996): *Regeln und Wörterverzeichnis; Text der amtlichen Regelung.* Tübingen: Narr, 1996.
8. Postl, Gertrude (1991): *Weibliches Sprechen. Feministische Entwürfe zu Sprache & Geschlecht.* Wien: Passagen Verlag.
9. Bußmann, Hadumod (1995): Das Genus, die Grammatik und – der Mensch: Geschlechterdifferenz in der Sprachwissenschaft. In: Bußmann, Hadumod; Hof, Renate (Hg.): *Genus. Zur Geschlechterdifferenz in den Kulturwissenschaften.* Stuttgart: Kröner.

Prezentat la 31.03.2008

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.10(20)

CÂTEVA MIJLOACE DE REDARE A *IDEII DE TIMP* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Ina PUNGĂ

Catedra Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică

L'homme comprend le temps, se basant sur son expérience empirique directe. Le temps est caractérisé par une dimension unique, l'asymétrie, l'irréversibilité et la rapidité de changement de son état. L'homme vit et agit en temps. Notamment la rapidité des actions peut être graduée. La professeur N. Arutiunova observe que le phénomène de graduation présente un grand intérêt pour plusieurs, car il consiste en réorganisation continue et, surtout du fait que l'expression standard ne provoque pas les mêmes émotions qu'une expression inédite. Le phénomène de graduation peut être facilement appliqué aussi à la notion de temps, car l'intensité est l'unique des paramètres où se manifeste la graduation des caractéristiques exprimées par des adjectifs et adverbes. Les moyens d'expression de l'intensité d'une action sont assez divers, se modifiant d'un auteur à l'autre, en dépendance du but et de l'effet escomptés. Dans cet article on va analyser quelques-uns de ces moyens : la comparaison, la répétition, qui sont plus fréquents, et la proposition exclamative, qui émerge plus rarement dans les œuvres littéraires, mais qui n'est pas moins suggestive que les autres moyens mis en oeuvre.

Omul înțelege timpul, bazându-se pe experiența sa empirică. Timpul se caracterizează prin dimensiune unică, asimetrie, ireversibilitate şi rapiditatea schimbării stării lui [1, p.114]. Omul trăieşte şi acționează în timp, a cărui rapiditate poate fi graduată.

După cum observă prof. N.Arutiunova, fenomenul graduării, în general, reprezintă un interes sporit pentru cercetători, deoarece se află într-o perpetuă reorganizare şi, mai ales, din cauza că exprimarea standard nu trezeşte aceleaşi emoții ca şi una obişnuită [2, p.247].

Fenomenul graduării poate fi uşor aplicat şi în legătură cu noțiunea de **timp**, deoarece intensitatea este doar unul dintre acei parametri în care se manifestă gradația caracteristicilor exprimate de adjective şi adverbe.

Mijloacele de exprimare ale intensității unei acțiuni sunt foarte diverse, modificându-se de la caz la caz, în dependență de scopul şi efectul scontat. În articolul dat, vom analiza unele dintre ele – cele mai sugestive, după părerea noastră.

C*omparația* este cea mai simplă figură de stil, dar şi cel mai des utilizată [4, p.86]. Scriitorii utilizează acest procedeu pentru a creea un tablou cât mai uşor perceptibil de cititor. În structurile comparative se ține cont de intensemul/arhiintensemul blocului semantico-sintactic, în general, deoarece anume el generează ideea de amplificare. Spre exemplu, Ioan Slavici preferă să ilustreze „repeziciunea" zmeoaicei prin următoarea expresie:

„Zmeoaica cum se văzu în vârful muntelui, răsuflă o toană, şi, învârtindu-se la vale, se *lăsa ca o furtună*." (P. Ispirescu, p.95)

Substantivul **furtună** în *Noul dicționar universal al limbii române* (NDULR) se defineşte în felul următor: „vânt puternic însoțit de averse şi de descărcări electrice; vijelie" [5, p.509].

Pentru a crea ideea de amplifcare a acțiunii, se apelează des, în calitate de comparant, la fenomene ale naturii (*vânt*), la unele substantive abstracte (*gând*):

„Calul *zbura ca vântul,* dară zmeoaica *venea* după dânşii *ca gândul*." (P. Ispirescu, p.94)

Despre cuvântul **vânt** în NDULR citim: „deplasare a unei mase de aer într-o direcție anumită, produsă de diferența de presiune atmosferică dintre două regiuni; *ca vântul,* foarte repede" [5, p.932].

Prin urmare, fiecare comparație în parte generează intensitatea acțiunii, iar prin utilizarea nemijlocită a antitezei *vânt-gând* scriitorul parcă ar vrea să accentueze încă o dată faptul că ambele personaje se mişcau extrem de repede şi, dacă uneori viteza vântului e măsurabilă, cea a gândului poate fi doar intuită. Aşadar, rămâne să ne imaginăm cum se derulau evenimentele descrise!

Mânuitorul de condei nu a uitat nici de *fulger.*

„Fata *ieşi* din curte *ca fulgerul*; n-o mai ținea pământul de bucurie; *într*-o *clipă* nu se mai văzu." (P. Ispirescu, p.9)

Se ştie că **fulgerul** reprezintă o „descărcare electrică luminoasă produsă între doi nori sau în interiorul unui nor; *ca fulgerul*, repede, imediat" [5, p.505].

Astfel, în exemplul citat se creează o intensificare dublă, în urma interacţiunii comparaţiei *ieşi ca fulgerul şi* a semanticii locuţiunii adverbiale *într-o clipă*, producând un efect emotiv mai pronunţat.

Şi mai iute decât *fulgerul* se mişcă omul la mânie. Ca să doboare duşmanul, el este gata să aplice, concomitent, lovituri nenumărate:

„Voinicul nu zise nici cârc! Ci, aducând toroipanul, *mai iute decât fulgerul*, păli pe unul în dreapta, pe altul la stânga, de nu ştiură de unde le veni trăsnetul, şi îi culcă la pământ." (P. Ispirescu, p.69)

Structura evidenţiată, dar şi enunţul în întregime, face impresia că autorul nu este indiferent faţă de personajul său, ne îndeamnă şi pe noi să ne uimim de calităţile de luptător ale acestuia.

În exemplul ce va urma, Ioan Slavici formulează o comparaţie uimitoare, prin care tensiunea psihologică creşte treptat; însuşi naratorul recunoaşte că cel mai repede trece *fericirea*:

„Când fu apoi în scară, privi odată îndărăt şi văzu că lumea întreagă s-a pornit în urma lui... Hei! Dar şi-au dat de om! *Nu ca vântul, nu ca gândul, nu ca dorul, nu ca blestemul*, ci *mai repede de cum trece fericirea* s-a fost lăsat Petru pe cale..." (I. Slavici, p.88)

Prof. A.Ciobanu susţine că prin astfel de forme negative este transmis, de fapt, un mesaj afirmativ, care redă valoarea de intensitate absolută [6, p.110]. În acelaşi timp, acad. I.Coteanu le clasifică drept „superlativ ascuns" [7, p.90]. Asemenea structuri produc un efect stilistic deosebit, şi anume cel de amplificare a acţiunii.

Cu scopul de a intensifica acţiunea sunt folosite deseori frazeologismele-comparaţii, ele oferind şi o gamă largă de nuanţe stilistice.

Există mai multe frazeologisme la care autorii apelează, de regulă autorii. Iată una dintre ele:

„Toate le fac *cât ai bate din palme*, se ridică înfocată de la locul ei jupâneasa Tudosia." (M.Sadoveanu, p.138)

„Şi iată că ne pomenim, mă, că ne atacă duşmanul şi *cât ai bate din palme*, ne fură toţi boii de la companie." (L. Rebreanu, p.107)

E de remarcat că substantivul **palmă** înseamnă „partea interioară, puţin adâncită a mâinii, cuprinsă între articulaţia cu antebraţul şi vârful degetelor; **cât ai bate din palme**, foarte repede" [5, p.966].

Relatăm faptul că expresii de felul: *cât ai bate din palme, cât ai zice mei, cât te-ai şterge la ochi* etc. au apărut din practica vieţii, fapt care ne face să înţelegem uşor că acţiunea (despre care este vorba) se produce momentan, expromt, fără a se putea calcula exact timpul efectuării ei. Astfel de construcţii apar spontan în discurs şi dau o notă de afectivitate mesajului.

Să urmărim câteva exemple:

„Pe drum îşi aduse aminte de merişor. Îl scoase din sân, se uită la dânsul şi se gândi la lup. *Cât te-ai şterge la ochi*, lupul fu aici." (P.Ispirescu, p.58)

„Când puse mâna pe colivie, o dată ţipă pasărea şi, *cât ai zice mei*, se văzu încongiurat de o mulţime de paseri cari mai mici, cari mai mari, ţipând pre limba lor." (P. Ispirescu, p.56)

„Şi *cât ai zice mei*, făcu mici fărâme pe necuratul zmeu, bala dracului." (P. Ispirescu, p.84)

În exemplele citate, expresiile frazeologice au jucat rolul de calificator al unor acţiuni foarte scurte.

Un alt mijloc de redare a ideii de timp este *repetiţia*. Această figură de stil este procedeul sintactic ce constă în folosirea unui cuvânt sau a unui grup de cuvinte de două sau de mai multe ori consecutiv cu scopul de a exprima aspectul durativ al unei acţiuni, intensitatea unei acţiuni sau a unei calităţi [8, p.407]. Astfel, un personaj al lui M.Sadoveanu, depănând firul amintirilor, parcă pierde măsura timpului, atât de demult s-au întâmplat toate, şi zice:

„Da, pe aici cânta haiducul de răsunau adâncurile, de aici scobora spre Oglinzi la drumul mare, ori dincolo în câmpia Ozanei, de miluia pe văduve şi pe orfani, – e *mult, mult tare de atunci*, parcă nici n-ar fi fost." (M.Sadoveanu, p.12)

Repetiţia imediată a adverbului *mult* generează intensificarea duratei timpului. Lexemul *tare*, prin semantica lui, este un intensificator, un sinonim al adverbului *foarte* – marcă a superlativului absolut. Prin urmare, combinându-se, formează o intensificare dublă, sau, mai bine zis, creează iluzia imposibilităţii de a calcula timpul „de parcă nici n-ar fi fost".

Repetiţia verbului poate reda şi scurgerea neîncetată a timpului.

„Iarnă... *Ninge*. *Ninge* mereu. Poate s-or fi desfăcut cerurile. De astă toamnă *ninge* întruna." (Z. Stancu, p.80)

Repetiţia verbului, însoţită de adverbele *mereu şi întruna,* care conţin sema de „timp îndelungat", maximizează intervalul de timp redat de autor. Concomitent, aceste repetiţii îndeplinesc şi funcţii stilistice – redau tristeţe, părere de rău.

Ceva mai rar se atestează construcţiile exclamative folosite cu scopul de amplificare a timpului.

„ – Mă tem să nu te întorci fără nici o ispravă. Cine ştie ce încurcătură vei face p-acolo, de să nu-i mai dea nimeni de căpătâi, *cât hău*!” (P. Ispirescu, p.8)

În NDULR citim: „**hău, hăuri** – prăpastie, genune; **cât (e) hăul,** niciodată” [5, p.558].

Pe lângă rolul de lungire a timpului, propoziţia exclamativă mai exprimă şi starea afectivă a personajului (îndoială, nesiguranţă, îngrijorare, dubiu).

* * *

Din cele relatate *supra*, conchidem că mijloacele de exprimare a ideii de „timp îndelungat” sau „scurt”, sunt foarte variate. În prezentul articol ne-am ocupat doar de: comparaţie, repetiţie, propoziţie exclamativă. De fiecare dată, ele diferă, depinzând de subiectul-vorbitor, mesajul transmis ascultătorului ori cititorului. Deseori e dificil a trasa o linie netă între mijloacele lexicale şi cele gramaticale, deoarece, numai asociindu-se, generează un efect sporit oferind largi posibilităţi de interpretări.

Referinţe:

1. Spirkin A. Bazele filozofiei: Manual pentru instituţiile de învăţămînt superior. - Chişinău: Cartea moldovenească, 1989.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Факт. Событие. - Москва: Наука, 1988.
3. Dîrul Al. Note privind gradele de comparaţie // Omagiu Profesorului universitar Vitalie Marin la 70 ani. - Chişinău: CEP USM, 2000.
4. Magheru P. Noţiuni de stil şi compoziţie. - Cimişlia: Editura TipCim, 1994.
5. Oprea I., Pamfil C.-G., Radu R., Zăstroiu V. Noul dicţionar universal al limbii române. Ediţia a doua. - Bucureşti: Editura Litera Internaţional, 2007.
6. Ciobanu A. Sintaxă şi semantică. - Chişinău: Ştiinţa, 1987.
7. Coteanu I. Stilistica funcţională a limbii române. - Bucureşti: Editura Academiei Române, 1973.
8. Gramatica limbii române. Vol.II. - Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966.

Surse:

1. Ispirescu P. Basme. - Bucureşti: Editura TEDIT FZH, 2004.
2. Rebreanu L. Nuvele. - Bucureşti: Editura Liviu Rebreanu, 2004.
3. Sadoveanu M. Ţara de dincolo de negură şi alte povestiri. - Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1987.
4. Slavici I. Scrieri alese. - Chişinău, 2004.
5. Stancu Z. Desculţ. - Bucureşti: Editura pentru literatură şi artă, 1958.

Prezentat la 03.11.2008

СИМВОЛИКА ЗАГЛАВИЙ РАННИХ ПОЭТИЧЕСКИХ СБОРНИКОВ А.А. АХМАТОВОЙ

Л.Ф. СОЛОВЬЁВА

Тираспольский государственный университет (г.Кишинев)

Se analizează simbolica denumirilor culegerilor de versuri de debut ale A.A. Ahmatova. Este indicat rolul stilistic al acestor denumiri ca fiind una din cheile asociative în dezvăluirea conținutului de idei al textului literar.

The simbolics of titles of early poetic collections written by A.A. Achmatova are analyzed in the p[resent paper. The stylistic role of titles as one of the associative keys in the revealing of the literary text content is demonstrated.

Ранние поэтические сборники А.А. Ахматовой с момента их появления сразу же привлекли к себе внимание таких известных критиков и литературоведов XX в., как Н. Недоброво, К. Мочульский, Л. Гроссман, Б. Эйхенбаум, В. Жирмунский, В. Виноградов, А. Павловский и многих других. Практически все исследователи отмечали, что все пять книг – от «Вечера» (1912) до «Anno Domini» (1921) – объединяют две тематические линии: тема любви и тема поэзии. Им посвящено более двухсот стихотворений, за исключением стихотворений-откликов на события первой мировой войны и социальные катаклизмы («Молитва», «Памяти 19 июля 1914», «Июль 1914», «Мне голос был», «Не с теми я, кто бросил землю»), а также стихотворений в защиту нравственного достоинства («Уединение», «Клевета»). Сознательная установка на тайну, скрытый смысл, был одним из принципов акмеистической поэтики, и он особенно ярко проявился в творчестве А.А. Ахматовой в названиях её ранних поэтических сборников [1,11,12].

«Литературное произведение предстаёт перед читателем как единый текст, то есть материально закреплённая последовательность знаков. Но оно довольно редко, пожалуй, лишь в виде исключения представляет собой текст неотделимый и цельный. Как правило, это целая система, состоящая из основного текста произведения и окружающих его компонентов, оформляющих начало, а иногда и конец всего авторского текста» [7]. Заглавие – постоянное обозначение произведения, его «...собственное имя. Именно оно более всего формирует у читателя предпонимание текста, становится первым шагом к его интерпретации.... Заглавие – это ключ к интерпретации..., как бы ни было выразительно само по себе заглавие, в полной мере понять его смысл, оценить, насколько оно удачно, можно лишь по прочтении произведения, соотнося его с уже усвоенным содержанием» [14]. По определению Ю.М. Лотмана, текст и заглавие могут рассматриваться, во-первых, как два самостоятельных текста, расположенных на разных уровнях иерархии «текст – метатекст», во-вторых, как два «подтекста единого текста» [7]. Такой подход дает возможность рассматривать внутри- и межтекстовые отношения заглавия. По мнению В. Григорьева, «рассмотрение заглавия в аспекте отношений интекст / интертекст позволяет поставить вопрос о системе поэтической «трансфразеологии» [14]. Вопрос об озаглавленности/неозаглавленности актуален только для лирики, так как в остальных жанрах заглавие является обязательным. В лирике, по словам Г.Д. Гачева, мир постигается через волевой единичный акт, поэтому «главное и ударное высказывается сразу, в начале, и еще раз – под конец» [10,14]. В научной литературе выделяют следующие типы заглавий:

1) заглавия, представляющие основную тему/проблему («Преступление и наказание» Ф.М. Достоевского);
2) заглавия, задающие сюжетную перспективу произведения («После бала» Л.Н. Толстого);
3) персонажные заглавия (антропонимы) («Тарас Бульба» Н.В. Гоголя);
4) заглавия, обозначающие время и пространство [10].

Если названием выступает первая сторока стихотворения, то довольно часто содержание неуловимо для определения как ощущения или ассоциации [3,6].

У разных поэтов число озаглавленных стихотворений по отношению к их общему числу резко различается, что связано с «характеристиками идеостиля каждого из них» [14]. Для М. Цветаевой,

А. Блока, О. Мандельштама, А. Ахматовой, С. Есенина характерен низкий процент озаглавленности лирических текстов (20-26%) [14]; для И. Анненского, В. Маяковского, В. Брюсова, Б. Пастернака – высокий процент (78-100%) [3]. Латинские заглавия были очень распространены в начале XX века и могли указывать на связь «не только с иностранной лирикой, но и с русской традицией» [14]: например, «Silentium» О. Мандельштама перекликался с тютчевским «Silentium!».

В лирике А. Ахматовой поэзия и любовь, поэзия и одиночество, поэзия и религия переплетены [13,15]. В первый поэтический сборник А. Ахматовой «Вечер» вошли стихи, созданные в период 1909-1912 гг. Эпиграф книги был взят из стихотворения «Виноградник в цвету» французского поэта Андре Терье: «*Распускается цветок винограда*, *А мне сегодня вечером двадцать лет*» [14]. В этом поэтическом контексте два образа: 1 – «*распускается цветок винограда», 2 – «мне сегодня вечером двадцать лет*». Образ винограда встречается в «Песне Песней» царя Соломона (гл. 6, Ветхий Завет) – «*Я сошла в ореховый сад, посмотреть на зелень долины, поглядеть, распустилась ли виноградная лоза…*». Образ виноградной лозы выступает символом жизни, любви, созидания; образ «*мне сегодня вечером двадцать лет*» – символом начала взрослой жизни. Слово «вечер» – это предвестник ночи, царства темных сил. Таким образом, за счет смысловой контаминации эпиграфа и значения слова «вечер» символическое значение названия поэтического сборника можно определить как '*начало взрослой жизни и ожидание любви, предчувствие несчастной любви'*. В Новом Завете – «*Я есмь истинная виноградная Лоза, а Отец Мой – Виноградарь*» (Евангелие от Иоанна, 15:1) – так сказал Иисус Христос своим ученикам. Во время Тайной Вечери Иисус Христос также изрёк, подавая чашу с вином: «*… сие есть Кровь Моя нового завета, за многих изливаемая во оставление грехов*» (Евангелие от Матфея, 26:28). Образ виноградной лозы в Новом Завете связан с жертвенностью во имя Спасения. Слова и выражения «*молюсь, вечерняя тишина, пустая храмина, праздник золотой, утешение*» знаменуют процесс общения каждого человека с Богом. Для лирической героини совсем не обязательно идти в собор, чтобы помолиться и получить от Бога благословение. Для неё комната собственного дома становится храмом, она может общаться с Всевышним везде. Мотив жертвенности в книге «Вечер» связан с творчеством как высшим поэтическим служением Богу. В жертву творчеству лирическая героиня приносит свою любовь, семейное счастье, дом: «*Муза-сестра заглянула в лицо, Взгляд её ясен и ярок. И отняла золотое кольцо, Первый весенний подарок. Муза! ты видишь, как счастливы все – Девушки, женщины, вдовы… Лучше погибну на колесе, Только не эти оковы»* (Музе). Муза, отняв у героини «золотое кольцо» – символ любовных и семейных уз, лишает её счастья женщины, матери, жены. Однако лирическая героиня готова к этим жертвам, готова к проклятиям. Возможно, именно поэтому в литературе образ винограда является символом поэтического творчества. Виноград – это основное сырьё для виноделия, атрибут праздников, проводимых в Древней Греции в честь бога Диониса. «Дионис (Бахус, Вакх) в греческой мифологии – бог плодоносящих сил земли, растительности, виноградарства, виноделия» [9]. Дионис как божество земледельческого круга связан со стихийными силами земли, с хаосом. «В этом освобождении личности… заключается разгадка культа Диониса. …человек представлял себе, что он… растерзывает… своего наивысшего бога, что он…поглощает его тело и его кровь и через то приобщается ко всей общекосмической и общебожественной жизни» [9]. В «Вечере» образ хаоса связан с безмерностью мира человеческой души и её стремлением к гармонии; героиня загнана между двумя её несовместимыми «я» и становится жертвой тревоги, страха и отчаяния.

Книга «Чётки», вышедшая в 1914 году, стала самой знаменитой и издаваемой книгой А. Ахматовой [5]. Эпиграф взят из стихотворения Е. Баратынского «Оправдание»: «*Прости ж навек! но знай, что двух виновных, Не одного, найдутся имена В стихах моих, в преданиях любовных»*. В эпиграфе заявлены чувства двух людей на фоне тем времени и памяти. В названии сборника прослеживается религиозно-философская направленность творчества поэта. Чётки являются непременным атрибутом религиозного культа, они помогают верующему вести счёт молитвам и коленопреклонениям. Чётки могут иметь форму круга (бусы, нанизанные на нить, соединяют конец и начало) или форму «линейки». В связи с этим у слова «чётки» возможно прочтение двух смыслов: 1 – круг как цикличность времени; 2 – линейность как последовательное развитие событий, чувств, творческого мастерства. Если представить себе движение линии по кругу без соединения начала и конца, то мы получим спираль. В четырёх частях книги мы наблюдаем развитие чувства по спирали. В первой части героиня выносит

приговор себе и возлюбленному – «*В мою торжественную ночь Не приходи. Тебя я знаю И чем могла б тебе помочь От счастья я не исцеляю*» (Я не любви твоей прошу...). Эта любовь без взаимности, она заставляет страдать, она – «надгробный камень». Во второй части происходит шаг назад по «спирали» – любовное чувство сменяет одиночество (Высокие своды костёла...). В третьей части происходит новый виток «спирали»: героиня считает себя несправедливо обвинённой жертвой, причисляет себя к толпе странников Божьих, молящихся за человеческие грехи: «*Много нас таких бездомных, Сила наша в том, Что для нас, слепых и темных, Светел Божий дом* (Будешь жить, не зная лиха...). В четвертой части героиня возвращается в прошлое, посещает любимые сердцу места: Царское Село, где «ива, дерево русалок», встает преградой на ее пути; Петербург, где «ветер душный и суровый с черных труб сметает гарь»; Венецию, где её ожидает встреча с любимым. Но это больше похоже на столкновение, которое всех тяготит: «*И глаза, глядевшие тускло, Не сводил с моего кольца. Ни один не двинулся мускул Просветленно-злого лица*» (Гость). Итак, с образом «чёток» как воплощения «спирали» связаны два временных пласта: прошлое и настоящее.

По мнению С.И. Кормилова, название «Чётки» «содержит намёк на успокоительное механическое движение пальцев», то есть поэт, перебирая бусины чёток, как бы сверху, с внешним безразличием, смотрит на бренное человеческое бытие, внутренне готовясь к встрече с некой наивысшей Силой [4]. Таким образом, можно обозначить еще одно символическое значение слова «чётки» – напоминание о конечности внешней стороны жизни.

Сборник «Белая стая" вышел в 1917 году. Эпиграф взят из стихотворения И. Анненского «Милая»: «*Горю и ночью дорога светла».* И если у И. Анненского эта строка связана с трагедией конкретного человека, то у А.Ахматовой – с драмой страны, в которой никогда не прозвучит «*голос человека*», и «*лишь ветер каменного века в ворота чёрные стучит*». А.Л. Слонимский увидел в «Белой стае» «новое углублённое восприятие мира», возобладание духовного начала над «чувственным», причём в «каком-то пушкинском взгляде со стороны» [5]. О. Мандельштам заметил, что «...в последних стихах Ахматовой произошёл перелом к религиозной простоте и торжественности: я бы сказал, после женщины настал черед жены» [8]. Символику заглавия составляют амбивалентное цветообозначение «белый» и слово «стая». На Руси белый цвет – цвет «Духа Свята». (Он спускается на землю в виде белого голубя). Белый цвет символизирует смерть и рождение, наряд невесты и белый саван умершего. Он – олицетворение вдохновения, творчества: «*Я голубку ей дать хотела,Ту, что всех в голубятне белей,Но птица сама полетела За стройной гостьей моей*» (Муза ушла по дороге...). Образы птиц (голубь, ласточка, кукушка, иволга, лебедь, ворон) глубоко символичны в поэзии А. Ахматовой. В её творчестве птица – это олицетворение свободы, и именно её, свободы, в жизни поэта всегда недостаёт. Птицы редко живут по одиночке, в основном – стаями, а стая есть нечто единое, сплочённое, многоликое и многоголосое. В «Вечере» и «Чётках» мы наблюдаем ограниченность движения жизни, чувства пространством или временем. В «Белой стае» временной и пространственный пласты не ограничены ничем, бытие смыкается с жизнью народа – «*Не я одна, не мы – ты и я, а мы – все, мы – стая*». Лирическая героиня, уподобляясь белой птице, пытается охватить взором огромное пространство и бóльшую часть истории своей страны, она вырывается из-под властных оков земных личных переживаний. А. Ахматова в «Белой стае» не отходит от традиционной трактовки образа белой птицы как Божьего посланника, ангела с белыми крыльями: «*Лучи зари до полночи горят. Как хорошо в моём затворе тесном! О самом нежном, о всегда чудесном Со мною Божьи птицы говорят*» (Бессмертник сух и розов...). «Белая стая» – это её поэзия, её стихи, чувства, настроения, излитые на бумаге; это высота, полёт над бренной землёй, это тяга к Божественному; белая птица – символ Бога, его посланник [16].

Сборник «Подорожник» вышел в 1921 году, содержал стихотворения, написанные в 1917-1918 годах и даже раньше. Эпиграфом к «Подорожнику» взят отрывок из «Посвящения» к поэме "Полтава" А.С. Пушкина. Темы четвертой книги – поколения, памяти, творчества и человеческой судьбы в контексте истории. Эта тема тесно переплетается с темой частного человека, раздавленного колесом истории в поэме «Полтава». Мария – сильная и страстная женщина. Преодолев религиозные препятствия, проклятие родителей, позор в глазах общества, она завоёвывает себе счастье, но погибает, став жертвой игры грандиозных и страшных исторических событий. Подорожник – «сорная луговая, обычно придорожная, трава с мелкими цветками, собранными в колос» [10]. В поэтическом контексте

А. Ахматовой заглавие «Подорожник» несёт в себе обширную амбивалентную символику: трава, выросшая на руинах любимой страны и любимого города Петербурга, выступает символами *'запустения, гибели культурного уклада'*, с одной стороны, и *' крестного пути'*, который должна пройти Россия, и *'врачевателя'* – с другой.

«Anno Domini» – пятая книга стихов Ахматовой, завершает первый период творчества поэта (1907-1925). Первоначально книга называлась «Anno Domini MCMXXI», что в переводе с латинского означало «В лето Господне 1921». Уже в этом заглавии озвучена главенствующая тема всей книги – тема времени, с которой связаны темы творчества, страдания, любви, смерти, памяти (Рахиль, Лотова жена выступают памятником страданию и терпению). В 1921 году умер А.А. Блок, был расстрелян Н.С. Гумилев, поэтому главным предметом поэтических раздумий Ахматовой становится судьба её современников. «Это поколение, сложившееся в одном мире, для одной жизни, в других обстоятельствах, вступив в жизнь в дооктябрьском мире общечеловеческих, нравственных ценностей, высоких представлений о личности, её достоинстве и долге, оказалось затем в мире обнажённой и торжествующей, утверждающей свои права социальной борьбы. Мысль об этой судьбе стала как бы фокусом если не всех, то основных, главных поэтических тем, творческих замыслов Ахматовой» [2]. Впоследствии поэт опускает из первоначального заглавия прямое указание на 1921 год, что символизирует огромное пространство и непомерный по своей величине отрезок времени, охваченный великой трагедией, нашедший отражение, как в зеркале, в поэзии А.А. Ахматовой.

Литература:

1. Ахматова А.А. Сочинения: В 2-х тт. / Анна Ахматова / Сост., подгот. текста и примеч. М. М. Кралин; вступ. ст. Н. Скатова. Т.1. - Москва: «Правда», 1990.
2. Воздвиженский В. Г. Судьба поколения в поэзии Анны Ахматовой // «Царственное слово»: Ахматовские чтения. Выпуск 1. - Москва: Наследие, 1992.
3. Джанджакова Е. В. О поэтике заглавий // Лингвистика и поэтика. - Москва, 1979.
4. Кормилов С. И. Поэтическое творчество А. Ахматовой. - Москва: Изд-во МГУ,1998.
5. Кралин М. «Хоровое начало» в книге Ахматовой «Белая стая» // Русская литература. - 1989. - №3.
6. Кривушина Е.С. Полифункциональность заглавия // Поэтика заглавия художественного произведения: Межвуз. сбр. науч. тр. - Ульяновск: УГПИ им. И.Н. Ульянова,1991.
7. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. - Москва, 1972.
8. Мандельштам О. Э. Собр. произведений: Стихотворения / Сост. С.В Василенко, Ю.Л. Фрейдина. - Москва: Республика, 1992.
9. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х тт. - Москва: «Сов. Энциклопедия», 1982.
10. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под. ред. Н. Ю. Шведовой. - Москва: РЯ, 1988.
11. Павловский А. И. Анна Ахматова: Жизнь и творчество. - Москва: Просвещение, 1991.
12. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ. - Москва: Прогресс. Культура, 1995.
13. Урбан А. Образ Анны Ахматовой // Звезда. - 1989. - №6.
14. Фатеева Н. А. О лингвопоэтическом и семиотическом статусе заглавий стихотворных произведений (на материале русской поэзии XX века) // Поэтика и стилистика. 1880- 1990. - Москва: Наука, 1990.
15. Хейт А. Анна Ахматова. Поэтическое странствие. - Москва: Радуга, 1991.
16. Черных В.А. Комментарии // Ахматова А.А. Соч.: В 2-х тт. Т.1. - Москва: Панорама, 1990.

Prezentat la 25.12.2008

METAFORA ŞI COMPARAŢIA – MECANISME DIFERITE DE INTERPRETARE

Rodica PÂNZARU

Catedra Limbi Germanice

Metaphor and simile do not only exhibit distinctions at the surface level, but also at the deep level of meaning. Both could be interpreted using the mechanism of CATEGORISATION or COMPARISON, depending on certain factors like conventionality, aptitude, form. Applying the new developments in the study of metaphor and simile to the analysis of the narrative text allows us to make additional comments referring to a deeper conceptualization level of a certain situation.

Metafora şi comparaţia au fost o perioadă îndelungată definite una prin alta. Datorită faptului că formarea ambelor structuri lingvistice se bazează pe similitudine, mulţi cercetători, încă din antichitate, au definit metafora ca o comparaţie ascunsă. Însă, reducerea metaforei integral la o comparaţie prescurtată, eliptică, subînţeleasă, în baza aspectului formal, nu mai este o abordare viabilă. Deja nu mai vorbim doar despre o deosebire formală, ci şi de una de adâncime, când atât o expresie metaforică, cât şi o comparaţie pot fi interpretate şi ca o COMPARAŢIE, şi ca o CATEGORISIRE[1]. În lingvistica modernă, termenii de metaforă şi comparaţie nu apar în aceeaşi definiţie, iar când se face o raportare între ele, se zice că metafora nu poate să fie doar un tip de comparaţie, pentru că cea din urmă nu poate susţine aşa expresii metaforice ca: *ceartă aprinsă*, *primire rece*, *dispoziţie amară*, sau metafore extinse ca în definiţia *pretenţiosului* la Virginia Woolf: *a man or a woman of <u>thoroughbred intelligence</u> who <u>rides</u> his mind <u>at a gallop across the country</u> in <u>pursuit</u> of an idea*[2] [19].

Mecanisme de interpretare. Există teorii care tratează procesarea metaforelor prin intermediul COMPARAŢIEI sau al CATEGORISIRII. Experimentele totuşi arată că ambele mecanisme sunt prezente, însă ele se realizează la etape diferite de familiarizare cu expresiile metaforice.

Studii complexe făcute de B.Bowdle şi D.Gentner [2,3] concluzionează că expresiile metaforice pot fi interpretate prin COMPARAŢIE, asociind domeniul-ţintă (DŢ) cu domeniul-sursă (DS)[3], sau prin CATEGORISIRE, văzând conceptul DŢ ca membru al categoriei metaforice supraordonate numită de conceptul DS. De exemplu, expresia metaforică *serviciul meu este o închisoare* ar putea fi interpretată evidenţiind punctele de asemănare dintre un *serviciu* şi *închisoare* (timp de aflare prestabilit, urmarea unui regim strict determinat, libertate limitată, îndeplinirea unor sarcini impuse). Din altă perspectivă, conceptul de închisoare poate deveni o categorie supraordonată pentru conceptul de serviciu. În această interpretare, închisoarea va însemna 'orice situaţie neplăcută care impune constrângere'. Dacă această semnificaţie este deja asociată cu DS, atunci ea, pur şi simplu, este accesată în timpul comprehensiunii; dacă categoria nu este bine înrădăcinată, abstracţia va fi făcută ad hoc, după cum se întâmplă şi la expresiile taxonomice [3, p.195].

Ipoteza enunţată de D.Gentner şi B.Bowdle în lucrarea care urmăreşte ceea ce numesc ei „cariera metaforei" presupune că pe măsură ce metaforele devin tot mai convenţionale, se schimbă modul de procesare de la COMPARAŢIE spre CATEGORISIRE. Autorii teoriei consideră că relaţia dintre metaforă şi polisemie este cheia pentru rezolvarea opoziţiei dintre modelele de înţelegere a metaforei prin COMPARAŢIE şi CATEGORISIRE. Când expresia metaforică este întâlnită pentru prima dată, ea este interpretată prin determinarea setului de corespondenţe şi cartarea DS asupra DŢ. Categoriile metaforice sunt create ca un produs derivat al procesului de COMPARAŢIE şi pot fi stocate independent de DŢ original şi conceptul DS. Abstracţia se

---

[1] Pentru a evita confuzia terminologică, vom folosi pentru forma de exprimare a expresiilor figurate termenii de *comparaţie* şi *metaforă*, pentru expresiile literale – *comparaţie literală* şi *expresie taxonomică*, iar pentru modalitatea de interpretare/procesare la nivel mintal – termenii cu majuscule COMPARAŢIE şi CATEGORISIRE.

[2] Un bărbat sau o femeie de o inteligenţă înaltă, care călătoreşte de-a lungul ţării în urmărirea unei idei.

[3] Termenii pentru explicarea cartării metaforelor sunt preluaţi din Teoria Conceptuală a Metaforei, unde metafora conceptuală (sau metafora) reprezintă o structură de tipul DOMENIUL-ŢINTĂ ESTE DOMENIUL-SURSĂ, care se realizează în text prin expresii metaforice.

menține prin utilizarea DS în alte expresii metaforice cu aceeaşi interpretare, câştigând stabilitate şi convenționalitate. În acest moment, apare polisemia DS cu semnificații specifice şi generale. Însă nu orice metaforă poate duce la extinderea lexicală a DS. Există două constrângeri legate de polisemie prin intermediul metaforei: 1) setul de corespondențe dintre conceptele DS şi DȚ trebuie să sugereze o categorie coerentă, cu cât mai sistematice sunt relațiile dintre DS şi DȚ, cu atât mai mare probabilitatea de a genera abstracții stabile; 2) dacă o metaforă poate genera o categorie metaforică coerentă, abstracția nu trebuie să fie deja lexicalizată [10, p.228-229].

Prin urmare, metaforele noi conțin DS cu concepte specifice, care (încă) nu se asociază cu o categorie generală. De exemplu, DS *ghețar* din expresia metaforică *Ştiința este un ghețar* are un sens literal – 'masă enormă de gheață persistentă, formată în regiunile polare şi alpine, care, sub influența gravitației, se deplasează lent în lungul văilor sau pe pante' [20] – însă nu are sensuri metaforice stabilite (de exemplu, 'ceva care progresează încet dar sigur'). Pe de altă parte, în metaforele convenționale DS se asociază cu o categorie metaforică şi se mai referă şi la un concept literal, de aceea, expresiile figurate convenționale pot fi interpretate şi prin COMPARAȚII, şi prin CATEGORISIRI [10, p.234].

Această ipoteză este susținută şi de alte cercetări care spun că interpretarea metaforelor noi implică crearea sensului, iar interpretarea metaforelor convenționale presupune extragerea sensului [1, 12].

O alternativă pentru această ipoteză este considerarea metaforelor ca o specie de categorisire [13, 14, 17], însă conform lui Bowdle şi Gentner [2] această abordare este valabilă pentru expresiile metaforice convenționale, dar nu şi pentru cele noi.

Pentru a obține rezultate veridice şi complexe în ceea ce priveşte mecanismele de interpretare, Bowdle şi Gentner [3] au purces la o tratare mai cuprinzătoare a obiectului de cercetare: afirmații figurate noi (expresii metaforice şi comparații); afirmații figurate convenționale (expresii metaforice şi comparații); expresii taxonomice, gramatical identice cu expresiile metaforice (de ex., *Maiul este o unealtă*); comparații literale, gramatical identice cu comparațiile (de ex., *Maiul este ca un ciocan*).

Iată câteva exemple care au fost folosite pentru experimente:

Tipul afirmației		**Exemple**
Expresii noi figurate		
	Abstracte	*O minte este (ca) o bucătărie.*
		Prietenia este (ca) vinul.
	Concrete	*O plajă este (ca) un grătar.*
		Un ziar este (ca) un telescop.
Expresii convenționale figurate		
	Abstracte	*Încrederea este (ca) o ancoră.*
		O oportunitate este (ca) o intrare pe uşă
	Concrete	*Alcoolul este (ca) o cârjă.*
		Soldatul este (ca) un pion.
Comparație literală		*O enciclopedie este ca un dicționar.*
		Banda adezivă este ca cleiul.
Expresie taxonomică		*Brățara este un ornament.*
		Piperul este un condiment.

Această abordare a fost motivată de cercetări anterioare. De exemplu, Gibb şi Wales [16] au observat că termenii abstracți ai domeniului-sursă, bunăoară *frumusețe*, *întemnițare*, preferau asocierea printr-o expresie metaforică, iar termenii concreți, ca *nor*, *perlă*, arătau preferință pentru comparație. Comparația, după cum au constatat Gregory şi Mergler [15], este mai potrivită decât expresia metaforică pentru a scoate în evidență asemănările neevidente dintre DS şi DȚ. De aceea, când se folosesc expresii figurate noi (fie expresii metaforice sau comparații), ele pot fi interpetate doar prin operația de COMPARAȚIE. Însă dacă ele sunt formulate ca metafore, comprehensiunea lor va fi inițial confuză, pentru că forma de metaforă invită la CATEGORISIRE, iar categoria abstractă metaforică încă nu este formată în sistemul conceptual al cititorului. Prin urmare, metafora va fi interpetată ca o COMPARAȚIE dintre DS şi DȚ. Pe de altă parte, dacă expresia este formulată ca o comparație, comprehensiunea este directă, datorită modalității de procesare cerută de o expresie figurată nouă – COMPARAȚIA.

Experimentele conduse de Bowdle şi Gentner au demonstrat, în acest sens, că subiecţii au preferat folosirea expresiei metaforice pentru expresiile figurate convenţionale şi mai puţin pentru cele noi. Iar în cazul expresiilor figurate noi, subiecţii au preferat folosirea expresiilor metaforice pentru expresiile concrete şi mai puţin pentru cele abstracte, însă în cazul expresiilor figurate convenţionale situaţia a fost inversă.

Ipoteza carierei metaforei face două preziceri referitoare la timpul de înţelegere. În primul rând, convenţionalizarea măreşte probabilitatea procesului de CATEGORISIRE, prin urmare, expresiile figurate convenţionale ar trebui să fie mai uşor interpretate decât expresiile figurate noi. În al doilea rând, efectele de ***convenţionalizare*** influenţează direct asupra timpului relativ de comprehensiune a expresiilor metaforice şi a comparaţiilor. Prin urmare, dacă la interpretarea unei expresii figurate noi recurgem, mai întâi, la COMPARAŢIE, atunci comparaţia nouă ar trebui să fie interpretată mai uşor decât expresia metaforică nouă, care iniţial solicită o strategie de comprehensiune nepotrivită, CATEGORISIRE, adică referire la o categorie încă neconvenţionalizată. Expresiile metaforice noi, în consecinţă, ar trebui reinterpretate, ceea ce ar prelungi timpul de procesare. Din contra, datorită schimbării modului de procesare de la COMPARAŢIE la CATEGORISIRE, pe măsura convenţionalizării, expresiile metaforice ar trebui să fie mai uşor de interpretat decât comparaţiile convenţionale. Rezultatele experimentului au confirmat prezicerile savanţilor.

Un alt factor care influenţează timpul de procesare a metaforelor reprezintă împărţirea expresiilor în apte şi inapte. ***Aptitudinea***[4] metaforelor depinde de rapiditatea cu care poate fi accesată semnificaţia domeniilor ce o alcătuiesc. Studiul cercetătorilor Brisard, Frisson, Sandra a arătat că timpul de lectură pentru expresiile metaforice apte nu se deosebeşte de cel al expresiilor literale, pe când timpul de lectură a expresiilor metaforice inapte este semnificativ mai mare decât pentru cele apte (4, p.105).

Bowdle şi Gentner au aprofundat şi extins obiectul de cercetare şi au determinat că nivelul de aptitudine era mai înalt pentru expresiile taxonomice (de ex. *Maiul este un ciocan*) decât pentru comparaţiile literale sau expresiile figurate convenţionale şi că atât comparaţiile literale, cât şi expresiile figurate convenţionale aveau un nivel de aptitudine mai înalt decât expresiile figurate noi.

Comparaţiile erau mai apte decât expresiile metaforice. Expresiile abstracte erau mai adecvate decât cele concrete. Comparaţiile noi erau semnificativ mai adecvate decât expresiile metaforice noi, iar comparaţiile convenţionale şi expresiile metaforice convenţionale erau la fel de adecvate, ceea ce demonstrează din nou că o expresie figurată nouă este procesată doar ca o COMPARAŢIE, iar o expresie figurată convenţională poate fi procesată atât ca o COMPARAŢIE, cât şi ca o CATEGORISIRE. De asemenea, cele mai adecvate expresii figurate noi au fost înţelese mai repede cu forma de comparaţie decât cu cea de expresie metaforică, iar cele mai puţin adecvate expresii convenţionale figurate au fost înţelese mai repede cu forma de metaforă decât cu cea de comparaţie [3, p.205].

Autorii cercetării ne sugerează că procesarea unei afirmaţii figurate ca o COMPARAŢIE sau CATEGORISIRE va depinde esenţial de doi factori: convenţionalitatea DS, iar în cazul expresiilor convenţionale – de forma gramaticală a afirmaţiei [3, p.208, 210]. Rezultatele în ceea ce priveşte aptitudinea metaforelor nu au fost concludente pentru delimitarea strategiei de interpretare (CATEGORISIRE sau COMPARAŢIE). Însă aptitudinea are un rol important când este vorba de alegerea formei de exprimare (metaforă sau comparaţie), iar convenţionalitatea, în acest caz, nu joacă nici un rol [5, p.96-98].

Este important de specificat: convenţionalitatea şi familiaritatea metaforică nu reprezintă acelaşi lucru. Convenţionalizarea înseamnă folosirea repetată a unui DS aşa ca el să achiziţioneze o semnificaţie generală categorială. Familiarizarea însă înseamnă întâlnirea repetată a expresiilor care reprezintă combinaţia dintre DŢ şi DS. De asemenea, familiarizarea duce la crearea stocului de expresii spre deosebire de stocul de DS care se creează prin convenţionalizare [10, p.229].

În ceea ce priveşte efectele pe care le pot avea expresiile metaforice şi comparaţiile asupra cititorului, Gentner şi Bowdle, în baza experimentelor efectuate, concluzionează că metafora caută o categorie ierarhic potrivită şi dacă ea nu este găsită, ca în cazul expresiilor figurate noi, cititorul se va confrunta cu unele eforturi de procesare şi cu un sentiment de confuzie. Comparaţia cere un proces de COMPARARE, care se potriveşte atât pentru expresiile noi, cât şi pentru cele convenţionale, de aceea folosirea formei de comparaţie fără a ţine seama de context (în sensul larg) va afecta mai puţin interpretarea decât folosirea nechibzuită a formei metaforice [10, p.237].

[4] *Aptitudinea metaforelor* se referă la nivelul de familiaritate cu expresiile metaforice, iar în cazul expresiilor metaforice noi depinde de cât de revelator este contextul şi dacă la baza expresiei stă o metaforă cunoscută sau necunoscută.

Apare şi întrebarea de unde vine preferinţa pentru folosirea formei de expresie metaforică sau comparaţie. O parte din răspuns o conţine convenţionalitatea expresiilor folosite, dar un rol important îl joacă şi numărul de caracteristici comune dintre DŢ şi DS, adică ***aptitudinea*** expresiilor. Chiappe et al. [5, p.88] arată că în limbajul literal, forma de metaforă „X este un Y", se foloseşte dacă X posedă trăsăturile esenţiale pentru a fi inclus în categoria Y, iar forma „X este ca un Y", dacă X are doar câteva proprietăţi importante. În acelaşi fel, forma de metaforă se foloseşte când DŢ are multe trăsături-cheie asociate cu DS (de exemplu, *viaţa este o călătorie*), iar forma de comparaţie este folosită când DŢ posedă puţine din acele proprietăţi (de exemplu, *viaţa este ca o cutie de ciocolată*).

De asemenea, Chiappe et al. au realizat că oamenii preferă expresia metaforică atunci când DŢ este considerat mai asemănător cu DS, adică este o metaforă adecvată şi, din contra, comparaţia – dacă nivelul de asemănare descreşte, adică expresia este mai puţin adecvată [6, 9]. Tot astfel o expresie metaforică poate să întărească o comparaţie, ca în exemplul *crima nu este doar ca o boală, crima este o boală!*, iar comparaţiile pot să limiteze expresiile metaforice ca în *N-aş spune că acel muzician este un Elvis, aş spune că este ca un Elvis*, ceea ce poate fi interpretat prin faptul că trăsăturile esenţiale caracteristice lui Elvis sunt foarte puţin prezente în acel muzician.

Comparaţia atrage atenţia asupra oricărei asemănări: ***constantă*** sau ***tranzitorie***, sau la lipsa acesteia: *Ieri în pădure el se purta ca un iepure*. Metafora, la rândul ei, relevă o asemănare constantă, de adâncime: *E un iepure*. Pentru a vedea mai clar această deosebire, vom da un exemplu: **Ieri în pădure el era iepure*, care semantic nu reprezintă echivalentul primei propoziţii. De asemenea, metafora nu este compatibilă cu poziţia subiectivă: **Mi se pare (eu cred) că el este iepure* [21]. Caracteristicile de TRANZITORIU şi SUBIECTIV nu sunt compatibile cu operaţia de CATEGORISIRE, ceea ce confirmă că modul preferenţial de procesare asociat cu metafora este cel de CATEGORISIRE.

Studiu de caz. Romanul „Colecţionarul" de John Fowles este o sursă bogată în expresii metaforice şi comparaţii noi care se reunesc sub două metafore conceptuale la nivel global COLECŢIONAREA şi FEMEILE SUNT FLUTURI. Scopul nostru este să observăm şi să explicăm preferinţa naratorilor pentru forma de metaforă sau comparaţie şi să vedem mecanismul conform căruia ambele tipuri de expresii sunt interpretate – COMPARAŢIE sau CATEGORISIRE.

Lucrarea are doi protagonişti şi ambii sunt naratori la un anumit moment. Expresiile figurate noi folosite de ei sunt condiţionate direct de ocupaţiile ambelor personaje, iar metafora care preia „controlul" este COLECŢIONAREA. Frederick Clegg este un colecţionar de fluturi, care până la urmă devine unul de femei. Ideea de colecţionare a femeilor ne apare de fapt la sfârşit, dar scopul de a o avea pe Miranda, o studentă la arte, este permanent conceptualizat prin tehnicile de colecţionare a fluturilor. Conceptul de colecţionare este preluat şi de Miranda, care vede în tot ceea ce se întâmplă o asemănare, chiar o identificare, dintre ea şi fluturii adunaţi de Frederick.

Folosirea formelor de comparaţie este legată de utilizarea conceptelor-sursă concrete ca *catching a rarity*, *A Pale Clouded Yellow*. Sentimentele legate de acele acţiuni concrete sunt asemuite cu prezenţa Mirandei:

> Seeing her always made me feel **like** I was <u>catching a rarity, going up to it very careful, heart-in mouth</u> as they say. <u>A Pale Clouded Yellow</u>, for instance. I always thought of her **like** that, I mean words like <u>illusive and sporadic, and very refined</u> – not **like** the other ones, even the pretty ones. More for the real connoisseur [8, p.7]. (Tot dând cu ochii de ea, aveam sentimentul că urmăresc un exemplar rar, apropiindu-mă cu mare atenţie, cu sufletul la gură, cum se zice. Ca de un Galben Pal Brumat, de exemplu. Totdeauna mă gândeam la ea în cuvinte de gen sporadic, evaziv, foarte rafinat – altfel decât celelalte, chiar cele drăguţe. Ceva ca pentru cunoscători [7, p.7])

Nu este neobişnuit să asociezi femeile cu fluturii. Frumuseţea este una din trăsăturile caracteristice fluturilor care este transferată asupra femeilor. Metafora COLECŢIONĂRII, nici ea nouă pentru sistemul nostru conceptual, creează însă o dimensiune originală pentru DŢ de femei, iar asocierile expresiilor sunt duse la extrema transformării metaforei într-o realitate. Datorită dimensiunilor noi pe care le explorează metafora în domeniul entomologiei, expresiile DS ar putea fi obscure pentru cititorul neavizat. În exemplul de mai sus prinderea Mirandei este suprapusă cu experienţa de a prinde *a Pale Clouded Yellow (un Galben Pal Brumat*). Obstacolele care apar la suprapunere sunt datorate faptului că un necunoscător nu este familiarizat cu stilul de viaţă al acestei specii ca să ştie ce o face atât de greu de găsit şi de prins. Prin urmare, aptitudinea metaforei este asigurată de explicaţiile (extensiunile metaforice) care însoţesc expresiile metaforice, focalizându-se mai mult pe sentimentele create de prindere decât pe acţiunile care însoţesc rezultatul prinderii: <u>*illusive*</u>

and sporadic, and very refined – not like the other ones, even the pretty ones (*sporadic, evaziv, foarte rafinat – altfel decît celelalte, chiar cele drăguțe*). Pentru a mări numărul de corelații faptice dintre domeniile S şi Ț, este nevoie să facem investigații enciclopedice ulterioare.

Exemplele următoare, la fel ca şi cel de mai sus, susțin metafora globală folosind termeni concreți (vs. abstracți) pentru expresiile DS: *A Pale Clouded Yellow*, *a specimen you'd turn away from*, *butterflies*, *the Mazarine Blue again or a Blue Queen of Spain Fritillary*, *catching a specimen you wanted in your first and second fingers*. Astfel se explică şi utilizarea formei de comparație, care preferă termeni concreți [3, 16].

She was worn, common. **Like** a specimen you'd turn away from, out collecting. [8, p.12-13] (Era urâtă, ordinară. Ca un exemplar de care nu te apropii când te duci după insecte. [7, p.12])

It finally ten days later happened **as** it sometimes happens with butterflies. I mean you go to a place where you know you may see something rare and you don't, but the next time not looking for it you see it on a flower right in front of you, handed to you on a plate, as they say. [8, p.24] (Zece zile mai târziu s-a întâmplat, la fel ca la fluturi. Vreau să spun, te duci undeva unde ştii că poți să dai peste ceva rar şi nu găseşti, dar te duci iar şi nu cauți, dai de el pe o floare chiar în fața ta, cum s-ar zice adus pe tavă chiar la nasul tău. [7, p.24])

It was **like** catching the Mazarine Blue again or a Blue Queen of Spain Fritillary. I mean it was **like** something you only do once in a lifetime and even then often not; something you dream about more than you ever expect to see come true, in fact. [8:29] (Era ca şi cum aş fi prins iar un Albastru Mazarin sau o fritilaria Regina Spaniei. Adică era ceva ce nu faci decât o dată în viață şi uneori nici atât; ceva la care visezi mai mult decât te aştepți să se îndeplinească. [7, p.29])

It was **like** not having a net and catching a specimen you wanted in your first and second fingers **(**I was always very clever at that**)**, coming up slowly behind and you had it, but you had to nip the thorax, and it would be quivering there**.** It wasn't easy **like** it was with a killing-bottle. And it was twice as difficult with her, because I didn't want to kill her, that was the last thing I wanted. [8, p.38] (Era ca şi cum n-ai fi avut plasă şi ai fi prins un exemplar dorit cu degetul mare şi arătătorul (totdeauna am fost priceput la treaba asta) apropiindu-te uşor pe la spate şi apucând, dar trebuie să-l apuci de torace şi acolo se zbate. Nu e uşor ca atunci când ai sticluța de omorât. Şi era de două ori mai greu cu ea, fiindcă nu voiam s-o omor, ăsta era ultimul lucru pe care mi-l doream. [7, p.38])

De asemenea, forma de comparație s-ar putea să fie folosită pentru că este vorba de expresii figurate noi, şi anume, comparația scoate în evidență mai bine decât metafora asemănările neevidente dintre DS şi DȚ [15] şi o face în mod direct, indicând că expresia trebuie procesată ca o COMPARAȚIE, prin urmare, aptitudinea expresiilor creşte şi ele sunt înțelese mai repede.

Alegerea formei de comparație sau expresie metaforică pentru expresiile figurate noi este motivată şi de diferențele legate de percepția evenimentelor ce aveau loc. Perspectivele erau diferite pentru victima răpirii, Miranda, şi răpitorul ei, Frederick, şi acest lucru este reflectat în modalitățile de exprimare folosite de ei. Frederick foloseşte, după cum am şi observat, comparații atunci când vorbeşte despre sentimentele legate de Miranda. Pentru el asocierea Mirandei cu fluturii este îndepărtată, fără a vedea prea multe compatibilități între termenii expresiei metaforice, doar câte una-două corespondențe per expresie, pe care le şi evidențiază în contextul apropiat. Miranda, pe de altă parte, simte profund ceea ce i se întâmplă şi se conceptualizează literal ca unul din specimenele de fluturi de care Frederick îi povesteşte şi pe care i le arată. Această identificare profundă şi plină de semnificații pe care şi-o atribuie Miranda este foarte bine exprimată prin intermediul expresiilor metaforice, arătând o apropiere mai mare dintre ea şi fluturii lui. De asemenea, ceea ce vedem în exemplele de mai jos este rezistența lui Frederick față de modalitatea de conceptualizare a Mirandei, ceea ce iarăşi confirmă presupunerea că el nu vede o legătură directă între colecționarea de fluturi şi faptul că felul în care el o tratează pe Miranda este acelaşi:

I'm an entomologist. I collect butterflies.

"Of course," she said. "I remember they said so in the paper. Now you've collected me."

She seemed to think it was funny, so I said, in a manner of speaking.

"No, not in a manner of speaking. Literally. You've pinned me in this little room and you can come and gloat over me." [8, p.41]

– Entomologie. Colecționez fluturi.

– A, da? Îmi aduc aminte că scria în ziar. Acum m-ai prins pe mine. Avea aerul că i se pare interesant, aşa că i-am răspuns.

– Într-un fel.

– Nu, nu doar într-un fel. În toate privințele. M-ai prins în cămăruța asta şi acum poți să vii să mă admiri când vrei. [7, p.41]

Miranda foloseşte verbe asociate cu fluturii:

…if you asked me to stop collecting butterflies, I'd do it. I'd do anything you asked me.

"Except let me fly away." [8, p.41] (Dacă mi-ai cere să nu mai colecționez fluturi, n-aş mai colecționa. Aş face orice m-ai ruga. – Doar că nu-mi dai drumul. [7, p.41])

Se identifică cu fluturii:

"Aren't you going to show my fellow-victims?" [8:51] (Nu vrei să-mi prezinți tovarășele de suferință? [7, p.51])

I know what I am to him. A butterfly he has always wanted to catch. [8, p.116] (Ştiu acum ce sunt pentru el. Un fluture pe care şi-a dorit întotdeauna să-l prindă. [7, p.116-117])

Then there were his butterflies, which I suppose were rather beautiful. Yes, rather beautifully arranged, with their poor little wings stretched out all at the same angle. And I felt for them, poor dead butterflies, my fellow-victims. [8, p.120] (Şi mai sunt şi fluturii lui, care cred că sunt destul de frumoşi. Da, destul de frumos aranjați, cu bietele lor aripioare întinse toate în acelaşi unghi. Şi mi-a fost milă de ei, bieții fluturaşi morți, tovarăşii mei de suferință. [7, p.120-121])

De asemenea, Miranda evidențiază ce anume o face să fie un specimen din şirul de fluturi colecționați de Frederick:

It's me he wants, my look, my outside; not my emotions or my mind or my soul or even my body. Not anything *human*.
He's a collector. That's the great dead thing in him. [8, p.150-151]
Pe mine mă vrea, chipul meu, exteriorul meu; nu sentimentele sau mintea sau sufletul sau chiar trupul meu. Nimic *omenesc*.
E colecționar. Asta e ceea ce e mort în el. [7, p.151]

Iar în exemplele de mai jos protagonista ne descrie foarte revelator cum percepe ea felul în care o tratează Frederick:

I am one in a row of specimens. It's when I try to flutter out of line that he hates me. I'm meant to be dead, pinned, always the same, always beautiful. He knows that part of my beauty is being alive, but it's the dead me he wants. He wants me living-but-dead. [8, p.188-189] (Sunt unul dintre exemplarele colecției lui. Dar când încerc să ies din tipar, mă urăşte. Ar trebui să fiu moartă, prinsă într-un ac, mereu aceeaşi, mereu frumoasă. Eu ştiu că o parte din frumusețea mea e viața, dar el mă vrea moartă. Mă vrea în viață, dar moartă. [7, p.189])

…He showed me one day what he called his killing-bottle. I'm imprisoned in it. Fluttering against the glass. Because I see through it I still think I can escape. I have hope. But it's all an illusion.
A thick round wall of glass. [8, p.189]
(…Mi-a arătat într-o zi ceea ce el numeşte sticluța de omorât. Eu sunt prizonieră acolo. Flutur din aripi, izbindu-mă de perete. Fiindcă pot să văd prin sticlă, tot mai cred că voi scăpa. Mai am speranțe. Dar e o iluzie.
Un perete rotund, gros, de sticlă [7, p.189]).

Totul este văzut direct, ea se simțea cu adevărat unul din fluturi, şi nu o ființă umană. El însă nu vede lucrurile deloc aşa, pentru că intenția lui inițială nu era de a colecționa femei, prin urmare, nici nu putea să gândească în astfel de termeni. De aceea, el permanent încearcă să se apere. Aceste două conceptualizări diferite şi-au găsit foarte bine exprimarea prin comparație pentru Frederick, arătând o percepție îndepărtată între conceptele de fluturi şi femei, şi prin expresii metaforice pentru Miranda, accentuând sentimentul de identificare dintre ea şi fluturi.

Metafora COLECȚIONARULUI permite comprehensiunea fără obstacole a expresiilor metaforice noi şi asta datorită convenționalizării pe parcursul romanului a domeniului-sursă, prin folosirea frecventă a referințelor la colecționarea fluturilor. Acest lucru ne face să considerăm că expresiile metaforice folosite de Miranda vor fi interpretate de cititor prin intermediul CATEGORISIRII, care ar fi modalitatea directă şi rapidă de procesare pentru o expresie metaforică convenționalizată.

Desigur că atât Miranda, cât şi Frederick folosesc şi expresii metaforice, şi comparații, dar să vedem în ce cazuri. Frederick foloseşte o expresie metaforică datorită convenționalității DS:

*The only **fly** in the ointment was **Miranda*** [8, p.10] (*Singura umbră era Miranda*. [7, p.11])

Expresia the *only fly in the ointment* [ad lit. 'unica muscă în ulei'] este una frazeologică, care înseamnă 'a difficulty or something unpleasant, which prevents or spoils total satisfaction or enjoyment' [5] (trad.n. 'o dificultate sau ceva neplăcut, care opreşte sau strică satisfacția sau bucuria totală'). Metafora reprezintă un nivel mai înalt de gândire decât comparația. După cum spune Remy de Gourmont (1902) – „Comparația este forma elementară a imaginației vizuale. Ea precede metafora." (Vianu, 1957:33). Acest lucru ne mai oferă un argument pentru explicarea folosirii preponderente a comparațiilor în cazul lui Frederick, care nu era un om cu multe studii. Se pare că metafora nu este compatibilă cu modalitatea lui de gândire, iar în momentele când o foloseşte, ea se realizează prin expresii convenționalizate sau frazeologice, ca cea de mai sus.

Miranda foloseşte comparația când este vorba de o expresie figurată nouă, care cere căutarea similitudinilor dintre conceptele care o alcătuiesc.

You're like a **miser**, you **hoard up all the beauty in these drawers**. [8, p.52] (Eşti ca un avar, aduni frumusețea în sertarele astea. [7, p.52])

În aşa fel expresia va fi interpretată în mod direct.

Metaforele şi comparaţiile sunt două figuri de stil şi modalităţi de conceptualizare a lumii, care mult timp au rămas fără distincţii clare între ele. Puţin câte puţin, datorită cercetărilor efectuate, diferenţele transpar şi ne ajută la înţelegerea mecanismelor de interpretare. Astăzi metaforele şi comparaţiile sunt percepute ca mecanisme diferite de interpretare motivate de convenţionalitatea expresiilor şi de aptitudinea lor. Aplicarea noilor descoperiri la analiza textului narativ ne ajută să scoatem în evidenţă sentimente şi conceptualizări ascunse la un nivel mai adânc, după cum am putut vedea în cazul Mirandei şi al lui Frederick.

Referinţe:

1. Blank G.D. Metaphors in the lexicon. Metaphor and Symbolic Activity. - 1988. - Vol. 3. - P.21-36.
2. Bowdle B. & Gentner D. Metaphor comprehension: From comparison to categorization. Proceedings of the Twenty First Annual Conference of the Cognitive Science Society, 1999, p.90-95.
3. Bowdle B. & Gentner D. The career of metaphor // Psychological Review. - 2005. - No112(1). - P.193-216.
4. Brisard Frank, Frisson Steven, Sandra Dominiek. Processing Unfamiliar Metaphors in Self-Paced Reading Task, Metaphor and Symbol, 16(1&2), Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Mahwah, USA. - London: UK, 2001, p.87-108.
5. Chiappe D.L., Kennedy J.M. & Smykowski T. Reversibility, aptness and the conventionality of metaphors and similes. Metaphor and Symbol, 2003, p.18, 85-105.
6. Chiappe D.L., Kennedy J. M. Are metaphors elliptical similes? // Journal of Psycholiguistic Research. - 2000. - No29. - P.371-398.
7. Fowles John. Colecţionarul. - Bucureşti: Minerva, 1990. - 256 p.
8. Fowles John. The Collector. - New York: A Laurel Book Publ. By Dell Publ., 1980. - 255 p.
9. Gagne C.L. Metaphoric Interpretations of Comparison-Based Combinations // Metaphor and Symbol. - 2002. - No17. - P.161-78.
10. Gentner D. & Bowdle B.F. Convention, form, and figurative language processing // Metaphor and Symbol. - 2001. - No16(3&4). - P.223-247.
11. Gentner D., Bowdle B., Wolff P. & Boronat, C. Metaphor is like analogy / D. Gentner, K.J. Holyoak & B.N. Kokinov (Eds.), The analogical mind: Perspectives from cognitive science. - Cambridge, MA: MIT Press, 2001, p.199-253.
12. Giora R. Understanding figurative and literal language. The graded salience hypothesis // Cognitive Linguistics. - 1997. - No8. - P.183-206.
13. Glucksberg S. & Keysar B. Understanding metaphorical comparisons: Beyond similarity // Psychological Review. - 1990. - No97. - P.3-18.
14. Glucksberg S., McGlone M.S., & Manfredi D. Property attribution in metaphor comprehension // Journal of Memory and Language. - 1997. - No36. - P.50-67.
15. Gregory M.E. & Mergler N.L. Metaphor comprehension: In search of literal truth, possible sense, and metaphoricity // Metaphor and Symbolic Activity. - 1990. - No5. - P.151-173.
16. Heather Gibb; Roger Wales. Metaphor or Simile: Psychological Determinants of the Differential Use of Each Sentence Form // Metaphor and Symbol. - Vol. 5. - Issue 4. - February 1990. - P.199-213.
17. Kennedy J.M. Metaphor – its intellectual basis // Metaphor and Symbolic Activity. - 1990. - No5. - P.115-123.
18. Lakoff George and Johnson Mark. Metaphors We Live By. - Chicago & London: University of Chicago Press, 1980.
19. Woolf Virginia. The Death of the Moth. 1942, chapter 23.
20. www.dexonline.ro
21. Метафора. www.krugosvet.ru.

Prezentat la 06.10.2008

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.10(20)

WAYS OF TRANSLATING METAPHORS IN J.R.R.TOLKIEN'S "THE LORD OF THE RINGS"

Marina CHIRNIȚCAIA, Elena DANILIUC

Catedra Filologie Engleză

Articolul prezent este dedicat studiului contrastiv al traducerii metaforei de către doi translatori V.Muraviov şi V.Motorina în romanul lui J.R.R.Tolkien "Regele inelelor".

Translation Studies have devoted much time to finding a term to describe translation itself. The study of translation has been dominated by the debate about its status as an art, craft, or science. Some scholars, such as Th.Savory [1], defined translation as an art, others, such as E. Jacobsen, define it as a craft, whereas others, such as E. Nida [2], describe it as a science. Elena Croitoru [3] cites E. Cary's opinion that literary translation is not a linguistic but a literary act. This is due to the fact that linguistics itself approaches literature and art rather than exact sciences, and it is much of "an exact art itself", as G Steiner puts it [4].

According to G. Mounin, translation is an art, which just like medicine has a scientific foundation. Later studies prove that the problem is not to choose between considering translation an art or a science. (cited after Comissarov) [5].

In different communicative situations the language users select words of different stylistic status. There are stylistically neutral words that are suitable for any situation, and there are literary (bookish) words and colloquial words, which satisfy the demands of official, poetic messages and unofficial everyday communication respectively.

Levitzkaya T.R. considers the stylistics of the original a major issue in the translation of works of fiction [6]. The same idea can be seen in the words of Zenina J.M. [7], who said that even a highly qualified translator cannot sometimes render the exact meaning of an expression being guided only by guessing.

Apollova [8] states that the principal stylistic effect of the text is created with the help of special stylistic devices as well as by interworking of the meanings of the words in a particular context. The speaker may qualify every object he mentions in his own way thus giving his utterance a specific stylistic turn. Such stylistic phrasing gives much trouble to the translator since its meaning is often subjective and elusive. Some phrases become fixed through repeated use and they may have permanent equivalents in target language, e.g. true love- истинная любовь, dead silence- мертвая тишина, and good old England- добрая старая Англия.

Metaphors and similes though most commonly used in the works of fiction are not excluded from all other types of texts. A metaphor and a simile both assert the resemblance between two objects or processes but in the latter the similarity is made explicit with the help of prepositions "as" and "like".

Many metaphors and similes are conventional figures of speech regularly used by the members of the language community. Such figurative units may be regarded as idioms and translated in a similar way. As in the case of idioms their Russian equivalents may be based on the same image (a powder magazine- пороховой погреб, white as snow- белый как снег) or on a different one (a ray of hope- проблеск надежды, thin as a rake- худой как щепка). Similarly, some of the English standard metaphors and similes are rendered into Russian word for word (as busy as a bee- трудолюбивый как пчела), while the meaning of others can only be explained in a non-figurative way (as large as life- в натуральную величину).

Zrajevskaya and Belyaeva [9] in their work suggest that sometimes the metaphor can be ignored in case when the translator considers it insignificant. Aristov N.B. [10] mentions that there are two goals a translator has to pursue: to understand correctly the content of the original text and to convey fully and exactly this content by the means of the target language.

The same idea is rendered in the work of Corneevskaya R.M. and Levitzkiy I.A.[11]. According to them, in order to fulfill these goals there are four necessary conditions:

1) knowing a certain minimum of the most commonly used words; this gives the possibility to use more rarely the dictionary and to translate more quickly;

2) knowing the basic grammatical rules of the English language; knowing just separate words does not allow an easy understanding and translation of a text;

3) to be skilled in translation; this implies the ability to identify the words as parts of speech, to use the dictionary, etc.

4) knowing the sphere that the text is related to; this becomes especially important while working with technical translations.

The translation of "The Lord of the Rings" into Russian by V.Muraviev is widely spread as being highly artistic. Still, there are some opinions that suggest the idea that he has considerably deviated from the original.

Vladimir Muraviev, a Russian philologist, translator and bibliographer. He is the author of two books about J.Swift, many essays on English classical and modern literature (among the first articles being that about the biography of J.R.R.Tolkien). His career as a translator began with some books by Muriel Spark; among his translations are books by Washington Irving, O.Henry, Francis Scott Fitzgerald, W. Faulkner etc. Still, one of his most famous works is that upon "The Lord of the Rings".

Valerya Matorina writes the second variant of translation under the pseudonym V.A.M. The story of this strange at first sight pseudonym is very symbolic. On the one hand, her name can be seen in it. On the other hand, when her translation was published she has signed it in Russian «читайте, это все В.А.М.». She was indeed interested in the translation as any other devoted reader of J.R.R.Tolkien would be.

Moving over then to some of the examples of metaphors and their translations by both V. Muraviev and V. Matorina, we will consider the peculiarities of the ways of translation. For instance, in book 3. vol. 2. we find the following metaphors:

"*As they went south the fume of Rauros rose and shimmered before them****, a haze of gold"*** *(p.16).* TRANSLATION BY MURAVIEV (… и перед ними возникло пышное облако Рэроса**, мутно-золотое сияние"** (c.14). The metaphor is translated into Russian with the help of an epithet. The translator introduces a new notion «сияние» that does not exist in the ST. It can be explained by the fact that gold usually implies some kind of shine. TRANSLATION BY V.A.M. "Вот уже перед ними заискрилось **золотистое облако брызг** над водопадом…" (c.16). In this variant the metaphor is rendered with the help of another metaphor. Interesting is that on the original there is no such a word "cloud". The translator makes a parallel between a cloud and haze. We have to say that these two notions are similar in their nature

"…there Boromir lay, restful, peaceful, gliding upon ***the bosom of the flowing water***" (p.16). TRANSLATION BY MURAVIEV "Боромир возлежал, навек успокоившись, **в своем плавучем гробу** (c.14). This variant of translation represents the case when the translator uses a completely different image. The only connection between the translation and the TT is the word «плавучий». TRANSLATION BY V.A.M. "Боромир лежал, словно **убаюканный живой водой Великой Реки**" (c.16) In this case the translator also ignores the metaphor and uses a comparison. The word «убаюканный» has something in common with the word "bosom". One can readily imagine a mother and a baby, in our case the mother is the river and he baby is Boromir.

*"****The rumour of the earth*** *is dim and confused", he said "(p.35).* TRANSLATION BY MURAVIEV "**Доносятся только глухие, смутные отзвуки",** сказал он" (c.26).The translator omits the metaphor and explains in neutral words what is meant by the phrase "the rumor of the earth". TRANSLATION BY V.A.M. "**Земля дрожит от** непонятных звуков", сказал он" (c.26). In this variant the translator makes use of the figures of speech when translating - the personification «земля дрожит». In both cases the metaphor is not preserved. The difference between the two variants is that one translator explains the meaning of the phrase, while the other renders it through a personification.

"Over ***the wide solitude*** *they passed…"* (p.36). TRANSLATION BY MURAVIEV "Их путь пролегал **по широкой степи…"** (c.26). The metaphorical meaning is not preserved. The translator uses such an expression that could explain what the author of the original text meant by "the wide solitude". TRANSLATION BY V.A.M "Двигались **по открытой местности"** (c.26). The metaphor also is not preserved. Moreover, this rendering of the expression is even more distant from the original. In this case it would be appropriate to use the Russian word «степь», in this regard the first translator is closer to the original. Both the variants of the translation explain the metaphor non-figuratively:

*“**a dark smudge of forest** lay on the lower slopes before them”* (p.83). TRANSLATION BY MURAVIEV “Ближний склон оброс **понизу неровным лесом”** (с.56). TRANSLATION BY V.A.M. “На ближних склонах **чернел лес”** (с.55). In both variants the metaphor is translated in a non-figurative way. A variant of a word-for-word translation would be «темное (грязное) пятно леса…». But the translators preferred to use more neutral lexical units.

*“…a shudder ran through him at the sound , … it was like **the sudden bite of a keen air…”** (p.167).* TRANSLATION BY MURAVIEV “он встрепенулся, точно глотнул **бодрящего морозного воздуха”** (с.109). TRANSLATION BY V.A.M. “…**будто резкий свежий ветер”** (с.106).Both variants represent the non-figurative way of translating metaphors.

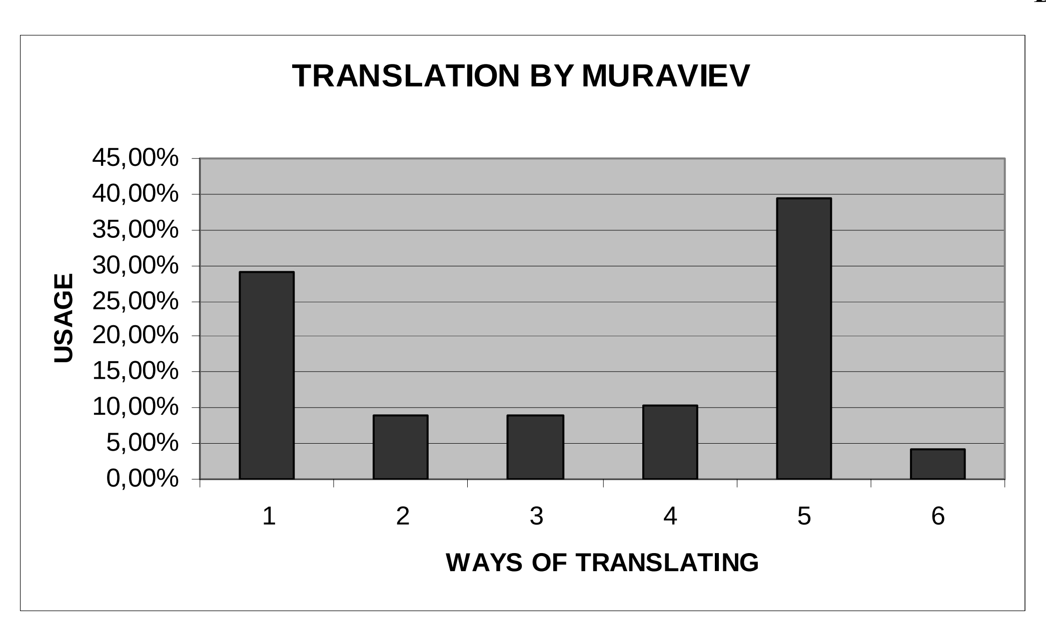
*“Then we plunged into the deep water…cold it was as **the tide of death*** (p.184).” TRANSLATION BY MURAVIEV “Потом нас поглотили черные воды, **и замогильный мрак оледенил мое сердце”** (с.118). TRANSLATION BY V.A.M. “Но упали мы в воду…, она **была смертельно холодна”** (с.115). In both variants when translating the metaphor are used stylistically marked lexical units. Though they do not represent the same image as in the original, they are connected with the notion of death. This is why it is possible to regard these variants as being similar with translating idioms.

*“Then his face grew gentler, and **the shadow of a smile** appeared”* (p.177). TRANSLATION BY MURAVIEV “Потом лицо мага потеплело, и по нему скользнула **тень улыбки”** (с.231). TRANSLATION BY V.A.M. “Лицо его стало мягче, появилась **тень улыбки**”(с.225). Both variants represent the word-for-word translation.

*“high in the south the moon glimmered out, riding in **the flying wrack**”* (p.57) TRANSLATION BY MURAVIEV “…**заблистала** луна” (с.278) TRANSLATION BY V.A.M. “…а на юге меж облаков показалась луна.” (с.267) In both cases the metaphor is omitted. etc.

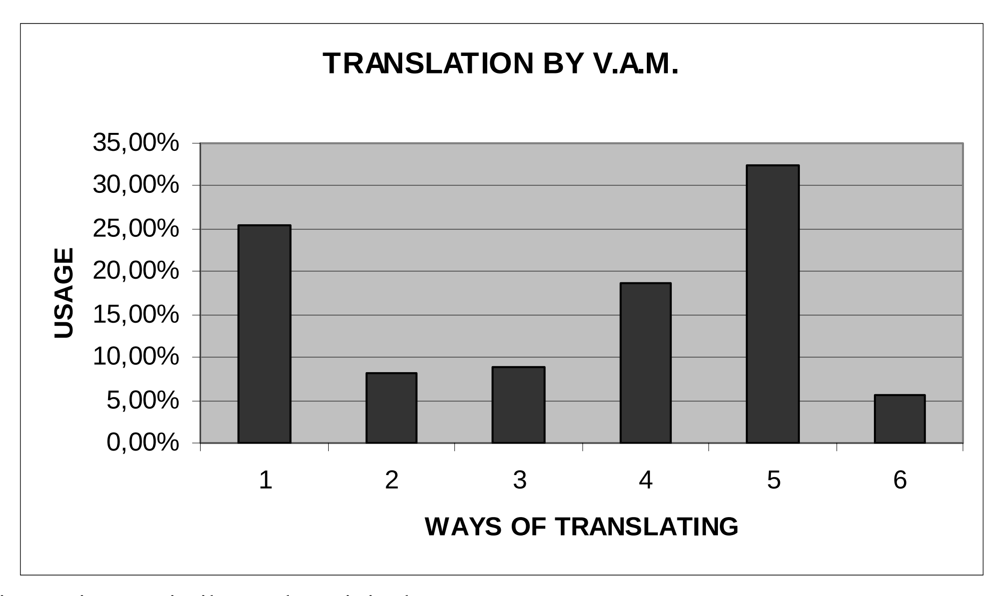
The results of the comparative analysis of the two variants of the translation of Tolkien’s “The Lord of the Rings” are in the form of diagrams below.

Diagram 1



From the diagram above it is seen that V.Muraviev the fifth way most frequently (in 47 cases – 39,31%); on the second place is the first way (in 36 cases – 28,96%); the third position is occupied by the fourth way (12 cases – 10,34%); the next place is shared between the second and the third ways (10 cases for both – 8,96%); in 5 cases the translator ignored the metaphors, this constitutes 4,14%.

Diagram 2



1 – creating an image similar to the original;
2 – creating an image that is completely different;
3 – translating as idioms;
4 – translating word for word;
5 – rendering in a non-figurative way;
6 – ignoring.

The results of this diagram show that the two variants are similar in using the same methods of translating metaphors. Thus, V.Matorina uses the fourth and the first ways (39 cases – 32,41% and 31 case – 25,52% correspondently) more frequently; in 7 cases she ignores the metaphors – 5,52%; the second way she used in 10 cases and the third in 11 cases.

To compare the two variants it would be useful to create a table:

Table 1

	V.Muraviev		**V.A.M.**	
Image similar to the original	36 cases	28,96%	31 cases	25,52%
A different image	10 cases	8,96%	10 cases	8,26%
Translating as idioms	10 cases	8,96%	11 cases	8,96%
Translating word for word	12 cases	10,34%	22 cases	18,62%
Rendering non-figuratively	47 cases	39,31%	39 cases	32,41%
Ignoring	5 cases	4,14%	7 cases	5,52%

The table above shows that the two variants are close to each other. In order to show this the results are arranged in the following table:

Table 2

	No of cases	**Percentage**
Creating an image similar to the original	34	27 %
Creating a different image	10	9 %
Translating as idioms	10	9 %
Translating word for word	17	14 %
Rendering non-figuratively	43	36 %
Ignoring	6	5 %

The table above shows the approximate results of drawing the media data from the previous tables and diagrams. The conclusion is the following: the most frequently used way of translating metaphors is rendering them non-figuratively; on the second place is creating an image that is similar to the original; the third way is translating metaphors word for word; the fourth place is shared creating a different image and translating as idioms; the last frequently used way is ignoring them.

Thus, both translators used the same ways. Moreover, the frequency of using one or another way is almost the same in both variants. This can be considered characteristic for translating such works.

References:

1. Th.Savory. The Art of Translation. - London, 1957, p.24.
2. Nida E. Translation: Application and Research. - NY: Gardner Press.Inc., 1976, p.52.
3. Croitoru Elena. Interpretation and Translation. - Galati, 1995, p.14.
4. Ibidem, p.15.
5. Комиссаров В.Н. Теория перевода. - Москва: «Высшая Школа», 1990, с.22.
6. Левицкая Т.Р. Проблемы перевода. - Москва, 1976, с.26.
7. Зенина Ж.М. Техника перевода английской специальной литературы. - Казань, 1971, с.3-4.
8. Аполлова М.А. Specific English. - Москва, 1977.
9. Зражевская Т.А. и Беляева Л.М. Трудности перевода с английского языка на русский. - Москва, 1972, с.3-4.
10. Аристов Н.Б. Основы перевода. - Москва, 1959, с.6.
11. Корнеевская Р.М. и Левицкий Ю.А. Справочник по переводу английских текстов. - Пермь, 1975, с.17.
12. Tolkien J.R.R. The Lord of the Rings. The Fellowship of the Ring. 1-2 Vol. - Moscow: «Айрис-пресс», 2001.
13. Ibidem, 2002.
14. Толкиен Д.Р.Р. Властелин колец. Две твердыни. - Москва: Издательство «Радуга», 1990.
15. Толкиен Д.Р.Р. Властелин колец. Две твердыни. - Хабаровск: Издательство «Амур», 1991.

Prezentat la 10.10.2008

FREMDWÖRTER UND IHRE BEDEUTUNG FÜR DIE DEUTSCHE SPRACHE

Svetlana CORCEVSCHI

Catedra Filologie Germană

Împrumuturile constituie o parte considerabilă a vocabularului limbii germane. Limba germană nu a fost niciodată lipsită de împrumuturi; ele îndeplinesc diferite funcții în cadrul actului de comunicare cotidiană şi specifică şi au devenit o sursă importantă de îmbogățire a lexicului german. De aceea este necesar a studia funcțiile sau totalitatea de funcții pe care le realizează împrumuturile în diferite domenii de utilizare. Ele întâmpină diverse dificultăți în utilizare şi interpretare, de cele mai multe ori, datorate originii din alte limbi, rămânând însă şi în continuare o parte intergrantă indispensabilă a limbii germane.

Wie in allen Kultursprachen, so gibt es auch im Deutschen eine große Zahl von Wörtern aus anderen Sprachen. Sie werden Fremdwörter genannt, obgleich sie zu einem großen Teil durchaus keine fremden, sondern seit langem bekannte und gebräuchliche Wörter für die deutsche Sprachgemeinschaft sind, die in der Sprache ihren festen Platz haben und verschiedene Funktionen im Rahmen der alltäglichen wie der fachspezifischen Kommunikation erfüllen. Fremdwörter sind ein wichtiger Bestandteil des deutschen Wortschatzes. Die deutsche Sprache konnte – wie jede andere Sprache der Welt – zu keiner Zeit ohne Fremdwörter auskommen.

Das Phänomen „Fremdwort" ist nicht nur als Terminus schwer abgrenzbar und in den Griff zu bekommen; es ist auch grundsätzlich zu einem umstrittenen Thema geworden. Wörter aus fremden Sprachen sind schon immer, nicht erst in der jüngsten Vergangenheit und in der Gegenwart, in die deutsche Sprache aufgenommen worden. Der Kontakt mit anderen Völkern und der damit verbundene Austausch von Kenntnissen und Erfahrungen haben im Mittelalter genauso wie heute in der Sprache seinen Niederschlag gefunden. H.H. Munske [1, S.82] benannte die Fremdwörter die „Gastarbeiter der Sprache" weil sie deutlich zeigen, dass unsere Kultur nicht bloß eine nationale ist, sondern auch viele internationale Züge trägt. Besonders deutlich kann dies von fremdsprachlichen Zitaten und Redensarten werden, die konkrete Gedanken, Haltungen und Empfindungen erfassen. Die Fremdwörter tragen nicht nur die Signatur der Kultur, aus der sie stammen, sondern zugleich der Zeit, aus der sie übernommen wurden, und eine wichtige Rolle spielten.

Bereits in der Frühzeit der deutschen Sprachgeschichte finden sich fremdsprachliche Ausdrücke, vor allem aus dem Griechischen und Lateinischen, so z.B. cirihha (›Kirche‹, gr. kyrikón ›Gotteshaus‹), kruzi (›Kreuz‹, lat. crux), opharôn (›opfern‹, lat. operari). Im hohen Mittelalter kamen viele Bezeichnungen – vor allem in Verbindung mit dem Rittertum – aus dem Französischen ins Deutsche, z.B. âventiure (›Abenteuer‹), hurten (›stoßen, stoßend los-rennen‹),), kurteis/-ois (›höfisch, ritterlich‹), panzier (›Panzer‹), schastel (›Burg, Schloss‹), schevalier (›Ritter‹), turnei (›Turnier‹).

Das Spätmittelalter und die frühe Neuzeit mit Lehrdichtung, Meistersang und Humanismus zeigen eine Fülle von gelehrten Bildungen zumeist lateinischer Herkunft, z.B. Argument, artikulieren, Centrum, Disziplin, disputieren, Element, formieren, Klasse, Konvolut, Konzept, korrumpieren, Magister, Minute, Position, Region, Substanz, transportieren, Universität. Im 17. und 18.Jh. herrscht der französische Spracheinfluss deutlich vor. Frankreich war in dieser Zeit die kulturell führende Nation Europas. Ausdrücke wurden u.a. übernommen in den Bereichen der Diplomatie und Verwaltung (Depesche, Etat, Minister), des Handels (Comptoir, engagieren, Fabrik), des Transportwesens (Karosse, Chaise, Equipage), der Esskultur (Bouillon, Kotelett, Konfitüre), der Mode (Frisur, Garderobe, Korsett) sowie des gesellschaftlichen Auftretens (Etikette, Kompliment, parlieren).

Das 19.Jh. ist gekennzeichnet durch die Ablösung der französischen durch englische Wortschatzerweiterung. Großbritannien galt als Vorbild u.a. im Bereich der Wirtschaft (Kartell, Trust) und der Presse (Interview, Reporter). Das Verkehrswesen verwendet weitgehend noch französische Ausdrücke (Billett, Perron), wobei allerdings auch hier der angelsächsische Einfluss auf dem Vormarsch ist (Tender, Tunnel).

Ende des 19.Jh.s löst das Englische das Französische als Gesellschaftssprache weithin ab, was auch im Fremdwortschatz seinen Niederschlag findet: Dandy, Flirt, Smoking, Cocktail. Im 20.Jh. gewinnt das Englische auch in Form des Angloamerikanischen weiter an Bedeutung und wirkt bis in den privaten

Lebensbereich hinein: Bestseller, Jazz, Make-up, Pullover, Rocker, Sex, Teenager. Doch auch andere Sprachen haben Beiträge geleistet, z.B. das Russische: Datscha, Sputnik, Glasnost, Perestroika [8, S.68].

Wie sich zeigt, ist die deutsche Sprache zu keiner Zeit ohne Fremdwörter ausgekommen. Wichtig für die Wahl eines Wortes ist immer seine Leistung, nicht seine Herkunft. Fremdwörter haben in der deutschen Sprache verschiedene Funktionen:

- Sie ermöglichen inhaltliche Nuancierung durch Hervorrufung spezifischer Assoziationen: cholerisch/ reizbar, Exkursion/Ausflug, fair/anständig, Präludium/Vorspiel, simpel/einfach, autokratisch/selbstherrlich.

Unerwünschte Assoziationen oder nicht zutreffende Vorstellungen können durch Fremdwortgebrauch vermieden werden (Passiv statt Leideform, Substantiv statt Hauptwort, Verb statt Tätigkeitswort) [9, S.45].

- Fremdwörter erlauben eine Nuancierung der Stilebenen (Portier/Pförtner; transpirieren/schwitzen; ventilieren/überlegen). Sie können verschiedene Stilhöhen erzeugen: eine gehobene (kredenzen/einschenken, Preziosen / Schmuckstücke), eine neutrale (Ekstase/Verzückung, produzieren / fertigen), aber auch eine umgangssprachlich - jargonhafte (Job/Arbeit, Krawall/Aufruhr).
- Fremdwörter haben versachlichende Funktion und ermöglichen dadurch das taktvolle Sprechen über heikle, unangenehme oder tabuisierte Themen wie beruflichen Misserfolg (Demission statt Kündigung, illiquid statt pleite), Krankheit (Epilepsie statt Fallsucht, Inkontinenz statt Bettnässen, Psychiatrie statt Irrenanstalt) oder Tod (letal statt tödlich, Exitus statt Tod).
- Fremdwörter können eine Signalfunktion haben, d.h., sie können Aufmerksamkeit erregen. So finden sich Fremdwörter (vor allem Anglizismen) häufig in der Kommunikationsbranche, im Marketing und in der Werbung (Businessclass, Global Call, New Economy, Servicepoint).
- Fremdwörter ermöglichen Variation im Ausdruck. Um störende Wiederholungen zu vermeiden, gibt es zum Fremdwort oft keine Alternative: Enthaltsamkeit – Abstinenz; Fehlgeburt – Abortus; Feinkost – Delikatessen; Grillfest – Barbecue; Leitartikler – Kolumnist; Mitlaut – Konsonant; Mundart – Dialekt; Nachtisch – Dessert; Preisgericht – Jury; Rechtschreibung – Orthografie; Reifezeugnis – Abitur; Spielleitung – Regie; unterrichten – informieren; Wochenende – Weekend.
- Fremdwörter ermöglichen Präzision und Kürze. Diese erfüllen stilistisch zwar keinen Selbstzweck, können aber in bestimmten Redesituationen oder Textsorten (z.B. in der Fachsprache) wünschenswert sein. Manche Fremdwörter, vor allem Fachwörter, lassen sich überhaupt nicht durch ein einziges deutsches Wort ersetzen; oft müssten sie umständlich umschrieben werden (Aggregat, Automat, Elektrizität, Politik).

Auf syntaktischem Gebiet ermöglichen Fremdwörter eine ausgewogene Verwendung des Satzrahmens. Fremdsprachliche Verben geben dem deutschen Satz oft aufgrund ihrer Untrennbarkeit einen anderen Aufbau. Die Satzklammer fallen weg. Der Satz kann übersichtlicher sein und bietet auf jeden Fall eine Variationsmöglichkeit.

Vier Merkmale sind zu nennen, die ein Wort als nichtmuttersprachliches kennzeichnen können [3, S.10; 11]:

- *die Bestandteile eines Wortes*. Insbesondere werden Wörter mit bestimmten Vorsilben oder Endungen als fremd erkannt (Apparatschik, Belkanto, hypochondrisch, impulsiv, Konzentration, Mobbing, Proporz, reformieren).
- *die Lautung eines Wortes*. Gemeint ist damit einerseits die vom Deutschen abweichende Aussprache (z.B. Boot ›Stiefel‹ [bu:t], Friseur [frisör], Langue [la˜:g], Team [ti:m]), andererseits die Betonung, d.h. der nicht auf der ersten oder Stammsilbe liegende Akzent (autark, desolat, Diät, extemporieren).
- *die Schreibung eines Wortes*. Bestimmte Buchstabenverbindungen können fremdsprachliche Wortherkunft signalisieren, d.h., das Schriftbild zeigt für das Deutsche unübliche grafische Strukturen (z.B. Bibliophilie, Bodybuilder, Soutane, Osteoporose, Strizzi). Auch die Position bestimmter Buchstabenfolgen kann ein Hinweis sein: Im Deutschen kommen beispielsweise die Verbindungen gn-, pt- und ts- nicht im Anlaut vor.
- *der seltene Gebrauch eines Wortes in der Alltagssprache*. So werden Wörter wie intrinsisch, Quisquilien, paginieren, Revenue wegen ihres nicht so häufigen Vorkommens als fremde Wörter empfunden.

Wenn man untersucht, in welchen Bereichen Fremdwörter am häufigsten verwendet werden, fällt auf, dass der Gebrauch in den Massenmedien sehr hoch ist. In Fernsehen, Rundfunk und Presse ist der Anteil der Fremdwörter am deutschen Wortschatz erheblich. In fortlaufenden Zeitungstexten beispielsweise erreicht er 8-9%. Zählt man nur die Substantive, Adjektive und Verben, so steigt der Anteil der Fremdwörter sogar auf 16-17%. In Fachtexten, in denen naturgemäß viele Termini verwendet werden, liegt der prozentuale Anteil

der Fremdwörter meist noch wesentlich höher [7, S.160]. Bei der folgenden Betrachtung sollen die Motive für den Gebrauch von Fremdwörtern in der deutschen Pressesprache als einer Form von Schriftsprache gezeigt werden.

- Fremdwörter erfüllen in der Presse eine bestimmte Mitteilungsfunktion. Zunächst werden Fremdwörter in der Presse wie auch in der Gemeinsprache ohne Zweifel aus ökonomischen Gründen verwendet. Da ein Zeitungstext abwechslungsreich, aktuell und interessant gestaltet werden soll, dienen Fremdwörter außerdem zur Variation des sprachlichen Ausdrucks. Fremdwörter zeichnen sich durch ihre Auffälligkeit, ihre Bildhaftigkeit, durch die Möglichkeiten der Wortspielerei aus, und dienen der Ausdrucksverstärkung. Dadurch wird dem Text ein bestimmter Stil verliehen.
- Durch den Gebrauch von Fremdwörtern kann dem Text ein bestimmtes Kolorit verliehen werden. Ein Kolorit kennzeichnet die besondere Stimmung, Eigenart und Atmosphäre einer Schilderung. Begleit- und Nebenvorstellungen, reaktive Gefühlen und Stimmungen, die beim Gebrauch des Fremdwortes mitschwingen, tragen zum Kolorit bei.
- Neben der Funktion als Kolorit werden Fremdwörter aufgrund ihrer Expressivität verwendet. Fremdwörter können dem Text einen bestimmten Ton verleihen, sie werden häufig in humoristischer, parodistischer und ironischer Weise verwendet (vom Kontext abhängig) [10, S.443].

Kein einziges Wörterbuch verzeichnet also den gesamten Wortbestand des Deutschen, und es gibt auch keine Möglichkeit, über die Anzahl der Fremdwörter im Deutschen exakte Angaben zu machen: Man ist daher auf Schätzungen angewiesen. Veranschlagt man das gesamte deutsche Vokabular auf etwa 300 000 bis 500 000 Wörter, so dürfte der absolute Fremdwortanteil bei schätzungsweise 100 000 Wörtern liegen. Der mit rund 2 800 Wörtern aufgestellte deutsche Grundwortschatz enthält etwa 6% fremde Wörter. Den größten Anteil am Fremdwort hat das Substantiv, an zweiter Stelle steht das Adjektiv, dann folgen die Verben und schließlich die übrigen Wortarten.

Allerdings ist nicht nur die geschätzte absolute Zahl von Fremdwörtern interessant, sondern auch deren Verwendungshäufigkeit, also ihr tatsächlicher Anteil an der gesprochenen und geschriebenen Sprache. Neueste sprachstatistische Untersuchungen zeigen aus dieser Perspektive übereinstimmend, dass Fremdwörter geringe Beleghäufigkeiten aufweisen. Der Anteil beispielsweise von englischen Fremdwörtern an der Gesamtheit aller verwendeten Wörter lag selbst bei Untersuchung fremdwortintensiver, nämlich werbesprachlicher Textsorten lediglich bei 4%. Hinzu kommt, dass Fremdwörter genauso dem Sprachwandel unterliegen wie alle anderen Bestandteile des Wortschatzes. Sie kommen außer Mode und Gebrauch, werden oft völlig vergessen und verschwinden aus dem allgemeinen Sprachgebrauch. Sie können auch neue Bedeutungen annehmen oder ihre Schreibung bzw. Lautung ändern.

Fremdwörter sind ein wichtiger unverzichtbarer Bestandteil des deutschen Wortschatzes. Die deutsche Sprache kam zu keiner Zeit ohne Fremdwörter aus; sie erfüllen verschiedene wichtige Funktionen im Rahmen der alltäglichen wie der fachspezifischen Kommunikation und dienen zur Bereicherung der Sprache. Wichtig ist, dass man die Funktion oder das Ensemble von Funktionen berücksichtigen muss, die ein Fremdwort in einem bestimmten Verwendungszusammenhang erfüllt. Fremdwörter können zwar aufgrund ihrer Herkunft aus anderen Sprachen besonders geartete Schwierigkeiten im Gebrauch und im Verstehen bereiten; aber sie sind ein unentbehrlicher Bestandteil der deutschen Sprache.

Literatur:

1. Duden: Das Fremdwörterbuch, Band 5, Dudenverlag – Mannheim – Leipzig – Wien, 2003.
2. Cuiba Cornelia. Einführung in die Lexikologie. - Iasi, 1996.
3. Helle Körner. Zur Entwicklung der deutschen (Lehn-) Wortschatzes. Glottometrics 7, 2004.
4. Karl-Heinz Best. Wo kommen die deutschen Fremdwörter her? – Frankfurt, 2001.
5. Theodor W. Adorno. Wörter aus der Fremde – Bibliothek Shurkamp, 2001.
6. Karl-Heinz Best. Quantitative Linguistik. Eine Annäherung. 2. Göttingen: Peust & Gutschmidt, 2003.
7. Christiane Krause-Braun. „Aliens" in der deutschen Pressesprache, Muttersprache 2 (2002), S.155-173.
8. Peter von Polenz. Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart, Band II: 17 und 18 Jahrhundert. De Gruter. - Berlin und New York, 1994.
9. Iskos A., Lenkowa A. Deutsche Lexikologie. - L., 1970.
10. Michael Schaffrath. Zeitung // Faulstich, Werner (Hrsg.): Grundwissen Medien. 4. - München: Auflage, 2000, S.433-451.

Prezentat la 31.03.2008

THE SEMANTIC STRUCTURE OF POLYSEMANTIC WORDS

Olga BUREA

Catedra Limbi Germanice

Bogăţia unei limbi nu este dată numai de numărul de cuvinte, ci şi de bogăţia semantică, de numărul mare de sensuri derivate, secundare sau figurate ale cuvintelor din vocabularul acestei limbi. În mod obişnuit, un cuvânt are mai multe sensuri, însă analizat într-un anumit context, el are un singur sens sau înţeles lexical, pus în valoare de relaţiile lui cu celelalte cuvinte. Când aceluiaşi cuvânt i se asociază mai multe sensuri, apare fenomenul numit *polisemie* sau *polisemantism*.

The semantic structure of the word does not present an indissoluble unity (that is, actually, why it is referred to as "structure"), nor does it necessarily stand for one concept. It is generally known that most words convey several concepts and thus possess the corresponding number of meanings. A word having several meanings is called **polysemantic**, and the ability of words to have more than one meaning is described by the term **polysemy**.

Polysemy is characteristic of most words in many languages, however different they may be. But it is more characteristic of the English vocabulary as compared with other languages, due to the monosyllabic character of English and the predominance of root words. The greater the relative frequency of word, the greater the number of variants that constitute its semantic structure, i.e. the more polysemantic it is. This regularity is of course a statistical, not a rigid one [1].

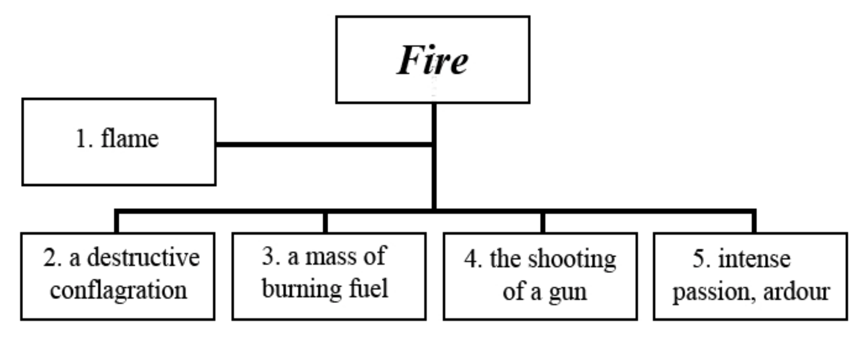
It should be noted that the wealth of expressive resources of a language largely depends on the degree to which polysemy has developed in the language. Sometimes people who are not very well informed in linguistic matters claim that a language is lacking in words if the need arises for the same word to be applied to several different phenomena. In actual fact, it is exactly the opposite: if each word is found to be capable of conveying, let us say, at least two concepts instead of one, the expressive potential of the whole vocabulary increases twofold. Hence, a well-developed polysemy is not a drawback but a great advantage in a language.

On the other hand, it should be pointed out that the number of sound combinations that human speech organs can produce is limited. Therefore at a certain stage of language development the production of new words by morphological means becomes limited, and polysemy becomes increasingly important in providing the means for enriching the vocabulary. From this, it should be clear that the process of enriching the vocabulary does not consist merely in adding new words to it, but, also, in the constant development of polysemy.

The system of meanings of any polysemantic word develops gradually, mostly over the centuries, as more and more new meanings are either added to old ones, or oust some of them. So the complicated processes of polysemy development involve both the appearance of new meanings and the loss of old ones. Yet, the general tendency with English vocabulary at the modern stage of its history is to increase the total number of its meanings and in this way to provide for a quantitative and qualitative growth of the language's expressive resources.

When analysing the semantic structure of a polysemantic word, it is necessary to distinguish between two levels of analysis [2.

On the first level, the semantic structure of a word is treated as a system of meanings. For example, the semantic structure of the noun *fire* could be roughly presented by this scheme:



The above scheme suggests that meaning (1) holds a kind of dominance over the other meanings conveying the concept in the most general way whereas meanings (2) – (5) are associated with special circumstances, aspects and instances of the same phenomenon.

Meaning (1), generally referred to as ***the main meaning***, presents the centre of the semantic structure of the word holding it together. It is mainly through meaning (1) that meanings (2)-(5) (they are called ***secondary meanings***) can be associated with one another, some of them exclusively through meaning (1), as, for instance, meanings (4) and (5).

Yet, it is not in every polysemantic word that such a centre can be found. Some semantic structures are arranged on a different principle. In the following list of meanings of the adjective *dull* one can hardly hope to find a generalised meaning covering and holding together the rest of the semantic structure:

Dull, adj.

1) Not interesting, boring; e. g. *a dull book*
2) Slow in understanding, stupid; e. g. *a dull pupil*
3) Not bright or shiny; e. g. *a dull colour*
4) Not clear or loud; e. g. *a dull sound*
5) Not sharp, blunt; e. g. *a dull knife*
6) Not active, slow; e. g. *a dull market*

Yet, one distinctly feels that there is something that all these seemingly miscellaneous meanings have in common, and that is the implication of deficiency, be it of colour (3), wit (2), interest (1), sharpness (5), etc. The implication of insufficient quality, of something lacking, can be clearly distinguished in each separate meaning.

In fact, each meaning definition in the given scheme can be subjected to a transformational operation to prove the point:

Dull, adj.

1) Not interesting > deficient in interest
2) Stupid > deficient in intellect
3) Not bright > deficient in brightness or brilliance
4) Not loud > deficient in sound
5) Not sharp > deficient in sharpness
6) Not active > deficient in activity

The transformed scheme of the semantic structure of *dull* clearly shows that the centre holding together the complex semantic structure of this word is not one of the meanings but a certain component that can be easily singled out within each separate meaning. This brings us to the second level of analysis of the semantic structure of a word. The transformational operation with the meaning definitions of *dull* reveals something very significant: the semantic structure of the word is "divisible" not only at the level of different meanings but, also, at a deeper level.

Each separate meaning seems to be subject to structural analysis in which it may be represented as sets of semantic components. In terms of componential analysis*,* one of the modern methods of semantic research, the meaning of a word is defined as a set of elements of meaning which are not part of the vocabulary of the language itself, but rather theoretical elements, postulated in order to describe the semantic relations between the lexical elements of a given language.

The scheme of the semantic structure of *dull* shows that the semantic structure of a word is not a mere system of meanings, for each separate meaning is subject to further subdivision and possesses an inner structure of its own.

Therefore, the semantic structure of a word should be investigated at both these levels: (a) of different meanings and (b) of semantic components within each separate meaning. For a monosemantic word (i.e. a word with one meaning) the first level is naturally excluded.

The leading semantic component in the semantic structure of a word is usually termed **denotative component**. The denotative component expresses the conceptual content of a word.

The following list presents denotative components of some English adjectives and verbs:

		Denotative components
lonely	>	alone
to glare	>	to look
to glance	>	to look
to shiver	>	to tremble
to shudder	>	to tremble

It is quite obvious that the definitions given in the right column only partially and incompletely describe the meanings of their corresponding words. They do not give a more or less full picture of the meaning of a word. To do it, it is necessary to include in the scheme of analysis additional semantic components which are termed **connotations** or **connotative components**.

Let us complete the semantic structures of the words given above introducing connotative components into the schemes of their semantic structures.

		Denotative components		**Connotative components**
lonely	>	alone	>	sad, unhappy
to glare	>	to look	>	steadily, angrily
to glance	>	to look	>	hastily or briefly
to shiver	>	to tremble	>	slightly, as from cold or fear
to shudder	>	to tremble	>	suddenly and violently, as from horror, aversion, etc

The above examples show how by singling out denotative and connotative components one can get a sufficiently clear picture of what the word really means.

One of the most important "drawbacks" of polysemantic words is that there is sometimes a chance of misunderstanding when a word is used in a certain meaning but accepted by a listener or reader in another. It is only natural that such cases provide stuff of which jokes are made, such as the one that follows:

Customer: *I would like a book, please.*

Bookseller: *Something light?*

Customer: *That doesn't matter. I have my car with me.*

In this conversation the customer is honestly misled by the polysemy of the adjective *light* taking it in the literal sense whereas the bookseller uses the word in its figurative meaning “not serious; entertaining”.

Generally speaking, it is common knowledge that context is a powerful preventative against any misunderstanding of meanings. For instance, the adjective *dull,* if used out of context, would mean different things to different people or nothing at all. It is only in combination with other words that it reveals its actual meaning: *a dull pupil, a dull book, a dull razor, dull weather,* etc. Sometimes, however, such a minimum context fails to reveal the meaning of the word, and it may be correctly interpreted only through what Professor N. Amosova termed a **second-degree context** [3], as in the following example: *The man was large, but his wife was even fatter.* The word *fatter* here serves as a kind of indicator pointing that *large* describes a stout man and not a big one.

Current research in semantics is largely based on the assumption that one of the more promising methods of investigating the semantic structure of a word is by studying the word’s linear relationships with other words in typical contexts, i.e. its **combinability** [4].

Scholars have established that the semantics of words characterised by common occurrences (i.e. words which regularly appear in common contexts) are correlated and, therefore, one of the words within such a pair can be studied through the other.

Thus, if one intends to investigate the semantic structure of an adjective, one would best consider the adjective in its most typical syntactical patterns $A + N$ (adjective + noun) and $N + l + A$ (noun + link verb + adjective) and make a thorough study of the meanings of nouns with which the adjective is frequently used.

For instance, a study of typical contexts of the adjective *bright* in the first pattern will give us the following sets: a) *bright* colour (flower, dress, silk, etc.). b) *bright* metal (gold, jewels, armour, etc.), c) *bright* student (pupil, boy, fellow, etc.), d) *bright* face (smile, eyes, etc.) and some others. These sets will lead us to singling out the meanings of the adjective related to each set of combinations: a) intensive in colour, b) shining, c) capable, d) gay, etc.

There is an interesting hypothesis that the semantics of words regularly used in common contexts are so intimately correlated that each of them casts a kind of permanent reflection on the meaning of its neighbour. Note how closely the negative evaluative connotation of the adjective *notorious* is linked with the negative connotation of the nouns with which it is regularly associated: *a notorious criminal, thief, gangster, gambler, gossip, liar,* etc.

All this leads us to the conclusion that context is a good and reliable key to the meaning of the word.

References:

1. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. - Москва, 1986, с.51.
2. Антрушина Г.Б. Лексикология английского языка. - Москва, 1999, с.132.
3. Амосова Н.Н. Английская контекстология. - Ленинград, 1963.
4. Антрушина Г.Б. Лексикология английского языка. - Москва, 1999, с.138.

Prezentat la 23.09.2008

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.10(20)

DESPRE UNII TERMENI MOTIVAȚI DIN CINOLOGIE

Jana CIOLPAN

Catedra Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică

The linguistic sign is a two-sided entity, and its constituents are: a concept and an acoustic image. F. de Saussure characterizing the linguistic sign called it „unmotivated". After Saussure, there are non-motivated words in the language, but the great bulk of it is motivated. To demonstrate it, we can give examples from the breeds of dogs.

Semnele, prin natura lor, comportă o semnificație, exprimă o idee; în măsura în care îndeplinesc această funcție, ele sunt *semne* şi apar în procesul comunicării împreună cu gândirea, prin limbaj, sau pur şi simplu ca o traducere specifică a acesteia (în conformitate cu un cod determinat). Prin faptul că oamenii comunică şi se înțeleg între ei cu ajutorul gesturilor, limbii sonore, scrierii, imaginilor etc., semnul lingual devine purtătorul informației.

Semnul nu se poate defini în afara sistemului limbii. El este reuniunea unui *semnificat* (concept) cu un *semnificant* (imagine acustică), aspecte indisociabile ca cele două fețe ale unei coli de hârtie. Lingvistul F. de Saussure înțelege prin semnificant imaginea semnului aşa cum o percepem, adică partea vizibilă, materială (✉), iar prin semnificat – reprezentarea din mintea noastră, pe care o generează percepția semnificantului („plic"). Semnul nu este nici semnificat, nici semnificant, luați separat, şi nici nu coincide cu realitatea fizică pe care o „desemnează". Prin urmare, semnul lingual este o entitate psihică ce dispune de două fețe aflate într-o strânsă legătură.

Dacă în raport cu ideea pe care o reprezintă semnificantul apare ca fiind întâmplător ales, în raport cu ceea ce numim comunitate vorbitoare el nu este liber, ci impus. În cadrul acestei comunități, semnificantul ales nu poate fi înlocuit cu un altul. Actul prin care s-ar fi dat un nume lucrurilor şi prin care s-ar fi „încheiat un contract" între concepte şi imaginile acustice poate fi doar presupus sau bănuit. Ideea că lucrurile au avut loc într-un anume fel este sugerată de sentimentul cu privire la caracterul *arbitrar* al semnului*:* „arbitrarul semnului lingual pune limba la adăpost de orice încercare de a o modifica. Grupul social, chiar dacă ar fi mai conştient decât este, nu ar putea să o schimbe" [1, p.87]. Prin urmare, limba nu există în afara faptului social, pentru că ea este un ansamblu de deprinderi lingvistice care permit subiecților vorbitori să înțeleagă şi să se facă înțeleşi.

Considerat ca fiind „condiția esențială a semnului lingual" [1, p.184], principiul arbitrarietății acestuia se referă la interdependența semnificat/semnificant, iar formula „semnul lingual e arbitrar" [1, p.101] se bucură de o foarte largă circulație.

Adevărul e că structura multor cuvinte nu dezvăluie logica prin care noțiunea dată a îmbrăcat o anume expresie materială, şi nu alta. Adesea semnificantul poate fi explicat din punct de vedere etimologic. De exemplu, *interval* provine din latinescul *intervallum* „între valuri", folosit inițial pentru a exprima o noțiune spațială, ulterior – una temporală (distanța dintre două perioade, evenimente etc.). Semnul lingual reflectă, prin menirea sa, un anumit conținut, o semantică specifică, un rezultat al capacității de gândire a individului sau a colectivității din care acesta face parte, respectiv, semnul lingual nu poate fi considerat absolut întâmplător ales. El se prezintă ca un element motivat şi reflectă facultatea de gândire a omului [2, p.40]; are o formă internă transparentă, inteligibilă, legată de natura obiectului. Exemplele cu care vom opera în acest studiu, cele ale raselor de câini, vor confirma principiul nonarbitrarietății semnului lingual, al motivării semnificantului.

Făcând abstracție de taxonomia realizată de specialiştii cinologi, vom încerca o prezentare a raselor de câini din perspectivă lingvistică, pronunțându-ne, în special, asupra cauzei determinante a numelui.

Cea mai bogată clasă canină, numărând circa 150 de rase, este reprezentată de câinii de vânătoare care, în funcție de rasă, sunt clasificați după modul comportării în timpul vânătorii. Astfel, există trei tipuri de câini de vânătoare: pointeri, retrivieri şi spanieli. *Pointerii* – „chien d'arrêt... réputé pour le style de son arrêt" [3, VIII, p.2434] – indică locul în care se află prada (fr. *pointer* – „a ascuți, a centra"), în timp ce *Retrivierii*, aşa cum spune şi numele, aduc vânătorilor prada împuşcată; sunt câini de aport. Termenul generic *Spaniel* (fr. *Espaignol*) este unul utilizat pentru a descrie destinația, şi nu în mod neapărat tipul lătrătorului. Când se

naştea un pui, proprietarul sau crescătorul decidea funcționalitatea acestui câine, în dependență de anumite constatări generate de gen, masă musculară, vitalitate, agresivitate etc. În vremurile vechi, nimeni nu creştea un câine pentru companie sau din dragoste pentru animale, ci fiecare patruped avea rolul său zilnic în bunul mers al activităților gospodareşti. După selecție, câinii care urmau să fie folosiți la vânătoare erau numiți „spanieli" [4, p.84]. Originea acestui cuvânt este viu dezbatută; unii leagă etimologia lui de *Spania* sau *spaniol*, bazându-se pe o posibilă origine mediteraneană a acestei varietăți de câini; alții îl apropie de franțuzescul *s'espaigner* (în franceza veche – „a se lipi de sol"), cuvânt folosit pentru descrierea comportamentului în timpul vânătorii. (Trebuie mentionat faptul că vânătoarea cu arme de foc s-a practicat abia din sec. al XIX-lea, până la acea dată vânatul păsărilor făcându-se cu plase. Câinele trebuia să aibă priceperea să se lipească de sol, atunci când areta prepelițele sau iepurii, pentru a facilita vânătorului aruncarea plasei.)

Oricare ar fi etimologia corectă a cuvântului *spaniel*, cert este că termenul se folosea în vechime pentru a defini varietăți de *Prepelicari* (câine care vânează prepelițe, potârnichi etc.). *„Trebuie numaidecât să găsesc un prepelicar..." îşi zicea el (Domnul Ciolac), aşezându-se iar în bancă şi privind atent potârnichile de lângă zăvoi."* (Mihail Sadoveanu, p.69)

Originea *spanielilor* şi apariția lor pe continentul european nu este certă, existând, şi în acest sens, mai multe variante. Una dintre ele este cea spaniolă sau, mai bine zis, mediteraneană. Este general acceptat că urme ale vechilor spanieli provin de pe teritoriul Spaniei de astăzi, unde aceşti câini au apărut şi au fost crescuți, în mod special, pentru vânătoare. Cu timpul ei s-au „specializat" în: *land* (engl. „pământ" – spanieli cu utilitate „terestră"), *water* (engl. „apă" – spanieli folosiți la vânătoarea în bălți), *setting* (engl. „plasă" – spanieli specializați în vânatoarea cu plase).

O varietate foarte răspândită de spanieli este *Cockerul,* solicitat, cu precădere la vânatoarea de sitari (*Scolapax rusticola*), păsări numite în engleză *woodcock* „cocoşi de pădure", ceea ce ne permite să afirmăm: cocherul este un „vânător de cocoşi".

Dacă rasele *Irish Spaniel* (engl. „spaniel de Irlanda") şi *Welsh Spaniel* (engl. „spaniel din Țara Galilor") au o motivare evidentă, atunci numele *Cavalier Spanielului* necesită explicație. Inițial, această rasă a fost cunoscută cu numele *Conforte Dog* sau *Conforter*; doctorii ajunseseră chiar să prescrie rețete în care îndemnau la achiziționarea acestor câini ca remediu pentru diferite boli. Considerat exclusiv pentru femei, *Conforterul* era folosit pentru a le încălzi poalele în timpul plimbărilor lungi cu trăsura, mai ales pe timp de iarnă. *King Charles Spaniel* este alt nume pentru rasa examinată, obținut în timpul domniei regelui Charles al II-lea, care era atât de îndrăgostit de spanielii săi, încât nu se despărțea de ei niciodată. El a emis chiar un decret prin care se permitea accesul acestora în toate locurile publice, inclusiv în Parlament.

O altă împărțire a raselor canine scoate în evidență un grup mare – *Terrierii*, răspândiți pe întreg mapamondul, crescuți inițial pentru vânatul şi nimicirea animalelor dăunătoare. Numele vine de la cuvântul latinesc *terra* „pământ" [5 p.51] şi defineşte câinii ce vânează în vizuini vulpi, dihori, bursuci etc. Terrierii se aseamănă mult între ei, deosebindu-se, ca şi spanielii, prin locul unde au fost selecționați. Astfel *Irish Terrierul* [5, p.67], *Welsh Terrierul* [5, p.66], *Scottish Terrierul* [5, p.68], *Beldington Terrierul* [4, p.188] şi *Skye Terrierul* [5, p.66] reflectă în nume un toponim, respectiv, Irlanda, Țara Galilor, Scoția, oraşul Beldingon din Anglia de Nord şi insula Skye din Scoția. Aceştia din urmă mai sunt cunoscuți cu numele *Cairn* (după rocile (*cairns*) ce erau aşezate pentru a marca un teritoriu sau un mormânt. Aici era locul preferat al vulpilor, iar un terrier mic, curajos şi rapid era tot ce trebuia pentru a tranşa lupta cu acestea).

Există şi terrieri care au în nume un substantiv comun. Printre aceştia *Toy Terrierii* (engl. *toy* „jucărie", botezați aşa pentru dimensiuni şi temperament); *Fox Terrierii* (engl. *fox* „vulpe"), folosiți eficient la vânătoarea de vulpi; *Border Terrierii,* apăruți în secolul al XVIII-lea şi folosiți la granița scoțiană (engl. *border* – „graniță, margine").

Din aceeaşi clasă a câinilor de vânătoare fac parte şi *Setterii*, specializați, ca şi spanielii, în exclusivitate în vânatul păsărilor.

„– Noi avem un câine foarte bun la sitari... explică Alecu. Dumneata ce rasă ai? Al nostru e seter.
– Ş-al meu tot e seter... răspunde ucenicul c-o mare dorință să aibă şi el un asemenea câine." (M. Sadoveanu, p.66)

Spre deosebire de alți câini de vânătoare, care urmăresc prada cu nasul pe pământ, setterii se opresc, ridică botul în sus şi adulmecă mirosul. De aici şi numele, care derivă din verbul englezesc *to set* „a sta, a cădea în aret" [3, VIII, p.2809]. Când simt vânatul, stau țintuiți locului, ridicând în sus una din lăbuțele din

față. Există câteva tipuri de setteri. Dacă rasele *Setterul irlandez rosu* şi *Setterul englez* nu au nevoie de o explicare a denumirii, *Setterul Gordon*, provine, se crede, din Scoția şi îşi datorează numele celui de-al patrulea Duce de Gordon, care a crescut cei mai frumoşi setteri negri şi maro.

În toate lucrările de specialitate, *Caniche*-ul apare ca fiind cel mai elegant patruped. Îşi are originile în rasa Barbet (specie de câine asemănătore cu prepelicarul, dresat pentru vânatul de baltă), care se pare că ar fi apărut cel mai probabil în Mesopotamia – leaganul civilizatiei umane. Descoperirile arheologice, basoreliefurile, în care se poate recunoaşte cu uşurință un câine ce seamănă izbitor de mult cu Barbetul, confirmă răspândirea geografică a rasei. Chiar vestitul Cezar a ales un Barbet drept cadou pentru frumoasa Cleopatra.

Multă vreme Caniche-ul era confundat cu Barbetul, rasa fiind numită *Barbet-Caniche*. O similitudine între cele două rase, pe lângă înfățişare, era numele lor: masculii Barbet erau numiți şi „cane", iar femelele – „caniche", ambele forme derivând din franțuzescul *canard* – „rață" sau *canichon* – „boboc de rață". Este evident faptul că actualul *Caniche* este descendent al Barbetului şi că poartă numele păsărilor pe care le vâna.

Chiar dacă rasa discutată face parte din patrimoniul cinologiei franceze, atât Italia, cât şi Germania şi-au revendicat paternitatea. De asemenea, chiar dacă este omnicunoscută, nu toți o denumesc cu franțuzescul *Caniche*: italienii – *Barbone*; vorbitorii de limbă engleză – *Poodle;* germanii – *Pudel* (denumiri derivate din *puden* „a se juca în apă", termenul fiind preluat şi de limba rusă *пудель* [5, p.110]); spaniolii şi portughezii o numesc pur şi simplu... *câine de apă* (port. *Cao de Aqua,* sp. *Perro de Aqua)*. Perioada de glorie a Caniche-ului se situează în timpul lui Ludovic al XV-lea, când toate doamnele de la curte aveau câte un *Chien de dame*.

În prezentarea de până acum a raselor de câini, am ținut cont şi de grupul din care fac parte; urmează o serie de termeni examinați doar din perspectivă lingvistică, şi anume, cei care, prin numele lor, fac referință la un toponim.

Semnalați acum 4000 de ani, când au apărut pe picturile grecesti, *Dalmațienii* sunt o specie veche, amintită în Dalmația (regiune croată) [5, p.113], iar descendenții rasei *Bergamasco* vin din regiunea Bergamo, de lângă Milano (Italia). Din teritoriul francez Bretagne (engl. Brittany) provine rasa *Brittany*, care acum este cel mai popular câine de vânătoare din Franța. Renumiții câini *Briard* [5, p.77] sunt şi ei de origine franceză, din regiunea Brie, intrând în istorie datorită calităților deosebite. Potrivit unei legende, vestitul cavaler francez Aubry de Montdidier a fost omorât în prezența câinelui său şi acesta a început să-l urmărească pe ucigaş. Aflând despre aceasta, regele a ordonat o luptă între câine şi asasin, o practică frecventă în Evul mediu, luptă din care câinele a ieşit triumfător. Devenind mai târziu câinii oficiali ai armatei franceze, aceşti patrupezi duceau provizii în primele linii, serveau ca santinele şi, de foarte multe ori, descopereau soldații răniți. Constituția lor fizică le permitea să ducă şi mitraliere, pentru a le înlocui pe cele afectate.

Toponime-denumiri de insule descoperim în numele rasei *Jindo* – insulă în sud-vestul Coreii; peninsula Labrador (port. „muncitorul câmpului, pământului") şi insula Newfaundlend (în traducere „Pământ nou") formează o provincie localizată pe coasta de est a Canadei. Aici a fost pentru prima dată crescut *Niufaundlend* – un câine american, provenit de la cei asirieni [5, p.90]. Alte nume ale acestei specii sunt: *Labrador* (motivarea vezi *supra*) şi *Cainele Sfântului Ioan* (capitala provinciei este oraşul St. John's).

Nu doar aceste denumiri geografice şi-au gasit reflecție în denumirile raselor. Există şi specii de câini care poartă numele oraşului unde au fost lansați, spre exemplu, rasa *Rottweiler.* La început, aceşti câini însoțeau legioanele romane: păzeau carele cu provizii şi animalele. Mai târziu, negustorii au valorificat calitățile acestor câini, folosindu-i în aceleaşi scopuri, ca şi legionarii. Primele decenii ale sec. al XX-lea marchează începutul înmulțirii şi creşterii centralizate a rasei respective, acțiune localizată în orăşelul Rottweil, situat intr-o regiune vestită pentru cirezile de vite care erau crescute acolo şi care aveau nevoie de paznici de nădejde [4, p.60-61].

Din oraşul Stafford (Regatul Unit al Marii Britanii) provine rasa cu acelaşi nume, durul *Stafford.*

Legenda istoriseşte că *Pechinezul* (rasă de câini de apartament, de proporții mici, cu botul scurt şi turtit, cu urechile lăsate în jos, cu picioarele scurte şi cu părul lung şi mătăsos) este puiul unui leu şi al unei marmozete. Leul s-a îndrăgostit de marmozetă şi a mers la zeul animalelor pentru a cere permisiunea unei căsătorii. Acesta a acceptat cu obligația ca leul să-şi sacrifice mărimea şi puterea. Astfel, se zice, a apărut această rasă străveche; cu coamă şi curaj deosebit, ea are, cu siguranță, unele similitudini cu leul. Numele rasei provine din Beijing (Pekin), capitala Chinei [5, p.92-93]. Originile acestei specii pot fi regăsite în timpurile dinastiei chineze Chang. Sute de ani doar familia regală chineză avea dreptul să aibă astfel de câini. Cine fura un pechinez era condamnat la moarte. În anul 1860, englezii au ocupat Palatul de Vară din Beijing şi, printre trofee, au adus în Europa şi 5 pechinezi (unul dintre ei i-a fost donat reginei Victoria). Astfel, această rasă de câinişori s-a răspândit în întreaga lume.

La frontiera dintre Elveția şi Italia, în munții Alpi, se află trecătoarea Saint Bernard, o zonă foarte frecventată de pelerini şi călători, dar foarte periculoasă din cauza furtunilor puternice. În anul 980, în apropierea acestei trecători, arhidiaconul Bernard de Menthon a fondat un cămin pentru refugierea călătorilor prinşi în munți de vremea rea. Călugării care au continuat activitatea de ajutorare, inițiată de arhidiacon, au început, în jurul anului 1660, să folosească şi câini la salvarea oamenilor surprinşi de furtuni şi au descoperit repede că aceştia aveau o capacitate uimitoare de a găsi drumul corect prin zăpezi şi, mai mult decât atât, de a detecta, prin miros, locurile în care se aflau victime omeneşti. De-a lungul celor 3 secole în care câinii *Saint Bernard* (*Bernardini*) au fost folosiți în astfel de misiuni, ei au reuşit să salveze viața a circa 2000 de oameni.

Datorită altui călugăr, Saint Hubert, de la care a primit şi numele, s-a dezvoltat rasa *Câinele Sfântului Hubert* (engl. *St. Hubert Hound*, fr. *Chien du St. Hubert*), care are simț olfactiv deosebit [4, p.88], găsind prada rănită, mai ales după urma de sânge, fapt ce motivează o altă denumire a lui – *Bloodhound* (engl. *blood* – „sânge"). Un eponim este şi numele rasei *Doberman*: în anii 70 ai sec. XIX, germanul L.Dobermann a creat, dintr-un amestec de diferite specii, o rasă care îi va purta numele până în ziua de azi [4, p.91; 3, IV, p.972]. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, puşcaşii marini îi foloseau pentru a speria inamicul. Aşa a apărut al doilea nume al dobermanului – *Devil Dog* (câine-drac).

Materialul examinat ne-a permis să mai delimităm, pe lângă altele, neincluse în studiul de față, şi denumiri provenite din etnonime. Istoria speciei *Lapphound* începe prin anul 7000 î.e.n., într-o veche rasă crescută şi folosită de poporul Lapp, care habita în Laplandia („pământul lapilor"), arie ce încorpora pe atunci Suedia, Finlanda şi unele părți nordice din Rusia şi Norvegia. Un trib al innuiților, numit Mahlemut, a dezvoltat în nord-vestul Alaskăi o specie de câini, *Malamut* [5, p.102]*,* care erau înhămați la sănii (pe orice vreme) şi care participau la vânătoare. *Samoied-ul* şi-a primit şi el numele după un trib nomad, care a trăit în tundra din nordul Rusiei.

În încercarea de a prezenta numele celor mai cunoscute rase de câini, nu ne-am oprit la denumirile cu motivare semantică (*Papillon*, fr. „fluturaş", un căinişor cu urechile permanent ciulite, care amintesc aripile unui fluture [4, p.56]; *Schnauzer*, germ. *schnauzbart* „bărbos", câini cu blana de pe barbă mai lungă [5, p.97]; *Laika*, rus. *лаять* „a lătra" şi altele de acest gen), dar la două clase mari: a) cele care oglindesc particularități comportamentale (*setter, pointer, terrier* etc.) şi b) cele care dezvăluie toponimul (*dalmațian, labrador, stafford* etc.), eponimul (*bernardin, dobermann* etc.) sau etnonimul (*malamut, samoied* etc.) de la care provin.

Referințe:

1. Saussure F. de. Curs de lingvistică generală. - Iaşi: Polirom, 1998.
2. Ciobanu A. Semantică şi sintaxă. - Chişinău: Ştiința, 1987.
3. Grand Larousse. En 10 volumes. - Paris: Larousse, 1993.
4. Корнеев Л. Слово о собаке. - Москва: Мысль, 1989.
5. Бауэр М. Всегда рядом: Книга о собаке. - Москва: Агропромиздат, 1991.
6. www.natgeo.ro, www.latifa.ro, www.petmag.ro, www.floranimal.ru.

Surse:

Sadoveanu Mihail. Țara de dincolo de negură. - Cluj-Napoca: Dacia, 1987.

Prezentat la 03.11.2008

LITERARIZAREA UNOR REGIONALISME ÎN LOCUȚIUNI ŞI EXPRESII LITERARE

Angela BOICENCO-ARSENI

Catedra Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică

La construction et le développement de la langue roumaine littéraire au cours des siècles a été un processus difficile, qui a impliqué l'utilisation de plusieurs variantes parmi lesquelles les éléments régionaux.
Les éléments populaires tels que les régionalismes, sont non seulement les moyens de la stylisation, mais aussi les formes ou les mots qui se sont affirmés comme normes littéraires.
La normalisation des éléments populaires est conditionnée par plusieurs facteurs.
Pendant la normalisation des éléments populaires peuvent avoir lieu certaines transformations phonétiques et grammaticales.

Pe tot parcursul istoriei sale, limba română literară a profitat din plin de graiurile teritoriale ca de cele mai importante izvoare de îmbogățire cu noi şi variate mijloace de expresie. Acest fapt este recunoscut, acceptat şi discutat în studiile de specialitate.

Un mijloc al îmbogățirii lexicului limbii literare este acceptarea unor cuvinte regionale numai în locuțiuni şi expresii.

Deşi considerăm că o discuție largă referitoare la conținutul termenilor „regional" şi „literar" nu este necesară aici, ținem să precizăm totuşi că am considerat regionalism cuvântul care, pe plan geografic, are o arie de circulație limitată, altfel spus, dispun de izoglose, în timp ce limba literară are o răspândire generală, supradialectală, cu rol principal de comunicare.

Pentru acest articol, am reținut numai acele cuvinte regionale care intră în componența unor locuțiuni şi expresii acceptate de limba literară, dar regionalismul nu este cunoscut.

Materialul de care dispunem a fost extras din „Dicționarul de expresii şi locuțiuni româneşti" (Bucureşti, 1969), întocmit de V.Breban ş.a. şi confruntat cu DLR.

Bocnă este un cuvânt cunoscut astăzi în expresia *a fi (sau a se face, a îngheța) bocnă* – „a fi (sau a îngheța) foarte tare". DLR îl înregistrează numai în expresia de mai sus, pe care o consideră literară. Dicționarele dau atestări din Moldova (Alecsandri, Creangă, Vlahuță). *Bocnă* este posibil să fi fost inițial denumirea unui mineral „nedeterminat mai de aproape", aşa cum menționează DLR, pe baza unui răspuns obținut tot din Moldova la Chestionarul Hasdeu. Dar cum etimologia cuvântului rămâne neclară, probabil de origine onomatopeică (DLR trimite la interjecția *boc*!) şi cum acest sens este atestat într-un singur punct geografic, de un singur izvor (şi acesta o comunicare), se poate presupune şi refacerea lui după modelul unor cuvinte ca *tun* sau, mai ales, *criță* „oțel" (cunoscut în aceeaşi regiune) folosite în aceleaşi construcții (*înghețat tun, beat criță*).

Ghes, însemnând „lovitură uşoară dată cuiva cu cotul, ghiont", este cunoscut numai în Muntenia. Cu acest sens îl folosesc Pann (*Fiecare cu mânie lesnicios căutând... Să trăgea cu necaz mare, îşi da ghesuri.*) sau Delavrancea (*Se uitau lung, dându-şi ghesuri*). Deci „a da ghes" înseamnă, regional, „a da ghiont". S-a generalizat însă (DELR consideră expresia literară) numai sensul figurat al expresiei „a îndemna, a zori", iar pentru sensul concret limba literară l-a păstrat pe ghiont, cuvânt vechi (îl întâlnim la Neculce), răspândit (împreună cu derivatul a ghionti) atât în Moldova (Negruzzi, Creangă, Vlahuță, Sadoveanu), cât şi în Muntenia (Gorjan, Caragiale, Ispirescu) şi Transilvania (Bărac, Slavici). Deci *ghes* este sinonim cu *ghiont* în expresia *a da ghes* = a da ghiont „a da o lovitură uşoară cu cotul". Dar în *a da ghes* „a îndemna", *ghes* nu mai poate fi înlocuit cu *ghiont*, ca în următoarele contexte*: Şi nu-i dedese Manolache ... ghes cu însurătoarea? Brătescu-Vointeşti, Se simțea străin... şi inima îi da ghes să pornească înapoi* (V.Popa). Apare şi la Caragiale, Ispirescu, Teodorescu.

Ghes are etimologie neclară: DLR trimite la *înghesui*, iar Cioranescu optează pentru origine necunoscută.

Greş „greşeală, defect, cusur, lipsă" este un cuvânt învechit şi regional (atestat mai ales în Moldova şi Transilvania). În contexte ca: *A văzut Simina greşurile toate, ş-a început să taie cusătura-n rând* (Coşbuc) sau în locuțiunea *fără greş* „fără greşeală, fără defect, bine" (*Mântuia de spus pe de rost, răpede şi fără greş,*

toată istoria (I.Creangă), „greş" este înlocuit în limba literară cu greşeală. Dar în expresia *a da greş* (sau, învechit, *„a face greş",* atestată la Conachi şi Beldiman) „a greşi ţinta, a nu nimeri; a suferi un eşec" (ca în contextele: *Nu dăm greş niciodată* (Alecsandri); *nu pot să dea greş* (Odobescu); *a cercat şi el... şi n-a dat greş*, înlocuirea cu greşeala nu este posibilă. Limba literară a păstrat deci cuvântul *greş* (un derivat regresiv de la *greşi*) numai în *a da greş* (cf. DLR), iar pentru sensul de bază de la care s-a dezvoltat expresia a fost preferat *greşeală* (abstractul verbal al lui *greşi*).

Hârzob este un cuvânt cu mai multe sensuri regionale cunoscute mai ales în Moldova (în forma *hârzob*) şi în Muntenia (în forma *vârzob*). De la sensul „funie groasă cu ajutorul căreia se ridică sau se coboară greutăţi", răspândit în Moldova (prima atestare provine de la Cantemir), s-au format, tot aici, expresiile (a se crede) *coborât (sau căzut) cu hârzobul din cer* „(a se crede) de neam mare; mândru, îngâmfat, fudul" (folosită de Alecsandri) sau *a cădea cu hârzobul din cer* „a veni pe neaşteptate; a se realiza de la sine". Cuvânt cu largă răspândire în Moldova (tot aici circulă şi cu sensul „coşuleţ de cei de brad în care se păstrează păstrăvi afumaţi", care apare la Alecsandri, Hogaş, Sadoveanu), el s-a impus cu această formă şi în expresii, deşi varianta *vârzob* este mai apropiată de forma etimologică (bg. *върЗОП*). Numai în DELR aceste expresii sunt considerate literare (sau, în orice caz, general-cunoscute), părere în mare parte justificată, pe de o parte, pentru că în enunţuri afective ele sunt frecvent folosite şi, pe de altă parte, pentru că nu au un sinonim.

Izbelişte, derivat de la izbi, circulă în Moldova cu sensul de „loc expus tuturor intemperiilor" sau „situaţie în care cineva este expus loviturilor sorţii, nenorocirilor". Cu această accepţiune îl foloseşte Cantemir (*Izbeliştea furtunii*), Vlahuţă (*Se vedea ... aruncat în izbeliştea nenorocirilor*) sau Sadoveanu (*Casa ... era în izbeliştea vântului*). Dar cuvântul este cunoscut şi larg răspândit numai în locuţiunea de izbelişte „lăsat la voia întâmplării, părăsit de toţi" (considerată literară în DLR). La M. Sadoveanu: *Să nu mă laşi de izbelişte şi singură*.

Sponcă „copcă, agrafă, cataramă" este cunoscut în Moldova încă din secolul al XVIII-lea (prima atestare provine dintr-un document din anul 1734). De la acest sens se înregistrează şi expresiile *a şedea ca pe sponci* „a sta ca pe ace", şi *a rămânea pe sponci* „a sărăci". Cea mai mare răspândire o are însă locuţiunea *pe sponci* „în mică cantitate, puţin, cu economie", la care primele atestări provin, după fişierul DLR, din Muntenia. Este atestată apoi la Alecsandri, Creangă, Bart, Brătescu-Voineşti, Pas, Stancu. Se pare că se foloseşte numai în Muntenia şi Moldova. DLR şi DELR consideră locuţiunea literară.

Sponcă este de origine slavă. E cunoscut cu acelaşi sens sau cu sensuri mai mult sau mai puţin apropiate în limbile slave învecinate: pol. *szponka*, ucr. *шпонъ* „nasture de cămaşă", scr. *sponka* „copcă". Deoarece *sponcă* este în strânsă legătură cu obiectele de îmbrăcăminte, etimonul cel mai sigur pare cel polonez sau ucrainean.

Discutată (şi discutabilă) rămâne legătura semantică existentă între cuvântul moldovenesc *sponcă* „copcă" şi cuvântul, mai mult muntenesc, *sponcă* din locuţiunea *pe sponci*. Ciorănescu crede că *pe sponci* trebuie să se explice prin ideea de „strâns, ajustat", aşa cum obiectele de îmbrăcăminte ale căror părţi, fiind prea înguste, nu se pot suprapune şi se închid *„pe sponci*". Cihac şi Tiktin se îndoiesc că ar fi vorbă de acelaşi cuvânt.

În DLR sunt considerate literare şi unele expresii pe care, la o cercetare mai atentă, nu le-am include în această categorie:

Câră figurează în DLR numai în expresia a se ţine de câra cuiva „a stărui pe lângă cineva, a sta de capul cuiva" cu o atestare din Ispirescu. Dar câră este atestat în DLR şi în contextele: *Ca să scape de câra ei* (Isperescu). *Ce o să ne ţinem de cîră mereu? Vissarion* (în texte provenite din Brăila şi Huşi) din care reiese sensul „ceartă, cicăleală, clevetire". De la acest sens, s-a dezvoltat expresia amintită mai sus, la care DLR adaugă şi o atestare mai veche, din Gorjan.

Atestările citate duc la concluzia că atât cuvântul *câră* (format de la onomatopeea *câr*), cât şi expresia „a se ţine de câra cuiva" sunt folosite pe o arie care nu depăşeşte Muntenia şi sudul Moldovei (şi aici mai ales în texte populare).

Iţii, interjecţie înregistrată în DLR numai în expresia *a face iţii* „a se arăta puţin, a se iţi" atestată la Alecsandri. DLR menţionează folosirea interjecţiei („în jocuri de-a ascunselea, de copilul care s-a ascuns") numai în Moldova. Expresia este înregistrată pe baza aceleiaşi atestări din Alecsandri.

Formată de la un cuvânt cu o arie de răspândire destul de limitată, expresia *a face iţii*, chiar dacă nu este folosită numai în opera lui Alecsandri (aşa cum reiese din dicţionare), n-a putut depăşi graniţele Moldovei.

O situație asemănătoare o are cuvântul **hachițe.** Dicționarele mai vechi menționează răspândirea lui numai în Moldova. DLR înregistrează, pe baza unei comunicări din Giurgeşti-Fălticeni, sensul „boală de om (nedefinită)" şi, pe baza unei atestări din Botoşani, sensul „ceartă, gâlceavă". Este menționată şi expresia *a avea hachițe, a-l apuca pe cineva* (sau a-i veni cuiva) *hachițele* „a avea toane, capricii, istericale", dezvoltată de la primul sens, amintit mai sus, pe baza unor citate din Chirițescu şi N.A. Bogdan. DLR înregistrează cuvântul, menționând folosirea lui numai în această expresie, pe care o consideră literară, deşi nu îmbogățesc atestările date în DLR.

Dicționarele nu dau etimologia cuvântului *hachițe*.

Se pare că această expresie este cunoscută şi folosită, mai ales, în limbajul familiar.

Constatăm, în primul rând, că unele cuvinte regionale care formează expresii s-au impus, prin acestea, în limba literară, adică literarizarea lor s-a realizat prin locuțiuni şi expresii.

Cele mai multe cuvinte provin din Moldova (*bocnă, hârzob, izbeleşte, sponcă*), impuse, probabil, şi prin operele (foarte) bine cunoscute ale unor scriitori moldoveni (Alecsandri, Creangă, Sadoveanu).

Dar la răspândirea lor este posibil să fi contribuit şi expresivitatea cuvântului (*bocnă*, *hârzob*), inexistența unei construcții sau a unui cuvânt sinonim (ca la *a da greş* sau *de izbelişte*) sau faptul că atribuie valoare de superlativ (*bocnă*).

Valoarea semantică a cuvintelor este, în unele cazuri (ca la *ghes, greş, izbelişte*), destul de bine păstrată. În altele însă, a fost preluată numai o notă semantică, nu totdeauna esențială: duritatea (*bocnă*), întrebuințarea (*hârzob*). În cazul lui *sponcă* legătura semantică dintre sensul propriu şi cel figurat (care apare în expresii) este foarte slabă (de altfel, este posibil ca în expresii să fie vorba de alte cuvinte).

Dacă ținem seama de faptul că expresiile discutate mai sus s-au format, în general, pe baza unor substantive concrete, putem afirma că pentru vorbitorii care cunoşteau sensul propriu al cuvântului şi stabileau deci o legătură semantică cu expresia, aceasta avea o puternică valoare expresivă [1]. Acum însă, prin necunoaşterea sensului de bază, relația semantică nu se mai realizează şi expresivitatea este mai slabă [2].

Referințe:

1. Slave E. Contrast şi opoziții în domeniul expresivității // Probleme de lingvistică generală. - Bucureşti, 1962, p.51-53.
2. Andriescu Al. Valoarea stilistică a expresiilor idiomatice // Studii de limbă literară şi filologie. Vol.II. - Bucureşti, 1972, p.235.

Abrevieri:

DLR – Dicționarul limbii române. - Bucureşti: Editura Academiei, 1966.
DELR – Dicționarul de expresii şi locuțiuni româneşti / Întocmit de V.Breban ş.a. - Bucureşti, 1969.

Prezentat la 06.11.2008

SUB SEMNUL LUI *ANIMA*
(O perspectivă psihanalitică a prozei lui V.Beşleagă)

Ana GHILAŞ

Catedra Literatură Română şi Teorie Literară

Dans cet article l'auteur analyse la prose de Vladimir Beşleaga dans la perspective psychoanalytique de l'archétype *anima*.

Aproape orice scriitor îşi manifestă atitudinea faţă de mamă, cel puţin, într-un text scris. Nu este o lege, desigur. Zicem „aproape toţi" sau majoritatea, în special dacă e vorba de poezie. În proză însă, cel mai adesea atragem atenţia asupra imaginii femeii ori a mamei ca personaj literar. Amintim aici de Smaranda lui I.Creangă şi Mara, „sărmana văduvă cu doi copii", a lui I.Slavici, de Măria Dinului – Fefeleaga lui I.Agârbiceanu şi „mama asta vrăjitoare" – Vitoria Lipan (M.Sadoveanu). Sunt personaje pe care le reţinem în memorie prin trăsăturile lor fizice sau prin calităţile morale şi, desigur, prin semnificaţiile general-umane.

În unele texte, acest construct ficţional îşi descoperă referenţialitatea, conturându-se ca imagine şi ca structură, în acelaşi timp însă e dificil să caracterizezi personajul, mai exact, să-i „culegi" chipul într-o sinteză verbală coerentă. În asemenea ipostază, apare imaginea mamei în romanele lui Vladimir Beşleagă. La acest autor mama nu este atât un personaj de acţiune, ci mai curând unul structurator, în jurul căruia se unesc linii de subiect, trăiri şi stări ale naratorului – personaj reflector, de altfel. Or, gândurile, acţiunile mamei, gesturile ei sunt observate, „transmise" şi interpretate de naratorul-fecior (copil sau matur), în alte ipostaze – de soţul, socrul (bunelul), fiica, – prin intermediul monologului interior sau al stilului indirect liber. Se creează astfel o primă impresie de personaj unilateral (plat), deşi suflul mamei e prezent pretutindeni în text: în trecut şi în prezent, în ceea ce întreprinde şi ce gândeşte personajul-narator, chiar şi în atmosfera, în cromatica imaginilor.

Receptată dintr-o perspectivă psihanalitică, proza lui V.Beşleagă dezvăluie în mod latent complexul matern. Să ne amintim: în primul roman, *Zbor frânt,* imaginea mamei în vis – reveria lui Isai-copilul din timpul războiului şi durerea, devenită obsesie-culpă, a lui Isai-maturul care „a ridicat mâna asupra fratelui, (...) dar Ile s-a ferit şi Isai a lovit în mamă-sa, adică în mama lor"; întoarcerea la origini, la vatră, la mamă, în sens eliadesc, mitic, nu jungian, psihologic, în romanul *Nepotul* (*Acasă);* durerea soţilor de a nu putea să se bucure de maternitate ca principiu al vieţii în romanul *Ignat şi Ana.* Mama ca arhetip psihologic se manifestă în cea mai mare măsură în romanul *Viaţa şi moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoaşterii de sine.* În principiu, toate textele acestui autor vorbesc de prezenţa a două arhetipuri în structura imaginarului său: cel al mamei şi cel al bătrânului înţelept, prioritate având totuşi primul.

Chiar primul roman, *Zbor frânt,* publicat în 1965, este dedicat memoriei mamei, cu toate că mama apare aici în postura unui personaj episodic. Atitudinea faţă de ea se simte însă în reveriile copilului, în amintirile involuntare ale maturului Isai, în comportamentul fratelui Ile. Imaginea mamei devine simbolică, ea semnificând viaţa, protestul împotriva războiului şi sugerând, totodată, durerea. De multe ori, elementul baladesc îi imprimă aureolă de fiinţă sfântă, cea care se jertfeşte pentru copii. Aidoma măicuţei din *Mioriţa*, ea apare în visul bunelului: *„...şi numai undeva departe, tocmai pe zarea dealului se vede depărtându-se chipul mamei băieţilor, îi plânsă, despletită, aleargă şi strigă, îşi frânge mâinile şi-şi smulge părul din cap şi nu se ştie încotro aleargă şi de ce strigă sau plânge (...); şi rămâne în urma ei numai plânsul, rămâne să plutească deasupra satului: «Of, copii mei, copilaşii mei...»*".

Sună a jale, a bocet întreaga atmosferă din imagine, plăsmuită veridic atât sub aspect sonor (frecvenţa vocalelor lungi *u,e*), cât şi lexical. Repetiţia conjuncţiei *„şi"* amplifică parcă imaginea dramatică a mamei, afirmând, în acelaşi timp, sentimentul dragostei materne. Ultimele fraze prezintă imaginea mamei la hotarul dintre realitate şi baladă, realitate şi mit, lăsând să plutească în aer jalea, bocetul şi dragostea ei.

Cum am menţionat anterior, în acest roman mama e prezentă mai mult în reveriile copilului Isai, în amintirile bunelului (socrului ei), iar în prezentul desfăşurării acţiunii ea apare doar cu anumite replici. Întregul discurs degajă parcă vina naratorului matur faţă de mamă (intuiţie susţinută, astăzi, de memoriile şi reflecţiile

inserate de autor în cartea *Hoții din apartamente).* Mama prefigurează, cum au demonstrat romanele ulterioare ale autorului, un motiv-simbol al imaginarului său, cu valențe morale şi psihanalitice.

În romanul *Acasă* planează un mister asupra relațiilor dintre părinți, asupra morții tatălui, imaginea mamei devenind principiu structurator al textului, iar în plan ideatic, mama e cea care păstrează rădăcinile neamului, tainele şi valorile lui. Textul e scris în perioada când principiul matern ca temă şi ca motiv persistă în întreaga literatură din spațiul basarabean, în special în poezie. Şi totuşi, în proză doar la V.Beşleagă prezența mamei ca personaj în toate textele sale vorbeşte nu numai de imperativele timpului, ci şi de puterea imagoului matern în imaginarul său. În psihanaliză, imagourile sunt definite ca reprezentări inconştiente ale unor personaje-prototip, construite pe baza primelor relații familiale. Atât în realitate, cât şi în discursul narativ, autorul şi personajul său îşi construiesc propria personalitate prin proiecția imagoului matern.

Îi dăm cuvânt autorului: „Mama m-a născut la 17 ani, tata avea 25. Măritându-se, ea a scăpat de deportare. Bunelul şi unchiul meu nu s-au mai întors din Siberia”[1]. „Maică-mea a fost femeie simplă, fiică de țărani gospodari, care au ştiut doar munca pământului. (...) Când stau să-mi amintesc ce-a fost viața ei, multe îmi vin în minte – şi mai luminoase, şi ceva mai întunecate, dar chipul ei sfânt rămâne să se înalțe mereu în fața ochilor inimii mele. Anume: să stea sus, ca înconjurat de o revărsare de raze de argint...(...) Sufletul ei însă continuă să trăiască, pentru că este nemuritor – el nu se risipeşte odată cu trupul...”[2].

Textele autorului (defulările, în limbaj psihanalitic), evocă un spațiu permanent – familia, unde se consumă bucurii şi dureri umane, uneori dureri înăbuşite, nespuse, neîmpărtăşite. Copilul şi mama sunt cele două ființe care suferă cel mai mult în scenariul pregătit lor de viață. „Despre relația dintre părinții mei s-ar putea înşira multe. Un om singur abia de ajunge să se înțeleagă el pe sine într-o viață, de cele mai multe ori murind fără să ştie ce-a fost pe lumea asta, dar mite doi, care se adună să aducă pe lume pe un al treilea. Bunăoară pe mine” [3].

Neînțelegerile dintre părinți, durerile mamei şi jertfirea pentru unicul copil, anumite taine ale ei despre părinți şi despre soț creează impresia şi imaginea unei făpturi închise în sine, cu povara unei dureri sau poate a unei/unor taine care au marcat-o. Aşa o vede cititorul pe mama în dubla ei ipostază: mama scriitorului şi mama-personaj. Proiecția şi sublimarea ar fi aspectele psihologice care conduc la transfigurarea artistică a personajelor: „Marea catastrofă a biografiei mele – pierderea mamei, cea mai apropiată şi scumpă ființă – ar fi putut aduce şi sfîrşitul meu. Iarăşi, ca atunci, demult, umblam pe străzi, dînd orbeşte peste oameni şi copaci şi înecîndu-mă în lacrimi. «Ce voi face, ce voi face, îmi ziceam, ca să te ajut?». Nu puteam face nimic, nimic. Atunci s-a trezit în mine o miraculoasă putere – venea din adîncul sufletului meu? Sau şi din amintirea bunelului înghițit de «neagra străinătate»? – şi acea putere m-a făcut să scriu în două luni cartea *Țipătul lăstunului*, apărută cu titlul *Zbor frînt.* Atunci m-am născut ca scriitor. Cartea am dedicat-o memoriei mamei...*”* [4].

Imagoul matern, aşadar, se resimte în personajele plăsmuite de autor, în atmosfera textului ş.a. Arhetipul *anima* pare să fie printre cel mai bine afirmat în persoana şi în imaginarul lui Vladimir Beşleagă.

Amintim că arhetipul psihologic, după C.G. Jung, este de natură inconştientă şi se realizează în psihicul individual al omului. Fiind nişte „structuri psihice identice, comune tuturor”, arhetipurile sunt considerate drept ”nuclee neuropsihice înnăscute, având capacitatea de a iniția, controla şi mijloci caracteristici uzuale de comportament şi trăirile tipice tuturor ființelor umane” [5]. Între inconştientul individual şi cel colectiv există o dialectică, iar complexitatea raporturilor dintre ele poate fi redusă la un număr mic de arhetipuri fundamentale: persona-ombra(umbra), animus-anima, bunica şi bătrânul înțelept, mama (Marea Mamă, după E.Neuman) ş.a. Dintre ele, mai clar caracterizate empiric sunt acelea care influențează sau perturbă cel mai intens eul, şi anume umbra, anima şi animus.

Anima corespunde aspectului feminin (refulat) al inconştientului bărbatului, precum *animus* este aspectul masculin al inconştientului feminin. *Arhetipul mamei* este realizat în sufletul fiecărui copil prin „contiguitatea” acelei femei în grija căreia se află copilul. Comportamentul şi însuşirile personale similare ale oricărei alte femei sunt percepute de copil drept înțelegere a ceea ce numim „mamă”. Mai apoi arhetipul devine activ în sufletul individual al copilului sub forma complexului matern. Prin similaritate şi contiguitate copilul, la rândul său, constelează în sufletul mamei arhetipul copilului. Pentru C.G. Jung, rolul experienței personale a individului este „să dezvolte ceea ce există dintotdeauna – să activeze potențialul arhetipal deja existent în Sine”. (În accepție jungiană, *Eul* este centrul conştientului, iar *Sinele* – un nucleu central care integrează ansamblul personalității şi poate include atât conştientul, cât şi inconştientul. Sinele devine, după Jung, un mijlocitor al adaptării individuale la mediul social şi, totodată, la Dumnezeu, cosmos şi viața spiritului).

În studiul său *Despre legătura dintre psihologia analitică şi arta poetică*, Jung spunea că semnificaţia emoţională pe care o capătă în mintea cititorului anumite poeme se datoresc activării acelor forţe inconştiente care sunt arhetipurile. Totodată, identificarea arhetipurilor într-o operă literară presupune „studierea ritmurilor organice şi a fantasmelor inconştiente care conduc pana artistului, de multe ori fără ştirea sau împotriva voinţei sale" [6]. Astfel, o formă analizabilă a arhetipului psihologic poate fi tipul de structură care organizează anumite teme şi motive într-o operă artistică. În romanele lui Vl.Beşleagă descoperim, în primul rând, fantasma mamei-femeii-iubitei ca simbol arhetipal cu funcţie structurală şi axiologică.

În romanul *Viaţa şi moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoaşterii de sine* personajul principal, Filimon, întreprinde o călătorie onirică arhetipală pe Apa Vremii, în inconştient, în căutarea adevărului despre originile sale şi despre eul său, ajungând, în cele din urmă, să-şi cunoască Sinele. Fiecare capitol din roman prezintă un personaj care îşi face un examen de conştiinţă: tatăl Nichifor Fătu, copiii Filimon şi Cristina. Ceea ce îi uneşte însă este imaginea *mamei* copiilor – femeia „*învăluită într-un abur alb, uşor, cald*". Filimon nu ştie cine este femeia care îi apare în vis, Cristina îi cheamă spiritul printr-un gest anume – îşi pune baticul (broboada) mamei pe cap şi vorbeşte cu ea, iar Nichifor Fătu, dimpotrivă, nu vrea să-şi amintească de femeia care îi apare halucinant în amintiri („***de dincolo de masă, din colţul pustiu îl priveşte ţintă o femeie naltă şi subţire, într-o rochie alburie ca un abur*** *– şi tu ai venit? tată-tău te-a chemat? du-te şi lasă-mă, vezi ce-i cu mine? am fost asară, l-am dat pe băiat la partea lui, n-avea nici o grijă! zici că-l apucă uneori? dar şi pe mine mă apucă, pe tine nu te apucă? ... oh, stau uite-aşa şi încep să vină, vin unele după altele: o mînă de om, în geam, o căldare, un cuţit, un prosop, un tufar, prind a se roti în faţa ochilor mei, pînă mi se întunecă şi nu văd... tu ce-ai venit? pleacă, am eu grijă, i-am găsit pereche...*"). Astfel punctează autorul trecutul personajelor, un trecut în care mamei îi revine un rol important, atât la nivel de structură a textului, cât şi sub aspect etico-filozofic. Totodată, imaginea mamei sugerează şi starea de frică, şi procesul psihologico-moral de căutare a adevărului de către fiecare dintre personaje. Aşa cum, în plan psihologic, arhetipul mamei este prima formă pe care o capătă experienţa inconştientă a individului, în romanul lui Vladimir Beşleagă mama se prezintă ca arhetip psihologic, dar şi ca arhetip cultural (fiinţă dătătoare de viaţă şi instanţă protectoare), dar şi ca un examen de conştiinţă al personajelor ce se autoconfesează.. A o vedea aievea sau a-şi aminti de ea înseamnă, pentru personaje, a-şi aprecia trecutul şi prezentul sau, cum e în cazul lui Filimon, a-şi cunoaşte Sinele [7].

Expediţia eroică pe lumea cealaltă urmează, după Jung, schema unui *regressus* către imagoul matern, iar Filimon se întoarce, în vis, pe Apa Vremii la trecutul său, în registru psihanalitic – în inconştient. Totuşi, pentru el imagoul matern aproape că lipseşte, de mic copil impunându-i-se imagoul patern, iar mama apare mai degrabă (pentru început) ca mamă teribilă („nebuna" care vrea să-l răpească de la tată-său), opusă arhetipului Mamei Mari. Imagoul matern capătă treptat contur în psihicul lui Filimon, naratorul transfigurând aceste procese psihice prin simbolul culorii albe („*un nouraş alb-alburiu, care se aşterne peste locul unde era spărtura spre cer*" vede Filimon mai întâi; mai târziu îi apare în imaginaţie un văl alb, cald; altă dată vede clar o femeie îmbrăcată în alb, întoarsă pe-o parte; şi abia mai târziu îşi dă seama că femeia aceasta în alb ar putea fi mama lui). După un scenariu psihanalitic descris de Jung, observăm că personajul lui Beşleagă rămâne „un om care trăieşte regresiv, care îşi caută copilăria şi mama, şi evadează din faţa acestei lumi pline de răceală şi răutate, care nici măcar nu vrea să-l înţeleagă"[8].

Principiul feminin devine element poetic în crearea unei atmosfere ambigue, uneori elegiac-erotice, alteori plăsmuit într-o imagine-simbioză ca în exemplul ce urmează:*" – un miros ca de lapte cald adie, împlîndu-ţi nările, de unde vine? de la sînul aceleia care stătea culcată cu faţa în sus şi eu îmblam cu mîinile pe la gîtul ei... ah, nu! aşa mirosea sînul tău, laptele cu care ne-ai hrănit... mirosul sînului tău! vreau să-mi învăluie tot trupul, ca să mi te aduc aminte, să te văd, să te simt cu toată fiinţa mea, eu, care te port în mine, pe tine, care m-ai purtat în tine, vino, ajutăăăă-mă să mă descuuuurc... Te opreşti, acum ştiu: cînd a căzut uşa peste noi, mirosul acesta cald, eram aproape de tine, îţi vedeam buzele în întuneric...*". Desprindem de aici imaginea iubitei, a mamei, a surorii, de care el s-a îndrăgostit, fără să ştie că-i este soră, toate (ipostazele) căpătând în inconştientul său o imagine totalizatoare a ceea ce presupune *feminitate şi maternitate*.

Visul, simbolul, metafora, repetiţia devin modalităţi prioritare de transfigurare artistică a spiritului feminin în romanul lui Vladimir Beşleagă, mama rămânând a fi o prezenţă permanentă în imaginarul autorului.

Referințe:

1. Beşleagă Vladimir. Dialoguri literare / Alcătuire, îngrijire şi postfață: Alexandru Burlacu. - Chişinău, 2006, p.207.
2. Beşleagă Vladimir. Hoții din apartamente. - Chişinău: Prut Internațional, 2006, p.233-234.
3. Ibidem, p.235.
4. Beşleagă Vladimir. Dialoguri literare, p.61.
5. *A se vedea*: Fordham Frieda. Introducere în psihologia lui C.G.Jung / Cuvânt înainte de C.G.Jung. Traducere, eseu introductiv şi note de dr. Leonard Gavriliu. - Editura IRI, 1998, p.56.
6. Braga Corin. 10 studii de arhetipologie. Ediția a II-a. - Cluj-Napoca: Dacia, 2007, p.12.
7. Ghilaş Ana. Funcția structural-axiologică a arhetipului în discursul narativ al lui Vladimir Beşleagă // Limba şi literatura română. Regional – național – european. Simpozion internațional Iaşi–Chişinău, 24-27 noiembrie 2005.- Iaşi: Casa Editorială Demiurg, 2005, p.435-441.
8. Jung Carl Gustav. Puterea sufletului. Antologie. Prima parte. Psihologia analitică. Temeiuri / Texte alese şi traduse de dr. Suzana Holan. - Bucureşti: Editura Anima, 1994, p.143.

Notă: *Articolul a fost publicat în revista Semn , nr.2, 2008.*

Prezentat la 05.12.2008

ROMANUL *PASTORALĂ CU LEBĂDĂ* DE VASILE VASILACHE LA O NOUĂ LECTURĂ

Constantin DOBROVOLSCHI

Catedra Literatură Română şi Teorie Literară

Dans set article on propose l'analyse littéraire du roman *Le pastoral avec le cygne* de Vasile Vasilache.

Romanul se impune, în primul rând, prin problematica sa amplă, în mare parte originală, în contextul prozei moldoveneşti a timpului. Aserţiunea este confirmată şi de istoria creării scrierii – de la schiţă până la roman: *Frunze căzute, Priveghiul mărginaşului, Izvodul zilei a patra, Pastorală cu lebădă* [1]. Problematica amplă se referă la aspecte de factură socială, filozofică, spirituală, morală, etică, culturală etc., realitatea imediată succedându-se cu istoria, cu tradiţia, formând un corp artistic integru. Printre temele abordate se impun în prim-plan cea existenţială, a vieţii şi a morţii (în continuare, vom aduce unele argumente concludente ale criticii literare despre specificul problematicii romanului), ca motiv al continuităţii, dezvoltării umane, problema tineretului contemporan, una dintre cele mai importante în concepţia artistică a romanului, intenţii realizate prin crearea personajelor Cruceanu, Zinovie, Tudor, figuri semnificative, complexe, contradictorii.

Acţiunea inedită a naraţiunii se desfăşoară la ţară, timp de zece ore, cu reveniri frecvente la evenimentele şi faptele consumate. Romanul nu se impune ca volum, întindere spaţială şi de durată, dar încorporează relativ mai multe personaje care apar, chiar din primele capitole, realizate cu precizie, succint, prin detalii semnificative, personaje care prezintă un material de viaţă variat şi bogat din realitatea descrisă. Anume ele alcătuiesc acel fond uman şi social deosebit, fecund şi cuprinzător, prin care se distinge textul. Ceea ce le caracterizează în ansamblu este autenticitatea lor, iar în particular fiecare îşi are fizionomia sa exterioară şi psihologică, morală. Diferite ca sex, vârstă, orizont de cunoştinţe, înţelegere, personajele îşi dezvăluie adevărata fiinţă pe parcursul istorisirii şi redau veridic realitatea satului moldovenesc postbelic cu semnele lui caracteristice. Ne referim la Costăchel, Cruceanu, Nicuşor Bostan, soţia sa, Vera, bunica Zinovia, mirele Tudor, Ruţa şi altele mai puţin semnificative.

Vom evidenţia, mai întâi, unele aspecte, componente principale, după părerea noastră, ale mesajului artistic al romanului, concentrându-ne în continuare atenţia asupra personajelor reprezentative şi a unor însemne ale stilului poetic al lucrării.

Intenţionăm să credem că prin semnificaţia sa la ora când a apărut, prin problemele abordate şi prin mesaj, ca şi prin forma sa originală, modernă, direcţionată spre cititorul larg al Uniunii Sovietice (a apărut într-un tiraj considerabil în limba rusă, în cea română nu cunoaştem, în orice caz, o ediţie aparte a romanului cu titlul respectiv), lucrarea *Pastorală cu lebădă* merită o revenire asupra ei, pentru a se releva şi alte semne decât cele indicate de puţinele articole de critică (în fond, valabile şi adecvate conţinutului şi formulei lui poetice). Textul romanului nu poate fi explicat univoc, unilateral, el sugerează multe idei, presupune o tratare neordinară, divergentă chiar. Metatextul, dincolo de textul propriu-zis, ipotetic, imprimă naraţiunii polifonie, sens contrapunctic. Aceasta ne-a şi determinat, în ultimă instanţă, să revenim asupra lui, conducându-ne de afirmaţia unui cercetător literar care constată: „... după cum doi artişti pot realiza după aceeaşi natură două compoziţii total diferite, tot aşa doi critici pot da două interpretări total diferite aceleiaşi realităţi literare" [2]. Lucrarea va fi cercetată după ediţia Василе Василаке. *Пастораль с лебедем*: Романы и повести. Предисловие Валентина Курбатова: *Сестры жизнь и смерть и дядюшка Хроня*. – Москва: Художественная литература, 1989 [3].

Amintim că, după datele de care dispunem, nuvela *Izvodul zilei a patra*, care stă la baza romanului *Pastorală cu lebădă*, a fost publicată în traducerea rusă cu titlul *На исходе четвертого дня* în volumul lui V.Vasilache: *Алба, отчинка моя*. – Москва: Известия, 1987, în traducerea lui V.Rojkovski, având 60 de pagini. Romanul *Pastorală cu lebădă* a apărut în anul 1989 în traducerea lui M.Lomako, având 188 de pagini (adică cu 128 de pagini mai mult decât nuvela).

La prima vedere, subiectul naraţiunii nu conţine nimic deosebit, cu atât mai mult pentru un roman: se discută despre punerea la cale a unei nunţi, lucru firesc într-o localitate rurală, ce e drept, înţelegem, nu prea obişnuită nuntă, deoarece mireasa e gravidă de câteva luni. Adunarea aceasta a rudelor celor mai apropiate, discuţiile de la masă declanşează însă un şir de probleme fundamentale ale existenţei noastre materiale şi

spirituale. Scriitorul Şamil Umarov sublinia: „Creația lui V.Vasilache prezintă, neîndoielnic, un fenomen sigur în literatura contemporană”, în ea artisticitatea se află în starea cea mai firească, operele autorului au un conținut bogat, „în sensul acesta se evidențiază *Pastorala cu lebădă*, prin spirit – un roman enciclopedic” [4]. Criticul Alexandr Gorlovski evidenția şi el una din particularitățile esențiale ale mesajului estetic al creației autorului moldovean: „Cred că se poate afirma că anume imaginea vieții spirituale a satului este cheia de boltă, imaginea centrală a prozei lui V.Vasilache” [5]. În alt articol, acelaşi autor precizează că viața spirituală a poporului său îl preocupă în toată complexitatea sa, iar despre textul luat în discuție afirmă: „În fața noastră, fără îndoială, e un roman filozofic şi, concomitent, un roman profund social” [6]. Critica literară, în special A.Hropotinschi, a atenționat asupra problemelor de spiritualitate a poporului, asupra principiilor morale ce s-au materializat în creația orală, ilustrată abundent în roman: „V.Vasilache, scrie cercetătorul, în romanul său transsubstanțiază nişte mituri şi credințe populare pe al căror fundal (...) eroii săi sunt puşi în situația de a glosa pe marginea problemelor globale ale timpului. (...) Macrocosmosul acesta, migălit din legende, poante, narațiuni orale, obiceiuri strămoşeşti, nu vine ca un spor în sine, în el rezidă semnificațiile profund filozofice ale vieții şi morții pe pământ” [7]. Romanul încorporează, continuă criticul, o bogată filozofie populară din mituri, legende, povestiri orale, cărți bisericeşti, parabole, poante, credințe, datini, tradiții, obiceiuri, superstiții, eresuri, erezii etc.

O particularitate esențială, definitorie a romanului, repetăm şi insistăm asupra acestui fapt, este mesajul lui artistic fecund, opulent, cuprinzător, ce se referă la probleme social-umane, filozofice, spirituale, de cultură, etnofolclorice, de comportament etc. Deosebit de bogată şi variată este sfera spirituală ce s-a concretizat în diferite forme ale creației populare, conținutul cărora merită a fi studiat aparte. Aici vom menționa doar unele genuri ale acestui strat al psihologiei, al lumii interioare a omului, al rațiunii şi trăirilor lui. În text sunt inserate fragmente ce îmbogățesc, înnobilează chiar subiectul lucrării, creându-i o temelie intelectuală de rezistență, etică şi educativă, ce fascinează şi se transmite cititorului. Citim şi savurăm mituri, legende, basme, snoave despre crearea universului, despre viață şi moarte, despre suflet, despre lumea de apoi, despre Dumnezeu; luăm cunoştință de semne zodiacale cu prorocii, de tâlcuirea visurilor; rostim rugăciuni pentru ploaie şi pentru apărare de tunet, nenorociri şi năpaste; aflăm secrete despre vrăciuirea populară, vrăjitorie, farmece, descântece; ne înspăimântăm de blesteme, de vârcolaci; trăim durerea bocetelor; credem în starea timpului de afară după preziceri şi semne ale naturii; ne pătrundem de dorința de a respecta şi păstra obiceiurile şi datinile împământenite; ne impresionăm de înțelepciunea proverbelor, zicătorilor şi maximelor; asistăm la horă, logodnă, înmormântare etc.

V.Kurbatov afirma că V.Vasilache scrie cărți inteligente, înțelepte [8]. Artistul nu descrie şi narează, pur şi simplu, evenimente şi fapte ale oamenilor, ci meditează asupra lor. Este în realitate crezul creator al lui V.Vasilache, formulat de el însuşi. Or, cărțile lui trezesc sentimentul neuitării punctelor de reper, călăuzitoare ale vieții poporului, mai ales în acea perioadă când au fost scrise şi editate – anii 60-80. Scriitorul cugetă despre timpul istoric, despre viață, oameni şi destinele lor, despre strădaniile şi bătăliile lor pentru adevăr şi dreptate, îngrijorați de viitorul pământului străbun, de valorile perene ale neamului; el pledează pentru o conviețuire bazată pe respect, înțelegere şi afecțiune între oameni, ca într-o familie, aşa cum spune bătrâna Zinovia: în familie binele şi răul conviețuiesc. Ca oamenii să se împace, să nu se hărțuiască, trebuie să se simtă ca în fața unei portițe înguste, strâmte: o dată te dai tu la o parte, altă dată altcineva îți face drum (p.319).

Frământările, neliniştea în fața posterității se manifestă elocvent în discuțiile despre starea naturii, a pământului, leagănul nostru de conviețuire şi existență materială şi spirituală. Problema ce îl alarmează şi îl tulbură pe scriitor până la durere sufletească este atitudinea omului față de natură, în plan mai larg – problema ecologică (în greacă: „casă” + „ştiință”). V.Vasilache ne previne despre aceasta în lucrările sale. Astfel, în romanul vizat discută despre situația naturii, a gliei mai multe personaje, de diferite vârste, un loc important revenindu-i lui Nicanor Bostan, care aduce multe dovezi grăitoare despre tragedia şi degradarea naturii şi a omului, în acelaşi timp. Nu este aici locul potrivit de dezbatere a problemei, vom aduce doar un exemplu, un fapt, un „argument artistic” în favoarea importanței ei. Acesta ar fi episodul (unul dintre cele mai trăite şi mai răscolitor în acest sens) despre păsărica numită măcăleandru, pitulice (în rusă „malinovka”), care îşi creşte puii într-un cuib de piulițe ruginite, o povestire pătrunsă de meditații serioase, de înțelepciune, gânduri, sentimente îngrijorătoare, ce merită a fi introdusă într-o antologie de ocrotire a naturii. Am numit povestea aceasta un poem dramatic cu rezonanță meditativă şi de sentimente adânci, edificatoare. Multe fenomene, stări, lucruri, obiecte, care erau înainte utile omului, îi făceau viața mai împlinită, dispar din cauza calamităților naturale sau a intervenției neraționale a omului. El, care trăieşte nu doar cu ziua de azi, trebuie totuşi să lase

moştenire urmaşilor o lume nedeformată, nedegenerată, întreagă – idee ce reiese din întreg romanul, prin semnificațiile altor episoade. Ca orice fenomen din viață, progresul tehnic, industrializarea excesivă au nu doar aspecte şi consecințe binefăcătoare, dar şi negative, inacceptabile. Aşa se întâmplă că omul ceva câştigă, dar şi ceva pierde în aceste circumstanțe. Acelaşi lucru se întâmplă şi în procesul de urbanizare a vieții. Condițiile de existență mai favorabile nu pot recupera pierderea unor valori ale gândirii şi simțirii populare, principii morale, de comportament, cristalizate în mediul rustic.

Pentru a trece la un alt compartiment al acestor însemnări, se impun câteva idei preliminare. Personajele pe care le prezentăm şi care concentrează în sine esențele şi semnificațiile artistice principale ale cărții, contribuie, evident, la comprehenderea temei şi a mesajului romanului. Mai întâi, vom face trimitere la o observație şi o constatare a prefațatorului cărții lui V.Vasilache, V.Kurbatov, că în multe cărți ale scriitorului se ciocnesc viața şi moartea. Aceasta îi permite autorului să privească la om mai îndeaproape şi mai intim [9]. Şi mai notează recenzentul că în epoca maselor plastice, eroii lui Vasilache caută să-şi păstreze rădăcinile proprii, să-şi găsească un loc sigur şi necompromis în viață, ce n-ar contrazice sufletului lor, ca zilele să le fie depline şi sănătoase şi să nu le fie ruşine în fața pământului natal [10].

În notițele sale despre proza lui V.Vasilache, criticul Ala Marcenko îl citează pe scriitorul belarus Alesi Adamovici care spunea că specificitatea prozei moldoveneşti constă în faptul că a reuşit să-l păstreze pe țăranul său ca pe un arhetip. „Ca şi mulți „ruralişti" contemporani, mai preciza ea, Vasilache preferă să transfigureze artistic oamenii „ciudați", stranii, care au crescut totuşi nu de la o rădăcină comună" [11]. Apropo, în acest context, nu e greu a găsi afinități între eroii lui V.Vasilache şi V.Şukşin. Şi criticul mai consemnează o particularitate a stilului autorului *Pastorală cu lebădă* – atenția sporită față de vorbirea populară [12].

Pentru a înlesni prezentarea mai adecvată a personajelor şi caracterelor lor, vom atrage atenția asupra unui considerent expus de cercetătorul Anatol Gavrilov în studiul său *Conceptul de roman la G.Ibrăileanu şi structura stratiformă a operei literare*: „Caracterul e o «totalitate individuală», «un sistem complex şi unitar de imagini artistice care se întrepătrund, se completează reciproc, se întrețes, formând textura vie a operei literare». Fondul ideatico-artistic al caracterului «este anume conținutul tuturor monologurilor interioare, confesiunilor, dialogurilor, portretizărilor, peisajelor, cu funcție caracterologică etc.»" [13] şi, bineînțeles, adăugăm noi, acțiunile şi faptele propriu-zise ale personajelor, modalitatea principală de individualizare a lor. Fiindcă a venit vorba, a lua în considerație că investigația teoretică a lui A.Gavrilov cuprinde un material de mare eficiență pentru analiza şi estimarea artistică a operei literare.

Un concept definitoriu al romanului *Pastorală cu lebădă* este compexitatea vieții, a celei umane şi sociale, unul din personaje afirmând că dăinuirea, perpetuarea omului în timp este o enigmă. Ideea aceasta este concretizată cu multă convingere în persoana lui Gheorghe Cruceanu, fruntaş al vieții publice din sat. El nu acționează „pe viu" în roman, fizionomia lui caracterologică se profilează în mod retrospectiv din amintirile sătenilor. Să reținem că amintirea cu efect emotiv, trecutul devenit prezent este o trăsătură a prozei moderne, a romanului „noii structuri", promovat la început de francezul Marcel Proust şi reprezentat în literatura română de Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Anton Holban ş.a. Cruceanu, ca şi alte personaje din romanul lui V.Vasilache, este unul complex, contradictoriu, caracterul şi destinul căruia nu este uşor a-l concepe, a-l pătrunde şi înțelege. Consătenii îl laudă şi-l condamnă, ei nu pot să-l înțeleagă, dar nu se feresc de el. Ceea ce-l caracterizează este trăirea activă, cointeresată a realității concrete, el fiind preocupat de tot ce se întâmplă în sat. Negoit, neliniştit, zbuciumat, principial în multe lucruri, rebel, priceput în problemele ce se rezolvă sau trebuie rezolvate de autoritățile şi locuitorii satului, el manifestă mult curaj, în mod direct şi deschis intervine în discuții, acțiuni, nu cedează, bătându-se pentru adevăr şi dreptate, ca şi strămoşul său, Mihalcea Hâncu, marele serdar de Orhei şi Soroca, răzvrătitul împotriva tiraniei şi asupririi. Imaginea lui Hâncu apare de câteva ori pe paginile romanului (p.325, 334, 358, 427), ca simbol al revoltei, nesupunerii, al luptei pentru libertate împotriva opresiunii străine, ca apărător şi salvator al credinței, al domnitorului pământean şi al gliei străbune. Cruceanu este un succesor al serdarului care a intrat în istorie cu avertismentul „Vodă vrea, da Hâncu ba!". Stăruim asupra acestei imagini, pentru că în perioada şi situația când s-a scris această lucrare reînvierea chipului marelui serdar era foarte actuală, scriitorul dând dovadă de cutezanță, curaj civic, care puteau să-i aducă mari neplăceri.

Cruceanu se înşela, greşea, dar fricos, laş n-a fost şi îşi ştia prețul. Intenționa să-i facă pe oameni să privească în adâncimea lucrurilor şi a sufletului. Tumultuos, nestăpânit, fiind uneori şi necuviincios, orgolios, desconsiderându-i pe săteni, a râvnit ca toți să fie cinstiți, dar ei nu l-au înțeles şi s-au repezit asupra lui, prin hăituială, blamare, calomnii apropiindu-i moartea. El, care pleda dârz şi cu fermitate pentru păstrarea avutu-

lui obştesc, e acuzat pe nedrept de furt din acest avut şi condamnat la detenţiune de libertate. Este aici şi vina celor din jur, a foştilor prieteni, a vecinilor, a celor ce sunt consideraţi ocrotitori ai dreptăţii, ca Bostan, Vera ş.a., oameni care l-au cunoscut că toată viaţa sa a luptat cu hoţii, dar nu i-au luat apărarea, l-au trădat. Om cinstit, harnic, muncitor, gospodar bun, conştientizând problemele actuale ale societăţii, Cruceanu e dur, neînduplecat, neabătut în convingerile şi aprecierile sale, şi cele eronate, pe care le susţine, nu o singură dată, cu asprime, comiţând el însuşi greşeli, nedreptăţi ce nu i se iartă. Se ia în discuţie, astfel, o modalitate comportamentală actuală totdeauna, de largă rezonanţă umană şi civică, prin care autorul se pronunţă pentru sinceritate, luări de atitudini prompte, stimularea principiilor acceptabile în relaţiile dintre oameni. Adevărul acesta reiese şi din comportarea lui Cruceanu sau a lui Nicanor Bostan, a soţiei sale, Vera, care n-au avut relaţii rele cu vecinul, cu toţi oamenii ce stau în fruntea satului, dar în momentele grele pentru Cruceanu nu l-au ajutat, nu l-au ocrotit şi sprijinit, n-au încercat să-l salveze, nici ei, nici satul. Se condamnă astfel cumsecădenia poleită, falsă, onestitatea de ochii lumii, nu numai a unor indivizi aparte, dar şi a unor comunităţi întregi. Este o aluzie vădită, nimicitoare la atmosfera generală ce domnea pe timpul regimului totalitar de comandă. Cruceanu este o fire aspră, aprigă, încăpăţânată, îndărătnică, bezmetică în ultimul timp. Drama prin care trece, fiind năpăstuit şi umilit, suferind din cauza bârfelor şi minciunilor la adresa sa, îl duce la căderea, ruinarea sa ca individ, ca personalitate care pierde încrederea în oameni, încearcă să-şi înece amarul şi necazul în vin, săvârşeşte acte necugetate, nedemne, se dă într-o dragoste uşoară, fuge de oameni, simte că îl doare sufletul, se chinuie, se condamnă, îşi cere iertare de la natură, de la oameni, se revoltă „împotriva stelelor” (detalii semnificative), pare buimac, zăpăcit, alienat, are senzaţia că se prăbuşeşte într-o prăpastie („Плохо мне, пропасть под ногами разверзается, и я падаю, падаю...”, p.316).

Constatăm că acest personaj este foarte bine, profund, veridic realizat artistic din punct de vedere psihologic: prin trăiri autentice, conduită proprie, prin sinuozităţi, greşeli şi păcate – un caracter complex, neordinar, ca act de creaţie fiind o reuşită a scriitorului. Viaţa omului este o enigmă („Жизнь человеческая – загадка”, p.313) care nu poate fi cunoscută şi definită concret, ci doar aproximativ prin vocabula „ceva”, (în rusă – „ничего”, p.283 – *subl. autorului*) cu multe sensuri, care ar însemna „bine”, „potrivit”, „sănătos”, „atractiv”, „captivant” – cu semnificaţia, după cât se pare, că viaţa este frumoasă, cu nimic asemănătoare, irepetabilă, trecătoare. Ea nu poate fi prevăzută, cum nu pot fi prescrise şi destinele umane. Este elocventă în sensul acesta meditaţia lui Bostan despre zilele trăite de Cruceanu. „Viaţa, cugetă Nicanor, pare a fi o pasăre care bate din aripi. Întinzi mâna şi ai prins-o. Dar captând-o, rămâi în palmă doar cu o pană pestriţă, ce te frige şi fumegă amar” (p.33).

Înainte de a contura alte caractere, să îndrăznim a face o constatare pe care, pare-se, am întâlnit-o în critica literară: face impresia că personajele lui V.Vasilache sunt unul şi acelaşi individ în mai multe ipostaze, „variante”, cu trăsăturile lui aparte, completându-se unul pe altul, constituindu-se, astfel, un chip specific cu o fizionomie originală, integră a eroului, imagine evident distinctă în proza moldovenească a timpului. Chiar dacă au anumite afinităţi, personajele nu se identifică unul cu altul, ele rămân caractere individualizate cu propria lor trăire psihologică şi comportament personal.

Ne-am concentrat mai mult asupra personajului Cruceanu, deoarece istoria lui, discuţiile despre caracterul şi faptele sale generează probleme existenţiale, sociale, de relaţii interumane, de comportament, provocând meditaţii adânci asupra celor întâmplate, o trăsătură caracteristică mesajului artistic al cărţii respective. Naraţiunea despre drumul său în viaţă, despre evoluţia sorţii lui mai poate fi considerată ca o acuzare, o replică regimului dictatorial de opresiune, de constrângere morală a omului, a cetăţeanului, intimidat, înfricoşat şi ameninţat, supus la tăcere şi pasivitate, la executarea oarbă a ordinelor de sus, ceea ce conducea la teroare şi urmări tragice în societate.

Fiecare personaj completează, prin felul său de a fi şi a acţiona, substanţa epică a romanului cu ceva nou, al său, având propria-i semnificaţie. O confirmare e şi portretul moral al lui Costăchel.

O însuşire ce-i individualizează maniera, stilul beletristic al lui V.Vasilache este sugestia, modalitatea de „a face să se nască în mintea cuiva (printr-o aluzie, o asociaţie de idei) un gând, o idee, un sentiment”. Descriind fapte, personaje, naratorul nu le determină, nu le defineşte în mod categoric, univoc, ci insuflă, inspiră anumite atitudini, idei, vine cu ipoteze, îl lasă pe cititor să se descurce singur în cele comunicate, să ajungă la adevărul pe care îl descoperă el însuşi, adevărul său. Poate mai concludent această caracteristică a stilului o demonstrează prezentarea bătrânului Costăchel, mort şi el de câţiva ani în urmă, despre care se discută la masă, punându-l oarecum în contrast cu Cruceanu. Ultimul îl caracterizează în mod depreciativ, acuzându-l că i-a slujit pe toţi regii şi împăraţii, numindu-l insinuator, şiret, instabil, deşi sătenii nu-l au pe Costăchel de om rău, spunând că avea suflet de copil, zâmbet binevoitor, poate şi şiret uneori (să reţinem că

a trăit peste nouăzeci de ani şi multe a văzut, prin multe a trecut). Costăchel n-a fost un conformist, a participat la două războaie, în ultimul şi-a pierdut şi doi feciori, şi-a făcut serviciul pe unde a activat în mod cinstit, dar, pentru a supravieţui în acele timpuri, poate a şi greşit, ca orice om. Cruceanu e înţeles ca un pragmatic, iar Costăchel ca un idealist. Bătrânul se autocaracterizează, venind parcă cu completări şi verificări la inciziunile lui Cruceanu, replicându-i că el, Costăchel, a venerat, a respectat timpul, iar Cruceanu – nu („... я жил время. А ты нет. Ты думал время – ап-чхи? А оно – ап-чхи и ты нуль" (p.358 – *subl. autorului*). Că bătrânul n-a trecut prin viaţă fără a lăsa urme îl confirmă testamentul lăsat urmaşilor de a aprinde în luna mai lumânări în livadă şi a se închina copacilor înfloriţi. Testamentul se repetă de câteva ori în text (p.255, 304, 428). O variantă a comentariului acestui crez, care într-adevăr este un simbol creştin cu un conţinut profund, plurivalent, cuprinzător, ar fi următorul: lumânările din ceară curată (detaliu revelator) ar fi recunoaşterea puterii divine, iar verdele de mai – viaţa eternă, pentru care trebuie să-i mulţumim Creatorului. Comparaţia luminii lumânărilor cu altă lumină, pe care o fac oamenii, ar putea fi percepută ca viaţa veşnică şi clipa trăită momentan. Iată cum rezumă el însuşi mesajul, tâlcul testamentului său. Luându-şi rămas bun de la viaţă, el a poruncit să ardă lumânările în coroanele verzi, să se clatine încet şi să păzească crenguţele (detaliu sugestiv: *crengi* şi *crenguţe*, cu sens de cel tânăr, fraged, ce abia îşi începe viaţa). Numai verdele este etern, iată toată înţelepciunea (p.350). Dar mesajul acestui simbol poate fi şi altul, doar este cunoscut că simbolurile, în general, pot avea mai multe interpretări şi nu pot fi explicate reducându-le doar la formule logice cu un singur înţeles, ci necesită a fi lămurite în context, ceea ce conduce la clarificări raţionale, dar care nu vor atinge noţiuni precise [14]. Acest polisemantism al textului, al situaţiilor şi figurilor înfăţişate, care îndeamnă la reflecţii şi provoacă anumite constatări, este una din deosebirile principale ale stilului lui V.Vasilache, particularitate ce-l antrenează, îl atrage pe cititor.

Tot un erou principal este şi Nicanor Bostan, un om activ şi bine văzut în sat. Susţinând în vorbe idei şi opinii juste, raţionale, el reflectează, se străduieşte să pătrundă, să cunoască viaţa şi procesele ei. Deşi în discuţii se pronunţă cu interpretări şi aprecieri corecte, pare o figură ştearsă, din considerentul că n-a fost înzestrat cu o trăsătură temeinică, ce l-ar determina distinctiv. Îi lipseşte principialitatea şi tăria de caracter. Anume soţia sa, Vera, el şi unii săteni l-au hainit pe Cruceanu, i-au manifestat necredinţă, l-au defăimat, l-au făcut de ruşine şi au contribuit la sfârşitul lui tragic. În fond, poţi să nu fii un om rău, dar dacă n-ai convingeri nestrămutate, tărie de caracter, îndrăzneală şi curaj în apărarea directă şi hotărâtă a adevărului, dreptăţii, suferi eşec ca personalitate. Aceasta pare a fi concluzia pe care o demonstrează Bostan prin felul de a fi şi prin comportamentul său.

Problema relaţiilor dintre generaţii, a evoluţiei colectivităţi umane a fost dintotdeauna o preocupare dintre cele mai serioase a ştiinţelor sociale, a culturii şi literaturii, în special. Abordarea ei este o probă, un argument în favoarea temeiniciei şi profunzimii creaţiei autorului, a viziunii lui asupra lumii şi a realităţilor social-umane. Tema aceasta este tratată şi în romanul *Pastorală cu lebădă*, devenind una centrală, de semnificaţie majoră, prin crearea câtorva personaje – tipuri evocatoare, expresive şi vii, ce prezintă generaţia în vârstă şi cea tânără. În genere, în lucrare realitatea este privită şi interpretată prin prisma a trei generaţii. *Pastorală cu lebădă* poate fi numit, în felul acesta, roman a trei generaţii, fiecare văzând viaţa din punctul său de vedere. Din puţinele personaje din generaţia tânără se impune Tudor-mirele, un nihilist contemporan, fost marinar, acum pompier şi şofer. Ceea ce-l caracterizează în definitiv, ca şi pe alte personaje principale, este temperamentul lui contradictoriu, poliform, de aceea nu poate fi conceput unilateral. Menţionăm, mai întâi, că el este o fire integră, deosebită, bine individualizată, activă, independentă, probabil, dornică, aşa pare, de cunoştinţe, într-o măsură inteligent, ştie să-şi apere şi să-şi susţină opiniile, chiar dacă ele sunt eronate (ca şi în cazul lui Cruceanu) şi neacceptate de exponenţii celor în etate. Unele trăsături negative ale caracterului său îl domină în cea mai mare parte, determinându-l ca personaj mai puţin agreabil din punctul de vedere al eticii populare. Aşa îl vedem. Deşi pomeneşte de mai multe ţări şi oraşe străine, pe care, chipurile, le-ar fi vizitat şi unde a făcut cunoştinţă cu viaţa şi oamenii de acolo, cu obiceiurile aborigenilor, rosteşte unele nume notorii din istoria şi cultura universală, cuvinte străine (şi le face toate acestea cu aroganţă, vanitate, orgoliu şi neruşinare), în realitate este un individ superficial, a cărui judecată, lume interioară, trăiri psihologice sunt rău viciate. El nu apreciază, nu respectă şi nu cinsteşte tradiţiile, datinile, obiceiurile neamului, valorile spiritualităţii autohtone, buna cuviinţă, normele de conduită stabilite şi însuşite timp îndelungat de poporul său, le sfidează în mod impertinent. Discuţiile şi luările de atitudine ale lui Tudor şi ale Dianei-mirese faţă de diferite lucruri şi situaţii nu sunt lipsite total de considerente juste privind unele obiceiuri, practici şi deprinderi vechi (vezi p.399), dar, în mare parte, ele sunt dispreţuite, anihilate total şi insolent (Tudor: "... плевать мне

с высокой колокольни на ваши нравы-обычаи”, p.402). Mirele, îndesind cu paharul, își bate joc de meseni, deși le declară cu emfază că e gata să se jertfească pentru adevăr. Pentru el, cei adunați la logodnă sunt „popor întunecat”, limitat, care nu înțelege și nu pricepe multe (spre deosebire de el, care se consideră că a văzut câte ceva și se crede deștept, cunoscător a multor lucruri), oameni care toată viața s-au porăit în gunoiul de grajd (p.310), indivizi trăind cu ochii somnoroși și dormind cu capul în jos ca liliecii. Pentru dânsul satul natal e o fundătură; pe cei în vârstă îi nesocotește, îi numește bătrâni și bătrâne de până la potop, iar vorbele și discuțiile lor – aiureli bătrânești („стариковские бредни”) și refuză să serbeze căsătoria conform tradiției populare, numind-o „deprindere prostească” („дурацкий обычай”), nu dorește ca bătrânii să-i hotărască soarta (de fapt, ei nici nu pretind la așa ceva, ci doar încearcă să le dea un sfat cum ar fi mai bine să facă nunta). El și Diana hotărăsc să facă o nuntă contemporană, înțeleasă formal, socotind-o pe cea după rânduiala veche o rămășiță, un vestigiu, un tribut plătit „trecutului blestemat”, spoială și mai mult nimic (p.402). Bătrânii, crede Tudor, nu pot înțelege ce e dragostea „nouă”, ca cea a lui și a tinerei învățătoare din sat, Diana, al cărei portret fizic și moral nu trezește simpatie, „prostuța” (așa o numește cineva de la masă) pe care Tudor „a ademenit-o” („окрутил”) și acum este nevoită să accepte totul ce-i dictează mirele, pentru că, necăsătorită, poartă de câteva luni plod în sine, rezultatul dragostei „noi”. Diana este, de fapt, aliata lui Tudor. Mamă-sa o visează în straie negre, frământând glod, vis prevestitor de rău. El pare să prorocească drumul vieții fiicei sale cu Tudor, care drum nu va fi presărat cu flori, căci caracterul mirelui va naște multe probleme în familie și în relațiile lui cu oamenii. Istoria de dragoste a acestor doi tineri și consecințele ei imediate sunt instructive, moralizatoare (de ce n-ar fi?) pentru tinerii de azi, autorul pledând pentru principiile și normele sănătoase, agreabile, trainice, frumoase în relațiile dintre ei.

În roman sunt mai multe figuri de femei: bătrâne (Zinaida, Tasia, Chița), de vârstă medie și cele tinere (Vera, Ruța, Irina, Diana), unele principale, altele secundare, episodice, făpturi deștepte, ingenioase, ce au întruchipat prin sine înțelepciunea și practicile populare, cuminți, cu judecată și bun simț, inventive, ghidușe, vulpi șirete, hâtre, pălăvrăgioaice, bârfitoare, bocitoare etc., și cele ce au crescut și s-au format ca indivizi în noile condiții sociale, ale căror concepții de viață și comportament nu inspiră aprecieri favorabile. Dintre ele se impun bunica Zinovia și mătușa Vera, reliefate mai accentuat, dar cam rectiliniu, unilateral, uniform. Zinovia – bătrână înțeleaptă, respectabilă, autocaracterizându-se ca fire bună, este, de fapt, suportul moral și etic al cărții, e ca un mentor pentru cei adunați, mai ales, pentru Tudor și Diana (de fapt, tot ce se vorbește aici e adresat, în primul rând, acestor tineri). Zinovia este o autoritate incontestabilă a gândirii, simțirii, eticii populare. Având peste optzeci de ani, ea povestește interesant legende, istorii despre viața din trecut și a sa proprie, evidențiind prin contrast ce este și ce a fost, dându-le aprecierile sale; practică vrăjitoria, descântecele și multe altele, dar apare nu o dată prea evaluată în cunoștințele sale, circumstanțele în care s-a format nu i-au creat posibilități respective, e cam pisăloagă, sentențioasă. Pe de altă oarte, se sesizează că emanciparea femeii n-a adus întotdeauna așteptările dorite. Le adeveresc Vera și Diana, prima fiind deputat și președintele sfatului de femei din satul lor – Ochiul Boului, a doua – tânăra învățătoare a copiilor, care ar trebui să fie pentru toți oamenii din sat un exemplu de comportament, ceea ce nu se întâmplă. O persoană dezagreabilă este „activista” Vera, caracterizată ca având minte scurtă („умишко”), gura spartă („пустомеля”), care a învățat a bate din gură, îndrugând minciuni, o pălăvrăgioaică atotștiutoare, făcând aprecieri și dând încontinuu sfaturi „autoritare”, „îndrumător” în toate, turnătoare. Vera, în fond, este, cu unele excepții, un personaj reușit al cărții, caracteristic, reprezentativ, realizat în mod satiric, cu vervă. Persoane de acestea, pe care noul regim le-a convertit, le-a făcut să-și piardă identitatea și misiunea de femeie, de ocrotitoare și reazem al vetrei familiale, de gospodină a casei, soție și mamă, prezente în realitatea postbelică, întâlnim și în alte lucrări ale lui V.Vasilache. Să menționăm doar nuvela *Surâsul lui Vișnu*, pe care o considerăm capodopera nuvelisticii moldovenești.

În finalul *Pastoralei cu lebădă* eroii își intentează parcă un dosar, pentru a se verifica pe sine și a stabili adevărul, ceea ce rezultă din discuțiile purtate.

Personajele se manifestă conform caracterului lor și circumstanțelor în care s-au format și au activat. Astfel, se observă că cele care s-au format și s-au afirmat în noile condiții social-politice și psihologice, în orânduirea instaurată după război poartă însemnele timpului. Ei au anumite trăsături impuse de sistemul de stat, de atmosfera spirituală de atunci, când toate erau apreciate din punctul de vedere al intereselor unei clase care conducea țara și promova cu forța viziunea sa asupra vieții, iar reprezentanții altor clase erau incontinuu suspectați de infidelitate și acțiuni subversive; când exprimarea altor concepții, idei decât cele oficiale se condamna, când cetățeanul era aservit regimului despotic, cerându-i-se supunere totală, când în societate domneau bănuiala, delațiunea, când se simțea mereu teama de a fi supus izolării și dus în detenție sau, pur și simplu, lichidat, ceea ce se sugerează în realitatea prezentată în roman.

Descriind viaţa satului cu problemele lui sociale şi spirituale sinuoase, încurcate, scriitorul e alături de locuitorii lui, cât n-ar fi ei de diferiţi cu tot ce au bun şi cu păcatele lor, fiindcă omul este o creaţie divină complicată, contradictorie, cu tainele sale, care rămân numai cu el, nimeni nu este în stare să le descopere pe toate. Naratorul prezintă personajele cu părtinire, dar nu le iartă abaterile de la cumsecădenie şi atunci tonalitatea lui de asociat, apropiat se succedează cu una ironică sau chiar satirică. De fapt, filonul satiric, calm, echilibrat, motivat artistic este o altă componentă a structurii lucrării, care contribuie la înţelegerea mesajului general.

Pe parcursul acestor consideraţii, ne-am exprimat şi asupra unor particularităţi, modalităţi şi procedee poetice care au imprimat şi au transmis un mesaj artistic important şi actual, contribuind, totodată, la crearea unor personaje unice în felul lor, reprezentative nu doar pentru realitatea postbelică, dar şi pentru actualitatea imediată. Vom complini cele relatate cu alte câteva observaţii pe care le considerăm necesare pentru conceperea şi aprecierea mai deplină a autenticităţii romanului *Pastorală cu lebădă.*

Un semn caracteristic stilului lui V.Vasilache, menţionat de V.Kurbatov în prefaţa amintită mai sus, îl constituie faptul că „Scriitorul poate îmbina realitatea vie şi imaginaţia, adevărul de azi cu basmul etern, pentru că în conştiinţa autentică a poporului viaţa cotidiană şi miracolul sunt astfel îngemănate încât nicidecum nu le poţi găsi hotarele" [14]. Articolul de faţă este, credem, şi el o confirmare a acestor opinii. Ceea ce necesită să subliniem, în primul rând, vorbind de stilul scriitorului V.Vasilache, este originalitatea lui şi unicitatea sa în beletristica moldovenească recentă. Or, maniera, stilul artistic al autorului este un „aliaj" între modalităţile, tehnicile literar-poetice tradiţionale şi cele moderne. Referindu-se anume la romanul *Pastorală cu lebădă*, criticul A.Hropotinschi consemna, printre altele, în articolul deja menţionat, că textul respectiv „e o creaţie epică modernă (poate şi modernistă... de ce nu?)". O contribuţie considerabilă la înţelegerea şi perceperea corespunzătoare a romanului respectiv ar putea avea consultarea studiului lui Gheorghe Glodeanu *Poetica romanului românesc interbelic* [15].

Dintre modalităţile relativ mai noi (pentru perioada anilor 60), specificăm doar câteva care s-au manifestat în romanul *Pastorală cu lebădă*, cum ar fi elementul folcloric, monologul interior şi amplificarea funcţiilor lui. Un asemenea monolog, prin intermediul căruia sunt transfigurate artistic gândurile latente ale personajelor, când ele vorbesc despre ceva, dar gândesc cu totul altceva, contribuie la crearea veridică a psihologismului în roman. Mai atestăm şi aşa-numitele „oglinzi paralele", când personajele, evenimentele sunt privite şi estimate din mai multe unghiuri de vedere, sonorizate de mai multe voci, ceea ce amplifică veridicitatea celor descrise. Simbolul, alegoria, parabola, parodia din naraţiune sunt atribute vechi ale scrisului artistic, dar ele capătă funcţii şi valenţe noi în opera lui V.Vasilache. Ce este, într-adevăr, titlul romanului, dacă nu o parodie la specia literară „pastorala", pentru că acţiunea din text nu reflectă sensul propriu al formei literare date. Citām din *Dicţionarul de termeni literari*: „Pastoral: specie lirică minoră care cultivă un idilism convenţional, cu păstori şi păstoriţe evoluând într-un cadru rustic, marcat de artificialitate... În literatura română este vizibil în reflecţiile târzii din idilele lui Iancu Văcărescu, în «drama pastorală» a lui T.Cipariu ş.a." [16].

În roman atestăm câteva momente de parodiere a unor situaţii cunoscute.

În general, titlul romanului este dens, saturat, polifonic, plurisemantic, când grav, când ironic, colorat de umor, însuşire distinctă a viziunii artistice a autorului asupra lumii, text ce înglobează şi redă spectrul specific al felului de a gândi şi a simţi al poporului, cu proverbe, zicători, cărora traducătorul M.Lomako le-a găsit corespondente adecvate şi expresive în limba rusă. Iată doar unele culese de pe câteva pagini: „От сумы и от тюрьмы не зарекайся"; „Человек – что роса – пять минут под солнцем и..."; „Много слов – делу помеха"; „... после венца и орел – мокрая курица"; „... одной ладошкой не хлопнешь, одной ногой не пойдешь"; „Лишь то яблоко сладко, за каким карабкаешься на верхушку".

În mod ingenios, e concepută şi compoziţia romanului. Masa adunată intenţionează să aranjeze nunta tinerilor şi s-ar crede că întreaga convorbire ar trebui să se desfăşoare anume în acest sens, dar intervin discuţiile şi amintirile despre viaţa şi moartea lui Cruceanu şi Costache, cine au fost ei, cum au trăit, ce urme au lăsat în memoria sătenilor. Amintirile involuntare sunt şi ele o caracteristică a noului roman, în special în anii 60-80. Ca urmare, acţiunea se desfăşoară pe două planuri: unul vizând nuntă şi altul – pe cei doi consăteni defuncţi, amintirile despre ei devenind un adevărat priveghi. Disputa ce conţine probleme grave şi care are menirea de a fi povaţă şi călăuză viitorilor soţi se transformă într-o dezbatere serioasă a problemelor existenţei umane, a relaţiilor dintre oameni, a destinului lumii etc. Mesajul artistic este amplificat şi de fragmente, se pare, nelegate direct de acţiunea propriu-zisă a tramei: povestiri despre unele situaţii, întâmplări, cazuri sau parabole (cum este cea despre lilieci) ş.a., asemenea compoziţiei romanului modern, cum e, de exemplu, în *Patul lui Procust* de Camil Petrescu. Aceste „intervenţii" se infiltrează în text, înnobilându-l, îmbogăţindu-l.

Doar o observație. Miturile şi parabolele de la sfârşitul romanului, despre crearea lumii, despre misiunea femeii ş.a. sunt excesiv cifrate, mai puțin inteligibile şi artistic mai puțin eficace, dar se acceptă unele semnificații simbolice pe care le conțin şi care se intuiesc mai uşor (cum e visul lui Zinovie, de exemplu).

Fiindcă a venit vorba de mitul despre crearea lumii şi a vieții pe pământ, menționăm că el se întâlneşte aproape la toate neamurile pe Terra, având unele momente şi detalii comune. E cunoscut şi faptul că miturile nu se „deschid" întotdeauna transparent, integral. Specialiştii în hermeneutica mitologiilor afirmă că miturile sunt o încercare de a conştientiza fenomenele lumii şi a te familiariza cu ele (miturile) cu ajutorul asociațiilor emoționale şi logice, însă din cauza practicii sociale limitate, majoritatea asociațiilor grupate în câmpuri semantice se dovedesc, în mare măsură, distante una de alta şi nu pot fi supuse unui control practic. Altfel spus, aceste asociații sunt arbitrare, „libere", aproximative, relative, de aceea şi conținutul miturilor nu poate fi determinat cu toată precizia, ci doar în linii mari. De altfel, azi încă nu există o teorie unanim acceptată a mitului [17]. Simbolul şi mitul conțin totdeauna mai multe sensuri decât cele pe care le concepem, altele rămân latente. Aceasta se referă şi la semnificațiile miturilor şi simbolurilor din romanul *Pastorală cu lebădă*, de fapt, un aspect de cercetare ce se impune a fi realizat privind întreaga proză a lui V.Vasilache.

Acțiunea romanului este pătrunsă de un dramatism lăuntric, de nelinişte şi îngrijorare şi totuşi finalul e optimist, amintind că viața nu se sfârşeşte aici, nu-şi schimbă cursul. Stând la masă, Nicanor meditează asupra legilor existenței, în care totul este prescris – unul a murit, altul se însoară, al treilea are trei luni şi jumătate, deşi încă nu s-a născut, ca în cântecul ce spune: ai rupt din dumbravă o crenguță, pădurea nu va plânge după ea şi viața noastră e acea crenguță. În centrul satului cântă muzica, petrecerea, veselia e în toi, probabil pleacă băieții la armată sau se sărbătoreşte o nuntă. Flăcăii în straie albe de sărbătoare horesc, iar la casa lui Cruceanu albeşte pânza de doliu, de înmormântare, semn al durerii; se vede, una nu deranjează pe alta. Ruța cea cu ochii mari („Волоокая"), care l-a fermecat pe Cruceanu, păcatul şi blestemul lui, vine să-l bocească, îşi cere iertare de la soția lui Gheorghe, Irina, care îi dă un pahar de vin în amintirea şi odihna sufletului celui răposat, absolvind-o de cele întâmplate. Viața îşi continuă cursul său neabătut, nimic nu se poate schimba, pe toți şi pe toate îi aşteaptă sfârşitul, moartea îi egalează pe oameni, cine n-ar fi ei, îi împacă şi îi iartă. Este o chemare şi un patos umanist de o mare rezonanță umană şi creştină în acest final. Dar vine o nouă zi şi nu se ştie ce va aduce ea.

Referințe:

1. Vezi: Ciocanu Ion. Rigorile şi splendorile prozei „rurale": Studiu asupra creației literare a lui V.Vasilache. - Chişinău: Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală", 2000, p.52-82.
2. Tiutiuca Dumitru. Teoria operei literare. Judecăți şi prejudecăți estetice. - Galați: Editura Porto-Franco, 1992, p.6.
3. Василаке Василе. Пастораль с лебедем: Романы и повести / Предисловие Валентина Курбатова: Сестры жизнь и смерть и дядюшка Хроня. - Москва: Художественная литература, 1989.
4. Братья по перу: Молдавские писатели во всесоюзном контексте. - Кишинев: Литература артистикэ, 1989, с.223-224, 228.
5. Горловский Александр. Молдавские встречи: Литературно-критические статьи, документальная повесть. - Кишинев: Литература артистикэ, 1990, с.70.
6. Василаке Василе. Пастораль с лебедем / Предисловие Александра Горловского. - Кишинев: Литература артистикэ, 1983, с.14.
7. Hropotinschi Andrei. Pastorală cu lebădă de V.Vasilache // Basarabia. - 1992. - Nr.12. - P.180.
8. Братья по перу, с.79, 84.
9. Василаке Василе. Пастораль с лебедем. - Москва, 1989, с.8.
10. Ibidem, p.3.
11. Братья по перу, с.235.
12. Ibidem, p.240.
13. Gavrilov Anatol. Conceptul de roman la G.Ibrăileanu şi structura stratiformă a operei literare. - Chişinău: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2006, p.232.
14. Василаке Василе. Пастораль с лебедем. - Москва, 1989, с.10.
15. Glodeanu Gheorghe. Poetica romanului românesc interbelic. - Bucureşti: Editura Libra, 1998.
16. Anghelescu Mircea, Ionescu Cristina, Lăzărescu Gheorghe. Dicționar de termeni literari / Coordonator: Mircea Anghelescu. - Bucureşti: Editura Garamond, f.a., p.177.
17. Мифология древнего мира / Перевод с английского. Редактор В.А. Якобсон. Введение И.М. Дьяконова. - Москва: Наука, 1977, с.15-16, 35.

Prezentat la 06.12.2008

POETICITATEA PERSPECTIVEI MITICE ŞI LIRIZAREA REGIMULUI NARATIV ÎN *POVARA BUNĂTĂȚII NOASTRE* DE ION DRUȚĂ

Carolina CĂRĂUŞ

Catedra Literatura Română şi Teorie Literară

Frequently narrative poetical perspective seems to be an important modality of lyricism of narrative heterodiegetic systems. Inexhaustible lyrical resources conceal mythical perspective, of course, excessively in cases when it imposes as a vision of a notable poetical expression. In spite of its trans-significant character, mythical-poetical vision, circumscribed to the narrative perspective, increased from the whole text, emphasizes beyond this halos of senses and emotional emanation, which complete the content of the intra-textual images, that intensity poetical charm, and, consequently liricise the story.

În scrierile epice din sec. al XX-lea, perspectiva narativă poetică se dovedeşte a fi o modalitate importantă de lirizare a regimurilor, mai cu seamă a celor heterodiegetice. Inepuizabile resurse lirice ascunde perspectiva mitică, desigur, exclusiv în cazurile când ea se impune ca viziune de notabilă expresie poetică, cum e, bunăoară, în romanele *Creanga de aur* de M.Sadoveanu, *Eşafodul* de C.Aitmatov, *Povara bunătății noastre* de I.Druță ş.a. Căci, indiscutabil, atunci când perspectiva mitică nu devine viziune poetică, în virtutea, de exemplu, a interpretării parodice (cum se întâmplă în *Ulisse* de J.Joyce, în *Centaurul* de J.Updike sau în *Povestea cu cocoşul roşu* de V.Vasilache), lirizarea narațiunii nu este relevantă.

Asimilată perspectivei narative, viziunea mitică, mai exact, cea mito-poetică, adesea se manifestă nu numai sporadic, ci şi integral, la nivel de ansamblu, străbătând narațiunea în întregime şi iradiind elementele ei principale. Prin diverse articulații cu elementele întregului pe care îl străbate, articulații în esență paradigmatice, organizate într-un sistem coerent şi semnificativ grație unei regii eficiente, o atare viziune referă, treptat, la o realitate imagistică ce transgresează textul, deci la o realitate transtextuală şi, implicit, „transsemnificativă". Referindu-se la mit „ca element de limbaj poetic, ca *metaforă vizionară* [1, p.53], cercetătorul C.Parfene apreciază: „Şi el face parte din familia «imaginilor», însă e o imagine *transsemnificativă*, implicând în structura sa analogii sau similitudini dintre elemente paradigmatice foarte îndepărtate, ascunse şi imprevizibile, detectabile doar printr-un acut proces de «gândire» poetică" [1, p.53].

Cu certitudine, în virtutea caracterului său transsemnificativ, viziunea mito-poetică circumscrisă perspectivei narative, crescând din întregul text, punctează dincolo de acesta halouri de sensuri şi efluvii afective, mai mult sau mai puțin emoționante şi sensibilizatoare, care întregesc conținutul imaginilor intratextuale, le potențează farmecul poetic, iar în consecință lirizează narațiunea.

În *Povara bunătății noastre* (ne referim la ultima variantă a romanului, apărută la Chişinău, Ed. Universul, 2005), perspectiva narativă a enunțătorului heterodiegetic este o modalitate însemnată de lirizare a narațiunii. Ca şi în *Creanga de aur* de M.Sadoveanu în *Povara bunătății noastre* este explorat, dintr-o perspectivă poetică, mitul spiritualității noastre. Descifrând trăsăturile poeticului druțian, criticul M.Dolgan relevă că „poeticul lui Druță reprezintă o atitudine estetică specifică față de asperitățile şi duritățile vieții, față de rosturile omului pe pământ, cu tradițiile şi ritualurile lui, adică este o parte integrantă a viziunii artistice, dar şi o manieră particulară de constituire a imaginarului, de structurare a materialului într-un tot întreg epic" [2, p.72]. Grație acestor proprietăți ale „poeticului" druțian, viziunea mitică pe care o adoptă naratorul în *Povara bunătății noastre* e marcată de individualitate şi sensibilitate şi contribuie nu numai la lirizarea regimului narativ, dar şi la particularizarea acestuia.

Naratorul îşi inaugurează povestirea cu o secvență descriptivă expusă din perspectiva numită „din spate", ceea ce îi permite să asimileze în discursul său aprecieri şi trăiri ale personajului colectiv (nuieluşenii), generate de „potopul cela alb" care venea „nu ca o ninsoare oarecare, ci ca o mare binefacere cerească". Mărcile lingvistice ale acestei perspective au, în mare parte, valoare de cuvinte cu sens evaluativ afectiv [3, p.251] (ninge „domol", „agale", fulgi „blânzi", „sireacul" suflet, fulgi „pletoşi", „frumoşi"). Uneori au valoare de imprecație: „De vină era ninsoarea ceea nemaipomenită care (...) a răscolit, ***bat-o pustia***, sufletul oamenilor..." sau de interjecții modale: „**hei,** şi apoi să vezi viscole, să vezi iarnă grea!" şi de expresii metaforizate: „Furtuni de zăpadă, ***îmbrobodite în şaluri albe***, veneau ***schelălăind*** şi ***dănțăluind*** care mai de care"). Atare mărci

atestă supralicitarea de stări, atitudini mai mult sau mai puțin lirice, care sensibilizează şi personalizează regimul narației. Neîncetata cădere a zăpezii, marcată de recurența în discursul naratorului a lexemelor „ninge", „fulgi", anulează parcă istoricitatea timpului şi izolează câmpia Sorocii de restul lumii, declanşând în trăitorii ei emoții şi simțiri ancestrale. Simultan, frecvența lexemelor sus-consemnate, care se înscriu în paradigma cosmicului, reliefează impresia de primordial, de sacru şi mister. Drept urmare, se înfiripă o atmosferă mitică, ce capătă pregnanță când naratorul introduce în acțiune un personaj semifantastic, Molda, supranumit „Marele Apărător al câmpiei", care semăna „ba cu un lup, ba cu un câine, dar peste toate asemănările dăinuia ceva măreț, ***nepământesc***" (subl.n. – *C.C.*). Asocierea „Marelui Apărător al câmpiei" cu Molda din străvechea legendă despre descălecatul Moldovei devine suportul unei autentice viziuni mitice asupra lumii evocate. Iar evoluarea în narațiune a acestui personaj, ce are rolul de referent poetic al legendei în cauză, asigură continuitatea şi coerența viziunii mitice asupra Ciuturii. De notat că prezența Moldei în cadrul povestirii implică mitizarea Ciuturii, în pofida faptului că naratorul simulează pe parcursul relatării că percepe acest sat în mod obiectiv (veridic), apelând la numeroase repere ce vizează un timp istoric concret [4, p.58]. Ciutura la I.Druță, „expresia tipologică a satului basarabean şi un centru, o axă a acestui univers văzut arhetipal" [4, p.59], reprezintă proiecția mitică a Moldovei, tot aşa cum Macondo la G.G. Marquez identifică mitic Columbia. Dacă însă în romanul lui G.G. Marquez viziunea mitică denotă de multe ori accente parodice, în cel druțian ea este cu precădere gravă, încărcată de poezie şi tristeți ancestrale şi doar uşor străbătută de ironie bonomă. Înțelesurile dense şi profunde ale acestei viziuni mitice se încheagă, convergența semantică a simbolurilor-cheie (Molda, pădurea, câmpia Sorocii, pământul ş.a.), în jurul cărora se structurează nucleele narative. Bineînțeles, simbolul Moldei deține o funcție prioritară în această scriere, dat fiind faptul că, am menționat anterior, pe el se grefează viziunea mitică. Molda referă la vechime, la istorie, care, netăgăduit, constituie un îndreptar moral pentru succesori. Episodul de la începutul romanului, în care Molda apără câmpia Sorocii de violența lupilor, capătă, în această ordine de idei, semnificații simbolice. Lupii, în contextul de ansamblu al narațiunii, conotează răul în genere, cu multiplele lui fațete. Proliferarea lui în existența comunității umane atrage, implacabil, după sine disoluția morală. Ravagiile lupilor în câmpia Sorocii îi descumpănesc pe plugari, îi „sărăcesc cu duhul", iar „Frica îl macină, îl prosteşte pe om, şi cel care până mai demult le înfrunta pe toate, acum, deodată, începe a se lăsa pe tânjală". Relatând despre confruntarea Moldei cu lupii, naratorul reactualizează, prin referință la mitul ei, un model de comportament, demn de urmat, al strămoşilor noştri: ei nu se resemnau în fața răului desfigurator, ci îl înfruntau cu destoinicie, neadmițând destrămarea ființei şi poluarea sufletului. Substanța acestei viziuni este lirică, ea fiind fluidizată şi sensibilizată de fluctuația armonică a stărilor şi sentimentelor comunicate (fascinație şi amărăciune, nelinişte şi beatitudine, ironie şi gravitate), care, implicit, sporeşte emotivitatea evocării şi spunerii.

Lirismul viziunii şi al narației din *Povara bunătății noastre* este susținut de mai multe digresiuni lirice înglobate de narator în expunerea evenimentelor. Criticul M.Dolgan, echivalând sinonimic digresiunea lirică cu „poemul" („micropoemul"), atrage atenția că, aplicând tehnica inserțiilor, „prozatorul îşi construieşte în aşa fel opera, încât firul să constituie doar un «pretext» pentru a închega structuri de factură lirică, având un caracter mai mult sau mai puțin independent" [19, p.77]. Într-adevăr, naratorul heterodiegetic imaginează deseori situații de discurs care îi servesc drept „pretext" pentru verbalizarea punctului său de vedere. În romanul *Povara bunătății noastre* atare situații de discurs iau frecvent forma digresiunilor lirice, axate pe simboluri cu multiple conotații, cum e, bunăoară, fragmentul despre câmpia Sorocii care aprofundează viziunea mitopoetică a naratorului:

„Câmpia Sorocii...

O fi fost cândva pe aici, cu mii de ani în urmă, o mare limpede şi blândă. O fi secat încetul cu încetul, s-o fi călătorit prin alte părți, dar s-a dus, lăsând câmpiei moştenire mărețul chip al unor ape nesfârşite, cu valuri abia-abia însemnate.

O fi crescut pe aici, odată demult, păduri adânci şi dese. Le-o fi ars vreun pojar, le-o fi pustiit vreo furtună, dar s-au tot dus, şi numai adâncul pământului mai musteşte un dor străbun după codrii de altădată, cercând în fiecare primăvară să lege un freamăt verde peste trupul său pârjolit.

S-or fi-nălțat pe aici, cândva demult, un cârd de munți cu creste cărunte, răcorite sus, în albăstrimea cerului. Vremea i-o fi măcinat, cutremure mari de pământ le-o fi crăpat temeliile, dar s-au dus munții, şi numai pădurile câmpiei mai rătăcesc zile întregi undeva sus, printre nouri, căutând piscurile mândre de altădată".

Alunecând pe undele reveriei, naratorul coboară într-un timp incert, anistoric (sugerat cu ajutorul verbelor la un trecut potențial: o fi fost, o fi crescut, s-o fi-nălțat), şi descoperă formele din care s-a plămădit, pentru a

dăinui peste veacuri, patria noastră. Elementele spațialității (marea, pădurea, muntele) au o pondere aparte în poetizarea viziunii mitice a naratorului, deoarece ele desemnează nu numai primordialul, dar şi nişte esențe ale spiritualității arhaice: profunzimea cunoaşterii (marea), cunoaşterea sacrului (muntele), vitalitatea cunoaşterii (pădurea). Trăirile naratorului, având drept resort psihologic admirația pentru spiritualitatea strămoşilor, dar şi tristețea generată de faptul că multe dintre valorile ei au dispărut ireversibil în neantul istoriei, se revarsă în expresii metaforizate de un fin rafinament artistic, menținând lirismul narației. Tensiunea lirică creşte în partea a doua a descrierii în care fascinația pentru splendorile naturii alternează cu meditația gravă despre destinul neamului. Nu întâmplător, digresiunea lirică despre câmpia Sorocii urmează după episodul despre incendiul ce a pârjolit Ciutura. Grație unei atare joncțiuni, Ciutura îşi extinde conotațiile, prefigurând, în viziunea mito-poetică a naratorului, o adevărară matrice a valorilor morale şi spirituale care ne-au rămas de la strămoşi, valori ce nu au cedat timpului devastator. Focul a mistuit valorile materiale ale Ciuturii, dar, în ciuda acestui fapt, ea continuă să vieze, căci „vatra", matricea spirituală i-a rămas neatinsă. Focul nu le-a putut fura ciuturenilor cântecele, colindele, dragostea de viață şi alte lucruri simple, cum ar fi: „ o zare rotundă de horboțică albastră, întinsuri largi şi grele, o gară cu patru plopi, o sumedenie de lucruri înnodate la întâmplare". Anume de aceea Ciutura va renaşte din scrum ca pasărea Phoenix.

Viziunea mito-poetică a naratorului din *Povara bunătății noastre* iradiază şi alte secvențe descriptive. Relevantă în ordinea dată de idei este evocarea pădurii drept coordonată valorică a existenței ciuturenilor. Pădurea apare, din perspectiva naratorului, ca proiecție a naturii protectoare, generatoare de energii vitale. Dacă în *Eşafodul* de C.Aitmatov natura (a cărei metonimie simbolică este lupoaica Acbara) „judecă" oamenii şi se răzbună necruțător, pentru că faptele lor îi primejduiesc ordinea tihnită de viețuire (ceea ce indică o alterare a raporturilor om–natură), în romanul lui Ion Druță ciuturenii, din perioada interbelică, trăiesc într-o comuniune mitică cu natura, comuniune relevând solidaritatea, coabitarea lor armonioasă. Nu poate fi trecut cu vederea faptul că după ce arde Ciutura, Onache pleacă, împreună cu alți consăteni, la pădure pentru a se reconforta, pentru a pune temeliile unei vieți noi: „ Pădure, verde pădure... Şi apoi că-i mare minune pe lumea asta o pădure adâncă de stejari, abia ajunsă în mugur. Vine o boare de vânt, creanga se leagănă încet, dar nu se mai îndoaie. Undeva adânc, în măduva copacului, s-a trezit freamătul cela verde ce o să tot şoptească o vară întreagă, apoi mulți ani o să mai zacă printre copaci frunze mari, frunze galbene, frunze zimțuite.

Picături mustoase şi curate ca ceara se preling prin crăpăturile tulpinilor. Adie miroznă de muşchi, de pământ dospit, de coajă răzmuiată de stejar". Sentimentul acut al germinației continue, al proliferării triumfătoare a vieții, susținut la nivelul expresiilor lexicale: pădure „abia ajunsă-n mugur", „creanga se leagănă", „s-a trezit freamătul cela verde", picături „se preling", transpare în discurs, colorându-l afectiv şi semantic. Lirismul străbate capitolul *Pădure, verde pădure* răbufnind cu o forță aparte în scena mitică a apariției Moldei, care, cu „bocetul" ei, trădând „jalea cea fără de sfârşit", îi stinghereşte pe ciutureni. Molda în acest fragment, realizând o conexiune cu episodul anterior, se integrează în câmpul semantic al naturii (nu este accidental faptul că ea se retrage periodic în pădure), iar, în consecință, şi în câmpul ființării noastre istorice. Vaierul ei este nu numai ecoul suferințelor care se abat implacabil asupra locuitorilor câmpiei, loviți de un război nemilos, ci şi strădaniile neamului răzlețit, strâns grămăjoară lângă sânul naturii-mamă, pârjolită şi crâmpoțită. Natura renaşte şi germinează, dându-le puteri ciuturenilor, ca în mitul lui Anteu, să reziste în fața intemperiilor timpului vitreg.

Viziunea mito-poetică din romanul *Povara bunătății noastre* îşi întregeşte considerabil substanța liricofilozofică în secvența finală unde se povesteşte despre moartea lui Onache Cărăbuş, un personaj „potențat de sacru poetic şi mitic" [23, p.57], care nu a cedat, asemenea lui Mircea Moraru, în fața ispitelor şi anomaliilor timpului istoric, ci a încercat să întrețină, prin solidarizarea existenței sale cu axiologia populară, flacăra demnității umane. Expunerea se menține într-un regim puternic lirizat, fapt datorat câtorva simboluri poetice nucleare (fluturii, focul), care contribuie la conturarea imaginii răscolitoare a sfârşitului inexorabil. Corespondențele sinestezice ale simbolurilor în cauză fac perceptibile trăiri şi sentimente complexe, greu de transpus direct. Fascinația în fața morții (fluturii sunt frumoşi), tristețea îndoliată (fluturii sunt negri), sentimentul fragilității existenței umane (fluturii sunt plăpânzi) – toate aceste asocieri emoțional-psihologice exprimă tentații ce se opun dorinței copleşitoare de a trăi (desemnată de simbolul focului), dorință amplificată în preajma intrării în neant. Fluturii negri ce-l împresoară pe Onache se lasă puzderie şi peste Molda. Putem oare interpreta moartea acestor personaje drept un pronostic pesimist asupra destinului ulterior al neamului? Credem

că nu, căci Onache are un nepot, care îi seamănă mult (după cum spune Nuța), nepot care, reprezentând o nouă generație, va altoi, pe trunchiul viguros al tradiției (spiritualității arhaice), sensibilitatea sa modernă.

Aşadar, în romanul *Povara bunătății noastre* perspectiva narativă este asimilată viziunii mitice, care, remarcându-se prin poeticitate, devine o sursă importantă de lirizare a regimului narativ.

Referințe bibliografice:

1. Parfene Constantin. Teorie şi analiză literară. - Bucureşti, 1993.
2. Dolgan Mihail. Poeticul – principiu artistic capital al esteticii druțiene // Opera lui Ion Druță: Univers artistic, spiritual, filozofic. Vol. I. / Coord. M.Dolgan. - Chişinău, 2004.
3. Zafiu Rodica. Narațiune şi poezie. - Bucureşti, 2000.
4. Moraru Anatol. Povara verbului mioritic sau balada unui personaj înrudit? // Orientări artistice şi stilistice în literatura contemporană. Vol. II / Coord. M.Dolgan. - Chişinău, 2003.

Sursa:

Druță Ion. Povara bunătății noastre. - Chişinău, 2005.

Prezentat la 28.10.2008

REFLECȚII ASUPRA DIMENSIUNII MITOLOGICE ÎN POEZIA LUI ANDREI ȚURCANU

Olesea GÎRLEA

Institutul de Filologie al AŞM

The article *Reflection about mythological size in the poem by Andrei Țurcanu* has the next objective: 1) to compare the poetical text with myth, and to establish the existing similarities and differences, 2) to distinguish the literary process of myth of the poet, 3) to analyse and interpret the style and novelty of the literary creation. We have studied four myths: a) myth of creation, b) Odysseus myth, c) paradise myth and eternal return, d) hell myth in next poem *Ars poetica, Et ego in arcadia fui, Odysseus and Group work of God.*

În gândirea poetică a lui Andrei Țurcanu, poezia este stare de spirit, act de cunoaştere, ea devine un mijloc de a comunica noi zone ale trăirii, ale sensibilității, ale realului explorat de poet. Creația lui Andrei Țurcanu se înscrie prin radicalismul rupturii poetice, poezia lui a venit împotriva orizonturilor de aşteptare a lecturii epocii, fapt pentru care s-a ciocnit încă de la momentul apariției (1988) de o anumită inerție a criticilor din Republica Moldova.

Tema mitologiei greceşti şi creştine este una dintre preocupările poetului A.Țurcanu. Secvențele mitice relevă o față nevăzută a realității, pun accentul pe alternanța inevitabilă a vieții şi a morții, a obsesiei noastre identitare, pe speranțele umane într-o realitate falsă, pe definirea anumitelor structuri ale condiției umane.

Scriitorul descoperă, în mod original, geneza şi rularea variantelor mitice în timp şi istorie, înțelege mitul ca pe un element esențial ce marchează existența, neavând nici o şansă să dispară definitiv. Mitul se poate camufla, demitologiza şi remitologiza izbucnind neaşteptat în poezie. Ne vom referi, în special, la prezența şi descifrarea câtorva mituri definitorii în creația poetului:

a) Mitul creației;
b) Mitul lui Odysseus;
c) Mitul paradisului pierdut şi al eternei reîntoarceri;
d) Mitul infernului terestru.

Trebuie precizat faptul că originile artei sunt strâns legate de mitologie, dar în evoluția lor istorică ele au devenit forme de sine stătătoare ale fanteziei creatoare. Materialitatea extraartistică (mitul antic), aşa cum i s-a oferit văzului autorului creator, este izolată de contextul real al antichității şi transpusă într-un context social nou, nu în sensul de epigonism literar, ci devine expresia atitudinii axiologice a autorului care ordonează şi finalizează evenimentul, prin depăşirea convențiilor mitului şi transformarea conținutului acestuia. Detaşarea de mitul antic se realizează prin aplicarea rațiunii poetului la explicarea lumii înconjurătoare. Mitul migrează în domeniul artei ca formă de exprimare simbolico-artistică, care presupune o anumită libertate a scriitorului față de conținutul explorat, o revitalizare a mitului.

Poezia *Ars poetica* face parte din lirica filozofică şi este plasată în fruntea plachetei de versuri *Cămaşa lui Nessos*. Prin titlul ei, poezia anunță din start faptul că reprezintă o creație poetică desăvârşită, o capodoperă a poetului Andrei Țurcanu.

Ars poetica insistă asupra creației actului artistic, dar şi asupra autodefinirii eului liric, care presupune, în egală măsură, şi har („curg sâmburii, în suflet călător prind colte"), şi caznă („otrava rumenă mi-e fructul"). Actul de creație „fructul dat luminii" este definit prin acțiunea unui principiu de geneză divină „Otrava rumenă mi-e fructul / ce l-am dat luminii, crescut în sine / – moarte şi-nviere".

Poezia se remarcă prin materialitatea versului, scriitorul coboară limbajul filozofic în planul concretului, termenii-oximoron *otrava rumenă*, *senin aspru*, *inimi opaline* sunt semne distinctive pe care poetul le preferă ca unelte propice creației poetice.

Dictatura poetică a fanteziei scriitorului e departe de orice înduioşare, găsim mai degrabă ironia rece, grotescul, urâtul, artistocratica plăcere de a displăcea îmbinate într-o gradație ascendentă, menite să descrie un anumit public receptor, care se înscrie în anumite tipare concretizate de expresiile „inimi opaline", „carne-albastră", „măşti frumoase", „seminție blândă", „ispite feline", „grimase şi himere" care „pier strivite de bolte",

toate acestea dau contur mediocrității incapabile de sensibilizare la actul de creație artistică. În contrastul „inimilor opaline" şi al „măştilor frumoase", rodul fructului poetic „semința încolțită" izbucneşte într-un „suflet călător".

De factură modernă şi postmodernă, prin întreaga ei alcătuire, lirica lui A.Țurcanu reflectă fondul problematic al existenței, fără ocolişuri şi digresiuni. Scriitorul adoptă o poetică a imaginarului autohtonizând modelul arghezian şi blagian. Înțelegând poezia ca expresie a vieții sufleteşti, poetul filozofează pe tema creației prin tehnica clasică a confruntării dintre mediocritate şi noul sistem de valori. Vehemența critică şi chiar depoetizarea sunt direcții strategice ale desfăşurării lirice. Modern în expresie, spontan în alcătuirea imaginilor, poetul oscilează între antiteză şi oximoron, ironie şi imagini şocante, inocență şi teroare, sugestive sunt versurile: „Seninu-i aspru, nedescris vederii, / cuțite împlântă adânc / în trupuri androgine".

Ultimul vers al poeziei, poanta, menită să focalizeze atenția cititorului asupra unui eu nonproblematic, este o antiteză la versul din prima strofă, lumina vine în contrast cu seara: „Otrava rumenă mi-e fructul / ce l-am dat luminii (...) / „Picioarele mi se scaldă în untdelemnul serii" este, totodată, şi un mod inedit de redare a genezei şi amurgului creației, în general, şi a ființei, în particular. Scăldarea picioarelor în mir implică referințe intertextuale la mitul biblic al răstignirii pe cruce a Mântuitorului.

Noutatea liricii lui Andrei Țurcanu se poate observa şi la nivelul sintaxei poetice, în special, prin preferința pentru ingambament, predilecția spațiului alb şi elipsă, dar şi a pauzelor menite să nuanțeze mesajul textului pe care poetul intenționează să-l comunice.

Odysseus în Ithaka face parte din volumul *Luminişuri* şi este o poezie cu subiect de inspirație mitologică. Arhetipul mitologic, Odysseus, care este o figură dinamică, luptătoare, ce depăşeşte obstacolele ivite în cale spre a se întoarce în Ithaka, este înlocuit de poet cu o figură contemplativă, statică, nepăsătoare şi rece, care admiră pe țărm refluxul. Poezia se remarcă prin modalitatea de definire originală a refluxului prin două personaje mitologice Polytropos şi Kirke. Polytropos este văzut de poet ca o „fantomă întunecată a unui bătrân", „cel cu multe înfățişări" „o mască a morții cu găurile goale ale ochilor în care suflă urâtul de casă", în contrast cu Kirke, apariția căreia devine posibilă prin zbuciumul valurilor.

Penelope, femeia mitică, implicată activ în viața politică a statului, care-şi aşteaptă cu fidelitate soțul, fiind asaltată de pețitori, este acum o modestă „crescătoare de gâşte pe pajiştea cerului".

Variantele acestei mitologii noi s-ar putea grupa sub semnul unui sistem logic cu soluții istorice imprevizibile, care anunță încă de la începutul transpunerii mitului în versuri moartea cetății Ithaka „eroii nu mai au căutare în Ithaka" şi ascensiunea mediocrităților în noul sistem de valori, prin antiteza „Importanți sunt doar crescătorii de porci".

Aşadar, mitul marchează esențial existența, degradează şi izbucneşte neaşteptat în istorie prin viziuni insolite. Conținutul textului poeziei se impune printr-o (re)mitologizare continuă. Poetul mizează pe un ciudat clivaj între mitul antic şi o posibilă variantă de derulare a aceluiaşi mit. Mitul despre Odysseus este camuflat, aşadar, sub cele mai neaşteptate versiuni profane.

Poetul adoptă un model de receptare anticizantă îmbinat cu modelul de receptare actualizantă, prin surprinderea personajelor în situații existențiale noi: „Penelope/paşte gâştile pe pajiştea cerului din întâmplările Troiei./Lipit de o stâncă, pe țărm Odysseus contemplă refluxul." Poetul păstrează situația mitică cu excepția corecturii finalului şi începutului, (re)interpretează mitul lui Odysseus printr-o perspectivă nouă, cu soluții istorice imprevizibile.

Efectul magic al cuvântului se face resimțit prin frământarea apelor: „Odysseus...! Odysseus...! Zeița Kirke prin zbuciumul valurilor îl caută/îl cheamă". Finalul poeziei predispune la resemnarea metafizică a vrăjitoarei Kirke în fața morții cetății Ithaka: „Să nu mai vadă Ithaka, osânda plictisului ei, şi / să nu mai audă această necontenită chemare / care ştie că e doar o iluzie".

Ca şi în poezia *Ars poetica,* poetul manifestă interes pentru construcția antitetică, oximoron, interogația retorică, ingambament, dar şi pentru desacralizarea mitului şi a mitemelor antice.

Versul care deschide poezia *Et ego in arcadia fui...* evocă episodul genezei universului mitic „răbufnisem într-un sâmbure roşu", urmată de ideea călătoriei inițiatice „o țineam într-una la trap". Imaginea eului liric este camuflată de adoptarea măştii centaurului, care în accepțiunea dată de scriitor semnifică sfâşierea unei duble esențe. Imprecația celui de-al doilea vers „O ceas al uimirii păgâne!" vine în antiteză cu tabloul mitologic al edenului şi sugerează pătrunderea răului în paradis. Prin secvența mitului vârstei de aur, poetul atinge zona cea mai profund şi mai greu controlabilă – imaginarul; definit în termenii perceperii senzoriale a realului autohton. Tabloul tipologic al edenului este completat de „pomii încărcați de petale", „lumină", „floarea de

măr" (fructul primordial), „izvor", „fuga mieilor în luncă", „zumzetul țărânii". Astfel poetul îşi manifestă intenția de a ridica planul vieții reale la dimensiunile mitului.

Antiteza din primul vers universul feeric/antifeeric „somnul din scoică" şi „sâmburele roşu" accentuează ideea naturii duble a eului liric. Constituind o „parabolă" a grădinii roditoare, eul liric îşi autodefineşte poziția celor trei stări (ipostaze):

a) *pierderea controlului asupra propriei ființe*: „trupul meu tânăr nu ştia ce-i măsura", „rămâne-voi veşnic în plin răsărit", „cântam ameţit de lumină", „era o necontenită uitare de sine", ipostaza zborului: „eram ca un fulg printre pomii încărcați de petale", „simplu mă înalț în tării" sugerează spectacolul trist al unui teritoriu îngenuncheat, în care libertățile omului sunt suprimate;

b) cea de a doua ipostază *dispariția locutorie a eului liric* este sugerată de gradația ascendentă prin contopirea cu „floarea de măr, cu izvorul, cu fuga mieilor în luncă, cu / zumzetul țărânii fecunde";

c) ipostaza finală a *eului nostalgic* prin evocarea paradisului pierdut şi a mitului eternei reîntoarceri: „ – Cling! cling! Îmi răsună şi acum în auz tropotul de atunci / al copitei de argint".

În aventura cunoaşterii paradisului (arcadiei) poetul abordează două planuri de luciditate – unul veritabil conştient şi altul subconştient. Registrul verbal al poeziei este definit de alternanța modurilor verbale şi a timpurilor (imperfect, mai mult ca perfectul, prezent, viitor) care creează impresia de transcendere într-o lume ireală.

Poezia *Claca lui Dumnezeu* este rezultatul artistic al unei conştiințe frământate în lupta cu teroarea istoriei. Aşa cum enunță titlul, poezia se axează pe confruntarea cu pedeapsa divină. Neliniştea şi angoasele existențiale, imaginea terifiantă a morții este sugerată de epitetele „*Oderul clocotitor*", *ploaie de obuze, râu de sânge, țară în oase*, dar şi de metaforele şocante *țăranii din Moldova – fragil minereu / cu singurul scut – un mamă-ă-ă pe buze.* „Odra" este locul dezastrului, semnul căruia ar fi trebuit să i se asocieze, pronia divină este locul mâniei lui Dumnezeu, un centru al suferinței umane. Spațiul profan al existenței de aici şi acum conține semnele coborârii *ad infernos* (*lacrimă, țipăt, cumpănă a sorții, cămaşă în flăcări, o viață între maluri*) care accentuează starea de nelinişte şi anxietate, de pătrundere a morții devastatoare. Universul antifeeric (mitul infernului) este un spațiu în care istoria năvăleşte peste individ şi-i aduce spectacolele cele mai degradante ale condiției umane. În aceste împrejurări, eului liric, exilat din paradisul terestru, nu-i rămâne decât să invoce divinitatea ca martor ocular al disperării şi dezastrului într-o lume aflată la polul opus: „Şi râul acela de sânge-nsetat, / şi tinerii, Doamne, flăcăi de la coase / din moarte pre moarte călcând tremurat / c-un soare în creştet, cu țara în oase."

Libertatea totală în creație, dezarticularea sintactică, separarea subiectului de predicat, inversiunile, constituie însemnele sintactice ale poeziei lui Andrei Țurcanu. Poetul adoptă, în creația sa artistică, o atitudine critică şi lucidă, ironică şi autoironică, pe alocuri, surprinde şi provoacă cititorul la meditații profunde, insistă asupra eroizării grotescului şi estetizării cotidianului. În această ordine de idei, cititorului nu-i rămâne decât să parcurgă împreună cu eroul liric un drum cu umbre şi luminişuri, în năzuințele de accedere spre zonele superioare ale sufletului, explorând o poezie ironică, sinceră şi directă.

Prezentat la 04.12.2008

POEZIA FEMININĂ CONTEMPORANĂ: UMANISM ŞI ANGOASE ALE EPOCII

(Pe baza materialului moldo-italian)

Lidia GROSU

Catedra Literatură Română şi Teorie Literară

Attualmente, quando le malattie della societa mondiale, come sono: la mancanza della coscienza civica, la politicizzazione, la corruzione, la debolezza della memoria storica, la volgarita, cosi come anche tante altre qualita negative come l'arroganza, il cinismo, hanno acquisito una larga diffusione, occorre perpetuare i valori dell'umanesimo, di svegliare l'interesse di esse, queste portando all'equilibrio delle necessita e delle aspirazioni dei popoli, alzando allo stesso tempo sul piedestallo del bello, che, alia fine, salvera l'umanita. Questo ruolo, in maggior parte, riverrebbe alla letteratura, ed in modo speciale, alla poesia. E la poesia, diceva Bernard Noli, deve fare la parte essenziale nella lotta contro la barbarica e contro tutte le costrizioni ideologiche, la lotto che include in se la condizione di sopravvivenza di quello che definisce l'umano.

Nel presente articolo si fa un analisi della poesia femminina sul materiale italiano/moldavo delle autrici Biancamaria Frabotta e Vittoria Fonari nella creazione delle quali percepiamo il culto della bellezza, nei rispettivi casi accordando priorita al tema primordiale _'amore_ sentimento che non ha mai portato nella letteratura un 'impronta del trascinamento della creativita.

În *Estetica* sa Hegel afirmă că „literatura ocupă vârful piramidei în ierarhia artelor". În acest context, poezia comunică idei, deşteaptă emoţii, cuprinde toate formele de expresie, manifestându-se ca o artă capabilă să trateze orice subiect în orice formă. Elementul fundamental al poeziei este imaginaţia, această bază generală a tuturor formelor de artă. „De ce să nu găsim refugiul într-o carte bună, antidotul civilizaţiei? O carte bună întăreşte sufletul şi îi dă linişte", remarca Delacroix [1]. Învăţându-ne astfel să valorificăm comorile spiritualităţii, suntem chemaţi să cultivăm frumosul în felul în care el ni se prezintă. Schimbul de idei, viziuni şi concepte trezeşte la viaţă şi cristalizează o imagine impresionantă – imaginea spirituală a epocii în care trăim. Dar înainte de a ne referi la desfăşurarea tematicii propuse, legată de umanismul în poezia feminină (pe baza materialului moldo-italian), este cazul să efectuăm o microincursiune în istoria dezvoltării acestui curent literar, în scopul de a aduce un elogiu uneia dintre primele ţări care, în epoca Renaşterii, a promovat o ideologie nouă – umanismul, cu următoarele însemne: libertatea dezvoltării personalităţii umane, cultul antichităţii, admiraţia faţă de valorile antice prin operele lui Petrarca, Boccaccio, Mirandola, Lorenzo Valla ş.a.

Este vorba de Italia, care a dat naştere lui Ovidiu şi neîntrecutelor sale cântece de iubire, de ţara care a păstrat leagănul miturilor, legendelor, basmelor, în general al culturii universale, prin Roma antică. Adevăraţii promotori ai desăvârşirii progresului uman se alimentează şi astăzi din izvoarele nesecate ale umanismului latin. Şi atunci când vorbim despre creatorii de valori universale contemporane, nu putem să nu amintim şi de **Salvadore Quasimodo** (*„Să ştii, veneticule,/ Patria mea e Italia,/ Îi cânt poporul,/ lacrimile-i cânt…"*), poet pe care Ana Merini, apreciindu-i la justa lui valoare angajamentul civic, receptivitatea la problemele societăţii, calitate emblematică nu atât de des întâlnită, îl va elogia în unul din poemele ei: *Se l"uomo ha paura del dolore,/ Ci soccorrono le rime di Quasimodo:/ "Avidamente allargo la mia mano,/ dammi il cibo quotidiano" (Când omul se teme de suferinţă,/ îi sunt binevenite rimele lui Quasimodo: „Întind mâna mea, ca să-mi dai pâinea cea de toate zilele"), de* **Giovanni Giudici**, pentru care înaltele trăiri sunt o formă de dialog cu sinele:*„O noi, cei care căutăm adevărul – e timpul să ne-nvăţăm şi a minţi", de* **Giuzeppe Ungaretti**, al cărui crez poetic izvorăşte din marea datorie civică: *„Sunt un poet / un strigăt unanim, / sunt o magmă de vise…"*, de **Franco Fortini**, pentru care: *„Este un sens în azururi / Şi-un sens este marea deschisă / Şi-un sens e în tăcutele râuri…",* de **Elio Paliiarani**, care acceptă dispariţia fizicului, ca legitate a naturii, dar nu şi moartea numelui:*„Poetule, ce ştii azi despre moartea noastră proprie? / Cuvântul acesta, poetule, nu-l folosesc, dar acum fără de el e imposibil"*. Or, *„tu-n măsura ideală ai preţ pentru alţii,/ în aceasta constă încrederea – istoria ştie ce vrea.",* de **Mario Luzzi**, pentru care *„zborul e-ncet,/ cu greu îşi taie calea/ spre o albăstrime/ ce ar trece-n alta,/ în timpul cel de dincolo de timp"*, dar totuşi *„Ce mai putem fi?/ Doar nu aceste, deloc aceste păsări,/ci mişcarea spre-nălţimi"* şi mulţi alţi creatori de valori, pentru care formula vieţii, dialogul cu sinele, îşi găsesc reflectare în cuvânt.

Poezia contemporană, ca expresie a profunzimii spiritualităţii, se caracterizează prin trecerea de la forme vechi la cele noi. Şi deşi accentele se plasează pe producţia de text cu un conţinut problematic, preponderent social, stil angajat, căutându-se formule, orientări, discursuri noi, umanismul rămâne piatra de temelie a literaturii prin care, proaspete şi viabile, rămân sentimentele înălţătoare, tot ce este legat de om.

Deoarece *supra* ne-am referit la izvoarele umanismului latin, ţin să subliniez şi importanţa discursului liric feminin italian, reprezentat astăzi de poetele Maria Luisa Spaziani, Alda Merini, Amelia Rosselli, Biancamaria Frabotta ş.a. Acestea menţin vie flacăra originalităţii, promovează cultul frumosului, izvorul lor de inspiraţie constituind sentimentul de dragoste care, în opinia literatului Lucia Dărămuş, a inspirat dintotdeauna poezia lirică universală, fiindcă tot ce izvorăşte din poezia eposului e prezent în poezia lumii şi fiindcă dragostea însoţeşte *„periplul liric planetar"*.

Personalităţile nominalizate, evocând bucuria şi tristeţea, şi-au alimentat poezia din izvoarele nesecate ale umanismului latin, contribuind la dezvoltarea culturii/literaturii universale, la redarea eufoniei unor sensuri noi ale vieţii. Or, potrivit filozofilor, sensul vieţii este însăşi viaţa, iar meditaţiile lirice profunde asupra vieţii vorbesc astăzi despre un creator cultivat, ales, elevat, dar şi relevant, căutând noi modalităţi de discurs cu cititorul. În acest sens, generatorii de valori în persoana genului feminin promovează această linie şi se manifestă printr-un fin monolog/dialog, exteriorizând cu mare prudenţă şi responsabilitate ceea ce se doreşte interiorizat.

În cele ce urmează, vom face nişte marginalii la poetica dorului feminin, reprezentată de două autoare: Biancamaria Frabotta (Italia) şi Victoria Fonari (Moldova). Similitudinile creaţiei acestor două poete se fac dezvăluite pe calea unui sentiment – al dorului de viaţă, de Patrie, tristeţe, despărţire, iubire...un spectru întreg de sensuri şi nuanţe semantice. Însă, înainte de a vorbi de farmecul formulei poetice, bazată pe fiorii căutării şi armoniei, care evită ironia şi valorifică înaltele idealuri umane, vom scoate în relief unele concepţii ale exegeţilor care s-au pronunţat pe marginea noţiunii de „dor".

Însuşi cuvântul „dor" – *dolor* (din latina clasică), devenit *dolus* (în latina vulgară), se păstrează în italiană (*dudo*), sardă (*dolu*), friulană (*dul*), provensală şi catalană (*dol*), spaniolă (*duelo*) – afirmă Ovid Densusianu [2]. Totuşi, se consideră, în mod unanim că acest substantiv provine din latina populară – *dolus*, un postverbal al lui *dolire*, care în latineşte înseamnă atât suportarea unei dureri fizice sau morale, întâlnită în formă de *duroare* şi înlocuită treptat cu *durere*, cât şi manifestarea sentimentului de compătimire, compasiune pentru cineva, de întristare pentru ceva/cineva.

Ovid Densusianu va susţine că latinul popular *dolus*, înlocuind pe clasicul *dolor*, a devenit în română *dor* – „formă care a primit o nuanţare specială, îndepărtându-se de semnificaţia primitivă" [3]. Observând că noţiunea *dor* apare în aromână şi meglenoromână, I.Coteanu opinează că „latinescul *dolus* a început să exprime ceva propriu sufletului românesc, să ne redea acel lirism de nelinişte, de melancolie care străbate poezia noastră populară" [4].

Despre *dor* s-a mai scris că el ar exprima „un aspect al sufletului românesc", iar Lucian Blaga va afirma că acest cuvânt ar reprezenta chiar şi „o ipostază românească a existenţei umane" [5].

Promovând valorile prin instruirea tinerilor specialişti în domeniul filologiei, ele însele fiind creatoare de valori, universul liric al autoarelor nominalizate, la a căror operă mă voi referi în continuare, este străbătut de febra căutării ce redescoperă „cele vechi" din cele noi (*„Toate-s vechi şi nouă toate",* vorba lui Eminescu*)*.

Biancamaria Frabotta s-a născut la Roma în 1945. Predă literatura italiană contemporană la Universitatea „Sapienza" din Roma. Face poezie, scrie romane, eseuri critice. A publicat volumele de poezie: *Il rumore bianco, Feltrinelli,* 1982; *Appunti di volo e altre poesie,* 1985; *Controcanto al chiuso,* 1991; *La viandanza,* 1995; *High Tide,* 1998; *Terra contigua,* 1999; *La pianta del pane,* 2003; *Gli eterni lavori,* 2005; romanul *Velocita di fuga,* 1989; trilogia teatrală *Trittico dell'obbedienza*, 1996 şi diverse eseuri de critică literară.

Despre creaţia ei, criticul italian Stefano Giovanardi va menţiona: *„O expresivitate nu prea răspândită în poezia recentă acordă poetei o disonantă maturitate şi o rară plenitudine a cântecului, ca şi o amplă capacitate de a reacţiona la prezentul poeziei şi al istoriei, respingând orice formă de postmodernism şi orice reluare a relicvelor cultului «artei pentru artă»"* [6].

Efectele surprinzătoare ale trăirilor, cu multe întrebări retorice, se nasc din seninul certitudinilor: *„Te opreşti în oglinda curtenitoare / Numai pe obraz / La nord de rană / Altceva nu vreau să-ţi aduc / decât acest armistiţiu al cremelor, al săpunurilor de uitat"* (Biancamaria Frabotta). Iar la Victoria Fonari atestăm: *„Cu rimelul de pe genele mele aş desena cerul înstelat / pe corpul tău. Cu rujul de pe buzele mele aş crea un asfinţit/sau poate un răsărit de soare/care te-ar arde"* (***Pictură***).

Culegerea mai nouă *Poezii pentru Giovanna*, tradusă în română de poeta Ana Blandiana, ne captivează prin miracolul unei absențe care denotă trăiri de intensitate înaltă, sentimente ce ne îmbie într-o călătorie în lumea „vocii alb înstelată de lumină albastră”, albastrul simbolizând infinitul intimității apropierii care accentuează distanța. La Victoria Fonari același „albastru încetinește clipa”).

Actul poetic se realizează prin intermediul unei maniere proprii a autoarei, ce invită cititorul să se prindă în mreaja unor „filozofări”: *„Fără să permit genelor să se zbată, / am trecut pragul, / mi-am dat drumul pe scări / împotriva totului / împotriva nimicului supraviețuirii”*, realizând o asociere bine pronunțată a ideilor cu sens contrar. De fapt, antiteza, această figură de stil ambiguă, este frecvent acceptată de autoare: *„În spate e clipa nesăbuită a fiarei / în fața mea – poarta închisă în fața ta”.*

Departe de a declara tăcerea drept un început de furtună, *„Asemenea celui ce prea mult tace și nimeni nu reușește să treacă dincolo de secretul sufletului său până la refuz…”*, tăcerea e mai mult o interiorizare a atitudinilor, a trăirilor: „*Greșeli, ca niște drumuri, / iubiri ca niște falii / poezii în stare să-ți furnice prin degete/ de-a lungul unei vieți întregi*”, trăiri menite să păstreze viabilitatea sentimentului de la origini.

Poemele autoarei Biancamaria Frabotta reprezintă o scară care, la fiecare treaptă urcată, te întrebi: ce va urma? Și vei răspunde sigur: ascensiunea sentimentală – acel dor românesc atestat și în creația unei autoare de naționalitate italiană, care poartă amprenta latinescului popular *dolus*.

„…Libelula și-a descoperit existența / pe un fir de iarbă / de pe arcurile romane. / Cineva zice că miroase a istorie. Pentru ea bella vedere/ e VIAȚA/ simte razele de soare/ cum îi încălzesc aripile: e timpul meu își zise/ și zbură” (*Visul libelulei*) – este un fragment dintr-un poem din volumul de versuri *Sarea pasiunii* care semnifică trecerea nebunatică a timpului sau, mai bine zis, anotimpul frumos al unui timp din care face parte Victoria Fonari – cel al reînvierii, al dragostei și al căldurii, al aspirației, al visului din zbor. Or, *„zborul, că stare lăuntrică a eului liric, rămâne a fi, deocamdată, o caracteristică a poeziei Victoriei Fonari”*, va argumenta conferențiarul universitar Ana Ghilaș, doctor în filologie, într-un articol de referință [7], iar studenții, într-un interviu, vor pleda în favoarea acestui distinct literar: *„Poezia acestei autoare palpită, aspirând la unicitate spre un spectacol «al frunzelor astrale», «al clipei zborului», «al stelelor ce sparg clepsidra timpului». Vocea lirică din poezie oferă versurilor efect sonor și muzicalitate prin rugăciunea șoptită. În jurul acestui auz temporal acut se mișcă eul liric”.*

Desfășurând o vie activitate în domeniul instruirii, în calitate de cadru didactic, dar și în cel al științei literare, Victoria Fonari rămâne o romantică inveterată, *ars poetica* constituind o pagină luminoasă în biografia autoarei. Ea a lansat volumul de versuri ***Zbor în antiteză*** (2000), este prezentă cu cicluri de versuri în culegerile ***Nu e om să nu fi scris o poezie*** (1999-2006, volumele1-8) ***Iubire de metaforă*** (2001), ***Tentația metaforei*** (2006), dar și pe paginile săptămânalului *Literatura și arta* și ale revistei de cultură din Italia – *Amnesia Vivace.* Recent, a văzut lumina tiparului lucrarea ***Hermeneutica literară*** (2007), consacrată studenților, profesorilor, celor interesați de arta interpretării critice.

Poeta (în ***Sarea pasiunii***) „uită de timp” și „pierde acest timp”, mai bine zis rătăcește prin acest timp, însă esențial este că timpul o ține în vizorul său și autoarea simte ochiul lui vigilent: *„Mi-am uitat timpul/ Dar poate l-am pierdut/ Proust m-ar sfătui la sigur să-l caut/ De fapt nu e vorba de un timp pierdut/ E un timp rătăcit”* (***Pe marginea absolutului***). Biancamaria Frabotta, la rându-i, se va resemna cu trecerea în timp, iar ireversibilitatea acestuia se va face imposibilă prin nedorința de a trăi pe nou trecutul: *„Era înainte ca tu să fi fost/ dar fusese cu adevărat / Era obișnuita viață însorită pe care întunericului o restitui./ Ca după atâtea ierni – o vară returnată expeditorului.”*

Victoria Fonari, situându-se între tradiționalism și modernism, creează o poezie a ei – inovatoare, izvorâtă la hotarul dintre suflet și rațiune, dintre realitate și vis, abordând teme cunoscute, dar atât de proprii numai stilului ei, exteriorizându-și lumina sufletului ce o caracterizează (*„Mă plimb prin soare / deși pe pământ e iarnă. / Rup o rază / și încă una,/ apoi încă vreo trei. / Rădăcina de foc rămâne / mâinile de foc îngheață / și razele se decolorează amorfe”* (***Plimbare pe soare***)), evitând abstractul și punând accent pe calitățile firești ale omului. Pentru ea poezia reprezintă libertatea exprimării coerente pe calea unei metafore sincere, pe calea „*adevărului clipei sigilat pe hârtie*” (***Poezia***).

Prin piesa lirică *Poarta,* ce semnifică trecerea spre/din ceva drag, vechi, nou, apropiat, dar, în același timp, și necunoscut este sugerat laitmotivul primului ciclu *Marine ROMAntice,* prin care se conturează distinct universul eu-lui liric – unul romantic – „cel al îndrăgostiților ce ating constelații”, „ce scriu tăcerea cu cerneala

stelelor marine", această „poartă" deschizând noi orizonturi de dezvăluire a sentimentelor nobile. La Biancamaria Frabotta poarta este închisă, … sentimentul e interiorizat: *„În spate e clipa nesăbuită a fiarei,/ în faţa mea – poarta închisă în faţa ta".*

Porumbelul apare ca simbol al păsării iubirii, dar şi al virtuţilor înrudite ale blândeţii, nevinovăţiei, timidităţii, păcii: „*O plasă aruncată în azur. / Vântul se joacă prin aripile porumbeilor scriind: «Cerul Romei – o dedicaţie romanticilor»" (**Dansul porumbeilor**).*

Dorul de cuibul părintesc, de baştină, de un drag care o desparte de alt drag le desprindem în ciclurile: *Avize*, *Gingăşii de clepsidră, Încâlciri de îngeri.* Nici chiar emoţiile trăite alături de mare, soare, stele, nici chiar frumuseţea arborilor exotici, atât de dorită şi prezentă în imaginaţia romanticilor îndrăgostiţi – nimic nu poate înlocui dorul de casă, de cele patru anotimpuri care, într-o ţară balneară, capătă un cu totul alt sens: *„Un an certat cu timpul/ mi-a dăruit două primăveri,/ dar mi-a furat o toamnă/ se alintă ochii în florile de azi şi ieri/ ce nu înlocuiesc frunzele de aur…"* Or, dorul de baştină semnifică un sentiment înălţător trăit îndeosebi în momente de meditaţie profundă – „eucalipţii devin sălcii aromate" (*Coloanele răsăritului*), care provoacă *„dorul de cerceii teilor uscaţi, de-al primăverii dor"*, iar *„iubirea îngenunchează timpul în faţa raţiunii/şi nu mai poate simţi decât flori de tei, salcâm şi trandafir"* (***Fir(e)***), iar poeta Victoria Fonari „nu are timp să oprească timpul", deoarece „se grăbeşte să trăiască." (*Jocul umbrelor).*

În loc de concluzii:

Pasiunea pentru metaforă aparţine cu prioritate celor din domeniul umanitar. De aici şi similitudinile acestor două autoare – Victoria Fonari, Biancamaria Frabotta, pe care le-am îndrăgit prin: preferinţa pentru poezia modernă, promovarea valorilor, dar şi participarea nemijlocită la edificarea acestora; inteligenţa artistică, exprimată prin crearea unor polifonii de sensuri profund umane; discreţia cuvântului şi pledoaria pentru o metaforă ce străluminează chintesenţa lucrurilor; discursul modern, sugerând ieşirea din labirint prin vibraţia sufletului, prin exteriorizarea trăirilor de intensitate.

Cioplind cu dăruire de sine şi iscusinţă în piatra cuvântului, poetele ştiu să desferece cele mai pure surse ale emotivităţii. Lumina şi zborul sunt două calităţi ale poeziei lor care denotă rosturile, esenţa vieţii – numai cu lumină în suflet poţi recepta şi transmite lumină (*Lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat*). Zborul, în discursul liric, este atras de lumină, şi de aici – preponderenţa romanticului pentru clipe dorite, visate.

Meditaţiile emană optimism chiar şi în cazul solitudinii, al tristeţii melancolice: *„Este prima vară/ pe care ţi-am aruncat-o pe umeri,/ asemenea mării când e singură şi seara/încetează să o mai privească"* (Biancamaria Frabotta); *„Lacrimă,contur de bulgăre,/ îneacă-mi sentimentele-n neştire,/ Lacrimă, contur de soare,/ îneacă-mă-n lumină!"* (Victoria Fonari).

Plasticitatea versurilor, lirismul lor ne copleşeşte prin omenesc şi frumos. Neîmpăcarea cu imperfecţiunile realităţii nu ştirbeşte din aura versului, modelat cu ingeniozitate, fiindcă, în cele din urmă, *„viaţa stelelor mai trăieşte în sufletele noastre"* (Victoria Fonari), iar *„vocea în faţa noastră converseză"* (Biancamaria Frabotta).

Aşadar, poezia este o cale ce duce spre/din marea lumină a umanismului latin… Să păşim pe această cale şi să ne sporim bucuria generată de ceea ce ar putea să se împlinească – reducerea la minimum a cataclismelor de tot felul şi apropierea de lumină prin adevărul cuvântului.

Referinţe:

1. Delacroix E. Jurnal. Vol.I. - Moscova: 1968. - 59 p.
2. Densusianu Ovid. Opere. Vol. 1. - Bucureşti: Ed. Academiei R.S.R., 1970. - 39 p.
3. Densusianu O. Istoria limbii române. Vol.II / Ediţie îngrijită de J.Byck. - Bucureşti: Ed. Ştiinţifică, 1961. - 36 p.
4. Coteanu I. Stilistica funcţională a limbii române. - Bucureşti: Ed. Academiei R.S.R., 1973. - 16 p.
5. Blaga L. Spaţiul mioritic. - Bucureşti: Ed. Humanitas, 1994. - 164 p.
6. Giovanardi Stefano. Poeţi italieni din a II-a jumătate a sec. XX. - Milano: Mondadori, 2004. - 34 p.
7. Ghilaş Ana. Poezia ca afirmare a eului // Făclia, 4 aprilie 2005.
8. Ferber Michael. Dicţionar de simboluri literare. - Chişinău: Ed. Cartier, 2000.
9. Frabotta Biancamaria. Poezii pentru Giovanna. - Roma: Ed.Liternet, 2005.
10. Fonari Victoria. Sarea pasiunii. - Chişinău: Ed. Pontos, 2005.

Prezentat la 23.12.2008

S T U D I A   U N I V E R S I T A T I S

Revistă ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2008, nr.10(20)

NATURA FONETICĂ, STATUTUL FONEMATIC ŞI NUMĂRUL UNITĂŢILOR CONSONANTICE COMPUSE ÎN LIMBILE GERMANICE

(Studiu de sinteză)

Alexei CHIRDEACHIN*, Nicanor BABÂRĂ

Catedra Filologie Engleză,
**Institutul de Stat de Relaţii Internaţionale din Moldova*

The phonetic nature, the phonological status and the number of compound consonantal units represented by the affricates constitute a controversial matter in linguistics. There is no unique opinion among researches concerning these issues. This article is dedicated to the examination of the given problematic in the Germanic languages.

Unităţile consonantice compuse (în continuare UCC), cunoscute şi ca **africate, semioclusive (mioclusive), semiconstrictive, oclusiv-constrictive (oclusiv-fricative), consoane complexe (compuse, contopite), oclusive contopite** (sau **continue**), diftongi consonantici, ridică o serie de probleme dificile la nivel fonetico-fonologic. Una dintre ele ţine de **statutul lor fonematic**. După A.Turculeţ, UCC constituie sunete specifice, care se produc prin îmbinarea modurilor de articulaţie oclusiv şi constrictiv, ce încep cu o ocluzie şi se termină printr-o constricţie omorganică, repetând astfel, în faza iniţială, o oclusivă, iar în faza finală – o constrictivă; de exemplu: /ts, ʧ, pf, kx/ [1, p.37]. N.Corlăteanu şi Vl.Zagaevschi susţin că elementul oclusiv din cadrul africatei evită faza de exploziune, trecând într-un zgomot de fricţiune ca la fricative. Astfel, UCC se prezintă ca o sudură, o întrepătrundere a două nuanţe fonetice: o oclusivă (dar nu o explozivă) şi o constrictivă: /ʧ/=/t+ʃ/, /ʤ/=/d+ʒ/, /ts/=/t+s/, /dz/=/d+z/ [2, p.78]. Această opinie este exprimată de A.S. Cikobava [3, p.155], S.F. Leontyeva [4, p.244], P.P. Şuba, L.A. Şevcenko, I.K. Ghermanovici, A.G. Muraşko, N.V. Fedotova şi M.P. Dubograeva [5, p.26], E.D. Polivanov [6, p.158-160] şi de alţi cercetători (cel din urmă menţionează că locul articulării celor două elemente trebuie să fie acelaşi, adăugând că în sensul larg africatele pot fi unite cu oclusivele într-o categorie). O.S. Akhmanova defineşte africata în felul următor: "consoana cu recursia fricativă în loc de exploziune, care, de obicei, apare ca rezultat al contopirii sunetului oclusiv cu următorul sunet constrictiv omorganic, iniţial tautosilabic" [7, p.61]. M.Bogdan consideră că UCC sunt un fel de sunete la articularea cărora ocluziunea nu se deschide brusc, ci treptat, gradual, terminând articularea printr-o constricţiune [8, p.121]. Această idee este reflectată şi de Gh.Constantinescu-Dobridor [9, p.94], D.Crystal [10, p.8], O.I. Dickushina [11, p.84], A.L.Trakhterov [12, p.16], D.Jones [13, p.535], L.V.Sčerba [14, p.172] (cel din urmă susţine că elementul fricativ nu este decât un fel de exploziune). N.Corlăteanu este de părere că în cazul UCC nu se poate vorbi de o succesiune consecutivă a unei articulaţii după alta, dar de o singură articulaţie a unui singur fonem, la care momentul exploziunii dispare sau este redus aproape totalmente. Aceste unităţi fonetice au un caracter monofonematic. De aceea UCC nu pot fi considerate diftongi consonantici: e vorba, de fapt, de contopirea într-un singur fonem a două nuanţe articulatorice [15, p.91]. Opinia privind caracterul monofonematic şi unic al africatelor este susţinută şi de G.P. Torsuev [16, p.57], O.I. Dickushina [17, p.58], V.S. Kalinina [18, p.24] (ultimele două cercetătoare mai arată că nu este posibil a diviza africata în componenta oclusivă şi cea constrictivă, depistând astfel limitele lor, iar G.P. Torsuev, la fel ca şi V.S. Kalinina, consideră UCC un fenomen fonetic aparte, aflat în opoziţie atât cu oclusivele, cât şi cu constrictivele). D.Jones, considerând africatele, după cum s-a menţionat, ca un fel de oclusive şi recunoscând implicit caracterul lor monofonematic, admite o separare relativă a organelor articulatorii ce creează efectul auditiv al caracteristicii omorganice [13, p.535]. În concepţia lui A.A. Reformatski, UCC sunt nişte sunete a căror ocluzie se deschide pentru trecerea aerului ca la fricative, dar brusc, şi nu lung, ca la cele din urmă [19, p.173]. A.Tătaru clasifică africatele drept combinări de gradul III (foarte strânse, presupunându-se că într-o secvenţă de două sunete există o asemenea combinare profundă, încât caracteristicile individuale se întrepătrund, formând o nouă unitate, care poartă amprenta ambelor sunete), opunându-le celor de gradele I (laxe, de exemplu: /kl, gl, pl/) şi II (strânse, de exemplu: /ng, tm/) [20, p.66], iar A.Evdoşenco susţine că UCC sunt consoane **semiînchise**, opunându-le celor **închise** (oclusive), **semideschise** (fricative propriu-zise) şi **deschise** (laterale) şi, de asemenea,

afirmă că „africatele au comun cu oclusivele implozia (element distinctiv: explozia), iar cu fricativele – destinderea (element distinctiv: ocluziunea)" [21, p.37]. P.P. Şuba, L.A. Şevcenko, I.K. Ghermanovici, A.G. Muraşko, N.V. Fedotova şi M.P. Dubograeva prezintă africatele ca oclusive contopite [5, p.155], iar A.S. Cikobava – ca sunete contopite, opunându-le atât oclusivelor, cât şi constrictivelor şi recunoscându-le caracterul monofonematic [3, p.155]. L.R. Zinder, de asemenea, pledează pentru statutul fonetico-fonematic aparte al africatelor, opunându-le oclusivelor [22, p.91]. L.G. Skalozub susţine că L.V. Sčerba, O.I. Brok, V.A. Bogorodickij, A.I. Tomson privesc africatele ca sunete inseparabile, pe când N.V. Kruszewsky – ca îmbinări de sunete în care „spiranta" este despărţită de „explozivă" prin cea mai neînsemnată porţiune de timp. L.G. Skalozub mai arată că majoritatea foneticştilor consideră că deosebirea dintre africată şi oclusivă nu constă în poziţia părţii active din faţă a limbii, ci în procesul de articulare: în literatura fonetică consoana rusească /ʧ/ (fonemul /ʤ/ nu există în rusă) se numeşte **oclusivă continuă,** deosebindu-se de una simplă prin caracterul treptat şi pasiv al îndepărtării organului activ de cel pasiv în cea de-a treia fază de articulare, fapt ce creează posibilitatea apariţiei constricţiei [23, p.35-40]. M.I. Matusevici exprimă opinia că fonemul /ʧ/ din rusă este o africată bifocală aflată în opoziţie cu cea monofocală /ts/, evidenţiind trei faze în procesul articulatoriu al ei: **1) Ocluzie** – fonema palatalizată /t/; **2) Reţinerea ocluziei**; **3) Constricţie** – consoana palatalizată /ʃ/ [24, p.144-145]. Vl.Plotnic subliniază că B.Bloch şi G.L. Trager, bazându-se pe principiul simplităţii structurale şi al economiei limbii, neagă existenţa fenomenului fonetic al africatelor ca atare [25, p. 238].

În temeiul celor expuse, observăm că problema statutului fonematic al africatelor este foarte controversată – unii foneticşti (majoritatea) le consideră unităţi monofonematice, pe când alţii susţin că ele nu sunt decât îmbinări bifonematice a două sunete consecutive.

Altă problemă, care, într-o anumită măsură, este condiţionată de cea dintâi, vizează **numărul africatelor**. Problema numărului africatelor în limba engleză, în legătură cu divergenţa mare de opinii cu privire la acest subiect, necesită o atenţie deosebită. B.Bloch şi G.L.Trager, bazându-se pe principiul simplităţii structurale şi al economiei limbii, conclud că în limba engleză nu există în genere africate [Apud: 25, p.238]. Marea majoritate a lingviştilor, V.A. Vassilyev [26, p.189-190], G.P. Torsuev [16, p.57], A.L. Trakhterov [12, p.16], O.I. Dickushina [17, p.58; 209, p.84], A.I. Smirnickij [27, p.17-18], V.D. Arakin [28, p.79], S.F. Leontyeva [4, p.244], M.Bogdan [8, p.121-122], D.Crystal [10, p.8], V.A. Bogorodickij [29, p.97], E.D. Polivanov [6, p.257] şi alţii recunosc numai sunetele /ʧ, ʤ/ ca fiind africate. D.Jones la africatele menţionate adaugă şi continuităţile fonetice /ts,dz,tr,dr/ în categoria africatelor [30, p.146-154], dintre care W.Jassem [31, p.120-121] şi A.Tătaru [32, p.130-131] consideră secvenţele /tr, dr/ ca africate, iar succesiunilor fonetice /ts, dz/ nu le dau statut de africate. O'Connor numeşte /tr, dr/ îmbinări de sunete; Pring, găsind o anumită asemănare a lor cu africatele /ʧ, ʤ/, nu le include într-o clasă sau alta; I.Ward, MacCarthy, A. C. Gimson le consideră ca fiind africate [Apud: 26, p.190-191]. C.Gogălniceanu [33, p.26, 73-75] şi I.Ward şi A.C.Gimson [Apud: 25, p.239], alături de cele şase sunete menţionate, adaugă aici /tθ, dð/ (în interpretarea celor din urmă – /tθ, dθ/ [Apud: 26, p.190-191]). Pentru a demonstra că numai sunetele /ʧ, ʤ/ fac parte din categoria africatelor, V.A. Vassilyev propune următoarele argumente: **1) Indivizibilitatea articulatorie:** fonemul se defineşte ca cea mai mică unitate indivizibilă a limbii. Africata reală este un sunet compus, dar inseparabil articulatoriu: trecerea de la elementul oclusiv la cel constrictiv este atât de graduală, încât practic e imposibil a determina limita elementelor ei constituente. Diferenţa se sesizează la rostirea cuvintelor române *băţ*, *şveţ* cu africata adevărată /ts/ şi a celor engleze *bets*, *sweats*. **2) Indivizibilitatea morfonologică:** fonemul formează un morfem sau îi aparţine complet, nu se admite apartenenţa elementelor lui morfemelor diferite, ca în cazuri de felul *bets*, *sweats* [26, p.190-191]. Această idee este susţinută de G.P. Torsuev [16, p.57] şi O.I. Dickushina, cea din urmă adaugând că elementul constrictiv al africatei nu poate fi prelungit [11, p.84]. Un loc aparte în fonetica limbii engleze îl ocupă problematica secvenţei /ts/. A.Tătaru, de asemenea, consideră secvenţa /t+s/ din engleză ca o îmbinare bifonematică de sunete, evidenţiind că în procesul însuşirii pronunţiei româneşti vorbitorii de limba engleză nu ţin cont de faptul că în română îmbinarea de sunete /ts/ este o unitate monofonematică, ca în cazul articulării cuvintelor româneşti că *braţ*, *prinţ* etc., nu o secvenţă bifonematică, ca în engleză. Vorbitorii de limba română, din contra, uitând de caracterul bifonematic al secvenţei engleze /t+s/, sunt predispuşi s-o pronunţe ca pe o africată monofonematică /ts/ în cuvintele englezeşti *brats*, *prints* etc., ceea ce nu corespunde pronunţării standard engleze [32, p.151]. D.Jones arată că africata /ts/ se întâlneşte rar în engleză, numai în cuvinte de origine străină: ***Ts**ana* /ˊ**ts**ɑ:nə/, ***ts**etse* /ˊ**ts**etsi/, ***Ts**ushima* /ˊ**ts**u:ʃimə/, remarcând

că în cuvântul ***tsetse*** prima /ts/ este africată adevărată, iar cea de-a doua – ca în cazul cuvintelor *cats*, *curtsey*, în care ocurența africatei adevărate nu este atestată, dar cele două sunete se pronunță mai mult sau mai puțin strâns unit, pe când există şi cazuri în care pronunțarea separată a elementelor /t+s/ este clară: *ou**ts**et, ou**ts**ide* etc. [30, p. 151-152]. C.Gogălniceanu consideră că şi în cazurile de tipul *cats* /kæts/ e vorba de o africată, egală cu /ts/ inițial din *tsetse* în ce priveşte statutul fonematic, de asemenea opunând-o exemplelor ca *outset*, în care se atestă secvența sunetelor /t+s/ ce aparțin unor morfeme diferite [33, p.75].

În alte limbi germanice, avem următoarea situație fonetică şi fonematică, ce se referă la tema africatelor. În germană, conform opiniei lui A.I. Smirnickij, sunt trei africate: /ts, ʧ, pf/ [34, p.17]. V.A. Bogorodickij, la fel ca şi E.D. Polivanov [6, p.254], nu consideră îmbinarea de foneme /pf/ ca africată, remarcând că africata /ʧ/ se pronunță cu mai puțină fuziune a elementelor componente /t+ʃ/ decât în rusă [29, p.107]. În suedeză, după A.I.Smirnickij, există o singură africată /tç/ [27, p.18], savantul în cauză remarcând că aceasta are tendința de a se fricativiza la nivel dialectal, ca în norvegiană, iar referitor la secvența /ʧ/ acelaşi savant observă că ea poate fi privită ca o îmbinare a două sunete [27, p.17]. V.A.Bogorodickij, din contra, consideră secvența /ʧ/ ca pe o africată, pe când continuitatea de sunete /tç/ nu o recunoaşte ca unitate indivizibilă [29, p.141], şi susține că în limbile olandeză şi daneză nu există africate [29, p.121, 131].

Foneticienii menționați, în afară de B.Bloch şi G.L. Trager, care neagă existența africatelor ca atare, consideră fonemele /ʧ, ʤ/ drept unități fonetice cu caracter monofonematic.

Pornind de la cele expuse, constatăm că problematica africatelor în limbile înrudite şi în cele neînrudite constituie un tablou complex şi controversat, fenomenul şi caracterul monofonematic al africatelor în general şi apartenența fonemelor /ʧ, ʤ/ în română şi în engleză la categoria africatelor fiind recunoscute de majoritatea foneticienilor. Un loc aparte însă îl ocupă problematica secvenței /t+s/ din engleză. Referitor la alte secvențe compuse engleze opiniile cercetătorilor diferă considerabil, fiind controversate.

Referințe:

1. Turculeț A. Introducere în fonetica generală şi românească. - Iaşi: Casa Editorială Demiurg, 1999. - 288 p.
2. Corlăteanu N., Zagaevschi Vl. Fonetica. - Chişinău: Lumina, 1993. - 272 p.
3. Чикобава А.С. Введение в языкознание. Часть I. Фонетика. - Москва: Учпедгиз, 1952.
4. Leontieva S.F. A Theoretical Course of English Phonetics. - Moscow: Higher School Publishing House, 1988. - 272 p.
5. Шуба П.П., Шевченко Л.А., Германович И.К. и др. Современный русский язык. Часть 1: Фонетика. Лексикология. Фразеология. Фонология. Орфоэпия. - Минск: Плопресс, 1998.
6. Поливанов Е.Д. Труды по восточному и общему языкознанию. - Москва: Наука, 1991. - 623 с.
7. Ахманова О.С. Фонология. Морфонология. Морфология. - Москва: Изд-во МГУ, 1966. - 108 с.
8. Bogdan M. Fonetica limbii engleze. - Cluj: Editura Ştiințifică, 1962. - 311 p.
9. Constantinescu-Dobridor Gh. Mic dicționar de terminologie lingvistică. - Bucureşti: Editura Albatros, 1980.
10. Crystal D. Affricate//The Penguin Dictionary of Language. - London: Penguin Books, 1999.
11. Дикушина О.И. Фонетика английского языка: Теоретический курс. - Москва-Ленинград: Просвещение, 1965. - 203 с.
12. Трахтеров А.Л. Английская фонетическая терминология. - Москва: Изд-во литературы на иностранных языках, 1962. - 349 с.
13. Jones D. English Pronouncing Dictionary. - London: J. M. Dent & Sons LTD/New-York. - E. P. Dutton & Co. Inc, 1958. - 538 p.
14. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. - Москва: УРСС, 2004. - 428 с.
15. Corlăteanu N. Fonetica limbii moldoveneşti literare contemporane. - Chişinău: Lumina, 1978. - 232 p.
16. Торсуев Г.П. Фонетика английского языка. - Москва: Изд-во литературы на иностранных языках, 1950. - 332 с.
17. Дикушина О.И. Фонетика английского языка. - Москва: Изд-во литературы на иностранных языках, 1952. - 350 с.
18. Калинина В.С. Фонетическая природа аффрикат хинди (по данным кинорентгена) // Фонетика: теория и практика преподавания. Материалы I Международного симпозиума МАПРЯЛ, Москва, УДН, 19-23 октября 1987 г. - Москва: Изд-во УДН, 1989.
19. Реформатский А.А. Введение в языковедение. Фонетика. - Москва: Аспект Пресс, 2005.
20. Tătaru A. Limba română. Specificul pronunțării în contrast cu germana şi engleza. - Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1997. - 212 p.

21. Evdoşenco A. Cu privire la sistemul consoanelor limbii române // FD. - 1962. - Vol. IV. - P.37-42.
22. Зиндер Л.Р. Гласные корейского языка // СВ. - 1956. - №3. - С.91-103.
23. Скалозуб Л.Г. Палатограммы и рентгенограммы согласных фонем русского литературного языка. - Киев: Изд-во КГУ, 1963. - 145 с.
24. Матусевич М.И. Современный русский язык. Фонетика. - Москва: Просвещение, 1976. - 288 с.
25. Plotnic Vl. Cu privire la problema africatelor în limba engleză şi moldovenească // Материалы научной конференции профессорско-преподавательского состава Кишинёвского госуниверситета по итогам научно-исследовательской работы за 1970 год. Секция общ. и гум. наук. - Кишинёв: КГУ, 1970.
26. Vassilyev V.A. English Phonetics. A Theoretical Course. - Moscow: Higher School Publishing House, 1970. - 323 p.
27. Смирницкий А.И. Сравнительная фонетика новогерманских языков. - Москва: Изд-во МГУ, 1962. - 52 с.
28. Аракин В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков. - Москва: Просвещение, 1989. - 254 с.
29. Богородицкий В.А. Введение в изучение современных романских и германских языков. - Москва: Издательство литературы на иностранных языках, 1953. - 184 с.
30. Jones D. An Outline of English Phonetics. - Cambridge: W.Heffer & Sons LTD, 1969. - 380 p.
31. Jassem W. Wymowa Angielska. - Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1951. - 184 p.
32. Tătaru A. The Pronunciation of Rumanian and English: Two Basic Contrastive Analyses. - Frankfurt/Main: Haag und Herchen, 1978. - 211 p.
33. Gogălniceanu C. The English Phonetics and Phonology. - Iaşi: Chemarea, 1993. - 354 p.
34. Смирницкий А.И. История английского языка (средний и новый период). - Москва: Изд-во МГУ, 1965. - 138 с.

Prezentat la 03.05.2008

INTERACȚIUNEA DINTRE TRIFTONGI ŞI HIATURI ÎN ROSTIREA SPONTANĂ

Gabriela FRUNZĂ

Institutul de Filologie al AŞM

Cet article traite de l'interaction des triphtongues et hiatus dans le langage parlé. Les structures qui contiennent des triphtongues et des hiatus se modifient. Les triphtongues et les hiatus de la langue roumaine littéraire contemporaine subissent les transformations suivantes:
- la perte de la quantité (la disparition des éléments constitutifs);
- la perte de la qualité (le passage d'une catégorie phonétique à l'autre, par exemple la diphtongaison).

Ces déviations des normes littéraires mènent par conséquent à la démélodiation de la langue roumaine.

Chaque structure est analysée du point de vue de l'articulation, de l'acoustique et de la perception.

Triftongul este structura formată din două semivocale şi o vocală rostite într-o singură silabă.

Literatura de specialitate reflectă existența a paisprezece triftongi în limba română. Conform clasificării realizate de către foneticianul George Gogin [1], doisprezece triftongi sunt echilibrați, formați din semivocale şi vocală [iai], [eai], [iai], [eai], [iau], [eau], [iui], [iou], [iii], [iei], [uai], [oai] şi doi ascendenți, alcătuiți din două semivocale consecutive şi o vocală [ioa], [eoa].

Hiatul reprezintă un lanț de vocale (de la două până la şase), repartizate în silabe diferite. În limba română, ca şi-n alte limbi neoromanice (italiana, franceza, portugheza şi spaniola), hiatul este moştenit din latina populară [2].

În sistemul limbii, afirmă prof. G.Gogin [3], vocalele care formează silabe aparte în componența cuvântului morfologic alcătuiesc hiat intern: *bacalaureat, auditoriu aeronavă, zoologie, laur, contiguitate* etc. În componența cuvântului fonetic, vocalele învecinate alcătuiesc hiat extern: *şi e minunat* – hiat binar; *de e arogant* – hiat ternar; *şi e ia* – hiat cvadrinar; *şi e ia alteia* – hiat cvintinar etc.

În procesul rostirii spontane, triftongii echilibrați interacționează cu vocalele aflate în hiaturi interne şi externe. Pentru a determina consecințele acestei interacțiuni, expunem spre analiză structura [iau aur] (formată din triftongul [iau] şi hiatul binar [au] alcătuit din mediolinguala [a] şi posterolinguala [u]), depistată în romanul lui Eugen Barbu „Principele": *Tu crezi că Imbrohorul şi Capugi-başa stau şi mă întreabă de unde iau aur şi ce fac cu banii?*

Prin intermediul aparatelor electroacustice am obținut probe obiective ale structurii menționate. E vorba de durată, ton, intensitate şi formanți (energia fonică a vocalelor). Fiecare element fonic constă dintr-un spectru de doi sau trei formanți:

[i] – F1 – 60 Hz,	F2 –1650,	F3 – 2900,	durata – 60 ms,	intensitatea – 80 dB,	tonul – 96 Hz;
[a] – F1 – 950 Hz,	F2 – 1800,	F3 – 2100,	durata – 130 ms,	intensitatea – 60 dB,	tonul – 80 Hz;
[u] – F1 – 150 Hz,	F2 – 1450,	F3 – 2700,	durata – 60 ms,	intensitatea – 60 dB,	tonul – 80 Hz;
[a] – F1 – 150 Hz,	F2 – 2000,	F3 – 3100,	durata – 100 ms,	intensitatea – 110 dB,	tonul – 98 Hz;
[u] – F1 – 150 Hz,	F2 – 1200,	F3 – 2800,	durata – 100 ms,	intensitatea – 90 dB,	tonul – 70 Hz.

Prin urmare, în structura [iau aur] se percep trei vocale [a, a, u] şi două semivocale [i, u].

În rostirea spontană se constată o altă situație. Structura menționată îşi schimbă calitatea: mediolinguala [a] din componența triftongului [iau] se transformă în posterolinguala [u], iar hiatul binar se diftonghează în descendentul [au] : [ieu aur].

Structura [o ie i-ai dat] este alcătuită din hiatul ternar [o ie] şi triftongul [iai]. Aparatele electroacustice de înaltă precizie au fixat informații exacte privind trăsăturile acustice ale fiecărei unități fonice din structura examinată:

[o] – F1 – 160 Hz,	F2 – 1600,	F3 – 2100,	durata – 120 ms,	intensitatea – 60 dB,	tonul – 80 Hz;
[i] – F1 – 200 Hz,	F2 – 1900,	F3 – 2700,	durata – 100 ms,	intensitatea – 100 dB,	tonul – 90 Hz;
[e] – F1 – 200 Hz,	F2 – 2100,	F3 – 3050,	durata –110 ms,	intensitatea – 110 dB,	tonul – 101 Hz;
[i] – F1 – 60 Hz,	F2 – 1800,	F3 – 2000,	durata – 90 ms,	intensitatea – 90 dB,	tonul – 90 Hz;
[a] – F1 – 80 Hz,	F2 – 1600,	F3 – 2600,	durata – 140 ms,	intensitatea – 80 dB,	tonul – 80 Hz;
[i] – F1 – 70 Hz,	F2 – 1800,	F3 – 2000,	durata – 90 ms,	intensitatea – 90 dB,	tonul – 90 Hz.

Aceste şase elemente fonice percepute sunt: vocalele [a], [i], [e], [a] şi semivocalele [i], [i]. Am depistat structura analizată în povestirea lui M.Sadoveanu „Nicoară Potcoavă": *Din toate darurile de la Crâm doar o ie i-ai adus femeii tale, Azarie?*

În rostirea spontană, structura dată se denaturează. Anterolinguala hiatului ternar [e] se inchide în [i] şi mediolinguala triftongului [iai], [a], de asemenea, se închide în anterolinguala [e]: *o ii iei.*

Vom analiza în continuare calitatea elementelor componente ale structurii [şi o ie iei] realizată din hiat cvadrinar şi triftong. Caracterizarea acustică a elementelor structurii e următoarea:

[i] – F1 – 120 Hz,	F2 – 2100,	F3 – 3100,	durata – 110 ms,	intensitatea – 110 dB,	tonul – 111 Hz;
[o] – F1 – 110 Hz,	F2 – 2200,	F3 – 3000,	durata – 100 ms,	intensitatea – 100 dB,	tonul – 90 Hz;
[i] – F1 – 200 Hz ,	F2 – 2100,	F3 – 3100,	durata – 150 ms,	intensitatea –110 dB,	tonul – 87 Hz;
[e] – F1 – 180 Hz,	F2 – 2100,	F3 – 3100,	durata – 96 ms,	intensitatea –110 dB,	tonul – 111 Hz;
[i] – F1 – 90 Hz,	F2 – 2200,	F3 – 3100,	durata – 70 ms,	intensitatea – 60 dB,	tonul – 60 Hz;
[e] – F1 – 180 Hz,	F2 – 2100,	F3 – 1800,	durata – 80 ms,	intensitatea – 60 dB,	tonul – 80 Hz;
[i] – F1 – 80 Hz,	F2 – 1000,	F3 – 1500,	durata – 60 ms,	intensitatea – 60 dB,	tonul – 60 Hz.

Deci, în limba română literară, structura constă din cinci vocale [i, o, i, e, e] şi două semivocale [i, i]. Am atestat structura într-o frază extrasă din romanul lui L.Rebreanu „Ion": *... şi oie iei, fără a lua în seamă clevetirile fratelui meu.*

În rostirea spontană, se denaturează calitatea sunetelor structurii examinate. Primul element al hiatului cvadrinar, anterolinguala [i] cade, în timp ce vocala anterolinguală [e] se închide în [i]. Prin urmare, hiatul cvadrinar devine hiat ternar. Triftongul [iei] nu-şi modifică articulaţia: [ş-o ii iei].

Structura [nu o iei ionizată] este una mai specială. Aici triftongul e intercalat de hiaturi binare. Componentele structurii sunt hiatul binar [uo] realizat din posterolinguale, triftongul [iei] şi hiatul binar [io], format din anterolinguala [i] şi posterolinguala [o].

Din punct de vedere acustic, structura se prezintă astfel:

[u] – F1 – 110 Hz,	F2 – 950,	F3 – 1650,	durata – 100 ms,	intensitatea – 70 dB,	tonul – 80 Hz;
[o] – F1 – 110 Hz,	F2 – 1100,	F3 – 1600,	durata – 95 ms,	intensitatea – 70 dB,	tonul – 70 Hz;
[i] – F1 – 70 Hz,	F2 – 1300,	F3 – 2110,	durata – 40 ms,	intensitatea – 40 dB,	tonul – 70 Hz;
[e] – F1 – 180 Hz,	F2 – 2100,	F3 – 3100,	durata – 96 ms,	intensitatea – 140 dB,	tonul – 111 Hz;
[i] – F1 – 60 Hz,	F2 – 1300,	F3 – 2100,	durata – 40 ms,	intensitatea – 40 dB,	tonul – 70 Hz;
[i] – F1 – 200 Hz,	F2 – 2300,	F3 – 3300,	durata – 100 ms,	intensitatea – 70 dB,	tonul – 110 Hz;
[o] – F1 – 110 Hz,	F2 – 1100,	F3 – 1600,	durata – 95 ms,	intensitatea – 70 dB,	tonul – 70 Hz.

Din punct de vedere perceptiv, s-au sesizat şapte elemente fonice: cinci vocale şi două semivocale. În sprijinul acestei afirmaţii, am extras un exemplu elocvent din romanul „Principele":

– Nu o iei, Ioan? – întrebase monarhul, mişcându-şi mătăniile de la Athos, ce păreau oase vii.

În limba vorbită, structura nominalizată ***structură*** se denaturează. Primul hiat binar îşi pierde statutul prin căderea posterolingualei [u]. Al doilea hiat se diftonghează în ascendentul [io] şi triftongul [iei] se menţine: [n-o iei ionizată].

În urma examinării interacţiunii dintre triftongi şi hiaturi, am constatat denaturarea formei fonetice a cuvântului, reducerea cantităţii şi a calităţii unităţilor fonice care alcătuiesc logoforma.

Structurile pierd din *cantitate* (prin dispariţia unor elemente constitutive) şi din *calitate* (prin trecerea vocalelor de la o categorie la alta sau prin diftongare). În exemplele citate, se modifică timbrul vocalelor şi se reduce numărul de silabe, în detrimentul aspectului normat al limbii române. Aceste fenomene fonetice negative falsifică substanţial pronunţia. Prin denaturarea vocalelor din cadrul structurilor, în limba spontană are loc un proces activ de demelodizare a limbii literare. În consecinţa acestui proces, se pierde muzicalitatea cuvântului, a propoziţiei şi a frazei.

Referinţe:

1. Gogin G. Triftongii în limba moldovenească contemporană. - Chişinău: Lumina, 1978, p.36.
2. Rosetti Al. Istoria limbii române. - Bucureşti: Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1986, p.89.
3. Gogin G. Problema „devocalizării" hiatului în limba română. - Chişinău: Tipografia U.P.S. „Ion Creangă", 2004, p.23.

Surse:

1. Barbu E. Principele. - Bucureşti: Minerva, 1977, p.268.
2. Rebreanu L. Ion. - Chişinău: Lumina, 1991, p.314.
3. Sadoveanu M. Nicoară Potcoavă. - Bucureşti: Minerva, 1981, p.516.

Prezentat la 13.01.2009

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.10(20)

USING ENGLISH IN ADVERTISING: SOCIOLINGUISTIC CONSIDERATIONS

Mariana NIȚA, Tamara MATEI

Catedra Limbi Germanice

În prezentul articol, autorii încearcă să motiveze utilizarea limbii engleze în publicitate din perspectiva sociolingvisticii. Anunțurilor publicitare le este caracteristic limbajul lor propriu, funcția primordială a căruia este de a comunica şi de a convinge. Limba engleză este asociată în mintea multor consumatori cu afluența, progresul, calitatea superioară, tehnologiile avansate etc. Anume aceste asociații fac ca limba engleză să fie utilizată în publicitate chiar şi în țările în care această limbă nu este vorbită.

Nowadays the language has a great and powerful influence over people and their behaviour. This is especially true in the fields of marketing and advertising. The choice of language to convey specific messages with the intention of influencing people is vitally important.

Today the advertisements are really a reflection of our society. During the last decades they have become an inseparable part of the people's life. As we know, the main reason behind commercial advertising is to increase familiarity and good–will with the name and image of the company.

Advertisements have their own particular language. Their aim is to communicate information about the company and the image they want to create to the audience, or rather the buying public. Words are most often used in advertisements to reaffirm the impression that companies want the audience to feel. Words are frequently used to tie the pictures/images created in advertisements to the product they are trying to sell.

Advertisements are a common and accepted part of daily life, in print in magazines and newspapers, as well as in vision on television and cinema screens, and increasingly on the internet, as well as on radio.

The phenomenon of advertising exists in all market systems. The way it is regulated and thus impacts on the receivers varies from system to system, but it undoubtedly influences society to behave in a certain way. Advertising creates the need for products and services that could be indispensable or, more probably, just to enhance your lifestyle.

Secondary functions include the transmission of information and entertaining. However, advertisements never exist merely to fulfil these functions, the overriding function is to persuade the consumer to do or think something.

Advertising has infiltrated every sphere of society: arts, culture, sport, fashion, politics and even religion, the reason being that no discipline can survive in a competitive market without advertising itself or being used by products/companies as a vehicle to promote itself. It stands to reason that advertisements yield great economic and cultural power and significance in dictating norms, values, lifestyles and consumer trends.

Advertisements have become a mirror of consumer needs and aspirations, but also a generator of higher ideals and wants. Advertisers and marketers thus generate systems of meaning, prestige, and identity by associating their products with certain life-styles, symbolic values, and pleasures.

Advertisements are no longer just transmitters of functional product information but of social symbolic information that contributes to the shaping of cultural tendencies within society. Goods function as communicators and satisfiers – they inform and mediate social relations, telling individuals what they must buy to become fashionable, popular, and successful while inducing them to buy particular products to reach these goals.

English is the current lingua franca of international business, science, technology and aviation, and has replaced French as the lingua franca of diplomacy since World War II. The wide-spread use of English was advanced by the prominent international role played by English-speaking nations. The modern trend to use English outside of English-speaking countries has a number of sources. Ultimately, the use of English in a variety of locations across the globe is a consequence of the reach of the British Empire. But the establishment of English as an international lingua franca after World War II was mostly a result of the spread of English via cultural and technological exports from the United States as well as its embedding in international institutions. English is also regarded by some as an unofficial global lingua franca owing to the economic, cultural, and geopolitical power of most of the developed Western nations in world financial and business

institutions. English is also overwhelmingly dominant in scientific and technological communications, and all of the world's major scientific journals are published in English. Advertising is not an exception from that. We witness the phenomenon of using English more and more frequently in advertisements even in countries in which this language is not always taught as a second language in schools.

The use of English loanwords in various domains is described in a large body of literature. When it comes to developing nations, one of the most common explanations for such a phenomenon is the superiority attributed to what is foreign, especially when business and advertising are involved. People of less affluent nations tend to perceive products of more developed and more affluent nations as superior. Having realized the consumer's attitude towards the products with foreign brand names, the manufacturers tend to use English words in their strategic marketing whether in newspapers, television, signs or posters. The English brand name gives these products credibility and implies superior standards of production. What is more interesting is the fact that languages such as Japanese and Chinese, which are not very perceptive to foreign words, have yielded to influence from English. When it comes to affluent countries such as Japan the use of English in advertising can be explained by the desire for westernization or by the preference for shorter words and a search for precision in the naming of new objects [Bhatia: 198].

Therefore, if one chooses to use a very obscure language that the population of the receiving culture has no access to or no observed attitudes towards, the desired effect will obviously not achieved. Being a language of wider communication in most parts of the world today, English has become a viable choice in many environments. English seems to be in a unique position at present where it is capable of:

- symbolizing modernity,
- being accessible enough to be intelligible,
- having linguistic properties (such as size of words) which make it attractive,
- providing extra-linguistic material, to quench the creative thirst of advertisers and businesspeople all over the world.

In the Romanian-speaking environment more often successfully are those untranslatable slogans which contain words from the minimal vocabulary of foreign words of the ordinary pupil of high school. This factor in many cases explains successful introduction in the market of such foreign untranslatable slogans, as:

Nike - Just do it.
Sony - It's a Sony
Panasonic. Ideas for life.
Orange. The future is bright.
McDonald's. I'm loving it.

The existence of foreign advertising slogan in the original language in the Romanian -speaking environment has the right to existence. Practice of translation of advertising shows that English slogans in the Romanian - speaking environment call for the certain conditions.

The first condition undertakes target audience to know English.

The second is that the presence of the English text in a slogan is justified, as it emphasizes its foreign origin.

The third condition: the slogan should be extremely laconic to be well perceived and remembered by the consumer, for which this language even known, nevertheless is not native.

In many advertisements English is used together with the native language of a country. Headings, slogans and logos are always in English. The less important information is in the language of the receivers. The product is of American origin and thus always associated with the country, its culture and people. Presenting the advertisements in English creates a natural connotation with these aspects. Young people in Europe view English as exotic, different and hip. Their own languages and cultures do not provide the same level of desirability as English or American English, for that matter.

Most languages take vocabulary pertaining to new technology such as computer terminology directly from English. Very few own terms are created in another language, the reason being that English is a world language, and the language of media and film. Young people especially relate to film, media and technology and are thus familiar with English terminology. Thus when an advertiser wants to address the youth, English words and expressions would be used in advertisements to attract their attention. The perception also exists that English is young, hip and exotic, as opposed to the familiar own culture and language.

The advertising campaigns for multinational companies and their products such as *Coca-Cola* are created in the USA. Few or no adaptations or cultural changes are made to suit the local culture.

English provides linguistic tools that individuals can use in personal and highly creative ways, making it possible for the creator of advertisements to catch the audience's attention by using language in an innovative manner that motivates the use of loanwords.

Two major groups of borrowings can be identified. The first group demonstrates a more sophisticated use of English which relies on conscious choice and puns on words, such as naming a pet shop *Hotdog.* The second group consists of names (many of which result from clipping) that sound like, or are indeed English, but do not intuitively fit the business or brand they represent. This category produces the most bizzare example, such as a fashion store called *Stroke*.

In the majority of cases English naming is mainly a resource to attract every person rather than the international community. The average individual is attracted to and has fallen into the habit of accepting and even hoping for English brand names. Thus, habit can be considered as another motivation for English business-naming and use in advertising. The usage of English, especially not in very affluent countries, is identified as part of the shared experience between the Western world and developing countries. As such, the use of English in advertising becomes part of the local culture and is not even perceived as an extraordinary event by the ordinary people.

A particular lexical item expected to be found among English borrowings is the word *centre.* While its incorporation cannot be explained by a gap in any language, a preference for shorter words, an initial association with prestige seems to account for its frequency in business and brand-naming. The association of English and prestige can be what first introduces the lexical item in the language, but what keeps it there is its fast incorporation to the local lexicon.

Part of literature on borrowings has relied on a hypothesis of lexical gap to explain why borrowings occur. Evidence against the lexical gap hypothesis can be obtained through some contrastive examples of Romance languages. While most of these languages have found an alternative to *computer mouse (şoricel)* and *shopping centre (centrul comercial),* these objects are still referred to with respective English terms. Although they have equivalents in most languages, these terms are true borrowings in the sense that they have been totally assimilated phonologically and morphologically. Likewise, *light, diet, delivery* could be easily replaced by native words, but they are not. Thus, in advertising *Coca Cola light* or *Coca Cola diet* are common and understood by every individual.

This phenomenon can be explained by the apparent neutrality of English (especially when it comes to multilingual contexts) and a perception that English is an effective code of communication [4, p.140].

The historical connection between English and advertising is undeniable. Crystal observes that in the 1950s the amount of money spent in advertising in the USA was far greater than in any other country [2, p.136]. Knowing that there is such a close history between the development of advertising and the use of the English language as the medium of communication with customers makes the current phenomenon of English use in advertising throughout the world more intricate than a deterministic theory such as linguistic imperialism can account for. Apart from that, a large majority of advertisement agencies are subsidiaries of American and British agencies and the perfect environment for the use of English is set. Such foreign and mainly American dominance makes the use of English in advertising explicable.

References:

1. Bhatia T.K. English in advertising: multiple mixing and the media // World Englishes. - 1992. - Nr.11 (2).
2. Crystal D. The Cambridge Encyclopaedia of the English Language. - Cambridge University Press, 2001.
3. Hulban H.A. Syntheses in English Lexicology and Semantics. - Iaşi: Editura SPANDA, 2002.
4. Kachru B. Englishization and contact linguistics // World Englishes. - 1994. - Nr.13 (2).
5. www.advertising.utexas.edu/research/papers/WhiteShort.html
6. www.courseworkbank.co.uk/ GCSE/English Language/Advertising/

Prezentat la 22.09.2008

SOCIOLINGUISTIC MOTIVATION OF USING ENGLISH BORROWINGS IN THE ROMANIAN BUSINESS TERMINOLOGY

Ina VERETINA

Catedra Limbi Germanice

În acest articol, autoarea încearcă să motiveze împrumuturile din limba engleză în terminologia de afaceri a limbii române din perspectiva sociolingvisticii. Limba business-ului mondial este cea engleză. Pentru a avea acces la piaţa mondială şi a reuşi, orice om de afaceri ar trebui să cunoască terminologia de afaceri, care, în majoritatea limbilor, este împrumutată din limba engleză. Limba română nu face excepţie, mai ales în prezent, când se încearcă tot mai insistent să ne integrăm în Uniunea Europeană.

Nowadays we witness exciting economic times. We are experiencing evolutionary and in some instances – revolutionary changes in our economy and in the world. We know that change will certainly continue to be a fact of life in the years ahead, yet the fundamental principles of business remain virtually the same from year to year. Social, economic, technological, and regulatory developments have introduced new ideas, words, and methods into business practices and have therefore impacted the study of business. Every person interacts with business – through the products we buy, the advertisements we see and hear, the jobs we have, and the money we invest. We observe that thousands of new businesses begin every year, so obviously it is not too difficult to embark on a new venture. But the vast majority of these start-ups are out of business within three to five years. For many business people it takes two or three attempts before they learn all the critical steps in the start-up process. One of the important steps is to speak the language of the business world, speak the language of the money men, and they will listen to you. The language accepted as a language of global business is English. The breathtaking economic development of Great Britain and USA contributed to this situation. But the countries which wanted to have access to the American and British scientific and economic discoveries began to accept the English language in business, commerce and communication. A very good example is Japan, which after 1945 wanted to renew economically. It accepted the communication in English, initiated measures for the extension of the English study in schools, allowing in this way the direct access to information. This means that the economic interest of Japan won upon the linguistic and national pride. In the same situation is Israel, which was conscious of the fact that only through the learning of the language of those who do business you can realize a true financial prosperity. Republic of Moldova and Romania tend to be in the same situation and to participate in the world economy with the help of English or at least of English borrowings.

The Romanian language, in spite of relatively sporadic direct contacts with English speaking communities, has borrowed a great number of words from English. Throughout the centuries, due to its geographical position, Romanian has been influenced directly by various languages belonging to different genetic types – Slavic, Germanic, Romance, Fino-Ugric: this has turned Romanian into a generous receiver, a heterogeneous language, with an international mixed background, able to assimilate words from various languages. The impact of various linguistic influences has favoured the "openness" of our language to borrow foreign words, including English words. The English language has enriched the Romanian language with Latin elements, contributing to the re-Latinization of contemporary Romanian. The Latin elements present due to the English borrowings name concepts of science and technology, art and culture, they do not belong to the general vocabulary and are not frequently used. They usually belong to the class of learned, cultivated words. The English elements were introduced into Romanian mainly by cultural borrowing or intermediary borrowing, beginning with the second half of the nineteenth century; the first clear contact occurred at the beginning of the 20th century and continued until the First World War. The period the first words were borrowed from English coincides with the wave of numerous French borrowings. Many English loans in Romanian have been adopted through the mediation of French.

The borrowing process of English words is favoured by the peculiarity of Romanian to preserve its Latin (Romance) character unaltered, and the penetration of English elements into Romanian is a dynamic process.

All in all, we can consider that most words borrowed from English have already been integrated or are going to be integrated in the Romanian language system.

This process is conditioned sociolinguistically. First, we should consider the fact that English is a world language. It is the language for international communications and as such it evolves around commercial activities. In trade dealings, usually there is a buyer (customer) and a seller (supplier) and over time the buyer's language prevails. This stems from the natural law of "the customer is the king." In today's world, the USA is still the largest buyer in terms of dollar value of its market, so English is the leading-brand tool of communication. That could change over time after (if) other markets surpass the US in buying power. Every business should follow "Customers first" rule.

English is the major language of news and information in the world. It is the language of business and government even in some countries where it is a minority language. It is the language of maritime communication and international air traffic control, and it is used even for internal air traffic control in countries where it is not a native language. American popular culture – primarily films and music – carries the English language throughout the world. As we have mentioned above, English is the language of global business, which is why we can consider this fact another sociolinguistic motivation of using English borrowings in the Romanian Business Terminology. There are numerous arguments in favour of this assertion. The six countries – members of the European Free Trade Association – communicate in English, none of them being an English-speaking countries. In 1977, four companies from France, Italy, Germany, and Switzerland started Iveco (a truck-making company). They chose English as Iveco's official language. When the Swiss company Brown Boveri and the Swedish company ASEA merged in 1988, they decided to use English in the new company. When Volkswagen opened a factory in Shanghai it found that there were too few Germans who spoke Chinese, and too few Chinese who spoke German. So now German engineers and Chinese managers communicate in English. One set of findings reveals that at least six of the largest German corporations use English from 50% to nearly 100% of the time in their business communication. We can also mention here some Moldovan companies such as “Moldcell”, “Price Water Cooper” in which the language of communication is English.

English is also the official language of many international organizations, including the United Nations and many professional organizations. It is frequently the language of international conferences, and it is the language of international athletics. Throughout the world, many professional papers are published in English. Even papers that are published in other languages often have abstracts in English. Thus, many businessmen from the Republic of Moldova use English Borrowings from the business field and build their success upon their good knowledge of them. They even use them at their meetings. In other words, using English in an activity related to business brings “benefit”. English Borrowings in the Romanian Business Terminology open a way to another world, to the world of business, to success.

Moldovan business people are conscious of the fact that in these not easy times it is really difficult to build a business and to survive. That is why having a strong business relationship is priceless. A business relationship is built on the personal relationships between the people of the two parties. Knowing and comfortably using English in Business is a requisite for moving your relationship to a more personal and therefore closer level.

In the past few years, Romanian has been the subject of many changes, as it has turned itself into a great importer of words, especially of English origin. After having followed the French and German trend, nowadays it seems that Romanian and Romanians try to keep up with Europe and Europeans and integrate, at least, linguistically as English origin words are spreading and penetrating our language more and more. We can even say that there is almost no field of activity in which such words have not penetrated; more than that, the tendency has become dominant. Many are the reasons facilitating the enrichment of our language with English-origin terms, among these we may quote just a few: the development of Business, of technology, of trade, and of the economy. Economic, social and political factors play an important role in enriching a language by means of borrowings; in countries where such relationships are non-existent, words of foreign origin penetrate with more difficulty, if at all. The boom in business, technology and industry smoothed the path towards the exchange of information between countries and, as a result, new terms are introduced in order to cover the new realities that are coming up in these domains fast.

Similarly, trade and population migration represent another cause of change, and many words belonging to commerce and transportation have entered Romanian: *voucher*, *trailer*, *discount*. The Romanian native speakers need to borrow such terms because these can facilitate communication between Romanian business owners and European / world traders. Nowadays, it is almost impossible for business owners of different origins to get along, sign contracts and establish business partnerships without resorting to terms connected with economics and business, mainly of English origin, which spread all over Europe and became international terms. Newly coined terms appear, some translated, some adjusted, brands (kodack) are turned into common nouns and used in daily speech, some of them have a short life and soon become obsolete (especially those belonging to daily speech), some others enter the common core vocabulary (standard language, specialized language.

So, in other words, the businessmen are forced to use English if they want their business to survive, globalize, internationalize, being aware (or not) of the fact that the pressures of competition force companies and economies to internationalize, otherwise they begin to wither.

The business success of our citizens depends, to some extent, on their capability of knowing and using English Borrowings in the Romanian Business Terminology. And we should not forget about the fact that those who aspire to influence also aspire to a command of English or at least to the use of English Borrowings. One can not go far in a business anywhere in the world without sooner or later encountering the desirability of using English Borrowings in Business Terminology.

Linguistic globalization is seen as a consequence of modern economic worldwide inter-dependency, economic trend that needs a sole means of communication; the choice of namely English language to fulfill this role is the result of a combination of historical circumstances. In this context the following question should be asked: do Anglicisms present a danger or a vocabulary enrichment for Romanian language? This question is more or less a rhetorical question. The influence of English upon Romanian can be either positive or negative, especially in those cases when the borrowed word is not interpreted correctly and its meaning is changed, thus having a misleading effect.

In some cases the meaning of the borrowed words is changed through ellipsis or truncation.

The ellipsis of the determined noun has as a result the restraint of the determinative meaning, which functions in the colloquial variant of the Romanian language, but also in press with the initial meaning of the compound. For the Romanian speaker, the meaning becomes in this way the bearer of a colloquial meaning. For example:

– ***exchange*** **(**birou de schimb valutar) (<exchange office): Patronii de *exchange*, politica unui *exchange* aflat chiar la coloane; (A, 19.07.2002, p.5);

– ***duty-free*** **(**scutit de taxe vamale) (<duty-free shop): Aeroportul Otopeni rămâne fără *duty-free* (A, 17.08.2001, p.8);

– ***second-hand*** (la mâna a doua) (<second-hand shop): *Second-hand-urile* vor fi închise (A, 3.05.1999, p.3).

The truncation of some English words has superposition of meaning as a result, which generates confusion, such as:

– ***lobby*** (grup de presiune, de influență) şi ***lobbyism*** (activitate de presiune în domeniul politic, economic). In Romanian, the first term is used with the meaning of the second one as in *a face lobby*: Muşetescu şi-a făcut *lobby* la grupul liberal (A, 19.03.2002, p.2);

– ***racket*** (stoarcere de bani prin intimidare şi violență) şi *racketeer* (pungaş, escroc). Through a semantic mutation the first term took over the meaning of the second one: *Rackeții* nu au mai apucat sa îşi folosească prada (DCR2, p.194).

Another case is the modification of the method of writing which can be associated with certain semantic and/or stylistic mutations, for example:

– the model of writing of the word *leader* is not met in Romanian dictionaries and is not recommended. It is used very often in the domain of publicity, for example: Renault România continuă să fie *leaderul* pieței auto de import (A, 2.07.2002, p.6);

– the terms *business* and *businessman* appear in the written press in neutral contexts from the stylistic point of view, for example: asociația *businessman*-ilor din România (A, 27.11.1993, p.2).

In order to facilitate the assimilation of anglicisms and to prevent misunderstandings the following steps should be undertaken:

1) the elaboration of a dictionary of Anglicisms and Americanisms, with explanatory and normative character, containing indications of semantic, stylistic and functional order;

2) the monitoring of the language used in mass-media and the conscientiousness of the representatives of this domain concerning their role in the “ecology” of the public communication;

3) the extension of the given space in the school programs and Radio and TV programmes of “language cultivation” and neologisms assimilation.

Bibliography:

1. Alexandru D., Ciobanu G. Re-Latinization. Trends in contemporary Romanian. - Timişoara, 1987.
2. Andriescu Al. Limba presei româneşti. - Iaşi, 1979.
3. Arsene M. English for Business and Administration- Bucharest, 1996.
4. Avram M. Probleme ale exprimării corecte.- Bucureşti, 1987.
5. Ball Donald A. International Business, the challenge of global competition. -Chicago, 1996.
6. http://www.terminometro.info/b43/fr/linguapax.html
7. http://www.inst.at/trans/16Nr/14_1/herteg16.htm

Prezentat la 23.10.2008

AŞA-ZISA „LIMBĂ MOLDOVENEASCĂ" ÎN VIZIUNEA PROFESORULUI EUGEN COŞERIU

Cristina VULPE

Catedra Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică

La langue représente le feu toujours veillant de la Patrie. A la fois avec l'extinction de ce feu la Patrie meurt aussi. Les linguistes en tête avec Coseriu ont milité pour l'instauration de la vérité dans la République de Moldova et spécialement dans la dénomination correcte de la langue d' État.

Nu cunosc un dar mai frumos din partea
unui musafir străin, decît acela de
a-mi elogia țara în limba casei mele.
Gr.Vieru

Limba – acest întâi „mare poem al unui popor", după cum afirma L.Blaga, menține viața pe pământ, fiind unul din componentele sale principale, ca apa, soarele, aerul etc. Ea reprezintă focul mereu veghetor al Patriei. Odată cu stingerea acestui foc, moare şi Patria. Multe au fost războaiele purtate pentu apărarea țării, dar şi mai multe pentru păstrarea limbii, căci, dacă a fost cucerită limba, a fost subjugat şi plaiul.

Limba (I. „Organ musculos mobil, care se află în gură, servind la perceperea gustului, la mestecarea şi la înghițirea alimentelor, la om fiind şi organul principal de vorbire" [10, p.572]) îndeplineşte două funcții importante: a) alimentează corpul uman şi b) întreține comunicarea. Astfel, în popor acest cuvânt a ajuns să fie destul de frecvent, utilizându-se în diverse unități frazeologice ca: *a-ți înghiți limba; a alerga* (sau *a umbla*) *după ceva* (sau *după cineva*) *cu limba scoasă; a fi slobod la limbă* (sau *limbă slobodă*); *a-şi scurta limba; a scurta* (sau *a tăia, a lega*) *limba cuiva; a-şi pune frâu la limbă sau a-şi ține* (sau *băga*) *limba* (*în gură*); *a-şi muşca limba; a vorbi cu limbă de moarte; a lega pe cineva cu limbă de moarte* ş.a. În majoritatea acestor frazeologisme, termenul *limbă* e folosit cu sens de „comunicare", limba fiind „II. Sistem de comunicare alcătuit din sunete articulate, specific oamenilor, prin care aceştia îşi exprimă gândurile, sentimentele şi dorințele; limbaj, grai" [10, p.573]. Un alt sens ar fi şi „III. Limbajul unei comunități umane, istoric constituită, caracterizat prin structură gramaticală, fonetică şi lexicală proprie" [10, p.573].

Marele lingvist Eugen Coşeriu ne-a lăsat o vastă operă teoretică, tratând toate problemele lingvisticii, abordând problema limbii române (îndeosebi cea din RM), bătând în poarta lumii, pentru a spune tuturor că există o limbă română unitară, pe care o vorbesc românii de pretutindeni. S-a implicat ca nimeni altul în apărarea idealurilor naționale, în soluționarea problemelor legate de numele adevărat al limbii şi poporului nostru. E.Coşeriu, în cele două principii formulate în filozofia asupra limbajului (1. suveranitatea limbii asupra lumii şi 2. libertatea subiectului vorbitor), menționează: „Nu trebuie să uităm că nu limba este determinată de realitate, ci dimpotrivă, realitatea este concepută prin intermediul limbii", „…după ce aceasta, lumea, a trecut, în timp, în limbaj" (Logicism şi antilogicism în gramatică) şi „Limbajul este pentru noi o activitate liberă. El ține, deci, de însăşi esența omului, întrucât numai omul poate acționa în mod liber" [8, p.9].

Vorbind despre limba Republicii Moldova, avem de-a face cu o serie de probleme, cea mai gravă fiind mentalitatea „mioritică" a poporului nostru, care se lasă influențată de toți şi de toate. Noi, băştinaşii, de atâția ani aşa şi n-am conştientizat că limba pe care o vorbim este cea română, şi nicidecum cea „aşa-zisă moldovenească", şi că aici doar ea trebuie să fie stăpână.

Pe timpul totalitarismului, în Republica Moldova „era încălcat în mod grosolan adevărul obiectiv prin susținerea ideii că în Republica Moldova locuiesc moldoveni şi se vorbeşte limba moldovenească, care s-a dezvoltat şi a ajuns la un nivel înalt datorită influenței benefice a limbii ruse; că moldovenii sunt un popor total diferit de români şi n-au nicio legătură cu popoarele romanice şi cu limbile lor. Pentru a mări şi mai mult prăpastia dintre România şi Republica Moldova, s-au introdus în limbă calchieri din rusă, alcătuindu-se diverse dicționare ce conțineau cuvinte „fabricate" peste noapte. Apar gramatici stâlcite, în care numele naționale au altă formă, de exemplu: Hâncu devine Hinculov, Donici – Doncev etc. Şi abia în anii de Renaştere Națională (începând cu 1989), savanții de bună credință, scriitorii patrioți, mulți oameni de cultură etc. au

început a promova şi a propaga „principiul obiectivităţii", spunând lucrurile aşa cum sunt în realitate, afirmând adevărul *sine ira et studio*" [2, p.56].

Doctrina marxist-leninistă promova ideea contopirii tuturor limbilor naţionale în una singură – limba rusă. Dar ne punem întrebarea: e uman oare aşa ceva? E omenesc să impui pe cineva să-şi lase limba şi s-o primească cu braţele deschise pe cea silită? Şi *volens-nolens*, în procesul contactului în masă cu indivizii de limbă rusă nu este exclus faptul că limba naţională degradează, se deteriorează. Căutând a bara catastrofa naţională, Eugen Coşeriu şi-a expus în repetate rânduri opinia: „Nu există nimeni în Occident dintre cei informaţi care să susţină această teorie a «limbii moldoveneşti»... Mie, de exemplu, mi-e ruşine să discut despre problema «limbii moldoveneşti». Nu se poate demonstra că doi şi cu doi nu fac cinci. Cine spune că fac cinci are datoria el să demonstreze şi nu celălalt, care spune că doi şi cu doi fac patru" [*Apud*: 1, p.4].

Profesorul E.Coşeriu cercetează limba română în cadrul teoriei lingvistice generale sub diverse aspecte: diacronic, sincronic, semantic, pragmatic, categorial. Domnia sa a încercat să trezească conştiinţa naţională a basarabenilor prin numeroase articole şi conferinţe, susţinând că „savantul nu-şi poate permite să rămînă în turnul său de fildeş/numai în comunitatea... oamenilor de ştiinţă şi să vorbească numai pentru comunitatea oamenilor de ştiinţă. În realitate el vorbeşte pentru toţi cei care s-ar putea interesa de aceleaşi fapte, iar cei care s-ar putea interesa sînt toţi oamenii" [8, p. 17], dar ea, conştiinţa, continuă să mai dormiteze.

Astăzi în mod deosebit trebuie să ne preocupe istoria noastră, căci mulţi sunt cei care ne vor „binele", veniţi nu se ştie de unde şi când, doresc să ne înveţe pe noi, băştinaşii, limba noastră „adevărată", ştiind ei mai bine care ne sunt rădăcinile şi graiul. Dar, slavă Domnului, există şi la noi minţi luminate ce nu permit să ne întunece nişte venetici.

Regretatul savant Eugen Coşeriu, cu începere de la 1988, de când a pornit lupta pentru renaşterea naţională şi dezrobire de „imperiul răului din afară, dar şi din sufletele noastre întinate pe parcurs de decenii de timorare şi de întuneric ..." [12, p.74] e mereu „cu noi pe baricade, în primele rânduri" [Ibidem].

Fiind în una din vizitele dumisale la Chişinău, profesorul a rămas profund decepţionat văzând că unii reprezentanţi ai Puterii nu cunosc limba pământului sau nu vor să vorbească româneşte şi i se adresează şi dumnealui în limba rusă. „A trebuit să spun că eu nu ştiu ruseşte. Îmi pare cu totul imposibil, adică – de necrezut, că într-o ţară care are totuşi o limbă de stat (dacă vor s-o numească moldovenească, s-o numească moldovenească – în Preambulul Constituţiei e spus că e aceeaşi ca şi limba română) să nu ştie limba de stat o autoritate" [9, p.10].

E necesar să tindem spre o limbă perfectă, vorbită fără incorectitudini, căci, dacă vorbeşti infect, îl ofensezi, în primul rând, pe ascultător, te etalezi pe tine. Tu eşti aşa precum vorbeşti, desconsideri tradiţia, comunitatea, adică te dispreţuieşti pe tine însuţi. Şi atunci ne întrebăm: Cine suntem noi? Ce cred alţii despre noi, când ne aud vorbind o limbă stâlcită, plină de rusisme şi barbarisme? Oare mai putem ţine capul sus în faţa altor popoare cu o limbă bine orânduită gramatical şi stilistic? Şi ajungem la concluzia: regimul totalitar a avut drept scop înjosirea noastră în ochii lumii şi în ai noştri proprii. Ne-a fabricat o limbă-hibrid şi ne-a făcut-o limbă de stat. Regionalismele şi calchierile din limba rusă o fac să sune altfel decât limba literară. Pentru neprietenii noştri acest fapt e argumentul forte, un criteriu net de deosebire între limba română şi cea moldovenească. „Vă scoborâţi pe Lenina?" Această întrebare o poţi auzi în troleibuz. Să fie de vină memoria căreia i-a scăpat denumirea actuală a staţiei? N-am crede, căci au trecut deja atâţia ani de când a fost redenumit bulevardul principal al oraşului. E vorba de o intoxicaţie mentală a poporului nostru, care în felul acesta încearcă să facă opoziţie deşteptării naţionale, apărând cu îndârjire sistemul vechi, căci, după cum afirmă ei: „...tot mai bine era atunci...". Dar mai bine pentru cine?

Am observat că este o „modă" a vorbi în oraş, în capitala ţării, limba rusă. Când ţi se adresează cineva, o face deseori în limba lui Puşkin, chiar dacă o vorbeşte prost. Abia după ce-i răspunzi în română, trece şi el la limba maternă. Când ne vom trezi din acest somn lamentabil? Şi, neapărat, ne punem întrebarea: În RM e mono-, bi- sau multilingvism? Cu toate că răspunsul ar trebui să fie evident.

E greu să lupţi cu morile de vânt. Şi doar aşa poate fi calificată situaţia limbii române în RM, care depinde, într-o măsură mai mare sau mai mică, de persoane incompetente şi răuvoitoare, ce încalcă toate valorile naţionale ale poporului nostru: limba, istoria ...

Indiferenţa organelor de stat în această privinţă l-a făcut pe marele savant să conchidă: „A promova sub orice formă o limbă moldovenească, deosebită de limba română este din punct de vedere strict lingvistic ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiinţifică; din punct de vedere istoric şi practic, e o absurditate şi o utopie; şi

din punct de vedere politic e o anulare a identităţii etnice şi culturale a unui popor şi deci un act de genocid etnico-cultural" [7, p.25].

Când nu vom permite străinilor şi neprietenilor limbii române să dicteze în casa noastră, atunci vor dispărea absurdităţile şi aberaţiile sovieto-moldoveneşti, ce au pătruns în conştiinţa multora din RM.

Vom pune oare punct situaţiei penibile în care ne aflăm în faţa lumii? Însuşi profesorul E.Coşeriu menţiona: „... pe mine m-a întrebat cu multă mirare, la Moscova, un profesor universitar cum de mă puteam înţelege cu două studente din Bălţi, vorbind cu ele moldoveneşte şi eu româneşte; şi când i-am spus că e aceeaşi limbă, m-a privit cu neîncredere şi suspiciune; pe el, la şcoală şi la universitate, îl învăţaseră altceva" [Ibidem].

Nu există limbă moldovenească, ne-o dovedeşte maestrul Eugen Coşeriu, folosind criteriile: tipologic, genealogic şi „areal". Dumnealui nici nu spunea limba moldovenească, ci „aşa-zisa", „fiindcă o limbă moldovenească, diferită de limba română, sau chiar şi numai de dialectul dacoromân, pur şi simplu nu există: e o himeră creată de o anumită politică etnico-culturală străină, fără nici o bază reală" [3, p.8].

Argumentele aduse sunt destul de convingătoare (pentru cei care au intenţia a le pricepe, nu pentru răuvoitorii limbii române) că:

– limba vorbită în Basarabia ţine de dialectul dacoromân şi nici nu constituie cel puţin un grai autonom, ce are trăsături specifice în cadrul dacoromânei, ca graiul bănăţean sau maramureşean;

– graiul dintre Prut şi Nistru şi dincolo de Nistru ţine de tipul lingvistic romanic în realizarea românească a acestuia şi de subtipul dacoromân;

– această „limbă" de aici e cuprinsă în aria dacoromână, având aceleaşi caracteristici (influenţa maghiară şi formarea limbii comune). Procesul de rusificare n-a făcut-o să treacă în altă arie ori subarie lingvistică, ci doar a implicat adoptarea limbii ruse pe lângă cea română, sau pentru unii vorbitori mai puţin culţi aceasta a însemnat substituirea limbii naţionale prin cea rusă, ceea ce înseamnă că doar nişte vorbitori au trecut la altă limbă, nu că româna s-a modificat. Calcurile lingvistice sunt nişte greşeli de limbă ale bilingvilor care nu cunosc bine nici una din aceste limbi şi nicidecum nu sunt reguli şi norme noi integrate în sistemul lingvistic;

– cei care susţin fiinţarea limbii „moldoveneşti" confundă criteriul genealogic cu cel „areal" şi istoria lingvistică cu cea politică, afirmând că odată cu anexarea Basarabiei la Imperiul rus, în 1812, graiul „moldovenesc" din Basarabia şi graiul moldovenesc, de la vest de Prut, care au fost separate politiceşte, s-au dezvoltat diferit (unul a rămas moldovenesc, iar altul a devenit român). Deci, în concepţia unora, Prutul a devenit o frontieră lingvistică. Sunt nişte aberaţii, căci:

„a) din punct de vedere lingvistic, graiul basarabean nu s-a despărţit niciodată (şi nici până acum) de limba vorbită în dreapta Prutului;

b) acest grai nu ţine numai de graiul «moldovenesc»;

c) linia Prutului nu reprezintă o frontieră lingvistică (nu există nici un fenomen important de divergenţă şi convergenţă care să separe graiul basarabean de dacoromâna din dreapta Prutului);

d) graiurile din dreapta şi din stânga Prutului, româneşti dintotdeauna, se considerau şi explicit româneşti cu mult înainte de anexarea Basarabiei de către ruşi" [Ibidem].

O altă dovadă a identităţii limbii ne serveşte *Atlasul lingvistic român* şi *Atlasul lingvistic moldovenesc.* Graiul din nordul şi centrul Basarabiei aparţine graiului moldovenesc propriu-zis, care se întinde şi în nordul Transilvaniei, iar graiul din sud ţine de graiul muntean, la fel ca şi graiul din sudul Moldovei dintre Prut şi Carpaţi. Nicio izoglosă nu transformă Prutul în hotar lingvistic, ci-l taie de-a curmezişul.

Studiind hărţile sintetice din ALRM, profesorul E.Coşeriu a observat: „Formele în acelaşi timp generale (cuprinzând toată Basarabia) şi specifice (cu limita la Prut) se constată extrem de rar; şi numai în vocabular. Numai aproape specific şi aproape general e *plasat*, „chel" (care apare şi în Bucovina şi pentru care la sud, apare şi „chel"); generale, dar nu cu totul specifice sunt *lănţuh – lănţug,* „lanţ" (înregistrat şi în Bucovina de Nord) şi *baistruc*, „copil din flori" (înregistrat şi în Bucovina, şi într-un punct din Moldova din dreapta Prutului); specifice, dar nu absolut generale sunt *grieri,* „creieri", şi *cleioancă,* „muşama"; cu totul specifice şi generale (cel puţin după acest atlas) sunt numai *sobor*, „catedrală", şi *sărnice*, „chibrituri" " [6, p.19]. Dar aceste forme, chiar dacă ar fi fost generale şi în acelaşi timp specifice, oricum n-ar putea garanta autonomia graiului basarabean. „Cu câteva *cleioance*, cu câteva *sărnice* şi cu câţiva *baistruci* nu se face o limbă!" [5, p.6].

– graiurile n-au evoluat în direcţii total diferite, deoarece şi pe la 1940 erau, în fond, identice şi exista o limbă „cultă", care s-a predat în unele şcoli până pe la 1870, când a fost interzisă. A fost limba actelor publice din primii ani ai ocupaţiei ruseşti; limba slujbelor religioase. Bine, avea şi forme regionale „moldoveneşti",

dar conținea, în primul rând, toate trăsăturile devenite până atunci româneşti generale şi care se cristalizaseră demult în limba română scrisă.

Limba putea fi numită aşa, într-o doară, „moldovenească”, deoarece se vorbea în Moldova, dar mereu se avea în vedere limba română. Cronicarii Varlaam, Dosoftei numesc limba în care scriu „română”, şi nu altfel.

– stagnarea graiului dintre Prut şi Nistru nu înseamnă că s-a format o limbă nouă, la un nivel cu italiana, spaniola, româna. E o absurditate. Dar şi în această stagnare cărțile româneşti au circulat mai întâi liber, apoi clandestin, dar au existat! Scriitorii au folosit aceeaşi limbă literară, ce nu se deosebea de cea din dreapta Prutului.

Aşa-zisa „limbă moldovenească” s-a construit mai târziu în Transnistria, însă a fost o întreprindere contradictorie, deoarece:

„a) îşi propunea să elaboreze o nouă limbă «națională», adică corespunzătoare identității etnice şi tradițiilor poporului «moldovenesc», dar în acelaşi timp deosebită de limba română, şi deci necorespunzătoare aceleiaşi identități etnice şi aceloraşi tradiții;

b) aspira la o limbă «populară» (fără neologisme latineşti şi romanice occidentale, «pe care norodul nu le înțelege»), dar în acelaşi timp nepopulară (cu neologisme luate din limba rusă ori create ad-hoc, adesea prin procedee neobişnuite în limbile romanice sau chiar contrare normelor acestor limbi);

c) preconiza o limbă strict autohtonă (corespunzătoare graiurilor locale) şi în acelaşi timp exclusivă, ceea ce, cum am văzut, e imposibil, dat fiind că graiurile româneşti din stânga Prutului nu constituie o unitate lingvistică omogenă, nici o unitate delimitabilă față de graiurile din dreapta Prutului” [Ibidem].

– oricât de multe schimbări ar fi suferit româna, limba fondată pe graiurile „moldoveneşti” putea fi doar o formă (aberantă, hibridă şi absurdă) a limbii române, şi nicidecum o altă limbă a dialectului dacoromân;

– dacă în literatura „moldovenească” au fost incluşi doar scriitorii moldoveni de până la 1812, iar cronicarii munteni, Şcoala Ardeleană, Caragiale, Arghezi, Coşbuc, Goga, Rebreanu ş.a. – nu, atunci trebuiau considerați străini şi basarabenii de până la 1940: Stamati, Russo, Donici, Haşdeu, Mateevici, Buzdugan, Stere ş.a.;

– au fost infiltrate mituri despre cruzimea jandarmilor români, care băteau mereu. „Aceste legende fac să se uite că ruşii i-au deportat, i-au omorât, i-au trimis în Siberia pe părinții celora care spun acum că jandarmul român le-a dat o palmă” [9, p.17]. Într-un poem de-al său, poetul E.Coşeriu, dezvăluie drama basarabenilor ocupați de forțele sovietice şi duşi la Polul Nord, departe de patrie, pentru a muri de foame şi frig. „La nord de cercul polar / rătăcesc moldovenii prin noapte / În căutare de sălaşuri de iarnă / Se poticnesc şi cad în troiene / Lupii miloşi din Karelia / Le sfâşie pieptul cu colții / Nu-i lasă să moară de frig” [*Apud*: 11, p.23].

– versiunea discretă a dublei denumiri: română în România, moldovenească – în Moldova este iarăşi o absurditate. „Limba română n-a fost niciodată numită – şi nu se poate numi – «română» sau «moldovenească», fiindcă *român, românesc* şi *moldovean, moldovenesc* nu sunt termeni de acelaşi rang semantic (*moldovean, moldovenesc* se află la nivelul termenilor *muntean, oltean, bănățean, ardelean, maramureşean,* pe când *român, românesc* e termen general pentru toată limba română istorică şi pentru limba română comună şi literară)” [6, p.3]. Singurul argument adus în favoarea dublei denumiri – că aceeaşi limbă se vorbeşte în două state diferite – nu este nici el valabil. (În lume sunt foarte multe cazuri asemănătoare: limba germană vorbită în Austria, engleza – în Australia, Statele Unite etc. Nu capătă un alt nume: austriacă, australiană, statouniteană?) Dar cum vom numi limba română vorbită în Ucraina, Bulgaria, Ungaria, Republicile Baltice, Serbia ş.a.?

Mai devreme sau mai târziu, adevărul iese la iveală, căci aşa cum spunea A. de S.-Exupéry, „Atâta vreme cât omul nu va fi zeu, adevărul, în limbajul său, se va exprima prin contradicții. Şi din eroare în eroare, se merge către adevăr”. Sau cum spunea marele E.Coşeriu: „N-am mai putea lucra, dacă n-am avea convingerea că adevărul până la sfârşit totdeauna învinge, nu contează când, nimic n-ar mai avea rost” [9, p.13].

Sperăm că nu este departe ziua eliberării conştiinței naționale din temnița neadevărului şi a mancurtizării.

Referințe:

1. Bogdan T. Interviurile revistei “Contrafort” // Țara, 6 august 1996, p.4.
2. Ciobanu A. Unele principii ale concepției filozofico-lingvistice a profesorului Eugen Coşeriu şi aplicarea lor // RLŞL. - 1996. - Nr.5. - P.55-63.
3. Coşeriu E. Aşa-zisa “Limbă moldovenească” // Dialog, 21 august 1997, p.8.
4. Ibidem, 27 august, p.6.
5. Ibidem, 4 septembrie, p.6.

6. Coşeriu E. Identitatea limbii şi a poporului nostru // Limba română. - Chişinău. - 2002. - Nr.10. - P.2-3.
7. Coşeriu E. Latinitatea orientală // Limba română. - Chişinău. - 1994. - Nr.3. - P.10-25.
8. Coşeriu E. Omul şi limbajul său: Studia lingvistica in honorem Eugenio Coşeriu // Analele Ştiinţifice ale Universității "Al.I. Cuza" din Iaşi: Secțiunea 3. e: Lingvistică. – 1991-1992. - Tom. XXXVII-XXXVIII. - 359 p.
9. Coşeriu E. Universul din scoică. - Chişinău: Ştiinţa, 2004. - 70 p.
10. Dicționarul explicativ al limbii române. Ediția a II-a. - Bucureşti: Univers enciclopedic, 1998. - 1192 p.
11. Ghețu E., Pohilă V. Să-i păstrăm în sufletele noastre pe cei plecați…// Limba română. - Chişinău. - 2002. - Nr.10. - P.19-25.
12. Mătcaş N. Colosul din Tübingen // Limba română. - Chişinău. - 2002. - Nr.10. - P.74-75.

Prezentat la 29.10.2008

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2008, nr.10(20)

FORMAREA ORIENTĂRILOR VALORICE LA FACULTATEA DE LIMBI ŞI LITERATURI STRĂINE

Irina GÎNCU
Catedra Limbi Germanice

The purpose of this article is to give a survey of teaching values at the Department of foreign languages. There are shown the reasons why many teachers do not teach values and there are proposed several strategies for teaching values. The development of cultural understanding while teaching a foreign language may serve as a background for successful language learning.

Formarea atitudinilor şi învăţarea valorilor reprezintă un proces complicat şi de durată. Problema constă în specificul situaţiei care nu ne permite să observăm şi să influenţăm direct comportamentele. O activitate afectivă nu se poate defini printr-o trăsătură observabilă ca în cazul cunoştinţelor, iar atitudinile nu pot fi formate şi încorporate direct şi imediat. Acest demers complicat cuprinde mai multe niveluri care se manifestă prin: formarea unor convingeri, aplicarea lor, combinarea şi ierarhizarea valorilor şi convingerilor, rezolvarea de conflicte. Când valorile sunt în conflict, studenţii trebuie să fie conştienţi de existenţa lor şi să ştie să le rezolve în mod satisfăcător. Educaţia pentru şi prin valori este facilitată de prezenţa unor relaţii permisive, promovarea unui discurs echilibrat obiectiv, fără severitate sau sentimentalism exagerat. Este necesar ca studentul să conştientizeze că în comportamentul său pătrund decizii valorice care nu au un caracter stabil, iar orice acceptare a unei valori trebuie precedată de o trăire a ei, adică de o experienţă valorică. Aceste experienţe valorice, cu un caracter stabil, sunt o sarcină de vârf a profesorului, mai ales a celui de limbi străine.

Studierea limbii străine este un proces evolutiv absolut nou pentru student. Limba străină oferă profesorului modalităţi imense de a lărgi orizontul valorilor studenţilor prin multiple metode şi tehnici, prin vocabularul nou şi necunoscut, dar foarte atrăgător, prin valorile unui popor. Din păcate, astăzi procesul de studiere a limbilor străine devine unul pur informaţional, mecanic, gramatical. În primul rând, acest studiu necesită foarte mult timp pe care profesorii nicidecum nu-l pot găsi, cauza fiind programele supraîncărcate. Noi, profesorii, adeseori ne mulţumim cu faptul că o vom face mai târziu, după studierea materialului lexical sau gramatical. În al doilea rând, profesorii nu prea promovează valori pentru că nu sunt documentaţi în această privinţă. Aici rolul profesorului este nu numai de a spune nişte simple informaţii axiologice, ci de a ajuta studentul să obţină acele îndemânări care i-ar ajuta să descopere elementele axiologice de sine stătător. Un alt motiv de neglijare a valorilor este momentul atitudinilor studenţilor – ceva foarte imprevizibil, iar uneori şi neplăcut. Studenţii, cu timpul, înţeleg că modul de gândire, de reacţie, de comportament se datorează, în primul rând, sistemului axiologic al culturii lui naţionale. Cultura altei ţări nu trebuie studiată prin prisma propriei culturi, de aceea unii studenţi câteodată reacţionează negativ, considerând unele lucruri foarte stranii. Unii studenţi cred sincer că pentru a vorbi o limbă străină este destul să înlocuieşti cuvintele din limba maternă cu cele străine, folosind aceleaşi construcţii sintactice şi gramaticale. Pentru a accepta o cultură străină, este absolut necesar a conştientiza pe deplin cultura proprie naţională pentru a evita sentimentul de pierdere a identităţii. Diferenţele sociale şi culturale îşi au logica şi sensul lor, deoarece diferite limbi poartă diferite valori, iar compararea valorilor trebuie numaidecât evitată. În acest context, apare întrebarea: care trebuie să fie registrul valorilor antrenat în acest context? Galloway (1985) [1, p.360] propune câteva metode de predare a valorilor:

1. Metoda Frankenstein: de toate câte puţin.
2. Metoda 4-F: folclor, festival, poveşti, alimentaţie (folklore, festival, fairy, food).
3. Metoda turistică: identificarea monumentelor, râurilor, oraşelor.
4. Metoda „ apropo”: selectări din diferite domenii pentru a accentua deosebirile cele mai evidente.

În scopul difuzării eficiente a valorilor în spaţiul universitar, Brooks [2, p.361] introduce termenul „cultură”, subînţelegând muzica, literatura, arta şi valorile unui popor. În acest context, se integrează atât modelele de comportament personal, cât şi punctele de tangenţă dintre societate şi individ. Pornind de la problematica realizării valorilor la facultate, Scelye (1984) [3, p.362] propune următoarele obiective în cadrul predării limbilor străine:

1. **Semnificația comportamentului.** E necesar ca studentul să înțeleagă comportamentul omenesc, deoarece omul folosește toate opțiunile oferite de societate pentru a-și satisface nevoile psihologice și fiziologice.
2. **Interacțiunea dintre variabilele sociale și de limbă.** Studentul realizează că variabilele sociale ca vârsta, sexul, clasa socială, locul de trai afectează mediul în care oamenii vorbesc și acționează.
3. **Aspectul cultural al cuvintelor și frazelor.** Studentul este conștient că imaginile simbolice dintr-o limbă străină se asociază uneori cu cele mai simple fraze și cuvinte native.
4. **Emiterea judecăților de apreciere a societății.** Studentul trebuie să fie angajat în judecăți despre valoarea statului și a societății, limba căruia o studiază.
5. **Cercetarea unei culturi străine.** E necesar ca studentul să conștientizeze și să-și dezvolte capacitățile pentru a găsi și a sustrage informația necesară din bibliotecă, mass-media sau din experiența personală în ceea ce privește valorile altei culturi.
6. **Atitudini față de alte culturi.** Studentul demonstrează o curiozitate intelectuală și o simpatie față de poporul a cărui limbă o studiază.

În această etapă, trebuie să recunoaștem că formarea orientărilor valorice în predarea limbilor străine este un proces de lungă durată și necesită expunerea diferitelor subiecte și teme din sistemul de valori studiat. Nu putem să ne centrăm doar pe arta populară și să negijăm arta clasică, așa cum nu putem să studiem opera lui Shakespeare când vorbim de literatura engleză. O greșeală tipică este stereotipizarea care constă în exagerarea unui aspect axilogic studiat. Studierea unei culturi străine necesită capacitatea de a distinge tipuri (trăsături comune) și stereotipuri (imagini fixe). Spre exemplu, tema „Drepturile femeilor în SUA" este o temă despre care putem vorbi nu numai din punct de vedere feminist.

Metoda cea mai larg răspândită, folosită de profesori, este prelegerea universitară, unde se transmit cunoștințe elaborate în mod descriptiv, enciclopedist. Această metodă se centrează mai mult pe activitatea profesorului, iar studentul ascultă adesea prin simpla luare de notițe. Putem spune cu certitudine că formarea orientărilor valorice nu este prea reușită. Adeseori însă, prin nota de convingere și subtextul ei emoțional, prelegerea facilitează înțelegerea și acceptarea unor norme, a unor valori moral-civice. Expunerea centrată pe un număr bine selectat de problemele majore în cuprinsul lecțiior oferă profesorului posibilitatea aprofundării, care transmite studentului un mesaj cognitiv dens. Strategia de formare a valorilor, în acest context, poate fi efectivă dacă profesorii sunt atenți: să vorbească laconic, să folosească mijloace audiovizuale, să axeze pe anumite aspecte axiologice, în dependență de subiectul expunerii.

În acest context, deosebit de eficace sunt:

1. Întâlnirile cu persoane remarcabile străine. Străinii devin o sursă de informație proaspătă atât culturală, cât și lingvistică. Aceste persoane pot fi invitate la lecție pentru a angaja o discuție pe o temă specifică ce ține de obiectivele propuse. În atare caz, profesorul trebuie să ia anumite măsuri preventive, pentru a facilita discuția cu străinii:

- documentarea studenților în tematica studiată;
- cunoașterea spațiului geografic studiat și orientarea pe harta geografică;
- întrebările pregătite trebuie să fie concise, corecte și tactice;
- orientarea studenților spre discuții și dialoguri, și nu spre o simplă ascultare.

Următorul pas ar fi ca studenții să scrie o scrisoare de mulțumire oaspetelui, unde fiecare își va expune impresia, opinia, adică își va crea niște atitudini despre anumite valori.

2. Mijloacele audiovizuale.

O metodă eficace întru formarea unor atitudini o constituie filmele video documentare. Studiind o temă nouă, spre exemplu Londra, profesorul inițiază o discuție despre oraș, istoria sa, monumente, muzee. Studenții își dezvăluie cunoștințele prin activitatea de brainstorming. Profesorul completează sau comentează documentar cunoștințele despre orașul Londra. Filmul va conține date importante, noțiuni, elemente de istorie, cultură sau arhitectură. Studenții își fac notițe după care îndeplinesc cerințele profesorului:

1. Răspundeți la următoarele întrebări:

- Descrieți femeile din Londra utilizând trei adjective.
- Dintre activitățile londonezilor, pe care o preferați cel mai mult?
- Vi s-au schimbat opiniile despre Londra după cele vizionate? În ce mod?

2. Angajați o discuție privind momente specifice, locuitori, străzi, clădiri, obiceie.
3. Cercetarea mijloacelor mass-media și angajarea unor discuții asupra problemelor tineretului, educației, probleme de ordin sociocultural. Astfel studenții definesc niște convingeri, conștientizează valorile umane ale unui popor, își dezvoltă competențele de descriere, analiză, sinteză și evaluare, adică își vor forma niște atitudini.

4. Metoda asimilării (Scelye, 1984) [4, p.369] este foarte mult apreciată de psihologi. Ea constă în selectarea unei valori noi şi neobişnuite pentru student şi crearea unei probleme sau a situațiilor de conflict. Sursa conflictuală este lipsa cunoştințelor culturale şi ca rezultat neînțelegerea la nivel de comunicare. Etapele acestei metode ar fi:

a) Are loc un incident care demonstrează neînțelegerea dintre două persoane, în cazul nostru poate fi o întâmplare la Londra, unde un polițist încearcă să-i explice unui şofer (un turist) că a încălcat regulamentul circulației rutiere. Turistul este sigur că nu a făcut nici o încălcare. Discuția lor poate fi prezentată ca dialog sau într-o formă narativă.

b) Studenților li se oferă 3-4 variante posibile ale sursei conflictului sub forma alegerii multiple: şoferul a depăşit viteza, nu s-a oprit la semafor, a circulat pe dreapta, nu a permis trecerea pasagerilor.

c) Fiecare grup de studenți îşi face alegerea şi comentează răspunsurile. Profesorul stimulează o discuție sau o dezbatere până ce se ajunge la varianta corectă. Deci, aici evaluăm mediul sociocultural al unei țări străine, formăm capacitatea de comunicare verbală, însuşim prevenirea conflictelor prin cultivarea comportamentelor corecte.

5. Studierea folclorului şi mai ales a proverbelor – un fond de valori foarte bogat. Proverbele pot fi clasificate, astfel încât conținutul lor să reflecte nişte valori asemănătoare cu limba vorbită de studenți. Aceste proverbe se pot compara nu numai pentru a găsi valorile tangențiale, dar şi pentru a evita o interpretare greşită a lor. O altă temă de discuție poate fi şi gradul de echivalență a proverbelor în două limbi.

6. Studierea umorului unui popor, pentru a evita o experiență de izolare şi înstrăinare la nivel de neînțelegere. Umorul trezeşte emoții pozitive şi deci are un efect enorm asupra capacităților omului. Profesorii asigură studenții cu materiale umoristice autentice, se lucrează cu jocuri de cuvinte, desene animate şi ghicitori, toate acestea având scopul să susțină şi să încurajeze elementul umorului în studierea limbilor străine.

7. Studierea obiectelor decorative necunoscute este destinată pentru a ajuta studenții să găsească semnificația culturală a unor obiecte necunoscute dintr-o cultură străină. Scopul activității este de formula nişte descrieri sau ipoteze despre funcția obiectului necunoscut. Profesorul aduce obiectul sau imaginea, iar studenții lucrează în grup şi discută pe seama acestui obiect, luând în considerație următoarele momente:

- calitățile fizice;
- efectuarea manuală sau instrumentală;
- scopul şi funcția sa socioculturală;
- menirea sa decorativă sau practică.

Studenții apreciază în ce măsură competențele lor culturale le-au permis să intuiască rolul şi semnificația acestui obiect.

8. Dezbaterea. Studenții expun, explică, analizează, compară, resping, acceptă idei sau soluții, formulează ipoteze şi iau decizii. Astfel se cultivă inițiativa, spiritul critic, obiectivitatea, modestia, franchețea, calmul, respectul reciproc.

9. Explicația morală, convorbirea etică, exemplul personal.

Pornind de la ideea că formarea atitudinilor şi învățarea valorilor reprezintă un demers complicat şi de durată, ajungem la concluzia că conştiința morală înseamnă cunoaşterea valorilor, care apoi se cer a fi integrate în comportamentul persoanei. Noi, profesorii, trebuie să realizăm difuzarea valorilor pe următoarele direcții: cunoaşterea valorilor, purificarea lor, trezirea sentimentului obligației, cultivarea voinței şi crearea obişnuinței de acțiune în conformitate cu valorile alese. De aceea, pe lângă valoarea lor utilitară, limbile străine contribuie în mare parte la conştientizarea multidimensionalității cultivatoare a limbii înconjurătoare, fapt ce permite să se evite prejudiciile xenofobe, să se autoaprecieze obiectiv în raport cu alte persoane, să-şi lărgească perspectivele de orientare pragmatică. Drept consecință va spori şi rolul deosebit al profesorului; el este persoana care va lua decizii juste referitor la alegerea sistemului de valori, la metodele de predare şi evaluare folosite în raport cu ritmul propriu de dezvoltare a fiecărui student.

Referințe:

1. Hadley Alice Omaggio. Teaching Language in context. - Boston: MS, Heinle&Heinle, 1993.
2. Ibidem.
3. Ibidem.
4. Ibidem.

Prezentat la 31.10.2008

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ИСПОЛНИТЕЛЬСКИЕ РЕДАКЦИИ КОНЦЕРТНЫХ ФОРТЕПИАННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ МОЛДАВСКИХ АВТОРОВ

Елена ГУПАЛОВА

Бельцкий государственный университет им. Алеку Руссо

În acest articol au fost folosite culegeri sub redacţia celor mai performanţi pedagogi pianişti din Republica Moldova (V.Govorov, L.Vaverco, A.Miroşnicov ş.a.), în cadrul cărora au fost incluse piese pentru pian ale compozitorilor moldoveni contemporani, din repertoriul republican concertistic, pedagogic şi pentru concurs. În aceste ediţii, a fost amplu prezentată creaţia pianistică a unor compozitori moldoveni cunoscuţi: L.Gurov, V.Zagorschi, Şt. şi Gh.Neaga, Z.Tkaci, S.Lungu, V.Rotaru ş.a. Toate lucrările acestor culegeri pot completa atât repertoriul pedagogic al studenţilor şcolilor muzicale şi Conservatorului, cât şi programele concertistice ale pianiştilor profesionişti.

In this article there were used collections under the elaboration of the best known pianist educators of Republic of Moldova (V.Govorov, L.Vaverco, A.Mirosnicov and others), in which were included plays for piano of the contemporary Moldavian composers, included in the Republican concert performer, pedagogical and for competition. In these editions there were presented amply the pianist creation of some known Moldavian composers: L.Gurov, V.Zagarovschi, Şt. and Gh.Neaga, Z.Tkaci, S.Lungu, V.Rotaru and others. All the plays of these collections can fill the pedagogical repertory of the students from the musical schools and music academy, and the programs of the concerts of the professional pianists.

Одной из важнейших задач, стоящих перед педагогом-музыкантом, является воспитание у будущего исполнителя умения самостоятельно и сознательно разбираться в указаниях автора в нотном тексте, работать над фразировкой и правильной интонацией. Отметим здесь определённые достижения молдавской педагогической и исполнительской музыкальной культуры, которая дала в редакционно-издательской области ряд образцов тонкой, вдумчивой работы над текстом, основанной на бережном отношении к авторским указаниям, на стремлении редактора проникнуть в смысл этих указаний, а не «исправлять» автора.

Известный пианист и композитор Д.Благой отмечал, что значение фортепианного репертуара для творческого совершенствования исполнителей-профессионалов и для художественного роста учащихся различно. Для первых интерпретация произведения – прежде всего **цель их деятельности**, для учащихся же изучение музыкальных сочинений является **средством обучения**. Поэтому и существует *«различие требований, предъявляемых к двум категориям музыкального репертуара:* ***концертному*** *– для музыкантов-профессионалов, и* ***педагогическому*** *– для учащихся…Плавный переход от одного вида репертуара к другому соответствует постепенному становлению профессионального музыканта-исполнителя»* [1].

Переходя к исследованию следующей категории республиканских фортепианных сборников, мы обнаружили, что произведения в них приближаются по своему стилю (виртуозный концертный), характеру содержания (скерцозность, токкатность и т. д.) и жанровому составу (сюиты, сонаты, фортепианные циклы) к исполнительскому репертуару профессиональных пианистов. Поэтому логичной выглядит их публикация под исполнительской редакцией ведущих педагогов края.

В начале 60-х годов в нашей республике был выпущен сборник *Избранные фортепианные произведения молдавских композиторов* (1961), составленный преподавателем К.Ененко и предназначенный для музыкальных школ, училищ и консерваторий [2]. Здесь впервые были собраны фортепианные сочинения современных молдавских авторов, вошедшие в республиканский концертный, конкурсный и педагогический репертуар. В этом издании, наряду с сочинениями композиторов старшего поколения: Шт.Няги, Л.Гурова, С.Лобеля и др., было представлено фортепианное творчество молодых молдавских авторов: В.Загорского, Г.Няги, З.Ткач, С.Лунгула, А.Муляра, М.Фишмана и др.

Настоящее издание дало возможность впервые собрать воедино лучшие образцы фортепианных произведений малой формы отечественных композиторов. В сборнике были представлены не только произведения, близкие жанрам молдавского фольклора: *Бессарабка, Жок* Шт.Няги, *Молдавский танец*

и *Колыбельная* Л.Гурова, *Колыбельная* З.Ткач, *Дойна* Г.Няги, *Хора* С.Лунгула, но и другие миниатюры жанрового характера: *Токката* (Л.Беров, С.Лобель, Г.Няга), *Юмореска* А.Муляра, *Скерцо* С.Шапиро *и Скерцино* М.Фишмана, *Рассказ* З.Ткач, *Этюд-экспромт* В.Загорского, *Прелюдия* Шт.Няги и Г.Няги, *Каприччио* М.Фишмана, *Рондо, Оляндра, Поэма* С.Лобеля.

Основной заслугой этого собрания молдавских авторов является то, что буквально все произведения, включённые в него, вплоть до сегодняшних дней сохранили свою актуальность и привлекательность. Большинство из них довольно часто используется в педагогической, концертной и конкурсной практике республики (причём, на всех 3-х уровнях профессионального музыкального образования, как и было заявлено автором [3] во вступительном слове).

В 1972 году кишинёвским издательством «*Cartea Moldovenească*» в сборнике *Muzică moldovenească pentru pian: Opere alese* [4] были опубликованы фортепианные миниатюры молдавских авторов под исполнительской редакцией пианиста Владислава Говорова – директора музыкальной школы-десятилетки *им. Е.Коки* (впоследствии директора музыкального училища *им. Шт.Няги*). В предисловии к изданию редактор-составитель отметил, что некоторые сочинения современных композиторов, представленные здесь (*Cinci prelucrări din folclor, Codrii, Doină, Joc, Măi, băiete, Fata cu ochii verzi* З.Ткач, *Doină, Horă, Bătuta, Joc* А.Люксембурга), продолжают традиции молдавских композиторов XIX в., произведения которых также были включены в данный сборник (К.Микули *Horă, Studiu*, Ч.Порумбеску *Bătrîneasca*, Г.Музическу *Văleanca, Vine ştiuca de la baltă, Moşulică, Corăbiereasca, Răsai lună, Arde-mă, frige-mă* и др.).

Фольклорные обработки З.Ткач, как и фортепианный цикл А.Люксембурга, представляют собой небольшие жанровые зарисовки, в основе которых лежат народные первоисточники – *Дойна, Хора, Бэтута, Жок*. Тематический материал этих музыкальных сценок либо заимствован непосредственно из фольклора, как в произведениях З.Ткач, либо воссоздаёт его особенности в виде программной миниатюры или музыкальной картинки, связанной с колоритом молдавской природы, как в цикле пьес А.Люксембурга. Наряду с фольклорными обработками и произведениями, примыкающими к первичным песенно-танцевальным жанрам Молдовы, в данном сборнике представлены и фортепианные миниатюры жанров европейской профессиональной музыки, принадлежащие современным отечественным авторам: *Токката* Г.Няги, *Прелюдия* (d-moll) и *Каприччио* С.Лунгула, две из которых – *Токката* и *Каприччио* – близки к концертно-виртуозному стилю.

В начале 70-х годов известному педагогу Л.Ваверко было предложено составить и отредактировать фортепианные сборники произведений молдавских авторов, которые были опубликованы в республиканских издательствах «*Cartea Moldovenească*» и «*Literatura artistică*» в 1971, 1975 и 1979 годах [5]. В этих нотных изданиях ей удалось разместить бóльшую часть отечественного репертуара, который вскоре стал необыкновенно популярным во всей республике. Большинство произведений было опубликовано впервые. Л.Ваверко пришлось значительно потрудиться в поисках оптимального исполнительского решения для каждого из опусов, ещё не имеющих каких-либо устоявшихся трактовок.

В предисловии ко всем своим нотным изданиям Л.Ваверко отмечала, что различная степень сложности этих сочинений позволяет рекомендовать их исполнителям различного уровня – как школьникам, так и студентам. Например, в нотное издание 1971 г. вошли фортепианные пьесы, которые могут быть востребованы как в детских музыкальных школах (*Игра, Дуэт. Токкатина* Г.Няги), так и в музыкальных колледжах (*Экспромт, Колыбельная* З.Ткач), а также в Академии музыки (*Гавот* А.Стырчи).

В самом начале 80-х годов в московском издательстве «*Музыка*» был издан нотный сборник *Пьесы композиторов Молдавии для фортепиано* (1980), составленный преподавателем Молдгосконсерватории А.Х. Мирошниковым [6]. В данное собрание были включены не только уже известные концертные произведения молдавских композиторов-классиков и представителей старшего поколения (*Жок* Шт.Няги, *Бэтута* С.Лобеля, *Хора* С.Лунгула, *Токката* и *Дойна* Г.Няги, *Колыбельная* В.Загорского), но и новые фортепианные миниатюры молдавских композиторов (*Старинный танец* В.Ротару, *Фуга* О.Негруцы, Четыре пьесы из цикла *Акварели – I. Воспоминание, II. Ostinato, III. Пейзаж, IV. Танец* А.Люксембурга). В сборнике отсутствует пояснительная записка автора, однако есть описания специфических особенностей некоторых народных молдавских песен и танцев, основные жанровые разновидности которых присутствуют в этом издании. Так, редактор вводит в сноску к каждой из соответствующих миниатюр (*Хора, Бэтута, Жок*) характеристику её фольклорных истоков.

В 1987 году в московском издательстве «*Советский композитор»* увидел свет ещё один сборник под исполнительской редакцией А.Мирошникова – *Произведения молдавских композиторов для фортепиано* [7]. В данную хрестоматию вошли более сложные концертные произведения отечественных композиторов. В этом нотном издании, как и в предыдущем сборнике, составленном А.Мирошниковым, уже известные произведения молдавских авторов – *Бессарабка* Шт.Няги, *Этюд-экспромт* В.Загорского, *Колыбельная* Л.Гурова – соседствуют с ранее неопубликованными, а также недавно созданными пьесами (четыре пьесы из цикла *Акварели* А.Люксембурга*: Прелюдия, Шутка, Отзвуки, Постлюдия*; *Две импровизации* В.Ротару; *Дождливый день* (на тему Н. Русу-Козулиной) В.Биткина; *Контраст* А.Стырчи; *Маски* С.Лунгула; *Праздничная поэма* В.Сечкина; *Концертное скерцо* С.Лобеля). К ряду положительных сторон сборника можно отнести тщательную редакторскую работу А.Мирошникова (аппликатура, артикуляция, фразировочные лиги, педализация) и удачный подбор опубликованного репертуара.

Последним фортепианным сборником столетия, в состав которого вошли концертные произведения композиторов Молдовы, стали *Piese pentru pian* [8], опубликованные в 1988 году в кишинёвском издательстве «*Literatura artistică»* под исполнительской редакцией преподавателей Молдгосконсерватории В.Левинзона и С.Коваленко. В предисловии к этому совместному труду авторы отмечали, что произведения из сборника могут пополнить как педагогический репертуар студентов музыкальных училищ и Консерватории, так и концертный профессиональных пианистов-исполнителей.

В рассматриваемый сборник были включены наиболее популярные произведения молдавских авторов (*Două preludii* А.Стырчи, *Nuvelă* В.Загорского) и впервые издаваемые пьесы, совсем недавно вошедшие в республиканский концертно-конкурсный репертуар (*Improvizaţie şi Toccatină*, *Expromt* В.Ротару; *Joc haiducesc*, *Popas în codru* Г.Мусти; *Preludiu* К.Руснака;. *Baladă (Lejendă)*, *Joc ciobănesc* П.Русу; *Dans lent*, *Studiu de concert* Г.Няги, *Preludiu (cis-moll)*, *Scherzo* С.Лунгула; *Două preludii* М.Стырчи; *Malagenia* из балета *La Răscruce* В.Загорского. В этом издании отсутствуют редакторские пометки и педагогическая корректура материала. Поскольку данное собрание адресовано зрелым музыкантам, составители этой публикации использовали только «уртекст», или авторскую рукопись, предоставляя исполнителю самому выбрать наиболее подходящую аппликатуру и педализацию.

В заключение подытожим наши наблюдения над основными республиканскими нотными изданиями и учебными пособиями для фортепиано, проанализированными в данной статье.

- Во всех рассмотренных изданиях, предназначенных для обучения профессиональных пианистов, прослеживается тенденция к преобладанию *произведений малой формы* отечественных авторов (оригинальные пьесы, части сонат и сюит и миниатюры для фортепиано соло).
- Фортепианные произведения, включенные в сборники и изданные ведущими педагогами-пианистами, более эффективно внедряются в педагогическую практику музыкальных учебных заведений Республики Молдова. Их содержание более доступно и педагогам, и учащимся благодаря профессиональному подходу к дидактическому подбору нотного материала и специфическим исполнительским редакторским ремаркам.

Литература:

1. Благой Д. Композитор и педагог // Вопросы фортепианнной педагогики / Ред. В. Натансон. Вып. 1. - Москва: Музыка, 1963, с.66-67.
2. Избранные фортепианные произведения молдавских композиторов (Для музыкальных школ, училищ и консерваторий). - Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1961. - 187 с.
3. Константин Ененко на протяжении ряда лет (1960-1971) работал на кафедре духовых инструментов в Институте искусств им. Г.Музическу.
4. Muzică moldovenească pentru pian. Opere alese / Alc. şi ediţie îngrijită de V.Govorov, red. E.Tcaci. - Chişinău: Cartea Moldovenească, 1972. - 68 p.
5. Piese pentru pian / Alc. şi ediţie îngrijită de L.Vaverco, red. E.Tcaci. - Chişinău: Cartea Moldovenească, 1975. - 82 p. Piese pentru pian / Alc. şi ediţie îngrijită de L.Vaverco, red. Iu.Ţibulschi. - Chişinău: Literatura artistică, 1979. - 94 p. Piese pentru pian. / Alc. şi ediţie îngrijită de L.Vaverco; red. E.Tcaci. - Chişinău: Cartea Moldovenească, 1971. - 48 p.
6. Пьесы композиторов Молдавии для фортепиано / Ред.-сост. А.Мирошников. - Москва: Музыка, 1980. - 44 с.
7. Произведения молдавских композиторов для фортепиано // Педагогический репертуар музыкальных училищ / Сост. А.Мирошников. - Москва: Сов. композитор, 1987. - 72 с.
8. Piese pentru pian / Alc. V.Levinzon şi S.Kovalenco, red. Iu.Ţibulschi. - Chişinău: Literatura artistică, 1988. - 112 p.

Prezentat la 29.04.2008

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.10(20)

ОПЕРА-БАЛЕТ ЭПОХИ БАРОККО. РАМО «ГАЛАНТНЫЕ ИНДИИ»

Юлия РИВИЛИС

Академия музыки, театра и изобразительных искусств

Această lucrare demonstrează cum s-a dezvoltat opera franceză pe timpurile lui Ludovic XIV. Se explică, de asemenea, schimbarea structurii orchestrei introdusă de J.B.Lully şi influența sa asupra diferiților compozitori. Aflăm şi despre influența lui J.Ph.Rameau asupra genului de operă-balet în Franța. Luăm cunoştință şi de conținutul operei, de tradițiile vechi ale ei şi de metodele noi aplicate în partitură.

This work gives an idea of the French opera development at Louis XIV times. Here is explained Lully's reconstruction in the structure of orchestra and his influence upon other composers. The work shows Rameau's value in the development of opera-ballet genre in France. It also acquaints with its content, explains how composer makes use of old traditions and what new features he introduces into his score.

История французской оперы связана с Парижем. А возможностью слушать, изучать и прослеживать её развитие мы обязаны Людовику XIV. Опера была его любимым детищем. Он поощрял начинания поэта Перрена (Perrin) и композитора Робера Камбера (Robert Cambert), создавшего в 1659 году первую оперу. При Людовике XIV Люлли сменил Камбера на его высоком посту. Людовику XIV мы должны быть благодарны за то, что французские оперы, начиная с Люлли, полностью сохранились, так как по специальному распоряжению все произведения, поставленные в Королевской Академии (Acadèmie Royale), печатались в большом количестве экземпляров и охранялись привилегией. Часть этих партитур отдавалась композиторам для продажи (до XIX века большинство французских композиторов занимались одновременно торговлей партитурами). Но значительная часть этих бесценных произведений рассылалась по общественным библиотекам, благодаря чему сохранилась и по сей день. Сам же король присутствовал на всех оперных представлениях, и ему предварительно сообщался план каждого нового произведения. А в 1713 году были выделены средства, на которые открылись специальные школы для обучения сольному пению, танцам и игре на оркестровых инструментах, готовившие хороших певцов, инструменталистов и танцоров для оперного театра.

"Французская опера – зрелище, где всё счастье и всё несчастье действующих лиц сводится к тому, чтобы смотреть, как вокруг них танцуют…" [1]. Или, как писал Руссо: "Способ вывести на сцену балет очень прост: если государь весел, все принимают участие в его радости и танцуют; если он печален, его хотят развеселить и танцуют. Есть немало и других поводов для танцев: самые важные жизненные акты совершаются в танце. Жрецы танцуют, черти танцуют, танцуют даже при погребении; все танцуют по всякому поводу" [2]. Нельзя не учесть того, что французские балетмейстеры обладали исключительным богатством характерных танцев и танцевальных напевов. Основание этому богатству было положено при Екатерине Медичи. В годы её правления французы познакомились с итальянскими интермедиями. Итальянцы всё своё внимание обратили на сольное пение. Французам же пришлись по вкусу балеты, развившиеся из этих интермедий, и балетное искусство, начиная с первого балета Бальтазарини *Ballet comique de la Reine*, созданного в 1581 году, стало пользоваться популярностью. Король с королевой, принцы и принцессы, а также весь двор с большим удовольствием принимали участие в этих балетах, и даже Люлли иногда выступал как танцор и успехом своим в немалой степени был обязан балетным номерам.

Французский балет был органическим и одновременно оформляющим элементом в опере. Благодаря балету, который охватывал и танец, и пантомиму (жанровые сцены, шествия, появления богов etc.), в оперу проникал инструментально-симфонический стиль. Балет требовал частых самостоятельных инструментальных номеров, а это способствовало развитию колоритного оркестрового письма.

Для французской традиции типично преклонение перед прославленным авторитетом и привычка следовать установленным им канонам. Во французской опере таким авторитетом был Жан Батист Люлли (Jean Baptiste Lully), написавший в период с 1672 по 1687 год 19 опер. Люлли реконструировал структуру старого оркестра, введя в него скрипки, деревянные духовые, трубы, валторны и литавры,

оставив из прежнего состава чембало, арфу и родственные им инструменты гармонического типа. Он ввёл симфонии, названные впоследствии увертюрами, которыми открывались драмы. Вся клавишная и оркестровая музыка XVII века обнаруживает влияние Люлли.

Жан Филипп Рамо утвердил самостоятельное существование французской оперы на основах Люлли. В отличие от Люлли, он экономнее использует массовые сцены и небольшие вставные арии. После смерти Люлли ***музыкальная трагедия*** исчерпала себя, и интерес к ней упал. Слишком часто она опутывалась глупостью своих либретто в обрамлении лёгкой, поверхностной музыки и избыточности танцев. Параллельно с отмиранием ***музыкальной трагедии*** возник жанр ***оперы-балета***. Это был смешанный жанр, главное новшество которого заключалось в сюжете, освобождённом от мифологии и полным экзотики, а также в структуре, состоящей из трёх или четырёх изолированных актов, связанных вместе главной более или менее определённой темой. Эти не имеющие драматической связности акты назывались *entrées* (выходами), теперь бы их называли *tableaux* (картинами). Начиная с первых опер-балетов *Les Saisons* Коласса (Colasse, 1695 г.) и *L'Europe galante* Кампра (Campra, 1697 г.), и публика, и профессиональные актёры с энтузиазмом приветствовали новый жанр, который был менее возвышенным, но более понятным, чем трагедия. Этот успех объясняется следующими факторами: во-первых, психологическим. На сцене больше обыкновенных людей, нежели богов. Опера-балет позволяет смешивать жанры, что невозможно было в трагедии. Независимый сюжет каждого акта не требует от зрителя концентрации внимания на протяжении всего произведения. А так как музыкальный театр "с самого начала вошло в обыкновение посещать затем, чтобы, в зависимости от настроения, поскучать или развлечься" [3], то зрителю не составляло труда либо отрешённо наблюдать за ходом действия на сцене, либо концентрировать своё внимание на отдельно взятой картине. Присутствовал и коммерческий фактор: строение произведения из изолированных актов давало издателям возможность продавать их раздельно, увеличивая, таким образом, цену каждого акта.

Первое исполнение *Галантных Индий* в 1735 году соответствовало почти 40-летней традиции. Произведение имело большой успех как при жизни Рамо, так и после его смерти. В период между 1735 и 1773 годами оно было исполнено в Королевской Академии музыки в Париже не менее 320 раз, как целиком, так и частично. Связующая нить сюжета ведёт своё происхождение от представлений об экзотике XVIII века, то есть путешествия в далёкие страны без какой-либо связи с реальностью и даже вне географической точности. Действия происходят в Турции, Перу, Персии и Северной Америке. В соответствии с галантным элементом эпохи, сюжет не обходится без любовных интриг, ухаживаний и отказов, ненависти и ревности и подобных любовных страстей. Четыре картины – четыре Entrée – как бы резюмируют целое направление музыкальной драматургии: драма – *Les Turc généreux* (I Entrée, происходящее в Турции), трагедия – *Les Incas du Pérou* (II Entrée, происходящее в Перу), буколика – *Les Fleurs* (III Entrée, происходящее в Персии) и комедия – *Les Sauvages* (IV Entrée, происходящее в Северной Америке).

Либретто написал Луи Фюзелье (Louis Fuzelier). Оно отражает очарование дальних и особенно неизвестных стран в затрагиваемый период и подчёркивает то обстоятельство, что Любовь правит всеми народами. В Прологе рассматривается вечный поединок между Наслаждением и Войной, в котором Любовь не только арбитр, но и победитель в последующих действиях. Геба жалуется Амуру на то, что Европа увлечена войной. Амур решает утвердить свою власть в Индиях, включавших, по тогдашним понятиям, многие страны мира.

В I Entrée турецкий паша Осман (Osman) влюблён в провансальскую рабыню Эмилию (Emilie). Буря выбрасывает на берег Валери (Valère) – жениха Эмилии. Осман притворяется жестоким. Любовь Валери и Эмилии одерживает победу над упорством Османа. Подавив страсть, благородный турок отступает, великодушно соединяя влюблённых и щедро одаривая их. Выход заканчивается ликованием, объединяющим африканских рабов Османа и моряков из флотилии Валери. Entrée открывается изумительным ритурнелем, написанным в стиле фугированной аллеманды. Рамо совершает бросок в музыкальную драму с её разворачивающимися возбуждёнными страстями, оканчивающуюся стихией танцев и ариетт. Следуя традиции использования принципа эхо, введённой в оперу Агостино Агаццари (Agostino Agazzari) в 1606 году, Рамо интересно использует этот приём в заключительной 6 сцене. Здесь в качестве эхо выступает хор, который вначале вторит дуэту влюблённых *Volez, Zéphyrs, tenders amants de Flore!*, а затем соло Эмилии *Partez! On languit sur le rivage…* В дальнейшем этот

приём будет использован во II Entrée в 5 сцене *Fête du Soleil* (дважды эхо-хор вторит Хуаскару *Brillant soleil…* и *Clair flambeau du monde…*), в III Entrée в заключительной 8 сцене (эхо-хор вторит Заире *Triomphez, agréables fleurs!*) и в IV Entrée в заключительной 6 сцене (эхо-хор дикарей вторит вначале Адарио *Bannissons les tristes alarmes!*, а затем дуэту влюблённых Зиме и Адарио *Forêts paisibles…*). Любопытно, что Рамо употребляет этот приём для подчёркивания возвышенных моментов: победившей силы Любви или поклонения Солнцу.

2 сцена I Entrée – сцена шторма – пространная изобразительная симфония, наполненная напряжёнными тремоло и гаммами в высоком регистре флейт, которые так характерны для инструментовки Рамо (эта технология изображения стихии благополучно перейдёт в партитуры романтиков). На этом фоне первоначально звучит голос Эмилии, а затем хор матросов.

В виртуозных вступлениях к ариеттам и вокализах чувствуется влияние итальянского стиля.

Во II Entrée любовная страсть Дона Карлоса (Don Carlos) и Фанни (Phani) претерпевает ряд неудач из-за любви первосвященника Хуаскара (Huascar) к Фанни. Хуаскар считает, что несмотря на свой сан, запрещающий плотскую любовь, его чувства делают его исключением из правил. Но небо, услышав слёзные мольбы Фанни, посылает Хуаскару грозное предупреждение в виде землетрясения. Хуаскар игнорирует послание свыше и не сдаётся. Тогда огненная лава извергается из кратера вулкана, новые толчки сотрясают землю, и пылающие камни засыпают ослушавшегося первосвященника. В этом Entrée Рамо исследует более драматичный и яростный спектр красок. Сценические указания, описания горы и кратера вулкана, образованного из обожжённых камней и покрытого пеплом, вводят в особенную психологическую атмосферу. В этой картине напряжение и интерес постепенно нарастают, доходя до двух кульминаций в 5 и 8 сценах, в которых происходят землетрясения, с той лишь разницей, что в 5 сцене это угроза, а в 8 сцене – развязка. Изображая грозную стихию природы, Рамо использует высокие регистры струнных в такой необычной молоточковой и отрывистой артикуляции, которая вызывает зримые ассоциации с веком Бартока. Вступление солистов, обволакиваемое арпеджированной неслаженной фактурой струнных, в 6 и 7 сценах разряжает эмоциональную атмосферу. Идея контраста реализуется сопоставлением спокойной арии Хуаскара *Permettez, astre du jour…* с последующей картиной землетрясения. Одной этой арии было бы достаточно, чтобы продемонстрировать полифоническое мастерство Рамо.

В III Entrée лёгкое подшучивание четырёх персонажей друг над другом поддерживает их взаимные симпатии. Такмас (Tacmas) – персианский принц – любит прекрасную рабыню Заиру (Zaïre). Чтобы проверить её чувства, а также преданность своего фаворита Али (Ali), он переодевается в костюм купчихи. Али же влюблён в Фатиму (Fatima), которая переодевается в костюм раба-поляка. Такмас подозревает Али в тайной любви к Заире. Действия двух переодетых персонажей привносят целый ряд нелепостей и недоразумений, но правда всё равно выходит наружу, и выясняется, что Такмас безумно любит Заиру, Али же грезит о Фатиме. Такмас признаётся в любви Заире и дарит ей свободу, а Али получает желанную Фатиму. Действие заканчивается празднеством цветов и триумфом любви. Это Entrée из всего произведения выполняет роль большого дивертисмента, более балета, нежели оперы. Рамо, очарованный жанром пастиччо (попурри) и управляемый шармом танца, даёт музыке возможность господствовать над драматическим правдоподобием. Заключительная 8 сцена *Празднество цветов (La Fête des Fleurs)* из эпизода оперного произведения превращается в балетный спектакль внутри целого спектакля. Средствами музыки и танца в нём воплощается экспозиция, перипетии сюжета и развязка. "По отзывам современников, на лирической сцене Франции ещё не появлялось столь блистательного зрелища. Сервандони выстроил ряд двухэтажных аркад-беседок, украсил их гирляндами, осветил хрустальными люстрами и заполнил хорами одалисок и рабов султана, дающего праздник цветов. Аркады обрамляли плещущий фонтан и, уходя вдаль, создавали видимость глубокой перспективы. Кусты, раздвигаясь в центре сцены, открывали Розу, окружённую кордебалетом рабов и рабынь, изображавших амуров и всевозможные цветы. Группы и переходы общего танца создавали образ цветущего сада. Сольный танец Розы прерывался выходом Борея и Аквилона. Свирепые ветры нагоняли бурю. Прилетал Зефир, приносил с собой свет, оживлял и поднимал поникшие цветы. Зефир и Роза объяснялись в любви. Их дуэт, как и антре Зефира, был образцом танца в галантном стиле" [4].

В IV Entrée Адарио (Adario), превращённый в благородного дикаря, влюблённый в Зиму (Zima), дочь вождя племени дикарей, одерживает победу над любовью ветреного Француза и над собственнической страстью Испанца. Это Entrée принадлежит к комическому жанру. В нём нет ничего патетического, ещё меньше трагического, только беззаботная беспечность, изящество и юмор. Хорошо обрисованные Фюзелье образы дают Рамо возможность противопоставить двух поклонников Зимы, придав каждому из них специфическую окраску. Из танцев следовало бы отметить танец дикарей, именуемый *Танцем большой трубки мира (Danse du Grand Calumet de la Paix)*, взятый из *Nouvelles pieces de clavecin* (1728), и финальную Чакону, состоящую из 200 тактов мелодической и ритмической изобретательности и развития оркестрового письма, которое превосходит все ранние попытки в этой сфере.

По неизменной традиции того времени античная и сказочная тематика хореографических номеров воплощалась в формах менуэтов, гавотов, ригодонов, бурре и других современных танцев, будь то экзотические дикари из IV Entrée или оживлённые цветы из III Entrée.

Первоначально опера состояла только из первых двух Entrée. Вскоре после первого исполнения авторы добавили *Les Fleurs* и *Les Sauvages*. Рамо по своей природе был человеком, жаждущим во всём совершенства. Будучи в высшей степени требовательным, он перерабатывал сочинение снова и снова, оставив более 15 версий.

В своё время Монтеверди использовал приёмы нарастаний, которые строились по принципу восходящих секвенций. Эту традицию продолжили последующие поколения композиторов (вплоть до Чайковского и других). Не мог быть к ним равнодушен, естественно, и Рамо. У него они начинаются просто, для того чтобы мелодический голос поднимался вверх вместе с возрастающим душевным волнением. Рамо также продолжил идею Монтеверди о трактовке роли инструментов в опере, которые должны не только сопровождать вокальную партию, но и сообщать всё существенно важное в действии. Будучи большим художником, Рамо воспринял идеи нового времени и блестяще их развил в оркестровом письме: это красочные чередования инструментов, использование солирующих инструментов, внедрение оркестровых интерлюдий в вокальные сольные сцены, применение контрапункта, особенно в больших сценах, где главные персонажи выступают в ансамбле с хором, а также введение в оркестр вокальных эпизодов, где голос как будто накладывается на оркестр и поясняет содержание.

Смена мажора и минора, смена тембров, неожиданное вступление высокого или низкого голоса, новый состав сопровождающих инструментов – такова в общих чертах суть технологии времени и Мастера. Кроме новизны музыкального языка и искусной инструментовки, кроме изобретательного пыла и гениальной трактовки противопоставлений Рамо привносит в *Галантные Индии* оригинальную драматическую концепцию развития стилистического плюрализма в театральной риторике.

Литература:

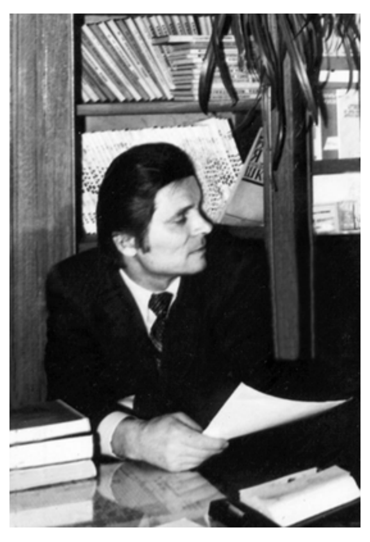
1. Роллан Р. Музыкально-историческое наследие. Вып. III. - Москва: Музыка, 1988, с.182.
2. Роллан Р. Музыкально-историческое наследие. Вып. III. - Москва: Музыка, 1988, с.182-183.
3. Роллан Р. Музыкально-историческое наследие. Вып. I. - Москва: Музыка, 1986, с.242.
4. Красовская В. Западноевропейский балетный театр. Очерки истории. Том I. - Ленинград: Искусство, 1979, с.249.

Prezentat la 14.01.2008

ANIVERSĂRI

VLADIMIR ZAGAEVSCHI – OMUL ŞI SAVANTUL

Omagiu la 75 de ani de la naştere şi 45 de ani de muncă profesoral-didactică şi ştiinţifică



Oamenii se întâlnesc, se caută şi întreţin anumite raporturi după idei sau interese comune. În urmă cu peste un deceniu şi jumătate, deci prin anul 1993, am văzut pe coridoarele Facultăţii de Litere a Universităţii „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca un bărbat înalt. L-am întâlnit de câteva ori şi din curiozitate, fiind vorba de o persoană străină, am întrebat pe unii colegi de la Catedra de limba română: cine este acel necunoscut, că l-am mai văzut pe aici? Mi s-a răspuns că este un profesor din Basarabia şi atât. Interesant că aproximativ în aceeaşi perioadă sau poate chiar mai devreme am cunoscut o fată simpatică şi bine crescută, care mi-a atras atenţia prin numele ei, Lolita, numele cunoscutei cântăreţe latino-americane Lolitta Torres şi a personajului principal din romanul cu acelaşi nume al lui Vl.Nabokov. Pe Lolita am întâlnit-o adesea prin facultate şi de câteva ori am stat de vorbă, dar nu ştiam care este numele ei de familie. Cu totul întâmplător, am aflat de la două doctorande de ale mele, tot din Republica Moldova, care se întâlneau frecvent cu Lolita. Din vorbă în vorbă, mi s-a comunicat că Lolita este fiica profesorului Zagaevschi.

Cu profesorul Vladimir Zagaevschi m-am cunoscut în calitate de participanţi la cel de-al VIII-lea Simpozion Naţional de Dialectologie care s-a ţinut în comuna Belinţ, jud. Timiş (Banat), în perioada 13-15 oct. 1994. Simpozionul a fost organizat de profesorul Simion Dănilă – un tip grozav, un împătimit de onomastică, dialectologie şi, în general, de lingvistică, dar care s-a dovedit a fi şi un bun organizator, un iscusit manager. Am avut parte şi de un timp excelent, o toamnă frumoasă şi bogată, cum sunt, de obicei, ele, toamnele, în Ardeal şi Banat. A fost o sesiune ştiinţifică cum nu se putea mai potrivită pentru dialectologie, decât la ţară. Fiind la ţară, unde nu exista hotel, am fost cazaţi pe la anumite familii din sat, care au acceptat şi care au avut posibilitatea de a caza nişte oameni intelectuali din toată Ţara şi din Republica Moldova. Noi, eu şi cu domnul Vladimir Zagaevschi, am fost cazaţi la familia Gabriel Zamfir, o familie de oameni mai răsăriţi, deosebit de simpatici şi primitori. Noi ne-am simţit foarte bine în familia Zamfir.

Aflându-ne trei zile în aceeaşi cameră, se înţelege că am început să depănăm firele de pe ghemul vieţii noastre şi am constatat că avem foarte multe elemente comune, deşi în regiuni diferite, am trăit momente asemănătoare, ceea ce ne-a apropiat şi mai mult. De la Belinţ la Cluj, cu trenul, am călătorit în acelaşi compartiment şi, apropiindu-ne de destinaţie, l-am întrebat unde trage. Mi-a spus că se duce la fiică la cămin. Era deja noapte, târziu de tot, aşa că i-am lămurit că nu este cazul să o mai deranjeze pe Lolita şi, poate, pe alte colege de cameră. I-am propus şi a acceptat să doarmă o noapte la noi. Acasă, până târziu şi dimineaţa din nou, am purtat discuţii interesante despre lingvistică şi despre situaţia din Republica Moldova.

Acolo, la simpozion, am urmărit cu atenţie comunicarea prezentată, precum şi luările de cuvânt pe marginea altor comunicări. Pe baza activităţii sale de la simpozion, mi-am creat impresia că Vl.Zagaevschi este un cadru foarte bine pregătit, iar participarea sa la diferite expediţii dialectologice i-a permis să vină cu unele sugestii pertinente, cu propuneri demne de luat în seamă. Despre competenţa sa în domeniul foneticii am scris cu altă ocazie, aş dori însă să subliniez faptul că, aflând despre realizările sale în această ramură a lingvisticii, l-am invitat, în calitate de referent oficial, la susţinerea unei teze de doctorat cu tema *Studiu asupra teoriei fonemului în lingvistica rusă*. Referatul domniei sale a fost apreciat cu elogii.

Nu am avut ocazia să iau cunoştinţă de toate lucrările profesorului Vladimir Zagaevschi. Ştiu, însă, că monografiile, *Studii de gramatică dialectală comparată* (Chişinău, Ştiinţa, 1990), *Culorile accentului* (Chişinău, Ştiinţa, 1988) şi unele manuale universitare, semnate de d-lui, au fost recenzate şi înalt apreciate de specialişti din România (Bucureşti, Cluj-Napoca). Ceea ce am citit, însă, îmi permite să concluzionez că este un lingvist original, profund şi cu concluzii pertinente. Toate afirmaţiile sale au acoperire, ele fiind susţinute de exemple concludente. Aş menţiona, în acest sens, o lucrare publicată la Cluj-Napoca, *Aspecte ale formării verbelor în graiurile moldoveneşti*, un studiu deosebit de interesant şi care poate stârni idei pentru alte lucrări similare.

În acest moment aniversar, când jubiliarul împlineşte frumoasa vârstă de 75 de ani şi 45 de ani de muncă profesoral-didactică şi ştiinţifică, îi dorim sănătate, succese şi îi amintim că poate privi în urmă cu mândrie şi satisfacţie pentru tot ceea ce a realizat în plan ştiinţific şi social.

La mulţi ani, Volodia!

Onufrie VINȚELER,
profesor universitar, doctor,
Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.10(20)

ЖАНРЫ ПАМЯТИ В СВЕТСКОМ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ МУЗЫКАЛЬНОМ ИСКУССТВЕ XV–XIX веков

Ольга СИГАНОВА

Академия музыки, театра и изобразительных искусств

În articolul „Genuri memoriale în muzica profesionistă laică în sec. XV-XIX", autorul propune excursul istoric privind genurile laice memoriale, care au apărut în Europa în sec. XV-XIX. Conceptul social adânc în domeniul etic moral a precedat formarea lor. Conform acestui concept omul trebuie să facă ceva însemnat pentru a rămâne în memoria urmaşilor. Detaliat e dată descrierea a două genuri principale: *dirge* – verigă intermediară între genuri memoriale bisericeşti şi laice, şi *elegie*, venită în arta modernă din literatura antică.

In this article entitled "Memorial Genres in the Secular Professional Music of the 15th-19th Centuries" the author proposes a historical study of memorial genres that were developed in Europe in this period. The deep social moral-ethic conception preceded their forming in the musical art, according to which the man must do something that remains always in descendant's memory. The description of two leader genres are given in details: dirge was characterized as an intermediate link between church and secular memorial genres and elegy that came into the modern art from the ancient literature.

Феномен смерти, внеземного бытия всегда занимал разум человека. Одним из поворотных моментов в танатологических размышлениях человечества явилась смена двух эпох – Средневековья и Возрождения. Ренессансная идея достоинства и величия человека, помимо всего прочего, породила глубоко гуманистическую *идею доблестной жизни*. Человек должен осознать всю ценность земной жизни в период, в который у него есть возможность проявить и реализовать свою «природу», а главное – совершить нечто такое, что обессмертит его имя в памяти потомков. Понимание этого факта побудило общество занять активно-преобразовательную позицию. Новым морально-этическим принципом явилась концепция «virtu» – мужественной добродетели. «Virtu» означало жить в согласии со своей природой, стремиться к полной самореализации, быть удачливым и талантливым в своих начинаниях, преуспевать, благодаря своей доблести, и вообще быть счастливым, и было неразрывно связано с культом личной славы, а значит – исторического бессмертия: «никто, сколько-нибудь уверенный в своей славе, не станет желать сооружения себе после смерти помпезного надгробия, поскольку одни только деяния обеспечивают человеку вечную память» [1].

Именно в период позднего Средневековья устанавливается и закрепляется семантический ореол смерти в виде таких основных её символов, как скелет, череп, отдельные кости. Изображаемые на стенах алтарей, надгробиях, становясь редкостным украшением в виде подсвечника или курильницы, выступая сюжетами гравюр на тему «ступеней жизни», эти символы напоминали о быстротечности времени и скором конце. Исследователи обращают особое внимание на тот факт, что материалом «скелетной» утвари становится вполне конкретный объект, чаще всего – это останки родственника. Таким образом, «память о предках не только живет в сознании человека, но и занимает физическое место в повседневной жизни. Смерть – это всегда смерть конкретного человека, о чём свидетельствуют его персональные останки» [1]. Проникновение темы смерти в область профессионального искусства и в литературу также относится к этому периоду. Художники с радостью принимают от алхимиков новый предмет вдохновения, не испытывая более чувства страха. Смерть проникает на полотно как муза, вдохновляющая творчество, более того, она рождает «любовное» к себе отношение. Смертью восхищаются, её эстетизируют, а присутствие одухотворяют (картина Рембрандта «Урок анатомии доктора Тюлпа»).

Воплощение темы смерти является одной из самых излюбленных в европейском музыкальном искусстве. Начало этому было положено набирающим силы светским композиторским творчеством (XIV-XV вв.). В отличие от фольклора и культовой музыки, в которых тема смерти напрямую выражалась через сопровождение похоронного обряда, композиторское творчество подходило к ней опосредованно. «Ваятелей духа» скорее занимала тема бессмертия человека после его физической смерти,

сохранение памяти о нем. Запечатление этой памяти в искусстве определило появление отдельной мемориальной жанровой сферы. Так, в поэзии это архаические жанры эпитафии и надгробной оды, а также стихотворения-воспоминания. В литературе выделяется «отдельный вид мемуарной (мемориальной) литературы, представленной такими жанрами, как художественная автобиография, литературный портрет, эссе, дневник, записные книжки, путевые очерки, исповедь, мемуары» [2]. В истории русской архитектуры сложился свой мемориальный жанр, символическим воплощением которого стали шатровые постройки. Пик мемориального строительства (в основном церковного) пришёлся на эпоху Ивана Грозного (XVI-XVII вв.) и был обусловлен формированием исторического сознания общества [3].

В музыкальном искусстве определение мемориального жанра зафиксировано в словаре (от лат. *memorialis* – памятный) – жанр музыкальных произведений, посвященных увековечиванию памяти выдающихся событий или деятелей. К мемориальному жанру относятся: реквием, похоронный марш, траурная кантата, эпитафия, элегия, ламенто, а также другие произведения скорбного характера (чакона, пассакалия, сарабанда – Авт.) [4]. Сложившись в разных национальных традициях, жизнь некоторых из них была кратковременной и носила локальный характер, другие эволюционировали на протяжении длительного периода времени, сохранив свою актуальность по сей день. Примером постепенной секуляризации, промежуточным звеном между церковными и светскими жанрами памяти явились так называемые dirge.

Английская **dirge** в переводе означает погребальная песнь, панихида [5]. Она исполнялась на похоронах или, что менее обычно, на годовщину смерти. Так же именовалась траурная песня или инструментальная пьеса, выражающая те же чувства. Термин произошёл от сокращённого "dirige" – первого слова первого антифона в первом ноктюрне[1] Утрени в римской католической службе мёртвым ("Dirige, Domine Deus meus, in conspectu tuo viam meam"). Когда приглашение "Venite, exsultemus Domino", опускалось, что было очень распространено, служба непосредственно начиналась с антифона, и уже в позднем средневековье английское слово dirge стало использоваться как в целом отсылка к службе усопшим. Позднее, как и в случае с "placebo" (другим начальным словом Вечерни той же службы усопшим), слово dirge приобрело более общее значение и применялось к любым песням для сопровождения обряда похорон. В этом смысле dirge схож по значению с threnody или lament, но всё же каждый из терминов несёт свой семантический оттенок. Dirge, возможно, наиболее сильнее из них выражает чувство скорби ввиду возникновения прямой ассоциации с маршевой поступью, напоминающей похоронную процессию.

Как поэтические произведения, dirge известны, в основном, в Англии. Закономерно, что авторами музыки к ним являлись английские композиторы. Хорошо известна анонимная dirge XV века "Lyke-wake Dirge" из северной Англии. Произведение много раз было положено на музыку, в частности И.Стравинским в его кантате (1952)[2], а также Б.Бриттеном в Серенаде (1943)[3]. Оба произведения основаны на точном повторении мелодии для достижения того чувства обречённой монотонности, которое так показательно для подлинных dirge.

К длительно эволюционирующим жанрам памяти можно отнести элегию, история становления, развития и расцвета которой насчитывает не одно столетие.

---

[1] Ноктюрны (лат. nocturni, nocturnae orationes) – церк.: ночные часы в католической вечерней службе. До 1971 года простой вариант католического требника состоял из трёх ноктюрнов (для Утрени или службы в канун праздников) и одного ноктюрна (для вседневных служб или службы на приходские праздники). В службах, в канун больших праздников, каждый ноктюрн включал в себя три псалма с антифонами и три отрывка чтения из священного писания (респонсория).

[2] Кантата для сопрано, тенора, женского хора и инструментального ансамбля на анонимные тексты из английской поэзии XV-XVI вв.

I. Погребальная песнь. Стих 1. Прелюдия.
II. Ричеркар 1. The maidens came…
III. Погребальная песнь. Стих 2, 1. Интерлюдия.
IV. Ричеркар 2. To-morrow shall be… (Священная история).
V. Погребальная песнь. Стих 3, 2. Интерлюдия.
VI. Западный ветер.
VII. Погребальная песнь. Стих 4. Постлюдия.

[3] «Серенада» – вокальный цикл, op. 31 для тенора, валторны и струнных.

Элегия (с греч. elegeia, от elegos – жалобная песня) как поэтико-музыкальный лирический жанр в искусстве Древней Греции возникла в VII в. до н.э. (Каллин, Тиртей, Феогнид). Первоначально так назывались стихотворения средней длины, без отчётливой композиции, чаще всего повествующие от первого лица [6]. Формой античных элегий являлся элегический дистих, представлявший собой двустишие с чередованием дактилического гексаметра и пентаметра и обычно исполнявшийся в сопровождении флейты или авлоса. Элегический дистих, как "стих печальный и плачевный" (В.Тредиаковский), закрепился и в жанре эпиграммы.

Античные элегии были очень разнообразны по содержанию: военные, философские, любовные, нравоучительные, мемориальные (на смерть важных персон или представителей искусства). В римской поэзии (Овидий, Катулл) распространение получила, главным образом, любовная элегия, постепенно приобретшая значение стихотворения печального и унылого характера с мотивами одиночества и неразделённой любви.

Музыка ранних элегий не сохранилась, но элегические дистихи Боэция и Овидия были использованы Глареаном и позднее вошли в его труд "Dodecachordon" (1547). Наиболее ранние сохранившиеся образцы музыкальных элегий относятся к средневековым planctus (жалобным песням) и датируются VII веком. Одно из значений полисемантического термина planctus – погребальная песнь на смерть царственных особ и героев, мелодической основой которой являются литургические секвенции.

В эпоху Нового времени завершился процесс разделения в элегии поэтического текста и музыкального содержания, что привело к самостоятельному существованию поэтических и музыкальных её разновидностей. В поэзии широко известны английские примеры: Спенсер «Astrophel», Шелли «Adonais», Арнольд «Thyrsis», Мильтон «Lycidas»[4], Теннисон «In memoriam». В музыкальной элегии акцент также делается на её мемориальной разновидности при сохранении двух параллельных традиций: элегии на смерть известных личностей и патронов – Х.Изаак *Quis dabit pacem populo timenti*? на смерть Лоренцо Медичи; собрание Coprario *Funeral Teares for the Right Honorable the Earle of Devonshire,* 1606 ("Траурные слёзы на смерть почтенного графа Девонширского"); И.Фробергер *Lamento sopra la dolorosa perdita della Real Maesta di Ferdinando IV*, 1656 ("Жалоба над горестной потерей его величества Фердинанда IV") и траурные произведения на смерть коллег и учителей – Жоскен де Пре *Nymphes des bois* ("Лесные нимфы") на смерть Й.Окегема; У.Бёрд *Ye sacred muses* ("Священные музы") в память о своём учителе Т.Таллисе; Г.Пёрселл *What hope for us remains*? ("Какая надежда для нас остаётся?") на смерть М.Лока; его же *Pastoral Elegy for the Death of G.Plaford*, 1687 ("Пасторальная элегия на смерть Дж. Плейфорда"). Как видно из вышеперечисленного списка произведений, далеко не все из них названы элегиями. Только к XIX веку инструментальные сочинения такого плана будут именоваться элегиями.

С зарождением и становлением оперы широкое распространение получают арии lamento как воплощение в музыке поэтической жалобы. И элегия, и ария lamento выражают жалобные чувства, но всё же их необходимо различать с точки зрения предназначения. Оплакивание смерти художественных или мифологических персонажей связывалось с жанром lamento (приведём хрестоматийные примеры арий lamento: арии Ариадны из одноимённой оперы К.Монтеверди и Дидоны из оперы "Дидона и Эней" Г.Пёрселла), в то время как элегия являлась данью памяти реально жившей личности, как, например, "Lamento di Maria di Scozia" из кантаты Д.Кариссими *Ferma, lascia ch'io parli*.

Расцвет поэтической элегии приходится на предромантическую и романтическую эпоху, что особенно видно в произведениях английских и русских поэтов: «унылые элегии» Э.Юнга, Ш.Мильвуа, Т.Грея «Элегия, написанная на сельском кладбище», «любовные элегии» Э.Парни, возвышенные элегии В.Тредиаковского, А.Сумарокова, а позднее К.Батюшкова, В.Жуковского, Н.Языкова. В поэзии XX века элегия теряет свою жанровую отчётливость. Весь спектр содержания аккумулируется в нечто печальное с переходом в тоскливое. Нередко слово "элегия" употребляется в заглавии циклов, не неся в себе своей семантической нагрузки (*Дуниские элегии* Р.М.Рильке, *Буковские элегии* Б.Брехта).

Иначе дело обстоит с музыкальными элегиями. Если композиторы-классики в силу своего мировоззрения практически не обращались к жанру элегии, то композиторы XIX века, помимо уже тради-

[4] Элегия «Люсидас» написана для сборника, посвящённого памяти Эдварда Кинга, друга Мильтона по университету. Э.Кинг утонул при кораблекрушении недалеко от берегов Англии в 1637 году. Сборник вышел из печати в 1638 году. Люсидас (Ликид) – имя пастуха в античных пасторалях.

ционных мемориальных сочинений, открыли новую грань жанра. Такие композиторы, как И.Брамс, Г.Малер видели в элегии средство выражения глубоко личных переживаний о смерти. Сочинение И.Брамса *Schicksalslied* ("Песня судьбы") op.54 на текст Ф.Гельдерлина, *Nanie* ("Нения") op.82 на текст Ф.Шиллера, *Vier ernste Gesange* ("Четыре строгих напева") op.12 на тексты из Библии и Г.Малера *Kindertotenlieder* ("Песни об умерших детях"), *Das Lied von der Erde* ("Песнь о Земле") не являются мемориальными, но выражают мысли о смерти.

В качестве примеров мемориальных элегий можно привести следующие инструментальные произведения: К.Лёве *Grande sonate elegiaque* op.32; Й.Рафф *Elegie in Sonatenform* (I ч. сюиты op.132); А.Хейлер *Aux manes de Frederic Chopin: elegie et marche funebre* op.71, элегические сочинения Я.Дусика (1806) и Ф.Листа (1842) памяти принца Пруссии Луи Фердинанда. Список может быть дополнен рядом пьес, по сути являющихся элегиями, но так не называемых: А.Берг, концерт для скрипки (памяти Манон Гропиус), П.Хиндемит, *Trauermusik* (на смерть короля Георга V), работы И.Стравинского последних лет, посвящённые памяти его выдающихся друзей – *Двойной канон памяти Рауля Дюфи* (1959), *Вариации памяти О.Хаксли* (1963-1964), Элегия *Памяти Дж.Ф.Кеннеди* (1964), произведение украинского композитора Е.Станковича – *Элегия памяти Людкевича* (1979), Э.Кшенек – *симфоническая элегия памяти А.Веберна* (1946).

Литература:

1. Уваров М., Ясаков О. Смерть и погребение в музыке. Фигуры Танатоса // Философский альманах. - СПб., 2001, вып. 6.
2. Камалетдинова Н. Поэтика мемуарной прозы Андрея Белого: Дисс. ... канд. филол. наук. - Астрахань, 2004.
3. Сукина Л. Никитская церковь в селе Елизарове – памятник «Казанского взятия» // Pro memoria. Сб. материалов научной конференции. - Курск: Изд-во МГСУ «Союз», 2006, с.82-90.
4. Мемориальный жанр // Музыкальный словарь. http://dvt-music.narod.ru/
5. Boyd M. Dirge // The New Grove dictionary of music and musicians. - London, 1980, vol.5, p.484-485.
6. Malcolm B. Elegy // The New Grove dictionary of music and musicians. - London, 1980, vol.6, p.111.

Prezentat la 03.07.2008

ЖАНР КОЛЫБЕЛЬНОЙ В МОЛДАВСКОЙ ФОРТЕПИАННОЙ МУЗЫКЕ
(НА ПРИМЕРЕ «КОЛЫБЕЛЬНЫХ» Л. ГУРОВА, В. ЗАГОРСКОГО И З. ТКАЧ)

Инна ХАТИПОВА

Академия музыки, театра и изобразительных искусств

În articolul de față, autoarea se adresează la un gen destul de popular al muzicii cantilene pentru pian – cântecul de leagăn. În analiza interpretativă sunt implicate trei cântece de leagăn pentru pian ale compozitorilor L.Gurov, V.Zagorschi şi Z.Tkaci. Sunt examinate particularitățile caracteristice ale limbajului componistic, ale stilului pianistic al autorilor, se descriu procedeele de interpretare.

Autorul, de asemenea, analizează detaliat tematismul, forma părților şi tipurile facturii pianistice.

In the present article the author turns to one of the genres of the cantilena piano music – the Lullaby. Three "Lullabies" for piano by composers L.Gurov, Z.Tkaci and V.Zagorski are included in the performing analysis. The article considers the characteristic peculiarities of the composer's language, the piano styles of these composers, describes the performing methods. The author also analyses the problem of themes, the movements form and used in the piano texture. These works are used in the process of teaching at the Piano Department of the Academy of Music, Theatre and Fine Arts, and are frequently performed in concert programs.

Жанр колыбельной песни относится к числу древнейших в музыке. Прикладная жанрово-бытовая функция и прочная включенность в жизненный контекст обеспечили данному музыкальному жанру жизнеспособность и устойчивую, легкоразличимую семантическую окраску. Представление о матери, укачивающей ребенка, ассоциируется с миром безмятежного детства и материнства, покоя и ласки, нежности и добра. Естественно, что композиторы нередко обращались к выразительным возможностям колыбельной для воссоздания лирических образов, используя свойственные этому жанру спокойное, замедленное движение, точные и варьированные повторы попевок и ритмических фигур. Большой популярностью пользуются колыбельные песни для голоса в сопровождении фортепиано Ф. Шуберта, Й. Брамса, Г. Вольфа, А. Алябьева, М. Глинки, М. Мусоргского, П. Чайковского, других композиторов. В XIX в. появляются инструментальные версии колыбельных песен, прежде всего для фортепиано. Они отличаются большим разнообразием своего проявления – от простой и непритязательной миниатюры до свободной фантазии, дающей обобщенное опоэтизированное представление образов колыбельной. В числе авторов фортепианных колыбельных – Ф. Шопен, Й. Брамс, Э. Григ, Ф. Лист, К. Сен-Санс, М. Регер, К. Дебюсси, другие композиторы. Не обошли вниманием данный жанр и композиторы Республики Молдова. Пожалуй, наиболее показательными примерами в этом плане являются *Колыбельные* для фортепиано Л. Гурова, В. Загорского и З. Ткач

Имя Л. С. Гурова тесно связано с развитием молдавской музыкальной культуры. В его классе обучались многие композиторы и музыковеды, ставшие впоследствии видными деятелями молдавского музыкального искусства. В композиторском творчестве Л. Гурова нашли отражение его интерес к фольклору разных народов, а также увлечённость русскими музыкальными традициями. Как отмечает музыковед Е. Абрамович, «…своеобразие творческой манеры композитора заключается в том, что он обогатил молдавское искусство традициями русской классической музыки, широко опираясь на молдавскую фольклорную основу, во всех его сочинениях ощущается пытливая мысль художника, тонкий вкус и мастерство» [1].

Колыбельная Л. С. Гурова – это лирическая фортепианная миниатюра, являющаяся одной из десяти пьес фортепианного цикла *Детская сюита*, сочинённого композитором в 1949 году. Пять пьес из этого цикла были изданы и прочно вошли в музыкально-педагогический репертуар республики. Особенной популярностью, благодаря яркости рисуемых образов, проникновенности звучания основной темы, плавности и естественности музыкального развития, пользуется *Колыбельная*, часто исполняемая студентами-пианистами АМТИИ на концертах и экзаменах. «Отличным психологом, рисующим нам особенности детского восприятия жизни, проявляет себя Л. С. Гуров в *Детской сюите*. Это сочинение – своеобразные картинки из детской жизни. Но, пожалуй, главное в *Детской сюите* – это ясные, образные, запоминающиеся темы, лежащие в основе этих пьес», – пишет Е. Абрамович [2].

Пьеса, как уже было упомянуто, представляет собой сочинение лирического склада, насквозь проникнутое теплотой и нежностью, в котором композитор стремится раскрыть детское мироощущение и чувства матери.

Произведение, написанное в трёхчастной форме, открывает небольшое восьмитактовое вступление, настраивающее слушателей на восприятие непосредственно колыбельной. После взлетающего лёгкого ажурного пассажа и нисходящей последовательности мягких плавных аккордов, движение как бы замирает на остинатных g-cis в партии левой руки и неизменном ритмическом рисунке. Во вступлении отсутствуют какие-либо динамические авторские обозначения, кроме начального *f*. Предполагаемые возможные нюансы здесь – это *poco diminuendo* во втором такте и дальнейшее динамическое угасание до нюанса *p* к заключительному cis^1. Далее, на том же звуке, но уже des^1 (тональность b-moll) вступают триольные фигурации аккомпанемента основного тематического материала первой части (т. 9).

Аккомпанемент основной темы написан автором в двухголосном изложении, где верхний голос – это интонации просьбы (вздоха), нижний голос – остинатное F в басу. Общее звучание аккомпанемента напоминает покачивание колыбели. В т. 13 появляется основная мелодическая линия пьесы: очень простая, ласковая и в то же время выразительная проникновенная тема. Нужную окраску звучанию придает использование левой педали (композиторское обозначение *una corda* в т. 9 до т. 21). Изложение темы также двухголосно. Здесь исполнителю полезно поработать над мелодической линией отдельно, без интервалов сопровождения, добиваясь хорошей кантилены. Аккомпанемент в партии левой руки должен звучать очень ровно и плавно.

Во втором проведении темы (т.21 - 28) автор перемещает мелодию в средний голос, а интервалы сопровождения – в верхний. Тема звучит более наполненно и экспрессивно (в нюансе *mf*, *tre corde*). После небольшого *diminuendo*, также в нюансе *mf* в тональности субдоминанты (es-moll), вступает вторая тема сочинения (т. 29), представленная композитором в аккордовом изложении. Исполнитель должен ясно выявить в этих аккордах мелодическую линию верхнего голоса. Теме контрапунктируют выразительные секундовые попевки в нижнем голосе левой руки. Характер темы не вносит изменений в общий лирический настрой произведения. В дальнейшем изложении второй темы автор использует полифонические приёмы развития в виде имитационных перекличек.

Вторая часть пьесы (тт. 45-75) строится по типу варьирования тематического материала первого раздела. Следует отметить, что форма произведения очень пластична, каждая новая тема (или новый раздел) вступает настолько незаметно, будучи искусно подготовлена предшествующими, что слушатель не сразу отдаёт себе отчёт в её появлении.

Во второй части *Колыбельной* проходят первая и вторая темы в той же последовательности, но с изменениями в фактуре. Основная тема звучит в октавном изложении в обращении мягко звучащих шестнадцатых, вторая тема также окутывается волнообразным движением шестнадцатых. Далее большое *crescendo* на интонациях второй темы приводит к кульминации на *ff*, построенной на материале вступления (тт.67-75). Пианисту необходимо добиться сверкающего звучания при исполнении трелей и пассажных всплесков.

Diminuendo на нисходящей аккордовой последовательности приводит к постепенному спаду напряжения. После хорошо прослушанной ферматы на des^1 наступает третья часть пьесы.

В третьей, репризной части произведения (тт. 76-92) звучит главная тема, но не в полном объёме, а в сокращённом виде: появляются только отдельные интонации и попевки, не утрачивающие своего ясного и светлого характера. Звучание постепенно стихает и гаснет на *ppp*: ребёнок погрузился в сладкий сон. Таким образом, *Колыбельная* для фортепиано Л. Гурова представляется одним из первых интересных и убедительных примеров трактовки данного жанра в отечественной фортепианной музыке. Следующим образцом подобного фортепианного жанра в национальной музыкальной культуре стала *Колыбельная* В. Загорского.

Творческая деятельность В.Загорского является важной составной частью музыкальной культуры Республики Молдова. В.Загорский – автор произведений, обозначивших важные этапы в развитии молдавской профессиональной музыки. Своеобразие авторского стиля В. Загорского, его успехи в освоении различных музыкальных жанров обеспечили композитору прочное и обоснованное положение в истории национального музыкального искусства.

К фортепиано В.Загорский обращался в разные периоды своего творчества, но наиболее плодотворными оказались конец 50-х и начало 60-х годов XX века, когда были написаны и изданы *Колыбельная*, *Этюд-экспромт*, *Новелла* и *Бурлеск*а. Следует отметить, что *Новелла*, а впоследствии и *Фантазия* для фортепиано (1987 г.) были написаны композитором специально к межреспубликанским конкурсам пианистов, проходившим в Кишинёве, соответственно, в 1963 и 1988 годах, как обязательные конкурсные произведения.

Колыбельная В.Загорского написана в трёхчастной форме в тональности c-moll. Пьеса покоряет своим мелодическим обаянием, проникновенным характером и красотой певучей темы, полной глубокой нежности и грусти.

Первая часть (такты 1-16) начинается изложением основной темы, звучащей на фоне плавно колышущихся восьмых в партии аккомпанемента и остинатно повторяющейся в первой доле каждого такта квинты c^1 и g^1 в басу. Картину четырёхголосного изложения основной темы произведения завершают выдержанные ноты в среднем голосе фактуры. В верхнем, мелодическом голосе использованы интонационные обороты, характерные для молдавского музыкального фольклора. Мотивное строение мелодии соответствует жанру колыбельной. Основная мелодическая линия должна быть сыграна пианистом в нюансе *p*, но очень наполненным, глубоким звуком.

Diminuendo в конце каждого такта, выписанные автором, помогут исполнителю сымитировать покачивания колыбели. Во втором предложении (т. 9) тема и аккомпанемент перенесены в более высокий регистр, тема изложена с октавными удвоениями, в басу появляются журчащие, нежно обволакивающие мелодию пассажи шестнадцатыми. Тему здесь следует исполнить в нюансе *mp,* с бóльшей экспрессией по сравнению с первоначальным вариантом изложения. В завершении первой части (т. 16) авторское *diminuendo* агогически подчёркивает границы формы. Следует также отметить, что мотивное строение основной мелодической линии темы в первой части сочинения потребует от исполнителя дополнительной работы и специального внимания к проблеме цельности фразировки.

В среднем разделе (*poco piu mosso*, тт. 17-67) характер музыки ощутимо меняется, становясь всё более воодушевлённым и взволнованным. При сохранении четырёхголосной фактуры фортепианного изложения, средний раздел построен на новом тематическом материале. В верхнем голосе в партии правой руки (т. 17) появляется очень светлая, оптимистическая, приподнятая тема с характерными чертами молдавского мелоса в нюансе *mf,* которая экспонируется трижды в разных тональностях: в Es-dur, C-dur, f-moll. «Попадая», по воле автора, в другие тональности, тема изменяет свой характер и динамику звучания: в тт. 25-28 звучит тихо, затаённо, в тт. 31-36 – бурно, ярко и взволнованно. В тт. 17-29 в аккомпанементе появляется выразительный подголосок, удачно дополняющий звучание верхнего мелодического голоса. Определённую трудность у студента-пианиста может вызвать второе предложение средней части (тт. 25-30). Оно изложено трёхголосно, основная мелодия переходит в средний голос и сопровождается трепетной триольной пульсацией в партии верхнего голоса правой руки. Такое выполнение разнородных задач одной руки всегда требует большого слухового внимания и отлично скоординированной работы разных пальцев. Линия каждого голоса в трёхголосной фактуре должна быть дифференцирована тембрально и динамически: в нижнем голосе «слышится» звучание виолончели, в среднем – кларнета, в верхнем – скрипки. Обилие секундовых интонаций в основной мелодической линии среднего голоса предопределяет особое внимание и осторожность при пользовании правой педалью.

Аккордовая вспышка в G-dur и каскад *martellat*'ных аккордов приводят к главной кульминации среднего раздела всей пьесы в целом, построенной на материале основной темы первой части. Тема здесь проходит в тональности c-moll, в октавном изложении и аккордовой фактуре, звучит насыщенно, очень ярко, торжественно-гимнически. Особую выразительность звучанию темы придают триольная пульсация в партии аккомпанемента и яркие «колокольные» басы.

В т. 57 триольное сопровождение становится экстатическим и достигает своего апогея, вливаясь затем в устремлённый в низкий регистр октавный пассаж. Последующий эпизод (*quasi recitativo*) связан с интонациями дойны, носит каденционный характер и готовит слушателя к восприятию репризы. Фрагмент *quasi recitativo* следует исполнять очень свободно, в импровизационной манере. В тт. 65-66 ноту h в верхнем голосе удобнее сыграть левой рукой. Нисходящий гаммообразный пассаж, завершающий каденцию, должен прозвучать очень ясно, с усилением динамики (на *crescendo*).

В т. 67 музыка вступает в третью, последнюю фазу своего развития: начинается реприза, заключительная часть *Колыбельной*. По сравнению с первым изложением, в репризе основной музыкальный образ пьесы звучит более печально, грустно, прощально, словно исчерпав все скрытые в нём возможности развития. Здесь автор средствами музыкальной выразительности рисует образ тихо засыпающего, успокоенного колыбельной песней ребёнка. В фактуре репризного раздела формы можно ясно выделить три плана: остинатные октавы в самом нижнем регистре инструмента, переплетающиеся линии средних голосов, выполняющих функцию сопровождения и, собственно, октавное проведение темы, звучащее в третьей октаве. Тема должна быть сыграна в нюансе *pp*, по указанию автора, очень нежным, мягким звуком, средний пласт звучит *sotto voce*, линия баса исполняется глубоким, согласно авторским акцентам, бархатным звуком. Начиная с т. 75, движение темы словно приостанавливается, звучание угасает на многократно повторяемой нисходящей попевке. В этом эпизоде (тт. 75-80) для придания *pp* определённой тембровой окраски следует использовать левую педаль. *Morendo e poco ritenuto*, приводящие к предельно тихому звучанию (*ppp*), вносят последний штрих в завершение музыкального образа произведения.

Автору данной статьи довелось неоднократно работать над *Колыбельной* В.Загорского со студентами своего класса. Исполнение этой выразительной пьесы в классных концертах, на различных конкурсах, впускных экзаменах неизменно встречало тёплый приём как у профессионалов, так и у любителей музыки.

Интересен тот факт, что в творческом наследии композитора *Колыбельная* первоначально не являлась самостоятельной пьесой, а выполняла функцию второй медленной части сонатного цикла (в сонате F-dur). Большой популярностью пользуется переложение этого сочинения для скрипки и фортепиано, выполненное Е.Вышкауцаном.

Наконец, еще один интересный пример решения жанра колыбельной в фортепианной музыке отечественных композиторов принадлежит перу З. Ткач. Композиторское творчество этого автора обширно и многообразно, ею созданы произведения для музыкального театра, вокальные, вокально-симфонические, хоровые и инструментальные сочинения. Существенное место в данном ряду занимает фортепианная музыка: *Тема с вариациями*, *Детская сюита*, *Монолог*, *Вальс*, *Колыбельная*, фортепианное трио и многое другое. Музыковед Г. Кочарова справедливо указывает: «Музыка З. Ткач имеет прочную жанровую основу. Опора на жанровые элементы сказывается в большинстве случаев в обращении к музыкальной сокровищнице молдавского народа. Обычно З. Ткач интенсивно разрабатывает тематизм на основе фольклорных элементов, используя приёмы современной композиторской техники. При этом многонациональный характер молдавского мелоса, формировавшегося в сложном взаимодействии с музыкой других народов, но сохранившего свою первозданную свежесть, обусловил и своеобразный синтез фольклорных элементов в музыкальном языке З. Ткач» [3].

Колыбельная З. Ткач была написана в ранний период творчества композитора на рубеже 50-60 годов (издана в 1961 г.). Прекрасным эпиграфом, раскрывающим характер музыки *Колыбельной*, могут служить слова молдавского писателя Г. Георгиу, предписанные другой *Колыбельной* З. Ткач из цикла *Забавные истории* для кларнета и струнного квартета: «Самая красивая песня – это песня, которую поёт тебе мама, – колыбельная песня» [4].

Крайние части произведения (*Колыбельная* написана в трёхчастной форме) проникнуты удивительной нежностью и любовью. Первые восемь тактов – проведение основной темы колыбельной, в которой слышны интонации молдавского мелоса. Тема звучит очень тихо, в нюансе *pp*, как бы вполголоса. Мелодическое развитие привлекает своей певучестью в более яркой динамике и наполненной фактуре, что придаёт музыке лирико-эпическую направленность. Характерной в этом произведении для первой части является линия баса: на протяжении шестнадцати тактов она остаётся неизменной в виде остинатных октав *f*; ритмическое движение басовых октав напоминает укачивание ребёнка.

Серединный раздел сочинения (*poco piu mosso*,т.17) сразу погружает слушателя в атмосферу взволнованности. Неспокойный характер музыки проявляется и в ускорении темпа, всё возрастающей динамике от *p* до *ff*, волнообразном движении восьмых в партии левой руки. Исполнение партии левой руки на протяжении среднего раздела может представлять собой определённые трудности вследствие широкой интервалики и применения техники двойных секст и скачков в довольно подвижном темпе. Несмотря на изменения в фактуре, остинатное *F* в басу сохраняется и на протяжении второй части,

являясь своеобразным выразительным средством, цементирующим форму всей пьесы. Мелодическое развитие эпизода базируется на интонациях основной темы, звучание которой в кульминации носит патетический, величественный характер. Несмотря на преобладание максимальной динамики (*f*, *ff*), пианист должен сохранить певучесть звука и хорошее *legato*, играя слегка вытянутыми пальцами и контролируя свободу кисти.

Небольшое *diminuendo* и *ritenuto* в конце второй части предваряют репризу (*a tempo*, т. 43), которая возвращает слушателя к первоначальному настроению. В репризе автор помещает основную тему в очень высокий регистр, что меняет тембр звучания мелодии на прозрачный, хрустальный, *quasi campanelli*. Аккомпанемент в третьей части практически не изменён, представляя собой попеременное звучание тонического и доминантового басов, имитирующих лёгкие покачивания.

Мелодическая линия темы проходит полностью в обрамлении квартольных восьмых, постепенно затихая и спускаясь в нижний регистр. В третьей части исполнителю рекомендуется пользоваться левой педалью, чтобы добиться приглушённого матового звучания инструмента (*pp*, *morendo*) согласно композиторскому обозначению.

Проанализированные в настоящей статье *Колыбельные* Л. Гурова, В. Загорского и З. Ткач являются яркими пьесами лирической направленности и по праву занимают достойное место в концертном и педагогическом репертуаре музыкальных учебных заведений республики.

Литература:

1. Абрамович Е. Леонид Гуров. - Кишинев: Литература артистикэ, 1979, с.57.
2. Там же, с.45.
3. Кочарова Г. Злата Ткач. - Кишинев: Литература артистикэ, 1979, с.91-92.
4. Там же, с.74.

Prezentat la 20.03.2008

A CĂZUT O STEA DIN CER...

Valeriu Rusu, profesor emerit al Universităţii din Aix-en-Provence (Marseille-1) a murit stând urcat pe şantierul culturii (limbii, literaturii, civilizaţiei) româneşti din Franţa. Departamentul „Limbi romanice comparate şi limba română” pe care l-a condus de-a lungul anilor a fost unicul acreditat în Franţa pentru a pregăti doctoranzi la specialitatea „Limba şi literatura română”. Sub inteligenta şi competenta îndrumare ştiinţifică a prof. V.Rusu şi-au pregătit şi şi-au luat (tot la Aix-en-Provence) doctoratul zeci de tineri şi tinere de origine franceză (la unii dintre ei am fost invitat în Juriu în calitate de referent oficial).

Pentru întâia oară am avut fericita ocazie de a-l cunoaşte pe profesorul Valeriu Rusu în anul 1996, când, cu sprijinul Fundaţiei SOROS-Moldova, am plecat pentru 45 de zile într-un stagiu de documentare la Universitatea Provence – Marseille-1 (din or. Aix, Franţa), personal la dl profesor Valeriu Rusu.

Notă: Înainte de plecare, într-o discuţie telefonică, profesorul Valeriu Rusu m-a rugat să-i aduc din satul răzeşesc al mamei sale (Daria Secară), *Niorcani*, judeţul Soroca, o crenguţă de măr şi un săculeţ cu pământ strămoşesc. I-am îndeplinit dorinţa supremă, deplasându-mă (împreună cu asistentul de atunci Ion Vicol, actualmente doctor în filologie şi vicedirector al Institutului de Ştiinţe ale Educaţiei) în satul cu pricina pe timpul înzăpezitului februarie 1996. Am găsit pe trei verişori de-ai lui Valeriu Rusu, luând din grădina unuia dintre ei o mlădiţă de măr şi o pungă cu cernoziom.

Mare i-a fost bucuria profesorului Valeriu Rusu, când i-am „înmânat” trofeul solicitat. A sărutat „pământul ţării sale” şi chiar la prima oră de curs, în aula plină de auditori, a demonstrat, spre surprinderea lor, cadoul basarabean, prezentându-mă, totodată, drept compatriot şi pământean.

Deja de la primele ore la care am asistat, mi-am dat seama că V.Rusu este un profesor cu totul ieşit din comun. Lingvistica română (şi nu numai), văzută, şimţită, promovată de V.Rusu era atât de captivant expusă, încât studenţii francezi se îndrăgosteau, pur şi simplu, atât de ea, cât şi, mai ales, de profesorul lor. Erudiţia enciclopedică, *modus*-ul *cogitandi* şi cel *exprimandi*, gestul, mimica, voia bună, dispoziţia creativă, stilul polemist etc., etc. – toate aceste momente îi electrizau pe auditori, îi făceau curioşi de a studia limba română şi românismul, în general, sub toate aspectele.

Sălile de studii în care apărea maesterul erau permanent arhipline (ca la George Călinescu), studenţii francezi audiau cu un deosebit interes prelegerile dascălului iubit, culegeau cu grăbire nectarul ce li se oferea în mod constant, iar în pauzele dintre ore, câteodată cam lungi, roiau în preajma catedrei şi în jurul profesorului, adresându-i întrebări, propuneri, solicitări de a li se recomanda teme de cercetare în domeniul românisticii.

Succesul formidabil în activitatea didactico-instructivă a marelui nostru compatriot poate fi uşor explicat. Valeriu Rusu s-a format ca dialectolog de mâna întâi în Ţară, ceea ce l-a obligat să facă radioscopia limbii române, familiarizându-se cu tot specificul dialectal, de grai al ei. Dialectologia l-a obligat să fie, totodată, şi istoric al limbii, etnograf, folclorist, literat de forţă, traducător, stilist, teoretician al limbii. Cele spuse sunt reflectate de minune într-o serie de studii, dar şi în cele două manuale de excepţie: *Le roumain: langue, littérature*, *civilisation* (1992) şi *Le roumain: mots et images*, în colaborare cu Romaniţa Rusu (1994). Notăm că la Chişinău, Casa Limbii Române (personal A.Bantoş) a iniţiat şi a efectuat traducerea acestei excelente opere în limba rusă (1997) pentru a-i iniţia pe rusofoni în domeniul limbii, literaturii, istoriei şi civilizaţiei româneşti.

În anul 1997, Facultatea de Litere a USM, Catedra Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică le-au făcut o invitaţie de lucru soţilor Rusu: doctor în filologie Aurelia Rusu şi profesor universitar Valeriu Rusu, pe termen de 10 zile (tot cu sprijinul Fundaţiei SOROS). Programul de activitate la Chişinău a soţilor Rusu a fost extrem de încărcat: a) ciclul de prelegeri de lingvistică şi de literatură pentru studenţii de la USM; b) întâlniri de lucru cu membrii Catedrei Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică; c) vizitarea Academiei de Ştiinţe (Institutul de Lingvistică, Institutul de Literatură); d) întâlniri la Uniunea Scriitorilor din RM; e) vizitarea Casei Limbii Române şi participarea la unele şedinţe importante; f) întâlnire cu senatorii ULIM-ului, care l-au votat ca profesor *Honoris Causa*; g) Centrul Academic Internaţional „M.Eminescu” etc.

Studenţii şi toţi acei care au avut fericirea să audieze conferinţele profesorului V.Rusu au rămas adânc impresionaţi atât de vastul şi profundul conţinut al lor, cât şi de aşa-zisul *modus exprimandi*. Aceste două aspecte de dilectare te făceau să te orientezi în labirintul teoriilor expuse, căci maestrul îţi întindea pe neobservate firul Ariadnei, de care, apucându-te, ieşeai la lumina zilei. În orişicare teorie profesorul V.Rusu întrezărea şi

valoarea ei aplicativă, pentru că *„limbajul funcționează **prin** şi **pentru** vorbitori, şi nu **prin** şi **pentru** lingvişti*” (***E.Coşeriu***). Anterior, marele filozof şi matematician Leibniz (1646-1716) scria: *Scientia quo magis theorica, magis practica* – „Ştiința cu cât e mai teoretică, cu atât e şi mai practică”. Este un adevăr ce se cere a fi avut în vizor.

În anul 2002, Catedra Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică elaborează şi editează un volum omagial profesorului V.Rusu „Probleme actuale de lingvistică”, *Studia linguistica in honorem Valeriu Rusu* (USM, 2002. - 305 p.). Cartea se constituie din două părți:

Partea I – ***Articole omagiale*** (semnate de A.Ciobanu, Vl.Zagaevschi, Irina Condrea, Nelu Vicol, Al.Bantoş) şi ***Aprecieri*** (date de către: N.Corlăteanu, M.Cimpoi, I.Melniciuc, S.Berejan, Iu.Filip, V.Romanciuc, V.Butnaru, Dante Cerilli (Italia), Antoni-Lluc Ferrer (Spania), Estelle Variot (Franța), A.Chircu (Cluj)).

Partea a II-a ***Articole şi studii de lingvistică*** se trifurcă în ***Sociolingvistică*** (6 articole), ***Gramatică şi vocabular*** (18 articole) şi ***Didactică*** (8 articole).

Din tot ce a reuşit să scrie şi să facă regretatul profesor reiese că inima lui tremura pentru Basarabia, pentru pământul strămoşesc, pentru limba, literatura, istoria, cultura, civilizația românească. În 1997 (a se vedea: Omagiul profesorului V.Rusu. - USM, 2002, p.137), distinsul savant şi strălucitul pedagog spunea despre Basarabia şi basarabeni: *„Am încrederea în pământenii mei şi sunt foarte optimist pentru destinul neamului nostru, destinul limbii române. Sunt convins că zile frumoase ne aşteaptă. Sunt sigur că se apropie ceasul, când românii, inclusiv cei din Basarabia, vor spune un cuvânt extraordinar de argumentat, de frumos pentru civilizația Europei. Aceasta este, aceasta trebuie să fie aspirația noastră... Să nu pierdem momentul, prilejul de a reintra în circuitul valorilor moderne şi să nu uităm că numai prin muncă onestă, istovitoare, permanentă, vom reuşi să salvăm satul, temelia existenței şi rezistenței noastre”.*

Cât de înțelepte şi povățuitoare sunt vorbele citate *supra.* Ele, ca şi cum, încununează trudnica activitate a profesorului V.Rusu pe ogorul ințelenit, în mare parte, sub aspect spiritual, moral, patriotic (dictat de vitregiile istoriei în spațiul românesc). E un miracol însăşi existența poporului nostru. Secretul supraviețuirii lui rezidă în trei factori: *munca perpetuă şi istovitoare, credința în Dumnezeu şi frăția de neam.*

În această ordine de idei, e foarte instructiv *Dialogul „Alexandru Bantoş – Valeriu Rusu”* din 6 decembrie 2000. Profesorul afirma atunci: *„Ne trebuie **muncă**, **muncă**, ne trebuie **Unire**, **unire**! Că daruri naturale – putere de muncă, inteligență, har poetic – avem din belşug, Slavă Domnului!. Şi iarăşi mă grăbesc să adaug: oricât de mică şi de obosită ar fi, inima tremură deopotrivă pentru românii din Transilvania, Maramureş sau Banat, din Moldova, Muntenia, Oltenia sau Dobrogea*”. (A se vedea: Valeriu Rusu. Atitudini şi Mărturii. - Ploieşti, 2008, p.17). În acelaşi ***Dialog*** se menționează că există lipsa voinței politice, pe ambele maluri ale Prutului, când este vorba de integrarea țării. În ***Dialog*** mai citim: *„Domnilor «Şefi» de la toate nivelurile, de pe ambele maluri ale Prutului, faceți **acum** Unirea cu orice preț, căci judecata istoriei, a Neamului, va fi aspră, tare aspră. Vă asigur că voi adăuga şi eu gramul meu de revoltă în talgerul judecății finale. Altfel, domnule Bantoş, pentru ce să mai creăm un mit, mitul «colaborării între două state româneşti»? Una e Țara, numai una, aşa cum o definea Eminescu în «Doina»”* (Ibidem, p.16).

A dispărut un Luceafăr de pe imensa boltă a filologiei şi culturii româneşti şi franceze: a plecat la Domnul profesorul emerit Valeriu Rusu. Dar inconfundabilele şi neprețioasele idei, gânduri şi concepții ale savantului, dăruite cu atâta suflet discipolilor săi români, francezi, italieni etc., risipite, de asemenea, în diverse publicații din Europa, vor dăinui încă mult timp. Anume prin ele şi datorită lor, numele profesorului Valeriu Rusu va fi mereu pe buzele celor mulți, care l-au cunoscut personal sau i-au citit opera. Scriitorul francez Antoine de Saint-Exupéry scria: „Cel ce a plecat dintre vii este mai prezent şi mai puternic, dacă îi este cinstită amintirea”.

Sunt convins că numele distinsului basarabean Valeriu Rusu, profesor emerit al Universității din Aix-en-Provence, viața, activitatea şi opera sa vor constitui prilejul unor permanente comemorări în anii ce vor urma.

Sit tibi terra levis!

Anatol CIOBANU
doctor habilitat, profesor universitar,
membru corespondent al AŞM,
Şef Catedra Limba Română, Lingvistică Generală şi Romanică